

Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához

Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára

Adriányi Gábor professzor úr 80. születésnapjára ajánlva

Budapest, 2015

Kiadja: a Hittel a Nemzetért Alapítvány

I.

Hűséggel az egyházhoz és a történelmi magyar hazához

Tanulmánykötet Mindszenty József pappá szentelésének 100., esztergomi érseki kinevezésének 70., valamint halálának 40. évfordulójára

Adriányi Gábor professzor úr 80. születésnapjára ajánlva

Budapest, 2015

Kiadja: a Hittel a Nemzetért Alapítvány

I.

© Adriányi Gábor, Csonka Emil, Horváth Attila, Kahler Frigyes, Krajsovsky Gábor, Mireisz Tibor, Nagy László, Pem László, Petrovics Sándor, Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szántó Konrád, Vörös Géza, Zinner Tibor
Hittel a Nemzetért Alapítvány

ISBN 978-615-80233-0-6

Felelős kiadó:

Hittel a Nemzetért Alapítvány

Ha egy történelmi személyiség alakját ellenségei négy évtizeden keresztül folyamatosan meghamisítják, amint azt Mindszenty József bíboros prímás esetében tették, akkor a jelen nemzedéknek kötelessége megismerni vele kapcsolatban a vitathatatlan igazságot.

Tartalom

Mireisz Tibor: Előszó

Mindszenty József prímás érsek életrajza

Tanulmányok

Adriányi Gábor: Mindszenty József bíborossal kapcsolatos személyes emlékeim

Adriányi Gábor: Az ellentmondás jele: Mindszenty József bíboros – kritika és méltatás

Csonka Emil: Az egyházak likvidálása – a Mindszenty-per

Horváth Attila: A vallásszabadság korlátozása, az egyházak üldözése

Kahler Frigyes: A Mindszenty-per tanulságai

Kahler Frigyes: Küzdelem a lelkekért – gondolatok Mindszenty József bíboros, hercegprímás letartóztatásának évfordulóján

Krajsovsky Gábor: Egyházam és nemzetem szolgálattevője. Megemlékező előadás Mindszenty (Pehm) József Zala megyei és veszprémi közéleti tevékenységéről születésének 120. évfordulóján

Krajsovsky Gábor: „*Fájó szív ez, ha fájó kell*” Megemlékező előadás Mindszenty József emberi jogok terén folytatott küzdelmeinek egy részéről

Krajsovsky Gábor: „*Ott fogom folytatni, ahol nyolc évvel ezelőtt abba kellett hagynom!*” Megemlékező előadás Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek emigrációban megtett apostoli útjairól, az 1956-ban történt kiszabadulásáról

Nagy László: A névváltoztatás hátterében – Mindszenty a pángermán mozgalom ellen

Nagy László: „*Isten felé: Toronyiránt!*” Mindszenty József keresztény alternatívájának lényegi kérdései a II. világháború alatt

Pem László: Mindszenty bíboros életszentsége és keresztény jövőnk tanítója: Az Édesanya fényében

Soós Viktor Attila: Óvári Miklós KB titkár Mindszentyvel kapcsolatos „gyűjteménye”

– Adalékok Mindszenty József 1971-ben Magyarországról történt kiviteléhez –

Szabó Csaba: Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956

Szántó Konrád: A Mindszenty-per és a bíboros vértanútársai

Vörös Géza: Mindszenty József és az államvédelem, 1945-49

Zinner Tibor: Félrabságban a Szabadság téren, avagy a bíboros aranykalitkája

Zinner Tibor: Qui prodest? Miért menthette fel a Legfelsőbb Bíróság csak Nagy Imrét és társait, és miért nem Mindszenty Józsefet és társait is a rendszerváltás idején?

Függelék

Mindszenty bíboros 80 éves

Kronberg-frankfurti sajtótájékoztató

Adriányi Gábor professzor Aranymiséje, Szent Mihály Templom, Budapest – Rákosszentmihály, 2010. április 17. 18 óra

Hívek könyörgése (Krajsovsky Gábor)

Petrovics Sándor: „*Én több vagyok, mint az életem!*”

Előszó

Amikor ezt a kötetet kezébe veszi az olvasó, egy speciális Mindszenty gyűjteményt kaphat olvasmányul. Ma, amikor a hit, vallás, helyenként a kereszténység újra üldözve van, szükség van azoknak a példaképeknek az ismeretére, akik tartást és kitartást adhatnak a keresztény nemzetnek. Ilyen példakép az utolsó magyar hercegprímás, a leváltott esztergomi prímás-érsek, Mindszenty József.

A 2008-ban létrehozott Hittel a Nemzetért Alapítvány kiemelt célja volt a nemzetéért és hitéért a végsőkig kiálló főpap köztéri szobrának felállítása¹, mely 2009. október 25.-én megtörtént és áldásra emelt kézzel vezeti a híveket a rákosszentmihályi plébánia előtti téren. A szoborállítással egyidejűleg emléklakett átadásával egybekötött konferencia sorozat vette kezdetét, melynek napjainkig elhangzott anyagát tartja kezében az olvasó. Igazi különlegesség ez, hiszen soha nem publikált írások, beszédek leirata is napvilágot látott benne és egy őszinte aspektusból megközelítve betekintést nyerhetünk a bíboros munkásságába és kevésbé publikált életciklusaiba. Adriányi Gábor, Csonka Emil, Horváth Attila, Kahler Frigyes, Krajsovsky Gábor, Nagy László, Pem László, Petrovics Sándor, Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szántó Konrád, Vörös Géza és Zinner Tibor előadásai, tanulmányai új ismeretekkel szolgálhatnak a téma iránt érdeklődőknek.

A hitetlen erők századok óta rombolják a keresztény egyházat, melyről Bangha Béla így írt: *„Bizantinussá, stréberre, elvilágiasodottá tette a papságot; az egyház kormányzatát és egyházi fegyelmet minden eszközzel gyengítette, a papság teológiai és aszkétikai kiképzését elposványosította. Kereszténység egyház és egyháziak nélkül holt fogalom és végzetesebben nem árthatott a vallási liberalizmus az egyháznak és a kereszténységnek, mint mikor a nyáját pásztoraiban rontotta meg, a püspökök és papok értelmi és erkölcsi színvonalát mesterségesen lesüllyesztette és ezzel a kereszténység benső életét minden apostoli üdeségétől és melegétől megfosztotta. << Leütöm a pásztort és elszélednek a juhok >>”*

Mindszenty József nem hagyta magát „leütni”, kiállt egyházáért, nemzetéért, dacosan kockáztatva egészségét és életét. A bolsevizmus sátáni erői megalázták, gyalázták és hazug vádakkal illették őt, de ő megmaradt végig egyenes gerincű főpásztornak, elsősorban hívő embernek.

Ez a kötet igyekszik őt oda emelni, ahová szükséges, hogy elnyerje – minden vádló gyalázat ellenére – kételkedő hívői szeretetét, tántoríthatatlan segítői számára az ő mielőbbi elismerését a boldoggá-, illetve szenttéavatásával.

A Hittel a Nemzetért Alapítvány arra törekszik, hogy fenntartsa a jelen és múlt ma még elérhető hagyományait, hogy az utánunk következő generációk a múlt tapasztalataival építkezve bizalmába vegyék a jövőt!

v.lg Mireisz Tibor
HNA Kurátor

---

¹ Mindszenty József bíboros egész alakos szobra Budapest – Rákosszentmihályon, a Templom téren. Fényképe a könyv elülső borítólapján látható.

Mindszenty József prímás érsek életének legfontosabb adatai²

- 1892. március 29.** Mindszenty Pehm József születése Mindszenten, Vas megyében.
- 1903-1911:** a szombathelyi premontrei gimnáziumban tanult.
- 1911-15:** a szombathelyi papnevelő intézetben végezte el a teológiát.
- 1915. június 12.** Gróf Mikes János, szombathelyi megyéspüspök pappá szenteli a szombathelyi székesegyházban.
- 1915-1916.** Felsőpatyi káplán.
- 1917-től** Zalaegerszegen gimnáziumi hittanár.
- 1919. február 9.** A Károlyi-rendszer hatásai letartóztatják.
- 1919. október 1.** Zalaegerszegen öt filát is ellátó adminisztrátora.
- 1921-től** Zalaegerszeg plébánosa. Korszerű egyházközséget, elmélyült hitéletet teremtett. Fölépíttette a zalaegerszegi ferences templomot és kolostort, a Notre Dame nővérek anyaházát és tanítónőképzőjét, elemi és polgári iskolákat; modernizálta a plébániaépületet, szegények számára 34 főt befogadó szeretet-otthont alapított, tanévenként szegény sorsú falusi fiúkról gondoskodott gimnáziumi tanulmányuk idején. Kialakította a házapostolok hálózatát, hitbuzgalmi egyesületeket szervezett, fölújította a katolikus művelődési ház működését, részt vett a Göcseji Múzeum létrehozásában, nyomdát létesített. A szombathelyi egyházmegye zalai elmaradott részén 19 új templomot, 7 plébániaépületet, 9 miséző helyet, 12 iskolát építtetett s szervezte meg körülöttük a kat. közösségek életét. Fontosnak tartotta az országos és helyi sajtót, igyekezett a katolikus szellemiséget érvényesíteni a zalaegerszegi és vármegyei újságokban.
- 1924-től** címzetes apát.
- 1937-től** pápai prelátus.
- 1939-ben** gr. Teleki Pál miniszterelnök fölkérésére a náci Volksbund- és nyilas hatásokat ellensúlyozni kívánó, a magyar keresztény nemzeti értékeket védő Nemzetpolitikai Szolgálat dunántúli vezetője.
- 1942-ben** felvette szülőfalujának nevét.
- 1944. március 25.** Serédi Jusztinián bíboros veszprémi püspökké szenteli az esztergomi bazilikában. Jelmondatául a „*Devictus vincit*” (legyőzötve győz) mondatot választotta. Szigorú és következetes munkája során számos iskolát és plébániát alapított.
- 1944. november 27.** A nemzetiszocialista kormányzat letartóztatja, Sopronköhidán raboskodik.
- 1945. április 2.** A front közeledtével fogva tartása véget ér.
- 1945. szeptember 8-án** XII. Piusz esztergomi érsekké nevezte ki.
- 1945. október 7.** Elfoglalja esztergomi érseki székét.
- 1946. február 21-én** nevezték ki bíborossá.
- 1948. december 26.** A kommunista rendszer koholt vádak alapján letartóztatja.
- 1949. február 8.** Kegyetlen kínzások után kirakatperben életfogytiglani fegyházra ítélik.

---

² LIPTHAY Endre: *Mindszenty József életrajzi kronológiája*. In: TÖRÖK József: (szerk.): *Mindszenty József emlékezete*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1995. 165-189., CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco-München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 286-291. KÖZI HORVÁTH József: *Mindszenty bíboros*. Magyarországi Mindszenty Alapítvány, 2002. <http://www.ppek.hu/k321.htm>

1956. október 30. A szabadságharc alatt kiszabadul felsőpetényi rabságából.

1956. november 1. Elhangzik első rádiónyilatkozata.

1956. november 3. Elmondja híres – a kommunisták által meghamisított – körülbelül 20 perces rádióbeszédjét.

1956. november 4 – 1971. szeptember 28. Politikai menekültként a budapesti Amerikai Követség lakója.

1957. március 19-én bejelentették, hogy ítélete továbbra is hatályban van. 1962-ben távollétében 56'-os szereplése miatt is elítélték.

1971. szeptember 28-án eltávolítják Magyarországról.

1971. október 23-tól 1975. május 6-án bekövetkezett haláláig száműzetésben él a bécsi Pázmáneumban, az utolsó, szabad magyar egyházi intézményben. Ezalatt szinte az egész világot bejárja, felkeresi a szétszóródott magyarokat.³

1972. május 20-a és 23-a közt tette első körútját a Német Szövetségi Köztársaságban: München, Scheyern, Bamberg, Frankfurt, Würzburg, Oberhaching.

1972. június 15-én meglátogatta a bajorországi Burg Kastlban működő magyar gimnáziumot.

1972. augusztus 26. és 29. között Belgiumban járt: Brüsszel, Tongerlo, Banneaux és a magyar emlékekben gazdag német határváros: Aachen.

1972. szeptember 17-én először zárandokolt el, mint száműzött, Máriacellbe.

1972. október 11. és 26. között zajlott le portugáliai körútja: Lisszabon, Fatima, Madeira szigete.

1973. március 17-én és 18-án látogatás Innsbruckban, ahol a róla elnevezett magyar egyetemi otthonban magyar emigráns főiskolások fogadták.

1973. április 28-a és május 1-e közt látogatás Kölnben.

1973. június 30-án és július 1-én látogatás Augsburgban.

1973. július 14-e és 20-a közt missziós körút Angliában.

1973. szeptember 18. és 28. között Kanadában tett missziós körutat.

1973. szeptember 29-én New York érintésével New Brunswickba utazott, ahol felszentelte az ottani magyar katolikus egyházközség szépen renovált templomát.

1973. november 1-én VI. Pál pápa kérte, hogy mondjon le esztergomi érseki székéről.

1973. november 24-e és december 4-e közt körút Dél-Afrikában.

1973. december 8-i válaszában felsorakoztatja az érveket, amelyek lemondása ellen szólnak.

1973. december 18-án a pápa közli vele, hogy érseki székét megüresedettnek nyilvánította.

1974. február 5-én a Vatikán és Budapest egyidejűleg közli, hogy az esztergomi érseki szék megüresedett.

1974. február 6-án Mindszenty nyilatkozik arról, hogy miért nem mondhatott le önként.

1974. május 6-a és június 29-e közt héthetes missziós körút az USA-ban.

1974. június 29-én rövid látogatás a németországi Stuttgartban.

1974. július 1-e és 3-a közt látogatás Münchenben.

1974. július 13-án látogatás az észak-németországi Essenben.

1974. október 11-én "Emlékirataim" című könyve német kiadásának bemutatása a frankfurti nemzetközi könyvvásár idejében.

1974. október 13-án látogatás Regensburgban.

1974. október 24-e és december 20-a közt missziós körút Ausztráliában és Új-Zélandon.

1974. december 20-án leszállás és rövid találkozás a Hawai szigetén élő magyarokkal.

1974. december 21-e és 23-a közt második látogatás San Franciscóban.

1975. április 8-án, útban Dél-Amerika felé, rövid látogatás Londonban.

³ VPA Hírporta hir@hirporta.hu; CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco-München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 289-291.

1975. április 9-e és 26-a közt missziós körút Venezuelában és Kolumbiában, ahonnan betegen érkezett vissza Bécsbe.

Kiadja Emlékiratait, amely az egész világon elterjed, számos nyelvre lefordítják.

1973. december 18-án a Szentszék és a Magyar Népköztársaság megállapodásának megfelelően - szándéka ellenére, de a pápának fogadott engedelmesség okán - elhagyta Magyarországot. Amikor VI. Pál pápa találkozott vele, neki adta mellkeresztjét és gyűrűjét.

1975. május 6-án halt meg a bécsi Irgalmasok Kórházában.

1975. május 15-én Máriacellben eltemetik.

1991. május 4-én helyezik végső nyughelyére az esztergomi bazilika kriptájába, közel 60 ezer résztvevő jelenlétében.

1989 végén Mindszenty József ügyében a Legfőbb Ügyészség perújítási nyomozást rendelt el. Ezt a rehabilitálási eljárást hivatalosan 2012-ben zárták le.

1994 márciusában kezdeményezték a boldoggá avatási eljárást.

Adriányi Gábor:

Mindszenty József bíborossal kapcsolatos személyes emlékeim⁴

Igen tisztelt Elnök úr, Kedves Hallgatóim! Meg vagyok illetődve, főként azért, mert hallgatóim között három olyan embert is üdvözölhetek, akik – azt lehet mondani – szinte gyermekkoromtól fogva velem kapcsolatban állottak. Itt van a Bözsöny Feri, a rádió főbemondója, akivel együtt voltam Veszprémben, a kisszemináriumban. Azután Ruszina Vili, akivel a Központi Szemináriumban együtt voltunk, és akinek a lakásán itt a XVI. kerületben történt titkos papszentelésem 50 évvel ezelőtt, 1960. április 2-án. Azután pedig itt van Kiss Dini is, aki szintén a Központiban volt, akivel szintén együtt töltöttük azokat az éveket, amelyek, azt hiszem, egész életünket meghatározták.⁵

A Mindszenty bíborossal kapcsolatos dolgok nekem úgy jöttek létre, hogy azok az ember életével össze voltak kötve. Nemcsak a Központi Szemináriumon keresztül, hanem azon túl is, akkor is, amikor Nyugatra kerültem és elhatároztam, hogy a pasztoráción kívül életemet annak is szánom, hogy a magyar egyház változatos és nagyon sokszor szomorú múltját és a még szomorúbb jelenét bemutassam a nyugati közönségnek.⁶

Akkor, amikor Mindszenty bíboros Bécsbe került, a Pázmáneumba, kértem tőle egy kihallgatást. Másfél óráig voltam nála, négyszemközt beszélünk és azt is megmondtam neki, azt a célt tűzöm ki, hogy tudományos téren azon munkálkodom, hogy ismertetem a magyar egyház történetét Nyugaton, azon kívül pedig rámutatok arra, milyen állapotban, helyzetben van a magyar katolikus egyház, és amennyire lehet, akkor megpróbálom segíteni.

Mindszenty azt mondta: „*Fiam, áldásomat adom rá, de egyet meg kell mondanom, én pénzt adni nem tudok, mert én nem kérek pénzt. Ha kapok valamit magyar egyházi célokra, azt elfogadom, de én nem kérek semmit.*” Erre azt válaszoltam, hogy köszönöm szépen, nekem az ő áldása elég és majd meglátjuk, hogy mit, s hogyan lehet tenni. Így jött létre egy tudományos sorozat, amiből eddig 18 kötet jelent meg, az ún. „*kék sorozat*”, aminek a címét azután Mester István Rómában adta, „*Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae*”.⁷

⁴ Előadás a Budapest-Rákosszentmihályi plébániateremben 2010. április 17-én. Az előadás jegyzetek alapján, de szabadon történt, ezért vannak benne ismétlések, bizonyos pongyolaságok, de egyúttal tükrözi a beszéd spontaneitását, közvetlenségét, meghittségét is. Köszönet a szöveg rögzítéséért, másolásáért és irodalmi kiegészítéséért Dr. Krajsovsky Gábor úrnak.

⁵ ADRIÁNYI Gábor: *Egy élet nyomában – önéletrajz*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2007.

Adriányi Gábor személyes visszaemlékezései: *Egy kispap élete Magyarországon, 1954-1960*. In: SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)*. München, Görres Gesellschaft, 1988. 211-225.; *Élményeim 1956-ban*. In: Magyar Katolikus Egyház 1956 – a Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2007. Új Ember Kiadó, 2007. 243-247. (Emlékkonferencia, Budapest, 2006. november 6.)

SZÉKELY Tibor: „*Kisaplázadás*”, 1957-1961. A Római Katolikus Püspöki Kar és a Központi Szeminárium kispapjai naplója a forradalom bukásától a kispaplázadás felszámolásáig az Állambiztonság és az Állami Egyházügyi Hivatal dokumentumai tükrében. Magyar Elektronikus Könyvtár 2011. <http://mek.oszk.hu/09500/09579/>

⁶ Adriányi Gábor bibliográfiájának jelzete: <http://www.ktf.uni-bonn.de/Einrichtungen/pastoraltheologie/institut-fur-kirchengeschichte/mnkg/mitarbeiterinnen/emeriti/prof.-dr.-adrianyi>

⁷ *Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, München, 1973-1976*: magyar egyháztörténeti könyvsorozat a müncheni Aurora kiadó (Molnár József nyomdája) gondozásában, Adriányi Gábor szerkesztésében. - Kötetei: 1. HERMANN Egyed: *A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*. 1973. - 2. SALACZ Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*. 1974. - 3. SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. 1975. - 4. ADRIÁNYI Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. 1975. - 5. MESZLÉNYI Antal: *Magyar szentek és szentéletű magyarok*. 1976. - 6. PFEIFFER János-SZIGETI Kilián: *A*

Ennek első kötete lett a Hermann Egyed féle egyháztörténet, ami 582 oldal terjedelemben készült el. Hermann nem tudta ezt itt Magyarországon kiadni, így kihozták Nyugatra. Így került a kezembe. Persze ezt át kellett még dolgozni, de mégis megjelenhetett ennek a sorozatnak az első kötete. A pénzt úgy kellett rá összekoldulni. Mert nehogy azt higgyék, hogy Nyugaton minden aranyból van és mindent azonnal meg lehet csinálni.

Bevezetésnek ennyit akartam mondani. Még talán annyit teszek hozzá, hogy minden szent tulajdonképpen ember. Ez annyit jelent, hogy minden embernek, így a szentnek is meg van a maga gyöngesége. Erről is fogok beszélni. Nem azért, hogy ünneprontó legyek, hanem azért, hogy talán érényeiket életük végén sokkal jobban ki lehessen domborítani, így Mindszenty bíboros életszentségét is.⁸ Azután egy-két olyan dolgot is fogok mondani, amit Önök nem olvastak, nem olvashattak; ezek személyi benyomások, találkozások, elbeszélések, amiket az ember összegyűjtött. Mert menekülésem után 1961 óta gyűjtöttem az anyagot a magyar katolikus egyházra vonatkozóan.⁹

Maradjunk a témánál, Mindszenty Józsefnél.¹⁰ 1892-ben Csehimindszenten született egy egyszerű földműves családban, amely család azonban anyai és az apai részről is már a XVII. század óta magyar nemes volt. Ezek az úgynevezett kisnemesek vagy hétszilvafás nemesek. Édesapját Pehm Józsefnek hívták. A házasságból 6 gyerek született; 2 fiú – az első éppen József – aztán még 4 lány. A mama 16 éves korában ment férjhez. 17 évesen született fia, József, és meg kell mondani, hogy Mindszenty haláláig roppant szeretettel beszélt az édesanyjáról. Édesanyjához egy egész különleges viszony fűzte. Ez az oka annak, hogy mint fiatal káplán írt egy könyvet az „Édesanya” címmel, ami négy kiadást is megért, majd később kiegészítette, mint plébános is munkáját.¹¹ Voltak benne olyan idézetek is, amelyek 1945 után nem feleltek meg az akkori pártállamnak, így azután indexre tették a könyvét.

---

veszprémi székesegyház zenéjének története, 1985. - 7. GYETVAY Péter: *Egyházi szervezés, főleg az egykori délvidéki magyarországi területeken és a bácskai Tisza mentén*. 1987. - 8. PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630-1950)*, 1987. - 9. SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)*, 1988. - 10. BEKE Margit: *Esztergomi kanonokok (1900-1985)*. 1989. - 11. UDVARDY József: *A kalocsai érsekek életrajza (1000-1526)*. 1991. - 12-13. BEKE Margit: (szerk.): *A magyar katolikus püspöki tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919-44 között*. 1992. 14. BEKE Margit: (szerk.): *A magyar katolikus püspöki tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-48 között*. 1996. 15. BÍRÓ Bertalan: *Magyar legendák és geszták*. 1997. 16. SALACZ Gábor: *A főkegyúri jog és a püspök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. 2002. 17. ADRIÁNYI Gábor-Csíki Balázs: *Nyisztor Zoltán*. 2005. 18. ADRIÁNYI Gábor: *Documenta Vaticana: Historiam autonomiae catholicae in Hungaria illustrantia - Vatikáni okmányok: A magyar katolikus autonómiáról 1891-1920*. 2011.

<http://lexikon.katolikus.hu/D/Dissertationes%20Hungaricae%20ex%20historia%20Ecclesiae.html>

⁸ Professor Dr. Gabriel ADRIÁNYI: *Ein Zeichen des Widerspruchs: Jozsef Kardinal Mindszenty 1892-1975. Vorträge im Katholischen Bildungswerk Bonn 44.* (Vortrag vom 12. Dezember 1975 Bonn); Dr. Josef VECSEY: *Kardinal Mindszenty – Beiträge zu seinem siebzigsten Geburtstag.*, München, Donau Verlag, 1962.

⁹ ADRIÁNYI Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, Szent István Társulat, 2001. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár <http://www.ppek.hu/k201.htm> ADRIÁNYI Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2004.

ADRIÁNYI Gábor: *A Katolikus Egyház története a 20. században. Kelet-, Közép-kelet és Dél-Európában*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2005. ADRIÁNYI Gábor: *Prohászka, és a római index*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. ADRIÁNYI Gábor: *A Bach-korszak egyházpolitikája 1949-1859*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2009.

¹⁰ József Kardinal MINDSZENTY: *Erinnerungen*. Frankfurt/M. • Berlin • Wien, Propyläen Verlag, 1974.; József KÖZI HORVÁTH: *Kardinal Mindszenty*. Königstein-Taunus, Kirche in Not – Osterpriesterhilfe, 1977.

¹¹ MINDSZENTY-PEHM József: *Az édesanya I. kötet*. Harmadik bővített kiadás. Zalaegerszeg 1940. Utánnnyomás: Budapest, Hunikum Kiadó, 1990.; II. kötet. Zalaegerszeg 1942.

„Édes Fiam, Jóska! Az édesanya-könyvet megkaptam. Ezért az egyért igen örülök: egy gyermek született a világra, aki az édesanya értékét becsülte meg és könyvet is írt róla. És ez a gyerek pedig az én szülött Fiam!

De ettől függetlenül azt kell mondani, élete végéig az édesanyjához nagyon személyes kapcsolat fűzte. Amikor nála voltam, amit említettem, akkor kb. 10 percig arról beszélt, hogy Vecsey József – aki neki káplánja volt, lesz még szó őrról – mennyi mindent tett édesanyjáért. Szóval még egy ilyen beszélgetésben is édesanyja gondolata előjött.

Említettem azt is, hogy nemesi a család, annak ellenére, hogy földművesek. Az eredeti név Pehm. Természetes, hogy ez szudéta német név. A „*Böhm*” (cseh)-ből jön, rendes német kiejtéssel „*bõm*”, de dialektusban „*bém*”. Már most az is megtörtént, hogy a németek az ötvenes, hatvanas években megpróbálták Mindszentyt svábnak megtenni. Tipikus német tulajdonság: ha valaki nagyra viszi, akkor már mindjárt német lesz, hogyha pedig valami bűnt követett el, akkor nem akarnak róla tudni, hogy az német vagy német eredetű volt. Mindenesetre azt kell mondanunk, hogy csehországi származású az első ős, de már az is teljesen elmagyarosodott. Itt arról szó sem lehet, hogy Mindszenty esetében egy német származású családról volna szó.

Amikor megindult Magyarországon a német nemzetiszocialista politikai nyomás, akkor ő egyszerűen nevet változtatott. Nevét szülőhelyéről, Mindszentről Mindszentynek kérte és így adta meg a Belügyminisztérium az engedélyt. Y-ra történt a magyarosítás. Tudjuk, ezt csak akkor adták meg régen, hogyha nemesi származású volt valaki; az y tipikusan nemesi előnévhez tartozott. Így kapta meg a Mindszenty nevet és hordta haláláig.

A gimnáziumot 1903 és 1911 között a szombathelyi premontreieknél végezte. A szombathelyi gimnázium nagyon jó volt, nagyon erős, kitűnő gimnázium, a tanárok pedig rendkívül szigorúak. Azt írja emlékiratában: „*Isten áldja meg őket szigorúságukért!*” Ezzel jön ismét egy karakterisztikum Mindszenty-nél, a szigorúság. Nagyon szigorú ember volt élete végéig, akkor is, amikor már introvertálttá vált, egy befelé néző emberré, imádságos, elmélkedő emberré. Igazságos, de szigorú ember volt, ennek alapvető tulajdonságát itt kapta meg a premontreieknél.

Fő hivatását maga meséli el. Sokszor gondolt arra, hogy pap legyen, de a döntést, az utolsó lökést Majláth püspök adta meg. Gróf Majláth Károly Gusztáv a magyar katolikus hierarchiának egyik ékköve volt 1892 és 1945 között. Apostoli lelkületű ember, aki egész magánvagyonát egyházi célokra fordította. Híres volt arról, hogy a világon mindenütt gyóntatott. Először is poliglotta volt, vagy 6-7 nyelven beszélt. Azon kívül pedig X. Pius pápától megkapta az engedélyt, hogy mindenütt gyóntathasson. Erre ma már nincs szükség, mert a Vatikáni Zsinat kimondta, hogy minden püspök mindenütt gyóntathat. A feltétel az, hogy értse a nyelvet. Majláth püspök, ha utazott, a vonaton végiggyóntatta a kalauzokat. És amikor lelkigyakorlatot tartott a szombathelyi premontrei gimnáziumban, kapcsolatba került Mindszentyvel. Ő mondta neki: „*Neked fiam papnak kell lenned!*”

Jelentkezett is Mikes János püspöknél és felvette a szemináriumba. Igen ám, de el akarta küldeni őt küldeni a Pázmáneumba, mert nagyon jó tanuló volt. Főként érdekelte őt a történelem és az irodalom, a püspök tehát el akarta küldeni Bécsbe a Pázmáneumba. Jóllehet, ott ösztöndíjak is voltak, de ösztöndíjat nem mindenki kapott és a kérdés most az volt, hogy

---

Istennek legyen hála érte most és mindenkor. Tudom, Édes Fiam, hogy tövises úton kell haladnod az élet folyamán, gondos és terhes neked is az élet keresztje. Csak azért mégis, hogy Istennek girákat (kincseket) nyerhess, híveidet jól neveld és szeretettel a Jézus Krisztus országába bevezethesd, ezt kívánom és kérem Istent, hogy így legyen.” (Kovács Borbála levele fiának, Pehm Józsefnek) In: Fidelissimus Pastor kiállítás, Veszprém, 2012. augusztus. http://eucharisztikuskongresszus.hu/KG_Mindszenty_21.html

az eltartást ki fizeti? A papa nem akarta vállalni és így történt, hogy Mindszenty a szombathelyi szemináriumba került, ott végzett.

Nevelői között megint csak itt van valaki, aki őt nagyon erősen befolyásolta, Rogács Ferenc, a későbbi pécsi püspök, aki tanár is, spirituális is volt. Rogács, ha megjelent a püspökkari konferencián a Központi Szemináriumban, mindig olyan köpcösen ment előre, hogy sem jobbra, sem balra nem nézett, ment egyenesen. Bevonult a „Kisrogács” – így hívtuk. Karakterisztikum volt ő is. Az egyik kispap mesélte, náluk bérált. Bement a sekrestyébe és először ledorongolta az öreg sekrestyést, mert az hangosan beszélt. Másodszor megnézte a miseruhákat és ott látott egy rongyosat. Erre bedugta az ujját a lukba és a ruhát végighasította. Azt mondta: „*Ilyen miseruháitok vannak?*” Ez a Rogács. Miért mondom? Mert Mindszentynek is voltak ilyen attitűdjei, hogy tulajdonképpen a szigorúság, az igazságosság vezérletével vitte végbe azt, amit életében meg akart valósítani. Na már most, papszentelése után 1915-től másfél évig patyi káplán egy kis faluban. Itt kiemelkedik kápláni működésével és Mikes püspök zalaegerszegi káplánnak, hitoktatónak teszi meg.

Ekkor jelentkeznek más tulajdonságai is, elsősorban kitűnő szervezőképessége. Azon kívül a helyi lapba ír cikkeket, ahol kerek-perec megmondja mondanivalóját. Minden természetesen nem mindenkinek tetszett, voltak panaszok is ellene, meg följelentések, panaszok a plébánosnál is: „*Mit képzelsz ez a fiatal káplán?*” Ez készítette őt arra, hogy egy lapot indítson. Külön lapot indított Zalaegerszegen a „*Zala Megyei Újságot*”, amelybe cikkeket írt.

De politikai változás történik Magyarországon: az 1917-1919-es idő, amikor az őszirózsás forradalom lezajlik, amikor a baloldaliak kerülnek elő-, és homlokterbe és a magyar társadalomnak elindul baloldali eltolódása. A kommunisták még nem olyan erősek, Mindszenty cikkezik. Ezekben a cikkekben megírja véleményét. Ennek az lesz eredménye, hogy azzal vádolják, izgat. És aztán a végén a kommün működésbe lép, tehát a Tanácsköztársaság idején beidézik a rendőrségre. Szombathelyen kihallgatják, három napig fogva tartják, aztán mégis eleresztik Zalaegerszегre, de kiutasítás mellett megtiltják neki, hogy valamit is írjon. Ő azonban nem tartja magát hozzá, erre kiutasítják. Hová megy? Hazamegy. Otthon van a szülőknél és megvárja a Tanácsköztársaság összeomlását. Amikor az összeomlik, visszatér, mint káplán és hitoktató Zalaegerszегre és ekkor történik az, hogy az egyházközség egyhangúan őt választja meg plébánosnak.

A plébános időközben nyugdíjba ment, lemondott, a plébánia megürült, őt választották meg, javasolták a püspöknek, aki október 20-án ki is nevezte fiatalon plébánosnak és azzal mutatta be: „*Kérem ez a korhiány napról-napra kisebb lesz.*” Igen, Mindszenty fiatalon lett plébános és 25 évig működött Zalaegerszegen. Plébániájához jöllehet 5 leányegyház is tartozott, és híveinek a szám a 14 ezres lelket is elérte, mégis értett ahhoz, hogy ezt a mamutplébániát példásan vezesse, sőt építse. Zalaegerszegen egy idősök otthona, egy plébánia, egy ferences templom és egy kolostor, egy apácakolostor 3 iskolatípussal egybekötve és egy katolikus művelődési ház létesült. A katolikus egyesületek is virágzásnak indultak. Mindszenty 1927-től, mint a szombathelyi püspökség zalai megbízottja is működött és gondoskodott róla, hogy körzetében 9 plébániatemplom, 7 plébánia, 9 provizórikus kápolna, 7 provizórikus lelkészi lakás és 12 egyházi iskola létesülhessen. Ha tehát Mindszenty József élete 1944-ben zárult volna is le, még akkor is a két világháború közötti legjelentősebb magyar papok közé tartozna. Ezt kell mondani ottani működéséről.

Talán két dolgot említenék meg még ezzel kapcsolatban. Az egyik történész-irodalmi működése. Nagyon érdekelte őt egy veszprémi püspök, Padányi Bíró Márton. Mária Teréziának a kortársa tulajdonképpen az utolsó bajszos püspök volt a magyar hierarchiában – mint szokták mondani – mivel még bajszt viselt. Lovagolva járta be az egyházmegyéjét és nagyon keménykötésű ember volt. Például a protestáns prédikátorokat mindenütt, ahol ő főispán is volt –, mert a veszprémi püspök egyben Veszprém vármegye főispánja is volt – ahol tehát neki joghatósága volt, ott elzavarta a protestáns prédikátorokat. Tulajdonképpen visszaütése egy régi mondásnak: „*Cujus regio ejus et religio*” – akié a fundus, azé a kápolna – (Pázmány), amit Magyarországon soha nem vett be a törvényhozás, azonban sokszor gyakorolták. Be kell vallani, sok feljelentés ment ellene. Mária Terézia egyszer fel is rendelte Bécsbe és jól ledorongolta, hogy ma már nem megy, amit ő csinál. Ettől függetlenül épített egy gyönyörű püspöki palotát, megépítette a sümegi rezidenciát, sok templomot épített. Nagy, jelentős főpapja a barokk egyházmegyének. Mindszentyt nagyon érdekelte Padányi Bíró Márton élete és munkája, ezért megírta történetét, összegyűjtötte az anyagot.¹² Hogy mint történész őszinte legyen, bécsi anyagot is feldolgozott. De ezért nem járt Bécsben. Megkért embereket, akik értettek hozzá, meghozták neki az anyagot a bécsi levéltárból, amit azután ő összeállított. Padányi Bíró Márton életrajza rendkívül értékes, mint történeti munka a primás legjobb munkája.

Később, már az amerikai követségi ideje alatt is gyűjtött anyagot.¹³ Itt beiktatom, nekem azt mondta, hogy a követség nagyon sok történeti munkát kért, mondja nekem: „*persze tudták a pártban, hogy nem a követ olvassa ezeket a magyar dolgokat, hanem Mindszenty*” és nekiállt kijegyzetelni magyar egyháztörténeti dolgokat. Így jelent meg bécsi ideje alatt egy kis könyv, ezen a címen: „*Esztergom, a primások városa*”.¹⁴ Ha őszinte vagyok, ez egy összeollózott tanulmány, amit véleményem szerint így, ahogy ki lett adva, nem kellett volna szabad kiadni. Ettől függetlenül, Mindszenty élete végéig foglalkozott történelmi dolgokkal és prédikációiba ezeket mindig beleszötte. Éppen ezért rendkívül érdekesek voltak a prédikációi, a történelemből levonta a következtetést a jelenkorra, hogy mi mit tanulunk belőle.

A másik pedig egerszegi politikai tevékenysége. Mint zalaegerszegi plébános, egyre jobban a nemzeti politikai életbe is bekapcsolódott akkor, amikor a nemzeti szocialisták, nyilasok és egyebek homloktérbe kerültek és Apor püspökkel együtt azon dolgozott, hogy egy katolikus ellenbázist alakítsanak ki.

Zalaegerszegi működésével kapcsolatban mondanék még egy-két dolgot. Mondtam, hogy nagyon keménykötésű ember volt, sokszor rideg, hajthatatlan, rámenős. Nagy tiszteletnek örvendett. Egyszer Pécsen beszéltem erről. Ott volt egy idősebb hölgy, aki zalaegerszegi volt. Azt mondta: „*Adriányi úr, tökéletesen igaza volt, ahogy az »apát urat« így jellemezte. Ez volt az ő neve. Nem azt mondták, Mindszenty plébános úr, hanem Apát úr. Ő volt az apát úr, mert címzetes apát lett. Tisztelték, nagyon tisztelték. De nem volt népszerű és nem nagyon szerették, éppen azért, mert ilyen keménykötésű volt.*” Egy példa: Vecsey Jóska,

¹² PEHM József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg 1934. Zrínyi Nyomdaipari Részvénytársaság. Mindszenty József Emlékmúzeum Alapítvány reprint kiadása 2012.

¹³ MINDSZENTY József: *Napi jegyzetek*. Budapest, Amerikai Követség 1956-1971. Mindszenty Alapítvány, Vaduz 1979.

¹⁴ MINDSZENTY József: *Esztergom, a primások városa*. Bécs, 1973. (Sajtó alá rendezte: Bíró Béla). Mindszenty Alapítvány Dokumentációs sorozat I.

aki káplánja volt, aki azután a „Mindszenty dokumentációt”¹⁵ kiadta, mesélte nekem a következőt: „Te képzeld el, amikor kitört a II. Világháború, 1939. szeptember 2-án, a következő történt. Keresztelés volt délután 2 órára kitűzve, de én meg akartam hallgatni az angol adót, a BBC-t. Meghallgattam a 2 órákor a híreket. Jövök ki a folyosóra, ott jön fel-alá az apát úr. Azt mondja: »Káplán úr! Mit csinált, hol volt eddig?« »Hát meghallgattam a BBC-t.« »Jöjjön ide!« – mondja. »Nézzen ki!« Ez az első emeleten volt. »Nézzen ki! Ott állnak a keresztszülők a gyerekekkel, várják magát a keresztelésre. Vegye tudomásul káplán úr, hogyha még zsidó gyerekek is hullanak az égből, a keresztelés nálunk akkor is pontosan történik.«” (Nem lehet azt állítani, hogy Mindszenty antiszemita volt, mivelénk is azt szokták mondani, hogy zsidó gyerekek hullanak az égből. Ez nem jelent semmit.) De tipikus eset volt Mindszentyvel kapcsolatban.

Vagy például: a káplánoknak nem volt kulcsuk a plébániához. Ott laktak a plébánián. Este tíz órákor minden káplánnak otthon kellett lennie. Volt eset, hogy az egyik káplán – Vecsey Jóska mesélte nekem – későn ment haza, nem tudott bemenni, a kerítésen kellett átugrania és ez összetépte a reverendáját. Azon kívül – apám mesélte – aki Nagykanizsán ügyvéd, aztán Zala vármegye főügyésze volt. Hölgyeim és uraim! Ez nem azt jelenti, hogy ügyésze, hanem ügyvédje volt a megyének. És mint ilyen, nagyon tárgyalt Mindszentyvel; különben tegező viszonyban voltak. Egy ilyen gyűlés után, azt mondta apám: „Te Jóska, miért tetted le a garast azért az emberért, amikor láttad, hogy nem lehet megválasztani? Miért csináltad ezt?” Mindszenty: „Azért, mert én szavamat adtam és azt tartom is.” Tehát volt benne ilyesvalami: „Legyen igazság, ha a világ abban tönkre is megy. (Fiat justitia, pereat mundus!)” Megint előrevetett ezzel valamit Mindszenty. Budapesten van már, esztergomi bíboros és primás. Szól a telefon a plébánián. Szemtanú mesélte nekem. A titkár jelentkezik, és azt mondja: „Plébános úr! Ő Eminenciája egy óra múlva teszi tiszteletét magánál.” Hát megérkezik Mindszenty, ránéz a plébánosra, azt mondja: „Plébános úr, maga most borotválkozik?” „Hát igen” – mondja –, „a bíboros úr tiszteletére megborotválkoztam.” „Plébános úr, vegye tudomásul, ha az Úristen tiszteletére, Jézus Krisztus tiszteletére a reggeli misére nem borotválkozik, nem kell egy bíborosnak sem borotválkoznia.” Igaza volt, de úgy megsértődött ez a plébános, hogy ő lett az első békepap Budapesten. Azért mondom ezt, Mindszenty ilyen ember volt. Hogy azonban őszinte legyek, amikor találkoztam vele, akkor már a hosszú börtönévek és a követségi évek voltak a háta mögött, amikor valóban egy belső emberré vált. Tehát az, amikor ilyen keménykötésű volt és sokszor rideg, azt lehet mondani szeretetlen, ez a vonása később már teljesen eltűnt. Ezért mondom, hogy a szentek is emberek és az emberi vonások, gyöngeségek náluk is előkerülnek. Ő azonban megváltozott. Pedig talán még csak annyit, hogy a környéken, így Kanizsán is és Egerszegen is hogy hívták őt? Nemcsak úgy, hogy apát úr, hanem gúnyosan úgy is, hogy az egerszegi kiskirály vagy még gúnyosabban: a zalai láma. Szóval igen. Ő volt a Mindszenty.

Na, most lesz belőle 25 év után veszprémi püspök. Nem akarok abba belemenni, hogy milyen kombinációk voltak. A lényeg az, hogy 1927-ben a magyar kormány elérte azt egy Rómával való egyszerű megegyezéssel, hogy jelölteket mutathatott be a Szentszéknek az üres püspökségekre. Hogy hármat, négyet vagy ötöt, az nem érdekes. Tény és való, hogy a két Világháború között 24 püspökségnek a betöltéséről, illetve 24 püspök kinevezéséről volt szó.

¹⁵ Mindszenty Okmánytár I-III. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957.

Ezek közül, azt kell mondani, hogy 23-at a magyar kormány vagy először, vagy másodszor, de valamilyen módon javasolt. Egyetlen egy nem jött be, ez Luttor Ferenc volt, akit Horthy annak idején nagyon akart váci püspöknek, mert a gyermekeinek nevelője volt. Róma azonban kategorikusan elvetette. A hibát azzal követte el Luttor – nagyon tehetséges jogász volt –, hogy nagy házat vitt, mint a Pápai Magyar Intézet rektora Rómában, ezt pedig a monsignorék, akik szegények voltak nem tudták megbocsátani. Úgyhogy megakadályozták és a vége az volt, hogy Róma úgy válaszolt, hogy egyszer és mindenkorra kizárta a jelölésből. Az 1927-es megegyezést Serédi prímás aztán kiegészítette azzal, hogy három lista mehetett le Rómába: 1. a kormánylista, 2. a káptalannak a listája, 3. a püspöki karnak a listája.

Most a kombinációkba nem akarok belemenni, Salacz Gábor a munkájában kiókumlálta az egészet. A lényeg az, hogy a végén a javaslat Mindszenty személyére a Mikes János volt szombathelyi püspöktől érkezik. Mikes először Szinyei Merse kultuszminiszternek írt, van egy javaslata, stb. A kultuszminiszter visszaválaszolt, *„Hát, ha nagyon akarja az egyház, lehet róla szó.”* Ezt a választ adta. Ezt elküldte Mikes Serédi prímásnak, aki aztán válaszolt a nyugdíjas püspöknek: *„Ebből nem következik semmi, mert ugyan nincs ellene esetleg a kormány, de nincs mellette sem, úgy látszik, ilyen válaszból semmi sem következik.”* Angelo Rotta, aki a nuncius Magyarországon 1927 óta, külön megkérdezi a prímás véleményét. Serédi több mint 20 évig volt Rómában, a pápai államtitkárságon dolgozott, az államtitkár jobb keze volt, a kodifikálásnak az embere, majdnem olyan jól bírta az olasz nyelvet, mint a magyart. Ezért a nunciussal mindig olaszul levelezett. A vége az, hogy a prímás azt válaszolta olaszul Mindszentyvel kapcsolatban, hogy ő nem favorizálja kinevezését, méghozzá azért nem, mert „impetuosus”, szenvedélyes természetű. Ez feszültségeket okozhat mind a klérus, mind pedig a tanárok, a tanítók körében. Ezért nem tartja a választást, mondjuk a jelölést kifejezetten alkalmasnak. Impetuosus, igen szenvedélyes természetű. Ez az őszinteség, ez a nyersesség benne volt. És itt most megemlítek valamit. Az amerikai követségen Mindszenty visszaemlékszik a napi jegyzetében, hogy: *„Engem nevezett ki XII. Pius pápa a magyar kormány akadékoskodása ellenére – ezt írja – veszprémi püspöknek. Emlékszem, hogy a nuncius azt mondta nekem, legyenek paternális, atyai. Sajnos nem mindig sikerült.”* Itt is kijön, amit Serédi a nunciushoz írt, hogy impetuosus, szóval szenvedélyes természetű. És legyen egy kicsit atyaiabb, szeretetteljesebb, megértőbb. Mindszentynek ez a karaktere, hogy kemény egyéniség, itt is kibontakozott. Ennek ellenére ő lett a veszprémi püspök. 1944. március 3-án lett kinevezve, és mint szervező, itt is azonnal komoly dolgokra képes, rövid idő alatt. Erről a szakirodalom is megemlékezik.¹⁶

Október 31-én írja azt az ominózus levelet a magyar kormánynak, hogy semmi értelme a háborút tovább folytatni, innét ki kell lépni, mert egy nemzet nem lehet öngyilkos. Egyesek feláldozhatják magukat a hazáért, de nem a nemzet. Aztán próbálja ezt a levelet a még szabadon lévő püspökökkel aláíratni. Ezek közül csak Shvoy székesfehérvári püspök írja alá és azon kívül pedig Apor győri püspök és Kelemen Krizosztom pannonhalmi apát. Nem tudni, hogy Pécsre a futár le tudott-e menni. Ez egy egyházmegyei pap volt, motorkerékpárral ment – később beszámolt erről – de hogy Pécsre le tudott-e menni Virág püspökhöz, az nem derül ki

¹⁶ ADRIÁNYI GÁBOR: *Mindszenty József életművének értékelése, különös tekintettel püspöki, prímási kinevezésére.* In: T. HORVÁTH Lajos: (szerk.): *Mindszenty József veszprémi püspök 1944-1945.* Veszprémi Múzeumi Konferenciák 7. Szerkesztette: Veszprém, 1996.

a dolgokból. A lényeg az, hogy Mindszentynek volt bátorsága egy ilyen levelet intézni a magyar kormányhoz.

Személyi okok miatt, de talán ez is közrejátszott abban, hogy 1944. november 24-én a püspöki palotában lefogják, méghozzá Siberna Ferenc nyilas főispánnak az utasítására. A megokolás az, hogy árut rejteget. Való igaz, hogy egy nagyobb mennyiségű fehérneműt vásárolt, hogy a rászorulóknak ki tudja azt osztani. Azon kívül be akartak kvártélyozni a püspöki palotába nem tudom, hogy kiket. A vége az, hogy lefogják. A püspöki palotától 100 méter a bírósági épület és ott tartották fogva. Nem egyedül, mert a kispapok is mind mellé álltak. 26 pappal, kispappal vonult be reverendában a börtönbe. Mind ott fogták őket. És ott történt, hogy a kispapok közül tízet pappá szentelt ott a börtönben. Azután ott nem hagyták őket, hanem kiürítették az egész társaságot és vitték Sopronkőhidára, ahol fogházban tartották őket.¹⁷

Mindszenty emlékirataiban pontosan leírja, hogy volt, mint volt. A lényeg az, hogy jogtalanul fogták le. A főrendi háznak volt tagja és mentelmi jogot élvezett. Letartóztatása teljesen illegális volt, amellet meg sem tudták okolni. Ő fellebbezett a lefogása ellen. Jött aztán a válasz, hogy „*Ja, hát akkor kivizsgáljuk!*” Erre föl, hogy „*Kivizsgáljuk!*”, áttették őt meg a papokat az Isteni Megváltó Leánya soproni házába, de tulajdonképpen házi őrizetben voltak. Később a papokat három kivételével elengedték. Ezek között van titkára, Lékai László – majd még szó lesz róla – és szertartója, Mészáros Tibor. Ők még mellette maradtak. Április elsején azután bejöttek az oroszok, a „*felszabadulás*”. Erre mondta Mindszenty: „*Engem nem szabadítottak föl, engem az ellenfeleim itt hagytak.*”

Aztán fogja magát és 20-án gyalog elindul székvárosába, meg kocsival, úgy ahogy lehet. Megy Veszprémbe és próbálja összeszedni a dolgokat, ahogy lehet. Csinál egy terepfelvételt: hol mentek tönkre templomok, hol, mi történt, hol lőttek agyon papokat vagy hol haltak meg papok, mi történt az egész egyházmegyében. Láttelelet készít az egész egyházmegyéről és közbejön az, hogy egy új prímásra van szükség. Apor püspököt agyonlövik, illetve úgy megsebesítik, hogy három nap múlva sérüléseibe belehal. Aki a prímási szék várományosa volt Serédi után. Serédi nem volt öreg, ha jól emlékszem 61 éves. Az nem kor. Ellenben súlyos szívbeteg volt. Így történt, hogy egy szívroham végzett vele.

És akkor szóba kerül a prímási szék betöltése. Természetesen szóba kerül, hogy ki lehet az? Amikor Serédi temetése történik Esztergomban, és még a nuncius is le tudott Pestről jönni, szóba jön, hogy meg kellene csinálni a listákat, de hogyan és mit? Nem tudták még, hogy Apor püspök halott, mégis megtörténik a lista összeállítása. Két nap múlva (1945. április 4.) Vorolisov marsall kiutasítja a pápai nunciust, Angelo Rottát. Azt szokták mondani – ez a hivatalos verzió – azért, ami egy nagy hazugság, hogy a nuncius elismerte a nyilas kormányt. Nem igaz, nem ismerte el. Az, hogy ő a helyén maradt, az az ő érdeme, nem az hogy elismerte volna. Angelo Rotta ezeket mentett meg, zsidókat is, üldözötteket is és ez a hála érte? Vorosilov – Ispánki Béla írja emlékiratában – mert ott volt a társaságban, azzal indokolta meg neki a kiutasítást, hogy mivel a Szentszék nem tart diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval és most Magyarország a Szovjetunió hatáskörébe tartozik, ezért a diplomáciai kapcsolatot nem tudja fenntartani. Tehát ő neki el kell hagynia Magyarországot. Hogy ez mondvacsínált

¹⁷ Dokumentumközlések: In: Soproni Szemle 2006. LX. évfolyam 1. szám 1-17.
<http://sopszem.sopron.hu/sopszem/2006-LX-1.PDF>
História 1993-056 Digitális Tankönyvtár <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-056/ch25.html>

ürügy volt, bizonyítja az, hogy a pápai nuncius mind Prágában, mind Bukarestben maradhatott. Pedig a Szentszéknek ott sem volt a Szovjetunióval semmilyen diplomáciai kapcsolata. Ez egy mondvacsinált ürügy volt, meg kellett szabadulni ettől az embertől, aki jól ismerte Magyarországot és a pápa követeként figyelemmel kísérte a fejlődéseket. Tanúra nem volt szükség, ezért kellett öneki mennie.

Mi és hogyan történik a listával. Itt van Nagy Töhötömnek is egy bizonyos szerepe. Nagy Töhötöm a KALOT-nak volt egyik vezéralakja. Tipikus jezsuita, zseniális ember, de ugyanakkor óriási fogatékosságokkal is. Ezt azért kell mondanom, mert később kilépett a jezsuita rendből, bár jóllehet negyedik fogadalma is megvolt. Otthagytta a jezsuita rendet, megnősült és szabadkőműves lett. Írt aztán Argentínában egy könyvet „*Jezsuiták és szabadkőművesek*” címen. Azon töprengett, illetve azt akarta elérni, hogy a katolikus egyház ismerje el a szabadkőművességet. A végén visszajött Magyarországra. A pártállam tartotta ki feleségével együtt. De a végén ezt is megunta és 1956-ban újra kiment Argentínába. Ott halt meg.

Nagy Töhötöm járt Debrecenben is, átszökött a fronton. Amikor aztán megalakult az ideiglenes kormány Debrecenben, tárgyalt Vorosilovval is és másokkal is a KALOT érdekében és egyéb érdekében. Azután pedig leszökött Rómába. Elérte azt, hogy XII. Pius pápa személyes kihallgatáson fogadta. Ott előadta a dolgokat, például hogy Magyarországon kik jöhetnek számításba a primási széket illetően. Egy nagyon érdekes jellemrajzot is adott Mindszentyről. Nem akarom ezt idézni, mert ismeretes a szakirodalomban. A lényeg az, hogy Nagy Töhötöm az, aki Mindszenty esztergomi érseki kinevezését Kalocsára hozza. Méghozzá szeptember 5-én. Itt kell megemlíteni, hogy az ideiglenes magyar kormány is csinált egy listát. Jól tudjuk, hogy első helyen Bánáss Lászlót jelölte, későbbi veszprémi püspököt, aki debreceni plébános volt. Kissé baloldali érzelmű ember, később az ő közreműködése mellett próbáltak az ellenfelek egyezkedni. Azután azt a Jánosi professzort, aki szintén egy tragikus személyiség. Jezsuita, aki a Szabad Európához került később tudósítónak és máig ismeretlen körülmények között halt meg. Kiesett a vonatból. Hogy ez gyilkosság, öngyilkosság vagy szerencsétlen baleset volt, ma már nem lehet tudni. Mindenesetre a kormánynak, illetve a baloldalnak ő volt az embere. A püspöki kar Mindszentyt jelölte első helyen, ez is biztos. Az esztergomi káptalan pedig Drahos Jánost, aki segédpüspök is lett, de még püspöki szentelése előtt meghalt.

XII. Pius pápa elébe ment ezeknek a dolgoknak. Meg sem várta a listák megérkezését, hanem egyszerűen kinevezte Mindszentyt esztergomi érseknek, magyar primásnak. Már most azt kell mondanom, amikor ez a levél megérkezett Grósz kalocsai érsekhez, ő azt írja naplójában – Török Jóska kiadta ezt a naplót – első dolga az volt, hogy elmenjen Veszprémbe. A püspököt nem találta otthon, úton volt és késő este 10 órakor ért haza és akkor adta át a pápa levelét és kérdezte, mi a válasz? És akkor Mindszenty – ez is tipikusan jellemző rá –, gondolkodási időt kért, legalább két napot, mivel ezt neki nagyon meg kell fontolnia. Előadta, milyen problémái vannak.

Most mondom Önöknek, amit sehol sem tudnak olvasni, hogy tudniillik amikor még tanítottam és tanítványaimmal 1982-ben Lékai bíborosnál jártam, az egyik tanítványom pimaszul feltette a kérdést: „*Hogyan is volt Mindszenty primási kinevezése?*” Lékai elmondta. Azt mondja: Nézzék, azt történt, hogy Grósz megérkezett a kinevezéssel, amihez Mindszenty beleegyezése volt szükséges. Mindszenty azt mondta, gondolkodási időt kér. Grósz erre

lement a püspökségnek a csopaki villájába ott megvárni a választ. Ekkor Mindszenty többektől érdeklődött. Lékai szerint Mindszenty azt mondta: „*Nem tudom, hogy én alkalmas vagyok-e? Keménykötésű ember vagyok, énnekem a fehér az fehér, a fekete az fekete. Én nem alkudozom senkivel! Úgy néz ki a helyzet Magyarországon, hogy egy rugalmasabb emberre van szükség.*” Rugalmasabb emberre, gondolta ő. Azt mondja: „*Nem tudom, hogy el tudom-e ezt vállalni.*” És akkor többen azt mondták, „*Pontosan ilyen emberre van szükség, pontosan ilyen keménykötésűre, aki megmondja, mi az igazság, és aki amellet ki is tart!*” Szóval, így azután kétnapi gondolkodás után Mindszenty értesítette Gröszt, aki ezután azonnal publikussá tette a kinevezést. Ehhez természetesen ezek után a magyar kormány is hozzájárult, csak hát nem gratulált.

Talán annyit még mondhatok, hogy az ideiglenes kormány a listáját próbálta Rómába az akkor még meglévő vatikáni magyar nagykövetnek, Apor Gábornak eljuttatni. Ő Apor Vilmos győri püspöknek volt a bátyja, a külügyminisztériumban magas rangú ember. Tulajdonképpen neki külügyminiszternek kellett volna lennie, hogyha a náci Németország meg nem akadályozza. Iratanyagát megtaláltam az akkor még a bonni külügyi levéltárban és publikáltam is. A lényeg az, hogy az amerikai követségre vitte Pálffy magyar politikus a kormány listáját azzal a kéréssel, hogy vigyék el Aporhoz Rómába. Az ügyvivő – mert akkor még nem volt amerikai követ Budapesten – tanácsot kért a State Departmenttől (amerikai külügyminisztérium). Azok meg azt tanácsolták, ne ártsa bele magát a dologba. Ez így megy később is és azt kell mondani, hogy az amerikaiak és Mindszentynek a viszonya egy külön fejezet volna.

A lényeg az, hogy ő esztergomi érsek lett. Rövidesen lemegy Rómába. Ennek is megvan az iratanyaga. Kitüntető szeretettel és tisztelettel fogadja őt XII. Pius pápa. Rövidesen, méghozzá december 25-én kinevezi bíborosnak. Lemehet Rómába újra, méghozzá amerikai repülőgéppel. Ott van a konzisztórium Rómában, ahol ünnepségek is vannak, de miután visszatér, megindul ellene – tulajdonképpen azt mondhatnám – a kommunista összeesküvés. Mindent elkövetnek nemcsak, hogy akadályozzák a működését, hanem azt is, hogy őt lehetetlenné tegyék. Még ki tudott menni 1946. június 13-án Kanadába a Mária Kongresszusra, ahová meghívták.

Ennek kapcsán kapott dolláradományokat. Miért mondom? Azért, mert ezekkel a dollár adományokkal hazatért. Átadta az adományokat illetékesnek, aki elment a pénzügyminisztériumba és ott megállapodtak abban, mennyi kap érte. Kérem szépen nincs az a minisztérium, amelyik nem menne bele abba, hogy nem a hivatalos árfolyamon, hogyha egyszer nagy összegről van szó, vegye át a valutát. Tehát egy megállapodás történt, hogyan legyenek a dolláradományok beváltva. A beváltást nem is ő csinálta. Ezt azért mondom, mert a perben a deviza is fő szerepet játszik. Nyakába akasztották azt, amihez neki semmi köze nem volt.

Mindszentyt 1948. december 26-án lefoglalják. Teljesen elő volt készítve. A mai szakirodalomból tudjuk – Gergely Jenő is mondta nekem – 1945-től megkezdődött a megfigyelése. Amikor Kanadában volt, még a WC-be is lehallgató készüléket tettek. Mindenről tudtak. Az egész családot, a családfát kikeresték. Amit csak fel lehetett hozni ellene a régi múltból, azt mind összegyűjtötték. Maga Nyisztor Zoltánt, akivel én barátságba kerültem annak ellenére, hogy 46 év korkülönbség volt köztünk, 1945 áprilisában lefogta az NKVD, a szovjet katonai titkosszolgálat. Őt hónapokig tartották fogva Budapesten egy

villában. Majdnem éhen halt és megfagyott, aztán kire állították rá? Mindszentyre. A végén elfogadta azzal, igen, csinál valamit, de első dolga volt, hogyan tud menekülni. Megpróbált menekülni, de elfogták Bécsben és visszahozták. Akkor annak idején Bécs még orosz megszállási övezet volt; és akkor folytatódott kálváriája. Végén mégiscsak sikerült neki éppen Nagy Tőhötöm segítségével Rómába menekülni. Rómába, onnan pedig Dél-Amerikába. A lényeg az, hogy Mindszenty ellen az anyag összeállítása megindul 1945 októberében. Az ő kinevezésével. Az egész jön Moszkvából. A Kreml irányítja a dolgokat. Ne legyünk naívak, nemcsak 1919-ben a Tanácsköztársaság idején, hanem azután 1945-ben is az a gárda, amelyik Moszkvából idejött Magyarországra, a Rákosi-féle társaság, pontos direktívákat kapott, pontosan ki volt oktatva, mit kell és hogyan csinálni, egyházpolitikai dolgok tekintetében is. Szakembereket hoztak. A kihallgatások is az Andrássy út 60-ban, moszkvai káderek vezetésével történtek.

Itt megjegyzek valamit, amit magától Mindszentytől is megkérdeztem, mert a kérdés sokszor előfordul. Ha Önök olvassák a Mindszenty pert, iratanyagát, van egy olyan irat „*Magyar nemes vagyok*”. Emlékirataiban azt állítja Mindszenty, hogy ezt a hamisítást a Sulner László-féle gépezettel csinálták. Nem akarom részletezni, milyen gépezet volt ez, hogyan állították össze a kéziratból a betűket, vagyis hogyan lehetett hamisítványt készíteni. Ebben a nyilatkozatban, amelyben Mindszenty magát bűnösnek ismeri el – úgy emlékszem – 14 otromba helyesírási, nyelvtani hiba van. Szóval buta hiba. Nos, én azon a véleményen vagyok, hogy ha ezt egy ilyen gépezettel csinálta volna a Sulner házaspár, akkor ebben nem volna ennyi hiba. Ők később kimenekültek Amerikába és ott nyilvánosságra hozták, hogy ők dolgoztak a magyar ÁVÓ-nak. Állítólag a Mindszenty ügyben is. Aztán mind a kettőt, a házaspárt meggyilkolták Amerikában. Odáig elért az NKVD-nek a keze. A lényeg az, hogy Mindszenty erre a hamisítványra hivatkozik. De olyan otromba hibák vannak benne, amire azt mondom, hogy lehetetlenség, mert ha ezt ők csinálták volna, akkor ezeket nem tették volna bele. Véleményem az, hogy amikor Mindszenty azt írta, nem volt magánál. Neki diktálták és egyszerűen írta, ahogy tudta. Miért mondom újra? Azért mert amikor a Mindszenty emlékirata megjelentek, ott voltam a bemutatásnál. Nekem adott egy dedikált példányt. Akkor megkérdeztem őt az ebédnél: „*Hercegprímás úr, hogy volt ez?*” – „*Fiam, nem emlékszem semmire! Ez az igazság*”. 16 napig úgy vallatták, droggal és egyebekkel kezelték, nem mert enni – írja emlékirataiban. Nem emlékszik semmire! Azt kell mondanom, a nyilatkozat, amit adott, amiben magát bűnösnek vallotta, egyszerűen egy kikényszerített valótlanosság.

Amikor elítélték életfogytiglanra, akkor a pápa titkos konzisztóriumában ítélte el a dolgot. Azután követeket fogadott és ott is, és a Szent Péter templomban is egy beszédet mondott. Ezután a magyar püspöki kart egy úgynevezett megállapodásra kényszerítik. Szégyene a katolikus egyháznak. Legyünk őszinték, nem olyan értelemben, hogy engedett a magyar püspöki kar, mert hiszen nyomás alatt volt, hanem mivel az egri érsek, Czapik Gyula szégyenletes szerepet játszott. Ellene volt Mindszentynek, Mindszenty vonalának. Próbált lemenni Rómába, sok mindent megtett ez az ember. Őt megismertünk a központi szemináriumban. Sok szempontból törtető, karrierista, minden lelkiismeret furdalás nélküli ember volt. Amellett kapzsi, Napóleon aranyakat gyűjtött. Amikor meghalt, megjelent az ÁVÓ az érsekségen, ettől és ettől vette ezeket, tessék kiadni. Az, hogy ilyen politikát mert folytatni a magyar prímás ellen, szégyene neki és az egész dolognak. Mielőtt a Széher úti kórházban meghalt, Rákosiék akartak még tőle búcsút venni; nem akarom mondani, milyen szavakkal

utasította el őket. Mert nyomdafestéket nem tűr. Salacz Gábor „*A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje*” című könyvében elég részletesen leírja ezeket a dolgokat.¹⁸

Amikor a magyar forradalmat leverték, Mindszenty az amerikai követségre menekült. Az utolsó pillanatban. Ő is a parlamentben volt és Nagy Imréék – ismerik a dolgot – Tito közvetítésével került a jugoszláv követségre. Nem tudom, mennyire ismerik itt Magyarországon az igaz történelmet. Hruscsov körbejárta az összes szatellit kommunista államot, hogy beleegyezzenek a magyar szabadságharc, forradalom leverésébe. Ez mindenütt, Kínában is egyetértésre talált. A bökkenő tulajdonképpen Tito volt. Hruscsov az emlékirataiban megírja – az emlékiratok részben hamisítottak, de ez igaz, amit ott írt –, hogy külön géppel mentek Brioniba Titóhoz és olyan viharba kerültek, hogy majdnem lezuhantak, de sikerült nekik landolni. Ott voltak Titónál és rávették arra, hogy egyezzenek bele a forradalom leverésébe. Titónak az volt a feltétele, hogy leverhetik a magyar forradalmat, de Nagy Imrének a haja szála sem görbülhet meg. Ezért volt az, hogy Nagy Imréék a Jugoszláv követségre menekültek. Még egyvalami. Tudniillik az, hogy Hruscsov arra kérte Titót, kérdezze meg Eisenhowert, mi a véleménye. És itt van a magyar tragédia, Uraim! Eisenhower azt válaszolta: „*Az Egyesült Államoknak nem érdeke a status quo-t megváltoztatni.*” Ez volt az, ami azután „*betett*” az egész magyar ügynek. Ez az igazság.

Mindszentynek a tevékenysége a követségen belül a békepapokkal szemben ismert. Felfüggesztette őket. A Konzisztoriális Kongregáció pedig név szerint kiközösítette Beresztóczyt, azon kívül képtelenné nyilvánította, hogy vezető pozíciókat kapjanak. Közben egy közjáték van. XII. Pius pápa meghal és aztán XXIII. János pápát választják meg, aki egy teljesen új keleti politikát folytat. Nem akarom részletezni, de tény és való, hogy ezt pontosan regisztrálja a kommunista párt mindenütt. Nemcsak Magyarországon, hanem Moszkvában is.

Azután, amikor a II. Vatikáni Zsinaton az első delegáció, három magyar főpásztor, Hamvas és Kovács püspök és Brezanóczy, mint apostoli adminisztrátor Egerből kihallgatáson vannak a pápánál, apápa latinul beszél hozzájuk. Azzal kezdi: „*Volo quamprimum casum Cardinalis Mindszenty liquidare (A Mindszenty-ügyet mielőbb fel akarom számolni.)*” És amikor kimennek – honnét tudom ezt? Mester Istvántól, akinek a delegáció második embere, Kovács püspök mondta – kimentek a pápai audienciáról, akkor Brezanóczy csettint az ujjával: „*Látjátok, többet értünk el, mint amit sejtettünk, mint amiről álmodtunk!*” Brezanóczy 1957 óta ügynök volt, beépített ember. Ennek is minden adata ismeretes. Szóval csak ennyit.

Annak idején Rómában voltam. Vártuk, hogy Mindszenty megérkezik. Nagyon jól tudtuk, hogy Kőnig bíborost arra kérte a pápa, XXIII. János, menjen Mindszentyhez, hozza ki. Erről szó sem lehetett. A pápa azután egy „*apertura a sinistra*” „*nyitást balra*” követett el az olasz politikához híven.

A Szenszék a kommunistákkal való kollaborációt 22 hivatalos iratban ítélte el. Nem egy év alatt természetesen, hanem hosszú idő alatt. XI. Pius pedig a „*Divini redemptoris*” enciklikában 1937-ben ezt írja: „*Gondoskodjatok róla tisztelendő testvérek, a szívek ne essenek tévedésbe. A kommunizmus velejében rossz, és semmiféle területen sem szabad a kommunizmussal együttműködni. Még akkor sem, ha valaki a keresztény kultúrát meg akarja menteni és egyes rászédettek a kommunizmus győzelméhez hozzájárulnak, mert ők lesznek a*

---

¹⁸ SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)*. München, Görres Gesellschaft, 1988.

tévedés áldozatai. Minél inkább régebben és nagyobb mértékben keresztény egy ország, amelybe a kommunizmus be tud szivárogni, annál kegyetlenebbül fogják ott az istentelen emberek a gyűlöletüket kitombolni.”

XII. Pius 1949. június 1-én a Szent Officium által kiadott dekrétumban mindenkit kiközösített, aki belépett a kommunista pártba vagy azt támogatta, kommunista könyveket vagy sajtótermékeket terjesztett, írt vagy olvasott és megtiltotta a kiközösítetteknek a szentségek kiszolgáltatását is. Egyházi fenytéssel sújtotta az egyházba becsempészett romboló csoportokat – mint a lengyel vagy magyar békepapi mozgalmat. XXIII. János pápa ezt a dekrétumot kivitette a templomokból, a nép értett belőle. És akkor – Rómában voltam – óriási választási előretörése volt a kommunista pártnak. A pápa összecsapta a kezét és azt mondta: „*Ezt nem így gondoltuk!*” – Hát igen, „*nem így gondoltuk*”, de tulajdonképpen itt, Magyarországon is ünnepelték XXIII. János pápát. Tartottam szemináriumot, előadások róla. A pápának sok érdeme van, de hibája is főként a keleti politikával kapcsolatban. A pápát az égbe emelte a baloldali sajtó, nemcsak Magyarországon, de Nyugaton is. A „*Pacem in terris*” enciklikában azt írja, hogy jó dolgokban együtt kell működni az ellenségekkel is, a kommunistákkal is. Pontosan az ellenkezőjét állítja annak, amit a „*Divini redemptoris*ban” olvasunk.

Azután létrejön az úgynevezett 1964-es részleges megállapodás. Anyaga 75 évre titkosítva lett a Vatikán kérésére. Miért? Mert olyan szégyenletes a Vatikán számára. Kerekperek be kell vallani – lényege az, amit a kommunikében lehet olvasni: öt püspököt neveznek ki, ebből három évek óta beépített ügynök volt. Azután ott van a Pápai Magyar Intézet. A Pápai Magyar Intézetet Szabó Ferenc kollégám úgy jellemezte, hogy „*kémszervezet*”. Az első rektor, Zemplén György tanárom, a mi tanárunk, a „*Fífike*”, már a harmadik álnevet kapta Karl Wittman néven. Magam olvastam itt a Történeti Hivatalban megbízását három oldalon: mit kell neki Rómában csinálnia, ki az ő tartótisztje, szóban és írásban mikor kell beszámolnia. 1964 és 1989 között hét rektora volt ennek a pápai magyar intézetnek. Hétből hatról tudjuk, hogy ügynök volt. Méghozzá három a legmagasabb rangban. Tudniillik az első volt az „*informátor*”, a második a „*hálózati ügynök*”, a harmadik a „*titkos megbízott*”, a negyedik a legmagasabb, a „*titkos munkatárs*”. Három püspök titkos munkatárs volt.¹⁹ Nem kell részleteznem. A Mindszenty ügy ekkor ki van kapcsolva. Maga kérte, hogy ebből a megegyezésből hagyják őt ki, aztán utólag lehet ő róla tárgyalni.

Ezzel kapcsolatban 1964-től tárgyalások folytak a Vatikán, vagyis Casaroli és a magyar kormány között. Erről mondanék valamit a jegyzőkönyvek alapján. Ólmosi Zoltán facsimilében adta ki a fordulat után a Mindszentyre vonatkozó dokumentumokat. Nem másolatokról van szó, hanem eredeti fotókról, amik a Központi Bizottságnak az anyagai. Sokszor csak három példányban legszigorúbban titkosan készítettek. Ki gépelte, az is oda van írva és hogy kik kapták meg: ketten-hárman, Kádár és a legfőbb vezetés.

Azt kell mondani, hogy a magyar kormány kezdettől fogva Mindszentyvel kapcsolatban a következő irányelveket adja: Mindszenty amnesztiát kap, elhagyhatja az amerikai követséget azért, hogy a Vatikánba menjen. Ennek feltételei a következők: 1. A pápa garantálja, hogy hatáskörében nem engedi a Mindszenty-ügyet háborús célokra felhasználni.

¹⁹ SZABÓ Gyula: *A Pápai Magyar Intézet, mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963-1989)*. Budapest, Püski Kiadó, 2001.

2. Mindszenty nem nyilatkozik sajtóban, rádióban vagy televízióban és nem tesz olyat, ami sérti a Népköztársaság érdekeit. 3. Mindszenty lemond érsekségéről és nem foglalkozik a magyar katolikus egyház ügyeivel. Ha ezt nem lehet elérni, akkor a pápa nevezzen ki apostoli kormányzót. Megegyezés esetén Mindszenty egy külön vatikáni megbízott kíséretében feltűnés nélkül elhagyja az országot. Kezdetől fogva ez a magyar kormány szándéka Mindszentyvel kapcsolatban.

Azután egy lényeges dolog történik. 1971. április 16-án Péter János VI. Pál pápánál járt, aki a Kelet-európai politikát tovább folytatja, főként a dialógust. Péter Jánosról csak annyit, hogy protestáns teológusként végzett Angliában, illetve Párizsban, utána parókus lett, aztán debreceni református püspök. 1956-ban elhagyja a püspökséget, majd a keresztény hitet is és belép a kommunista pártba. A Központi Bizottságnak lesz az embere, éppen külügyminiszter. Jelentésében azt írja Péter János: *„A pápa legelső és legnagyobb kérdésként Mindszenty kardinális helyzetét említette, mondván, neki évek óta egyik legnagyobb gondja. Mi lehet itt a megoldás? Azzal reagáltam, ezt én is szeretném tudni. Ezután fejtegetésbe bocsátkozott. Először azt mondta, hogy Mindszenty tulajdonképpen a történelem áldozata. Nagy nehézségeket okoz ez a helyzet a Vatikánban és úgymond a magyar kormánynak is. Azután Mindszenty lelki alkataráról beszélt. Nagyon nehezen kezelhető ember, nagyon nehezen érthető sok ténykedése. A pápa tudatában van annak, hogy nagy változásokra volt szükség Magyarországon, a nagy latifundiumokat, beleértve az egyháziakat is, fel kellett számolni. El sem tudják képzelni – mondotta –, hogy milyen sokszor kérte már őt az Egyesült Államok, hogy valamilyen módon oldják meg a kérdést. Ők most ezt szeretnék megvalósítani. Úgy gondolja, hogy bármennyire is Magyarországon szeretne maradni Mindszenty, ez nem lenne helyes megoldás. Ha a követséget elhagyja, akármilyen körülmények közé kerül, elkerülhetetlen zavarokat okozna mind az egyháznak, mind az államnak. Ezért ők arra gondoltak, hogy kihozzák Magyarországról, valahol kolostorban helyezik el és megfelelő egyházi rendszabályokkal, kellő súllyal megtiltják neki nyilvános szereplést. Úgy gondolja, hogy ehhez megvan a Szentszéknek az ereje. Magát a kihozatalt Magyarországról König bécsi érsekre lehetne bízni.”* Itt már – én azt mondom – túlmegy a pápa azon, ami neki joga van. Itt már az emberi szabadságnak a korlátozásáról van szó. Úgy látszik, úgy gondolta, neki erre is meg van a joga.

Ezzel kapcsolatban egy emlékeztetőt idézek még, egy aid-memoiret, amit Casaroli adott át a magyar kormánynak 1967. október 14-én. Tudni illik ez is köteteket mond. *„Casaroli emlékeztetőt adott át Száll elvtársnak, mely szerint a pápa kívánsága, adják meg a lehetőséget Mindszentynek, hogy elhagyja az országot. A Vatikán kész a Népköztársaság elnöki tanácsa előzetes hozzájárulását megvárva teljes jogú apostoli kormányzót kinevezni az esztergomi érsekség élére. A pápa, mint a katolikus egyház vezetője teljes befolyását latba veti, hogy Mindszenty, miután elhagyta az országot, ne avatkozhasson be a magyar egyház életébe, ne nyilatkozzék a Magyar Népköztársaság és kormányáról, tartózkodjék ellenséges tevékenységtől és ne akadályozza a magyarországi katolikus egyház működését.*

Casaroli az emlékeztető átadásakor kiegészítésképpen többek között kifejezésre juttatta, hogy az emlékeztetőt a pápa jóváhagyta, de nem ismerve a magyar kormány álláspontját és Mindszenty szándékát, az anyagot szándékosan általánosan fogalmazták, mely tárgyalások alapjául szolgálhat. A garanciák megfogalmazásánál a pápa személyes kötelezettségét azért emelték ki, hogy így a garancia a legmagasabb színvonalon biztosítva legyen. Ugyanakkor azt

is hangsúlyozta, hogy a garancia nem személyes, hanem intézményes, mely a Szentszéknek is elkötelezi, melyet készek írásbeli szövegezésnél világosan egyértelművé tenni. Megismételte azt is, hogy formálisan nem tudnak köteleességet vállalni, hogy Mindszenty minden szereplését pápai engedélyéhez kössék, de Mindszentynek minden esetben a pápával előzetesen kell konzultálnia és így gyakorlatilag biztosítható, hogy Mindszenty ne tegyen politikai nyilatkozatot, illetve ilyen ne kerülhessen nyilvánosságra.” Ez történik 1967. október 14-én.

Azután, amikor arra kerül sor, hogy Mindszenty elhagyja Magyarországot, Zágon Józsefet, rektoromat küldi Róma Budapestre a tárgyalásokra. Azt az embert, akitől a Magyar Népköztársaság megvonta a magyar állampolgárságot és főbűnösnek nevezte. De most megengedik, hogy ő vezesse a tárgyalásokat. Egy luxus villában helyezik el a Rózsadombon. Természetesen minden lehallgató készülékkel és egyebekkel felszerelve.

A tárgyalások Mindszentyvel egy protokollumban lettek megörökítve, mely jegyzőkönyvek aztán a kezembe kerültek. Nem akarom megmondani, hogy kinek a révén, mert még él az illető. Mindenesetre az igazság az, hogy Casaroli, amikor a Csertő-féle hagyatékot csendőrök jelenlétében átnézte és magához vett minden írásbeli anyagot, akkor úgy látszik, ezeket a papírokat nem vette észre. Amikor azután az illető, akinek a kezébe kerültek ezek a dolgok, szólt Casarolinak. Ő azt mondta, hogy most már nem érdekes, hagyja. Az illető az anyagot nekem adta át. Így kerültek a kezembe ezek a jegyzőkönyvek. Ugyancsak, mint azok a jegyzőkönyvek, amelyek Csertőnek a Pázmáneumban Mindszentyvel folytatott beszélgetéséről szólnak. A lényeg az, hogy Mindszenty nem is tudott arról, mi történt a háta mögött. Éppen ezért van az, hogy nehezményezi később, hogy miért nem világosította fel őt a Szentszék küldötte arról, mi van a háttérben.

Amikor Mindszenty 1971. szeptember 28-án elhagyja a követséget,²⁰ kocsival Bécsbe megy, Bécsben pedig repülőgépre száll és megérkezik Rómába, VI. Pál pápa a Torre di San Giovanniban szállásolja el. Ez a vatikáni kertekben egy középkori torony, amit XXIII. János pápa nagy költséggel modernizált, átalakított, hogy nyáron ott üdjön. Talán lakott ott kétszer életében. Mindenesetre úgy lehet nézni, hogy ez a Torre di San Giovanni az előkelő vendégek vendéglátását szolgálja. Mindszenty ott volt 3 hétig, ő azonban már korábban is azt mondta, amennyiben kiviszik, akkor a Pázmáneumban óhajt letelepedni.²¹

Itt két dolgot említek még. Amikor elhagyja Mindszenty Rómát, akkor történik ez az ominózus, a mai napig, azt kell mondani, vitatott esemény: amikor a pápa a sekrestyéből – a magánkápolna mellett – kiküld mindenkit, csak Zágon van ott, mint tolmács, Mindszenty és a pápa. És akkor a pápa azt mondja neki, hogy „*Tu es et restas primas Hungariae*” (Te vagy és maradsz Magyarország primása). Először olaszul, azután latinul. Megkérte Zágont, fordítsa le neki: „*Te esztergomi érsek, Magyarország primása vagy és maradsz!*” Ezzel bocsátotta el, aztán mantellóját adta, a bíborosi mantellusát, mert hideg égővre megy. Mindszenty kérte Zágont, hogy adja neki azonnal írásba, amit a pápa mondott.²² Meg is csinálta Zágon.

²⁰ ADRIÁNYI Gábor: *Miért és hogyan hagyta el Mindszenty József a budapesti amerikai nagykövetséget?* In: TÖRÖK József: (szerk.): *Mindszenty József emlékezete*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1995. 73-89.

²¹ Emilio VASARI: *Der verbannte Kardinal. Mindszentys Leben im Exil*. Wien, München, Verlag Herold, 1977.

²² Dr. Zágon József prelátus erről szóló emlékeztetőjének dokumentuma Msgr. Mészáros Tibor irataiban megtalálható. In: MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972-1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 675. – nevezett dokumentum csak a könyv nyomtatott formájában került közlésre. A könyv elektronikus formájának lelőhelye: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár <http://www.ppek.hu/k248.htm>

Különben egy évre rá, hogy ez történt, Zágon, aki nekem rektorom volt, nekem pontosan úgy mesélte el, mint ahogyan később Mindszenty emlékirataiban megírta. Ismeretes, hogy Casaroli az emlékirataiban azt írja, hogy el nem tudja képzelni, hogy VI. Pál pápa ilyesmit mondott volna.²³ Hiszen abban egyeztek meg ugye – titokban, Mindszenty háta mögött –, hogy két éven belül vagy lemond Mindszenty vagy a pápa megfosztja püspökségétől. Most Mészáros István kollégám azt írja a Vatikán keleti politikájával kapcsolatban, hogy félrevezették a pápát, nem tudott róla.²⁴ Dehogynem, sajnos tudott róla! Semmi bizonyítéka nincs annak, hogy ő nem tudott volna róla. Természetesen tudott róla! A pápa egyszerűen abból indult ki, hogy Mindszenty van annyira engedelmes fia az egyháznak, hogy el fogja fogadni azt, amit ő kér tőle, vagyis hogy mondjon le a püspökségről. De mikor Mindszenty erre nem volt hajlandó, egyszerűen megfosztotta hivatalától.

Közbejön az úgynevezett adventi körlevél. A primás először van Bécsben, egy adventi körlevelet ír a külföldi magyarsághoz, a külföldi magyarsághoz és ebben azt írja: „*átjöttünk az ideiglenes és véres határon*”. A baloldali és kommunista sajtó ekkor nekiment, hogy ő az osztrák-magyar határt ideiglenesnek tekinti. Ebből politikai bonyodalom keletkezett. A Vatikán azonnal arra kérte Mindszentyt, hogy hallgasson, illetve semmiféle nyilatkozatot ne tegyen anélkül, hogy arra a pápa külön engedélyt nem ad és az ügybe konzultorokat kell beállítani. Ez ellen Mindszenty tiltakozik: „*Miféle cenzúráról van szó?*” Ő már nem is beszélhet, nem mondhatja meg a valóságot? A végén ki tette helyre a dolgot? Kreisky, az osztrák szociáldemokrata kancellár, aki megmondta a parlamentben, hogy uraim, itt nem a határról, hanem a vasfüggönyről van szó.²⁵ Hogy egy ideiglenes, véres vasfüggöny van ott, ami majd egyszer el fog tűnni.

Azután Mindszenty kért két segédpüspököt, egyet Európára, egyet Európán kívül. Még csak választ sem kapott. Uraim, ma tudjuk, miért. Amikor Csertő Sándort harmadik embernek kinevezték Rómában a Hittani Kongregáció ügyészének – ez a harmadik méltóság – akkor a magyar kormány tiltakozott ez ellen azzal, hogy a Vatikán megsértette a 1964-es megállapodást. Abban ugyanis benne van, hogy az emigráns papok közül senki semmiféle pozíciót a Vatikánban nem kaphat, aminek alapján beleszólhatna a magyar egyház életébe. Mester Istvánból, aki a harmadik embere volt a Konzisztoriális Kongregációnak, miért nem címzetes püspök vagy érsek? (Utódja, Ternyák Csaba igen!) Ezért nem lehetett és ezért nem kaphatott Mindszenty segédpüspököt, jöllehet megírja emlékiratában azt is, hogy már mindenkinek van, a cseheknek, szlovákoknak, horvátoknak püspökük Nyugaton, csak éppen a magyaroknak nincs. Így ő maga látja el egyedül a nyugati pasztorációt.

Azzal kapcsolatban, hogy Mindszenty maradt-e vagy nem maradt primás, föltétlen idéznem kell Mindszentynek saját jegyzőkönyvét, amit a bécsi tárgyalások során Csertő prelátusnak átadott. Azt írja Mindszenty: „*1972. október 10-én tudtam meg a bécsi apostoli nuncius úrtól, hogy a Szentszék 1971 nyarán megállapodott a bolsevista magyar kormánnyal, hogy hazámból történt távozásom után én semmi olyat nem teszek vagy mondok, ami zavarná a bolsevista rezsim és a Vatikán közötti jó viszonyt. A szentszéki megbízott ezt az engem*

²³ Agostino CASAROLI: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963-1989)*. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 161-162.

²⁴ MÉSZÁROS István: *Állok Istenért, egyházért, hazáért*. Budapest, METEM, 2000. 150.

²⁵ CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco–München, Új Európa, 1976. Szekszárd, Babits Kiadó, 1993. 83-88.; ADRIÁNYI Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2004. 140-141.

súlyosan érintő tény 71-ben a tárgyalások egész folyamata alatt elhallgatta előttem. Ha én személyi kiküldöttet kapok tárgyalásra, elvárhatom, hogy minden engem érintő ügy ismertetésre kerüljön. Hogy közölni kellett volna az amerikaiak lépéseit a Vatikánnal személyemmel kapcsolatban, hogy ennek horderejével tisztában legyek. Ha ezeket megkaptam volna, visszariadva a megegyezés tényétől és tartalmától, úgy gondolom, arra a lépésre határozom el magamat, hogy a megalázkodva a történt lépések visszavonását kérem. Tudott dolog, hogy én szenvedő népem körében akartam Budapesten meghalni. A megállapodás tényét továbbra is titokban tartották előttem. 1971. december 11-i levél ítélkezett felettem, megkérdezésem nélkül. Ez az, amikor a pápa azt írja, hogy mersz te ilyen nyilatkozatokat tenni? Azt gondolom, hogy amikor a Szentszék megkapta a magyar kommunista rezsim követelését, nekem be kellett volna mutatni. Ez nem történt meg. Még csak említést sem tette előttem erről, sőt, az utólagos megküldés sem történt meg. Ennek megtörténte nélkül és a megállapodás további 5/4 évig titokban tartásával kaptam panaszokat, hogy ezt meg azt nehezményezik. Otthon síri hallgatás van. Visszariadok attól a gondolattól, hogy én, aki szabad világban élek, ezt a síri hallgatást tovább folytassam. Ez kérem, népem teljes letöréséhez vezet.”

A pápa, aki már régen megegyezett Kádárékkal, 1974. január 14-én megfosztja Mindszentyt hivatalától azzal a megokolással, hogy ő – mivel Mindszenty nem képes lemondani – átvállalja a felelősséget. És mi a primásnak a reakciója? Először arra gondol, visszaadja a bíbort. Maga is ír egy levelet, Mészáros Tibor közli. Nincs befejezve, tehát tulajdonképpen egy piszkozat. De utána aztán ő is rájön arra, amit mindenki mond neki: „Bíboros úr, ha lemond erről, akkor melyik püspök fogja még Magát vállalni és vendégül látni?”

Amikor Kölnben volt – ott voltam, óriási felhajtás volt, a politikai életből is sokan ott voltak – Höffner bíboros azzal mutatta be Mindszentyt: „Íme, bemutatok valakit, mint az ősegyház konfesszorát (hitvallóját)!” – akik a keresztényüldözés korában az üldözöttek voltak, akiket megkínóztak és elítéltek. A kölni bíboros is tiltakozott Rómában, a kölni hívek is. Nem mentem el, de írtam Casarolinak egy nagyon szép levelet, amit nyilván nem tett a alapjára. A kölni dóm előtt is százával, nem csak magyarok, tiltakoztunk. A pápa letette azt a magyar bíborost, azt a hercegprimást, aki a legtöbbet szenvedett az egész magyar egyháztörténetben. Megfosztotta hivatalától, amire pedig a pápának így joga nincs. A trienti zsinat úgy rendelkezik, hogy püspök hivatalfosztásánál egy pert kell lefolytatni. Ezt természetesen a pápa nagyon jól tudta. Semmiféle kihágásról, vagy erről, vagy arról nem volt szó. Ez egy politikai koncepció volt. Mindszenty útjában állt a pápa keleti politikájának, éppen ezért történt a tragédia.

Azt kell mondani, hogy a Vatikán keleti politikája – most nem ez a témám – feláldozta Mindszentyt. Ő útjában állt ennek a politikának. 1964-ben beleegyezett a Szentszék abba, a pápa pedig személyesen Péter János külügyminiszterrel szemben elfogadta, hogy Mindszenty egyszer s mindenkorra rehabilitáció nélkül hagyja el az országot, egyszerűen csak kegyelemben részesítik.

Ez volt az első pont. Nem azt mondták, hogy érvénytelen volt a per, amint azt 1956-ban Nagy Imre ki is mondta. Másodszor: semmit nem mond, ír, tesz, ami a Népköztársaság érdekeit sérti. Harmadszor: nem avatkozik bele a magyar egyház ügyeibe. Negyedszer: két éven belül meg lesz fosztva érsekségétől, amennyiben nem hajlandó lemondani. Ötödször:

egy ellenőrzött helyen – kolostorban – tartózkodik. Hát a pápának ehhez joga nincs! Miközben a budapesti tárgyalások során a Szentszék 1971-ben biztosította Mindszentyt teljes szabadságáról Nyugaton, a fenti garanciákat előtte elhallgatta. Erről a magyar prímás csak 15 hónappal később Bécsben értesült. Ez a szomorú végkövetkeztetés! Uram, nem véletlen hogy a Szentszék nem hajlandó a kérdésről tárgyalni. Ez neki nagyon kellemetlen.

Visszatérve a mi témákra, Mindszentyt hogy látom én? Itt van nagy lelki ereje, amikor ezt az utolsó, legkeserűbb kelyhet is ki tudta üríteni. Nem csak a száműzetést kellett elviselnie, hanem a pápai megaláztatást is. Ekkor pedig Kádár triumfált. Az a Kádár, akit eztán teljes államfői pompával fogad VI. Pál Rómában. Pedig nincs előírva, hogy a protokoll szerint ezt kell csinálni. Föláldozzák Mindszentyt, és mi Mindszentynek a válasza? Ő kiad egy kommunikét, hogy miért nem tudott lemondani, de arra kérte az emigrációt, hogy hallgasson, ne tiltakozzék, fogadja el a pápa döntését, engedelmeskedjék. Itt van az ő nagy ereje. Az, hogy ezt a legkeserűbb kelyhet is hajlandó kiüríteni, elfogadni. Annak ellenére, hogy meg volt róla győződve, hogy – mint Casarolinak mondta – „az idő nekem fog igazat adni.”

Ezt akartam mondani. Sok kérdésről nem beszéltem, de mondtam, hogy a szünet után szívesen állok rendelkezésre, a kérdésekre megpróbálok válaszolni. Amennyire ismerem az irodalomból vagy személyi találkozásomból, kapcsolatomból, szívesen válaszolok. De az igazság mégis csak az, hogy egy nagyon szomorú történetről van szó. Szomorú a története a magyar katolikus egyháznak 1945 után 1989-ig, ha van szép is benne, de igen szomorú Mindszentynek a története.²⁶ Majd esetleg a továbbiakban szó kerülhet arról, hogy miért akadozik az ő boldoggá, szentté avatása.

Köszönöm szépen a figyelmüket!

---

²⁶ A Mindszenty bíboros életével 1990 után foglalkozó hazai konferenciák egy részéről az Antológia Kiadó (Lakitelek) gondozásában az alábbi kiadványok láttak napvilágot: *Mindszenty emléknap – Lakitelek, 1996. október 2.* Lakitelek, Népfőiskola, 1996. október 2. (1997); „*Isten szolgája*” – Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Budapest, Parlament, 2006. november 4. (2007); „*Szenteltessék meg a Te neved...*” – Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Budapest, Parlament, 2011. május 21. (2012)

Német nyelvű kiadvány: *Mindszenty József bíboros Bécsben (1971-1975). – József Kardinal Mindszenty in Wien (1971-1975).* Szerkesztette: SZABÓ Csaba. Bécs 2012. – Herausgegeben von Csaba SZABÓ. Wien 2012. Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien. BD. IV. Herausgeber Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien. Balassi Institut – Collegium Hungaricum, Wien. Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien.

http://www.academia.edu/9598340/KARDINAL_J%C3%93ZSEF_MINDSZENTY_1892-1975_Divergierende_Erinnerungen_und_die_Perspektiven_der_vergleichenden_Forschung

Adriányi Gábor:

Az ellentmondás jele: Mindszenty József bíboros – kritika és méltatás²⁷

Bevezető

Egy különösen magas rangú személyiség igazságos megítélése nem csak az egyes cselekedetek részletekbe menő szakismeretét előfeltételezi, hanem erősen függ a történészek egyéni mércéjétől és kritériumaitól is, amelyek alapján a vizsgálatukat elvégzik. Így nem csoda, ha Mindszenty József bíboros is harminc éve – a kritikusok jobb- vagy baloldali álláspontjától függően – hevesen vitatott személyiség. Ez a vita nagyon megnehezíti személyiségének helyes megítélését. Most az a feladat, hogy az újabb publikációk és történeti elemzés alapján Magyarország nemrég elhunyt primásának mozgalmas életéből egy igazságosabb – és értelemszerűen egy ugyancsak nem lezárt – mérleg készüljön.

A bíboros életrajza

Mindszenty József 1892. március 29-én született a Nyugat-Magyarországon fekvő Vas megyei Csehimindszenten, a hat gyermek közül elsőként. Két gyermek, akik ikrek voltak, röviddel születésük után meghaltak, egy másik fiútestvér pedig 8 éves korában. Két leánytestvér még él. Nekik és népes családjuknak édesanyjuk 1960-ban bekövetkezett halála után a bíboros mélyen gyökeredző családi érzése nagyon sokat számított. Szülei, Pehm János és Kovács Borbála földművesek voltak, és egy körülbelül tíz hektár nagyságú gazdaságot műveltek meg. Mindketten eredeti magyarok voltak. Az apa családja 1733-ban, az anyáé 1663-ban vált magyar nemesi családdá. Mindazonáltal hosszú nemzedékeken át a megmaradtak kiscgazdálkodóknak, kereskedőknak, iparosoknak, hivatalnokoknak vagy alkalmazottaknak, tehát a kispolgársághoz tartozóknak.

Mivel a család és az egész rokonság a tiszta magyar Hegyhát és Kemenesalja területekről származott, a későbbi primás 1941-ben a családi nevét születési helye után (Mindszent) Mindszentyre változtatta és ezzel nyomatékokat adott nemzeti hovatartozásának. Mindszenty névváltoztatása tehát semmi esetre sem a németiség megtagadása végett történt, mivel ősei nem voltak német nemzetiségűek.²⁸ A névváltoztatás azonban soha nem vált sovíniszta rokonszenvtüntetéssé.

Mindszenty a népiskolát születési helyén látogatta. A falu tanítójának biztatására a mélyen hívő, nagyon célratörő édesanya az édesapa kifejezett akarata és a teljes rokonság tanácsa ellenére a taníttatás nehéz terhét vállalta magára. 1903-tól 1911-ig Mindszenty tehát a szombathelyi Premontrei Gimnázium bentlakásos diákotthonának lakója volt. Az iskola

---

²⁷ Professor Dr. Gabriel ADRIÁNYI: *Ein Zeichen des Widerspruchs: Jozsef Kardinal Mindszenty 1892-1975*. Vorträge im Katholischen Bildungswerk Bonn 44. (Vortrag vom 12. Dezember 1975 Bonn) német nyelvű kiadvány magyar nyelvű fordítása. A fordítást készítette: Dr. Krajsovsky Gábor

²⁸ Ellenkező állítások (vö. Deutsche Tagespost, 1. Juli 1975, 9.) nem megerősíthetők. Az első ősapja, „Pehm” kétségtelenül német volt, utódait azonban a magyarság teljes mértékben asszimilálta.

Mindszenty szavai szerint a tudomány az erények és a jellem egyik fellegvára volt, azon kívül nagyon szigorú is.²⁹

Még 1903-ban meghalt nyolcéves fiútestvére. Az apa ennek következtében úgy határozott, hogy Józsefnek kell a későbbiekben a szülői vagyont átvennie és azt az utasítást adta neki, hogy térjen vissza Mindszentre. De József már akkoriban a papság gondolatával foglalkozott és így sikerült is neki édesanyját erről meggyőzni. Így maradhatott. A nagy apostoli püspök, Majláth Gusztáv³⁰ tanácsára az érettségi vizsgát követően 1911-ben Mindszenty jelentkezett a szombathelyi szemináriumba. Jóllehet gróf Mikes János³¹ megyéspüspök felsőfokú tanulmányokra Bécsbe akarta küldeni, azonban ezt Mindszenty – mivel édesapjától az ezzel járó pénzügyi többletkiadásokat nem várhatta el – nem fogadta el. Így ő az akkor szokásos, nem rossz, de nem is átlagfeletti vidéki papi szeminárium képzését élvezhette. Tanárai közül a páter spirituális, Rogács Ferenc,³² egy nagyon szigorú és részletekbe menően pedáns pap volt rá a legnagyobb befolyással. Az, hogy Mindszenty egész életében szigorú ember maradt, gyakran másokra való tekintet nélkül, egész biztosan visszavezethető mind a spirituálisnak a személyére, mind a premontrei iskolára. A papszentelést követően, amely 1915. június 12-én történt, Mindszenty felsőpatyi káplán lett, azt követően 1917. január 26-án pedig a Zalaegerszegi Gimnázium hittanára. Már káplánként is, de még inkább hittanárként és ifjúsági lelkipásztorként különféle nyilvános szereplések által, nagymérvű személyes ténykedése és bátorsága, valamint jelentős sikerei révén nagy feltűnést keltett. Mint a megye egyetlen keresztény hetilapjának, a „Zalamegyei Újság”-nak társszerkesztője, leplezetlenül megjelentette kritikáját a Magyarországon 1918-1919 között végbement forradalmi irányváltásról.³³ 1919. február 9-én bebörtönözték, és ítélet nélkül három hónapig tartották fogva Szombathelyen. 1919. május 15-én hazautazhatott és csak a tanácskormány bukását követően, 1919. augusztus 2-án utazott vissza Zalaegerszegre. Ott időközben a város-plébánost nyugdíjazták. Az egyházvezetés augusztus 20-án Mindszentyt egyhangúan javasolta utódként. Mikes püspök a 27 éves Mindszentyt 1919. október 1-én Zalaegerszeg város-plébánosává nevezte ki. Pontosan 25 évet töltött itt. Mint 14.000 hívő plébánosa, öt filiális egyházközség, ugyanakkor, mint a Megyei Bizottság és a Városi Tanács tagja, majd azt követően 1927-től a püspökség Zala megyei részének felügyelője, nagyon áldásos tevékenységet fejtett ki. Egyházkerületében öt új plébániatemplomot, hét plébániai gazdaságot, kilenc ideiglenes miséző helyet, tizenegy ideiglenes plébániai gazdaságot és tizenkét felekezeti iskolát alapított. Magán Zalaegerszegen egy idősek otthona, egy új plébániatemplom, egy ferences templom és kolostor, és 1929-ben egy kolostor a *Notre Dame de Sion* nővéreknek épült. Támogatásában részesített egy tanítónőképzőt, egy nép-, fő- és

²⁹ Vö. VECSEY, József: *Der Lebensweg Kardinal Mindszentys bis 1971*. In: Kardinal Mindszenty, das Gewissen der Welt (Hrsg. vom J. W. Naumann-Verlag). 1972. 9-60. itt: 11.

³⁰ Gróf Majláth Gusztáv Károly (1864-1940) 1897 óta volt Erdély püspöke, egy rendkívül tehetséges lelkipásztor és a katolikus megújulás nagy pártfogója. Vö. Magyar Életrajzi Lexikon (a továbbiakban: MÉL) 2. kötet, Budapest 1969. 124.

³¹ Gróf Mikes János (1876-1945) 1911-től 1936-ig szombathelyi megyéspüspök, nyugalomba vonulását követően címzetes érsek. Vö. MÉL 2. kötet, 208.

³² Rogács Ferenc (1880-1961) lett később Mindszenty ajánlására pécsi koadjutor (azaz a püspökségben utódlási joggal rendelkező) segédpüspök, 1958-tól 1961-ig megyéspüspök. Vö. András, EMMERICH-MOREL, Julius: *Bilanz des ungarischen Katholizismus*. München 1969. 110.

³³ Az egyházpolitikai eseményekhez lásd: ADRIÁNYI, Gabriel: *Fünfundzwanzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte 1895-1945*. Mainz, (Studia Hungarica, 6) 1974. 53-59.

háztartásvezetési iskolát. Az oktatást 70-80 szerzetesnővér látta el. Ezen kívül egy új kulturális centrumot is alapított, és a katolikus sajtót egy saját nyomdával is erőteljesen kiépítette. Az egyesületi életet is felvirágoztatta. Sikerei alapján Mindszenty 1924-ben címzetes apát lett és 1937-ben pápai prelátussá nevezték ki.

Ahogy 1943 nyarán a veszprémi püspöki szék megüresedett, Mikes püspök a pápai nuncius, Angelo Rotta³⁴ figyelmét Mindszentyre irányította. Jóllehet, a magyar kormány a terv nem lelkesítette, később a pápa döntését mégis elfogadta, mivel a Szentszék másik két esetben engedményt tett a kormánynak.³⁵ Magyarország egykori hercegprímása, Serédi Jusztinián³⁶ Mindszenty kinevezését ezzel szemben elutasította. Egy 1943. december 23-án kelt bizalmas levélben azt írta a nunciusnak, hogy jóllehet, Mindszenty egy kiváló szervező, de szenvedélyes természete van. A papsághoz túl szigorú, és ezért népszerűtlen. Aggódik, hogy Mindszenty püspökként is túl szigorúan bánná a beosztottjaival, és ennek következtében egy veszélyes elégedetlenség alakulna ki. Mindszenty püspökké történő kinevezése ezért veszélyes lenne.³⁷ De a Szentszék más véleményen volt. Ismerte Mindszenty zalaegerszegi rendkívüli teljesítményeit, és a néhai magyar kormány az ő személyében fegyvert látott a nemzeti szocialista irányzatok ellen. Így XII. Pius pápa 1944. március 4-én Mindszentyt kinevezte veszprémi püspöknek.

1944. március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot (Margaréta II hadművelet), nyáron az ország nagy részét megszállta a Vörös Hadsereg, és miután Horthy kormányzó³⁸ felvette a tárgyalásokat egy különbéke ügyében, 1944. október 15-én Magyarország nemzetiszocialista diktatúrába kényszerült. Mindszenty püspök, aki ez ideig a lelkipásztori aktivitásnak szentelte magát és rövid időn belül 34 új plébániát és tizenegy iskolát alapított, bekapcsolódott a politikába. A dunántúli püspökök 1944. október 31-én kelt emlékiratában, amelyet Mindszenty fogalmazott meg, a főpásztorok elutasítják a „megsemmisíteni vagy megsemmisülni” címszós totális háborút. Mindszenty maga nyújtotta át a memorandumot a kormánynak november 13-án. Őrizetbe vétele nem azonnal a helyszínen történt meg, hanem két héttel később november 27-én a veszprémi püspöki palotában, 26 papjával és kispapjával együtt. A tíz, utolsó éves kispapját Mindszenty 1944. december 7-én a börtönben pappá szentelte. December 24-én Mindszentyt 26 papjával együtt a Nyugat-Magyarországon elhelyezkedő sopronkőhidai fegyintézetbe szállították. Ott csak 1945. március végén került szabadlábra, miután a Vörös Hadsereg már majdnem elérte az osztrák határt. Mindszenty gyalog ment Veszprémbe, főpásztori kötelességei teljesítésére.

1945. március 29-én meghalt Serédi hercegprímás és ugyanebben az évben szeptember 8-án Grösz érsek³⁹ a pápa megbízásából megkérdezte Mindszentyt, hogy kész volna-e

³⁴ Angelo Rotta (1872-1965), címzetes érsek, 1930-tól 1945-ig apostoli nuncius Budapesten. vö. Adriányi, i.m. 106-109.

³⁵ Vö. SALACZ Gábor: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között*. Budapest, Argumentum, 2002. 183-186.

³⁶ Serédi Jusztinián (1884-1945) O.S.B., neves kánonjogász, 1927-től Magyarország bíboros prímása, vö. Adriányi, i.m. 101-106.

³⁷ SALACZ, i.m. 200.

³⁸ Horthy Miklós (1868-1957), admirális, 1919-től 1945-ig Magyarország kormányzója, vö. MÉL 1. kötet, Budapest, 1967, 741.

³⁹ Grösz József (1887-1961), 1929-től győri segédpüspök, 1936-ban apostoli adminisztrátor, később szombathelyi püspök, 1943-tól kalocsai érsek. 1950-ben kirakatperben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték,

elvállalni az esztergomi prímási hivatalt. Mindszenty 24 óra gondolkodási időt kért, majd tudtul adta beleegyezését. Magyarország esztergomi érseki és prímási kinevezése egyik bérma-körútján érte, 1945. szeptember 15-én. Az ideiglenes magyar kormány a prímási hivatalban egy olyan papot szeretett volna látni, aki nemcsak könnyen háttérbe szorítható, hanem akár kollaborációra is készen áll, ezt a kinevezést tiltakozás nélkül tudomásul vette. A pápa részéről való sietség szintén indokolt volt, mert a pro-kommunista kormányzat terveit meg kellett hiúsítani.⁴⁰

Mindszenty 1945. október 7-én foglalta el hivatalát Esztergomban. 1946. február 18-án nevezték ki bíborosnak és 1945, 1946 és 1947 során a Rómába és Amerikába való utazásai alkalmával a nemzetközi közvélemény figyelmét az elnyomatásban élő magyar egyházra tudta irányítani és az első három hivatali évében a hazai egyházban olyan hősi aktivitást tudott megvalósítani, amelyre évszázadok óta, a török háborúk ideje óta a magyar egyháztörténelemben nincsen példa.

A magyarországi politikai események leírásától, amelyek 1949. február 2-án egy szocialista-kommunista népköztársaság kikiáltásában csúcsosodtak, itt eltekinthetünk. Az tény, hogy az egyház elleni harc egyre nagyobb méreteket öltött és már az 1946-os évben olyan terv volt kilátásba helyezve, amely az ellenállás vezetőjét, Mindszenty bíborost készült eltávolítani. A hatalom birtokosai minden támadást kilátásba helyeztek személye ellen és megrágalmazták, hogy nem ismeri el sem a demokráciát, sem a kormányt, ellenforradalmat szít, visszaköveteli az egyházi földbirtokokat, de mindenekelőtt politizálásával az állam és egyház békés együttélését akadályozza. Sőt, felszólították az úgynevezett „*haladó*” prominens katolikusokat, hogy az egyház érdekében követeljék a „*rövidlátó és makacs*” prímás eltávolítását. De a katolikus nép, sőt az egész Magyarország prímása mögött állt. A püspökök testülete is kinyilvánította Mindszentyvel való szolidaritását.⁴¹

1948. november 18-án őrizetbe vették a prímás személyi titkárát. Mindszenty csak a december 23-i házkutatásnál látta őt viszont, teljesen megbomlott szellemi és testi állapotban. Ezzel magát Mindszentyt akarták megfélemlíteni. Mindszenty azonban nyugodt maradt. A házkutatás után írt egy levelet a rangidős kalocsai érseknek. A levelet csak őrizetbe vétele esetén kellett kézbesíteni. Az a következő négy mondatból állt: „Nem vettem részt semmiféle összeesküvésben. Nem mondok le érseki tisztemről. Nincs vallanivalóm, és semmit nem írok alá. Ha mégis megtenném, az csak az emberi test gyengeségének következménye, és azt eleve semmisnek nyilvánítom.”⁴²

1948. december 26-án Mindszentyt letartóztatták és Budapestre, a hírhedt vizsgálati börtönbe, az Andrássy út 60-ba szállították. Már a letartóztatást követő harmadik napon Kádár János belügyminiszter⁴³ hírül adta, hogy Mindszenty beismerő vallomást tett és a püspököket felszólította, hogy a Szentszék megegyezés céljából kezdjen tárgyalásokat a kormánnyal. A

1956-ban kegyelemben részesítették és visszatért hivatalába. Haláláig a Magyar Püspökkari Konferencia elnökeként működött. Vö. MÉL 1. kötet, 626.

⁴⁰ Vö. VECSEY, i.m. 31-32.

⁴¹ VECSEY, i.m. 40.

⁴² VECSEY, i.m. 44.

⁴³ Kádár János (1912-1989), eredetileg finommechanikus, 1948-tól 1951-ig belügyminiszter, 1956-tól a magyar kommunista párt első titkára. Vö. *Ki kicsoda?* Budapest, 1969. 261.

Szentszék, amely a Mindszenty bíboros letartóztatásában közreműködőket kiközösítette, felháborodva visszautasította az ajánlatot.⁴⁴

Mindszenty bíborost 39 napig tartották vizsgálati fogságban az Andrássy út 60-ban. Amint arról emlékirataiban⁴⁵ részletesen beszámol, majdnem minden éjszaka gumibottal kétszer *az egész testét*⁴⁶ eszméletvesztésig verték, azon kívül gyógyszeres kezelésnek is alávetették. Mindazonáltal kínzóinak az első napokban nem sikerült személyiségét teljes mértékig széttörniük. Mindszenty semmiféle vallomást nem tett, és semmit sem írt alá. Csak január 11-én írt alá egy vallomást, azonban hozzáillesztve a *c. f.* betűket (coactus feci, kényszer hatása alatt tettem). Azonban ennek értelme csakhamar kiderült és a kínzások még keményebben folytatódtak. Ami azután történt, Mindszenty arról maga már nem tudott, azt csak az állambiztonsági szolgálatok titkos archívumából lehet megválaszolni.

1949. január 19-én a kormány kiadott egy dokumentációt, egy úgynevezett Sárga könyvet, Ebben többek között közzétételre került egy, a primás saját kezűleg írt vallomásának fotója is. Mindszenty bíboros emlékirataiban⁴⁷ azt állítja, hogy ezt egy írásszakértő kellett, hogy hamisítsa, és ezt az állítását az írásszakértőnek Amerikába való menekülését követően a New York Herald Tribune-nak tett nyilatkozatával támasztja alá.⁴⁸

Maga a kirakatper 1949. február 6-tól február 8-ig zajlott le. A törvényszék előtt egy testileg-lelkileg megtört ember állt, aki lehangolt és mozdulatlan volt, aki mindig a bírósági elnök utasításainak megfelelően engedelmeskedik, tehetetlen a saját maga ellen tett vallomásával szemben. A kívánt vallomást fáradtan és mechanikusan ledarálta. A Mindszenty-pert a szabad világ, illetőleg XII. Pius pápa is botránynak és jogtiprásnak minősítette.⁴⁹ Február 8-án Mindszentyt életfogytiglani fegyházra ítélték és 1949. szeptember 27. és 1954. május 13. között különböző, a kilétét elrejtő börtönökben, állandóan cserélődő cellákban, embertelen körülmények között tartották fogva. Kétszer volt közel a halálhoz. Először 1954. télen. Akkor az eredeti, 82 kilós testsúlyának mintegy felét, 44 kilót veszítette el. Folyamatosan magas láza volt és tüdőbaj támadta meg. 1954. május 13-án a gyűjtőfogház kórházába szállították át és 1955. júliusáig maradt ott. Tavasszal Mindszenty újra rosszabbul lett, egy visszaesés állt be nála, betegség kezelhetetlennek tűnt. De ebben a helyzetben a börtönorvos nem akarta a felelősséget vállalni, kérte a feletteseit, hogy Mindszentyt még a halála előtt távolítsák el a börtönkórházból. Így jött Mindszenty 1955. július 16-án Püspökszentlászlóra, a pécsi püspök egykori nyári rezidenciájába. 16 rendőr felügyelte, ennek ellenére ki tudta pihenni magát, nem utolsó sorban az orvosi kezelésnek köszönhetően,

⁴⁴ L'Osservatore Romano, 1949. január 4.

⁴⁵ Josef Kardinal MINDSZENTY: *Erinnerungen*. Frankfurt-Berlin-Wien 1974. 201-238.

⁴⁶ Ezt Mindszenty az Emlékirataimban kifejezetten hangsúlyozza (német kiadás 207.), a magyar kiadásban és az eredeti nyelvben is ez szó szerint azt jelenti, hogy a nemi szervén is verték. Vö. *Emlékirataim*. Torontó 1974. 268. A német fordításnál (227.) hiányzik a megfelelő szó: „A gumibot ütései a hátamon szüntelenül egyre lejjebb hullanak.”

⁴⁷ MINDSZENTY, i.m. német kiadás 230-233.

⁴⁸ A magyar kiadásban (*Emlékirataim*) a 276. oldalon Mindszenty egy külön részben foglalkozik azzal a közel 15 súlyos helyesírási hibával, amelyek a primás nyilvánosságra hozott vallomásában szerepelnek. A magyar nyilvánosság 1949-ben ebből egyenesen azt a következtetést vonta le, hogy Mindszenty kényszer és gyógyszeres kezelés alatt állt.

Tehát ha a hatalom birtokosai a vallomást nem tudták volna kicsikarni, hanem csak „megkonstruálni”, akkor bizonyára nem keletkezett volna ez a nagy „műhiba”. Az tény, hogy Mindszenty 1949. január végétől semmire sem tudott visszaemlékezni. Vö. *Emlékirataim*, magyar kiadás 277.

⁴⁹ VECSEY, i.m. 48.

amelyben itt részesült. 1955. október 14-én ugyancsak a házba hozták az 1951-ben kirakatperben elítélt Grösz érseket. De amint az idő hűvösebbre fordult, az örök az évszázados ház nedves és hideg helyiségeire panaszkodtak, amelyben el voltak helyezve. Így 1955. november 2-án a két érseket autóba ültették és Észak-Magyarországra, a Felsőpetényben levő, az egykori Almássy grófok kastélyába szállították. Itt időről időre megjelent Budapestről egy vallatótiszt, hogy Mindszentyt meggyőzze az együttműködésről. Mindszenty – ellentétben Grösz érsekkel – az ajánlatot elutasította.⁵⁰

1956. október 23-án, Magyarországon kitört a népfelkelés. Október 30-án a Mindszenty bíborost őrző rendőrök a nép oldalára álltak és őt szabadon engedték. A bíboros még a házban volt, amikor megjelent Rétságáról egy tiszti alakulat, hogy őt kiszabadítsa és Budapestre szállítsa. Mindszenty útja egy diadalút volt. Budapesten még a miniszterelnöki hivatalt is felajánlották neki.⁵¹ Szabadságának harmadik napján, november 3-án 20 órakor, amikor Budapestet a szovjet-orosz csapatok már körülzárták, szózatot intézett a nemzethez. Ez a kiegyensúlyozott megnyilatkozás mesterműve volt, a nagyhatalmak részére is címezve. Mindazonáltal ellenségeinek a következő mondatot – „Azt a magyar nép természetesnek találja, hogy nagy múltú és nagy értékű intézményeinkről gondoskodni kell.”⁵² – sikerült olyan módon elferdíteni, mintha a prímás az egyházi vagyont követelte volna vissza.⁵³

Ami Mindszentynek az 1956. november 4. utáni szomorú eseményeket követően megmaradt, az Egyesült Államok követségére való menekülés volt. Ez természetesen abban az általános várakozásban történt, hogy a politikai viszonyok hamarosan megváltoznak és a szovjetek kivonulásra lesznek kényszerítve. A rövid átmenetből azonban egy hosszú, lezárt és elszigetelt tartózkodás lett. A prímás 1971. szeptember 28-ig maradt ott, tehát tizenöt évig. Ennek költségeit az amerikai püspöki kar állta.⁵⁴

Az amerikaiaknak – akik az enyhülési politikájuk jeleként Magyarországgal egyre jobb viszonyba akartak kerülni – Mindszenty ott tartózkodása terhessé vált. Ők ismételten sürgették a Szentszéket a döntést illetően. Amint 1971 tavaszán Mindszenty érelmeszesedésben megbetegedett, az amerikai kormány arról értesítette a Vatikánt, hogy Mindszenty halálos beteg és az egyik lábát amputálni kell.⁵⁵ Erre VI. Pál saját tárgyalófélként egy római magyar prelátest, Zágon Józsefet⁵⁶ öt alkalommal küldte Budapestre. Ő a prímás tudomására hozta a pápa aggodalmát és ugyanakkor kifejezte ez ügyben való erős óhaját, hogy Mindszenty hagyja le Magyarországot. Ezt a prímás megromlott egészségi állapotával, valamint azokkal a nehézségekkel indokolta, amelyek az ő esetleges halálával lépnének fel. Ezen kívül Mindszenty külföldön a magyar emigránsok számára értékes szolgálatot tehetne és

⁵⁰ Indoklása nagyon tipikus volt. Vö. VECSEY, i.m. 54.

⁵¹ Mindszenty azzal az indoklással utasította el az ajánlatot, hogy a prímás hivatala nem abban áll, hogy politikai kormányokat alakítson, azon kívül a hivatalban levő Nagy Imre miniszterelnök a nép bizalmát élvezi. Vö. Mindszenty sajtókonferenciája az 1974. október 11-i Frankfurter Könyvvásár alkalmából.

⁵² <http://mek.niif.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/mindsts.htm>
Erinnerungen, 366.

⁵³ Az eredeti magyar szöveg (*Emlékirataim* magyar kiadás, 440.) is intézményekről beszél, ami a magyarban sem jelenthet soha egyházi tulajdont.

⁵⁴ Vö. *Erinnerungen*, 366.

⁵⁵ A prímás környezetének személyes közlése.

⁵⁶ Zágon József (1909-1975) 1945-től 1948-ig a győri egyházmegye püspöki helynöke volt, 1949-től különböző római kongregációkban tevékenykedett. Vö. Nachruf der päpstlichen Kommission „Menschen unterwegs”, 1975. 12. 8.

megjelentethetné emlékiratait. Mindszenty ezzel szemben viszont azt állította, hogy eltávolítása csak a rezsimnek tenne szolgálatot, az egyháznak viszont a kárára válnék. Ezért ő ellenszolgáltatásként a következőket óhajtotta: 1/ az egyháznak okozott károk jóvátétele, 2/ az állammal kollaboráló, úgynevezett békepapi mozgalom feloszlata, 3/ és a vallásoktatás szabadságának biztosítása. Msgr. Zágon azonban éppenséggel a két utolsó pont tekintetében nem látott lehetőséget a megegyezésre. Ő inkább előadta a Vatikán feltételeit: 1/ primásságának megtartása, azonban jogok és kötelezettségek nélkül, ehelyett egy apostoli adminisztrátor kinevezése, 2/ megnyilatkozások és írások megjelentetésének tilalma, 3/ lemondás a külföldön történő megnyilatkozásokról, amelyek zavarhatják a Vatikán és a magyarországi kormányzat közötti viszonyt, 4/ az emlékiratok megjelentetésének tilalma. Mindszenty az utolsó két feltételt energikusan visszautasította és ezt jegyzőkönyvbe is vetette. Ezt követően Msgr. Zágonon keresztül közölte VI. Pál pápával, hogy ha szükséges, kész elhagyni Magyarországot.⁵⁷

Mindszenty azon megfontolásában, hogy elhagyja Magyarországot, szerepet játszott a jugoszláv érsek, Stepinac⁵⁸ esete is, mivel ez őt még közvetlenül a halála előtt figyelmeztette, hogy bármit el lehet fogadni, csak a saját családban való száműzetést nem.⁵⁹ A pápai küldött elutazását követően a primás Nixon elnököt is tájékoztatta. A válasz azonnal megérkezett, az elnök azt javasolja, hogy törődjön bele sorsába. Mindszentynek végül is két fennmaradó választási lehetősége volt: vagy önként átadja magát a rendőrségnek, vagy a pápa óhaja értelmében, a Nyugatra történő kiutazás. Így Mindszenty VI. Pál pápa óhaját teljesítette. Természetesen ő ezt nem tette volna meg, ha tudta volna azt, hogy a Vatikán a magyar kormánynak egy olyan garancianyilatkozatot adott át, amelynek szövege ráadásul a budapesti minisztériumban készült, nevezetesen, hogy Mindszenty külföldön semmi olyat nem nyilatkozik vagy mond, ami a magyar kormány nemtetszését váltja ki.⁶⁰

Így érkezett meg Mindszenty 1971. szeptember 28-án Rómába. Ott „*aranykalitkában*” akarták fogva tartani, és nagyon kellemetlenül érintette őket, amikor Mindszenty október 23-án a „*Pázmáneum*” nevű magyar papi szemináriumba, Bécsbe áttelepült. Jóllehet, ezt már Budapesten kialakították, a Vatikán feleslegesnek tartotta azt, hogy erre az osztrák kormányt előkészítse.⁶¹ VI. Pál ezekkel a szavakkal búcsúztatta a primást: „*Te vagy és maradsz esztergomi érsek és Magyarország primása.*”⁶²

Hamarosan létrejött az első feszültség Mindszenty és a Kúria között. Kérését, hogy az emigrációban élő magyarok részére egyházi szervezetet hívjanak életre, Budapestre való tekintettel visszautasították.⁶³ Amint aztán lelkipásztori útjai és pásztorlevelei miatt a magyar sajtón keresztül támadásban részesült, a pápai államtitkárság közölte vele, hogy minden nyilatkozatát, sőt prédikációját be kell mutatnia a Szentszéknek. Mindszenty ezt visszautasította. Rendületlenül folytatta kiterjedt lelkipásztori útjait az öt kontinensen, és

⁵⁷ Vö. *Erinnerungen*, 393-396.

⁵⁸ Alojzie Stepinac (1898-1960), 1937-től Zágráb érseke, 1953-tól bíboros, 1946-ban 16 év kényszerszolgálatára ítélték, az követően 1951 óta saját szülőfalujába internálták. Vö: VITEZIC, I.: *Stepinac*, In: *Lexikon für Theologie und Kirche*, 2. kötet (9) 1053.

⁵⁹ Vö. *Erinnerungen* 397-398. Mindszenty ezt a körülményt az 1974. október 11-i frankfurti sajtókonferenciáján kifejezetten hangsúlyozta.

⁶⁰ Vö. *Erinnerungen*, 406.

⁶¹ Uo. 402.

⁶² Uo. 402.

⁶³ És a továbbiakat vö. *Erinnerungen*, 403-410.

bejelentette emlékiratainak megjelenését is. Ez a közte és a Vatikán közötti további feszültségekhez vezetett, továbbá a magyar kormány politikai és egyházpolitikai téren történt diplomáciai akciójához. A magyar kormány mindenekelőtt kitartott a Vatikántól kialkudott garanciaígéret mellett. Mindszenty álláspontját több, részletekbe menő, terjedelmes memorandumban⁶⁴ adta elő, de hiába.

VI. Pál engedett a nyomásának és 1974. február 5-én Mindszenty bíborost felmentette hivatalából. A Vatikán döntését kizárólag a nyomós nehézségeket jelentő, mindenekelőtt az esztergomi egyházmegyében fennálló lelkipásztori okokra hivatkozva indokolta.⁶⁵ A valóságban azonban a pápa ezen döntése politikai okokból történt meg: Mindszenty útjában állt a vatikáni, úgynevezett keleti politikának. Mindszenty megfontoltan, a magyarországi egyház valós helyzetével okolta meg ellenvetését, tehát azzal, hogy a magyar egyház nem szabad.⁶⁶ Mindszenty számára világos volt: az ő lemondása csak az ellenfél helyzetét erősítette volna. Így ő a teljes száműzetés lezárságának útját járta mindaddig, amíg az 1975. május 6-án bekövetkezett halála ettől meg nem szabadította.⁶⁷

Az életmű

Mindszenty bíboros életműve biztosan nem abban a lelkipásztorkodásban áll, amelyben ő 27 gyümölcsöző évet káplánként és plébánosként eltöltött, hanem sokkal inkább főpásztori feladataiban, amelyet veszprémi püspökként és esztergomi érsekként teljesített. Már püspökként a humánus és a kereszténység melletti bátor kiállásával imponáló tanúbizonyságra tett szert. A pusztító háború és a diktatúra idején sziklává vált, akire minden egyes polgár fel tudott nézni. Magyarország primásaként gyakorlatilag mindössze három éven át működhetett. Mindazonáltal egy olyan nagymérvű aktivitást fejtett ki, amely évszázadok óta nem fordult elő és gyakorlatilag az egész magyar népet felrázta.

Mindszenty szüntelenül, éjjel-nappal egyházáért és népéért dolgozott. A szükséghelyzet készítette őt a fáradhatatlan aktivitásra. Nagyszabású jótékonyági mozgalmat szervezett a háború utáni idők kimondhatatlan szegénységének enyhítésére, síkra szállt a deportált németek és magyarok sorsáért, az egész nép vallási életét megújította. Ő nem csak Budapestet, a nagy székesegyházakat kereste fel, hanem a külvárosokat, a kápolnákat és a szegénynegyedeket is. Mindenütt tíz- és százezres tömeg gyűlt össze, hogy buzdító beszédeit meghallgassa. 1946. augusztus 20-án a Szent István ünnepségeken 600.000 ember vett részt. Mindszenty majdnem minden jelentősebb magyar várost meglátogatott, mindenütt ott volt, ahol zárandoklatok, ünnepségek és egyházi rendezvények zajlottak le. Mindszenty neve ezeket hozott mozgásba, és azok a pásztorlevelek, amelyeket a növekvő egyházzellenes harc miatt szinte minden vasárnap felolvastak, még a leglányháb katolikusokat is felrázták. Az 1946-os Szent Margit év, valamint az 1947-es Mária-év sok millió hívőnél minden várakozást

---

⁶⁴ A primás nyilatkozata az 1974. október 11-i frankfurti sajtókonferenciáján.

⁶⁵ Vö. KNA-Meldung, 1974. február 7.

⁶⁶ Vö. nyilatkozatának szövegével, *Erinnerungen* 412-413.

⁶⁷ 1975. április 27-én Mindszenty egy háromhetes Dél-amerikai útról betegen tért vissza. Valószínűleg már az utazás előtt megbetegedett, de állapotát titokban tartotta. Április 28-án kórházba kellett szállítani. Alapos vizsgálat után prosztataoperációt javasoltak neki. Ezt május 6-án kora reggel elvégezték. Az operációt követően keringési zavar, szívelégtelenség és tüdőembólia lépett föl. 14 óra 15-peckor meghalt. Földi maradványait május 15-én a máriacelli zárandoktemplom Szent László kápolnájában temették el. Vö. *Életünk*, 1975. június 1.

felülmúló eredményeket hozott. A püspöki kar 1948. november 3-án a következőket nyilatkozta: „Az, hogy a Mária-év ilyen nagyszerűen zajlott le, bíboros hercegprímásunk történeti érdeme, aki erős hittel, lángoló szeretettel és nem csüggedő buzgósággal hirdette népének az igazság és az élet igéit.”⁶⁸

Az egész magyar nép, aki a kommunizmusról tudni sem akart, felsorakozott prímása mögé és szorosan mögé állt. Mindszenty neve programot jelentett, ő az igazság, a hit és az ellenállás szimbólumává vált. Az ténylegesen Mindszenty történeti érdeme, hogy ő a veszély óráiban sem árulással, sem kompromisszummal semmit és senkit nem hagyott cserben, hanem a jövő útját a humanitás, az emberi jogok és a kereszténység megtartásával mutatta meg. Mindszenty a nyilvános életből történt kikapcsolása után is (1948), haláláig hű maradt alapelveihez.

Kritikai méltatás

A történésznek az embereket a történelemi szerepüktől tisztán meg kell különböztetnie. Ez Mindszenty-nél sokkal inkább előtérbe kerül, mint más embereknél. Mert mint embernek, Mindszentynek nem csak előnyös tulajdonságai voltak.

Mindszenty Zalaegerszegen, amint az a fentiekben kifejtésre került, példás, igazmondó apostoli lelkipásztor volt. Nagy sikerei voltak. De ő egy kíméletlenül „rámenős”, egy másokhoz túl szigorú ember, aki másoktól vasfegyelmet követel. Mindszenty ezért évtizedeken keresztül nagymértékben népszerűtlen volt. Az emberek gúnynevet adtak neki: „Zalaegerszeg kiskirálya”. Nagyon nagyra becsülték, de senki nem kedvelte. Mint író, szintén nevéssé vált,⁶⁹ de ahhoz mégsem vette a fáradságot, hogy a történeti forrásait saját maga kutassa, hanem azt mással kutattatta ki, amely azonban említés nélkül maradt.⁷⁰ Az ő utolsó történeti publikációja Esztergom városáról egy nem szerencsés összeállítás, amely csak káros a hírnevére nézve.⁷¹ Ellenben emlékiratait – néhány hiányossága ellenére – egy nagyszerű és megrázó dokumentációnak kell tekinteni.⁷²

Azzal a becsvággyal, amellyel a lelkipásztori munkát végezte, mint város-plébános, belevetette magát a községi- és megyei politikába, 1940-től az országos politikába. Úgy jelent meg, mint egy meglehetősen idejétmúlt királyi és királypárti. Kétszer látogatta meg a volt

⁶⁸ Vö. VECSEY, i.m. 39. Mindszenty nagymérvű aktivitásához nélkülözhetetlen forrás a „Mindszenty-Dokumentation” (J. Vecsey és J. Schwendemann kiadása), 3 kötet, St. Pölten 1956-1959.

⁶⁹ Ehhez meg kell említeni a kétkötetes művet, „Az édesanya” címmel (3. bővített kiadás, I. kötet, Zalaegerszeg, 1940., II. kötet, Zalaegerszeg 1942.), valamint egy monográfiát, „Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora” címmel (Zalaegerszeg, 1934.).

⁷⁰ Vö. egy nagy kortárs és Mindszenty jó ismerőjének, Nyisztor Zoltánnak a kéziratával. NYISZTOR Zoltán: *Mindszenty József* 2.

⁷¹ MINDSZENTY József: *Esztergom, a prímások ezeréves városa*. Bécs, 1973. 135. Ezért a felelősséget a munkatársai viselik, elsősorban az, aki ezt kiadta, Bíró Béla. Vö. Molnár József erről szóló alapos és kemény kritikáját. In: Új Látóhatár 25. évfolyam 3-4. füzet (1974. augusztus) 308-315.

⁷² Mindszenty emlékiratainak összeállítását már a fogságban elkezdte, az amerikai követségen pedig befejezte. Amint Nyugatra került, ezt átadta korábbi káplánjának és bizalmi emberének, Vecsey Józsefnek, aki évek óta a Mindszenty-kutatásnak szentelte magát (*Mindszenty Okmánytár*). Vecsey rábírta a prímást számos javításra, valamint sok hosszú dokumentum betoldására, amelyek a folyékony stílust és szöveget megszakítják. A német fordítás a nyugati, elsősorban a német olvasókhöz lett igazítva, sok helyen lerövidítve. Az ez irányú döntést ismét Vecsey fogatosította. Az eredeti kiadásban nem szereplő, de a német kiadásban előforduló néhány kifejezés („Nazi-Wehrmacht”, stb.) a kiadó felelőssége. A magyar kiadás tekintettel van az anyagra, az élő, sőt a magával ragadó stílusra, a megrendítő ábrázolásra, és a német kiadás szívet melengető kisugárzását is felülmúlja.

uralkodó, Károly családját a spanyolországi Lequeitoban, de az első római útjára csak a primási kinevezése után került sor. Röviddel érsekké történő kinevezését követően Habsburg Ottónak a következőket írta: „*Fenség! Ezennel, mint az ország új primása és egyúttal a nemzet közjogi méltósága ezennel tanúbizonyságot teszek legmélyebb hódolatomról örökérvényű királyom előtt.*”⁷³

Ez Mindszenty részéről annak idején nemcsak oktalanság, hanem illetéktelenség is volt. De Mindszenty később is hű maradt elgondolásaihoz. 1971-ben megtörtént első utazása Svájcba Zita királynéhoz. Régimódi jogértelmezéséből adódóan eredt az a politikai szemlélete is, hogy Magyarország primása még mindig az ország első zászlósura és a napi politikával is foglalkoznia kell. Mindszenty ezen kívül egész életében nagyon rossz emberismerő volt, nem kért tanácsot, alkalmatlan, sőt rossz munkatársakkal vette körül magát. Ezek őt gyakran lehetetlen helyzetekbe hozták, a felelősséget pedig rá hárították. Az ő nem átlagon felüli értelmi képességei mellett aztán nem volt csoda az, hogy néhányszor nem tudott reálpolitikai döntést hozni, és azokat előre megfogalmazott, gyakran szenvedélyes alapelvek vezérelték.

Mindez azonban izzó papi vallásosságát alig befolyásolta. Börtönévei és a hosszú elszigeteltség alatt egy magába forduló aszkétává, elmélkedő imádkozóvá vált, aki élete végén egy karizmatikus szent bizonyos tulajdonságait hordozta. De mégsem volt egy élő szent.

Mindszenty ellenségei tevékenységét életidegen, politikailag oktalan döntéseként kezelték. Meg nem alkuvását csupán kedvező ürügyként használták fel egyházellenes eljárásaik során. És Mindszenty részére igazi kompromisszumot sohasem ajánlottak fel. Ők 1945 és 1949 között nem arra gondoltak, hogy az egyháznak engedményeket tegyenek, hanem hogy az egyházat likvidálják. Ebben állt Mindszenty történelmi szerepe, ebben az egyházpolitikában, az egyházellenes harcban tanúsított ellenállásában. Megalkuvás nélkül, szilárdan kitartott a hagyományos hitletétel és a saját meggyőződése mellett. Ez volt történelmi nagysága, de egyúttal korlátja is.

---

⁷³ Az ex-jezsuita, NAGY Tőhötöm művében („*Jesuitas y masones*” – *Jezsuiták és szabadkőművesek*. Buenos Aires 1965) fakszimilében nyilvánosságra hozta azt a levelet, amely itt Nyisztortól kerül idézésre. NYISZTOR, i.m. 4-5.

Az egyházak likvidálása — a Mindszenty-per⁷⁴

A politikai pártok likvidálásával és helotaszerepre juttatásával a kommunista párt bolsevizálási törekvése még korántsem jutott célhoz. A parlamenti szinten véghezvitt mérsárlás és manipuláció még nem törte meg a társadalom szívós ellenállását. Ennek az ellenállásnak a lényege nem annyira offenzív, mint inkább defenzív volt: védekezés, szembeszegülés a rendőri módszerekkel, a széles fronton megindított bolsevizálással. És ennek az ellenállásnak legfőbb támasza, automatikus inspirálója a magyar társadalom mélyen gyökerező keresztény hite volt, a lengyelekéhez hasonló évszázados történelmi-vallásos tudata. Annak ellenére, hogy Magyarország nem 90 százalékban volt katolikus, hanem kb. 70—30 százalékban katolikus illetve protestáns, különösen 1945 után valamennyi keresztény felekezet és a vallásos zsidóság is egyformán érzett s egységesen viselkedett minden kommunista-ateista átállítással és kísérlettel szemben. S a keresztények s a vallásos zsidók zöme e védekezésben felzárkózott a legerősebb felekezet, a katolikus egyház s a legkimagaslóbb személyiség, Mindszenty József bíboros mögé.

1948-ban tehát, miután a Szociáldemokrata Pártot is megszüntették, Rákosi Mátyás az egyházakat és Mindszenty bíborost vette célba. A rendőrség külön, speciális osztálya munkába fogott a bíboros elleni eljárás és per előkészítésére. Rákosi Mátyás felemelte kezét Mindszenty József ellen. A párt világosan látta, hogy amíg ez a „nyakas katolikus kálvinista”, a magyar prímás a helyén van, addig Magyarország nem lehet Moszkva hűséges csatlója, s a párt helytartói szerepe nem lehet zavartalan. Amíg Magyarország Rómára tekint, addig nem tekint Moszkvára. 1948-ban tehát megindult a gőzhenger Mindszenty ellen.

De az előzmények messzebbre nyúlnak vissza. A magyarországi egyházüldözés is akkor kezdődött, amikor az első szovjet katona 1944-ben átlépte a Kárpátok gerincét.

Kezdődött képmutatással. A Vörös Hadsereg és a nyomában megérkező magyar moszkovita gárda zászlajára írta a vallásszabadságot. A Kommunista Párt propagandája kinyilvánította, hogy a párt tiszteletben tartja a lakosság túlnyomó többségének keresztény meggyőződését; de mintegy szabadkezet biztosítva magának későbbi, egyelőre titokban tartott tervei megvalósítására, azért kijelentette: csupán a feudalizmus és fasiszmus maradványaitól kell megtisztítani az egyházat.⁷⁵ A Vörös Hadsereg 1944. október 7-i kiáltványa pedig, melyben felszólította a lakosságot, hogy ne meneküljön el, biztosította a papságot is: a lelkészek akadálytalanul végezhetik vallási szertartásaikat.⁷⁶ Ez a felhívás épp oly biztatóan hangzott, mint a kommunisták propagandája és éppen annyira kétértelmű és kétszínű volt. Mert pozitív csengése mellett benne volt az is, hogy a vallásszabadság fogalmán csupán a templomi szertartást értik, máskülönben az egyházak kulturális, társadalmi tevékenysége nem esik e fogalom alá. (Az oroszországi keresztény egyházak kálváriás sorsa és története, a vallásszabadság megszorító értelmezése ismeretlen volt a magyar társadalom széles rétegei, de nem volt ismeretlen a főpásztorok, képzett papok és képzettebb hívek előtt.)

⁷⁴ CSONKA Emil: *A forradalom oknyomozó története 1945-1956*. München, Veritas, 1981. 208–255.
http://betiltva.com/files/csonka_forradalom_oknyomozo_tortenete1.php

⁷⁵ KÖZI HORVÁTH, József: *Kardinal Mindszenty*, Königstein, Taunus, 1977. 24–25.

⁷⁶ MINDSZENTY, József: *Emlékirataim*. Toronto, Vörösváry István kiadása, 1974. 69.

E kommunista és orosz felhívások azonban csak szavak voltak, ezzel egy időben viszont olyan tettek következtek, melyek az előbbi felhívások biztatásával ellenkező tényeket eredményeztek. Ugyanaz a Vörös Hadsereg, amely vallásszabadságot ígért, kiutasította az országból Angelo Rotta pápai nunciust, hogy a Vatikánnak ne legyen közvetlen szemtanúja és összekötője az országban. S amikor kommunisták és szovjetek szabad vallásgyakorlást ígértek, a Vörös Hadsereg betiltotta az összes katolikus napilapot, csupán két hetilap és egy folyóirat megjelenését engedélyezte, de papírhányra való hivatkozással ezek példányszámát is erősen korlátozta.⁷⁷ Ugyanakkor, mikor a lakosság 70 százalékát reprezentáló katolikus egyház sajtóját ennyire megnyomorították, az erősen kisebbségi pártnak 24 lapot és folyóiratot engedélyeztek. Ez a 24 sajtótermék később, mikor megkezdődött a Mindszenty elleni hajsza, teljes hangerővel s magas fordulatszámmal dolgozott a prímás megrágalmazásában, s vele szemben a minimális katolikus sajtónak csak minimális eszközei voltak. Az alapokat tehát már korán, jó időben, már akkor lefektették, amikor hivatalosan még a kommunisták és a Szovjet vallásos jóindulatát, marxizmus s kereszténység történelmi kompromisszumát hirdették.

Az oroszok már a megszállás első fázisában szervezeti csapást mértek az egyházakra, különösen azok ifjúsági munkájára. A Vörös Hadsereg tucatjával foglalta le a vallásos ifjúsági szervek otthonait és kultúrhelyiségeit, s átadta őket a marxista pártok ifjúsági szervezeteinek. Olyan katolikus ifjúsági egyesületeket pedig, melyek kifejezetten a munkásfiatalokkal foglalkoztak, mint pl. az EMSZO (Egyházközségi Munkás Szakosztályok), egyszerűen már 1945-ben betiltották.⁷⁸

A püspöki kar és Mindszenty prímás hosszú időn át, összeszorított foggal és vasfegyelemmel igyekezett türelmesen elviselni a szovjet intézkedéseket, hogy az amúgy is felzaklatott országban ne öntsön olajat a tűzre. Sőt, igyekezett csillapítani a kibontakozó oroszgyűlöletet. Így például az első püspöki körlevélben, ha nehezükre esett is, a főpásztorok beleszótták ezt a mondatot: „Nem bizonyult valónak a hír, melyet az orosz hadsereg Egyházat irtó szándékáról terjesztettek, sőt sok figyelmet is tapasztaltunk a parancsnokságok részéről az egyházi élettel szemben. Templomaink állnak és akadálytalanul folynak az istentiszteletek. De még súlyosabb idők várnak ránk.”⁷⁹ E néhány mondat a magas diplomácia eszköze volt: egyrészt fegyelmezett ajánlat a Vörös Hadseregnek okos *modus vivendi*-re; másrészt tényleges dicséret és biztatás néhány valóban emberséges orosz katonai parancsnoknak; egyben a hívek óvatos intése egyfelől arra, hogy legyenek fegyelmezettek, másfelől mégis utalás arra, hogy a vallásos magatartás még áldozatot követelhet tőlük. De hiába volt Mindszenty diplomatikus vagy rugalmas magatartása, a magyar egyháznak a megszálló hatalom ugyanazt a sorsot szánta, mint az orosz egyházaknak a bolsevizmus 1919 óta, Mindszentynek pedig azt a sorsot, ami Tikhov pátriárka sorsa lett.

Rendőri vonalon máris, jó előre gondoskodtak a vallásüldözés indokainak megteremtéséről. A nagyvilág az első jelentékenyebb politikai pernek az 1947-es összeesküvés pert tekintette, pedig azt megelőzően már számos olyan rendőrségi provokáció

⁷⁷ KÖZI HORVÁTH, József: i. m. 17.

⁷⁸ VIDA István: *Keresztények a magyar közéletben*. In: Katolikus Szemle, Róma, 1978/IV. szám (E tanulmány szerzője nem azonos Vida István kommunista párttörténésszel, megkülönböztetésül neve mellé lakhelye nevét illesztjük: Tübingen.)

⁷⁹ MINDSZENTY József: i. m. 73.

történt, amiről a világ nem szerezhette tudomást, ami mind az egyház ellen irányult s célja az volt, hogy az Egyház kezéből kicsavarják a fiatalságot s a lakosságra gyakorolt erkölcsi befolyását megtörjék.

Amikor a Vörös Hadsereg 1944 őszén Debrecenben kiáltványban bízta a papokat a maradásra és misézésre, a papok ezt komolyan vették. Debrecenben például a ferences szerzetesek elsőnek láttak hozzá a háborútól meggyötört város és vidék normális életének helyreállításához, megindították az oktató intézeteket. 1944 karácsonyán a kolostor által fenntartott játszótéren és kultúrházban foglalkoztak a vagongyár munkásainak gyermekeivel s karácsonykor e kis nebulókkal előadták a „*Betlehemi bakter*” című népszerű, vallásos színművet. Másnap megjelentek az új kormányzat „*adótisztviselői*” s az előadás hasznát meg akarták adóztatni. A vezető páter hivatkozott arra, hogy a Horthy-korszakban ilyesmiért nem kértek adót. Erre feljegyezték róla, hogy „*dicsérte az átkos Horthy-rendszert*”, a vagongyári munkásgyerekeket pedig figyelmeztették, hogy a kommunista ifjúsági szervezetben a helyük.⁸⁰ Már akkor, 1944 őszén megindult tehát a legalsóbb szinten a fiatalok elhódításának a munkája, nyomással, csábítással, főleg azonban rendőrségi eszközökkel. Már akkor rendőri feljegyzések készültek a papok tevékenységéről: „A párt első pillanattól kezdve szemmel tartott minden papot és szerzetest... Buzgón gyűjtötte ellenük a terhelő adatokat, kifürkészte gyengéiket, vágyaikat, ambícióikat, összeírták barátaik és ellenségeik nevét. Gyűlt az anyag, a kiszemelték tudta nélkül.”⁸¹

A csendes megfigyelés és adatgyűjtés rövid periódusa után később elkezdődött a különösen eredményes és aktív papok elrablása. Az ország nyugati vidékén, az osztrák határ közelében lévő nagy katolikus városban Szombathelyen egy alkalommal nyílt utcán megtámadták és gépkocsiba tuszkolták az egyik legkitűnőbb ifjúságnevelőt, az állami középiskola hittan tanárát; a kommunista rendőrség és az orosz haderő nyomozói együttesen vallatták és más papok elleni kompromittáló adatokat akartak tőle szerezni, majd Szibériába deportálták.⁸²

Az ilyen, többé-kevésbé titkos elrablások és vallatások mellett azonban Rákosinak szüksége volt nyílt botrányokra is, olyan kalamitásokra, amelyek alkalmasak voltak az egyház elleni vádakra és támadásokra. Az első ilyen nagyszabású akcióra 1946 tavaszán került sor, az ország szívében, az egyik alföldi városban, Gyöngyösön. Ez volt az ún. Páter Kiss Szaléz-féle összeesküvés, egyben az első főpróba arra, hogy nyilvánosan is indokolják a Vörös Hadsereg beavatkozását, csaknem egy évvel a Kovács Béla ügy előtt.

Gyöngyösön különösen fájdalmas nyomokat hagyott a Vörös Hadsereg bevonulása, szovjet katonák a város asszonyait és leányait, köztük 12 éves gyerekeket is többszörösen megerőszakoltak. A város hónapokon, éveken át hordozta lelkén ezt a szörnyű sebet, az egész város lakossága lankadatlanul gyűlölte az oroszokat. Megerőszakolások később is történtek s ez 1946 tavaszán szörnyű tragédiához vezetett. Egy középiskolás diák édesanyját egyetlen éjszaka hét orosz katona megbecstelenítette. Az elkeseredett és önkívületbe esett fiú fegyvert szerzett és több szovjet katonát agyonlőtt.⁸³ A fiú barátai segítettek a katonák holttestének elrejtésében s kútba dobták a hullákat. Az ilyen eset — garázdálkodó és részeg szovjet

⁸⁰ KRUPA Sándor: *A sarló-kalapács bilincseiben*. Youngstown, 1976. 18–19.

⁸¹ KRUPA Sándor: i. m. 16.

⁸² Főtisztelendő dr. Harangozó Ferenc a szerzőhöz, München, 1979. szept. 4.

⁸³ NAGY, Ferenc: *The struggle behind the Iron Curtain*. The MacMillan Company, N.Y. 1948. 239.

katonák megölése — egyébként nem volt ritkaság azokban az években sem Magyarországon, sem a többi szovjet megszállta közép-kelet-európai országban; sőt, az is előfordult, hogy a garázdálkodó szovjet katonát ott, ahol az eset szembeszökően felháborító volt s az orosz parancsnokság élén szigorúan fegyelmezett tiszt állt, maguk az oroszok ölték meg, minden különösebb eljárás nélkül. A gyöngyösi esetben azonban nem az történt, hogy a tragédia előzményeit, okait és indokait megvizsgálták volna, hanem mesterségesen politikai ügyet csináltak belőle és egyházellenes agitációra használták fel. A gyöngyösi rendőrség politikai osztályának vezetője beidézt több olyan diákot, akiről tudta, hogy anyja vagy nővére a múltban szintén orosz megerőszakolás áldozata volt. A diákok nem vallottak. A politikai nyomozó ekkor — saját ötlete volt vagy budapesti utasításra cselekedett, nem lehet megállapítani — beidézte a rendőrségre a diákok népszerű mentorát és gyóntatóatyját, a valamikor Amerikában is plébánoskodó fiatal ferences atyát, P. Kiss Szalézt. A művelt, szelídlelkű pap mindig mindenkit óvott az önbíráskodástól s atyai gondoskodással féltette diákjait minden veszedelemtől. A gyöngyösi nyomozó azonban már első éjjel az ájulásig verte s egy pince-cella hideg kövére dobta a fiatal papot.⁸⁴ Hosszú időn át példátlan kegyetlenséggel kínozták.⁸⁵ Azzal a feltételezéssel, hogy a diákok bizonyára meggyónták neki tettüket, terhelő adatokat akartak szerezni tőle, a gyónási titok megszegésével is. De sem P. Kiss Szaléz, sem a vele együtt letartóztatott Olofson Piacid hittanár nem tett terhelő vallomást. Mégis, az ügyben 42 személyt tartóztattak le, a két papot pedig azzal vádolták, hogy a diákokat gyilkosságra bujtatták és utána feloldozták őket. A város és az ország hosszú évekig nem tudott az elhurcolt vádlottak sorsáról, az a hír járta, hogy Szibériába deportálták őket. Évtizedek múlva sikerült megállapítani, hogy nem mindenkit vittek el az országból, de orosz katonai bíróság ítélezett felettük. P. Kiss Szaléz, Antall József joghallgató és Kizmán Ottó érettségizett diák felett kimondták a halálos ítéletet és még abban az évben, 1946. október 20-án mindhármat kivégezték a nyugat-magyarországi szovjet börtönben, Sopronkőhidán. Több elhurcolt valóban a Szovjetunióba került és kényszermunkatáborban halt meg.⁸⁶

(A világ akkor még nem ismerte Alekszandr Szolzsenyicin e sorait: *„Ha Csehov értelmiségi hőseinek, akik folyton azt találgatták, mi lesz húsz-harminc év múlva, valaki azt felelte volna, hogy Oroszországban negyven év múlva kivallatás lesz, hogy vasabronccsal szorítják össze az emberek koponyáját, hogy savas fürdőbe mártják őket, hogy meztelenen lekötözve hangyákkal és poloskákkal maratják őket, hogy gyorsforralón tüzesített nyársat dugnak alfelükbe — 'titkos pecsét' —, hogy csizmával lassan szétnyomják a nemiszervüket, s ami látszatra a legenyhébb: heteken át álmatlansággal s szomjazzatással gyötrik, vagy összeverik őket véres hústömeggé, — akkor egyetlen csehovi darab sem úgy végződne, ahogy végződik, mert minden hős az elmeegógyintézetben kötött volna ki.”⁸⁷)*

Páter Kiss Szaléz a meginduló vallásüldözés egyik első áldozata volt, egyben pedig a gyónási titok vértanúja.

⁸⁴ VEÉR Imre: *Ma Magyarország, holnap a szabad világ*. Minneapolis, Pannonia, 1957. 126.

⁸⁵ KRUPA Sándor: i. m. 67.

⁸⁶ FEHÉRVÁRY István: *Börtönvilág Magyarországon 1945-1956*. München, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége kiadása, 1978. 55.

⁸⁷ SZOLZSENYICIN, Alekszander: *A Gulag szigetcsoport*. München, 1975. 93. SOLSCHENIZYN, Alexander: *Archipel Gulag*, Bern, 1974. 99.

Alekszandr SZOLZSENYICIN: *A Gulag szigetvilág 1918-1956*. 1-3. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Szviridov tábornok a gyöngyösi esetet, melynek elindítója saját katonáinak a brutalitása volt, arra használta fel, hogy a magyar kormányt megrója; a Kommunista Párt pedig arra, hogy a katolikus papság szovjetellenes és államellenes bűneiről beszéljen. De egyben alkalmasnak látták az ügyet a majdani „összeesküvés-per”, illetve a Kisgazdapárt lefaragásának előkészítésére is: belekeverték a helyi Kisgazdapártot, nevezetesen Gyulai László országgyűlési képviselőt, azzal a gyanúsítással, hogy tőle származnak a fegyverek, melyeket a „gyilkosok” használtak. Nyílt tárgyalásra, bizonyításra soha nem került sor, de a kommunista párt agitációja szélteben-hosszában mennydörgőit a reakció és a „fekete reakció”, az egyház ellen.

1946 elején tehát széles fronton kezdett kibontakozni az egyházak elleni támadás s ebben a helyzetben országosan, majd világméretben is felmagasodott Mindszenty bíboros alakja, mint a hit védője, mint a történelmi „*Defensor fidei*.”

Nem véletlenül vált azzá. Származása, neveltetése, műveltsége s jelleme egyaránt történelmi szerepre predesztinálta. A 19. század végén, 1892-ben született Magyarország egyik legműveltebb, nyugati városa, Szombathely közelében, a Vas megyei Mindszent faluban. Szülei földdel birkózó emberek voltak. Apja 15 holdon gazdálkodott, a falu választott bírójaként működött, igazságszerető komoly emberként vezette a kis paraszttársadalmat. Anyja komoly, szívós, mélyen vallásos asszony. A gyermek Mindszenty, mint apja is, sokat olvasott, legfőbb olvasmánya a „*Szettek élete*” volt. A szombathelyi premontrei gimnáziumba írták be. Szigorú, okos papi pedagógusok tanítottak itt, nagy teljesítményeket követeltek s Mindszenty mindnek eleget tett, mindig az elsők között. Apja katonának szánta, anyja papnak, ő maga korán játszott a gondolattal, hogy újságíró legyen, világi pályán „*prédikáljon*.” A kor egyik nagy magyar főpapja, az akkor Magyarországhoz tartozó Erdély püspöke, Majláth Gusztáv, mikor meglátogatta a szombathelyi iskolát, megismervén a kitűnő diákot, megadta neki az utolsó lökést, hogy mégis papi pályára lépjen. Mindszentyt 1915. június 15-én szentelték pappá a szombathelyi székesegyházban. Falusi káplán, majd zalaegerszegi hittanár lett. Negyedszázadon át, mint apátplébános működött ebben a dunántúli megyében. Hihetetlen akaraterővel templomok sorát építtette, nyomdát, újságot létesített, megszervezte a papok kórházi szolgálatát, ingyenes ösztöndíjakat szerzett szegény-sorsú diákoknak s példamutatóan építette fel az új plébániákat, egyházközségeket. 1943-ban előkészítette a katolikus agrárfjúsági szervezet, a KALOT Zala megyei zászlóbontását, mert úgy látta: szükséges művelt, fiatal parasztokat nevelni egy mielőbbi földreform idejére. 1944. március 25-én XII. Pius pápa egyenes kívánságára veszprémi püspökké nevezik ki. Már nagyban dühöngött a háború, de kemény szervezőmunkával rendbe szedte a hosszabb ideje elhanyagolt egyházmegye ügyeit. 1944 őszén memorandumot szerkesztett a nemzetiszocialista kormányhoz, s ebben az immáron reménytelenné vált háború befejezését, a harcok megszüntetését, az emberéletek kímélését sürgette. Magyarország akkor hitleri megszállás alatt állt. A püspököt letartóztatták, s a nyugati határszélre, Sopronköhidára szállították. Itt töltötte 1944 karácsonyát s éjféli miséjén részt vett egy másik rab is: a kommunista Rajk László, aki rövidesen a miséző Mindszenty és az egyház egyik legsorsdöntőbb ellenségeként lépett fel, mint belügyminiszter. Mindszentyt a Nyugatra menekülő hatóságok nem vitték tovább német koncentrációs táborokba, fogsága utolsó hónapjait nem is börtönben, hanem az Isteni Megváltó Leányai kolostorában töltötte, de szigorú őrizetben. Április 2-án, két nappal a Vörös Hadsereg megérkezése előtt Mindszenty

József teljesen szabad ember volt. Mindig tiltakozott a beállítás ellen, hogy őt a szovjet haderő szabadította volna ki a nemzetiszocialista börtönből.

Mindszenty József mindenekelőtt lelkipásztor volt és egyház-szervező talentum. Magyarországon azonban, mint például Lengyelországban is, s általában minden népnél, amely történelme során pogány népekkel, tatárokkal, törökökkel állt harcban, a papi hivatás egyben nemzeti tevékenység is volt. Az ország közéletében nemegyszer nemzetmentő szerepet játszottak nagy egyházfejedelmek ennek hagyománya elevenen élt s természetes volt Magyarországon akkor is, amikor a Vörös Hadsereg megérkezett az ország hatáira. Már előzőleg is, a hitleri megszállás idején Mindszenty, mint püspök s így a magyar törvényhozás Felsőházának a tagja adta be közérdekű memorandumát a nemzetiszocialista kormányhoz. Természetes, hogy aki szembeszállt Hitler hatalmával, az nem állhatott és nem állt félre akkor, amikor egy új totalitárius ideológia, ezúttal a kommunizmus indított rohamot az ezeréves magyar kereszténység, annak minden intézménye, nemzetnevelő munkája s papi gárdája ellen. XII. Pius pápa éppen azért választotta ki erre a feladatra Mindszentyt, mert ismerte szívósságát, jellemzilárdságát, azt, hogy a „*tu es sacerdos*” igéje betölti egész lelkét és életét. Tudta a pápa, hogy a keresztény világot Közép-Kelet-Európában fenyegető vihar idején a nagy magyar érsek-prímások utódként olyan emberre van szükség, aki, ha kell, vállalja az áldozatokat, a börtönt, vállalja a halált is. 1945 októberében a pápa esztergomi érsekké nevezte ki Mindszentyt, 1946. február 18-án pedig Rómában bíborossá avatta. Másnap magánkihallgatáson fogadta a magyar főpapot, aki egy volt a 32 új bíboros között, s XII. Pius pápa ezekkel a történelmi szavakkal búcsúzott tőle:

A 32 közül Te leszel az első, aki mártíromságot szenved.

Magyarországon a vallásos élet ezekben az években erősen fellendült. A háború okozta sok szenvedés, az orosz megszállás sok atrocitása, a jövőtől való félelem közepette az Egyház bizonyult annak az intézménynek, amely gyakorlati tettekkel mindig segített. XII. Pius pápa utasításait követve a háború végén a magyar kolostorok, s ebben jelentős szerepe volt Mindszentynek, mint veszprémi püspöknek, az üldözött zsidóság menedékhelyéül szolgáltak. 1945-ben ezek a kolostorok hasonló szerepet töltöttek be: a garázdálkodó oroszok elől idemenekültek a veszélyeztetett asszonyok, leányok. Az éhínséggel küszködő és a hosszú ostromban kibombázott Budapest megsegítésére Mindszenty országos és nemzetközi karítász-akciókat szervezett. Felhívta a parasztságot, küldjön élelmet a fővárosi munkásságnak, levélben kérte az amerikai kormányt, küldjön élelmiszersomagokat, ruhát és tüzelőt az ínségeseknek. Rómában a bíborosi konzisztóriumon külön felkérte az ott lévő négy amerikai bíborost, támogassák a magyarországi szeretetakciót. Tevékenysége minden vonalon eredménnyel járt, a falusiak élelmet szállítottak Budapestre, a szomszédos Ausztriából pedig megrakott amerikai vonatok indultak Magyarországra. És éppen ezen a ponton kezdődött az immáron politikai jellegű összetűzés a kommunistákkal. A pártnak nem volt ínyére, hogy a magyar népet „*amerikaiak*” segítik, a párt a Szovjetunió akarta fenntartani a mítoszt, hogy „*élelmet ad az éhező Budapestnek.*” Az igazság viszont az volt, hogy az éhező országnak kellett táplálnia a méreteiben túlságosan nagy megszálló haderőt, amely ezen kívül rendszeresen rekvirált, s ebben szabadkezet engedett a kommunista párttagoknak is. Gyakori eset volt a falvakban, hogy egy kommunista, akinek azelőtt még csak egy malaca sem volt, az istállóját most megtömte tehenekkel. Ilyen körülmények között a kommunista párt bejelentette igényét, hogy a külföldi, nyugati segélyek szétosztásában neki is része legyen, s

kérdéssé akarta tenni az Egyház jogát az egyházi adományok kiosztására. Ezt a célját a párt azzal akarta elérni, hogy a közlekedési miniszterrel bejelentette: az amerikai élelmet vasúti kocsik hiánya miatt nem lehet beszállítani. Csalódott azonban, ha azt hitte, hogy ezzel a kis zsarolással kikényszerítheti, amit akar. Mindszenty azonnal a „*Flucht in die Öffentlichkeit*” módszeréhez folyamodott és nyilatkozatot adott ki: „Izgalommal várja a magyar katolicizmus az amerikai katolikusok Bécsben veszteglő szeretetadományainak sorsát...” Utalt arra, hogy a fővárosban az Actio Catholica népkonyhái nap mint nap, ezer és ezer embert látnak el élelemmel, s e konyhák működése most veszélyben van. Ezen kívül a római „*Osservatore Romano*” tudósítója nemzetközi visszhangot adott az ügynek. Így a szállítmányt végül be kellett engedni, mint az amerikai szerv, az NCWC adományát. De a kommunisták fogcsikorgatva esküdöztek magukban, hogy ezt a vereséget még visszafizetik. Meg is tették: két év múlva az NCWC tisztviselőit kémkedéssel vádolták és elítélték.

Mindszenty nemcsak Caritas-vonalon gondoskodott emberbaráti tevékenységről, hanem általánosságban is a közéleti integrációra, a társadalmi béke előmozdítására törekedett. Szót emelt a németajkú lakosság törvénytelen deportálása, valamint a Csehszlovákiához került magyar országrész magyar lakosságának onnan történő kiűldözése ellen; felszólította a kormányt, oszlassa fel az internálótáborokat s lakóit engedje szabadon, kapcsolja be az újjáépítés sürgős munkájába. Ezzel kapcsolatos 1946. februári akciója, amikor 2-től 9-ig engesztelési miséket mondott az ország templomaiban, s a végén, 9-én az örökimádás templomában maga mondott szentbeszédet a társadalmi békéről.

A kommunisták ezért azonnal megvádolták: „*Mindszenty védi a háborús bűnösöket és fasisztákat.*” A szentbeszéd után a Kommunista Párt által megrendezett gyűlésen a beszervezett szavaló-kórusok már a primás elleni „népítélet” hangulatát árasztva kiáltozták: „*Munkát, kenyeret, Mindszentynek kötelet!*” (Ez a kommunista akció váltotta ki a parlamentben a híres epizódot, mikor a Kisgazdapárt képviselői Mindszenty nevének említésekor lelkesen éljenezték a primást.)

Amily mértékben erősítette a Kommunista Párt a Mindszenty személye elleni agitációt, oly mértékben zárkózott fel mögötte az ország egész társadalma, nemcsak katolikusok. A templomok látogatottsága nőtt. Egységesen állt a primás mögött a püspöki kar. A katolikus hetilap, az „*Új Ember*” mint acélos jellemet köszöntötte és ünnepelte primási kinevezését.⁸⁸ Az új főpásztor acélossága mindenekelőtt az egyház-szervezésben mutatkozott meg. Szerre az országban, minden városban és faluban létrehozta a laikusok közösségét, az egyházközségeket, melyekben a papokkal szorosan együttműködve maga a polgári lakosság tevékenykedett a vallási élet fellendítésén. Főleg vidéken, a gyakorló vallásosság olyan nagymérvű lett, amire évtizedek óta sem volt példa. Szoros közösségi összetartást eredményezett ez a lelkiület s fokozta a hívő társadalom akcióképességét. Például az egyház minimumra szorított sajtójának hatását erősen felfokozták az egyházi hetilap terjesztésével, kézről kézre adásával, a kis példányszámú hetilapot többen olvasták el, mint a milliós példányszámban nyomtatott kommunista napilapot. Az egyházközségi szervezetek körül igen jelentős munkát folytattak a különböző katolikus ifjúsági szervezetek. Virágzott a katolikus fiatalok egyetemi szervezete, az Emericana, a jórészt papok irányítása alatt álló cserkészszövetség, vidéken pedig a legény- és leányszervezet, a KALOT, KALÁSZ, stb. Ezek

---

⁸⁸ Új Ember, Budapest, 1945. szeptember 30.

az organizációk pusztá létükkel szinte lehetetlenné tették, hogy a vidéki városokban és falvakban gyökeret verjen a Kommunista Párt, hogy kommunista ifjúsági szervezetek létesüljenek: senki nem csatlakozott hozzájuk, jóllehet teljes szabadságot élveztek s pénzzel, könnyű szórakozással próbálták magukhoz vonzani a fiatalságot. A párt csakhamar realizálta, hogy az egyház a diák- és parasztfjúság körében jelentős befolyással rendelkezik. „*Aligha férhetett kétség ahhoz — mondja a párttörténet e katolikus egyesületekről —, hogy a baloldali vidéki, falusi térhódításának le nem becsülhető akadályát jelentették... A baloldal számára tehát úgyszólván sorsdöntő kérdés volt ezeknek a jobboldali szervezeteknek a felszámolása.*”⁸⁹ A párttörténet, miközben leplezetlenül beismeri, hogy kommunista szempontból a katolikus szervezetek likvidálása sorsdöntő volt, csak abban téved — tudatosan —, hogy csupán „*vidéki és falusi*” szervekről beszél. Mert az igazság, hogy az egyháznak igen nagy volt a tekintélye a munkásság körében is. A Budapest körüli nagy iparváros, Csepel munkássága például két új iskolát állított fel, egyikbe bencés-szerzeteseket hívott tanárnak, másikba szerzetesnővéreket. Mikor pedig Mindszenty a háború utáni első karácsony előtt kiment a híres gyárvárosba, több ezer hívő sereglett össze, hogy meghallgassa miséjét és szentbeszédét a felebaráti szeretetről. „*Mi még ellenségeinket is szeretjük*” — mondotta a primás a kommunisták által „*vörös Csepel*”-nek nevezett munkásvárosban. „*Ha valahol az életben, it, ezen a téren lehet igazán nagy az ember, aki legyőzi önmagát*” — fejeződött be Mindszenty csepeli beszéde.⁹⁰

Bárhol, bármit mondott is a primás mindenütt egyetemes sikere volt. Mert — mint személyének egyik tanulmányozója mondja —, a legégetőbb kérdésekhez szólt hozzá s egyenes, világos, őszinte, a keresztények számára egyedül helyes megoldással szolgált, s így Mindszentynek hallgatósága volt immáron az egész ország.⁹¹

1946 tavaszán látszott, hogy a gyöngyösi esetet Szviridov és a kommunista párt nem az igazságszolgáltatás eszközeivel s annak érdeme szerint kezeli, hanem országos botrányt csinál belőle politikai céllal. Mindenekelőtt a papság és fiatalság együttműködésének s az egyházi ifjúsági szervezetek virulenciájának akar véget vetni. Rajk László belügyminiszter megkonstruálta az ún. „*diákösszeesküvések*” fogalmát. Rajtaütésszerűen házkutatásokat rendelt el több középiskolában. Tanórak kellős közepén a rendőrök tucatjával hurcolták el a diákokat, vallatták őket s elsősorban a szerzetestanárok ellen préseltek ki belőlük terhelő adatokat. Kínzással vették rá a diákokat, hogy tanáraik, sőt, vallásos érzelmű szüleik ellen irányuló hamis jegyzőkönyveket írjanak alá. Több egyházi iskolában az egyik benyomuló rendőrcsoport fegyvereket rejtett el, hogy aztán a másik benyomuló rendőrosztag megtalálja azokat, s felmutassa, mint a kétségtelen diákösszeesküvés bűnjelét. Ezeket az akciókat a baloldali sajtó hangos műfelháborodása, a szisztematikus háborgás koncertje kísérte. Mindszenty kettős ellenhúzással válaszolt. Először azzal, hogy azonnal elrendelte a katolikus főigazgatóság szigorú vizsgálatát az egyházi iskolákban. Ebbe bevonta a kultuszminisztériumot is. Ennek élén a parasztpárti Keresztury Dezső állt, aki becsületesen, pártatlanul nyújtott segédkezet a vizsgálathoz. Így az egyik minisztérium részvételével

⁸⁹ BALOGH Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon, 1945-1947*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975. 249.

⁹⁰ MINDSZENTY József: i. m. 116.

⁹¹ MEHRLE, Thomas: *Kampf um Schule und christliche Erziehung*, in J. VECSEY: *Kardinal Mindszenty*. München, 1962. 139.

lehetett megállapítani, hogy a másik minisztérium, a belügyminisztérium állításai valótlanok. A vizsgálat kiderítette, hogy nincs diákösszeesküvés. Ennek ellenére a prímás hangsúlyozottan felszólította az iskolák vezetőit, örködjének, hogy a diákok soha, semmiféle beavatkozásra ürügyet ne nyújtsanak.

Amíg egyfelől okos és azonnali önvizsgálattal felelt, másfelől nyílt, elvi álláspontjának is hangot adott a prímás és körlevelet intézett a diákok szüleihez. Ebben mintegy elvi védőgátat épített a nyilvánvaló kommunista törekvésekkel szemben, hogy tudni illik, az iskolákat kiragadják az egyház kezéből. A körlevélben félreérthetetlenül leszögezi, hogy a gyermek nevelésére az egyházaknak Magyarországon történelmi joga van, a magyar iskolarendszert kezdettől fogva az egyházak építették. Rámutatott: az egyházi iskolák színvonala rendkívül magas, megelőznek minden más tanintézetet. A nevelés az egyház, de mindenekelőtt a szülők joga, ezt nem előzheti meg az állam. Visszautasítja a vádat, hogy az egyházi iskolák nem demokratikusak. Éppen az egyházi iskolák tették lehetővé a múltban is, hogy a nép egyszerű fiai iskoláztatásban részesüljenek.⁹² Az egyházi iskoláknak joguk van az állami támogatásra is, mert az állam adófizetői a katolikus szülők, s ezek joggal várják el, hogy pénzüikkel gyermekeik iskoláját is támogassák. Emlékeztette az államot arra, hogy mikor az a szerzetesiskolák anyagi és oktatási alapját képező földbirtokokat kisajátította, megígérte az oktatáshoz szükséges anyagi kárpótlást. Erre az iskoláknak szükségük van. A katolikus nevelés — mondotta — nem köti gúzsba a szellemet, hiszen katolikus iskolák volt növendékei ma lehetnek kommunisták is. *„De van-e szabadság ott, ahol a katolikusoknak nem lehetnek saját iskoláik? Ahol nem túrnek mást, csak állami iskolát? Azt az állami iskolát, melyen keresztül a mindenkor uralkodó, sokszor kisebbségi pártok akarják a többség gyerekeire rákényszeríteni a maguk világnézetét. Egyszer az egyik párt, másszor a másik, aszerint, hogy melyik kerül uralomra. És mindegyik az iskola révén akarja a maga uralmát állandósítani. Nem, ez nem demokrácia, s ez nem is szabadság...”*⁹³

Ez az okos és egyben határozott kiállítás meghátrálásra készítette a kommunistákat. Az egyházi iskolák mellett ugyanis megmozdult az egész hívő társadalom. Megalakították a Szülők Szövetsége nevű országos szervezetet, s minden nagyobb iskolavárosban tömeggyűléseket rendeztek. Meghívták Mindszentyt is, aki egy-egy összejövetelen körlevelei szellemében beszélt. Óriási gyűlés volt az ország déli részén, az érseki székhely Kalocsán. A Szülők Szövetsége innen, 12.000 aláírással, levelet intézett az ország miniszterelnökéhez: *„Tiltakozunk minden olyan kísérlet ellen, amely iskoláink katolikus jellegét megszüntetni, a hitoktatást pedig nem-kötelezővé tenni törekszik. Kérjük ezért miniszterelnök urat, mint az ország felekezeti és társadalmi békéjének legfőbb őrét: katolikus iskoláinkat, melyeket az ország túlnyomó többsége büszkén és szeretettel vall magáénak, a zaklató, alaptalan támadásoktól védje meg. Hitvallásos iskoláink mellett rendületlenül kitartunk, mert kifejlődésében biztosítani akarjuk az igazi demokratikus jövő leghívebb hordozóját, a keresztény magyar embert.”*⁹⁴

Mindszenty mellé felsorakoztak a nem-katolikus keresztény felekezetek is. Ravasz László református püspököt a katolikus prímás személyesen felkereste annak budapesti hivatalában. A két keresztény főpap teljesen egyetértett a kibontakozó kommunista kultúrharc

⁹² VECSEY József: *Der Prozess Mindszenty*. München, 1961. 81.

⁹³ MINDSZENTY József: i. m. 121.

⁹⁴ MINDSZENTY József: i. m. 127.

és iskolaharc elleni védekezésben. A református püspök örömmel helyeselte a Szülők Szövetsége tevékenységét. Mindszenty ezután a budai ciszterciáknál nyilvános szentbeszédet mondott a katolikus-protestáns történelmi együttműködésről, eltemetve régebbi századok hitvitáit. A kommunisták ily módon, akaratuk ellenére, Magyarországon 1946-ban létrehozták az ökumenikus együttműködést, ami a világon csak a II. Vatikáni Zsinat után lendült fel. A kor szemtanúja és krónikása helyes diagnózist készített, amikor megállapította, hogy az iskolaharc első fázisa a kereszténység győzelmével végződött. „*A bíboros — írja — eddig is bírta a katolikusok bizalmát, most azonban az egész ország felismerte, katolikusok és protestánsok egyaránt, hogy Mindszenty a Gondviselés által küldött ember.*”⁹⁵

Mindezek után a Kommunista Párt abbahagyta a szerzetesi iskolák elleni támadásokat. Nemcsak hogy egységes keresztény front szegült vele szembe, de a szerencse sem kedvezett neki, mert egy sajátos eset folytán kiderült, hogy a „*diákösszeesküvések*” csak a belügyminisztérium és a kommunista sajtó közös akcióprogramjában léteznek, a valóságban azonban nem. Az történt ugyanis, hogy a budapesti baloldali lapok nagy szenzációval beszámoltak arról: az ország déli részén, Baja városban a rendőrség házkutatást tartott a cisztercita szerzetesek középiskolájában és újabb összeesküvést leplezett le. A nevezett napon azonban egyetlen rendőr sem járt az iskolában, a rendőrségi rajtaütés csak — másnap volt. A fővárosi lap tehát előbb volt informálva a bajai összeesküvés leleplezéséről, mint a bajai rendőrök, akik ezt az összeesküvést leleplezték. Országos botrány lett a dologból, a kommunista belügyminiszter renoméja súlyos csorbát szenvedett.

A csorbát ki kellett köszörülni s a politikai rendőrség máris hozzálátott új terv kidolgozásához, hogy a párt új offenzívát indíthasson. A terv pokoli volt, méltó a CSEKA ősi hagyományaihoz, s méltó ábrázolásához Szolzsenyicin tolla kellene. Megvalósítása nem sokáig váratott magára, a nyár derekán kirobbantották azt, ami így vált ismeretessé: a körúti gyilkosság.

Öklömnyi betűkkel közölték a lapok és harsogta a rádió a nyár derekán, hogy Budapesten, a Teréz-körúton egy magyar fiatalember agyonlőtt egy jóra való, derék szovjet katonát; a rendőrségnek azon nyomban sikerült a tettes nyomára bukkanni, a fiatalember a körút egyik romos házából adta le a lövést s mikor a rendőrök üzőbe vették, felmenekült a padlásra; ott azonban a menekülés minden lehetőségét elvágták s a gyilkos kétségbeesésében öngyilkosságot követett el; a gyilkos egy katolikus ifjúsági szervezet, a KALOT egyenruháját viselte.

Ennek a hivatalos közleménynek, hivatalos verziónak Magyarországon jóformán senki sem adott hitelt. Gyanússá tette a közleményt már az a tény, hogy a kommunista propaganda hónapok óta agitált a katolikus ifjúsági szervezetek ellen, így mindenkinek már az első érzése az volt, hogy ez a „gyilkosság” mesterséges akció, politikai céllal. Másodszor aláasta a közlemény hitelét, hogy a rendőrség olyan tettest-koronanatút produkált, aki halott, még csak véletlenül sem tanúskodhat vagy védekezhetsen: az öngyilkos gyilkos már nem szólhat egy szót sem. Harmadszor hihetlenné tette és valótlannak sejtette a hivatalos verziót az a körülmény, hogy a Teréz-körúton a nevezetes napon, a nevezetes órában járókelők százai látták: két orosz katona csúnyán összeveszett egy nő miatt, heves szóváltás támadt köztük s az egyik agyonlőtte a másikat.

---

⁹⁵ MEHRLE, Thomas: i. m. 141.

Mindezek következtében aztán hitelre talált az a verzió, amely nem hivatalos volt, csak kiszivárgott, hogy tudniillik mikor a szomszédságban lévő politikai rendőrség az Andrássy-út 60-ban értesült a két szovjet katona halálos végű perlekedéséről, saját börtönpincéjéből kiemelte az egyik halálra kínzott fiatal fogoly holttestét és gyorsan a Teréz körút szobán forgó romházába szállította. S amíg az oroszok elszállították a körútról a halott katonát, a rendőrség megjátszotta a komédiát a gyilkos üldözésével és diadalmasan kézre kerítette a saját maga által odacsempészett hullát.

A lapok egyetlen sort sem írhattak a két szovjet katona szerelmi okokra visszavezethető féltékenységi párbjáról, viszont szélteben-hosszában és halálos komolyan tárgyalták a hivatalos verziót. De nem volt újságot olvasó, nem volt ember, aki a hivatalos verziót hitte volna és ne a másikat.

Nem stimmelt a hivatalos közleményben az sem, hogy a fiatalember a KALOT egyenruháját viselte, mert a KALOT-nak nem is volt egyenruhája. Később elterjedt olyan hír is, amit a hivatalos verzió nem említett, hogy az ifjú zsebében találtak ugyan egy KALOT-igazolványt, de azt évekkel korábban keltezték s volt a zsebében egy másik újabb keltezésű, nevére szóló szociáldemokrata párttagsági igazolvány is. Ilyesmi, gondolta mindenki, garmadával van raktáron a titkos rendőrség archívumában.

Még gyanúsabbá vált a hivatalos közlemény akkor, amikor csakhamar kibújt a politikai szeg a zsákból: Rajk belügyminiszter elrendelte a katolikus ifjúsági szervezetek betiltását és felosztatását. *„Itt van a kutya eltemetve!”* — hangzott a közvélemény egyértelmű ítélete, a körúti gyilkosság újabb, átlátszó ürügy az egyházak gyengítésére, az ifjúsági egyesületek likvidálására. Ami nem sikerült a gyöngyösi eset, P. Kiss Szaléz ürügyén, azt most megcsinálják a körúti gyilkosság ürügyén.

Így is történt. Július 7-én Szviridov orosz altábornagy, mint a SZEB elnöke, az angol és amerikai tagok aláírása nélkül, levelet adott át a miniszterelnöknek. Ebben, mint jegyzékben, követelte mindazoknak az egyesületeknek a felosztatását, valamint személyeknek a felelősségre vonását, akiknek része volt, illetőleg része lehetett a Vörös Hadsereg tagjai ellen elkövetett merényletekben, s akik szerepet vállaltak a jobboldali, népi demokrácia ellenes propaganda felszításában és terjesztésében.⁹⁶ A jegyzék természetesen a koalíciós pártok értekezlete elé került, de Rajk belügyminiszter meg sem várva, hogy mit határoz a koalíció, azonnal intézkedett: a demokratikus államrend hatásosabb védelme érdekében, a fegyverszüneti egyezmény 15. pontjának megfelelően 1946. július 4—5—6-án 220 „*jobboldali*” egyesület felosztatását rendelte el.⁹⁷

Már Szviridov jegyzéke jogi képtelenség volt, hisz egy speciális bűnesetet nem lehet széleskörű politikai intézkedések foganatosítására felhasználni minden vizsgálat vagy bizonyíték nélkül. Hasonló abszurdum volt a belügyminiszter rendelete, hiszen még ha a gyilkos valóban gyilkos, valamely párthoz vagy egyesülethez való tartozása, még ha valós is, nem jelentheti az illető egyesület bűnösségét és semmiképpen sem ad jogalapot 220 egyesület felosztatására. A kommunista belügyminiszter azonban itt is fait accompli-t teremtett a kormány számára. Jelentéktelen volt ezek után, hogy a pártközi értekező, mely július 8-10-ig tartott, mit határozott, s hogy ott ki mit mondott. A kiscsapatpárti vezetők, a szinte már rutinná

⁹⁶ BALOGH Sándor: i. m. 243.

⁹⁷ „Szabad Nép”, Budapest, 1946. július 7.

kialakult módszerrel, a követelések kisebbik részével szembeszegültek, nagyobbik részében engedtek, míg a legvégén mindenhez hozzájárultak. A Szviridov-kívánságok teljesítése mellett foglalt állást a külön meghívott Tildy Zoltán is, valamint a szociáldemokrata és parasztpárti vezetőség. Nagy Ferenc kifejezte azt az aggályát, hogy a KALOT és a Cserkész Szövetség feloszlata igen kemény dió, e téren tartózkodást ajánlott, azt viszont helyeselte, hogy a katolikus egyház vezetőihez átirattal kell fordulni és figyelmeztetésben részesíteni őket. Elhangzott olyan kiskgazdapárti érvelés is, hogy a KALOT feloszlata „az egész katolicizmust Mindszenty táborába kergeti”.⁹⁸ Ez az érv annyiban jó szándékú volt, hogy a KALOT megmentését célozta, de tárgytalan is, mert az egész katolicizmus amúgy is Mindszenty táborában volt.

De ennek a KALOT-mentő érvnek volt egy előzménye s ez is hozzátartozik a tárgyalt időszak történetéhez.

A KALOT a két háború között a katolicizmus szociális lelkiismerete volt, élen járt a földreform követelésében. Ehhez megnyerte több kiváló főpap támogatását is, mint láttuk, 1943-ban felkarolta a zalaegerszegi apát, Mindszenty is. Egyik legkimagaslóbb személyisége Kerkai Jenő jezsuita atya volt, egyik diplomatája pedig egy másik jezsuita, Nagy Töhötöm. Utóbbi 1944 végén, a fronton átjutva Malinovszkij orosz hadsereg-főparancsnokhoz ment, tárgyalni. Egyfajta üzlet született: Malinovszkij hozzájárul majd a parasztfjúsági szervezetek működéséhez, Nagy Töhötöm viszont közvetítést vállal a Kreml és a Vatikán között. A szovjet tábornok olyasmit adott, ami nem az övé volt, hisz a KALOT további működésének nem-engedélyezésére nem volt semmi ok, a KALOT bizonyos áttétellel, a Keresztény Demokrata Néppárton keresztül tagja volt a Hitlerrel szembeni ellenállási mozgalomnak. Nagy Töhötöm a szovjet ifjúsági szervezetekkel is kapcsolatba lépett, a Komszomol-vezetőkkel is tárgyalt. A Vatikánban végzett közvetítési tevékenysége pedig automatikusan oda vezetett, hogy az Egyház és Mindszenty kialakuló önvédelmi harcában a szovjetekkel való modus vivendi jelszavával próbálta gyengíteni a bíboros és a püspöki kar ellenálló erejét — persze eredmény nélkül. Nagy Töhötöm és a nagytöhötömök klasszikus tévedése többnyire az, hogy egy élet- halál-harcban mindig azt hiszik: ha a megtámadott saját oldal enged, akkor a támadó totalitárius ellenfél megszeli. A fejlemények rövidesen bebizonyították, hogy ez a jezsuita pap játékszer volt a Kreml sokrétű és sokarcú diplomáciájában. Mert Nagy Töhötöm maga nem volt a KALOT, de még csak Kerkai páter sem. A KALOT az adott helyzetben a hitvédő front egyik bástyája volt, tehát a kommunista cél: el kell távolítani. Egy ideig megpróbálták ugyan Mindszenty, pontosabban a Mindszenty- vezette küzdelem ellen fordítani. De csakhamar betiltották, majd átmenetileg újra engedélyezték, más néven (KAPSZ) és megrokkant, összepréselt formában, meghagyva a keretet, de teljesen összebéklyózva. A végén a kommunisták magát a kitűnő Kerkai páttert is börtönbe vetették, holott a „hajlíthatatlan” Mindszentyvel szemben a „hajlékony” vonal híve volt. A KALOT-munka egyik legaktívabb, középponti személyisége méltán szúrta le a történelmi tanulságot és megfigyelést: „Jellemző a kommunisták többszintű, hamiskártyás taktikájára, hogy a KALOT-vezetőkkel egy ideig még azt is el tudták hitetni: a magyar apparátus (vagyis Rákosiék, a szerk.) Moszkva tudta nélkül, vagy annak ellenére nyomja és aprítja őket”.⁹⁹

⁹⁸ BALOGH Sándor: i. m. 244.

⁹⁹ VIDA István (Tübingen): i. m. 21.

Rajk apparátusa mindenesetre azonnal birtokba vette a katolikus egyesületek helyiségeit, felszerelését, épületeit, vagyontárgyait és nagyrészüket átadta a kommunista ifjúsági szervezeteknek és kapcsolt részeiknek. Községes állami rablás volt, erőszakos foglalás, fosztogatás és osztogatás. Ami ennél is súlyosabb, a politikai alvilág prédájának dobta oda az elsőrangú, mély szociális érzéstől áthatott katolikus ifjú vezetögarnitúrát: baloldali elemekből verő-osztagokat szerveztek s az egyetemeken, városokon és falvakban „Vogelfrei”-nek nyilvánították a katolikus elit ifjú gárdáját. Sok keresztény hős és mártír született ezekben a hónapokban Magyarországon.

A magyar püspöki kar, tiltakozva a feloszlást elrendelő 7330/1946 M. E. rendelet ellen, július 22-i kelettel levelet intézett Nagy Ferenc miniszterelnökhöz. Az alapos jogi felkészültséggel megszerkesztett irat rámutat arra: törvénytelen eljárás volt a katolikus egyesületeket a belügyminiszter felügyeleti hatáskörébe utalni; a belügyminiszter nem intézkedhetett volna más minisztériumok bevonása nélkül. Feloszlalni a törvény értelmében csak titkosan működő egyesületeket lehet, itt azonban nyílt egyesületekről van szó. Az ürügyként hangoztatott vádak nem vizsgálták meg és nem bizonyították. A feloszlató intézkedések előtt nem történt tárgyalagos vizsgálat s a közvéleményt sem tájékoztatták kellőképpen. Az egyesületek elleni eljárás önkényes és a szabadságot sértő. *„Általános címen, és irányított gyanú alapján, bizonyított konkrét tények nélkül, erőszakosan cselekedni... parancsuralmi eljárás”* — mondta a beadvány. Befejezésül a püspökkari határozat, illetve a levél arra kéri a miniszterelnököt, hogy *„e kérdésben az ügyek menetének törvényes és igazságos irányt szabni szíveskedjék.”*¹⁰⁰

A Kiszgazdapárt napilapja másnap nagy terjedelemben közölte az egyházi álláspontot, szemmel láthatóan rokonszenvezve vele.¹⁰¹ Az ügynek volt egy érdekes, figyelemreméltó parlamenti közjátéka is. Július 23-án Hám Tibor kiszgazdapárti képviselő interpellációt jegyzett be a belügyminiszterhez. Szemére lobbantotta Rajknak, hogy a kormány jóváhagyása nélkül, önkényesen oszlatta fel az egyesületeket. Javasolta, hogy a kormány a belügyminiszterrel vonassa vissza a vonatkozó rendeleteket. Rajk azzal védekezett, hogy a KALOT stb. nem hitbuzgalmi egyesületek voltak.¹⁰² Amíg több kiszgazdapárti és Sulyok-párti képviselő kitűnő beszédekkel a Hám-álláspont s a katolikus egyesületek védelmére kelt, a Nemzeti Parasztpárt elnöke, Veres Péter hátba támadta Hámot s a fiatal kiszgazda politikus beszédére azt mondta, hogy Hám pártja *„úgy, ahogy van, menthetetlen”*. A Szociáldemokrata Párt is végül a Baloldali Blokk álláspontjára helyezkedett, de ez előtt volt egy érdekes jelenség. Kéthly Anna, a párt centrumának vezető tagja azt javasolta ugyanis, hogy a Szociáldemokrata Párt elnöke, Szakasits Árpád lépjen kapcsolatba Mindszentyvel. Ezt több más vezető megopponálta, s így a gyakorlatban semmi következménye sem lehetett annak a kompromisszumos határozatnak, hogy Szakasits beszéljen Mindszentyvel, de csak alapos előkészítés után és csak semleges helyen.¹⁰³

A miniszterelnök a püspökök levelére nem válaszolt; Rajk belügyminiszter viszont, felhasználva az alkalmat, a katolikus ifjúsági szervezetekkel egy időben, egy füst alatt

¹⁰⁰ MINDSZENTY József: i. m. 136.

¹⁰¹ „Kis Újság”, Budapest, 1946. július 23.

¹⁰² Nemzetgyűlési Napló, Budapest, 1946. II. k. 323.

¹⁰³ BALOGH Sándor: i. m. 251.

feloszlatta a keresztény szakszervezeteket is.¹⁰⁴ Vagyis felszámolta azt az organizációt, amely jámbor szándékkal kereszténység és szocializmus összeegyeztetésén fáradozott.

Augusztus elsején a püspöki kar ismét levélben fordult a miniszterelnökhöz. Ebben a társadalmi béke előmozdítását kérte, rámutatva, hogy a háború már régen befejeződött, de még mindig sokan vannak internálva. Németországban, Olaszországban, Franciaországban már rég véget vetettek a számonkérésnek, hirdessen tehát a magyar kormány is közkegyelmet. A levél utalt a rendőrségi kínzások, fenyegetések mai, állandó gyakorlatára.

Válasz most sem érkezett, ellenben Nagy Ferenc miniszterelnök nyilvános sajtókonferencián megdorgálta a papságot. Szviridov ugyanis július 7-i levelében nemcsak a katolikus egyetek feloszlátását kérte, hanem a papság megfeddését is.

A helyzet tehát az volt, hogy a támadó vádolta a megtámadottat: Szviridov és a kommunisták el akarták rabolni és elrabolták a katolikus egyleteket, megfosztották az Egyházat egyik legfőbb támaszától, s ugyanakkor még külön rendszabályokat követeltek éppen e megtépázott egyházzal és annak fejével szemben. Nagy Ferenc tudta, hogy Szviridov levelét tulajdonképpen a magyar kommunisták írták és szerkesztették.¹⁰⁵ Mégis, az ő kedvük és érdekeik szerint járt el és vállalkozott Mindszenty és a papság megintésére. Nagy Ferenc emlékirataiban megnyugtatta magát, hogy a Szviridov-levél nem minden követelését teljesítette (kisgazda főispánok eltávolítása, két képviselő elleni vádemelés, kisgazda ifjúsági szervezet megfegyverezése) vagy csak részben teljesítette. De éppen az ország további sorsára nagyjelentőségű kérdésben — az Egyház elleni aknamunkában — eleget tett a kívánságoknak, méghozzá, mint emlékirataiból kitűnik, meglehetősen könnyelműen fogta fel a kérdést. A Szviridov-levél — írja Nagy — azt állította, hogy a papság túlnyomó része, Mindszenty prímás vezetésével, gyűlöletet táplál a Vörös Hadsereg ellen, s kérte, hogy erőteljesen utasítsuk rendre a papságot. „Ez a kívánság — folytatja Nagy — nem okozott nehézséget. Kiadtam egy nyilatkozatot, melyben felszólítottam a papságot, hogy támogassa a demokráciát és mozdítsa elő az együttműködést a megszálló haderővel.”¹⁰⁶ Az Egyház joggal várta el az általa jelentős mértékben többséghez juttatott párt fejtől s egyáltalán, az ország miniszterelnökétől, hogy jogtalanul megvádolt és szorongatott helyzetében ne ellene, hanem mellette foglaljon állást s Szviridovnak adandó válaszában rámutasson az Egyház ártatlanságára s törvényben biztosított jogaira. Ehelyett Nagy Ferenc maga is nyilvánosan vádat emelt az Egyház ellen — az ország közvéleményének nagy megütközésére. A miniszterelnök, aki már birtokában volt a püspöki kar jogilag kitűnően alátámasztott leveleinek, e levelekről hallgatva, a következőket jelentette ki az egyházzal: nem nyújt segédkezet a szovjet csapatok és a magyar nép békés együttélésének a kialakulásához; megtűri, és nem távolítja el soraiból a szovjetellenes és demokráciaellenes elemeket; nem hirdeti a demokrácia magasabbrendűségét; nem ápolja a Vörös Hadsereg iránti hálát.¹⁰⁷

Ha Nagy Ferenc azt mondja, hogy a Szviridov-levélben ráismert a magyar kommunisták fogalmazására, akkor e Nagy Ferenc-nyilatkozatban még inkább rá lehet ismerni Rákosi Mátyás keze vonására. Az Egyháznak és prímásának ez a cserbenhagyása a többségi polgári

¹⁰⁴ GERGELY Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon, 1890–1950*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977. 258.

¹⁰⁵ NAGY Ferenc: i. m. 241.

¹⁰⁶ NAGY Ferenc: i. m. 243.

¹⁰⁷ MINDSZENTY József: i. m. 138.

párt fejének egyik legsúlyosabb tévedése volt, magában hordta a folyamatos appeasement minden elemét s későbbi katasztrófák levegőjét árasztotta.

A püspöki kar kétségbeesett, de öntudatos kísérletet tett a miniszterelnök e veszedelmes kurzusának a megváltoztatására s egy hozzá intézett újabb memorandumban olyan érveket dolgozott ki, melyeket a kormányfő hasznosíthatott volna Szviridovval s a kommunistákkal folytatott, kétségtelenül nem könnyű tárgyalásain is. A püspöki kar 1946. augusztus 10-én kelt levele lényegében a következőket tartalmazta: maga a kormány is hangoztatja, hogy a megszállással kapcsolatban hibák vannak; a magyar katolicizmus azonban e hibák láttán igyekezett nagy önuralmat tanúsítani; a megszállók hibáinak itt-ott történő orvoslásától eltekintve tűrte e hibákat és „nagy önuralommal tartózkodtunk mindentől, amivel megsértettük volna akár a megszálló hadsereget, akár a demokratikus államalakulatot”. Rámutat a püspökkari levél, hogy a kormány általi megfeddés nem tartalmaz konkrétumot: *„Ha vannak velünk szemben konkrét vádak, szeretnők ismerni azokat.”* A levél ezután felsorolja az egyház sérelmeit: még mindig nincs diplomáciai kapcsolat a Vatikánnal, a katolikus egyleteket feloszlatták, a sajtó a helytelen vádak nem igazítja helyre. Kitért a levél a „körúti gyilkosság” ügyére is: *„Sor került egyesületeinkre egy teljesen homályos büntény ürügyén, amelyet érthetetlenül és alaptalanul velünk hoztak összefüggésbe”.* A vizsgálati iratokba az egyháznak nem engedtek betekintést, s emiatt a közvélemény nagyon nyugtalan. A megszálló orosz haderő jogkörét — mondja a továbbiakban a levél — megfelelő megállapodások szabályozzák s a megszálló haderő maga ismételt hangoztatja, hogy az ország belügyeibe nem avatkozik be. Kéri a levél a miniszterelnököt, hogy a levél tartalmát hozza az oroszok tudomására, s mivel az egyházellenes feddés nyilvánosan hangzott el, ezt a levelet is hozzák nyilvánosságra. A memorandum egyik kulcsmondata: *„Ha sérelmeink orvoslást nyernek és lelkipásztori tevékenységünket szabadon gyakorolhatjuk, az igazságos, összhangzatos működésre fenntartás nélkül készen állunk.”*¹⁰⁸

Az ifjúsági egyesületek feloszlataása súlyos csapás volt ugyan az egyházra, de Rajk tudta, hogy e szervezetek mozgatója a kitűnő Actio Catholica s annak vezetője, Mihalovics Zsigmond prelátus. Kísérletet tett tehát arra, hogy az Actio Catholica-t is minisztériuma felügyelete alá helyezze. Az Actio Catholica elsőrendű jogászai azonban egyelőre visszaverték a kísérletet, kimutatva, hogy az AC nem egyesület, alapszabálya nincs és nem az egyháztól független, nem önálló jogi személy. Az Actio Catholica-t tehát csak az egyházzal együtt lehet megszüntetni.¹⁰⁹

Az egyházzal szembeni zaklatások azonban, kisebb-nagyobb szünetekkel, folytatódtak. Megtiltották a katolikus énekórákat, a bibliai esteket, s igyekeztek különféle ürügyekkel megakadályozni a papság és a munkásfiatalság kapcsolatait. Szeptember 23-án lefoglalták a Notre Dame nővérek katolikus leányiskoláját. Mégis, ez az egyházüldözés a kommunisták számára visszajára sült el. A hívek még szorosabban felzárkóztak az egyház és Mindszenty mögé, s a kommunista támadások célpontjául szolgáló katolikus iskolákba most többen iratkoztak be, mint azelőtt, az osztályokat sok helyen meg kellett kétszerezni, sőt, háromszorozni.¹¹⁰

¹⁰⁸ MINDSZENTY József: i. m. 138–139.

¹⁰⁹ „Új Ember”, Budapest, 1946. július 28.

¹¹⁰ MEHRLE, Thomas: i. m. 143.

A következő évben, 1947-ben új, más oldalról indítottak támadást a vallás ellen: napirendre tűzték a fakultatív hitoktatás bevezetését, vagyis a kötelező vallásoktatás megszüntetését az iskolákban. Ezt haladó és liberális reformnak akarták feltüntetni, valójában azonban arról volt szó, hogy eltávolítsanak az útból egy akadályt, amely a kommunista ideológia térnyerését sikeresen feltartóztatta. Magyarországon a kötelező hitoktatás eltörlésére nem volt ok. Már az Osztrák—Magyar Monarchia utolsó évtizedeiben is nagyfokú liberalizmus jellemezte a szellemi életet s az iskolai vallásoktatásnak, jóllehet kötelező tantárgy volt, a két háború között sem volt kényszerítő, vagy a lelkiismereti szabadságot korlátozó jellege. Ellenben nagyban elősegítette a jóerkölc és közerkölc biztosítását, előmozdította az általános műveltség emelését. Aki diákkorában részesült a kötelező vallásoktatásban, annak a hittan kapcsolódást jelentett a nyugati műveltség alapjaihoz, viszont felnőtt korában mindenki annyit tarthatott meg vagy vethetett el a szerzett tananyagból, amennyit akart. A kommunista párt megjelenéséig nem is volt Magyarországon senki, még a legliberálisabb író sem, aki a kötelező hitoktatást ostorozta volna, mint káros és megszüntetendő jelenséget. Most pedig, 1946—47-ben, mikor arról volt szó, hogy egy totalitárius hatalomra törő kisebbség, a kommunizmus ideológiai offenzívájával került szembe az ország, a hitoktatás egyenesen szellemi és önvédelmi erőrendszer jelentőségével bírt.

Sajnálatos, szomorú és egyben groteszk, hogy az adott helyzetben a hitoktatás elleni politika első lépését nem a Kommunista Párt, hanem a Kisgazdapárt vezetősége tette meg, mégpedig kényszerítő ok nélkül. Ezúttal mégcsak Szviridov-levél sem volt, hanem csupán egy baráti vadászgatás, melyet Nagy Ferenc kezdeményezett Puskin követtel, hogy — mint írja — fesztelenül beszélgethessenek az ország ügyeiről. Ezen a hortobágyi utazáson, 1946 őszén Puskin csak úgy kedélyesen beszélgetve, egy tucát más téma között felemlítette, mennyire különös, hogy Magyarországon milyen nagy befolyása van az egyháznak, s nemcsak a katolikus, de a protestáns egyház is, Mindszenty is, Ravasz püspök is ellenzi a radikális haladást. Nagy Ferenc azt válaszolta, hogy „*erős a hagyomány*” s változásokat nem lehet máról holnapra véghezvinni, a Kisgazdapárt azonban mindent megtesz, hogy az egyházak rálépjenek a demokratikus haladás útjára; de nem kell gyorsabb iram, csak amit a természetes haladás megkíván. Puskin egyébként nem erőltette a témát, inkább izgatta a vadászat, majd miután ebben nem volt szerencséje, „*jobban érdekelte a cigányzene, mint a politika.*” A rákövetkező napon Kovács Béla, aki szintén tagja volt a vadásztársaságnak, a Kommunista Párt machinációit panaszolta fel az orosz követnek s leplezetlenül megmondta,¹¹¹ hogy amit a Kommunista Párt művel, az nem használ a magyar-orosz barátságnak. Puskin erre gyorsan témát változtatott s arról beszélt, hogy a magyar nevelési rendszer elmaradott, a nevelés, a progresszív nevelés az állam feladata.¹¹²

Nem sokkal ezután, Nagy Ferenc a Kisgazdapárt legszűkebb vezetőségében megpendítette, hogy úgy látszik az oroszok és a kommunisták újabb támadást terveznek az egyház ellen. S ezután, igazán dialektikus fordulattal, felvetette a kérdést, hogy mit javasolhatna e téren a Kisgazdapárt valami „*igazán haladó és demokratikus*at”, hogy így, ő kezdeményezvén, „*kifogja a szelet a kommunisták vitorlájából?*” Erre Tildy, a református pap javasolta, hogy: töröljék el a kötelező hitoktatást. Megegyeztek abban, hogy ha szükséges

¹¹¹ NAGY Ferenc: i. m. 296–297.

¹¹² NAGY Ferenc: i. m. 298–299.

lesz, ezzel állnak elő, de az egésznek nem szabad úgy festenie, „*mint a kommunistáknak tett engedmény, mert akkor a nép hevesen ellenezné*”.¹¹³

A nép azonban, csaknem az egész magyar társadalom, hevesen ellenezte, mikor 1947-ben, kisgazdapárti képviselők betarthatásával, a kérdést napirendre tűzték. A lakosság igenis a kommunistáknak tett engedménynek tekintette, mert — helyettük indította el a számukra kedvező és kívánatos fejlődést. De mégis, ezért a kezdeményező szerepért a Kisgazdapárt — és ez a sors keserű iróniája — jutalmul nem kapott mást a kommunistáktól, mint szégyenletes arculcsapást.

Mert mi történt, hogyan történt?

1947. március 11-én, egy pártközi értekezleten a koalíciós pártok határozatot hoztak, hogy megszüntetik a kötelező hitoktatást az iskolákban, ugyanakkor egységes, új, állami tankönyvet vezetnek be. Ez újabb lépés volt a totalitarizmus felé, hisz az egységes tankönyv bevezetése a nevelési és szellemi pluralizmus felszámolásának első lépcsője, első lépés az állam tanítói monopóliuma felé.

De alighogy elhangzott a bejelentés, országos tiltakozó mozgalom indult meg a terv ellen. Elsősorban a szülők és a diákok tiltakoztak. Szegeden a diákság végeláthatatlan sorokban vonult el a tanügyi főigazgatóság épülete előtt s hosszan, kórusban skandálta: „*Hittant akarunk! Hittant akarunk!*” A tömeg szétesztelésére rendőrséget vezényeltek ki, a rendőrök először fecskendővel akarták szétzavarni a fiatalokat, majd, mikor ez nem sikerült, véresebb eszközöket alkalmaztak. Másutt nem került sor véres jelenetekre, de szerte az országban nagyszabású megmozdulások kardoskodtak a kötelező hitoktatás fenntartása mellett. Megint Mindszenty bíboros volt az, akire az ország hívő társadalma, katolikus és protestáns egyaránt, feltekintett, s akitől állásfoglalást várt. Református és evangélikus egyházközségek hozzá, a katolikus főpaphoz intézték táviratok özönét, kérve, védje meg a hitoktatást. Szarvas városa, melynek lakossága nagy többségben protestáns, ezt táviratozta Mindszentynek: „*Hivatalos állásfoglalásában ... a protestáns keresztyének is egy emberként mögötte állanak*”.¹¹⁴

Mindszenty és a püspöki kar hivatalos állásfoglalásának a lényege pedig ez volt: a főpásztorok nem adhatják fel a törvényben biztosított kötelező iskolai hitoktatást a szülők kifejezett akarata ellenére; a püspöki kar erősen megütközik azon, hogy a kommunisták által támasztott mesterséges pártpolitikai harcokban alkudozás tárgyává teszik a gyermekek keresztyén nevelését.¹¹⁵ Nemcsak protestáns hívek, hanem protestáns lelkészek is kérték és buzdították Mindszentyt ezen álláspont védelmezésére. De nemcsak ők, hanem a munkások is. A kommunistákat megdöbbenetette, amikor látták, hogy a nagy ipari centrum, Csepel 250 tagú munkásküldöttséget menesztett egyenesen a miniszterelnökhöz. Ez alig két héttel a pártközi értekezlet után történt, március 26-án. A munkásvezetők közölték a kormányfővel, hogy inkább anyagi áldozatokat is hoznak, de gyermekeiket nem engedik megfosztani a valláserkölcsei nevelés áldásaitól. A küldöttség protestáns részlege hangsúlyozta, hogy az ország közvéleménye a vallásos oktatás fenntartása mellett van. A csepeli küldöttség nemcsak maga szólt, hanem egy memorandumot is átnyújtott Nagy Ferencnek. Az emlékiratot, amely elvetette a pártközi határozatot s követelte a hitoktatást, 10.000 csepeli ember írta alá.

¹¹³ NAGY Ferenc: i. m. 301.

¹¹⁴ MINDSZENTY József: i. m. 171.

¹¹⁵ MINDSZENTY József: i. m. 171.

Ezt a tényt, a munkások részvételével zajló országos méretű megmozdulást még a kommunista párttörténet sem kerülheti el, s lakonikusan azt írja, hogy „ez volt az első komoly erőpróba, amely megmutatta, hogy a katolikus egyházi reakció komoly erőket tud megmozgatni a vallás védelmének ürügyén.”¹¹⁶

A püspöki kar április 12-én, Mindszenty fogalmazásában, körlevelet adott ki a kérdésben.

A körlevél mindenekelőtt rámutat arra, hogy az országnak számos intézkedésre váró kérdése van, amely súlyosabb, s inkább azzal kellene foglalkozni. „A kötelező hitoktatás nem sérti a vallásszabadságot, éppúgy, ahogy a kötelező földrajz- vagy történelem- vagy természetrajz oktatás, vagy a laikus erkölcsstan és az állampolgári kötelességek kötelező tanítása sem.” „A vallásoktatás ugyanis — hangzik az érv — szabadságára hagyja minden embernek azt, hogy a hittanórákon hallott igazságokat elfogadja-e vagy sem, azok szerint cselekszik-e vagy sem, s a tapasztalat azt mutatja, hogy sokan élnek is e szabadságukkal, és a kötelező vallásoktatás ellenére is vallástalanok lesznek.” Megmondja a körlevél, hogy ne a vallásoktatástól féltsék a lelkiismereti szabadságot, mert a mai Magyarországon más téren kell biztosítani ezt, mert például sokan panaszkodnak, hogy meggyőződésükkel ellentétes pártokba kényszerülnek, ha el akarják kerülni az állásvesztést. Ez nyílt utalás volt a közismert tényre, hogy a B-listázás során sok tisztviselő csak úgy tarthatta meg állását, ha belépett a kommunista pártba. Megcáfolta a körlevél a baloldalt az érvét is, hogy a „haladó külföld” mögött elmarad az ország, ha fenntartja a kötelező hitoktatást. „A külföldön, és pedig nagyon művelt nemzeteknél is, több országban érvényben van a kötelező hitoktatás” — állapítja meg a püspöki körlevél. Hivatkozik arra is, hogy például Angliában nem visszaszorítani, hanem kiterjeszteni akarják a hitoktatást. Magyarországon a tanrendben a hittan egyben erkölcsstan, megszüntetése vészes következményekkel járhat a közérkölcökre. „Miféle haladást jelent, ha az ifjúság nem tudja a Tízparancsolatot, ha fogalma sem lesz a világ legelső könyvéről, a Szentírásról, ha nem ismeri a világtörténelem legkiemelkedőbb személyének, Jézus Krisztusnak életét és tanítását, ha értelmetlenül áll a híres múzeumok bibliai képei előtt, mert nem tudja, hogy mit ábrázolnak, ha sohasem hall a tékozló fiúról vagy az irgalmas szamaritánusról?” Vallási műveltség nélkül nehezebb eligazodni erkölcsi kérdésekben, s a fiatal korban történő vallásoktatás fontos kedélyképző eszközökkel rendelkezik, ami ebben a korban elengedhetetlen. További megállapítások: vallásos nevelés nélkül az általános erkölcsi nivó hanyatlása elkerülhetetlen; nem véletlen, hogy akik a hitleri szörnyűségek elkövetésére vállalkoztak, azokat előzőleg megfosztották a vallásos neveléstől. „Félünk — mondja a körlevél —, hogy a kötelező hitoktatás megszüntetése után majd éppen a lelkiismereti szabadságot csúfolják meg.” „Nemzetünk fennmaradása érdekében, gazdasági és erkölcsi felemelkedésünk biztosításáért ragaszkodunk tehát a kötelező vallásoktatáshoz. Ragaszkodunk úgy, mint ahogyan az orvosok ragaszkodnak a kötelező himlőoltáshoz.”

A pásztorlevelet minden templomban felolvasták. Egy pap emlékezése arra az időre: „Mindannyian, akik valamikor a körlevelet felolvastuk a szószékről, még ma sem felejtjük, micsoda lelkesedéssel fogadták a hívek. Jóllehet templomban voltunk, az emberek csak nehezen állták meg, hogy lelkesedésüknek ne hangosan adjanak kifejezést.”¹¹⁷

¹¹⁶ GERGELY Jenő: i.m. 253.

¹¹⁷ MEHRLE, Thomas: i. m. 144–145.

Az országos tiltakozás és Mindszenty gerinces kiállása váratlan fordulatot eredményezett: a kormány levette a napirendről a kérdést, a kötelező vallásoktatás megmaradt. És akkor jött a kispapok arcucsapása, a kommunista dialektika képmutató fogása: az egész ügyet a többségi párt nyakába varrta, ezt a pártot hibáztatta és megrótt a kérdés feszegetéséért. Rákosi Mátyás nem áttallotta, hogy kijelentse: „*A Kommunista Párt helyteleníti és elítéli a felületességet és felelőtleniséget, amellyel a Kispapok ezt a kérdést előhozta*”.¹¹⁸ Még azt is mondta Rákosi, hogy ők ugyan továbbra is kívánják a „szabad” vallásoktatást, de amíg a magyar nép „száz sebből vérzik, kerülni kell az ilyen kérdések felvetését, melyek újabb nyugtalanságot és a viszály magvát hintenék el.”¹¹⁹ A Kispapok vezetői számára ez több volt, mint a sors iróniája, ez a sors büntetése volt.

A kommunista párttörténet is azt írja, hogy ami lezajlott, az „*a Kispapok által kiprovokált kultúrharci jellegű konfliktus volt*”.¹²⁰

Ekkor már a Kispapok csak árnyéka volt régi önmagának. Ezekben a hónapokban nagyban folyt a többség lemorzsolása; ezután következett Nagy Ferenc lemondása, Kovács Béla már börtönben, Varga Bélának menekülnie kell és már Tildy Zoltán hónapjai is meg voltak számlálva. Az 1947-es választás küszöbén állt az ország. A kommunisták még egyszer szüneteltették a vallásüldöző politikát és megint egyszer kereszténység és szocializmus kompromisszumáról beszéltek. De a magyar szavazó nem ment lépre. Tárgyilagos vizsgálatok megállapították, hogy amennyiben ez a választás nem a szűkített választójog, a kékcédulás csalás és véres terror jegyében zajlik, a legnagyobb párt a Demokrata Néppárt lett volna. Vagyis az 1945-ös kispapok többség helyére a kereszténydemokrácia kerül, mint többség, de semmi esetre sem a kommunista párt. A kereszténydemokrácia eredményes bemutatkozása, választási sikere nem utolsó sorban éppen az előző és ez évi kommunista vallásüldözésnek köszönhető. A Barankovics-párt sikerében része volt a KALOT évtizedes mélyszántásának, szociális törekvéseinek, s természetesen a klérus támogatásának is. A püspöki kar, mint a fakultatív hitoktatás körüli harcok is megmutatták, egységesebb volt, mint valaha a szilárdan állt, épűgy, mint a Vatikán, Mindszenty prímás hitvédő politikája mögött. Rákosi, akaratlanul is, egységbe kovácsolta a vallásos erők nagy táborát. Az egység töretlen volt.

Erre nagy szükség is volt, mert a következő évben, 1948 tavaszán újabb kommunista roham indult. Addigra azonban Mindszenty, ismerve a veszélyt, jelentős hadállásokat épített ki, a társadalomban még mélyebbre ásott és még mélyebbre eresztette az egyház gyökereit. A magyar nép lassan elvesztette minden hitét a politikai pártokban. Rákosi Mátyás folytatta a 47-ben megválasztott pártok lefaragását is. Különböföle ürügyekkel és rendőri aktusokkal a legmerészebb ellenzéki párt, a Pfeiffer-párt parlamenti mandátumait megsemmisítették. A kereszténydemokrata vezetőt, Barankovics Istvánt pedig időnként Rákosi Mátyás személyesen részesítette „*forró-jeges agymosásban*”.¹²¹ „*Ebben a vágóhidak hangulatára emlékeztető politikai arénában az akkori ellenzék pártjainak szinte óráról órára hanyatlott az életereje*” — tanúsítja egy korabeli politikai látólat.¹²²

¹¹⁸ VECSEY József: i. m. 134.

¹¹⁹ MINDSZENTY József: i. m. 178.

¹²⁰ GERGELY Jenő: i. m. 253.

¹²¹ VIDA István (Tübingen): i. m. 23.

¹²² VIDA István (Tübingen): i. m. 23.

Mindszenty bíboros mindig igyekezett távol maradni a pártpolitikától. De nem bújhatott ki a közösségi szerepvállalás alól s nem adhatta fel az egyház által képviselt erkölcsi értékeket és tiszta elveket. Nem kereste a mártíromságot, csak egyszerűen nem tért ki előle. Most már az ország nem-katolikus társadalma is csak reá tekintett, az ökumenizmus korai megtestesülése lett. Egy protestáns író szerint: „*A katolicizmus-protestantizmus polarizmusa az ő működése következtében megváltozott. Történelmi jelentőségű átalakulás ment végbe mindkét egyházban. Mindszenty magatartása révén a katolicizmus a szabadság előharcosa lett...*” Később, az 1956-os forradalomban — mondja ugyanez az író — az a szellem, erkölcs és bátorság hatott és érvényesült, amelyet bebörtönzéséig a bíboros képviselt, egyedül, de nagy súllyal s visszhangot keltve messze Magyarország határain túl is.¹²³

A hitoktatásért vívott harcok hónapjaiban Mindszenty bíboros eleget tett egy külföldi meghívásnak és 1947. június 13-án Kanadába, majd az Egyesült Államokba utazott. Kanadában az ottawai Mária-Világkongresszuson vett részt. Ott kapott ihletet, ott gondolt arra, hogy Magyarországon is elmélyítse a Mária-kultuszt. Visszatérve tehát meghirdette a Mária-évet, amely 1947 végétől 1948 végéig tartott. Napról napra, hétről hétre, hónapról hónapra folytak a Mária-ünnepségek. Olyan tömegek sereglettek Mindszenty miséire, amilyenek Magyarországon még nem mozdultak meg ezeréves története során sohasem. Sem a keresztes hadjáratok, sem az 1514-es parasztlázadás, de még csak az 1938-as budapesti Eucharisztikus Kongresszus sem látott olyan óriási és áhítattal imádkozó tömegeket, mint a Mária-év ünnepségei. S egy korabeli modern magyar Grillparzer éneket énekelhetett volna Mindszentyről, hogy „*a Te táborodban van Magyarország*”.

Augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján nyitották meg a Mária-évet, esztergomi zarándoklattal. Ekkor még „*csak*” 60.000 zarándok sereglett össze a magyar prímás székvárosába. Két nap múlva, az alföldi városban, Csongrádon már 70.000 zarándok előtt beszélt a prímás. Egy hónapra rá a dunántúli Szombathelyre ment, oda, ahol valaha diák volt a premontrei szerzetesek iskolájában. Ide 100.000 ember jött el, a szomszédos megyékből is özönlött a nép. Mindszenty nem jutott el mindenhová személyesen, de a Mária-ünnepségek ott is, ahol ő nem volt jelen, nagy tömegeket vonzottak, különösen a hagyományos Mária-kegyhelyeken. Alig egy hónappal a Mária-év megnyitása után az ország Mária-búcsújáráhelyeit 1 millió 786 ezer hívő látogatta meg.

Szeptember 14-én Mindszenty maga vezette a máriaremetei zarándoklatot. Máriaremete a magyaroknak, mutatis mutandis, lényegében ugyanaz, mint a lengyeleknek Csensztóhova. Budapest közelében fekszik. Mindszentyvel az élen a búcsúsok gyalog tették meg a 14 kilométeres utat. Elöl ment az ország primása, az 55 esztendőes főpap, s mögötte vonult a beláthatatlan tömeg: 100.000 férfi. Mert az ünnepség alap gondolata az volt, hogy magyar férfiak kérjék a Boldogságos Szűzanya pártfogását. Szívbemarkoló esemény volt ez a hívő, elszánt vonulás, olyan óriási lelkiező sugárzott belőle, hogy az még a hit és a bíboros ellenségeit is magához vonzotta. Egy író, a kisgazdapárti képviselő, így öröközte meg, amit látott:

„*Visszhangzik a város az ezeréves zsolozsmától. Száll a tömjénillatú ódon ének az egekbe Boldogasszony Anyánkhoz, Magyarország Patrónájához... 'Magyarországról, Romlott hazánkról, Ne feledkezzél meg, szegény magyarokról'...*”

¹²³ ZATHURECZKY, Gyula: *Mit den Augen eines Protestanten, in Kardinal Mindszenty* 260.

„A roppant tömegben itt-ott ismerősre bukkanak. Szabadkőművesek, kik könnyezve szorongatják egymás kezét. Egy hajdani istentagadó antiklerikális lapnak egész szerkesztősége énekel együtt a Bíborossal. Szép számmal látok zsidókat is, kik botladozó szájjal kapkodják e mennyei ének morzsáit.”

„A Bíboros, papjainak kórusával, újabb Mária-himnusz intonál: Szűz Mária, hazánk reménye, Bús nemzeted, zokogva esd: Nyújtsd irgalmas jobbod feléje, botlásiért, ó meg ne vedd. Mi lesz belőlünk, hogyha Te elhagysz?... Minden reményünk csak Te vagy! Szent Szűz Anyánk, Szent Szűz Anyánk, ó el ne hagyd!”

„Mária majálisán jelen van Budapest egész népe. A népet most nem kommunista hajcsárok kergették és csalogatták az utcára, mint május elsején, Rákosi lábai elé. Most önként zarándokolt olthatatlan istenszomjával a magyar nép, Isten anyjához. Előbújtak rejtekeikből az üldözöttek. A felocsúdo munkásság, kisszámú szektáriánus kivételével, mind Mária lábaihoz kuporodott. Az orosz katonák, csupa fiatalember, tátott szájjal bámultak tankjaik, ágyúik s gépfegyvereik mellől Isten nyájára.”¹²⁴

Mindszenty szentbeszédein a Mária-évben vörös fonálként húzódott végig az emberi jogok és az emberi méltóság tisztelete. Máriaremetén is, százezer férfi előtt erről beszélt: *„Aki eddig Isten trónjától függetlenül akart magának emberi méltóságot és hatalmat, az mindig lebukott a rabszolgaság színvonalára. Aki meghajolt Isten hatalma és fensége előtt, az mindig emberi méltósággal magasodott. Én az emberi méltóságot az Istentől sohasem féltem.”*

A Mária-miséken a tömegek egyre nőttek.

Egerben, ebben az érseki városban 120.000 hívő sereglett egybe. Októberben Budapesten Mária-kongresszust rendeztek, külön asszonyok, munkások, fiatalok részére. A munkásság Golgota-téri gyűlésén 80.000 ember vonult fel, a Szülők Szövetsége értekezletén 200.000 ember, a kongresszus díszgyűlésén pedig kerek negyedmillió.

1948 tavaszán folytatódtak a Mária-napok. Még kisebb helységek ünnepségein is 30.000, 50.000 zarándok vonult fel, a nagyobb városokban pedig nem volt ritkaság a 100.000-es, 200.000-es tömeg. Annak ellenére, hogy a hatóságok a belügyminisztérium utasítására igyekeztek minden eszközzel zavarni a zarándoklatokat. Csökkentették a vonatok számát, lefoglaltak teherautókat, máshol elterjesztették, hogy járvány van a vidéken és megtiltották az ünnepséget. Sokakat elbocsátottak állásukból, de ez senkit sem riasztott vissza. Máshol a hatóságok szabotálták a hangszórókat, elvágták a mikrofonok vezetékeit. A főváros nagy megmozdulását, a híres Sziklakápolnánál rendezett fatimai ünnepséget a rendőrség szétverte, hasonló atrocitásokkal zavarta a körmenetet több vidéki városban. Ahogy nőtt a hatósági erőszak, úgy nőttek a tömegek a bíboros miséin. Budapesten 1948-ban, a tíz évvel azelőtti Eucharisztikus Kongresszus évfordulóján a bíboros miséjét 250.000 hívő hallgatta a Bazilikában és a Bazilika előtti téren. A mise után hangszóró szólalt meg: XII. Pius pápa hangját vitte szét a hívek között, a pápa emlékezett egy évtizeddel előbbi budapesti látogatására, s hangszalagon üzenve, beszéde végén magyarul áldotta meg a híveket.

Még ebben az évben az egyház háromnapos lelkigyakorlatot hirdetett, s ez alkalommal az egész országban 3 millió 218 ezer hívő járult a szentáldozáshoz.

A Mária-év végén készült statisztika szerint a Mária-év ünnepségein 4.600.000 hívő vett részt.

---

¹²⁴ VEÉR Imre: i. m. 186–187.

Érdemes és érdekes ezt a számot összevetni az 1947-es választás egyik adatával. Nevezetesen azzal, hogy e választáson 4.998.338 szavazatot adtak le. Valójában tehát majdnem ugyanennyi vett részt a bíboros miséin, csaknem ötmillió ember szavazott Mindszenty mellett. Helyesebben, nem is a kardinálisnak szólt ez a népszavazás, ez a közbizalom, hanem annak, amit képviselt, amit megtestesített: valóságos demokrácia, vallásszabadság, lelkiismereti szabadság, szólásszabadság, szervezkedési szabadság; röviden: az emberi jogok és a köz-szabadságok rendszere. Az 1947-es választás után, mikor többé már még csak relatív szabad választás sem volt lehetséges Magyarországon, ötmillió zarándok a lábával szavazott. A lábával, és kezével: imára kulcsolt kézzel. Köztük — miként az író látta — szabadkőművesek, antiklerikálisok, kommunisták és fiatal oroszok is. Bent, a hívők tömegében. Az utolsó szabad hitvallás volt ez az 1956-os forradalom előtt, s mint majdan az, ez is a nemzeti egység jegyében.

Ezt a letagadhatatlanul megnyilvánuló közakaratot azonban Rákosi Mátyás semmibe vette, s csupán úgy tekintette, mint az 1945-ben, sőt, a manipulált 47-es választáson is megmutatkozó kommunistaellenes többséget: újabb akadály, melyet el kell távolítani a kisebbségi diktatúra megvalósításának útjából. Az Egyházat, és Mindszentyt, végleg meg kell törni.

Rákosi Mátyás megint a Kisgazdapártot küldte az egyházellenes frontra s főparancsnoknak a kisgazdapárti kultuszminisztert, Ortutay Gyulát nevezte ki. Ortutay a hírhedt O-csoport, illetve Fórum-csoport egyik vezéralakja volt. Közéleti pályafutását a Horthy-korszakban kezdte, mint Horthy egyik legnagyobb bizalmasának, Kozma Miklós belügyminiszternek a pártfogoltja. Kozma egyengette Ortutay útját a magyar rádiónál és az egyetemeken. A háború után szokásos kommunista fogalmazással tehát nyugodtan lehetett rá azt mondani, hogy „*horthysta*” múltja van. De Ortutay 1945 után már korán és mindenben, kisgazda köntösben ugyan, de Rákosi Mátyás céljainak szolgálatába állt, s Nagy Ferenc eltávozása után az új, csatlós kisgazda vezetőség prominenseként állt a kultúrtárca élén. Ebben a minőségben 1948. április végén bejelentette, hogy a kormány a „történelmi fejlődéshez alkalmazkodva” államosítani kívánja az iskolákat. Ez nyílt hadüzenet volt, melyet követett az immáron túlnyomórészt kommunista kézen lévő sajtó elképzeltetlen pergőtüze, párosulva a rendőri akciók és megfélemlítési kampányok sorozatával. Mozgósították a totalitárius rendszerek legkedveltebb — és legvisszatartóbb — módszerét: a „*nép*” hangját. A gyárakban, közhivatalokban, üzemekben aláírásokat gyűjtöttek, erőhatalommal, állásvesztés kilátásba helyezésével, sőt, elbocsátásokkal. Az aláíróknak az iskolák államosítását kellett kérniük a kormánytól. Ez a lélekvásárló, kifejezetten zsaroló eszközökkel elindított kampány ezer és ezer család lelkiismereti gyötrésével és egzisztenciális megsemmisítésével járt. Nyomás alá helyezték a tanintézetek vezetőit és tanárait is. Kísérletet tettek a püspöki kar egységének megbontására, de mivel ez nem sikerült, suttogó propagandával országosan terjesztették a valótlan hírt, hogy a püspökök tekintélyes része szembefordult Mindszenty „intranszignens” magatartásával. Megint egyszer az volt az intranszignens, akit intranszignensen agyba-főbe támadtak.

Mindszenty higgadtan válaszolt és szokása szerint klasszikus érvekkel, Ortutayhoz írt jól dokumentált levelekkel. Ha kellett, a nyilvánossághoz szólt, pásztorlevelek útján. Ez utóbbi elengedhetetlenül szükséges volt, mert az egyház jóformán sajtó nélkül volt, a rádióban

nem engedték szóhoz jutni, miközben a kommunistáknak a tömegtájékoztatás minden eszköze korlátlanul rendelkezésére állt.

A püspökkari konferencia közleményt adott ki, amelyben kijelentette, hogy az iskoláért folyó küzdelemben teljesen Mindszenty primás mögött áll. A bíboros pedig, leveleiben és körleveleiben az egyházellenes propaganda minden állítására válaszolt.

Mivel ez a propaganda azt terjesztette, hogy az egyházi iskolákban nincs rend és nagy hiányosságok vannak, a miniszternek írott levelében a primás idézte magának Ortutaynak több, korábbi, parlamenti megnyilatkozását, amelyben akkor az állami iskolák elmaradottságáról és súlyos problémáiról beszélt. Az állami iskolákban például igen nagyarányú a diákok mulasztása, Fehér megyében 38.000 tanulóból 10.000 mulaszt rendszeresen. Felhozta a bíboros, hogy a magyarországi egyetemeken, amelyekre az egyháznak nincs befolyása, s amelyek kizárólag állami igazgatás alatt állnak, veszedelmes módon alászállt az oktatás színvonala, emiatt a magyar egyetemek diplomáit külföldön már alig fogadják el. Idézte a primás a parlament egyik korábbi vitáját, amelyen „egy reakciónak éppen nem mondható egyetemi tanár” kénytelen volt megállapítani, hogy *„az egyetemi kiképzés egy bűnös tréfa alacsony nivójára süllyedt, az egyetemi ifjúság pedig a legsötétebb, kétségbeejtő nyomorban sínylődik”*.¹²⁵ Ortutay bejelentésére, hogy az iskolák államosítása *„a történelmi fejlődéshez való alkalmazkodás”*, a primás azt válaszolta, hogy a történelmi fejlődést a népakarat szabja meg, a magyar nép pedig számtalanszor és óriási többséggel megmutatta akaratát a felekezeti iskolák fenntartására. Ismételten rámutatott Mindszenty, hogy az egyház az általános emberi jogoknak is a védelmezője, s az állam, ha magának akarja az oktatás teljes monopóliumát, az emberi jogokat sérti meg. *„Eddig a szülőnek megvolt a joga és lehetősége, hogy különböző iskolák között választhasson.”* Ha azonban most az oktatás állami monopóliummá válik, az iskolákban a vallásos közömbösség, a materializmus és a pártpolitikai szempont válik úrrá, az állami monopólium lábbal tapossa a természet törvényt. Hozzátette még a primás: *„Magyarországon még a gyűlölt hitleri diktatúra sem rabolta el az egyházaktól az iskolát, az iskolatartás jogát.”*¹²⁶

Ortutay, Rákosi Mátyás, a belügyminisztérium, a rendőrség összehangolt akciói igyekeztek a társadalmat minden eszközzel megpuhítani. Az egyházi iskolák sok tanárának anyagi jutalmat ígértek és juttattak, hogy az állami iskola mellett nyilatkozzék. Mint az egyik egyházi fórum mondta: harminc ezüstpénzért igyekeztek megvásárolni a lelkeket. Sok hívő embert kényszerítettek, hogy lépjen be a Kommunista Pártba. Diákokat, akik bátran szót emeltek a kötelező hitoktatás és az egyházi iskola mellett, a belügyminiszter személyes jóváhagyásával letartóztattak és internáltak. Papokat bebörtönöztek, még misézni sem engedték őket a börtönben, s mikor kiengedték őket, nemegyszer megrokkant egészséggel tértek vissza a szabad életbe.¹²⁷

A rendőri és pszichoterror ellenére a hívők szívósan kitartottak az egyházi iskolák mellett, sőt táviratok és levelek tízezreit intézték a kultuszminiszterhez, egyházi oldalon pedig az Actio Catholica igazgatóságához. Az egyházi közlöny csupán három nap statisztikáját

¹²⁵ Nemzetgyűlési Napló, 1947. február 6. 146–147.

¹²⁶ VECSEY József: i. m. 308.

¹²⁷ MEHRLE, Thomas: i. m. 148.

közölve kimutatta, hogy június elején csaknem 1000 város és község írt levelet Ortutay miniszternek, követelve, hogy az iskolák államosításának tervét vonják vissza.¹²⁸

Időközben a Kommunista Pártnak gondja volt a protestáns egyházak ellenállásának a megtörésére is. A protestáns konventekbe a kommunisták saját embereiket juttatták be, s ezek a kisebbségi csoportok azután csakhamar terrorizálni kezdték a többséget. Ordass Lajos evangélikus püspököt bebörtönözték. 1948 tavaszán belső puccsal eltávolították Ravasz László püspököt, új vezetőséget választottak, amely május 21-én aláírt egy állam és egyház közötti „megegyeztetést”. E „békés” „megegyeztetés” eredménye az lett, hogy a legtöbb református pap szentbeszédét állami fórumok írták, s a templomokban titkosrendőrök figyelték, hogy a tiszteletes azt a beszédet mondja-e el, amit előírtak neki.¹²⁹ A kálvinista egyházat kényszerítették, hogy elfogadjon olyan kompromisszumot, amely megőrizte az egyház függetlenségének látszatát, de lényegében elrabolta függetlenségét. Miként a korszak egyik kitűnő kálvinista írója, Gombos Gyula, *„Szűk esztendők”* c. könyvében megállapította: ez az egyházkormányzat *„nagyértékben fölládozta a lényegtelenért a lényeget, a külső látszatért a belső küldetést, a tömlőért a bort s egy tál lencséért az örökséget”*.¹³⁰

Miután így a katolikus ellenállásról leválasztották a protestáns ellenállást, a kommunisták kitűzték az iskolák államosításának dátumát. Június közepére tervezték. A városokban és falvakban feszült hangulat uralkodott. Aki e hetekben olvasta a magyar újságokat, annak az lehetett a benyomása, hogy az országban ostromállapot van. Több községben mise vagy litánia idején rendőrök cirkáltak a templom és az iskola körül. A kormány utasította a helyi hatóságokat s az ún. Nemzeti Bizottságokat, hogy kérvényekkel folyamodjanak a kormányhoz az iskolák államosítása érdekében.

Ilyen körülmények között virradt fel 1948. június 3-a. Senki sem sejtette, hogy ez a nap a gyöngyösi esethez és a körúti gyilkossághoz mérhető véres dráma napja lesz. Pócspetri községben a falu népe este litániát hallgatott. Ugyanakkor a községházán a községi tanácsot gyúrta a hivatalos előjáró, hogy szerkesszék meg a kormányhoz intézendő folyamodványt az iskolák államosításáért. Litánia után a hívek a községháza elé vonultak, meg akarták várni, mit határoz a tanács. Az egész falu népe az egyházi iskola mellett volt, a tanácsnak tehát nem volt könnyű döntenie. A nép hallani akarta a tanács határozatát. Ekkor rendőrség zárta körül a tömeget és oszlásra szólította fel. Az emberek azonban nem tágtak. Az egyik rendőr levette puskáját, puskatussal támadt a körülállókra. Közben a földre esett, fegyvere elsült és magát a rendőrt halálosan megsebesítette.

Ortutay miniszter, be sem várva az ügy vizsgálatát, már másnap goromba levelet írt Mindszentynek s ebben a pócspetri tragédiát „gyilkosság”-nak mondotta s az egyházat tette felelőssé. A primás utasítására az egri érsekség azonnal vizsgáló bizottságot küldött ki Pócspetribe. A falut azonban a rendőrség hermetikusan lezárta és az egyházi vizsgáló bizottságot nem engedte be. Ellenben letartóztattak 48 személyt. Megkezdődött a vallatás, az ismert módszerekkel, s az eredmény nem is maradt el. Királyfalvy Miklós községi írnok *„beismerte”*, hogy ő lőtte agyon a rendőrt. Ortutay miniszter közleménye hangoztatta, hogy a gyilkost a község papja, Asztalos István bujtatta fel, mégpedig közvetlenül az eset előtt a litánián mondott prédikációjával. A tény azonban az, hogy a pap ezen a napon egyáltalán nem

¹²⁸ Magyar Kurír, Budapest, 1947. június 7., 10., 13.

¹²⁹ ZATHURECZKY Gyula: i. m. 258.

¹³⁰ GOMBOS Gyula: *Szűk esztendők*. Washington, D. C. 1960. 97.

prédikált. Csütörtöki nap volt, a hónap első csütörtöke, s a másnapi, elsőpénteki áldozás miatt a pap egész nap csak gyóntatott, szentbeszédet nem mondott. Mégis, Királyfalvyt gyilkossággal, Asztalost felbujtással vádolták. Az első halálra ítélték, a másodikat életfogytiglanra. Királyfalvyt kivégezték.

A vádlottak padjára azonban valójában nem őket, hanem az egyházat ültették, hogy így, ebben a hangulatban jogcímet teremtsenek a régi cél elérésére, az iskolák államosítására. Mindszenty a miniszterhez írott levelében elhárította a felelősséget az egyházzal szemben, hogy az egri vizsgáló bizottságot nem engedték a helyszínre. Az országban uralkodó feszült hangulatért a kormány a felelős, az általános feszültségnek csak azzal lehet véget vetni, ha az iskolák államosításának a kérdését, összhangban a népakarattal, végre leveszik a napirendről.¹³¹ Egy másik, a miniszterhez írott levelében a prímás utalt arra is, hogy falvak egész sorát rendőrség szállja meg s a lakosság rendőrségi kihallgatások áldozata, Budapesten pedig ügynökök járják a házakat, aláírásokat kényszerítve ki az egyházi iskolák ellen. „*A legenyhébb fenyegetés még az állásvesztéssel való fenyegetés, amivel megsértik az állampolgárok emberi jogait*” — írta Mindszenty Ortutaynak.¹³²

Minden érv, minden tiltakozás hiába volt, a fegyveres hatalmában bízó makacs, elszánt, rugalmatlan kormányzat megkezdte az egyházi iskolák — nemcsak a katolikusok — zár alá vételét. Elkobozta minden ingó és ingatlan vagyonukat, épületüket, szertárait, felszerelésüket. Az immáron végleg kezes bárányrá tett parlamentben pedig Ortutay június 16-án beterjesztette az államosítási törvénytervezetet. Ilyen nagy horderejű kérdés parlamenti megtárgyalására mindössze egyetlen napot fordítottak: még aznap megszavazták a törvényt. Az 1948. évi XXXIII. tv. állami tulajdonba veszi az iskolákat. A Demokrata Néppárt és a Schlachta Margit vezette csoport ellene szavazott. Schlachta Margit 2449 tiltakozó táviratot tett le a Tisztelt Ház asztalára. Semmibe vették.

A püspöki kar június 19-én pásztorlevélben ünnepélyesen tiltakozott az aktus ellen. Az egyházaktól elraboltak 4885 iskolát, ebből 3141 volt a katolikus egyházé. Az államosítás révén 4500 szerzetestanár vált állásnélkülivé. A kormányzat ugyan felkínálta nekik az állást, de olyan lelkiismereti kényszer alkalmazásával, hogy a szerzetesrendek főnökei nem vállalhatták a felelősséget.

Így számolták fel Magyarországon a kommunisták azt az iskolarendszert, amelyet ezer évvel ezelőtt művelt nyugati szerzetesek létesítettek, s amely ezer éven át a legkitűnőbb európai elméket adta a magyarságnak.

Az erkölcsi győzelem azonban mégsem az államé volt, mert az erőszakos eszközökkel végrehajtott iskolaállamosítás csak erősítette hívek és egyház szolidaritását. „*Az egyház nagy harca a katolikusok külső vereségével végződött. De hangsúlyoznunk kell, hogy 'külső' vereség volt, mert soha nem érezték magukat ily egységesnek és erősnek a katolikusok, mint éppen e gigászi küzdelem idején*” — állapítja meg egy papi krónikás.¹³³

És az 1956-os magyar forradalom oknyomozó története ezen a ponton ismét meg kell, hogy állapítsa: az iskolaharc, a hívek „külső” veresége és erkölcsi győzelme, e küzdelem visszaszorított indulatai, az iskolák állami elrablása, s mind ennek meg nem szűnő emlékezete egyik főforrása volt annak a lelkületnek, amely 1956. október 23-án a barikádokra vezetett.

¹³¹ VECSEY József: i. m. 320.

¹³² VECSEY József: i. m. 323.

¹³³ MEHRLE, Thomas: i. m. 151.

Az egész ország visszafojtott lélegzettel, remegve várta, mit tervez Rákosi Mátyás Mindszenty József ellen.

Rákosi éppúgy, mint a Kisgazda-, Szociáldemokrata- és Parasztpárt esetében, a katolikus egyháznál is megpróbálkozott a polarizálással és a lefaragással. Ahogy felszólította a kisgazda pártvezetőséget, hogy tisztítsa meg magát Sulyokéktól és a „*jobbaldaltól*”, a szociáldemokratákat, hogy váljanak meg a „munkásárulóktól”, éppúgy, még Nagy Ferenc miniszterelnöksége idején elérte, hogy egyenesen a kormány szólította fel a klérust az öncsonkításra. A klérus — hangzott a felhívás — a maga soraiban állítsa félre azokat, akik a nagy politikai és társadalmi átalakulás vívmányaival szembeszegülnek.¹³⁴ Ez a kommunista taktika azonban a katolikus egyháznál nem járt eredménnyel. A papság, amely minden más közéleti és társadalmi tényezőnél jobban ismerte a bolsevizmus történetét, világosan látta, hogy a kommunisták által „*vívmánynak*” minősített átalakulás nem valódi szociális megváltás, a politikai átalakulás pedig a zárt társadalom, a totalitarizmus irányába visz. Jól határozta meg ennek lényegét Mindszenty bíboros egyik nagy külföldi barátja, P. Werenfried van Straaten premontrei szerzetes, a „*Speckpater*”, aki ismervén a hitleri diktatúra 12 évét, világosan látta a kommunista diktatúrák jellegét is. „*Vannak irányzatok — írta —, amelyek a 'szabadság' jelszavával lépnek ki a világ elé, de nemsokára kiderül, hogy éppen a szabadság hivatalos sírásói. Az egyházüldözésnek Janus-arca van: egyik arc a szabadság diadalmas vonásait mutatja, a másik a hatalomra jutott intoleráns zsarnokok sötét ábrázatát. Kinn, a kapuk előtt az emberi jogokat hirdetik, benn, a kapuk mögött, mint a könyörtelen rabszolgaság 'hősei' lépnek színre*”.¹³⁵ P. Werenfried jól jellemezte azt is, hogy a kommunisták óhajtják az egyház létét, de a díszes homlokzat mögül el akarják távolítani a lényegét s az egyháznak alapjában véve nem szánnak több szerepet, mint valami sport- vagy vadászegyesületnek.¹³⁶ 1945 után a magyar katolikus egyház talán azért tudott legtovább intaktul fennmaradni, tovább, mint a politikai pártok, mert egyrészt szilárd világnézete volt, másrészt mert nem táplált illúziókat és időlegesen sem társult a kommunistákkal abban a hiedelemben, hogy azok bármiféle haladást, fejlődést hoznak.

Ilyen körülmények között sem az alsópapságot nem sikerült szembefordítani a magas klérussal, sem a magas klérus egységes frontját nem tudták megbontani. Volt ugyan két főpásztor, Czapik Gyula egri érsek és Bánáss László veszprémi püspök, akiket úgy emlegettek, hogy szemben Mindszenty „*engesztelhetetlen*” vonalával ők a „*rugalmasabb*” magatartás hívei. Ebben azonban több volt a kommunista „*wishful thinking*” vagy célzatos szuggesztió, mint a valóság: Czapik és Bánáss soha nyíltan nem adott kifejezést Mindszentyvel ellentétes taktikai meggyőződésének, s mindkettő mindenkor aláírta a primás kristálytisztá és határozott körleveleit. Annál is inkább, mert az 1945 óta tartó küzdelem és kibontakozó egyházüldözés minden fázisában XII. Pius pápa állandóan és nyíltan a Mindszenty-vonalat támogatta, pontosabban ezt a vonalat mindig is megkövetelte.¹³⁷ Csak elég későn sikerült a kommunistáknak talpra állítani az ún. „*békepapok*” táborát, az ehhez csatlakozó kevés pap között nem volt vonzó vagy kimagasló személy, s a csatlakozók a hívek

¹³⁴ ORBÁN Sándor: *Egyház és állam: a katolikus egyház és az állam viszonyának rendezése, 1945-1950. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962. 112–113.*

¹³⁵ P. STRAATEN, Werenfried van: *Ein mahnendes Beispiel, in Kardinal Mindszenty 234.*

¹³⁶ P. STRAATEN, Werenfried van: i. m. 235.

¹³⁷ KÖZI HORVÁTH József: i. m. 26. és 29.

és papság szemében Judásoknak számítottak. A „békepapi” mozgalom Magyarországon csak Mindszenty bebörtönzése és a még kíméletlenebb egyházüldözés után tudott, úgy-ahogy némileg funkcionálni.

Mindszenty bebörtönzése. A primás világosan látta, hogy ez lesz a következő lépés. Papjai sorban jelentették neki, hogyan igyekeznek őket megnyerni a primás ellen, kínzással vagy csábítgatással. Mert a börtönökben mindkét módszert alkalmazták. A korszak egyik legnagyobb katolikus publicistáját, Nyisztor Zoltánt egy kihallgatás alkalmával orosz tisztek minden jóval kecsegtették, ha szembefordul Mindszentyvel. „*Mi nem gyűöljük az egyházat, nem akarjuk kiirtani*” — magyarázta az orosz tiszt, utalva arra, hogy a Szovjetunióban, miután az egyház „reakciós” vezetőit eltávolították, a jelenlegi pátriárka a legmagasabb szovjet vezetők barátságával dicsekedhetik. Ha a magyar papok eltávolítják soraikból Mindszentyt, ezzel megmentik az egyházat. Mindszenty csak nem éri meg, hogy elpusztuljon az egyház? — hangzott a szovjet politruk rabulisztikus fejtegetése.¹³⁸

Érdemes összevetni bizonyos dátumokat. Az iskolák elvételének parlamenti megszavazása 1948. június 16-ra esett. Ez négy nappal volt azután, miután a Szociáldemokrata Pártra rákényszerítették a fúziót, a magyar szociáldemokrácia felett meghúzták a lélekharangot. A pártok már csak árnyékpártok voltak, az egyháztól pedig elvették ifjúsági egyesületeit és iskoláit. De még állt, szilárdan, mint köszikla, Mindszenty bíboros, s amíg ő állt, Rákosi elől el volt zárva a totális hatalom, Moszkva elől el volt zárva Magyarország teljes bolsevizálásának a lehetősége.

A Rajk László helyére kerülő új belügyminiszter, Kádár János megbízást kapott: minden eszközt vegyen igénybe, hogy Mindszenty Józsefet eltávolítsák a katolikus egyház éléről.¹³⁹

A nagy akciót, a primás ledöntését olyan fergeteges sajtókampány, olyan mérhetetlen rágalomhadjárat vezette be, amely párját ritkítja a világtörténelemben. A legenyhébb az volt, hogy Mindszenty „*közönséges hecckáplán*”. Folytatódott azzal, hogy „*tulajdonképpen kis vidéki pap, aki a primási székhelyen is csak egy falu horizontjával rendelkezik*”, örökké visszatérő refrén: Mindszenty az egyház sírásója, mert az ő makacssága dönti romlásba az egész egyházat azzal, hogy nem akar tárgyalni, nem akarja állam és egyház megegyezését.

A történelmi tények azonban mást mutatnak. A Kommunista Párt ugyanis nem megegyezést akart, hanem az egyház teljes alávetését, s azt, hogy ezt az alávetést az egyház szerződéssel pecsételje meg. Mindszenty és a püspöki kar erre természetesen nem volt hajlandó, de hajlamosnak mutatkozott ésszerű megállapodásra. Mindszenty ismételt felajánlotta a kormánynak, már 1947 végén, majd 1948-ban, hogy vegye le a napirendről az iskolák elvételének az ügyét, adjon biztosítékot, hogy az egyházat és hívő társadalmat nem fosztják meg önkormányzatától és nevelési eszközeitől, s akkor semmi akadálya ésszerű állam-egyház szerződés megkötésének.¹⁴⁰ A válasz az iskolák elrablása volt.

Hétről hétre, hónapról hónapra folyt Mindszenty bekerítése, terhelő anyag gyártása és gyűjtése. Az iskolák államosítása után az egyház társadalmi tevékenységének legfőbb bástyája az Actio Catholica országos apparátusa volt. Ennek vezetőjét, Mihalovics Zsigmondot beidéztek a rendőrségre és 14 órás vattatásnak vetették alá. A gyenge testalkatú, törekeny ember, aki tudta, hogy a legközelebbi kihallgatás tortúráit nem tudná elviselni és

¹³⁸ NYISZTOR Zoltán: *Vallomás magamról és kortársaimról*. Róma, Magyar Nyomda St. Gallen, 1969. 249.

¹³⁹ KÖZI HORVÁTH József: i. m. 29.

¹⁴⁰ MINDSZENTY József: i. m. 211. és 220.

akár hamis jegyzőkönyvet is aláírna, a következő napokban Nyugatra menekült. Ekkor a bíboros körül működő nagyfontosságú egyházi tanács igazgatójánál, Jaszovszky József érseki tanácsosnál házkutatást tartottak, sőt, a rendőrség felolvasta előtte a Mindszenty ellen már el is készített vádpontokat, s rá akarta venni, hogy írja alá azokat. Jaszovszky azonnal jelentette a dolgot a prímásnak, majd mindjárt utána szintén elhagyta az országot.

Rákosi Mátyás azonban, a rendőri akcióval párhuzamosan, még mindig próbálkozott „politikai” eszközökkel is, hogy térdre kényszerítse a prímást. A Demokrata Néppárt vezetőjét, Barankovics Istvánt, akivel 1946 óta bizalmas viszonyban volt, igyekezett felhasználni Mindszenty elszigetelésére. Barankovics természetesen nem volt kommunistabarát, de — legalábbis pártjának több tagja szerint — nagyra tartotta Rákosit. „*Ez a Rákosi egészen kitűnő ember!*” — mondotta egy alkalommal pártja egyik képviselőjének.¹⁴¹ Barankovics szorosán együttműködött Jánosi József jezsuita professzorral, aki 1945-ben nem zárkózott el a Rákosival folytatott politikai kacérkodástól, abban a reményben, hogy ha posszibilis a Vörös Hadsereg felé, esetleg Róma őt teszi meg Serédi hercegrímás utódjának, mint „*diplomata prímást*”. A Jánosi-Rákosi összjáték azonban nem hozott gyümölcsöket, a prímás Mindszenty József lett. Jánosi páter a Demokrata Néppárt és Barankovics „*éceszgéberének*” tekintette magát.¹⁴² Barankovicsot is, önmagát is mindvégig azzal hitegette, hogy Mindszenty „*intranszigienciája*” nélkül Rákosi nem lenne annyira intranszigiens. Ennek megfelelően Barankovics felállította a tételt, hogy Mindszenty offenzív politikája helyett a Demokrata Néppárt folytasson defenzív politikát a kommunizmussal szemben. A tétel hamis volt, mert hisz Mindszenty, illetve az egyház, ha akarta, ha nem, defenzív politikát folytatott, hiszen az egyház és a vallásszabadság volt a megtámadott. Nem az egyház tiltotta be a kommunista pártot, hanem a kommunista párt számolta fel az egyház társadalmi szervezeteit. Nem az egyház korlátozta a kommunista párt sajtóját, hanem a párt nyomorította meg a katolikus sajtót. Nem Mindszenty vette el a kommunista pártszemináriumokat, hanem Rákosi Mátyás vette el a katolikus iskolákat. Barankovics mindenesetre egyre jobban szembekerült saját pártja derékhadával, több mint hatvan képviselőjével, mert ezek többsége nem helyezte Barankovics Mindszentyt bíráló vonalvezetését.¹⁴³ Az egyik országgyűlési képviselő, Belső Gyula 1948 novemberében arról értesült, hogy Barankovics állítólag Dinnyés Lajos miniszterelnök által rendelkezésre bocsátott gépkocsin utazgat az országban, felkeres több főpapot és a püspöki karban igyekszik ellenzéket szervezni Mindszentyvel szemben. A párt képviselői értekezletén kérdőre vonták a pártfőtitkárt, ebben a formában: vajon a Mindszenty-ellenes akciót, mint a párt képviselője folytatja, vagy mint magánember? Barankovics válasza: „*Magánemberként, mint Barankovics István.*”¹⁴⁴ (Ez után az eset után a Demokrata Néppárt lelkileg megroppant, mint teljes párt, Barankovics vezetésével többé nem ülésezett. Rákosi nem érte el, hogy a püspöki kar Mindszenty ellen forduljon, de elérte, s ez számára nagyon is kíváncsú melléktermék volt, hogy egy ellenzéki párt összeroskadt.) Pár hónap múlva, mikor Mindszenty már börtönben volt s egy kirakatper áldozataként vergődött, Barankovics István és Jánosi József gyorsan Nyugatra menekült. Barankovics István Salzburgban, kereszténydemokrata politikusok körében beszélgetve távozását indokolta — ez

¹⁴¹ VARGA László: *Kérem a vádlott felmentését!* Youngstown, Szerző, 1979. 111.

¹⁴² Jánosi József: a szerzőhöz, München, 1952. november

¹⁴³ Kovács Zoltán K.: Barankovics-párti képviselő a szerzőhöz, München, 1979. augusztus 2.

¹⁴⁴ VARGA László: i. m. 70.

egyben akarva, nem akarva egyfajta önkritika is volt. Barankovics ugyanis ezt mondotta: „*Mindszenty offenzív ellenállást vezetett. Én defenzív védelmi politika híve voltam. Elismerem azonban, hogy az én defenzív politikám nem volt többé folytatható az ő offenzív politikájának a megszűnése után.*”¹⁴⁵

Mindszenty „*offenzív politikájának a megszűnése*” nem más volt, mint Mindszenty bebörtönzése, kikapcsolása. A bíboros elleni „*bizonyítékok*” produkálását és a tervezett lesújtás rendőri részét ugyanaz a Décsi Gyula rendőrezredes készítette elő, aki Mihalovics Zsigmondot 14 órán át, éjjel-nappal megtörni igyekezett. A cél tudatosan az volt, hogy az ilyen gyötrelmes vallatások részletei eljussanak Mindszentyhez s őt jó előre „megpuhítsák”. A bíboros azonban rendületlen maradt s történelmi szavakkal adta tudtára mind a nyomába szegődött kopóknak, mind pedig az ország népének, hogy a hit védelmében kitart a végsőig. November 3-án egy, Mindszenty távollétében összeült püspökkari értekezlet nyilvános határozatban kiállt a bíboros mellett, s kijelentette: „*A püspöki kar ... biztosítja Őminenciáját bizalmáról, együttérzéséről, s az Egyház, a haza és magyar népünk ügyéért folytatott munkájában teljes egységben összeforrvá vele azonosítja magát.*”¹⁴⁶

1948. november 18-án egy pásztorlevélben Mindszenty bíboros megcáfolta a kommunista sajtóban ellene hónapok óta hangoztatott vádakát, majd védőbeszédet mondott azok mellett, kik hívő magatartásuk miatt üldöztetésben részesülnek a hatóságok részéről. Külön szava volt azokhoz, akiket az egzisztenciájukban fenyegettek a kommunisták. „*Ezeknek szenvedése nekem — mondotta — mélyen fáj. A kényszerrel szembekerülőké minden részvétem. Az erősség és hűség gyönyörű példái mehetnek.*” A prímás e szavai nagy lelki vigasztalást jelentettek az üldözött híveknek. Ő maga, a legfőbb üldözött, Esztergom érseke, a továbbiakban így beszélt önmaga helyzetéről:

— Nyugodtan nézem az ellenem mesterségesen felkorbácsolt hullámokat. Azon a helyen, ahol állok, a tajtékzó hullámok nem szokatlanok. A történelem változatos. Két primáselődöm a harctéren esett el. Kettőt összes javaitól konfiskálással megfosztottak. Vitéz Jánost fogságba vetették. Martinuzzi a hatalmasoktól felfogadott orvgyilkosok kezétől esett el. Pázmányt, a legnagyobbat, száműzték. Károly Ambrus a betegek látogatása közepette a pusztító ragály áldozata lett. De elődeim közül senki sem állott annyira eszközök híjával, mint én. Annyi célzatosan megszöött, de százszor megcáfolt, mégis konokul tovább hirdetett valótlanúság nem tajtékzott mind a hetvennyolc elődöm körül, mint körülöttem.

Ezután néhány mondat következik, amely azóta Magyarországon szállóige lett s a rövidesen bekövetkező Mindszenty-mártírium történetének tán legszebb, a bíboros történelmi egyéniségét leginkább megvilágító dokumentuma:

— Állok Istenért, Egyházért, Hazáért, mert ezt a kötelességet rója rám a nagyvilágon legárvább népem történelmi szolgálata. Nemzetem szenvedése mellett a magam szenvedése nem fontos.

Történelmi magyar személyiség szavai ezek, az utolsó mondatok pedig egy történelmi egyházi személyiség lelkületét tükrözik:

— Nem vádolom vádlóimat. Ha a helyzetet időnként megvilágítani kényszerülök, az csak nemzetem feltörő fájdalma, kicsorduló könnye, megrázó igazsága. Imádkozom az

¹⁴⁵ KÖZI HORVÁTH József: *A magyar politikai katolicizmus kommunista megvilágításban*. In: Katolikus Szemle, Róma, 1978/4. 327.

¹⁴⁶ *Mindszenty Okmánytár, III.* München 262.

igazság és a szeretet világáért. Azokért is, akik Mesterem szava szerint nem tudják, mit cselekszenek; szívből megbocsátok nekik.

Rákosi Mátyás azt hitte, tudja, mit cselekszik. Elképesztő ennek az embernek a rövidlátása, a valóságtól elrugaszkodott politikai egyénisége. Nem látott maga előtt mást, mint a totális hatalmat, melyet Moszkva lába elé kívánt helyezni, s nem vette észre, hogy amint kihívja maga ellen, sorban, egymásután, a társadalom minden rétegét, egyre jobban a maga és pártja sírját ássa. Azt hitte, ha erőszakkal, terrorral, hamis vádakkal széttapossa Mindszentyt, megnyerte a csatát. Fölényesen, magabiztosan, dölyfösen válaszolt a primás november 18-i szavaira. November 27-én a diktátor ország-világ tudomására hozta, hogy közel az idő, amikor ráteszi kezét a bíborosra. Egyben, mintha Mindszenty máris fogságban lenne, elmondta a még le sem folyt vizsgálat és még meg sem tartott per azon vádjait, amelyeket aztán a rendőrség valóban kipréselt, s a bíróság később valóban, és szó szerint, bizonyítottan fogadott el. Rákosi Mátyás: *„Lejárt a kíméleti idő a Mindszenty-reakcióval szemben. Leszámolunk a kémekkel, hazaárulókkal és valutacsempészekkel.”*¹⁴⁷

Miközben Rákosi így beszélt, a bíboros utolsó nyilvános fellépéseire, akár Budapesten, akár vidéken, még mindig legkevesebb 30—35.000 ember ment el, hogy meghallgassa szentbeszédeit.

November 18-a és november 27-e, Mindszenty és Rákosi megnyilatkozása között azonban már megindult a rendőrgépezet.

November 19-én történt, az ősi primási székhelyen, Esztergomban. A vízivárosi apácakolostor templomából reggel 7 órakor egy fiatal pap lépett ki. Ebben a pillanatban négy civil ruhás ember szegődött melléje. Néhány szót szoltak hozzá, majd ketten megragadták a karját. A pap tiltakozott, szabadulni akart, de abban a percben csukott, fekete gépkocsi kanyarodott oda a Duna-part felől. A csoport előtt hirtelen lefékezett, ajtaját felcsapta s a négy ember betuszkolta a fiatal papot. A négy emberrabló is beugrott s a kocsi őrült iramban elrobgott.

Ez a fiatal pap az esztergomi érsek titkára volt, Dr. Zakar András. November 19-től december 23-ig vallatták a hírhedt Andrassy-úti pincékben. S akkor, 23-án visszavitték a primási palotába, mintegy mutatóba, hogy a primás és környezete lássa: milyen roncot tudnak csinálni abból, aki a kezeik közé kerül.

Mindszenty ekkor tudta, hogy már csak napok, vagy talán csak órák kérdése és őt is elhurcolják. Még aznap, a „Zakar-bemutató” napján rövid nyilatkozatot fogalmazott s lepecsételt levélben elküldte a rangidős püspököknek, Grösz kalocsai érseknek, egy másolatát pedig kijuttatta Bécsbe, a magyar papnevelő intézetbe.

A nyilatkozat mindössze négy mondat volt:

— Nem vettem részt semmiféle összeesküvésben.

— Nem mondok le érseki tisztemről.

— Nincs vallani valóm és semmit sem írok alá.

— Ha mégis megtenném, az csak az emberi test gyengeségének következménye és azt eleve semmisnek nyilvánítom.¹⁴⁸

¹⁴⁷ VARGA László: *A koncepciók perék és a bíboros ügye*. In: Katolikus Szemle, Róma, 1969. I.

¹⁴⁸ CSONKA Emil: *A száműzött bíboros: Mindszenty az emigrációban*. San Francisco, München, Új Európa, 1976. 29.; VASARI, Emilio: *Der verbannte Kardinal: Mindszentys Leben im Exil*. Wien, Herold, 1977. 28.

Karácsony másnapján reggel félelmetes kocsisor indult Budapestről Esztergomba. Décsi Gyula rendőrezredes vezeti a különítményt. Berontanak a prímási palotába, bezúdulnak a prímás szobájába. Mindszenty kéri a letartóztatási végzést. — Erre nincs szükség — veti oda hetykén az ezredes, aki még azt sem akarja megengedni, hogy a főpap elbúcsúzzék édesanyjától. Mindszenty azonban kitepi magát a rendőrök gyűrűjéből, a lépcsőházban riadtan álló anyjához rohan, és még egyszer átöleli.

Másnap a pártsajtó óriási betűkkel hozta az ország tudomására, hogy „*Mindszenty József esztergomi érseket hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló bűncselekmény, kémkedés és valutaüzérkedés gyanúja alapján a rendőrhatalóság őrizetbe vette.*” A pártlap ezt még megtoldotta ezzel: „*Közönséges bűnözőt tartóztattak le.*”¹⁴⁹

A kommunista sajtó pergőtüze a lefogott prímás ellen egyre durvább lett, amint közölte a „nyomozati” jelentéseket. Nap, mint nap ilyen nagybetűs címeket harsogott a pártlap: „*Mindszenty, a hűtlen főpásztor el akarta árulni a népet.*” — „Mindszenty sorozatos kémjelentésekben tájékoztatta az Egyesült Államok kormányát.” — „*Külföldi cinkostársai szemtelen tagadással próbálják tisztára mosni.*”¹⁵⁰

Alig pár nappal a bíboros elhurcolása után a kormány kiadta a „*Sárga könyvet*”, „*A Mindszenty-bűnügy okmányai*” című ún. dokumentációt, Mindszenty bűnösségéről. Ez is ugyanolyan rendőrpolitikai ötvösmunka volt, vagy inkább felületes félceléssel összetákolt ruhadarab, mint a Mindszenty-per előtt az összeesküvés per, s miként majd a Mindszenty-per után lesz a kommunista Rajk-per. A vádiratnak két legfőbb jellegzetessége van. Egyik: egy-egy csipetnyi és önmagában nem is büntethető igazsághoz hozzákeveri a büntethető valótlanságok nagy tömegét. A másik: eleve bűnnek nyilvánít olyan kijelentést és cselekedetet, amely egyetlen civilizált államban, egyetlen bíróság előtt sem számít bűnnek, mert a vádlottnak, ez esetben egy főpapnak hivatalával járó, természetes és közérdeket szolgáló cselekedete, vagy egyszerűen egyéni meggyőződéséből fakadó jogos és nem törvénytelen felfogása.

A londoni rádió 1949 januárjában – áttanulmányozva a „*Sárga könyv*” közléseit –, ezt mondotta: „*Jellemző, hogy a rendőrség már a bírósági tárgyalás előtt megállapította, hogy a vádak bizonyítást nyertek.*” Valóban, a „*Sárga könyv*” és a benne foglalt titkos iratok meséje díszére válhatott volna a legsilányabb ponyvaregény szerzőjének is. Halálos komolyan még azt is el akarta hitetni, hogy Mindszenty, akit a német megszállás idején a nemzetiszocialista kormány bebörtönzött, valójában fasiszta volt. Az egyik mondat: „*Mindszenty Pehm József sűrű fasiszta izű politikai szerepléseivel, különböző botrányaival már a háború előtt is felhívta magára a figyelmet.*”¹⁵¹ Csak ennyire volt megalapozott — illetve teljesen megalapozatlan — a többi vádpont is. Abból, hogy Mindszenty a kanadai Mária-év alkalmával találkozott Zita volt magyar királynéval és megáldoztatta az utolsó királyi pár legkisebb lányát, Erzsébetet, vagy, hogy beszélt Habsburg Ottóval, — egyszerűen legitimista összeesküvés vádját szőtték. Ha a Portugáliában élő volt kormányzó valamely szegény hazai rokona felkereste a bíborost Esztergomban, ebből a vádirat kisütötte, hogy a prímás horthysta összeesküvés élére állt. A valutaüzérkedés vádjára azt a körülményt használták fel, hogy a háború után Mindszenty

¹⁴⁹ „Szabad Nép”, Budapest, 1948. december 28.

¹⁵⁰ „Szabad Nép”, Budapest, 1949. január 1.

¹⁵¹ *A Mindszenty bűnügy okmányai*. Kiadó KOVÁCS János. Budapest, Athenaeum Nyomda, 1949. 11.
<http://mek.oszk.hu/09900/09971/>

amerikai segélyeket szerzett az országnak, ruha- és dollár-segélyeket fordított Caritás-tevékenységre. A „*Sárga könyv*” a közismerten puritán, sőt aszkéta főpapról el akarta hitetni, hogy nyereszkes, önző ember volt, aki „*a miniszterelnöki fizetés háromszorosában megállapított javadalmazását (ugyan) nem vette fel az államtól, ugyanakkor az eddig kiderített feketén beváltott dollárösszegekért körülbelül négymillió forintot zsebelt be.*”¹⁵² „*Zsebelt be*” — így írt az ország vezető főpapjáról a „*Sárga könyv*”, amely dokumentumokat is közölt a prímás kezeírásával. Már akkor alapos volt a gyanú, hogy ezek a „dokumentumok” az ÁVO műhelyében készült hamisítványok. A per után aztán külföldre menekült az ÁVO által foglalkoztatott két írásszakértő, Sulner László és felesége, s tanúsították, hogy ők maguk hamisították a per okmányait, s hogy tudomásuk szerint Mindszentyt a vallatások heteiben és a tárgyalás alatt vegyszerekkel preparálták.

Igen, mi történt Mindszentyvel elhurcolása után?

Harmincnegyzet napon át tartott a kínvallatás. Már az első éjszaka letépték reverendáját és bohócruhát adtak rá, majd kihallgatásra vitték. Décsi Gyula első kérdése a fogolyhoz az, hogy „*mi a foglalkozása?*” Mindszenty válasza:

— Esztergomi érsek, Magyarország primása vagyok.

A rendőrezredes:

— Mi volt azelőtt?

A hosszú kérdés-felelet végén eléje tesznek egy, a beszélgetésről felvett jegyzőkönyvet, hogy írja alá. A prímás látja, hogy tele van hamisítással. Megtagadja az aláírást. A rendőrezredes ráírvall:

— Jegyezze meg, hogy itt nálunk a vádlottak nem azt vallják, amit ők akarnak, hanem amit mi akarunk.

Majd a rendőrökhöz fordul, hogy vigyék el a primást, és:

— Tanítsátok meg vallani.

Egy tagbaszakadt, magas, bivalynyakú rendőr elé vezetik. Ez a falhoz állítja a primást, aztán a cella másik falához megy, majd onnan nekiiramodik, s teljes lendülettel, teljes erővel, csizmás lábával a bíboros gerincébe rúg. A bíboros a földre zuhan. Ekkor egy őrnagy jön be, gumibotot vesz elő, s elkezd verni a bíborost, ütlegeli, a talpán kezdi s végigverni egész meggyötört testét. A prímás elájul. Fellocsolják. Újra kihallgatás. Új jegyzőkönyv. Az aláírást újra megtagadja. Újabb rugdalás, újabb gumibotozás.

Ezen az első éjszakán Magyarország primását háromszor verték végig gumibotokkal.

Hetekig jóformán aludni sem hagyták. A Gulag-szigetvilág minden egykori lakója szinte egyöntetűen mondja, hogy ezzel az „egyszerű” módszerrel lehet legjobban megtörni az áldozatot. Hosszantartó nem-alvás esetén — írta később maga Mindszenty — még az öngyilkosokat is meg lehet érteni. Ételébe, italába az orosz NKVD laboratóriumaiban készült vegyszereket keverték, amelyek akaratát átmenetileg megbénították, sőt, személyiségét rövid időre kicserélték. Alkalmazták rajta az agymosás minden módszerét.

Az 1949. február 3-tól 8-ig tartó nagy kirakatperben egy testileg-lelkileg agyongyötört embert állítottak a bíróság elé, aki minden képtelen vádat beismert. Beismerte, hogy hazaáruló, összeesküvő, valutacsempész. A világ elszörnyedt. Ha lehet így mondani: a hideg végigfutott az emberiség hátán. Mindszenty sorsa, a kirakatper, fogsága és elítélése —

¹⁵² A Mindszenty bűnügy okmányai, 85.

életfogytiglani börtön — megrázta az egész világot. Húsz-egynéhány év múlva, nyugati száműzetésben a bíboros így emlékezett vissza: „*Hosszú nappalokon és éjszakákon át, három orvos bevonásával, fizikailag és pszichikailag oly intenzíven preparáltak, hogy kijelentéseim és úgynevezett beismeréseim akaratom teljes ellenőrzése nélkül történtek. Csak az ítélet után, mikor már ismét börtönben voltam, tudtam meg, hogy mi mindent vallottam be.*”¹⁵³ De emlékiratainak bevezetőjében van egy figyelemre méltó mondat, s ez talán kálváriája minden részleténél világosabban mutatja, mit művelhettek vele az ÁVO, a magyar NKVD műhelyeiben: „*Azt kérdezheti az olvasó, elmondtam-e mindent? Válaszom: Előadtam (e könyvben) mindent, csak azt nem részleteztem, amit a jó ízlés, meg a férfiúi és papi önérzet tilt.*”¹⁵⁴

A primás perében elítéltek más vádlottakat is, akiket a per koncepciójának megfelelően a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből válogattak ki, azzal a céllal, hogy azokat is kompromittálják, és mint az állam ellenségét üldözzék. A vádlott-társaknak vagy természetes, hivatalból eredő kapcsolata volt csak a primással, vagy egyáltalán nem volt kapcsolata. S egyik vádlott sem vehetett részt összeesküvésben, mert összeesküvés sem volt. Mégis, Mindszentyt életfogytiglani fegyházra ítélték. Baranyay Jusztin cisztercita egyetemi tanárt (a szerzetesrendek későbbre tervezett felszámolásának előkészítéseként) 15 évi fegyházzal sújtották. Esterházy Pál volt földbirtokost, az „összeesküvés” finanszírozásának vádjával 15 évre, Zakar András titkárt 6 évre, Ispánky Bélát, a bíboros kitűnő papját életfogytiglanra, Tóth László főszerkesztőt 10 évi fegyházra, Nagy Miklóst 3 évi börtönre ítélték. Mindannyi ártatlan áldozat. Bűnük semmi más, mint hogy a vallásüldözés viharában is ragaszkodtak vallásukhoz.

A Mindszenty-ügy révén a világ megértette a kommunizmus lényegét. A világ tudta, s az akkor alkotott vélemény mindmáig érvényes: a bíboros letartóztatásának nem volt törvényes alapja, a vallatás kínvallatás volt, a vád hamis, a per kirakatper és az ítélet abszurdum.

XII. Pius pápa nagy nyilatkozatban kelt a magyar bíboros védelmére s meghurcolását „*a vallás iránti tisztelet és az emberi méltóság súlyos megsértésének*” minősítette.

A háború után ez volt az első eset, a Mindszenty-per, amely még a nem sokkal azelőtt lezajlott prágai kommunista puccsnál is jobban megdöbbenetette a civilizált világot. Úgy látszik, modern korunkban is vér kell, mártíromság kell ahhoz, hogy a békében és nyugalomban élők meglássák az igazságot. Még az iskolaper idején is, a kommunizmuson kívüli világ itt-ott elhitte, hogy csak progresszív kultúrpolitika és egy hagyományos szemléletű egyházfő konfliktusáról van szó. Csak később kezdték megérteni, mint egy magyar katolikus író megállapította, hogy az iskolakérdés nem különálló probléma, hanem egy nép szabadságáért folyó harc kereteibe állítva kell szemlélni, s hogy Mindszenty ellenállása nem csupán egy hitfelekezet magánügye, hanem az egész emberiség ügye, mert Magyarországon végső fokon a szabadságért harcolnak egy tiránia ellen. Ugyanez az író méltán állapítja meg: „*A szabad nyugati társadalmak gondolkodását a 'pacta sunt servanda' alapelve szabja meg, s így nem tudják megérteni, hogy vannak emberek, akiknek az adott szó szentsége nem számít semmit, sőt, akik kimondottan erénynek tartják, ha az ellenfelet megcsalhatják. Nyugaton sok*

¹⁵³ „Welt am Sonntag”, Bonn, 1971. december 25.

¹⁵⁴ MINDSZENTY József: i. m. 9.

tekintetben ez nehezíti meg a kommunizmus elleni sikeres küzdelmet, az, hogy nem értik meg a kommunizmus egyik lényeges elemét: a démonit.”¹⁵⁵

Most mindezt megértette a nyugati világ. Nemcsak a pápa tiltakozott, hanem a kor csaknem minden jelentős államfője, katolikus és nem-katolikus egyházi személyiség. A Mindszenty-ügy révén Magyarország neve ismertté lett a világ olyan pontjain is, ahol eddig azt sem tudták, hogy Közép-Európában létezik egy ilyen kis ország. A világ-kommunizmus tekintélyének szerte a világon rengeteget ártott a magyar főpap igazságtalan üldözése, kirakatpere és elítélése, a keresztény világot pedig eddig alig látott szolidaritásra sarkallta. A földkerekség legtávolibb pontján is, a földkerekség minden templomában imádkoztak Mindszenty Józsefért.

Két tévedés történt a Mindszenty-üggyel kapcsolatban.

Először: tévedett Rákosi Mátyás, aki, mint egyéb diadalainál, most sem látta be, hogy a primás felett aratott győzelme is csupán phyrruszi győzelem volt. Ő csak azt látta, hogy kikapcsolta a kommunizmus leghatásosabb ellenfelét, de nem sejtette, hogy a per bumeráng, amely 1956 őszén nagy lendülettel a magyarországi kommunizmust kólintja fejbe.

Másodszor: tévedtek azok, akik eladdig hitték azt a szovjet és kommunista tézist, hogy minden bajnak Mindszenty az oka, s ha Mindszentyt eltávolítják, az egyháznak nincs mitől tartania. Tévedett mindenki, aki ilyen vagy olyan okból — haladó, békés, rugalmas, taktikázó, diplomatikus szemlélet — komolyan vette akár azt, hogy Mindszenty reakciós, akár azt, hogy nélküle a kommunista rendszer kesztyűs kézzel bánik az egyházzal.

Mert az eddiginél is kegyetlenebb vallásüldözés még csak ezután indult meg Magyarországon.

De ez már egy későbbi fejezethez tartozik.

---

¹⁵⁵ FEKETEKUTHY László: *Mindszenty und die öffentliche Meinung, in Kardinal Mindszenty*. 286.

Horváth Attila:

A vallásszabadság korlátozása, az egyházak üldözése

„A kommunizmus méretében és erőszakosságában felülmúlt minden eddig tapasztalt üldözést, melyet valaha az Egyház ellen irányítottak.”

(XI. Pius: Divini Redemptoris)

Már a marxizmus klasszikusai is engesztelhetetlen gyűlölettel írtak a vallásról és az egyházakról. Marx és Engels ebben a francia felvilágosodás és jakobinus diktatúra hagyományait követték. Marx elfogultságára jellemző, hogy 1847-ben nagy tetszéssel olvasta Georg Friedrich Daumer *Die Geheimnisse des christlichen Altertums* című munkáját. Londoni beszédében a német munkásoknak az alábbiakat mondta: *„Daumer bebizonyítja, hogy a keresztények valójában gyilkoltak embereket, s az úrvacsorán emberhúst ettek és vért ittak. Ez magyarázza meg, hogy a rómaiak, akik pedig minden vallási szektát megtűrték, miért üldözték a keresztényeket.”*¹⁵⁶

Marx szerint a vallásos hit a kizsákmányolt emberek által vigasztalásul kitalált, valójában nem létező Istenhez való menekvés, amely passzivitásra készítet, ezért „ópium” az emberek számára.¹⁵⁷ A vallások azért hitetik el, hogy van mennyország, hogy ezzel az elnyomás alatt szenvedő embereknek egy földön túli vigaszt adjanak. A túlvilágra irányítják az emberek tekintetét, mondván: viseljétek el az igazságtalanságokat a földön, majd boldogok lesztek a mennyben. Ezért a vallás az igazságtalan társadalom fenntartója, elfeledteti az emberrel, hogy a földi társadalmat igazságosabbá kell tenni. Az egyházak vezetői összeforrtak a társadalom gazdag, hatalmon lévő rétegeivel, és egész vallási tanításukkal a hatalmon lévők érdekeit képviselik.

Marx elítélően vélekedett még a kereszténység szociális tanításairól is: *„A kereszténység szociális elvei a gyávaságot, az önmegvetést, a megaláztatást, a szolgálattelküiséget, az alázatot, vagyis egytől-egyig a csőcselék tulajdonságait prédikálják....”*¹⁵⁸

Lenin még durvábban fogalmazott: *„A vallás a nép ópiuma — Marxnak ez a mondása a marxizmus egész világnézetének sarkköve a vallás kérdésében. A marxizmus szerint minden mai vallás és egyház, mindennemű vallási szervezet mindenkor a burzsoá reakció szerve, amely a kizsákmányolás védelmére és a munkásosztály elkábítására szolgál.”*¹⁵⁹

Amikor a szovjet hatóságok 1922-ben az éhínségre hivatkozva rekvirálni kezdték az orosz egyház kincseit, Lenin az alábbi, szigorúan titkos levelet írta a Politikai Bizottságnak, a politikai rendőrség vezetésének, az Igazságügyi Népbiztosságnak és a forradalmi

¹⁵⁶ Idézi: WHEEN, Francis: *Karl Marx*. Budapest, Napvilág, 2004. 58. (Daumer egyébként 1858-ban megtagadta nézeteit és katolikus lett.)

¹⁵⁷ „A vallás a nép ópiuma!” – írta Marx *A hegeli jogfilozófia kritikája* című művében. Lásd: Marx–Engels Művei. [sajtó alá rend. a Marxizmus-Leninizmus Klasszikusainak Szerkesztősége]. Budapest, Kossuth Kiadó, 1957. I. k. 378. A kifejezés valószínűleg Heinétől származott, aki így írt: *„Áldott legyen ez a találmány! Áldott legyen a vallás, amely a szenvedő emberiség keserű kelyhébe néhány édes, altató csöppet kevert, szellemi ópiumot, néhány csöpp szeretetet, hitet és reményt.”* Lásd: HEINE, Heinrich: *Vallás és filozófia: három tanulmány*. Budapest, Magyar Helikon, 1967. 374.

¹⁵⁸ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich *Művei*: Budapest, Kossuth Kiadó, 1959. 4. k. 191.

¹⁵⁹ LENIN, V.I.: *A propagandáról és az agitációról*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980. 88.

törvényszékeknek: „*A reakciós papság minél több képviselőjét sikerül ezért [az elkobzás elleni tiltakozásuk miatti retorzió ürügyén] agyonlőni, annál jobb. Most kell ennek a publikumnak olyan leckét adni, hogy aztán néhány évtizedig még csak gondolni se merjenek semmiféle ellenállásra. 1922. március 19. V. Uljanov (Lenin), a Népbiztosok Tanácsának elnöke.*”¹⁶⁰ (Lenin napi jelentést kért arról, hány papot gyilkoltak meg az akció folyamán. Csak ebben az évben 2691 papot, 1362 szerzetest és 3447 apácát öltek meg.)¹⁶¹

A Szovjetunióból a II. világháború végén Magyarországra jött kommunista vezetők a lenini–sztálini politikát és taktikát hozták magukkal, s próbálták alkalmazni az egyházakkal és a vallásos világnézettel szemben. A kommunista pártvezetés első számú ellenfelének a katolikus egyházat tekintette, hiszen míg a protestáns felekezetek nemzeti egyházak voltak, addig a magyar katolikus egyház nem közvetlenül, hanem az Apostoli Szentszéken keresztül szabályozta viszonyát az államhatalommal. A katolikus vallást követte a lakosság kétharmada.

A két világháború között a vallási élet felvirágzása volt tapasztalható Magyarországon. Sok új plébánia, templom épült, elsősorban a nagyvárosok felduzzadt lakóterületein. A mindennapi vallásgyakorlat számos intézménye alakult ki: lelkileg elmélyült mozgalmak, egyesületek, rendszeres lelkigyakorlatok. Sok neves író, szónok, lelkigyakorlat- és népmisszió-vezető járta az országot. Az ún. történelmi egyházak iskolái, intézményei meghatározó szerepet töltek be az ország kulturális életében. Csak a katolikus egyháznak pl. két központi és több vidéki napilapja, 18 hetilapja, 25 havi és időszakos folyóirata volt.¹⁶²

Rákosi Mátyás ezért 1945 júniusában, Moszkvában a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának nemzetközi tájékoztatási osztályán tartott előadásában külön kitért a katolikus egyházra: „*Ez egy hatalmas szervezet. Mi elsősorban ez ellen harcolunk [...] nem félünk tőlük.*”¹⁶³ Politikai és rendőri akciók legszorosabb koordinálását alkalmazták.¹⁶⁴ Kádár Jánosnak sem sokban különbözött a vallásról és az egyházakról kialakított véleménye (legalább is kezdetben) Rákosiétól. 1958. június 10-én a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának ülésén az alábbi instrukciókat adta a pártvezetésnek: „*Meg kell érteni, hogy mi a klerikalizmus ellen tűzzel, vassal, golyószóróval és börtönnel is harcolunk, mert nálunk nem klerikális, tehát papi uralom van, hanem munkás-paraszt uralom. Ők ezt egyébként már tapasztalatból tudják is. A közvélemény számára azonban világos nézetet kell teremteni [...]. Lehet, hogy a klerikalizmus ellen harcolni kell még 5 évig, és a vallásos világnézet ellen még két generáción át.*”¹⁶⁵

¹⁶⁰ Ezt a levelet csak 1990-ben tették közzé Oroszországban, az *Izvesztija CK.KPSZSZ* című folyóirat 4. számában. COURTOIS, Stéphane et al. (szerk.): *A kommunizmus fekete könyve: bűntény, terror, megtorlás.* (A magyar kiadást jegyzeteivel kiegészítette Kun Miklós és Zinner Tibor). Budapest, Nagyvilág, 2000. 13.

¹⁶¹ Alexander Jakovlev, a politikai elnyomás áldozatait rehabilitáló bizottság elnöke 1955-ben hozta nyilvánosságra, hogy az ortodox papságnak megközelítőleg kétszázezer tagját ítélték halálra 1917 és 1980 között. Lásd: RICCARDI, Andrea: *Keresztények a vértanúság századában.* Budapest, Új Ember, 2002. 33-34.

¹⁶² TOMKA Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynök-kérdés.* Budapest, Szent István Társulat, 2005. 22.

¹⁶³ Rákosi Mátyás előadása Moszkvában, 1945 júniusában. Közli: PÓTH Piroska: *Rákosi Mátyás előadása Moszkvában, 1945 júniusában.* In: *Múltunk*, 1999/4. 222.

¹⁶⁴ RÉVAI Valéria: (szerk.): *Törvénytelen szocializmus: A Tényfeltáró Bizottság jelentése.* Budapest, Zrínyi, 1991. 53.

¹⁶⁵ MOL 288. f. 5. cs. 83. öe.

Az egyházak elleni fellépések taktikáját a következőképpen foglalták össze 1957-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezetői testületében: „*Régebben is a katolikus egyház volt a legdöntőbb, a legősbibb fészke Magyarországon az egyházi reakciónak. Ez ellen kell tehát elsősorban fellépni, a többi egyházakkal szemben pedig próbáljunk megegyezni a régi alapokon és felhasználni ezeket a katolikus egyházzal szemben.*” „...helyes, hogy megosszuk az erőket. Vannak itt javaslatok arra nézve, hogy letartóztatásokat kell csinálni. Én ezt javaslom. De meggondolandó, hogy pl. a református egyházból tartóztassunk-e le papokat. Kezdjük a katolikusokkal, ezt meg fogják tudni a reformátusok is és tudják, mihez tartsák magukat.”¹⁶⁶

A kommunista vezetők valódi céljukat és véleményüket soha nem vallották meg nyíltan. A közvéleménynek mindig azt mondták, hogy nem ellenségeik az egyházaknak, sőt éppen ellenkezőleg, a legteljesebb vallásszabadság biztosítását szeretnék. Tisztelik mindenki vallásos hitét. Azt hirdetik, hogy ennek jegyében az egyházakat elválasztják az államtól.¹⁶⁷

Mindezekből az elvekből semmit sem tartottak be. Egészen a rendszerváltozásig folyamatos, bár eltérő intenzitású és minőségű vallásellenes propagandát folytattak, amelyben első rendű szerepet szántak az oktatásügynek, a sajtónak és a médiáknak, valamint az irodalomnak, művészeteknek is az ún. tudományos ismeretterjesztés címén.¹⁶⁸ A cél a vallásos hit, a vallásos emberek, egyházak, papok, szerzetesek gúnyolása, rágalmazása, nevetségessé tétele, a haladás-, demokrácia- és tudományellenesség vádja. Ez ellen a vádak ellen az egyházak nem védekezhetek.

Hangsúlyozták, hogy a vallás magánügy. Ennek ellenére megfigyelték, nyilvántartották, hogy ki jár templomba, ki járhatja gyermekeit hittanra, ki keresztelteti, ki béráltatja meg a gyermekeit, ki esküszik templomban¹⁶⁹ stb. A vallásos ember másodrendű állampolgár lett. A munkahelyükön vezető állást általában nem tölthettek be, megnehezítették a továbbtanulásukat, megpróbálták távol tartani őket pl. a tanári pályától, a rendőri hivatástól stb.

Az egyházakkal és a hívekkel szemben kegyetlen terrort alkalmaztak. Minden negyedik pap és szerzetes hosszabb-rövidebb szabadságvesztést, internálást szenvedett el, vagy lágerbe hurcolták. Az agyonkínzott, kivégzett, megkínzott papok száma meghaladta a százat. A csehszlovákiai, romániai, kelet-német vagy lengyel katolikus egyházhoz képest a magyart érte a legkeményebb üldöztetés.¹⁷⁰

Elvették az egyházak anyagi alapját, iskoláit, kórházait, szociális intézményeit. Kiszorították őket a közéletből. A vallásos világnézetű pártokat, egyesületeket, mozgalmakat

¹⁶⁶ NÉMETHNÉ VÁGYI Karola és URBÁN Károly (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes testületeinek jegyzőkönyvei: 1957. január 25 - 1957. április 2.* Budapest, Franklin, 1993. II. k. 244–247.

¹⁶⁷ Egyedül az albán alkotmány írta le őszintén, nyíltan: „Az állam nem ismer el semmiféle vallást. Terjeszti és támogatja az ateista propagandát, hogy az emberekben a tudományos materialista világnézet meggyökerezhesse.” Lásd: KOVÁCS István: (szerk.): *Az európai népi demokráciák alkotmányai.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985. 73.

¹⁶⁸ Horvát Márton előterjesztése a klerikális reakció elleni kampányról a Magyar Dolgozók Pártjának Agitációs és Propaganda Bizottsága előtt, 1948. november 9-én: „...takarnunk kell a közvetett vallás elleni propagandát természettudományi felvilágosító munka formájában...” Idézi: KÖVÉR György: *Losonczy Géza, 1917-1957.* Budapest, 1956-os Intézet, 1998. 153.

¹⁶⁹ Az üzemi étkezdékben, iskolai menzákban megfigyelték pl. azt, hogy ki az, aki böjti időszakban nem eszik húst. Sokszor előfordult, hogy inséges időkben is csak pénteken adtak húst ebédre.

¹⁷⁰ TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián: *Elhallgatott múlt: a pártállam és a belügy: a politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956-1990.* Budapest, Corvina, 2008. 287.

betiltották. Feloszlatták a szerzetesrendeket, korlátozták és cenzúrázták az egyházi sajtó és könyvkiadást. A hitoktatást a minimálisra igyekeztek lecsökkenteni, és addig is míg végleg el nem tűnik a vallásos világnézet, a hitéletet kizárólag a templom falai közé szorították vissza.

A kommunista vezetés célja egyértelmű: a lehető legrövidebb idő, kb. 20 év alatt felszámolni az egyházakat és két generáció alatt a teljes vallásosságot.¹⁷¹ Létrehozni egy ateista társadalmat, ahol hinni csak a pártban és annak „*tévedhetetlen*” vezetőiben lehet.

A magyar egyházakról, különösen a katolikus egyházzal szembeni intézkedésekről jelenleg még csak vázlatos képet lehet felvázolni.

Az orosz front közeledtével még Serédi Jusztinián esztergomi bíboros prímás utasítására az egyházmegyék sorra adták ki az utasítást, hogy bárhogyan alakul is a helyzet, a lelkipásztornak (nemcsak a plébánosnak, hanem a plébános-helyettesnek és a káplánnak is) feltétlenül megmaradjanak híveik között, hogy a legnagyobb megpróbáltatások idején is teljesítsék kötelességüket akár még vértanúság árán is.¹⁷²

Bódi Magdolna – aki kedvesnővér akart lenni – egy ollóval a kezében védekezett az erőszakoskodó szovjet katonával szemben, aki agyonlőtte. Mindszenty József elrendelte a boldoggá avatási eljárás megindítását.¹⁷³

Gróf Mikes János címzetes érsek haláláról Mindszenty így írt: „*Halálát feltehetően hamis reményből való felocsúdása okozta, mikor a falut, amelyben élt (Répceszentgyörgy), elérte a szovjet katonaság, házában és kertjében sikoltozó asszonyokra és leányokra lett figyelmes. Siet le segítségükre az emeletről, de amikor meglátja a berúgott, emberségéből kivetkőzött hordát, szívéhez kap, s a lépcső alján összeesik. Háza népe felravatalozza az ebédlőben. Éjszaka a „felszabadítók” odaparancsolják a ravatal köré a falu leányait, felhordatják a halott miseborát a pincéből. Esznek, isznak, táncolnak és a halottas házban meggyalázzák a leányokat.*”¹⁷⁴

Iszkaszentgyörgyön Gáspár János plébánost (1915–1945) mivel a megtámadott nők védelmére kelt, plébániáján egy részeg orosz katona agyonlőtte.¹⁷⁵

Bergendy János pápai kamarást, püspöki irodaigazgatót egy asszony arra kérte, hogy mentse meg a férjét, akit a szovjetek agyon akarnak lőni. A katonák kifosztották és tarkón lötték.¹⁷⁶

Szalay Lajost, Győr-Nádorváros káplánját egy karóra miatt lötték agyon.¹⁷⁷

Apor Vilmos győri püspök a püspökségre menekült 50 nőt védelmezte az erőszakoskodó szovjet katonákkal szemben, ezért egy szovjet tiszt agyonlőtte. Személyesen Kádár János utazott le Győrbe, hogy megrendezze a főpap titkos temetését.¹⁷⁸

¹⁷¹ Nyikita Hruscsov, a Szovjet Kommunista Párt főtitkára még 1960-ban is így nyilatkozott: „25 év múlva minden vallás el fog tűnni a Szovjetunióból. Egyetlen egy papot hagyunk meg mutatónak, hogy a jövő generáció tudja, hogy néztek ki.” Idézi: SZABÓ László: *A szocializmus hatása az egyházi misszióra*. In: ATF Szemle, 2006/2. 27.

¹⁷² Lásd az 1944. évi október 6-i körlevelet.

¹⁷³ SZÁNTÓ Konrád: *A meggyilkolt katolikus papok kálváriája*. Budapest, Mécses, 1991. 16. o.; Új Ember 2010. március 14. 4.

¹⁷⁴ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 52.

¹⁷⁵ HAVASY Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989*. Havasy Gyula dokumentumgyűjteménye. Budapest, Szerző kiadása, 1990. 17.

¹⁷⁶ NÉMETH László: *A székesfehérvári püspökség az 1944–1945. évi front idején*. In: MÓZESSY Gergely (szerk.): *Inter Arma 1944-1945. Fegyverek közt. (Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból)*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2004. 6–7., 15–17.

¹⁷⁷ SZÁNTÓ Konrád 1991. 20.

Hummel Kornél (1907–1945) budapesti hittanár a Vakok Intézetében lévő világtalan leányok védelmére kelt. A szovjet katonák agyonlőtték.¹⁷⁹

Ruppert István (1914–1945) pestújhelyi káplánt, aki a budapesti Károlyi Palotában próbált a nők érdekében közbelépni, 1945. január 18-án lőtték agyon.¹⁸⁰

Padányi Sándor inkei plébánost a szovjet katonák a helyi református iskola udvarára hurcolták és ott kegyetlenül megkínozták, a fogait is kiverték. Ami után a kínzásokba belehalt, egy trágyadombra dobták és egy lapát szennyes szalmával fedték le a holttestet.¹⁸¹

Zarka József pakodi esperes- plébánost a szovjet katonák azért lőtték agyon, mert nem volt hajlandó előttük térdre borulni.¹⁸²

Budapest megszállása idején a szovjet katonák kivégezték Vass Tacián (1922–1945) és Fasszky Szalvátor (1912–1945) ferences szerzeteseket.¹⁸³ illetve Laskay Antal (1909-1945) és Kajdi Ferenc (1884 – 1944) jezsuita atyákat.¹⁸⁴

Martincsevics Pál gyékényesi plébánost és Hajnal József Zénó ferences szerzetest a szovjet és bolgár hadsereg katonái – mivel papok voltak –, kiemelték a többi civil közül és egy árokszélén agyonlőtték őket.¹⁸⁵

Mindmáig nincsenek pontos adataink arról, hogy hány papot és szerzetest hurcoltak el a szovjet koncentrációs táborokba. Stumpf Mátyást (1905–?) német hangzású neve miatt vitték el. Szeredneyi János tarcali káplán viszont önként követte elhurcolt híveit a Szovjetunióba, ahol imával, bátorító szavával és hegedűjátékával tartotta a lelket rabtársaiban. 1948-ban balesetben halt meg Vorosilovkában.¹⁸⁶

A ferencesek közül négy katonának behívott dolgozó testvér került hadifogságba, s ott fejezte be az életét: Berkes József Szervác (1899–1945), Kovács István Bennó (1913–1945), Bali Flavián (1908–1945), Stermeczky Árpád (1921–1947).¹⁸⁷

---

¹⁷⁸ BALÁSSY László: *Apor Vilmos a vértanú püspök*. Budapest, Ecclesia, 1989. 142–161. o. HÖLVÉNYI György: *Az igaz tanú: Apor Vilmos vértanú püspök élete*. Budapest, Budai Ciszterci Szt. Imre Plébánia, 2004. NAGY István: *Győr vértanú püspöke, Apor Vilmos*. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2012.

¹⁷⁹ LAK István: *A lélek nemességével a vértanúhalálig. Száz éve született Hummel Kornél, „A vakok papja”*. In: Új Ember, 2010. június 26.

¹⁸⁰ HAVASY Gyula 1990. i. m. 403.

¹⁸¹ PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630-1950)*. München, 1987. 805-806.

¹⁸² HETÉNYI VARGA Károly I. 469.

¹⁸³ KRUPA Sándor: *A sarló–kalapács bilincseiben*. Youngstown, Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1976. 344.

¹⁸⁴ PÁLOS Antal: *Viharon, vészen át. Jezsuiták szétszórásban*. Budapest, Jézus Társasága Magyar Rendtartománya, 1992. 20. 175. o. SZABÓ Ferenc: (szerk.): *Magyar jezsuiták vallomásai*. Budapest, Jézus Társasága Magyar Rendtartománya, 1999. III. k. 26.

¹⁸⁵ SCHLEGEL Oszkár: *Emlékezzünk vértanú papjainkra*. In: Új Ember, 1995. április 11. 2. o.; LENDNICZKY Miklósné: *Ötven éve történt Gyékényesen. Két vértanú papra is emlékeztek*. In: Keresztény Élet, 1995. április 30. 5.

¹⁸⁶ SINKA Ferenc: *Nyája között nyugszik a pásztor*. In: Új Ember. 1989. július 9. 6.

¹⁸⁷ HAVASY Gyula 1990. i. m. 419–421.

Az egyházak elleni intézkedések közül az első már az Ideiglenes Nemzeti Kormány földrendeletével (600/1945. ME sz. rendelet) megtörtént. Addig az egyházi birtokok felekezeti megosztása a következő volt:

a római katolikus egyházé:	848.378 k.hold.	92,66%
a görög katolikus egyházé:	7.773 kh	0,85%
a református egyházé:	47.880 kh	5,23%
az evangélikus egyházé	10.216 kh	1,12%
a görög keleti egyházé	1 kh	0,14% ¹⁸⁸

A kormányrendelet „*A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról*” szövege, de az egyházak birtoka nem magánbirtok, hanem célvagyon számított, amelynek rendeltetése a közhasznú-közcélú intézmények fenntartása volt. Ezért nem lehetett volna a magánvagyonokkal azonos elbírálás alá venni. A kilenc évszázad alatt különböző adományokból összegyűlt földbirtokok jövedelméből tartották fenn a templomokat, rendházakat, iskolákat, nevelőintézeteket, kórházakat, szegényházakat és még sokféle közcélokat is szolgáló intézményt.

A magyar katolikus egyház részéről a püspöki kar mégis elfogadta a földbirtokok kárpótlás nélküli elvételét: „*Az egyház mindig tudott nagylelkű lenni,*” – írták. „*Isten áldása legyen az egykori egyházi földek új birtokosainak munkáján.*” Egyúttal viszont kifejezték aggodalmukat az egyházi intézmények ez utáni fenntartásának kilátásai tekintetében: „*fájdalommal kell megállapítanunk, hogy válságos helyzetet termet intézményeink életében...*”¹⁸⁹

A katolikus egyháztól államosított földterület nagyobbik fele erdő és rét volt. Ezek állami nagygazdaságok lettek. A megmaradt kisebb telek-szántó-szőlő területeket – tagosították, felosztották a földművesek között, de 1950 után a termelészövetkezetek legnagyobb része újra nagyparcellás gazdaság lett. Tehát a katolikus egyház földbirtokaiból a földreform-rendelettel ellentétesen állandó nagybirtok és tsz-nagyparcella lett (98%), és csak 2 % került a kisbirtokos parasztság tulajdonába.¹⁹⁰

A püspökök és papok széleskörű szervező és mozgósító munkával elérték, hogy mindegyik templom és egyházi intézmény tovább tudott működni, és nem kellett őket bezárni anyagi okokból. A földreformmal megerősödött parasztság egyébként el tudta volna tartani egyházát, de néhány év alatt lehetetlen helyzetbe került. Először teljesíthetetlen adó- és egyéb követelésekkel sújtották őket, majd kollektivizálták földjeiket. A hívekkel együtt 1951-ben kulákként kerültek a plébániák is a földreformból megmaradt földekkel, így azokat „*felajánlották*” az államnak.

A kommunista vezetők nem akarták, hogy a hívek tartsák el saját papjukat. Ezért is szüntette meg az egyházi adók állami behajtását a Gazdasági Főtanács 600/1948. sz. rendelete. A Magyar Szocialista Munkáspárt Titkárságának 1957. július 5-i ülésén így vélekedtek erről a kérdésről:

¹⁸⁸ KORMOS László: *A református egyház a magyar politikai életben*. In: BARTHA Tibor és MAKKAJ László: (főszerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867–1978 közötti történetéből*. Budapest, Református Zsinati Iroda, 1983. 276.

¹⁸⁹ Körlevél, 1945. május 24.

¹⁹⁰ TURÁNYI László: (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach*. Budapest, Szent István Társulat, 1984. II. k. 692.

Fock Jenő: „*Veszélyes fokozni a hívők hozzájárulását, mert amiért az ember pénzt ad, azt jobban meg is becsüli.*”

Kállay Gyula: „*Nem lenne jó ez a módszer, mert agitációra adna lehetőséget az egyháznak.*”

Antos István „*Én nem tartom helyesnek, mert aktivizálódna a papok és tömegkapcsolataik nagyobb lehetőséget kaphatnának.*”¹⁹¹

Az állam évente megalapított államsegélyt (kongruát) folyósított a lelkészeknek, továbbá egyházi és iskolai támogatást az intézményeknek. Ettől kezdve a hatalom kényekedvőtől függött az egyházak anyagi léte, mert a hívek adományainak összege az államosítások, jogtalan vagyonelkobzások és az általános szegénység miatt egyre kisebb lett.

Az állam és az egyház 1950-ben aláírt megállapodásának nevezett diktátum szerint: a „*Magyar Népköztársaság kormánya a többi vallásfelekezettel már megkötött megegyezés szellemében kész gondoskodni a katolikus egyház elemi szükségleteinek fedezéséről oly módon, hogy 18 éven át, tehát addig amíg a katolikus egyház saját forrásaira támaszkodva maga tudja fedezni anyagi szükségleteit, három, illetve öt évenként arányosan csökkenő mértékben megfelelő összeget utal ki a katolikus egyházi célokra.*”¹⁹² A kommunista vezetők úgy gondolták, hogy addigra az egyházak megszűnnek.

1950-ben államosították az iskolákon túl az egyházi kezelésben lévő kórházakat és szociális intézményeket is. Csak a Magyar Bencés Kongregáció, a Kegyes Tanításrend Magyar Tartománya (piaristák), Szent Ferenc rendjének magyar tartománya és a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek kaptak igen korlátozott lehetőséget hagyományos oktató-nevelő munkájuk folytatására, és ehhez a feladathoz kapcsolódva rendelkezettek ingatlanokkal.

Az 1952. évi 4. sz. tvr.-t, amely az egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről szólt, kiterjesztették a bérbeadással hasznosított egyházi ingatlanokra is, bár a 6. § szerint az egyházzal kötött egyezményeket nem érinti (azok házingatlanokról nem is szóltak). A egyházakat az „*egyéb kizsákmányolók*” kategóriája alá vonták. Így államosították a szerzetes házakat és a még egyházi tulajdonban lévő épületeket is. Az Állami Egyházügyi Hivatal 1955 júniusában készített értékelése szerint a törvényerejű rendelet végrehajtása során több olyan egyházi tulajdont képező ingatlan (szeretetotthon, kántor-, harangozó- és egyéb lakást, rituális fürdőket) államosítottak, amelyekre egyáltalán nem vonatkozott a rendelet.¹⁹³

Az egyházak kiszolgáltatott helyzetére jellemző, hogy még kegytárgyak készítésére sem kaptak iparendélyt.¹⁹⁴

Az egyházak mindennemű ingatlanhasznosításához és cseréjét ezután csak az Állami Egyházügyi Hivatal, később az egyházügyi szakigazgatási szervek engedélyezhették.

Az egyes egyházközségek egy évben összesen 20.000 Ft értéket meghaladó tatarozási, illetve karbantartási munkálatokhoz előzetesen engedélyt kellett kérni a megyei egyházügyi

¹⁹¹ FEITL István: (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának jegyzőkönyvei. 1957. július 1.–december 31.* Budapest, Napvilág, 2000. 59.

¹⁹² Kis Újság, 1950. szeptember 1.

¹⁹³ MOL XIX-A-21-a-183-7/1951.

¹⁹⁴ MOL XIX-A-21-a-183-7/1951.

főelőadótól, 30.000 Ft felett pedig az Állami Egyházügyi Hivataltól. (Később az összeghatárok némileg emelkedtek.)¹⁹⁵

Megszüntették a hivatalos diplomáciai kapcsolatot az Apostoli Szentszék és Magyarország között azzal, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság arra kötelezte a magyar kormányt, hogy utasítsa ki Angelo Rotta pápai nunciust (1945. április 4.). Arra hivatkoztak, hogy a nuncius a német megszállás és a nyilas hatalomátvétel után is a helyén maradt. Tették ezt annak ellenére, hogy ez nem kollaboráció volt, hanem embermentés.¹⁹⁶

Az egykamarás Nemzetgyűlés létrehozásával lehetetlenné tette a bevett vallások főpapjainak felsőházi képviselését.

Az egyházakhoz nagy számban kapcsolódtak különböző egyesületek. Egyesületei voltak a felnőtteknek, a fiataloknak és a gyermekeknek, az egyetemistáknak, a gimnazistáknak, az iparos ifjúságnak, az értelmiségieknek, a munkásoknak, a parasztoknak, a legkülönbözőbb rétegeknek és szakmáknak, hivatásoknak. Csak a katolikus egyesületek nagykorú tagjainak száma meghaladta az egymilliót.

A sokféle egyesület és társulat közül a legnagyobb létszámú a KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete) volt 130.000 taggal. Jelentős létszámú volt a KALÁSZ (Katolikus Asszonyok-Leányok Szövetsége) 33.000 taggal, a KIOE (Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesülete) 30.000 taggal, a Kolping 10.000 taggal, a Szervezeti harmadrendek 30.000 taggal, a Credo Katolikus Férfiak Egyesülete 60.000 taggal, a katolikus egyetemisták és főiskolai hallgatók szervezetei (Foederatio *Emericana*) 10.000 taggal, az Országos Magyar Diákszövetség, a Cserkészek és a Mária-kongregációk, az Egyházközségi Munkásszakosztályok (EMSZO), az Oltáregyesület 100.000 körüli tagsággal, az általános iskolások Szívgyárda egyesülete 25–30.000 taggal.¹⁹⁷

Amikor az államvédelmi osztály egy fiatalembert azzal vádolt meg, hogy a Teréz körúton meggyilkolt egy szovjet katonát, erre az ürügyre hivatkozva mondták, hogy a merénylő a KALOT tagja volt.¹⁹⁸ Rajk László belügyminiszter megkezdte a különböző egyházi egyesületek betiltását. Négy részletben: 1946. július 20-án és 23-án, 1949. november 17-én és december 3-án közölte a Magyar Közlöny a feloszlátott egyesületek és szervezetek neveit. (Vagyonukat a kommunista szervezetek között osztották szét.) Ezzel kb. kétmillió fiatalembert és felnőttet fosztottak meg a közösségétől.

Az egyesületek likvidálása után megszüntették a különböző keresztényszocialista szakszervezeteket is.

Az 1947. évi XXXIII. tv. megszüntette a bevett és az elismert vallásfelekezetek közötti különbségeket, de nem rendezte az addigi „*tűrt*” kategóriába tartozó kisebb vallási közösségek helyzetét. Továbbra is maradtak el nem ismert vallásfelekezetek, mint pl. a Jehova tanúi, az Üdvhadsereg és különböző pünkösdisták csoportok, amelyeket semmilyen jogszabály nem védett.

¹⁹⁵ KÖBEL Szilvia: *"Oszd meg és uralkodj": az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945-1989 között.* Budapest, Rejtjel, 2005. 57.

¹⁹⁶ GERGELY Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon, 1919–1945.* Budapest, ELTE BTK, 1997. 234.

¹⁹⁷ SZÁNTÓ Konrád: *A katolikus egyház története.* Budapest, Ecclesia, 1985. II. k. 601–608.; PÓKA György: *Az egyházközségek és egyesületek.* In: Magyar Katolikus Almanach. II. Budapest, Szent István Társulat, 285–288. o.

¹⁹⁸ Az esetről tudósító újságok KALOT- egyenruháról, igazolványról írtak. Állítólag a felső kabátjáról állapították meg, hogy „*Kalotista vagy cserkész.*” Sem a KALOT-nak, sem a cserkészeknek nem volt felsőkabát egyenruhája.

Az „egyenjogúsítás” így csak azokra a felekezetekre vonatkozott, amelyek 1947-ig az elismert státust megkapták. Ilyen elismert felekezetként akkor csak a baptista és a metodista egyház, valamint az iszlám vallás működött. (A baptista felekezet elismerése a 77.092/1905. VKM sz. körrendelettel történt meg. A metodista egyházat a 120.000/1947. II. VKM. sz. rendelettel ismerték el. Az 1916. évi XVII. tc. elismerte ugyan az iszlám vallást, de a gyülekezet megszűnt még a II. világháború előtt. Így az iszlám vallást 1988-ban nyilvánították törvényesen elismert vallásfelekezetté.)

Az egyházi iskolák államosítását a Kommunista Párt vezetői zaklatásokkal, koncepciók perekkkel és hatalmas méretű propagandahadjáratral készítették elő. Az államvédelmi osztály 1946–1947-ben egymás után tartott házkutatásokat és razziákat a különböző egyházi iskolákban. Ilyenkor ott a nyomozók által elrejtett fegyvert és tiltott anyagokat „találtak” az „összeesküvőknél.” A letartóztatott diákokból terhelő vallomás vertek ki.¹⁹⁹ A sajtó agresszív hangon vádaskodott és erélyes rendszabályokat követelt a „reakció fészkei” ellen.²⁰⁰

Több tucatnyi koncepciók pert kezdeményeztek,²⁰¹ amelyek közül a legnagyobb szabású az ún. Pócspetri ügy volt.

A propagandahadjárat egyik dokumentuma a Magyar Kommunista Párt Politikai Bizottságának határozata: „Szombaton pedagógusdelegáció keresse fel a miniszterelnököt. A delegáció vezetője Béki elvtárs (a Pedagógiai Szakszervezet főtitkára), de a szónok lehetőleg egy felekezeti tanító legyen, aki elpanaszolja a felekezeti iskolák negatív oldalait, követelje a tanítók állami státusba vételét, az egyházi iskolák államosítását. Dinnyés válaszában közölje, hogy a pedagógusok 20% fizetésemelést kapnak, és említse meg, hogy a közalkalmazottakról sosem feledkezik meg a kormány. A küldöttség fogadásánál legyen jelen és szólaljon fel Rákosi Mátyás elvtárs is.”²⁰² Fényképésről, újságírókról gondoskodni kell. Dinnyés válaszát Horváth elvtárs készítse el.”²⁰³

Ezután az országgyűlés kapta az újabb utasítást (1948. június 4-én): „...az iskolák államosításáról szóló törvényt június 15-én kell benyújtani azzal, hogy tekintsenek el a 3 napos bizottsági tárgyalásától. A bizottság 15-én délután 4 órakor üljön össze, és még aznap fejezze be a tárgyalást. A Parlamentben 16-án kezdődjék meg a tárgyalás. Június 17-én pedagógus gyűléseket kell tartani, ahonnan impozáns küldöttség keresse fel a Parlamentben a pártok és a kormány vezetőit.” Még azt is meghatározták, hogy milyen összetételű legyen a küldöttség és kik szólaljanak fel és mit mondjanak. „A törvényt szombat délig le kell tárgyalni. Az óvodák is legyenek államosítva.”

Így született meg az 1948. évi XXXIII. törvény az iskolák államosításáról. A törvény a nem állami iskolák (ezek szinte kivétel nélkül egyházi iskolák voltak) és a velük összefüggő tanulóotthonok, továbbá óvodák, a hozzájuk tartozó felszerelések, berendezések és a fenntartásukat szolgáló célvagyont államosítását rendelte el. 6505 iskolát vettek el, ebből 5407 általános és népiskola, 98 tanító(nő) és líceum, 113 pedig gimnázium volt. Az állami

¹⁹⁹ A bajai akciót az államvédelmi osztály rosszul hangolta össze a sajtóval. A bajai ciszterciek gimnáziumában talált fegyverekről és összeesküvőkről szóló tudósítás előbb jelent meg a Szabad Népből, mielőtt az akcióra sort kerítették volna.

²⁰⁰ KISZELY Gábor: *ÁVH: egy terrorszervezet története*. Budapest, Korona, 2000. 101–103.

²⁰¹ Lénárd Ödön 1948-ban azért tartóztatták le és ítélték el, mert arra figyelmeztetett, hogy utoljára Hitler államosította az iskolákat. Lásd: LÉNÁRD Ödön: *Erő az erőtlenségben*. Budapest, Kairosz, 2008. 13.

²⁰² Ezt Rákosi saját kezűleg írta be.

²⁰³ PÜNKÖSTI Árpád: *Rákosi a csúcson: 1948-1953*. Budapest, Európa, 1996. 322.

státuszba került pedagógusok száma megközelítette a 18 ezer főt. Munka és fizetés nélkül maradt szerzetes-tanárok, tanítónők és óvónők – Sárközy Pál pannonhalmi főapáthelyettes számításai szerint – 2689 fő volt.

Az iskolák mellett államosították a kórházakat, az árvaházakat, a szociális és nevelőotthonokat, de még a temetőket is.

Mindezek az intézkedések az egyházak közéleti szerepét szinte teljes mértékben megszüntették. Az egyházi oktatás megszüntetésével máig ható csapást mértek az egyházakra, de a nemzeti kultúrára is. Egyúttal lehetetlenné tette az evangelizációt és negligálta a szülők természetes jogát gyermekeik valláserkölcsei nevelésére, hiszen több millió gyermeket kényszerítettek ateista iskolákba.

Egyházi iskolák államosítása:

Egyházak	létszám	elemi iskola	középiskola	megmaradt intézmények
izraelita	130.000	26	13	1 gimnázium
evangélikus	480.000	342	21	
református	2.010.000	1.184	46	1 gimnázium
katolikus	6.500.000	2.885	301	8 gimnázium

Az államosított iskolákban ezután csak ateista (marxista-leninista, kommunista) és internacionalista világnézet szerint lehetett oktatni.

A tanárok kiválasztására vonatkozólag Aczél György előterjesztése alapján a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága határozatot hozott arról, hogy az egyetemi és főiskolai felvételnél a jövőben ne csak a munkás-, illetve parasztszármazást vegyék figyelembe, hanem azt is, hogy a jelentkezők megbízhatóan antiklerikális családból származzanak.²⁰⁴ Aczél György hozzátette: „... az új tanítóképzőkbe vallásos szülők gyermekei ne kerüljenek, mert az alapkérdés mégis csak a pedagógusoknál dől el.”²⁰⁵

Az egyházi iskolák államosításakor a kultuskormányzat azt ígérte, hogy az iskolákban megmarad a kötelező hitoktatás. Természetesen ezt az ígéretüket nem tartották be. Az 1949. évi 5. sz. tvr. „*fakultatívvá*” tette a vallásoktatást, de azt is csak az általános iskolákban és a gimnáziumokban engedélyezték, a többi iskolában (szakközépiskola, szakmunkásképző stb.) nem. Ezután megindult az óriási energiák mozgósításával a harc azért, hogy egyre kevesebb szülő írassa be gyermekét a „*szabadon választható*” tantárgyra.

1950. szeptember 15-én adták ki a vallás- és közoktatási miniszter rendeletét, az iskolai hitoktatás rendjéről,²⁰⁶ amely már önmagában is drasztikus módon megnehezítette a hitoktatást. A rendelet értelmében hittanórát csak az iskola épületében lehetett tartani,²⁰⁷ és

²⁰⁴ Az MSZMP PB 1958. június 10-i ülésének jegyzőkönyve. MOL 288.f.5.cs.83. öe.

²⁰⁵ Idézi: MÉSZÁROS István: 1994. i. m. II. k. 72.

²⁰⁶ A rendelet szövegét közölte: Magyar Katolikus Almanach. II. 625–627.

²⁰⁷ Templomban csak első-áldozásra lehetett két hónapig tartó, bérmlásra pedig egy hónapig tartó előkészítő oktatást tartani, heti egy-két órában. Az ifjúság templomon kívüli tanítását szigorúan ellenőrizték, büntették. Pl. Bulányi György atyát kiscsoportos vallásoktatásért 1952. december 9-én életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Lásd: HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. Abaliget, Márton Áron Kiadó, 2002. II. k. 501.

csak az utolsó tanítási óra után. Hittanból nem lehet osztályzatot adni, „a vallásanórákkal kapcsolatban elkövetett mulasztáskért a tanulókat fegyelmi büntetésben részesíteni nem lehet.”

A hitoktatót egyházi javaslatra a megyei, illetve a fővárosi tanács bízta meg. A megbízás megtagadható és visszavonható attól, „aki a népi demokráciával vagy annak rendelkezéseivel szemben ellenséges állást foglal el.” „A hitoktatót a vallásoktatáson kívül egyéb iskolai nevelőmunkával, (helyettesítés, felügyelet a kirándulásokon vagy az óráközökben stb.) beosztani nem lehet. A hitoktató nem vehet részt a tantestület értekezletein és az iskola épületében csak a vallásoktatás alatt tartózkodhatik.”

A hitoktató munkáját, tanmenetét, óravázlatát szigorúan ellenőrizték és azért az igazgatót tették felelőssé.

A hittanra való beiratkozás minden évben egy meghatározott időpontban (amit rövid időben határoztak meg és lehetőleg ütközött a munkaidővel) és azon mindkét szülőnek meg kellett jelennie és alá kellett írnia a kérelmet. Az iskola igazgatójának jelentenie kellett a beiratkozók számát a megyei tanácsnak és a névsort pedig el kellett küldeni az illetékes egyházi hivatalba.

Az állampárt városi, községi, valamint iskolai szervezetei, illetőleg a helyi tanácsi művelődési osztályok arra utasították a hitoktatásra jelentkezőket beíró pedagógus-bizottságokat, hogy beszéljék le a szülőket gyermekük hittanra járatásáról. Emellett agitációs brigádok jártak házról-házra, hogy fenyegetéssel vagy hízelgéssel lebeszéljék a szülőket a hittanra való beiratkozásról. A tanulók hátrányos helyzetbe kerültek a továbbtanulásnál, s az is előfordult, hogy a tanárok egy része kigúnyolta a hittanra járókat.²⁰⁸ Ugyanez történt a munkahelyeken is. A gyermekeiket hittanra beírató szülők munkahelyi személyi lapjára megbélyegző bejegyzést tettek. Ugyancsak nyomást gyakoroltak az iskolák igazgatóira is, hogy a hittanra iratkozók számát minden eszközzel lecsökkentsék.

A hittan tanárokkal szemben a legkülönbözőbb ürügyekkel bírósági eljárást indítottak. Pl. fajtalanság vádjával stb. Így előfordulhatott, hogy hiába jelentkeztek hittanra, nem volt, aki tanított volna az iskolákban. Ezért 1957 után már szinte kizárólag papok tartották a hittanórákat, hiszen az 1949 előtt kiképzett hitoktatók fokozatosan kiöregedtek, más világi hitoktatóképzés az 1980-as évek elejéig Magyarországon nem volt.

1956 egyik fontos vívmányaként rövid időre szabaddá vált az iskolai hitoktatás. Olyan sokan jelentkeztek, hogy gondot jelentett a kellő számú hitoktató biztosítása. A forradalom és szabadságharc leverése után nem sokkal a 21/1957. (III. 24.) sz. kormányrendelet²⁰⁹ azonban visszaállította a Rákosi-korszak szabályozását.

Képmutató módon kimondta a rendelet, hogy „A törvény szigorával kell fellépni mindazokkal szemben, akik erőszakkal, fenyegetéssel vagy megtévesztéssel a vallásoktatáson való részvételre vagy részt nem vételre vonatkozó elhatározást befolyásolni törekcszenek.” Ezt a rendelkezést a lehető legszélesebb körű értelmezéssel érvényesítették. Még a vallásoktatásra való beiratkozásra buzdító prédikációt is büntették.

Az Állami Egyházügyi Hivatal 1974-ben hosszas tárgyalás után abban állapodott meg a Római Katolikus Egyházzal, hogy 1975. január 1-jétől heti két alkalommal egy-egy hittanóra

²⁰⁸ VALUCH Tibor: *Rekviem a parasztságért*. Debrecen, KLTE, 1988. 54.

²⁰⁹ Szövegét közli: Magyar Katolikus Almanach. II. 631–635.

tartható a templomokban, de a plébánián már nem! Maximum négy csoportot lehet létrehozni, s ezek közül egynek a diákmise után kell elkezdődnie. Természetesen a hittanoktatásban résztvevők névsorát az Állami Egyházügyi Hivatal helyi szerveinek jelenteni kellett. Ilyen feltételek mellett nem csoda, hogy a hittanra járók száma folyamatosan csökkent. 1949 szeptemberében még az általános iskolások 80%-a, 1951-ben 43,2%-a, 1952-ben 26,4%-a (Budapesten 1,8%-a) 1965-ben 10%-a, 1975-ben 6–7%-a, 1987-ben 3,18%-a iratkozott be hittanórára.²¹⁰

Megszüntették a püspöki szemináriumok zömét, és öt püspöki székhely szemináriumába gyűjtötték össze a papnövendékeket. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karát leválasztották; a továbbiakban Hittudományi Akadémia néven működhetett. A korlátozó intézkedések hatására a papnövendékek száma a korábbi több mint ezer főről 1954-re már 525-re esett vissza.

A szocialista országok propagandistái mindig azt hirdették, hogy elválasztották az államot az egyháztól. Valójában az állam ellenőrzése alá vonták az egyházakat. Erre szolgált az állam és az egyes egyházak közötti megállapodás is. Ez is tipikusan a diktatórikus jellegű rendszerek módszerei közé tartozott, hiszen egy demokráciában ilyesmire nincs szükség, mert ott az alkotmány szabályozza a vallásszabadságot. Ezek az egyezmények még a szövegükben is sokat elárultak a valódi helyzetről. Az állam ugyanis deklarálta a nem létező vallásszabadságot, az egyes egyházaknak pedig hűséget kellett fogadniuk a „*népi demokrácia*”, vagyis a szovjet érdekeket képviselő, erőszakosan ateista ideológiát terjesztő diktatúra iránt és ki kellett jelenteniük, hogy helyeslik annak konkrét intézkedéseit. Az események valódi célja egyedül a propaganda volt. A látszat szerint az egyházak „*hitelesítették*” a diktatúrát.

A történelmi egyházak közül először a református egyházzal kötötték meg a szerződést 1948. október 7-én (kihirdetve a *Magyar Közlöny*-ben, október 9-én),²¹¹ az izraelita hitfelekezettel december 7-én²¹² (*Magyar Közlöny*, 1948. december 16.). Az egyezményeket a kormány nevében a vallás- és közoktatásügyi miniszter, valamint az egyház egyes felhatalmazott vezetői írták alá.

Ezek az egyezmények szövegezésük alapján sem biztosítottak valódi vallásszabadságot az egyházaknak. Csak azt deklarálták, hogy mi tartozik „*az egyházi élet szabad működése*” körébe. Még azt is előírták, hogy a lelkészeknek gondoskodniuk kell arról, hogy a híveikkel együtt könyörögjenek a Magyar Köztársaságért, az államfőért és a kormányért stb.

Az egyezmény ezen túl utalt a közeljövőben életbe léptetendő új vallásügyi törvényre, ami azonban soha nem készült el.

A katolikus egyházzal 1948-ban nem kötött az állam megegyezést. A magyar püspöki kar ekkor még eredményesen hivatkozott arra, hogy nem jogosult az állammal magas szintű egyezményt kötni, ez a kánonjog értelmében kizárólag az Apostoli Szentszéket illette meg. A magyar katolikus püspöki kar végül is törvénytelen eszközökkel, letartóztatásokkal (pl. Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek), zaklatásokkal, a szerzetesek internálásával és a

²¹⁰ MÉSZÁROS István: *...Kimaradt tananyag...: diktatúra és egyház*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1995. III. k. 58.

²¹¹ FÜRJ Zoltán: *Az állam és a protestáns egyházak egyezménye*. In: Társadalmi Szemle, 1989/6. 48.

²¹² Az izraelita felekezet nem mint „*egyház*” kötötte meg az egyezményt, hanem a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája Intéző Bizottsága és a Magyarországi Autonóm Ortodox Izraelita Hitfelekezet Központi Irodája nevében írták alá.

békepapi „mozgalommal” kényszerítették rá az egyezmény megkötésére,²¹³ annak ellenére, hogy arra nem volt jogosult. (Az egyezményt tisztázatlan jogi helyzete miatt nem is tették közzé a *Magyar Közlönyben*, hanem csak a napilapok közölték.)²¹⁴ Czapik Gyula egri érsek erről így nyilatkozott: „...sem konkordátum, sem diplomáciai értelemben vett *modus vivendi* megkötésére a püspöki kar nem jogosult. Az Egyház és az Állam viszonyának rendezése ugyanis, minthogy ez a fontos dolgok (*res maiores*) körébe tartozik, az Apostoli Szentszék kizárólagos joga.”²¹⁵ Az egyezmény tehát az egyházi törvények értelmében érvénytelen volt. Az Apostoli Szentszék ezt a megállapodást soha nem ismerte el. Nem felelt meg a magyar törvényeknek sem, ennek ellenére 40 évig hivatkoztak rá.

A katolikus egyházzal kötött megállapodás több szempontból is különbözött az 1948-as egyezményektől. Sokkal kevesebb konkrét rendelkezést tartalmazott, kevésbé volt részletes, inkább általános megfogalmazások jellemezték.

A megállapodás első részében a katolikus egyház „kötelességeit” sorolták fel. Eszerint a katolikus egyház a békés együttélés érdekében hitet tett a Magyar Népköztársaság államrendje és alkotmánya mellett, és kijelentette, hogy „az egyház törvényei szerint jár el azok ellen az egyházi személyek ellen, akik a Magyar Népköztársaság törvényes rendje és kormányának építő munkája ellen fellépnek.” Ezen kívül a püspöki kar azt is vállalta, hogy felhívja a katolikus híveket a szocialista társadalom építésében való részvételre, a papságot pedig arra, hogy „ne fejtse ki ellenállást a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalommal szemben.”

A többi egyezménytől eltérően nem fejtették ki az egyház „működési szabadságának” mibenlétét.

Az egyezmény II. részében az állam oldaláról „biztosította” a hívek vallásszabadságát és az egyház működési szabadságát. Az egyház visszakapott nyolc középiskolát és az ehhez szükséges számú szerzetesek működési engedélyét.²¹⁶ Az egyezmény értelmében a katolikus egyház 18 évig államsegélyt kap, a protestánsokkal azonos feltételek szerint. Rákosiék úgy tervezték, hogy 1968-ra már minden egyházat likvidálni fognak. Az összegről nem tettek említést, csak annyit, hogy az állandóan csökkenni fog.

A megállapodás szándékosan nem részletező, hiszen kimondta, hogy a „megállapodás gyakorlati végrehajtására paritásos bizottságot kell alakítani” a kormány és a püspöki kar megbízottaiból. Ez a kitétel még inkább fokozta a bizonytalanságot és a katolikus egyház kiszolgáltatottságát. A paritásos bizottságot meg is szervezték, de a feladatok elsősorban a szerzetesrendek felszámolásával kapcsolatos teendők intézése lett. 1951-ben megszüntették a

---

²¹³ A magyar kommunista vezetés a lengyel katolikus egyházzal való 1950. április 11-i megállapodásra is hivatkozott. Lengyelországban azonban egyfajta nemzeti konszenzust hoztak létre, és biztosították az egyház meglévő intézményeit, sajtóját, anyagi eszközeit. Lásd: KŁOCZOWSKI, Jerzy–MÜLLEROWA, Lidia–SKARBEK, Jan: *A katolikus egyház Lengyelországban*. Budapest, Bencés Kiadó, 1994. 381.

²¹⁴ Szabad Nép, 1950. augusztus 30., Kis Újság, 1950. szeptember 1. A megállapodást megelőző tárgyalások jegyzőkönyvét és a megállapodást teljes terjedelmében közli: GERGELY Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon. Dokumentumok*. Budapest, Vigília, 1990. 317–319.

²¹⁵ Idézi: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon, 1944–1971*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1985. 71.

²¹⁶ Rákosi Mátyás 1948-ban még 16 iskolát engedélyezett volna a katolikus egyháznak. Az 1950-es tárgyalásokon azt már hatra redukálta, ezt a számot sikerült a tárgyalóbizottságnak 8-ra „felalkudni.” A rendszerváltozás után, 1990. évi IV. tv. 17. §-a értelmében kezdődhetett meg az egyházi iskolák újjászervezése.

működését, hiszen az 1951. évi I. tv.-nyel megszervezték az Állami Egyházügyi Hivatalt, amely ezt a feladatot átvette.²¹⁷

A szerzetesek sokféle tevékenységet végeztek az egyház és a társadalom javára. Gyermeket neveltek iskolákban, kollégiumokban. Kórházakat, leányanya- és idősotthonokat, különböző szociális intézményeket tartottak fenn és láttak el. Dolgoztak a szociális munka minden területén, a szegények és hátrányos helyzetűek körében, de még a politikai és társadalmi közéletben is az emberi jogok, szociális jogok és az egyház jogainak védelmében. Jelentős volt a szerzetesek oktató és kulturális tevékenysége. Számos kimagasló tudóst, író, teológust adtak a nemzetnek.

Az Államvédelmi Hatóság 1950. június 7-én és 9-én, majd 18-án és 19-én éjjel a 11 ezer magyarországi szerzetes és szerzetesnővér közül 3500 főt törvénytelen módon letartóztatott. Fél órát kaptak arra, hogy a legszükségesebb holmijukat magukhoz vegyék (25 kg-os csomag) majd, mint a veszélyes bűnözőket (öregeket, betegeket is) zárt teherautókon távoli tömegszállításokra internálták őket. A püspöki kar ez után azzal zsarolták, hogy csak akkor engedik őket szabadon, ha aláírják az egyezményt.

Az állam és egyház közötti egyezmény aláírása után két nappal, 1950. szeptember 1-jén Darvas József közoktatásügyi miniszter az alábbi levelet intézte Grösz József kalocsai érsekhez: „*1. A férfi és női szerzetesrendek legfontosabb feladatait (tanítás, betegápolás, segélygondozás, jótékonyág gyakorlása stb.) a nép állama látja el, és így a szerzetesrendek feleslegessé váltak, a Magyar Népköztársaság megvonja működési engedélyüket,*²¹⁸ *kivéve azokat a szerzeteseket, amelyeknek tagjai az állam által engedélyezett katolikus egyházi iskolákban tanítani fognak.*”

„*9. Mindezen rendszabályok megfelelő előkészítését és végrehajtását 3 hónap alatt kell elvégezni...*”²¹⁹

Az 1950. szeptember 7-én kelt, 1950. évi 34. sz. tvr. megvonta a szerzetesrendek „*működési engedélyét.*” Bekövetkezett az, amittől a magyar püspöki kar már a nyilas hatalomátvételtől is tartott.²²⁰

A kitiltás és elszállítás mindenütt az éjszakai órákban, meglepetésszerűen történt. Csak rövid időt hagytak a felkészülésre, csomagolásra. Egyeseknek még a felöltözésre sem volt idejük. Sok helyen durván és kegyetlenül jártak el, az emberi méltóságot, a női szemérmét is megsértve. A női és férfi szerzeteseket, köztük aggastyánokat, betegeket, nyomorékokat kijelölt házakban, gettószerűen szállásolták el, ételmezésükről, egészségügyi ellátásukról nem gondoskodtak.

2300 férfi szerzetest és 8800 apácát „szétosztották” az országban, világi foglalkozás és megélhetés után kellett nézniük. A politikai rendőrség továbbra is figyelte és zaklatta őket. Még 2–3 tagú közösségekben sem élhettek együtt. Civil életükben a rendőri felügyelet miatt nem végezhettek egyházi feladatot. Különösen arra ügyeltek, hogy ne taníthassák az ifjúságot.

²¹⁷ Az 1990. február 6-án Németh Miklós miniszterelnök és Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsek közös nyilatkozatban hozták nyilvánosságra, hogy felbontották a 1950. augusztus 30-án aláírt megállapodást.

²¹⁸ Erre a kormánynak még a korabeli alkotmány szerint sem lett volna joga. Egyébként szerzetesrendet csak az az egyházi hatóság számolhat fel, amelyik alapította azt.

²¹⁹ GERGELY Jenő: 1985. i. m. 115–118.

²²⁰ Már az egyesületek 1946 nyári feloszlásakor is akadt példa arra, hogy néhány „*tülbuzgó*” hatóság a szerzetes közösségeket is elkezdte felszámolni. Pápan pl. a ferences világi harmadrend tagjait a helyi rendőrség államvédelmi osztálya többször is zaklatta.

Több száz szerzetest és apácát elhurcoltak, internáltak, börtönbe zártak.²²¹ A kórházakban, szociális otthonokban dolgozó szerzetes nővérek sem maradhattak a helyükön, helyükre világi alkalmazottakat helyeztek. Ezzel súlyos zavarok támadtak az egészségügyi ellátásban.²²²

Rákosi Mátyás a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1949. május 31-i ülésén így fogalmazott: „*Gondolkodnunk kell arról, hogy az ellenség megoszoljon, a káplán a püspök ellen legyen....*”²²³ Ennek egyik eszközeként 1950. augusztus 1-jén, Kádár János irányításával szovjet mintára létrehozták a papi „*békemozgalmat*.” Több papot is az Államvédelmi Hatóság próbált kényszeríteni a szervezetben való részvételre. Végül az ugyancsak megkínzott Beresztóczy Miklós és az egyházi előjáróival szembefordult Horváth Richárd vállalta el a mozgalom vezetését.²²⁴

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének titkársága 1950. június 14-én titkos utasítást adott ki: „*A papi békemozgalmat fel kell használni a katolikus alsópapság és a felső vezetők szembeállítására.*” Továbbá ki kell alakítani egy papi réteget, amely hajlandó vállalni azt a látszatot, mintha az állam egyenrangú partnerként kezelné az egyházat. Közülük kell a püspökök mellé helyezni vezető posztokra azokat, akik végrehajtják még az egyházellenes intézkedéseket is.²²⁵

Az Állami Egyházügyi Hivatal, az Államvédelmi Hatóság és néhány békepap fenyegetéssel, zsarolással vagy megvesztegetéssel toborozta a békepapi mozgalom tagságát. Sokan viszont azért csatlakoztak, mert csak így tudtak lelkipásztorként tovább tevékenykedni.²²⁶

A szervezet működésére jellemző, amit az Állami Egyházügyi Hivatal 1958. január 14-i jelentésében leírt: „*Összesen 606 egyházi kulcspozíciót tartunk nyilván (püspökök, vikáriusok, irodaigazgatók, püspöki titkárok, kanonokok, apátok, főesperesek, esperesek és minden egyházmegyében a 10 legnagyobb plébánia.) Ebből 257 állás volt haladó papokkal betöltve az ellenforradalom előtt. 22 állásban még reakciós papok vannak, 19 állás nincs feltöltve, 8 új helyen reakciós papok helyébe békepapok kerültek.*” A reformátusoknál 150 kulcspozícióból 110-et töltöttek be békelelkészek, az evangélikusoknál 30-ból 24-et.²²⁷

Az intézményesített állami kontroll fontos szerve lett az Állami Egyházügyi Hivatal, amelyet szovjet mintára,²²⁸ Rákosi Mátyás utasítására, hoztak létre.²²⁹

²²¹ HETÉNYI VARGA Károly: 2000., I. k. 2002. II. k. Fr. KÁLMÁN Peregin: (szerk.): „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *Ferencesek a feloszlatás idején.* Budapest, Vigilia, 2000.; GERGELY Jenő: *A szerzetesrendek 1950 őszi felszámolásának dokumentumai. A paritásos bizottság jegyzőkönyvei, 1950. szeptember 19–november 25.* In: Levéltári Szemle, 1991/2. 50–72.

²²² A kórházakban, hogy az ápoló nővérek leváltása rendben menjen, több helyen is megbízható „*elvtársak*” feküdtek betegek helyére. Lásd: BERKI Mihály: *Az Államvédelmi Hatóság.* Budapest, MET, 1994. 102.

²²³ RÁKOSI Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* Budapest, Szikra Kiadó, 1950. 302.

²²⁴ LÉNÁRD Ödön: 2008. i. m. 29.

²²⁵ TOMKA Miklós: 2005. i. m. 101.

²²⁶ ORBÁN József Gyula: *Katolikus papok békemozgalma Magyarországon (1950–1956).* Budapest, METEM, 2001.; PÁL József: *Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon: 1950–1989.* Budapest, Egyházforum, 1995.

²²⁷ MOL SZT XIX A-21-s 3.d.

²²⁸ Sztálin, aki példaképének tartotta Nagy Pétert, a Szent Szinódus mintájára hozta létre a Szovjetunió Egyházügyi Tanácsát.

²²⁹ SZÁNTÓ Konrád: *Az Egyházügyi Hivatal titkai.* Budapest, Mécses, 1990.; KÖBEL Szilvia: *Az Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig. 1957–1989.* In: Magyar Közigazgatás 2001/10.; KÖPECZI-BÓCZ Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége.* Budapest, Akad. Kiadó, 2004.; SOÓS Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal megalakulása, létrejötte és működésének első időszaka 1951–1956.* In: LÉNÁR

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségnek Titkársága már 1949. február 9-i ülésén javaslatot fogadott el az egyházakkal foglalkozó országos hatáskörű központi közigazgatási szerv felállításáról: „Az egyházzal kapcsolatos munka irányítására egy állandó szervet kell létrehozni, amely kidolgozza az anyagokat, napirenden tartja a képzést, biztosítja az egyház és az alsópapság felé az operatív munka irányítását. Egy politikailag fejlett felelős elvtársat kell a szerv élére állítani, aki állandóan ezzel a kérdéssel foglalkozik.”²³⁰

Az Állami Egyházügyi Hivatalt az 1951. évi I. tv.-vel hozták létre és a Minisztertanács mellett működött, elnökét a Népköztársaság Elnöki Tanácsa választotta. A megszűnt vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatáskörét vette át, de jóval szélesebb jogkörökkel. Működésének irányvonalát a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének a klerikális reakció elleni harcról szóló 1950. május 31-én hozott határozata szabta meg.²³¹ Ennek megfelelően szinte minden személyi és dologi ügyben igyekeztek diszponálni. Cserháti József pécsi püspök még 1986-ban is azt nyilatkozta, hogy „csak olyasmi történik az egyházi életben, amit az állam jóváhagy.”²³²

Az Állami Egyházügyi Hivatal 1951 szeptemberében már jelentős számú apparátussal működött. A hierarchia élén állt az elnökség, amely hivatalvezetőből, annak helyetteséből, az elnökségi titkárból, valamint egy adminisztrátorból állt. Az elnökségnek alárendelten az alábbi egységek működtek: ellenőrzési csoport, személyzeti osztály, egyházpolitikai osztály, könyvelési csoport, ügyviteli csoport, és vidéki megbízottak.

Az egyes főosztályok és osztályok feladatköre és vezetése 1972-ben:

1972-ben az ÁEH által kiadott tájékoztató alapján a szervezet az alábbi osztályokra tagolódott, s ez 1989-ig kisebb átszervezésekkel és személyi változásokkal érvényben volt:

Katolikus főosztály:

A főosztály feletti felügyeleti jogkört közvetlenül gyakorolta: Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke.²³³

A főosztály hatáskörébe tartozott: a 33/1959. kormányrendeletben felsorolt és egyéb más, a katolikus egyházat érintő ügyek.

Protestáns és más felekezetek főosztálya:

A főosztály feletti felügyeleti jogkört gyakorolta: Balló István miniszterhelyettes, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese.

A főosztály hatáskörébe tartoztak 33/1959. kormányrendeletben felsorolt és egyéb, más, a protestáns és egyéb felekezetet érintő ügyek.

Tájékoztatási osztály:

Az osztály hatáskörébe tartoztak a tájékoztatással kapcsolatos ügyek.

Andor-LŐRINCZNÉ BENNE Edit: (szerk.): *Politika-egyház-mindennapok. Tanulmányok*. Budapest, Heraldika Kiadó, 2010. 118.

²³⁰ MOL-M-KS-276-54/29.ö.e.

²³¹ A határozat Révei Józsefnek, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1950. május 21-i ülésén tartott beszédére és az osztályharc éleződéséről szóló szálalni tételre épült. Lásd: *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai*. Budapest, Szikra Kiadó, 1951. 163–171.

²³² BALLA Bálint: (szerk.): *Sztálinizmus és desztalinizáció Magyarországon. Felszámoltuk-e a szovjet rendszert?* Bern, EPMSZ, Budapest, Századvég, 1990. 41.

²³³ FAZEKAS Csaba: *Dokumentumok Miklós Imre lemondásának történetéhez (1989-1990)*. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2004/2. 120.; MIKLÓS Imre: *Az MSZMP egyházpolitikája: az állam és az egyházak viszonya*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1987.

Pénzügyi osztály:

Az osztály hatáskörébe tartoztak: a kiadói és sajtóigazgatási, útlevel-, vám-, SZTK-ügyek, egyházi gyűjtemények, igazgatási jellegű és jogi ügyek.

Igazgatási osztály:

Az osztály hatáskörébe tartoztak a kiadói és sajtóigazgatási, útlevel-, vám-, SZTK-ügyek, egyházi gyűjtemények, igazgatási jellegű és jogi ügyek.

A kinevezett elnökök személyét a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága vezetése határozta meg. Munkájuk „eredményességét” szigorúan figyelték, amennyiben nem voltak elégedettek személyükkel, leváltásukról is gondoskodtak. Az Állami Egyházügyi Hivatal káderpolitikája és szervezeti problémáinak megoldása mindig kiemelt napirenden szerepelt. 1958-ban a Politikai Bizottság elmarasztalta Horváth János akkori elnököt, mivel intézkedéseivel, valamint vezetési színvonalával, felkészültségével és munkatársaival elégedetlenek voltak: „*Nem felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeket az egyházakkal folytatott jelenlegi politikánk és a Vatikánnal szembeni harc megkövetel.*” Elnöki tisztségéből leváltották, s helyette Olt Károlyt nevezték ki új elnöknek.²³⁴

Mindegyik püspöki székházba betelepültek az Állami Egyházügyi Hivatal nagyhatalmú megbízottai, akik teljes mértékben ellenőrzésük és irányításuk alá vonták a püspök és a püspöki hivatal teljes tevékenységét. A püspökök gyakorlatilag elvesztették az önállóságukat döntési, irányítási jogkörüket. Az ún. bajszos püspökök cenzúrázták pásztorleveleiket, körleveleiket és egyéb kiadványaikat, levelezésüket. Kezelték a püspökök pecsétjét, és jelentést küldtek az Állami Egyházügyi Hivatalnak a püspökök nyilatkozatairól, tevékenységéről. Ezen túlmenően mind a megyei, mind a püspöki megbízott feladatai közé tartozott pl. a területükön működő papok káderezése. Ez azt jelentette, hogy a papokról összegyűjtött információkat a személyzeti osztályra fel kellett küldeni, és minden áthelyezést fel kellett terjeszteni jóváhagyás végett.²³⁵ Emellett rendszeresen kezdeményeztek rendőrségi intézkedéseket, bírósági eljárásokat a papok és a hívek ellen.

Az Állami Egyházügyi Hivatal felállításával egyidejűleg megindult a középszintű egyházi szakigazgatási szervezet kiépítése. A titkárság határozata értelmében a megyei tanácsokhoz, valamint a fővárosi tanácshoz egy-egy egyházügyi előadót, a püspökségekre és a főpapi székhelyekre pedig egyházügyi megbízottat állítottak.

A megyei és a fővárosi tanácshoz beosztott egyházügyi előadók elsődleges feladatának szabták, hogy az alsópapság körében érvényesítsék az állampárti irányvonalat. Az állami egyházpolitika végrehajtásának a fontosságát bizonyítja, hogy a megbízottak részére minden anyagi és technikai feltételt soron kívül biztosítottak.²³⁶ A tanácsi főelőadóknak minden egyházpolitikai kérdés eldöntése előtt ki kellett kérni az Állami Egyházügyi Hivatal illetékes megbízottjának véleményét.

Az 1949-es alkotmány kimondta ugyan az állam és az egyház elválasztását, a valóságban az állampárt teljes mértékben irányítása alá akarta vonni az egyházat. Mégis a

²³⁴ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956–1962. Szerk.: Vass Henrik, Ságvári Ágnes. Budapest, 1979. 271.

²³⁵ KÖBEL Szilvia: 2005. i. m. 60. o. Egy példa a fentiekre: „*F. Sándor lelkész békegyűlésre nem jár, jelenléte nem kedvező a község életére. Javaslom, hogy az egyházmegye legeldugottabb és legkisebb helyére nevezzék ki. Helyesnek tartanám, ha helyébe K. I. káplán kerülne, aki öregember, és képtelen lenne a nagy tanyavilág híveit összefogni és hozzájuk eljárni.*” Idézi: KÖPECZI BÓCZ Edit: 2004. i. m. 28.

²³⁶ KÖBEL Szilvia: 2005. i. m. 65.

Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1951. július 3-án adta ki az 1951. évi 20. sz. tvr.-t, amely a főkegyúr jogkörébe tartozó egyházi állások betöltéséről szólt. A korábbi királyi jogkörre tételesen nem hivatkozva visszamenőleges hatállyal kimondta, hogy az Apostoli Szentszéktől függő kinevezésekkel kapcsolatban a Magyar Állam élni kíván az előzetes beleszólás lehetőségével. Ezt a Vatikán ab ovo nem vehette tudomásul, így egészen 1964-ig, a kérdés részleges megállapodásban történt „rendezéséig” nem volt lehetőség az üresedésben lévő stallumok kánoni betöltésére.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt az Állami Egyházügyi Hivatal megbénult, majd az 1956. évi 33. sz. tvr. (1956. december 1-jével) meg is szüntette, s a feladatait a Művelődési Minisztérium Egyházügyi Hivatala vette át.²³⁷ A hivatal vezetője internálásokra, börtönbüntetések kiszabására tett javaslatot a párt legfelsőbb vezetésének, emellett kezdeményezte a rádió- és sajtópropagandát az egyház ellen. Feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy „mindegyik püspök mellé azonnali hatállyal miniszteri biztost rendeljünk ki, akik ellenőrzik az egyházmegye kormányzását.”²³⁸

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Intéző Bizottsága március 5-én határozatba foglalta: a Népköztársaság Elnöki Tanácsa haladéktalanul alkosson törvényerejű rendeletet az „állam legfőbb felügyeleti jogának gyakorlásáról” az egyházak felett. Az előterjesztést követően rendkívül gyorsan kiadták az 1957. évi 22. sz. tvr.-t az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról, amit – a magyar jogban példátlan módon – visszamenőleges hatállyal, 1956. október 1-jétől alkalmaztak,²³⁹ és kiterjesztették a katolikus egyházon kívül a református, az evangélikus, valamint az izraelita felekezet bizonyos tisztségei betöltésének módjára is. Az eddiginél is szigorúbb állami hozzájáruláshoz kötötte az egyházi stallumok betöltését. A püspöki kinevezések lehetetlenné váltak, a hivatalban levő ordinariusokat pedig arra kötelezték, hogy az alsóbb szintű kormányzati funkciókba a hatalom által előzetesen jóváhagyott személyeket nevezzenek ki. A törvényerejű rendelet a legalsóbb szintű egyházi állások kivételével minden tisztség betöltését előzetes állami hozzájárulástól tette függővé.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1959. május 12-én tartott ülésén úgy döntött, hogy újjá kell szervezni az Állami Egyházügyi Hivatalt. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa ennek megfelelően az 1959. évi 25. tvr.-el országos főhatóságként a Minisztertanács felügyelete alá vonta az egyházakat irányító szervet. Elnöke államtitkári rangot kapott. A változtatás szükségességét Kállai Gyula az alábbiakkal indokolta: „A nemzetközi egyházi szervezetek elsősorban a Vatikánnak a szocialista országok ellen irányuló, egyre növekvő, szervezett, átgondolt, intenzív tevékenysége szükségessé teszi a szocialista országok egyházügyi szerveivel koordinált, magas színvonalú országos jellegű egyházügyi szerv működését. A Minisztertanács közvetlen felügyelete alá tartozó önálló szerv működése jelentősen emeli az egyházak előtt az Állami Egyházügyi Hivatal tekintélyét, ami az egyházi felfogást figyelembe véve, fontos szerepet játszik belső és külső egyházpolitikai eredmények elérésénél.”²⁴⁰

²³⁷ SZÁNTÓ Konrád: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*. Miskolc, Szt. Maximilian Kiadó, 1993. 101.

²³⁸ MÉSZÁROS István: 1994. i. m. II. k. 40.

²³⁹ Ennek alapján távolították el 1958 júniusában Ordass Lajos evangélikus püspököt másodszor is tisztéből, holott őreá ezt a jogszabályt nem lehetett volna alkalmazni.

²⁴⁰ KÖBEL Szilvia: 2005. i. m. 77.

Az Állami Egyházügyi Hivatal szervezeti felépítéséről és működési rendjéről szóló tervezet már 1959-ben elkészült,²⁴¹ de csak 1961-ben hagyták jóvá.²⁴²

A Hivatal szervezetét többször is módosították (1963, 1965, 1969, 1972, 1973, 1981, 1988),²⁴³ de a legfontosabb szervezeti egységek terén nem változtattak. Az elnöknek és helyetteseinek alárendelten működtek a politikai munkát végző katolikus és protestáns (és más felekezetek) főosztályok, a pénzügyi, gazdasági és igazgatási ügyekkel foglalkozó főosztály, valamint az elnök mellett működő titkárság. Ezek a szervezeti egységek mindvégig gerincét képezték a hivatal felépítésének, és a módosítások ellenére nagyjából változatlan feladatkörrel működtek.

A hivatalt az elnök – államtitkári rangban – vezette. A kormány által meghatározott ügykörében az állami szervekre kötelező rendelkezéseket bocsáthatott ki. Az egyházpolitikai koncepciót, amelyet az Állami Egyházügyi Hivatalnak kellett végrehajtania, a Magyar Szocialista Munkáspárt Művelődési Osztályával együtt az Agitációs és Propaganda Osztály készítette elő. Az elkészült tervezet alapján 1956 előtt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége és a Titkárság, 1956 után pedig a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága hozta meg a határozatot. A Politikai Bizottság döntött az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjének kinevezéséről, helyetteseit pedig a Központi Bizottság titkárai jelölték ki.

Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke is részt vett a párt és a kormány egyházpolitikájának kialakításában, és gondoskodnia kellett annak végrehajtásáról. Konkretizálta az egyes egyházpolitikai célkitűzéseket és kijelölte azokat, akiknek a gyakorlati megvalósítás lett a feladatuk.

A politikai főosztályok az egyházak politikai felügyeletét és irányítását illetően rendkívül széles hatáskörrel rendelkeztek. A főosztályokon belül területfelelősök dolgoztak, akik a különböző egyházmegyéket és közigazgatási megyéket egymás között felosztva a vidéki politikai munkatársakat is felügyelték. Feladatuk kiterjedt a vezető egyházi személyekkel való tervszerű foglalkozásra, a hitéleti és szervezeti tevékenységekre, a megállapodások betartásának rendszeres figyelemmel kísérésére, személyi kérdésekben a szükséges állami hozzájárulás politikai előkészítésére, egyházi szervezetek működésének, valamint az egyházi sajtónak és könyvkiadásnak a felügyeletére.

A politikai változásoknak megfelelően a hivatalban újabb osztályokat is kialakítottak. Tanulmányi és tájékoztatási feladatok, illetve nemzetközi egyházpolitikai ügyek intézésére 1966-ban létrehozták a külügyi bizottságot.²⁴⁴

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1968. március 4-i határozatában felhívta a külügyi osztály figyelmét arra, hogy fokozott gondot kell fordítani a Vatikán tevékenységének elemzésére.²⁴⁵ Figyelemmel kellett kísérni a magyar egyháznak a külföldi testvéregyházakkal való kapcsolatait és ennek során ügyelni kellett arra, hogy a magyar állam „pozícióit erősítsék”, a „haladó erőket” támogassák, a „reakciós erőket” pedig bomlasszák, elszigeteljék.²⁴⁶

²⁴¹ MOL-XIX-A-21-d-0015-4/1959. Az Állami Egyházügyi Hivatal szervezeti felépítésének tervezete.

²⁴² MOL-XIX-A-21-e-0047-2/1961. Az Állami Egyházügyi Hivatal szervezeti és ügyrendi szabályzata.

²⁴³ MOL-XIX-A-21-e.

²⁴⁴ MOL-XIX-A-21-d-005-6/1966

²⁴⁵ MOL-M-KS-288-5/448. öe.

²⁴⁶ MOL-XIX-A-21-e-0011-1/c/1969.

Az Állami Egyházügyi Hivatal újjászervezése alapvetően nem változtatott a megyei (fővárosi) egyházügyi szakigazgatás rendszerén. Egészen a hivatal megszűnéséig minden megyei (fővárosi) tanácson működött egyházügyekkel foglalkozó politikai munkatárs, aki a párt egyházpolitikájának helyi szinten történő végrehajtásáért volt felelős.

A tanácsok és szerveinek hatósági jogkörének és hatáskörének rendezéséről szóló 2061/1960. (IX. 4.) MT sz. határozat elrendelte, hogy minden minisztériumnál, illetve országos hatáskörű szervnél munkabizottságot kell alakítani abból a célból, hogy a hatáskörébe tartozó szakigazgatási ágazatra vonatkozó és a tanácsokat érintő összes hatályos jogszabályt összegyűjtse, és a hatósági jogkörök, valamint a hatáskörök rendezését elősegítse.²⁴⁷

Az Állami Egyházügyi Hivatal, a rendészeti szervek, a politikai rendőrség és valamennyi államigazgatási szerv feladatait a „klerikális reakció elleni harc” terén (1989. július 28-ig) a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottság Politikai Bizottságának – már korábban is idézett – 1958. június 10-i és július 22-i határozata rögzítette.²⁴⁸

A határozat előkészítésekor Kádár János kijelentette: „...mi a klerikalizmus ellen tűzzel-vassal, golyósóróval és börtönnel is harcolunk [...]. A klerikalizmus elleni harc egységes rendszert képez, amire megvannak a megfelelő eszközeink, egészen a Belügyminisztériumig.”²⁴⁹ Majd egy hónappal később hozzátette: „Az eszmei és politikai harcban a fő tüzet a katolikus egyházzal szembe kell fordítani.”²⁵⁰

Az 1958. július 22-i határozat egyik legfontosabb megállapítása: „A harcot a marxizmus-leninizmus fegyvereivel vívjuk mindaddig, amíg a vallásos világnézet az emberek tudatából el nem tűnik.”

A vallás elleni harc „az általános osztályharc része”, „a vallás reakciós világnézet, mert a haladás ellenségeinek egyik eszmei fegyvere. Gyökerei az osztálytársadalom és a tudatlanság”. „A proletárdiktatúra állama...” egyik feladata „az egész nép szocialista átnevelése.”²⁵¹

„A klerikális reakció elleni harc lényegében azonos a szocialista államnak minden politikai ellenségével folytatott harccal. A klerikális reakciót politikailag le kell lepleznünk, mint a nép, következképpen a vallásos tömegek ellenségét, el kell szigetelnünk, és az ellen folytatott harcban az adminisztratív eszközöket is alkalmazni kell.”²⁵²

Az „egyházi reakció”²⁵³ elleni harcot továbbra is a politikai rendőrségre bízta, de emellett a vallásos ideológia elleni harc terén nagyobb szerepet szántak az egyéb állami szerveknek, elsősorban a kultúrával, oktatással foglalkozó intézményeknek, a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek, a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulatnak, a

²⁴⁷ MOL-XIX-A-21-e-0011-1/1962.

²⁴⁸ MOL 288.f. 5/82. ö.e.

²⁴⁹ MOL 288.f. 5/87.ö.e.

²⁵⁰ Vö.: A Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. március 5-i határozatával: „... a katolikus egyházat, mint az egyházi reakció magyarországi fő képviselőjét elszigeteljük a hozzánk lojálisabb egyházaktól.”

²⁵¹ A határozat a „népen belüli ellentmondás” és az „antagonisztikus ellentmondás” jogdogmájával Mao Ce-tung (Mao Zedong, 1893–1976) tanítását alkalmazták.

²⁵² MOL 288.f.5/82. ö.e.

²⁵³ A korszak szótára szerint azt a lekipáasztort minősítették klerikális reakciónak, aki hívei körében népszerű, eredményes munkát végez, nem békepap, intenzíven foglalkozik az ifjúsággal, sokan járnak hittanóráira, szentmiséire.

szakszervezeteknek, a Nőtanácsnak, a Magyar Tudományos Akadémiának, az oktatási intézményeknek stb. Az Agitációs és Propaganda Osztály, illetve más egyházpolitikával foglalkozó szervek irányítása mellett kellett folytatnia az egyház- és a vallásellenes propagandát. A sajtót (kiemelve a *Népszabadságot*, a megyei lapokat, a *Társadalmi Szemlét*, a *Pártélet* és a *Pártoktatás* című folyóiratokat), a rádiót ateista és antiklerikális tárgyú írások és adások közlésére kötelezték. A könyvkiadóknak szóló direktíva szerint: „a következő években nagyobb számban jelentessen meg népszerű, széles rétegekhez szóló műveket, amelyek meggyőző formában tárják az olvasó elé a vallás lényegét, az egyház, a Vatikán múltbéli és mai reakciós szerepét [...]. Szorgalmazni kell az egyházak mai helyzetével foglalkozó antiklerikális vonatkozású hazai és külföldi szépirodalmi művek megjelentetését. Ösztönözni kell ilyen művek alkotására élő íróinkat is.”

A határozat a színházak és a mozik feladatait is megszabta: „Filmgyártásunk tegyen intézkedéseket, hogy művészi nagyhatású játék- és dokumentumfilmek készüljenek, melyek százezres tömegekben segítik elő a vallásos hiedelmek leküzdését és a klerikális reakció elleni harcot.”²⁵⁴

A Magyar Szocialista Munkáspárt tagjai nem lehetnek vallásosak, nem vehetnek részt vallási szertartásokon és hozzátartozóikat is ateista világnézetre kellett nevelniük. Ezért is „ki kell dolgozni a különböző események (keresztelő, házasság, temetés stb.) ünnepélyes állami formáit a vallási szertartások ellensúlyozására.”²⁵⁵

A fegyveres testületek tagjai és a pedagógusok nem lehetnek vallásosak.

„Az egyházak az ifjúsággal kizárólag az ifjúsági hitoktatás keretében, a vonatkozó minisztertanácsi határozatban előírtaknak megfelelően, valamint elsőáldozás, bérmlás és konfirmáció keretében foglalkozhatnak. Az ifjúsággal való minden más (sport, vetítés, énekkar, iskolán kívüli hittan stb.) foglalkozás megengedhetetlen.”²⁵⁶

A Kádár-korszak egyházpolitikája egyrészt az egyházakért, híveikért kiálló papok és lelkészek félreállítására irányult. Ennek módszerei: elszigetelés, lemondatás, leváltás, internálás,²⁵⁷ börtönbüntetés, ritkábban „véletlen” balesetek.

A fontosabb egyházi állásokban „megbízható” személyeket kell bejuttatni. Az 1957. évi 22. sz. tvr. alapján szinte minden egyházi tisztség betöltését befolyásolni tudták.

²⁵⁴ MOL 288.f.5/87. ö.e.

²⁵⁵ MOL 288.f.5/87. ö.e

²⁵⁶ MOL 288.f.5/82. ö.e. Az utolsó mondat fontosságát a pártvezetés vastag betűs kiemeléssel jelezte.

²⁵⁷ Pl. Badalik Bertalan veszprémi püspököt 1957 augusztusában internálták Hejcére (1964 szeptemberéig). Nem térhetett vissza Veszprémbe, ezért önként maradt internálásának helyszínén. Lásd: HAVASY Gyula 1990; BALOGH Margit: *Egyház és egyházpolitika a Kádár-korszakban*. In: *Eszmélet*, 1997/34., 69. o.; 1957. február 28-án Kenyeres Lajos Tiszavárkonyi plébánost két pufajkás előbb megverte, majd tarkón lötték és a Tiszába dobták. Lásd: SZÁNTÓ Konrád: 1991. i. m. 79–81. o.; Brenner János Rábakéthy káplánját 1957 decemberében gyilkolták meg. Lásd: KAHLER Frigyes: *Egy papgyilkosság a jogtörténész szemével – Brenner János volt rábakéthyi káplán meggyilkolásának körülményi és az ügy utóélete. Pappá szentelésének 50. évfordulójára*. Szentgotthárd, Brenner János Emlékhely Alapítvány, 2005; SOÓS Viktor Attila: *Egy máig kideríthetetlen politikai papgyilkosság anatómiája*. In: FEJÉRDY Gergely: (szerk.): *Tanulmányok fél évezred magyar történelméből*. Pécs, PPK BTK Történelemtudományi Intézet: Pázmány Péter Történész Kör, 2002. 354. o.; Szekuli Pál Ösküi segédlelkésszt 1957. december 7-én ölték meg. Lásd: KAHLER Frigyes: *Rejtély Öskün. Szekuli Pál segédlelkész titokzatos halála*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2007.; Korán Ferenc Gencsapáti káplánt egy kihallgatáson annyira megverték, hogy belehalt a sérüléseibe. Somogyvári Béla Hetényi ferences atyát folyamatosan verték, zaklatták, majd lakásán kilincsre felakasztva „találták” meg a hatóságok. Szabó László váci káplánt a politikai rendőrség zaklatta, majd holtan találták meg a Bükk hegység egyik barlangjában. Lásd: TOMKA Ferenc: 2005. i. m. 135–136.

Újjászervezték az 1956-ban felbomlott papi békemozgalmat. 1957 áprilisában megalakult az Országos Béketanács Református Bizottsága, május 24-én az Országos Béketanács Katolikus Békebizottsága és az Opus Pacis, amelynek keretében a katolikus püspöki kar szervezte a „*békemunkát*.”

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának 1960. március 1-jei határozata első számú ellenségeként a katolikus egyházat jelölte ki.²⁵⁸ A mezőgazdasági termelőszövetkezetek megszerzése után most erre akarták irányítani a fő támadást. Ennek folyományaként a Politikai Bizottság június 21-i ülésén utasították a politikai rendőrséget, hogy derítsék fel az „*illegális csoportokat*,” az „*illegális hierarchiát*,” valamint a külföldi kapcsolatokat.²⁵⁹ Az elvárásoknak megfelelően 1960 őszén és 1961 elején nagyszabású rendőri akcióra került sor, amelynek során mintegy 300 egyházi, vagy egyházhoz kötődő személyt vettek őrizetbe.²⁶⁰

Némileg enyhült a katolikus egyházzal szembeni terror az 1964. szeptember 15-én az Apostoli Szentszék és a Magyar Állam közötti „*részleges megállapodás*” révén. 1963. március 22-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsának közkegyelmi rendelete (1963. évi 4. tvr.) nyomán 54 papot és szerzetest, valamint több tucat világi személyt engedtek ki a börtönből. Ennek ellenére – bár kisebb számban, mint korábban – tovább folytatódtak a letartóztatások és a papok és világi hívek elleni koncepciós perek.²⁶¹ A nyilvánosságra hozott dokumentum²⁶² három pontot tartalmazott: 1. Az Apostoli Szentszék tudomásul vette, hogy a „*tőle függő egyházi állások betöltésénél előzetesen ki kell kérnie a Népköztársaság Elnöki Tanácsának a hozzájárulását*. 2. *A püspökök és a papság letehetik az alkotmányra az esküjüket, de annak nem szabad ellentétessé lennie az egyház álláspontjával*. 3. *Végül rendezték a római Pápai Magyar Intézet helyzetét*.”²⁶³ A Magyar Állam elismerte a Vatikánt, és néhány év alatt az esztergomi érseki székhely kivételével teljes lehetett a hierarchia. 1974. február 5-én²⁶⁴ VI. Pál pápa üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket. (A már 72 éves Mindszenty József természetesen továbbra is bíboros maradt.)²⁶⁵ Mindszenty halála után, 1976. február 10-én

²⁵⁸ ÓLMOSI Zoltán: (szerk.): *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA követségen*. Budapest, Lex Kft., 1991. 61–69.

²⁵⁹ MOL 288.f.5/188.ö.e.

²⁶⁰ DIERA Bernadett: *A pécsi „Fekete Hollók”, avagy a hitoktatás elméleti és gyakorlati keretei az 1960-as években*. In: BALOGH Margit: (szerk.): „*Alattad a föld, fölötted az ég ...*” Források, módszerek és útkeresések a történetírásban. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2010. 291. o.; BERÉNYI István: *A klerikális reakció ellenséges tevékenysége a népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen*. Budapest, 1963. 41.

²⁶¹ GERÉB Sándor: *A klerikális reakció aknamunkájának formái és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei*. Budapest, 1969. 32.; BÁNKÚTI Gábor: *Adalékok az 1965-ös Rózsa-per és a jezsuita „világszolidarizmus” történetéhez*. In: VARGA Szabolcs – VÉRTESI Lázár: *Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései*. Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, 2007. 104.

²⁶² Magyar Kurír, 1964. szeptember 15., Új Ember, 1964. szeptember 20.

²⁶³ STEHLE, Hansjakob: *Die Ostpolitik des Vatikans: Geheimdiplomatie der Päpste von 1917 bis heute*. Bergisch Gladbach, Lübbe, 1983. 349–357.; CASAROLI, Agostino: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 123–171.

²⁶⁴ A valódi dátum tehát nem 1973. december 18., hanem 1974. február 5. Lásd: SOMORJAI Ádám: *Mindszenty József és az esztergomi érseki székhely üressé nyilvánításának dátuma. Egy szakirodalmi adat pontosítása: nem 1973. december 18., hanem 1974. február 5.* In: Magyar Sion, 2007/1. 99.

²⁶⁵ KAHLER Frigyes: *Tempora mutantur... avagy gondolatok a Vatikán új keleti politikájáról (Ostpolitik), Mindszenty bíboros igazságáról és engedelmeségéről*. In: KAHLER Frigyes: *Jogállam és diktatúra. Tanulmányok és előadások*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2005. 134.

Lékai László²⁶⁶ lett az esztergomi érsek. A következő évben VI. Pál pápa magánkihallgatáson fogadta a Vatikánban Kádár Jánost. A pápa közbenjárására akkor engedték ki az utolsó börtönben raboskodó papot, Lénárd Ödönt, aki addig összesen 18 és fél évet raboskodott.²⁶⁷

Ezzel vége szakadt a direkt formában folytatott egyházüldözésnek. A vallásos emberek azonban továbbra is harmadrendű állampolgárok maradtak. Továbbra is figyelték, hogy ki jár templomba, ki járítja a gyermekét hittanra,²⁶⁸ ki nem eszik az üzemi étkezdén pénteken húst stb.

A magyar egyházak nem vehettek részt a közéletben, a nyilvánosság elé nem kerülhettek.²⁶⁹ A társadalmi-szociális kérdésekben nem foglalhattak állást. Szigorúan tilos volt az egyháznak ifjúsági és felnőtt közéleti egyesületeket, szakmai csoportokat szervezniük.

Az egyházak csak a templomok falai között működhettek, és csak az egyházi szertartásokat celebrálhatták. Abban az értelemben a vallás tényleg „*magánügy*” lett, hogy a vallásos emberek hitüket a közéletből visszahúzódva gyakorolhatták.

Új templomok építésére a hatóságok nem adtak engedélyt, így az új lakótelepek lakóinak nem lehetett templomuk.

A vallásos közéleti sajtót és a könyvkiadást továbbra is a lehető legszűkebb körre szorították vissza és szigorúan cenzúrázták.²⁷⁰ Ezekkel az intézkedésekkel próbálták meg kiszakítani az egyházat a társadalmi beágyazódottságából, hogy azok a passzív hívek lemorzsolódjanak, akiket megkereszteltek, vagy egyházi esküvőjük volt, de nem jártak rendszeresen templomba.

Az egyházi ünnepeken, szertartásokon való részvételt azzal is igyekeztek gyengíteni, hogy a Kádár-rendszer is megteremtette a „*szocialista ember*” számára az ő „*sajátos érzelmvilágából adódó*” ünnepeit. Először is a családi ünnepek körében meghonosították a „*szocialista keresztelőt*,” a névadó ünnepséget. A helyi tanács köszöntötte az újszülöttet és a szülőknek 1500–2000 Ft-ot adtak. Munkahelyi, szakszervezeti házasságokat szerveztek. Az esküvőt házasságkötésre keresztelték át. Az ünnepségre azonban csak a helyes irányvonalnak megfelelően kerülhetett sor, ezért a Népművelési Intézet 1959 szeptemberében egy szocialista vőfélykönyvet adott ki.

A temetkezési vállalatoknak előírták, hogy a szocialista temetést tegyék díszesebbé és olcsóbbá, mint az egyháziakat. A társadalmi szervezeteknek pedig szónokokról, dalárdáról, zenekarról kellett gondoskodniuk. A Mikulás-ünnepből Télapót, a Karácsonyból fenyő-ünnepet kreáltak, húsvétkor lehetett locsolkodni és tojást festeni, de egyházi ünnepből a tavasz és az ifjúság ünnepévé tették.

²⁶⁶ Lékai Lászlót 1944-ben a nyilasok Mindszentyvel együtt hurcolták el.

²⁶⁷ HETÉNYI VARGA Károly 2000. i. m. I. k., 577–578.; Népszabadság, 1977. június 10. MOL M-KS 288. f. 5/702. ö. e.

²⁶⁸ A híveket sokszor meg is alázták. Pl. a '70-es években, egy hajdúsági iskolában az igazgató utasítására az előző napon béráltaknak a többi diák gúnykacaja közepette kellett körülugrálni az iskolaudvart. Lásd: HAVASY Gyula: 1990. i. m. 58.

²⁶⁹ A televízióban 1990-ig nem szólalhatott meg a katolikus egyház. Először 1987 karácsonyán közvetítették az éjféli misét. A magyar televízióban ez volt az első szentmise-közvetítés.

²⁷⁰ Az Állami Egyházügyi Hivatal feljegyzése a római katolikus egyházi sajtó, a könyvkiadás állami felügyeletével, politikai befolyásolásával kapcsolatos feladataikról, módszerekről (1972. március 10.) MOL XIX-A-21-d-0031-5/a/1972.70.d.

A névadók, társadalmi esküvők szervezése részben eredményesnek bizonyult. Az egyházi keresztelesek legnagyobb csökkenése 19%-os volt. A névadók száma 1964 és 1983 között több mint ötszörösére, 6,72%-ról 35,57%-ra nőtt. A magas növekedési arány azonban azt is mutatja, hogy az ötszörösére emelkedő névadó ünnepséget igénybe vevők titokban megkeresztelték a gyermeküket.

A legnagyobb hatást a magyar társadalom megváltoztatására az egyházi esküvők csökkenése jelentette. A „*társadalmi házasságkötések*” több mint kétszeresére nőttek (38,23%), míg az egyházi esküvők a felére csökkentek (27,13%). Egyúttal a házassági kötelékek is válságba kerültek, hiszen a válások száma drasztikusan növekedett. 1975-től a házasságkötések száma folyamatosan csökkent. A fiatalok egy része inkább az élettársi kapcsolatot választotta.²⁷¹ Negyven év vallásüldözésének eredményeként, míg 1949-ben a lakosságnak csak 1%-a tartotta magát ateistának, 1992-re ez a szám 24%-ra nőtt.

A szocialista országokban, így Magyarországon is az egyházüldözés legdrasztikusabb eszközei a politikai rendőrség zaklatásai és a tömegesen alkalmazott koncepciós perek voltak. Havasy Gyula szerint halálra ítélték és kivégezték Kiss László Szaléz bögyösi ferences szerzetest (1946. október²⁷²), Papp Ervin teológust (1951. május), Vezér Ferenc pálos szerzetest (1951. augusztus), Zana László szalézi szerzetest (1953. május), Sándor István szalézi szerzetest (1953. május). Több mint 30-an haltak meg a börtönben. Ennek többszöröse azoknak a száma, akiket halálos betegen engedtek szabadon. Leghosszabb börtönbüntetések: Lénárd Ödön és Tabódy István, közel 19 év.²⁷³

Az Államvédelmi Osztályon már 1946-ban megszerveztek egy alosztályt, kizárólag az „*egyházi ügyek*” kezelésére. Az alosztály feladatainak egy részét 1956-ban az Állami Egyházügyi Hivatal vette át. Az „*egyházi reakció*” megfékezése 1989-ig kiemelt feladatnak számított, ezért a politikai rendőrségen belül, akárhogy is nevezték, mindig létezett egy alosztály vagy csoport, amelynek csak ezt a feladatot kellett ellátnia.

Az állambiztonsági szervek folyamatosan figyelték az egyházakat és a velük szorosabb kapcsolatban levő híveket. Emellett egyéb eszközöket is bevetettek. Pl.:

1. Bomlasztás. Ez alatt a Belügyminisztérium belső anyaga az alábbiakat értette: „*Bomlasztás alatt [...] olyan operatív folyamatot értünk, amelynek során a szokásos operatív eszközök és más lehetőségek felhasználásával felderítjük, felkutatjuk a kategórián belüli ellentéteket (elvi, személyi, anyagi pozíciókat stb.), vagy ilyeneket mesterséges úton teremtünk annak érdekében, hogy a kategória erejét lekössük és gyengítsük belső harccal és viszályal, hogy az ellentétes csoportok felszínre kerüljenek....*”²⁷⁴

2. Egyházfegyelmi eljárás. Amikor valamilyen taktikai okból nem büntetőjogi felelősségre vonás volt a cél, akkor az Állami Egyházügyi Hivatal az illetékes püspök fegyelmi eljárását kényszerítette ki valamilyen módon.

3. Belügyi szervek, egyetemek munkahelyi vezetők által történő figyelmeztetés. Világi hívekkel szemben alkalmazták.

²⁷¹ KÖPECZI 2004. 121.

²⁷² KAHLER Frigyes: *A nagy tűzvörös sárkány torkában. Koncepciós eljárások ferences szerzetesek ellen, 1945–1956.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2009.

²⁷³ HAVASY Gyula: 1990. i. m. 179. o.; GERGELY Jenő: 1991. i. m. 14.

²⁷⁴ GYARMATI György és S. VARGA Katalin: (szerk.): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései. 1953–1956.* Budapest, Történeti Hivatal, 2001. I. k. 411.; BM KI 93-11743/1956.

4. Egyházi személyek lejáratása. Eleinte kompromittáló valódi vagy áldokumentumokat használtak fel egyes személyek beszerzéséhez, később az egyházi személyek lejáratására. A cél ezzel is a tömegek kiábrándítása volt. A homoszexuális, valamint a gazdasági ügyekben történt eljárásokat a „*BM Gyermekvédelmi, illetve Bűnügyi Osztály leple alatt*” végezték.

5. Büntetőeljáráson kívüli adminisztratív intézkedések. Rendőri felügyelet, rendőrhatalósági figyelmeztetés, kitiltás, kiutazásból való kizárás, szabálysértési eljárás, lakóhelyről kitiltás stb.²⁷⁵

6. Papok áthelyezése. Az Állami Egyházügyi Hivatal révén állambiztonsági szempontból „*kevésbé veszélyes helyre*” helyezték át a papokat és ott ellenőrzés alatt tartották őket.

7. Ügynökök szervezése. Az egyházakra állított besúgók feladata volt megfigyelni az egyházi intézmények életét, a papokat, szerzeteseket és a velük kapcsolatot tartó értelmiségieket, fiatalokat.²⁷⁶

---

²⁷⁵ MOL-XIX-A-21-a-15-7/8/1961.

²⁷⁶ KAHLER Frigyes: *III/III-as történelmi olvasókönyv*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2001–2007. I–IV. k.; VÖRÖS Géza: *Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig*. In: Betekintő, 2010/2.

Kahler Frigyes:

A Mindszenty-per tanulságai

A Mindszenty-per – a konstruált koncepciók perének egyike – rendelkezik mindazokkal a „szindrómákkal”, amelyekben megragadható az egyik legjelentősebb terrorper lényege.²⁷⁷

A Mindszenty-per célját és funkcióját illetően: A per egy nagy ívű folyamat része és fordulópontja a legnagyobb magyar történelmi egyház – a római katolikus világegyház tagjának – széttűzésére, amellyel a kommunista hatalom kettős célt kívánt elérni:

Ideológiaiilag:

- Frontális támadás az istenhit ellen, az ateizmus „államvallássá” tétele, ezzel a marxista ideológia kizárólagosságának biztosítása,

- fenyegető üzenet a lakosság kisebb részét átfogó (nem katolikus) keresztény egyházaknak – és minden Istenben hívőnek – az állami akarat mindenhatóságának elfogadására.

Társadalmilag:

- Az egyház állami ellenőrzés alá vonása (a későbbi felszámolás érdekében),
- a vallásos állampolgárok kiszorítása a társadalmi érvényesülés minden területéről,
- valamint az egyházhoz különösen kötődő – Magyarország lakosságának túlnyomó többségét kitevő – birtokos parasztság földtől való megfosztása és kényre-kedvre szolgásgba süllyesztése volt a közvetlen cél.

- Ennek a folyamatnak a további célkitűzése az egész magyar civil társadalom széttűzése, majd a nincstelenné tett, ennél fogva (emberi) jogaikban védtelen és napi megélhetésében fenyegetett, így teljesen kiszolgáltatott társadalomnak az általános szolgáltság szintjére szorítását szolgálta. Mindez a kizárólagos kommunista uralom megteremtése érdekében.

A vallás és az egyházak – alkalmasak lévén arra, hogy a társadalom megfélemlített és üldözött tagjainak lelki támaszt (menedéket) nyújtsanak, s így a kiszolgáltatottságukat enyhítsék – ez okból is a hatalom első számú közellenségének számítottak. A Mindszenty-per esetében többről van tehát szó annál, mint hogy „*napi politikai érdekektől indítatva került megszervezésre, lebonyolításra*”, miként azt a Legfőbb Ügyészség értékelte 1989-ben.²⁷⁸

---

²⁷⁷ KAHLER Frigyes: *A főcsapás iránya: Esztergom: Mindszenty bíboros pere*. Budapest, Magyarországi Mindszenty Alapítvány, 1998. SOMORJAI Ádám – ZINNER Tibor: (szerk.): *Majd' halálra ítélve: Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. BÉKÉS Gellért: (szerk.): *Mindszenty József a népbíróság előtt*. Budapest, Pannon Könyvkiadó, 1999. ISPÁNKI Béla: *Az évszázad pere*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 1995. MÉSZÁROS István: *A „homo regius” fikció. Mindszenty József bíboros címkei*. In: Valóság, 199/4. GYARMATI György: *A Mindszenty-ügy „diplomáciai” rendezésének kudarca*. In: Történelmi Szemle, 2000/1-2.

²⁷⁸ ZINNER Tibor: *Személyes adalékok /is/ az első két semmisségi törvény hátteréhez*. In: Büntetőjogi tanulmányok. 3. 2002. 15-106.

A Mindszenty-per nem kizárólagosan magyar jelenség. A szovjet megszállás alá került országokban – erre 1948-ban maga Mindszenty is rámutatott, s megállapítását a csehszlovákiai, Románia stb. végkifejlet később teljes mértékben igazolta – összehangolt, a vallás és az egyház felszámolását célzó központilag elrendelt akcióról beszélhetünk, miként az az 1920-as években Szovjet-Oroszországban (majd a Szovjetunióban) történt.²⁷⁹

A per politikai, állami és társadalmi előkészítése mindenben megfelelt a szovjet mintájú megtervezett koncepciós büntetőeljárásoknak. Így különösen:

- Politikailag: A legfelsőbb kommunista pártvezetők - Rákosi, Révai, Gerő - nemcsak a politikai akarat kinyilvánításában döntöttek (elfogadtatva azt a MKP(MDP) testületi vezető szerveivel), hanem „kézi vezérlessel” maguk irányították a vallás és az egyház(ak) elleni hajsza részleteit (ide értve a taktikai részleteket) is. Helyi viszonylatban az egyház megtörésére indított kampányt a KMP(MDP) megyei bizottságai tervezték és irányították a központi direktívák figyelembe vételével.

- Államilag: alapvetően az ÁVH volt a felelős az egyház(ak) elleni offenzíva sikeréért (később a politikai elismeréseket és a kitüntetéseket is az ÁVH tagjai kapták). Az ÁVH-nak erre a célra létrehozott önálló szervezeti egysége (1946) szisztematikusan beépült a katolikus egyház püspöki karába, valamint az egyházi szervezet alsóbb szintjébe is. A nemzeti bizottságok befolyásolásával, állami erővel szervezték a Mindszenty ellenes „tiltakozó mozgalmat”, valamint a pedagógusok kényszerítését.²⁸⁰

- A társadalmi előkészítés: főszereplője a kommunista, valamint kommunista befolyás alatt álló sajtó volt. A Szabad Nép és a megyei lapok összehangolt rágalomhadjáratot indítottak, manipulált interjúk és koholt riportok gyalázkodó hangvételű, primitív tömegindulatokat felkorbácsoló írásokkal. Ehhez kapcsolódott a kommunista „népnevelők” tevékenysége. Eszköztárukban a gyűlölet keltésének valamennyi eszköze felvonult, szembeállítva egymással a társadalom különböző csoportjait. A megszervezett „tiltakozó mozgalom” „társadalmi támogatottságának” növelésére nem riadtak vissza az erőszak legbrutálisabb formáitól sem, különösen az egyházi testületek „csatlakozásának” érdekében.

Az tömeghisztéria szintjéig felfokozott, gyűlöltre uszító propaganda célja lényegében kettős volt: megtévesztés (mind a belföldi vallásos közvélemény, mind a külföld felé), tömegpszichózis keltése a per elfogadtatására, sőt „népi” követelésére.

A büntetőeljárás lefolytatása a nyomozás operatív szakaszától a másod fokú bírósági tárgyalással bezáróan teljes mértékben felismerhetők.

Az eljárás minden szakaszában semmibe vették a büntető perjog klasszikus alapelveit. Mellőzve most a részleteket (így a büntető perrendtartás részletszabályainak megszegéséből eredő hiányosságokat), tekintsük át a per koncepciós jellegét igazoló lényeges ismérveket az eljárás különböző szakaszaiban:

²⁷⁹ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Toronto, Vörös István kiadása, 1974. 140.

²⁸⁰ GYARMATI György: *A politika rendőrsége Magyarországon a Rákosi-korszakban*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2002. KISZELY Gábor: *ÁVH: egy terror szervezet története*. Budapest, Korona, 2000. VÖRÖS Géza: *Mindszenty megfigyelése és az állambiztonság információszerező módszerei*. In: HORVÁTH Sándor: (szerk.): *Az ügynök arcai: mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés*. Budapest, Libri, 2014. 397-408.

A nyomozás során:

- A nyomozás tényleges irányítója nem az erre hivatott hatóság vezetője, hanem személyesen a diktatúra első embere, Rákosi Mátyás volt.

- a nyomozás nem valóságos bűncselekmények bizonyítékait (vagy a gyanú cáfolására alkalmas bizonyítékokat) gyűjtötte össze, hanem a politikai prekoncepcióhoz keresett olyan adatokat, amelyek bármilyen módon (leginkább valóságos funkciójukból kiszakítva, eredeti tartalmuktól eltérően, önkényesen értelmezve, vagy jogi környezetük figyelmen kívül hagyásával) felhasználható terhelő adatként.

- A kínvallatás és pszichotrop anyagok alkalmazása beismerő vallomás és olyan nyilatkozatok kicsikarása érdekében, amelyek erkölcsileg dehonesztálók, s amelyek a hatalom törekvéseit szolgálták.

- A védelem teljes hiánya a nyomozásban.

- A vallomás-montázsok alkalmazása, amellyel tetszőleges tartalmú (többszörös és egyre terhelőbb) vallomás volt „előállítható”.

A vádemelés szakasza (vádbeszéd):

- Nem a vádhatóság, hanem a politikai vezetés a vádirat szerkesztője (sőt a végleges szöveg kialakítója is Rákosi és Révai).

- A vádirat tartalma elszakad a nyomozati anyaggal alátámasztott tényállástól is.

- A vád tárgyává tett tényállást - az állam elleni bűncselekmények tekintetében – részben olyan önkényesen összekapcsolt, a valóságban össze nem függő mozzanatokból konstruálták, amelyek eredetileg nem jogellenesek és nem alkalmasak bűncselekmény megállapítására, részben pedig olyan tények (a levelek és információk), amelyek valósak ugyan, de nem jogellenesek.

- A vádirat a büntető jogszabályokat önkényesen, a napi politikai érdekektől vezérelten értelmezte.

- A vádbeszéd mellőzte a perbeszéd szakmai követelményeit, a perben elhangzott tárgyalási vallomásokat és maradéktalanul – Visinszkij²⁸¹ nyomdokain haladva – a politikai propaganda követelményeit szolgálja ki.

A bírósági szakaszban:

- A tanácsvezető bírónak a politikai vezetés tudomására hozta a kívánt érdemi döntést.

- A periratok mindvégig az ÁVH ellenőrzése alatt voltak.

- A tárgyalás vezetésében érvényesült a bíró-ügyész-védő tervezett összjátéka, a vádlottak terhére érvényesülő konspiratív forgatókönyv szerint. A konspirációba a pártokat képviselő népbírákat nem vonták be.

- A vádlottak nem mondhatták el összefüggően vallomásukat, csak kérdésekre felelhettek.

- A bíróság teljesen figyelmen kívül hagyta a vádlottak védekezését és a bizonyítási indítványokat.

---

²⁸¹ Andrej Januarjevics Visinszkij (1883-1954) a sztálini tisztogatások főállamügyésze, aki megszüntette az ártatlanság vélelmét és a vádlott beismerő vallomását tette meg a „bizonyítékok királynőjévé.” Lásd: VISINSZKIJ, A. J.: *A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952.

- Az első fokú ítélet jelentős részét (a tényállást és a „*politikai indokolás*”-t) nem a bíróság, hanem a vádiratot készítő politikai vezetés készítette, számos iratellenes megállapítással, és cinikusan fogalmazott valótlanságok sorozatával.

- Az ítélet tényállása lényegében a vádirat szolgai átvétele, figyelmen kívül hagyva a tárgyaláson elhangzottakat. Így az ítélet nemcsak iratellenes, de a vádiratban foglaltakon túli elemeket tartalmazott.²⁸²

- Mind az első-, mind a másodfokú bíróság a szervezkedésre és a hűtlenségre vonatkozó büntetőjogi szabályokat – a klasszikus dogmatikai szabályokkal ellentétben – olyan módon értelmezte, hogy szervezkedés büntetett jogellenesség hiányában állapította meg, míg a hűtlenségnél nem volt tekintettel sem a különleges nemzetközi jogi helyzetre, sem a titok fogalmával kapcsolatos jogdogmatikai alapokra.

A Mindszenty-ügyben hozott első- és másod fokú ítélet nem csupán „egy” ügyben jelentett jogtiprást, de hozzájárultak a magyarországi ítélkezési gyakorlat súlyos torzításához. Különösen a jogellenességet nélkülöző bűnösség kimondása nemcsak a büntetőjogi felelősség tanának nyílt arcucsapása, de szakítást jelent a civilizált világ büntetőjogi gyakorlatával is.

A bíróság

A Mindszenty-per bírósági tárgyalására Olti Vilmos²⁸³ a Budapesti Népbíróság elnöke kapott megbízást. A nyomozati anyagot a kijelölt bíró nem a bíróságon, hanem az ÁVH épületében „*tanulmányozta*”. A tárgyalás megtartására vonatkozó megbízás mellett Olti Vilmos utasítást kapott a perben meghozandó ítélet érdemére is. Timár István²⁸⁴ közvetítette a politikai döntést, amely szerint: „*a pártnak nem lenne ellenére, ha nem ítélnék halálra Mindszentyt*”. (Más ügyekből is ismert, hogy a kommunista pártvezetés részletes utasításokat adott a bírónak, nemcsak az ügy érdemi elbírálására, hanem a pervezetés mikéntjére is.) Ez az utasítás – Olti számára – egyértelmű volt. Életfogytig tartó szabadságvesztést várt el a hatalom. Az „*üzenet*” a koncepciós perek világában azt is jelentette, hogy tilos volt halálos ítéletet hozni az ügyben, mert a hatalomnak nem a bitófán halt vértanú primásra, hanem a lejárátott, részben köztörvényes bűncselekmények miatt bebörtönzött Mindszentyre volt szüksége.

²⁸² HORVÁTH Attila: *Büntető eljárásjog, különös tekintettel a koncepciós perekre a szovjet típusú diktatúra időszakában*. In: HACK Péter – KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara: (szerk.): *Emberök őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 23-42.

²⁸³ Olti Vilmos (1914-). A negyvenes évek második felében a Nyilaskeresztes Párt tagja lett. 1945-től a hírhedt Markó-utcai Népbíróság kihallgató népügyésze, 1948-tól a Budapesti Népbíróság elnöke. Többek között ő tárgyalta a Peyer, a Nitrokémia, a Pócspetri, az Actio Catholica vezetői elleni, a MAORT, a Földművelési Minisztérium, a Mindszenty József hercegprímás, a Standard, a Kővágó, a Grósz József érsek és Endrédy Vendel zirci főapát elleni pereket. 1957-től ügyvédként tevékenykedett.

²⁸⁴ Timár István (1913-1991) 1945 januárjában a Tömpe András vezette politikai nyomozócsoporttal érkezett a fővárosba, 1948 decemberéig a politikai rendőrségen teljesített szolgálatot, 1947 decemberétől Péter Gábor helyettese volt. 1948-as távozását követően az Igazságügyi Minisztérium büntetőjogi és ügyészi főosztályának vezetője volt. 1953. januárban letartóztatták, 1956. október közepén szabadult; Ezt követően visszatért az Igazságügyi Minisztériumba, a törvény-előkészítő osztály vezetője lett, majd 1962. január 16-án kinevezték a Legfelsőbb Bíróság első elnökhelyettesévé. Az MSZMP KB 1962. augusztusi, a munkásmozgalomban részt vettek elleni törvénytörő perek lezárásáról hozott határozatát követően, szeptember 30-án felmentették tisztségéből. A Szerzői Jogvédő Hivatal főigazgatói székébe került, innen vonult nyugdíjba.

A per tárgyalását is az ÁVH készítette elő. Ennek során nemcsak az épület őrzését szervezték meg. Gondosan kiválasztották a hallgatóságot, környezettanulmányt készítettek az ügyvédekről, sőt a bíróság ülnökeiről is. Különös gondot fordítottak a külföldi újságírók tevékenységére. Kiépítették a tárgyalóterem és Rákosi dolgozószobája között a külön közvetítő vonalat, s így a per valóságos ura egyenes adásban értesült a tárgyalóteremben történetekről. A tárgyalásról az ÁVH hangfelvételt is készített.

A bíróság összetétele koránt sem volt pártatlan. Itt csupán nyomatékosítani kívánjuk, hogy a Mindszenty-ügyben eljáró népbírói tanács nem tekinthető jogállami értelemben bíróságnak, mert a bíróként eljáró személyek nem voltak pártatlanok és függetlenek, az ügyben meghozandó érdemi határozatot pedig nem a bírósággal jelzett grémium, hanem az MDP legfelső vezetése hozta meg.²⁸⁵ A büntető perrendtartás alapelveinek „érvényesüléséről” és tételes szabályainak mikénti alkalmazásáról bővebben szólnunk, most csupán azt jegyezzük meg, hogy ebben a perben a büntetőper csak színpadit kellett volna a Rákosi Mátyás rendezte „színház”-hoz, amelyet a Budapesti Népbírói Tanácsa Nb. IX. 250/1949. szám alatt lajstromoztatott.

Vád - „védelem” ítélet

- A vádirat és vádbeszéd

A vádirat - amelyet az eljárásjogi szabályok szerint a Budapesti Nép-ügyészségnek kellett volna elkészíteni (majd benyújtani a Budapesti Népbírói Tanácsnak) – valójában az ÁVH-n készült és annak szövegezésébe Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő és Révai József közvetlenül is részt vett.

Mindszenty Józsefre nézve a vádirat – most már jogi terminológiába öntötte a politika nyelvén oly sokszor előadott vádak – az alábbi bűncselekményeket nevezte meg:

- „Egyrendbeli az 1946: VII. tc. (1) bekezdésében meghatározott és folytatólagosan elkövetett, a demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette.”²⁸⁶

- Egyrendbeli folytatólagosan elkövetett az 1930: III. tc. 58. §-ában meghatározott és egyrendbeli folytatólagosan elkövetett az 1930: III. tc. 60. §-ának (3) pontjában meghatározott és az 1934: XVIII. tc. 2. §-ának (2) bekezdése szerint minősülő hűtlenség büntette.

- Egyrendbeli folytatólagosan elkövetett a 800/1948. ME. számú rendelet 17. §-ának (1) bekezdésében meghatározott és annak a 2. bekezdése szerint minősülő, valamint az 1922: XXVI. tc. 1. §-ának (1) pontjába ütköző és a 8800/1946. ME. számú rendelet 20. §-ának (2) bekezdése szerint minősülő fizetési eszközökkel elkövetett bejelentés elmulasztása, üzérkedés büntette.”

Milyen tényállásra alapította a vádirat az egyenként is halálbüntetéssel fenyegetett, fentebb felsorolt, vád tárgyává tett bűncselekményeket?

²⁸⁵ 1947. évi XXXIV. tc. a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló törvénnyel szemben is ellentétesen jártak el.

²⁸⁶ Az 1946. évi VII. tc., ahogy azt már elfogadásakor Sulyok Dezső megfogalmazta: „hóhérvény” volt. E jogszabály alapján szabták ki a bíróságok a legtöbb halálos ítéletet.

- Az első vádpontot – a vádhatóság állítása szerint - azzal valósította meg a bíboros, hogy „a felszabadulás után azonnal akcióba lépett, hogy olyan szervezetet hozzon létre, amely a Habsburgok uralmát Magyarországon visszaállítja.” „...a demokratikus államforma megdöntése után... a hatalmat átveszi.” „...állandó összeköttetésben maradtak az amerikai követtel, akinek segítségét igyekeztek megnyerni abból a célból, hogy Amerika beavatkozása útján a köztársasági rendet megdöntik... tisztában voltak azzal, hogy a demokratikus köztársaság megdöntése csak háború útján lenne lehetséges, ezért Mindszenty az amerikai politika különböző vezetőihez írt leveleiben ilyen értelmű fellépést sürgetett.”... „A köztársaság megdöntésére irányuló akciójuk részét képezte az is, hogy a magyar királyi koronának külföldön való visszatartását biztosítsák.”... „A demokratikus államrend megdöntésére irányuló további cselekménye, hogy Lénárd Ödön²⁸⁷ dr., az A. C. kulturális titkára által terjesztett, az iskolák államosítása kapcsán izgató tartalmú körleveleket Mindszenty fogalmazta és ellenőrizte és terjesztésükre adott utasítást.” E körben említette még a vádirat a „népi demokráciánk legfontosabb alapintézménye a földreform ellen irányuló akciója”-ként, hogy Mindszenty „...a földbirtok visszaállítását tervezte...”

- A második vádpont elsősorban Schoenfeld Artúrral és Selden Chapinnal az USA követeivel fennállott kapcsolatot ítélte bűncselekményt megvalósítónak, mert abból a célból lépett érintkezésbe – a vád állítása szerint – a követséggel, hogy „az Amerikai Egyesült Államok kormányát Magyarországgal szemben ellenséges cselekményre, a magyar kormány erőszakos befolyásolására, sőt a legitimista céloknak hatalmi beavatkozás útján való megvalósítására bírja.” Így 1947 januárjában a svábok érdekében kérte a követ interveniálását, 1947. június 12-i levelében Truman elnökhöz fordult „a demokratikus kormány intézkedéseinek eltorzításával, hazug állítások felsorakoztatásával kívánta rábírni arra, hogy az amerikai kormány erőszakos beavatkozásával vessen véget a magyar köztársasági rendnek”. Felrótta a vádirat, hogy Mindszenty József „...a magyar politikai és gazdasági helyzetről, a demokratikus pártokról tudomására jutó és a papjain keresztül befutó adatokat Chapin követnek továbbítani fogja.” „...külhatalom kormányával és külföldi szervezettel érintkezésbe bocsátkozott avégett, hogy a magyar állam ellen ellenséges cselekményre bírja és kényszerintézkedésre indítsa, valamint birtokába jutott ...titkokat illetéktelen személlyel közölt.”

- A harmadik vádpont összesen „141.000 USA-dollár és 15.000 svájci frank összeget 4.800 USA-dollár kivételével bejelenteni elmulasztotta”... „10.000 dollárt püspökei között osztott szét, 3.000 dollárt missziós papoknak adott át, akik külföldre vitték, 2.000 dollárt a Münchenben működő fasiszta magyar papoknak juttatott. A fennmaradt dollár és svájci frank összeget pedig 25-40 forintos zugárfolyamon értékesítette.”

A hatalom csúcsán készített vádirat, mint perirat szánnalmas „alkotás”. Nemcsak azért, mert kikényszerített vallomásokon és hamisított okiratokon alapult, valamint, mert nem csatoltak több bizonyítékként hivatkozott iratot. Mindezek a „hanyagságok” még nem indokolják olyan perdöntő jog- és ténykérdések figyelmen kívül hagyását, mint:

- a köztársaság kikiáltása előtt (1946. február 1-je) fennállott közjogi állapot értékelését,

---

²⁸⁷ Lénárd Ödön (1911-2003) Pialista paptanár. Először 1948-ban tartóztatták le és ítélték hatévi börtönbüntetésre. 1961-ben hét – és fél évre ítélték, de az 1963-as amnesztiával szabult. 1966-ban újra letartóztatták és 8 évi börtönre ítélték. VI. Pál pápa közbenjárására szabadult. Összesen 18 és fél évig raboskodott.

- a békekötés életbe lépése (1947. július 25-e) előtti különleges nemzetközi jogi helyzet vizsgálatát és a SZEK hatáskörének és tevékenységének (ide értve az emberi jogok védelmét is) elemzését,

- az átadott információk „*államtitok*” minőségének tisztázását. (Valójában egyetlen állami vagy szolgálati titkot képező adatot sem szolgáltatott ki Mindszenty József az USA részére.)

Szakmailag joggal számon kérhetők olyan tényeknek „*összefüggésekként*” történt vádirati előadása, amelyek a valóságban soha sem képeztek oksági láncot. A sohase volt coniunctio vélelmezése ez esetben is egyben a bűncselekmények vélelmezésével volt egyenértékű.

Néhány példa e hamis kapcsolatok vádirati tárából:

- A korona hazahozatalának (valójában nem is a per fő vonulatához tartozik, csupán hangulatkeltő, „*színező*” szerepe volt) kérdése és a fennálló államrend erőszakos megdöntésének fikciója,

- az iskolaügynek, mint az államrend erőszakos megdöntésének feltételezett kapcsolata, s ugyanígy

- a földreform kérdésének állam elleni bűncselekmény elemévé „*minősítése*” minden jogi megalapozást nélkülözött – csupán ad hominem – érvelésre szolgált.

Ez utóbbi három témakörben elfoglalt bármilyen álláspont egyébként fogalmilag nem tartozhatott volna egyik bűncselekmény-csoporthoz sem, mert nem ütközött semmilyen jogszabályi tilalomba. Valójában tehát anyagi jogellenesség egyik esetben sem volt megállapítható a per idején hatályos jogszabályok szerint sem.

A vádhatóság tevékenységének a perrendtartás szerinti fontos, bár koránt sem meghatározó része a vádbeszéd. A perjog eredeti szándéka szerint a vádbeszéd szerepe a bizonyítási eljárásban felvett valamennyi bizonyíték (ide értve a váddal ellentétben állókat is!) elemzése a vádhatóság szemszögéből. A szovjet koncepciók perek gyakorlatában kialakult a vádbeszédek sajátos formája - amelyet Visinszkij fejlesztett „*tökélyre*”. Ezeknél a perbeszédeknel szóba sem jöhetett a váddal ellentétes bizonyítékok értékelése, hiszen a beismerés adott volt, más bizonyítékokat pedig a tárgyaláson nem vettek fel, mert azokra senki sem volt kíváncsi. Így a vádbeszédek lényegét a vádlottak politikai undokságának (érzelmekekre ható) mérhetetlen felnagyítása képezte, ellentétbe állítva azt a bölcs vezér zsenialitásával és szeretetre méltóságával, amit a Kommunista Párt eufórikus magasztalása követett. Ennek végeztével refrénként tért vissza a Visinszkij beszédekben a „*golyót a veszett kutyákba!*” felkiáltás, amelyet minden teatralitása mellett nagyon is komolyan kellett venni. Alapy Gyula²⁸⁸ népügyészi tevékenysége során mindenben megfelelt a véres és kegyetlen színjátékok ügyészi szereposztásának és a vele szemben támasztott rendezői elvárásoknak. A Mindszenty-perben mondott vádbeszéde - miként a vádirat sem - nem felelt meg a vádbeszédek perrendtartásban előírt szakmai követelményeinek. Mindenben helytálló a

---

²⁸⁸ Alapy Gyula (1919-1972) Nevéhez fűződik több kirakat-perben hozott halálos ítélet. Vádló volt a Magyar Közösség-ügyben, a Rajk-perben, a Mindszenty-ügyben és annak több mellékperében, a Standard-perben, Papp Simon és társai ellen lefolytatott perben stb. 1956-ban a Szovjetunióba menekült. 1958-ban tért vissza és Érsekújvárból próbált letelepedni, de a csehszlovák pártvezetés távozásra kényszerítette. Magyarországon ezt követően villany- és gázóra leolvasóként dolgozott. 1972-ben vállalati jogtanácsosként ment nyugdíjba. Önmagával meghasonlott, depresszióban szenvedő emberként halt meg 53-éves korában.

Gergely-Izsák²⁸⁹ szerzőpáros e tekintetben Alapyt érintő lesújtó bírálata: „*Alapy alpári hangvételi vádbeszédének tételes kritikáját jegyzeteinkben feleslegesnek tartjuk, mert az önmagáért szól... A vádbeszéd a korabeli torz politikai mentalitás és még inkább a korabeli eltorzult történelemszemléletet tükrözi. Érveit nagyrészt Révai József, Mód Aladár²⁹⁰ és Andics Erzsébet²⁹¹ ekkori írásaiból merítette,²⁹² akik a „klerikális reakció” elleni harc elméleti-történeti „megalapozását” végezték el. Lényegében ez nem egy szakzerű ügyési vádbeszéd, hanem annak ürügyén politikai propaganda beszéd*” (Kiemelés tőlem: K. F.)
Néhány példa a tények elemi tiszteletét is nélkülöző Alapy vádbeszédéből:

- A bíboros nyilasok által történt letartóztatásának oka áruhalmozás volt, 2000 rendínget és nadrágot elrejtett és magának akart megtartani (?). Ezeket a ruhaneműket - így Alapy - a nyilas főispán is meg akarta szerezni, s ebből eredt a konfliktus közöttük.

- Háborús uszításnak minősítette Mindszenty József valamennyi háború alatt szóban, vagy írásban a bolsevizmus ellen irányuló bíráló megnyilatkozását.

- Kijelentette, hogy a primás a zsidótörvényeket kívánta visszaállítani és a „*deportálás borzalma*it kívánta megújítani”, figyelmen kívül hagyva Mindszenty tevékenységét, amellyel a deportálások ellen lépett fel.

Alapy azt az elemi szabályt sem tartotta meg, hogy a vád - amennyiben a vádlott ellenkező tényeket állít - megkísérelje cáfolni a vádlotti előadást. Márpedig Mindszenty József a vádirat első két pontjával kapcsolatban - mint látni fogjuk - nemcsak egyszerűen tagadásban volt, hanem a vádtól eltérő ténybeli állítások sorát is előadta. Az már igazán szót sem érdemel, hogy az ügyész Horthy Miklóst háborús bűnösnek emlegeti, holott a volt kormányzót soha, sehol egyetlen bíróság sem ítélte el, sőt még perbe sem fogták a győztes hatalmak. Mindezek a kiragadott példák csak szemelvények, mert a vádbeszéddel szakmailag tényleg nem lehet (valójában nem is érdemes) vitába szállni, az ugyanis nem ügyési perbeszéd, hanem „*politikai propaganda beszéd*”, annak is a legsilányabb, legprimitívebb fajtájából.

Beszéde befejező mondatai – a Visinszkij sablont követve – így hangzottak: „*Legyen a Népbíróság ítélete emlékeztetés, s az ítélet a magyar nép elárulóit, kémeit, kufárait adja át az enyészetnek. Mindszenty Józsefre, Baranyay Jusztinra, Esterházy Pálra halálbüntetés, a további vádlottakra a legsúlyosabb fegyházbüntetés kiszabására teszek indítványt.*”

²⁸⁹ GERGELY Jenő és IZSÁK Lajos: (Összeállította, az előszót, Mindszenty József életrajzát írta, jegyzetekkel és annotált névmutatóval ellátta) *A Mindszenty-per*. Budapest, Reform Kft., 1989. 475.

²⁹⁰ Mód Aladár (1908 – 1973) történész, kommunista politikus. 1946-tól 1953 végéig a Társadalmi Szemle felelős szerkesztője, emellett 1947 őszétől az MKP, illetve MDP KV Agitációs és Propagandaosztálya köznevelési részlegét is vezette, 1949-től osztályvezető-helyettes volt. 1954-től haláláig az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára, 1957-ben a tudományos szocializmus szak kialakítója, a tanszék első vezetője. 1955-ben a történettudományok doktora tudományos fokozatot szerzett. MÓD Aladár: *400 év: küzdelem az önálló Magyarországért*. Budapest, Bartsch, 1943. A kötet 1943 és 1954 között hét kiadást ért meg, mialatt terjedelme folyamatosan bővült, 1954-re már 743 oldalra dagadt.

²⁹¹ Andics Erzsébet (1902 – 1986) történész, kommunista politikus, Berei Andor felesége. 1937–1941 között a Moszkvai Állami Egyetem tanára volt. 1949-ben Kossuth-díjat kapott és még ugyanebben az évben a Magyar Tudományos Akadémia levelező-, 1950-ben pedig rendes tagja lett. Lásd: BALOGH Margit, PALASIK Mária: (szerk.): *Nők a magyar tudományban*. Budapest, Napvilág, 2010.

²⁹² ROMSICS Ignác: *Clio bűvöletében: magyar történetírás a 19-20. században - nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. 388.

„A védelem”

A koncepciós perek – akár a szovjet eredetieket, akár a magyar másolatokat vizsgáljuk – jellemzője, hogy bár formálisan jelen van a védő a tárgyaláson, érdemi védelmi tevékenység szóba sem jöhetett. Ugyanakkor az ítéletek előszeretettel hivatkoznak a védő megnyilatkozásaira a vád erősítése, vagy a politikai kifejtések indokolásakor. A Mindszenty-ügy perújítási nyomozásának „Összefoglaló”-ja ellentmondásosan értékeli a védelem szerepét és lehetőségeit. *„A nyomozás során a védelem jogát nem biztosították, védőválasztási jogukkal, csak korlátozottan élhettek a gyanúsítottak”.* A tárgyalási szakban: *„A védelem jogait nem korlátozták. Szabadon tehettek fel kérdést, illetve terjeszthettek elő bizonyítékokat, bár ezeket végül is a bíróság lényegében különösebb vizsgálat nélkül elutasította.”*

A történeti igazság az, hogy Mindszenty József védelmével Gróth József ügyvédet, édesanyja pedig Farkas Endre ügyvédet akarta meghatalmazni. A népbíróság elutasította mindkettőjüket. Joanovits Emilnek az 1949. január 20-án beadott meghatalmazását sem fogadták kedvezőbben. Sem a bíboros, sem édesanyja nem tudhatta, hogy politikai ügyekben csak az ÁVH által lajstromozott „védők” járhattak el, s hogy nemcsak a védelem tevékenységét, de a védők személyének választhatóságát is titkos utasítások korlátozzák. Mindszenty József tehát nem választhatott védőt, hanem részére az ÁVH „választotta” Kiczko Kálmán ügyvédet, aki 1949. január 26-án bejelentette: meghatalmazást kapott Mindszenty Józseftől. (Az ÁVH nem sokkal ezután Gróth Józsefet letartóztatta, majd Farkas Endrét is elfogták és a Grósz perben elítélték. A börtönben halt meg.)

Kiczko Kálmán²⁹³ az első fokú tárgyaláson védői kötelességének csak formálisan tett eleget, sőt érdemben a vádhatóságot erősítette. A tárgyalás menetében Kiczko gyakorlatilag néma volt. A (per idején) hatályos perrendi szabályok szerint a védő nem volt kötve védence nyilatkozataihoz és védekezéséhez. A védő a védence érdekében - akár védencével ellentétben is - köteles volt olyan védekezést kidolgozni és előadni, amely a legjobb meggyőződése szerint eredményre vezethetett. Kötelessége lett volna tehát támadni a bűnösséget, amelyet (részbeni) beismerő vallomásra alapítottak. Azokon a pontokon, ahol Mindszenty József tárgyaláson tett vallomása ezt lehetővé tette (tehát a devizabűncselekmény kivételével valamennyi vádpont esetében) a védelem szabályai szerint - legalábbis alternatív módon - felmentést is kellett volna kérnie. Ezzel szemben a tárgyaláson még arra sem figyelte fel, hogy a tanács elnöke olyan mondatokat olvasott fel védence Truman elnökhöz írt levél fogalmazványából, amelyek nem szerepeltek a szövegben. A „felolvasott” – nem létező – mondatok valóságuk esetén főbenjáró bűncselekmény megállapítására is alkalmasak lehettek volna.

Kérdései, amelyeket a tárgyaláson saját védencéhez, a többi vádlotthoz, valamint a tanúkhöz feltett, egyetlen esetben sem irányultak a bűnösség megingatására, sőt inkább olyanok voltak, amelyek alkalmat adtak a vádlott-társaknak, hogy Mindszentyre terhelő nyilatkozatokat tegyenek. (Becsületükre válik holtuk után is, hogy nem tették meg.) Az azonban nem mentesíti a védőt kötelessége ellátásának elégtelensége alól, hogy kérdéseire nem kapott olyan válaszokat, amelyek védencét súlyosabb helyzetbe hozták. A tárgyalás

---

²⁹³ Kiczko Kálmán (1881-1952). A Tanácsköztársaság idején járásbíró, vezetője, emiatt eljárás indult ellene. 1922-től ügyvéd.

bizonyítási szakaszának lezárásakor Kiczko ügyvédnek nem volt bizonyítási indítványa. Csupán a teljesség kedvéért említjük, hogy a tárgyalás megnyitását követően volt Kiczko Kálmánnak egy elnapolási indítványa az 1949. január 29-i beadvánnyal kapcsolatban, amelyet a bíróság elutasított.

A vádbeszéd elhangzása után következett Kiczko Kálmán védőbeszéde. Ez a védőbeszéd, valójában ugyanolyan tartalmú politikai propaganda volt, mint a vádbeszéd. A váddal mindvégig együttműködő védő mindenekelőtt elmondta a koncepciók perekben megszokott, sőt kötelező „*dicsereteket*” és „*szidalmakat*”. Néhány példa az utókor számára hangfelvételen – töredékesen (tartalmilag azonban jól értelmezhetően) – megmaradt védőbeszédéből:

- Dicséret a védelem legteljesebb szabadságáról,
- elmélkedés a közérdek felsőbbrendűségéről a magánérdek felett.
- Szidalom, mert a külföldi lapok közlései valótlan adatokat tartalmaznak és a vallásszabadság megtámadásáról merészelnek írni,
- annak nyomatékos hangoztatása mellett, hogy „*Magyarországon a vallásszabadság megtámadva nincs*”,
- s, hogy Mindszenty és az állam között „a konfliktus”... „kizárólag az iskolák államosítása” miatt történt „s ez irányban az egyházzal megegyezni akart” az állam.
- Ezt követően arról is értesülünk a védőtől (nem csekély csúsztatással): az állam „*törvénybe iktatta azt, hogy Magyarországon kötelező a vallásoktatás*”(!!), valamint azt, hogy „*ez a nyugati államokban nincs meg*”.

Eddig a makulátlan, minden jogot tiszteletben tartó állam, az ármánykodó nyugati sajtó és a legteljesebb vallásszabadság hirdetése.

A védőbeszéd ezután rátért a földreform ügyére is azzal, hogy azt „*a Vatikán sérelmesnek tekintette*” (mint tudjuk ez így valótlan). A hallgató – alapfokú szemináriumi brossúra szintjén – arról is értesülhetett, hogy a „*történelmi kényszerűségi fejlődés alapján nincs megállás*”, az egyházi vagyon szekularizációja törvényszerű, „*ezért kellett volna belátni az egyháznak*” a történeteket, de „*a Vatikán nem látta szívesen Magyarországon a népi demokrácia fejlődését.*” A pápai infallibilitásról előadott – enyhén szólva is zavaros – eszmefuttatás után az iskolaügy taglalásába fogott Kiczko Kálmán, kifejtve Mindszenty „tévedését”, amikor az iskolák államosítását úgy értékelte, hogy az által „*a katolikus hívek esetleg súlyos végveszélybe kerülhetnek*”. Helyt kapott a Habsburgok, és a legitimizmus szidalmazása is.

A védőbeszéd pozitív elemeként kell megemlíteni azt az okfejtést, amelyben rámutatott a védő, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz írott levelek a békekötés előtt „*más*” megítélés alá esnek. Ugyanakkor Kiczko Kálmán csak addig merészkedett ezzel az okfejtéssel, hogy „*nem esik és nem eshetik olyan súlyosan a latba*” a panaszos levelek. Nem akarta (nem is merte) tehát a nyilvánosság előtt levonni az általa felvetett gondolat végső következtetését (amelyet nagyon jól tudott) és nem támadta a bűnösséget.

Végül perbeszéde végén ismét szolgálai – de nagyon is célzatos – hálálkodása következett: „*...a védelem meg is köszöni a vád hatóságának, hogy csak az olyan cselekedeteket hozta ide vád tárgyává, amelyek a hercegprímás úr papi működésével összefüggésben nincsenek*”. Ez esetben korántsem a hatalom jóindulatának megnyerését célozta a gerinctelen hízélgés, hanem annak a propagandának az erősítését szolgálta, amely a

magyarországi vallásszabadság és az egyház tiszteletben tartását hirdette azzal, hogy csak egyes „reakciós” papi személyek ellen lép fel az állam (mindez bő teret kapott az ítélet „Politikai értékelés” című fejezetében!). Ehhez képest bizonyítottanak fogadjuk el, hogy a védő egész védelmi taktikája nem a védeence, hanem a hatalom propaganda-céljait szolgálta, s mint ilyen valójában bűn, amelyet a védő azáltal követett el, hogy mindenben kiszolgált a vád (a hatalom) igényeit, védeence érdekeinek csaknem teljes feladásával. A vádhatósággal azonos módon kezelte ugyanis a részbeni beismerő vallomást, s ezzel valójában elárulta védencét.

Tény, Kiczko Kálmán a fellebbviteli szakban benyújtott periratában foglalt védői ténykedése több pozitív elemet is tartalmazott, teljesítménye sokkal színvonalasabb volt, mint az első fokú tárgyalás szakaszában. Összességében azonban működése a konstruált – látványperekben megszokott védői szereposztás szerint történt.

A jogtörténeti kutatások igazolták – s ezt ma már köztudottnak tekinthetjük – a koncepciók perekben a védelem szerepköre éppúgy meghatározott, mint az ügyészé és a bíróé. Naivitás tehát azt akár csak feltételezni is, hogy a védő szakszerű és lelkiismeretes tevékenysége a legmagasabb politikai vezetés által előre elhatározott akaratahoz képest kedvezőbb ítélet elérésére alkalmas lehet. Ezzel a „lajstromozott” védők teljes mértékben tisztában voltak és védői tevékenységüket az „elvárások” szerint látták el. Ugyanakkor azt a védőt, aki mindezeknek tudatában vállalta és eljátszotta a ráosztott morbid szerepet, erkölcsileg éppen olyan felelősség terheli, mint a koncepciók perek más - hatósági - „alanyait”.

Az ítéletek és a jogorvoslat

Az első fokú ítéletről

Mindezek jegyében tűzte ki a bíróság az ítélet kihirdetésének napjául 1949. február 8. napját. Két napja lett volna tehát a bíróságnak az ítélet meghozatalára, ha az ítéletet valóban a népbírói különtanács hozta volna meg. Azt már korábban is érintettük, hogy Timár István IM főosztályvezető tudatta Olti Vilmos tanácselnökkel „*a pártnak nem lenne ellenére, ha nem ítélnék halálra Mindszentyt*”. Ez az üzenet a kort ismerő közéleti ember előtt, – mint mondtuk – egyértelművé tette azt is, hogy Mindszentyt tilos volt halálra ítélni. Említettük azt is, hogy Rákosinak egy hitelét vesztett, megtört és megalázott egyházfőre volt szüksége, legkevésbé egy kivégzett vértanúra. Olti azonban nemcsak a Mindszentyre vonatkozó érdemi döntést vette át Timártól, hanem (írásban) az ítélet indokolásának lényegi részét, az ún. „*politikai indokolási részt is*”. Az eddig feltárt iratanyagból nem lehet megállapítani, hogy az ítélet „*II. Politikai értékelés*” című fejezetét ki szövegezte. „*Feltételezhetően a pártközpontban készült, hiszen a vádiratban maga Rákosi, de Farkas, Gerő és Révay (sic!) is végzett javítást. Oltira csak az ítélet szakmai, jogi részének megfogalmazása maradt. (Második rész)*”. Mi a helyzet az ítélet „*I. r. Mindszenty József, dr. Baranyay Jusztin*”²⁹⁴ II. r.

Dr. Baranyay Gyula Jusztin (1882 – 1956) A budapesti Bernardinum tanára (1909–1910), prefektusa (1910–1912), hittanára (1912–1915), igazgatója (1915–1926), a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán az egyházjog ny. r. tanára (1926–1942), a Hittudományi Kar dékánja (1929–1930 és 1934–1935), a Jog- és Államtudományi Karán az egyházi jog ny. r. tanára (1942–1948). A Mindszenty-perben (1949. febr. 8.)

és dr. Zakar András²⁹⁵ III. r. vádlott cselekvősegei” című A-G pontra tagolt részével? Anélkül, hogy ezt a kérdést a véglegesség igényével kezelni meg lehet (kell) állapítani: az ítélet történeti tényállást tartalmazó részének (továbbiakban: tényállás) van számos olyan fordulata, amely nemcsak teljes mértékben elszakad a tárgyalás anyagától, de szerkezetileg megelőzi a „politikai értékelést”, hiszen ez utóbbi a tényállást értékeli. Ebből önmagában is valószínű, hogy nemcsak a „politikai értékelés”, de a tényállási rész sem Olti Vilmos fogalmazványa. Emellett szól az a további érv is, hogy a megállapított tényállás helyenként szolgálja át a vádirat (és a vádbeszéd) szófordulatait is. Miután ismert, hogy a vádiratot Rákosi és közvetlen munkatársai javították, alappal feltételezhetjük, hogy az ítélet esetében is ugyanazon „műhely termékéről” van szó. Feltevésünket erősíti, hogy a tényállás olyan megállapításokat is tartalmaz, amelyek nem szerepelnek sem a tárgyalási vallomásokban, sem a tárgyaláson felhasznált nyomozati anyagban. Nem kizárt, hogy a nevek az operatív anyagban megtalálhatók voltak, de az nem került a bíróság elé. Így az 1949. év elején letartóztatott jezsuita szerzetes P. Borbély István²⁹⁶ futárútja Párizsba, vagy az a „kormánylista”, amely sem a nyomozás, sem a tárgyalás során nem szerepelt, vagy Zsámboki²⁹⁷ és Mindszenty kapcsolata (figyelemmel Spellmann rendelkezésére is). Nem beszélve arról, hogy a tényállás a tárgyaláson szóba nem került iratokra is hivatkozik, mint pl. egy levél, amelyet „...Keneth C. Royal USA hadügyi államtitkár intézett Spellmann kardinálhoz” a korona ügyében, valamint a „kémügy” rész (amelynek anyaga lényegesen bővült a vádhoz képest). A „politikai értékelés” című fejezetben ugyancsak találkozunk olyan névvel – Chorinnal – akire egyetlen utalás sem található sem a tárgyalási sem a nyomozati anyagban. A devizaügy tényállásában szereplő számvarral már csak azért sem érdemes foglalkozni, mert minden „adat” emlékezetből származik s nélkülözi az okirati bizonyítékokat.

Mindezek a tényállást érintő, a nyomozati és a tárgyalási anyagtól történő eltérések (az eljárásjog nyelvén iratellenesség) azt támasztják alá, hogy a tényállási részt nem a bíróság, hanem extraneus (a politikai hatalom) állapította meg. Így a külön tanács feladata csupán az ítélet aláírása, míg Olti Vilmosé az aláírás után a jogi indoklás elkészítése és kihirdetése volt. Az ítélethirdetést megelőzte az 1949. február 7-én megtartott zárt tanácskozás, – amelyről a következő fejezetben még szólunk – sokkal inkább a per koreografálásához, mint az ítélet érdeméhez tartozott.

Végezetül egy árulkodó dátum is található Alapy Gyula „Végindítvány” című iratán, amely 11. sorszámmal képezi az iratok mellékletét. Alapy ebben az okmányban a vádindítványt a vádirattal egyezően tartja fenn, míg semmisségi panaszt jelentett be a kihirdetett ítélet ellen (többek között Mindszenty József vonatkozásában a halálbüntetés kiszabása iránt) „1949. február 5. napján”. Az okmány nem kiadmány, azon Alapy sajátkezű aláírása szerepel. Alapos a feltételezés, hogy Alapy napokkal a kihirdetés előtt ismerte a

---

hűtlenség koholt vádjával 15 évi fegyházbüntetésre és teljes vagyonek kobzásra ítélték. A börtönben folyamatosan kínozták, megalázták. Már csak meghalni engedték ki.

²⁹⁵ Dr. Zakar András (1912-1986) 1948. november 19-én tartóztatták le. A terhelő vallomások megtétele érdekében megkínózták. A Mindszenty perben 6 évre ítélték.

²⁹⁶ P. Borbély István (1903-1987) jezsuita szerzetes, 1943-tól a magyar jezsuita rendtartomány főnöke. 1948-ban letartóztatták. Szabadulása után Kanadába különféle rendi főiskolákban tanított.

²⁹⁷ Zsámboki Pál (1893-1952) 1921-től Habsburg Ottó magyar tanítója. 1936-tól Csillaghegyen lelkész. Tiszteletbeli káplán, majd pápai kamarás.

február 7-én meghozott és 8-án kihirdetett ítéletet, s a jogorvoslatokat ennek megfelelően február 5-én le is írta.

Az ítélet, amelyet a különtanács MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN hirdetett ki Mindszenty József bűnösségét – a vádtól (némileg) eltérő minősítéssel – az alábbi bűncselekményekben állapította meg:

- A demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetében (1946: VII. tc. 1. § (1) bek.),
- folytatólagosan elkövetett hűtlenség büntetében (1930: III. tc. 58. §),
hűtlenség büntetében (1930: III. tc. 60. § 3. pont és az 1934: XVIII. tc. 2. § (1) bek.),
valamint
- 4 rendbeli devizabűncselekményben:
- külföldi fizetési eszközök zárolt letétbe helyezésének elmulasztásával elkövetett büntett (8400/1946. ME. sz. rendelet 1. § (1) bek. a/ pont, (2) bek. b/ pont, 17. § (1) bek., (2) bek.)
- külföldi fizetési eszközzel elkövetett üzérkedés büntette (1922: XXVI. tc. 1. § (1) bek. 1. pont, 1933: XIV. tc. 1. § 8800/1946. ME. sz. rendelet 20. § (2) bek.)
- külföldi fizetési eszköznek engedély nélkül az ország területéről való kijuttatásával elkövetett büntett (8400/1946. ME. sz. rendelet 4. § (1) bek. d/ pont, 17. § (1) bek. I. tétel.)
- bejelentés alá eső értéknek engedély nélkül való rendelkezéssel elkövetett büntette (8400/1946. ME. sz. rendelet 3. § (3) bek., 17. § (1) bek. I. tétel).

A fenti minősítés mellett a különtanács az enyhítő szakasz alkalmazásával mondta ki – „összbüntetésül” – az életfogytig tartó fegyházát, mint főbüntetést 10 (tíz) évi hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának hasonló tartamú felfüggesztését, valamint egész vagyonának elkobzását, mint mellékbüntetést.

Mindkét minősítésnél éppen azzal marad adós a jogi indokolás, amelyre, ha megadja a választ – jogállami mércével – felmentő rendelkezést kellett volna hoznia. Ilyen kérdés pedig a „szolgáltatott” adatok milyensége értve ez alatt jogi minőségüket, hogy ti. egyetlen állami, vagy szolgálati titoknak minősített adat „szolgáltatását” sem állapította meg a tényállás. Az indokolás ezért – a büntetőjogi dogmatika felrúgásával – a legszélsőségesebb módon tágítja a büntetőjogilag védendő titok fogalmát, minden olyan adatra kiterjesztve azt, amely „*a magyar államnak – jogos érdekét érinti, s amit a tulajdonos köztudhatásra nem bocsát (nem publikált)*”. Ez a megközelítés még csak az állam érdekének sérelmét (netán közvetlen veszélyeztetését) sem kívánja meg, csupán azt, hogy ne legyen az adat „*publikált*”. A „*jogos érdek érintése*” nem büntetőjogi fogalom. Ezért az „*érintés*” valójában dogmatikailag értelmezhetetlen. Hasonlóan áll a helyzet a „*publikált*” fogalma esetében is. (Ráadásul a költségvetés és annak teljesülése a szovjet csapatok élelmezéséről „*publikált*” is volt köznyelvi értelemben.) A „jogi indokolás” tehát kilép nemcsak a büntetőjog terminológiájából, hanem a dogmatikai rendszeréből is és azt politikai tartalommal helyettesíti. Ez a felfogás valójában nem más, mint a véleménynyilvánítás és a bírálat jogának teljes elnyomása, nem is szólva a szabad információáramlásról, amely a sajtó szabadságának előfeltétele.

Ugyancsak megkerüli az indokolás azt a tény is, hogy a békeszerződés hatályba lépéséig Magyarországon a SZEB tagjait illette a szuverenitásból folyó számos jogosítvány. Nem lehet ezért hűtlenséget megállapítani (1930: III. tc. 58. §) fogalmilag sem, amikor egyik

SZEB taghoz történik folyamodás az emberi jogok biztosítása érdekében, még abban az esetben sem, ha ez egyben a másik SZEB tag elleni panaszt is jelent.

Az 1989-es perújítási nyomozás után készült Összefoglaló értékelő részében, „Az állam elleni bűncselekmények” című fejezet lényegében hasonló az állaspontra jutott a végeredményt illetően. A primás *„összeesküvésre, szervezkedésre utaló magatartást nem tanúsított”, s a továbbított információk és levelek „olyan adatot nem tartalmaztak, melyek kémkedésre utaltak volna, vagy titoknak minősültek volna”*. A sok tekintetben súlyosan kifogásolható perújítási nyomozás és az Összefoglaló számos tévedése, sőt tendenciózus (rosszindulatú) végkövetkeztetései mellett is az államellenes bűncselekmények teljes hiányára vonatkozó megállapításával maradéktalanul egyet kell érteni.

A devizabűncselekmények indokolása mutatkozott a leghálásabb témának, hiszen itt voltak formálisan leginkább helyén a jogszabályi rendelkezések (a tényállás számszerűségeinek zavarossága meg amúgy sem érdekelt senkit). A fizetőeszközök (külföldi segélypénzek és belföldi gyűjtések) felett a primás által gyakorolt rendelkezés valóban tény volt. Ez a rendelkezés azonban nem volt magánjellegű, Mindszenty primási állásából fakadt kötelességszerűen és mindenben megfelelt az adományozók szándékainak valamint az egyház érdekeinek. Ilyen megfontolás alapján az egykorú közvéleményben is felmerült, hogy a deviza bűncselekmények megállapítása nem volt törvényes. Mindezt Nyárádi Miklós²⁹⁸ pénzügyminiszternek az USA-ban tett látogatása során mondott kijelentésére alapozták. Itthon természetesen ennek a nyilatkozatnak nem volt nyoma. A kijelentése az adományozók és a külföldi közvélemény megtévesztésére ugyanakkor kiválóan alkalmas volt. Létezett viszont a Gazdasági Főtanácsnak²⁹⁹ egy határozata, amely szerint az egyházaktól megvételre ajánlott valutát 30%-os költségvetési támogatás illeti. Nos, az ítélet jogi indokolása erre a tényre sem tért ki (holott az elért többlet-haszon megállapításánál nem lett volna szükségtelen). Azt, hogy az állami jogszabályok (amelyeken egyébként nem csak az ÁVO tette túl magát, ha érdekei úgy kívánták, hanem más esetben is alku tárgyát képezték) milyen mértékben voltak amorálisak, s ez okból a rájuk alapított valamennyi elítélés a jogállam mércéjével semmis, már nem Olti Vilmosnak, hanem a diktatúra romjainak eltakarítása megkezdésekor megalkotott 1990: XXVI. tv. előkészítőinek (többek között e sorok szerzőjének) kellett megindokolni.

A büntetés kiszabása körében felsorolt enyhítő és súlyosbító körülmények számbavétele sokkal inkább az ítélet politikai céljaihoz, mint a jogász, szakmai követelményekhez igazodott.

A jogorvoslatok

Tévedett Mindszenty József az emlékiratainak készítésekor, amikor azt panaszolta, hogy védője nem jelentett be *„fellebbezést”*. *„Az ítéletet szóban hirdették ki a Markóban, de*

²⁹⁸ Nyárádi Miklós (1905-1976) jogász. 1944-45-ben részt vett az ellenállási mozgalomban. A Független Kisgazdapárt pénzügyi szakembere, majd delegált pénzügyminisztere. 1948-ban emigrált.

²⁹⁹ A Gazdasági Főtanács, mint gazdasági csúcsszerv 1945. decemberi létrehozása is a kommunista erőkoncentráció része volt. A három főből álló testület tagja a miniszterelnök (Tildy Zoltán), az iparügyi miniszter (Bán Antal) és a közlekedésügyi miniszter (Gerő Ernő) volt. Hatáskörébe tartozott a pénz- és anyaggazdálkodás irányítása mellett az árak és bérek szabályozása is. A Gazdasági Főtanács operatív szerve a Titkárság volt, amelynek vezetését a – szintén kommunista párti – Vas Zoltán látta el.

sohasem kaptam azt kézhez írásban. Az ítélet ellen csak az ügyész fellebbezett: halálos ítélet kimondását kérte a felsőfokú bíróságtól. Jellemző, hogy védőügyvédemnek esze ágában sem volt a bírósági színjátszásban elkövetett Justizmord ellen tiltakozni”.

Azon nem csodálkozhat senki, hogy Mindszenty Józsefnek nem volt jó véleménye védőjéről. A tárgyaláson dokumentálható *„teljesítménye”*, de különösen a perbeszéde alapján több mint jogos ez a neheztelés. Tény, hogy a védői jogorvoslat bejelentése megtörtént és - a tárgyalási jegyzőkönyv tanúsága szerint - Mindszenty József is csatlakozott ahhoz. Igaz a védő nem a védenca tárgyalási vallomására figyelemmel jelentette be a jogorvoslatot. Így: az állam elleni bűncselekmények tekintetében nem kérte védenca felmentését. Mindszenty József tehát vagy nem értette meg a *„semmisségi panasz”* kifejezés jogi jelentését, vagy az igen hosszú ítélet kihirdetése utáni kimerültség miatt kiesett ez a tény az emlékezetéből. Bárhogyan is volt, a bejelentett jogorvoslatokat az első fokú bíróság elfogadta és az ügy iratait a jogorvoslatok érdemi elbírálása végett felterjeszteni rendelte a Népbíróságok Országos Tanácsának.

A NOT anyagában található Kiczko Kálmán semmisségi panaszának terjedelmes indokolása, amely - összehasonlítva az első fokú ítélet előtti teljesítményével - már olyan releváns körülményeket is érint, amelyeket pozitívan kell értékelni. Amit a nyilvánosan elmondott perbeszédben nem (mert/akart) kimondani Kiczko Kálmán, most leírta. Tekintsük át ezeket a pozitív elemeket:

- Hivatkozott a perben el nem hangzott anyag szerepeltetésére: így nincs adat arra, hogy angolszász körök *„közép-európai föderatív királyság rekonstrukciójával”* foglalkoztak bármikor is.

- Arra sincs adat, hogy *„a hazai legitimisták a felszabadulást követően új erővel kezdték el a legitimista mozgalom szervezését”*, (a vád sem tudott 8-10 személynél többet megnevezni).

- Kellő nyomatékka most szólt a védő arról, hogy nem akartak háborút szítani a vádlottak (*„ha a teljes akaratukon kívül álló okból a harmadik világháború mégis kiütne...”*). Elismeri: *„abban az időben valóban volt háborús hangulat, amelyet a háborúra uszító imperialisták szítottak”*. Ennek azonban nincs köze a Baranyay Jusztin féle elaborátumhoz (amelyet sehová sem küldtek el) és Mindszenty szándékához.

- Először exponálta az államforma kérdésében az 1946. évi I. tc. előtti időszak eltérő jogi megítélését.

- Rámutatott, hogy a Zita királynővel és Habsburg Ottóval való találkozás nem volt sem előre megszervezett, sem konspiratív. (*„...védencem nem tehet arról, hogy Zsámboki Pál ezt a két találkozást megszervezte, de egy bizonyos és nincs megcáfolva az, hogy védencem erről a két találkozásról eleve értesítve és arra felkészítve nem volt.”*) Kifejtette továbbá, hogy Mindszenty *„nem a magyar nép képviselőjére adott meghatalmazást”* Habsburg Ottónak.

Végkövetkeztetése szerint: a szervezkedés nem valósult meg *„mert ezekben a cselekményekben nem találhatók fel a törvényben írt tényállási elemek...”*

- Külön szólt a korona kérdéséről. Érdemben a védő itt sem látott bűncselekményt. Az indokolás igen jellemző viszont a korra, amelyben fogant: *„...a népi demokratikus köztársaságnak a Szent Korona csupán történeti ereklyét képez, de nem képez felségjelvényt, vagy felségjogok forrását”*.

- Helytállóan érvelt a SZEB-hez 1946. május 4-én, december 6-án és 1947. június 12-én írott levelek ügyében, feltárva azt a nemzetközi jogi helyzetet, hogy Magyarország a Párizsban, 1947. február 10-én aláírt békét még nem ratifikálta, s így a hűtlenség nem valósult meg.

- A Chapin követnek adatott „...a megszálló Vörös Hadsereg 1946-1947. évi költségvetés-irányzatát és tényleges költségeit...” tartalmazó irattal kapcsolatosan alapos az érvelés: „titkot nem képeznek, mert azok a nemzetgyűlési zárszámadásban is benne foglaltatnak.”

- A devizabűncselekmények tárgykörében a leggyengébb a védekező irat argumentációja. (Csak általában ismerte a devizaszabályokat Mindszenty, így csupán gondatlanság terheli.)

Ezzel valójában be is fejeződik a perirat érdemi – szakmailag helytálló, emberileg pozitív – része. Ami ezután következik az valójában a politikai színjáték folytatása (talán ez volt az ára, hogy a védő az első részt leírhatta?), amelyben a védő dicsfényt vont az ítélet „...II. politikai értékeléséhez” című rész köré. Abnormálisan felfokozott dicséretei „a legteltesebb vallásszabadság”-ról, valamint a 400 éves Habsburg elnyomás túlfűtött kárhoztatása, majd annak kiemelése „hogy a felosztott földbirtokot a magyar paraszt önszántából sohasem adja vissza”, stb. – a stílusában is sekélyes – periratnak már nem minősíthető fejezet valódi funkciója Mindszenty lejárata a „szökési tervvel”: „teljes naivságát bizonyítja s amilyen komolytalan volt részéről ez a kigondolt szökési terv, éppen olyan komolytalan volt a Habsburg-restaurációnak a tervezgetése is.”

Azt az adott körülmények között valóban nem lehetett reálisan elvárni, hogy a védő szembeszálljon a politikai indokolással – ez nyilvánvalóan önpusztító cselekedet lett volna –, de védencének lejárata nem volt törvényszerű.

Sajátos – perirattól ugyancsak idegen elem a büntetés kiszabási részhez kapcsolat okfejtés is. A megbánás túlhangsúlyozása – amelyet esetleg a további enyhítés reményében írt le a védő – még elfogadható. Az ítélethirdetés után – 1949. február 12-én kelt – a börtönben írt/íratott újabb Mindszenty-levélnek azonban semmi köze sincs a vád és az ítélet tárgyahoz. A szóban forgó levél azt a célt szolgálta ugyanis, hogy „a püspöki kart tárgyalásokra” és „megegyezés-re” kényszerítsék. A levél keletkezésének körülményeit nem ismerjük pontosan, de alaposan feltételezhető, hogy a „visszavonulást felajánló” és a „szökési” levélhez hasonló módon keletkezett, s azt Mindszenty még a másodfokú tárgyalás előtt visszavonta. Tény tehát, hogy a vád tárgyahoz, illetve a büntetést indukáló „cselekményekhez” semmi köze sincs, nincs hát helye az enyhítő körülmények között sem.

Ítélet másodfokon

A fellebbviteli tárgyalásra 1949. június 28-án tűzött Jankó Péter³⁰⁰ tanácselnök határnapot. Az 1949. július 6. napjára megadott időpontra azonban a vádlottakat nem, csupán

³⁰⁰ Dr. Jankó Péter (1907 – 1955) bíró, 1945. májustól a Budapesti Népbíróság tagja, 1946 novemberétől másodelnöke, 1949. szeptember-október között elnöke. 1948 első felében és 1949. novemberétől 1950. decemberig a Népbíróságok Országos Tanácsa tanácselnöke. 1947-től a nagy koncepciók pereiben tanácselnök, pl. a Magyar Közösség perében, de ő tárgyalta első fokon a Rajk-per is. 1950-től haláláig a Legfelsőbb Bíróság másodelnöke. 1955-ben öngyilkos lett.

a védőket rendelte idézni. A vádlottak közül - a rendelkezésre álló iratokból kitűnően - csak Zakar András értesült a tárgyalásról, Mindszenty József csak július 5-én délben tudta meg a másnapi tárgyalási határnapot. Másnap elküldte a NOT-nak címezve a már fentebb hivatkozott levelét, amelyben kijelentette, hogy minden vallomást és nyilatkozatot visszavon, amelyet neki tulajdonítanak letartóztatása napjától kezdve. Ismerte a per célját és a hatalom valódi szándékait, valójában az lett volna a hihetetlen, ha a NOT elrendeli Mindszenty József személyes meghallgatását. Ez ugyanis ellentmondana mindennek, amely a Mindszenty-ügyben (no és a vallás tervezett felszámolása ügyében) mindeddig történt. Egyébként – mert az ügyben ítélethirdetésre csak 1949. július 9-én került sor – lett volna lehetőség Mindszenty személyes meghallgatására a NOT ítéletének kihirdetése előtt. A június 6.-ra kitűzött fellebbviteli tárgyalás is nyilvános volt, azon azonban egyetlen vádlott sem volt jelen. Jankó Péter tanácselnök és az ítélőtanács pártokat képviselő tagjai mellett a jegyző és a védők jelenlétében tartották meg a fellebbviteli eljárást. A fellebbviteli tárgyaláson csupán Farkas Endre ügyvédnek Mindszenty József édesanyja által adott meghatalmazása érvényessége körüli vita okozott némi zavart. Az iratismertetés után mindegyik védő fenntartotta az írásban beadott védekezést. Sajátos, hogy Kiczko Kálmán csupán a már említett (február 12-i) nyilatkozatra hivatkozott, de védence minden nyilatkozatát visszavonó elhatározásáról nem esett szó, s erre a nagyon fontos tényre nem tért ki a NOT ítélete sem.

Az ítélet kihirdetésére 1949. július 9-én került sor. Mindszenty Józsefet érintően a rendelkező rész a jogi minősítésben tartalmaz némi változtatást. A főbüntetés továbbra is életfogytig tartó fegyház maradt. A mellékbüntetések: a politikai jogok 10 éves felfüggesztése, 10 év hivatalvesztés és teljes vagyonek kobzása.

A másodfokú ítélet jogi indokolása, – amellyel a NOT „mozgalomban, vagy szervezkedésben való tevékeny részvétel, vagy annak vezetése” fogalmát fejt ki – azon jogi abszurdumoknak egyike, amelyek arcul csapva a büntetőjog alapvető dogmatikáját és a törvényben rögzített szabadságjogokat, minden politikai szabadságjog gyakorlását lehetetlenné teszik Magyarországon. Az 1946: VII. tc. 1. § (1) bek. értelmezésénél a köztársaság megdöntésére irányuló cselekmény képezte a vád (és az indokolás) tárgyát. E tényállásban szereplő „*megdöntés*”-ének a jogellenes (erőszakos) eszköz nem fogalmi eleme. Másként szólva a NOT ítélete nem kevesebbet jelentett ki, mint hogy öröknek tekinti az ország államformáját és a társadalmi rendjét. Sőt kijelenti: „...a „*megdöntés*” szónak olyan értelmet tulajdonít (mármint a NOT szerint törvény), amellyel nem jár együtt az, hogy a megdöntésre irányuló cselekvőség alakilag jogellenes eszközöket, jogellenes eljárási módot használjon” mert a törvényhozó – a NOT szerint – büntettnek tekint „bármilyen... haladás-ellenes, reakciós irányú lényegbeni változtatást.” ... „Tűrhetetlen volna, hogy a demokratikus haladást biztosító államrendet és államformát reakciós erők szervezkedése akár alakilag jogellenesnek nem minősíthető eszközökkel is veszélyeztesse.” A NOT álláspontja szerint, abban az esetben, ha a fennálló államhatalom – külső erőtenyező következtében – megszűnne sem képzelhető el hatalmi vákuum, csak a hatalom gyakorlása „szünetelne”, amikor is mindenki kötelessége az 1946. évi I. tc. hatalmi viszonyainak helyreállítása. Ebben a helyzetben a királyság restaurálása a „*demokratikus államrend és köztársaság tényleges megdöntésének mintegy betetőzése.*”

Ennél büntetőjogilag szakszerűtlenebb, történelmietlenebb és ostobább szofizmus ritkán olvasható bírói ítéletben. Semmivel sem bölcsebb ez az okfejtés, mint kimondani: egy más

által megölt ember holttestének eltemetése nem más, mint a rajta elkövetett gyilkosság betetőzése, azaz újabb gyilkosság (hiszen temetetlenül hagyva, netán feltámadna). Az okfejtés legnagyobb „*csúsztatása*” a római jogból eredő fogalom, a hatalom átmeneti szünetelése az államterület egy részén. Ez a konstrukció azonban sem a római jogban, sem egyetlen polgári állam jogában nem járt azzal a morbid kíváncsisággal, hogy az államhatalom megszűnésének elismeréséhez egyben minden embernek is el kell pusztulnia az érintett területen.

A NOT abszurd álláspontja jogilag értelmezhetetlenné és ezáltal kezelhetetlenné tett minden egyes – 1946. évi VII. tc. 1. §-al kapcsolatos – jogesetet, mert azok a politikai és ideológiai fogalmak, amelyekkel a jogi terminológiát helyettesítette – főként a jogellenesség kiiktatásával – a hatalom teljes önkényének nyitott utat, egyben megfosztotta a polgárokat attól a joguktól is, hogy alkotmányos keretek között az állami és társadalmi rendet megváltoztassák. Nem más ez, mint a népszuverenitás teljes tagadása.

Hasonlóan abszurd a titokkal kapcsolatos NOT álláspont. Nem a „*köztudhatóság*” a „*döntő tényező*” a NOT értelmezésében, hanem „*bármely adat a tudomásszerzésre nem hivatottakkal szemben minősül titoknak*”. Ez a definiálás nem kevesebbet takar, mint hogy bárki elítélhető bármely „*köztudhatóságú*” adat továbbadásáért, ha őt az adat tudására „*nem hivatottnak*” tekinti a hatalom. Valójában tehát feloldódott a titok fogalma, és a titokvédelem értelmezése csakúgy, mint a jogbiztonság. Az önkénynek és a teljes jogbizonytalanságnak nyitott tehát utat, „*a minden titok, amit titoknak akarunk utólag tekinteni*” álláspont.

A büntetéskiszabási kérdésekben a NOT ítélete Mindszenty József vonatkozásában a súlyosbító körülményeket kiegészítette „*azzal, hogy nevezett egész, mondhatni a felszabadulás óta állandósággal tanúsított haladásellenes, reakciós magatartása képezte a demokratikus Magyarország haladásának legelső-rendű akadályát*”. Valamint „*...szembeállított a demokratikus fejlődéssel... egyéb rétegeket is szembeállított vele*”... „*megosztotta a magyar dolgozó népet*”... „*a legcsekélyebb kétség sem lehetne Mindszenty Józseffel szemben, a halálbüntetés alkalmazandósága felől.*”

A kiegészített bűnösségi körülményeknek éppolyan kevés köze van tehát a joghoz, mint a minősítés indokolásának. Minden, ami a bűnösségi körülmények címen itt leíratott, tömény kommunista politikai propaganda. Miként a halálbüntetés kiszabásának mellőzése sem más: „*Mindszenty József letartóztatása, majd a vele szemben folytatott eljárás, végül az életfogytiglani fegyházba kiszabó első bírói ítélet, egyre jobban és jobban, a dolgozó nép egységének helyreállítását eredményezte... A kiszabott büntetés elsőrendű feladatát elérte.*” Mindez éppolya kevésbé volt igaz, mint minden más Rákosi „*alkirály*” szovjetvilágában.

Kahler Frigyes:

Küzdelem a lelkekért – gondolatok Mindszenty József bíboros, hercegprímás letartóztatásának évfordulóján

A II. világháborúban győztes hatalmak a világ újraosztása során Magyarországot – a Közép-Kelet európai térség többi államával a Szovjetunió érdekkörébe utalták. Ezzel – a katonai megszállással lényegében egy időben – megkezdődött az új hódítás területén a szovjet-rendszer fokozatos kiépítése, annak minden következményével.

Magyarországon 1945 és 1949 között – a demokrácia paravánja mögött – a hatalom kemény instrumentumait kézben tartó MKP átalakította a magyar jogrendszert³⁰¹, ennek során a jogból *kirekesztette az erkölcs legalapvetőbb normáit*, azzal a nem is titkolt céllal, hogy azok eszközül szolgáljanak *az osztályharcban*, s ezért minden garanciális jog biztosítását mellőzték. Az eljárások *politikai célok gátlástalan elérésére voltak alkalmasak*.

Koncepciós perek³⁰² alatt azokat az eljárásokat értjük, amelyek során egy, a hatalom által előzetesen meghatározott politikai cél elérése érdekében használják fel a bűnüldözést és az igazságszolgáltatást, függetlenül attól, hogy követtek-e el bűncselekményt, vagy a valóban elkövetett bűncselekménynek van-e kapcsolata a politikával.

Szovjet előzmények

Az újkori történelem során Európában koncepciós perekkel a *francia forradalom* idején találkozunk nagyobb számban. A magyarországi koncepciós perek azonban közvetlenül a *szovjet* mintát követték – rendszerint szovjet „*tanácsadók*” bevonásával. Az 1917. októberi hatalomátvételt követően a bolsevik terror akkor alkalmazta a „*bírósági segédletet*” ellenfeleinek megfélemlítésére, ha azzal külön politikai céljai is voltak, más szóval ilyen eszközökkel *kívánt üzeni a határon belüli még erőt jelentő politikai tényezőknek vagy a külföldi ellenfeleiket kívánták megfélemlíteni*.

Az orosz ortodox egyház felszámolását célozta meg a Tyihon pátriárka ellen folytatott per. A harmincas években több hullámban folytattak koncepciós pereket (trockista perek, stb.). A módszer a szovjet-rendszer részévé vált, s minden szovjet provinciává süllyesztett államában kötelezően alkalmazták.

---

³⁰¹ KAHLER Frigyes: *Joghalál Magyarországon 1945-1989*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1993; SZAKÁCS Sándor - ZINNER Tibor: *A háború "megváltozott természete - Adatok és adalékok, tények és összefüggések - 1944-1948*. Budapest, Genius Gold Rt., 1997.

³⁰² Nemzetközi kongresszuson első ízben Budapesten 1991. október 17-i plenáris ülésen KAHLER Frigyes: *Jogszolgáltatás - igazságszolgáltatás* címen fejtette ki a témát. Kriminálinfo '91. Budapest, 1992. 21–27. és angolul: Justice or administration of law, Kriminálinfo '91. angol nyelvű kötete (Budapest, 1992.) 21–27. Jelentős megállapításokat tett e körben M. KISS Sándor: Konrad Adenauer Stiftung „*Felelősség vagy büntethetőség a kommunizmus utáni rendszerben. Jogállam és igazság*” című nemzetközi konferenciája Budapest, 1992. május 16. Írásban: Erhard von der BANK: (szerk.): *A múlt feldolgozása a jogállam eszközeivel*. Budapest, Konrad-Adenauer-Stiftung. Budapesti Képviselő, 1992. Vö: még: KAHLER: *Joghalál*: 139–145.

Támadás az egyház ellen – támadás az istenhit ellen

Csapda, „a nagy megtévesztés”

A veszített háború eredményeként Magyarországon csaknem teljes elit-váltásra került sor. Az új politikai elit kénytelen-kelletlen elfogadták a korábban jelentéktelen társadalmi súlyú kommunistákat.

A Szovjetunió propagandagépezete sikeresen tévesztett meg nem egy konzervatív magyar tudóst – így Szekfű Gyula történészt is – aki a megszálló Szovjetuniót „*nagylelkű hatalomként állítja a magyar társadalom elé, amelynek nincs szándékában proletárdiktatúrát teremteni Magyarországon, s ez Szekfű szemében „történelmi tény”*”³⁰³. A szovjet viszonyok megismertetése (az egypártrendszer)³⁰⁴, a magántulajdon³⁰⁵, s kiemelten a vallásüldözések félelmetes és sötét korszakának előadása kísértetiesen egybevág a későbbi „állam és egyház szükségzerű szétválasztása” marxista formulával, miként azt a szovjet enciklopédiák nyomán készült magyar tankönyvekben olvashatjuk.³⁰⁶ Ormos Mária, a korszak ismert kutatója, (1991-ben) rámutatott³⁰⁷ arra a *tendenciára*, amellyel „*akkoriban azonban csak a beavatottak voltak tisztában*”, hogy ti. az MKP kezdettől fogva a hatalom kizárólagos megragadására készült, de ezt a törekvését minden eszközzel leplezte.

A „*nagy megtévesztés*” eszköztárában a szabadságjogokkal folytatott demagógia előkelő helyet foglalt el. Kiemelkedő e körben a *vallásszabadsággal üzőtt szemfényvesztés*.

A kommunisták a szabadságjogok kérdésében mindenkor kettős mércével mértek. A szabadság jogok gyakorlása, akkor volt törvényes, ha a kommunisták mozgatták a szereplőket, minden esetben „reakciós összeesküvés”, „lázadás”, amikor az említett jogokat *nem kommunista célok érdekében kísérelték meg gyakorolni*.

A valóság: az egyház elleni stratégia felépítése

A kommunista ideológia harcoss ateizmusa meghatározó volt a hódított területeken. A háború utáni magyar társadalom *túlnyomó többsége vallásos – római katolikus – volt*. Az 1944 végén hatalomra került új politikai elit – ha nem is volt kifejezetten ateista – közöttük egyetértés volt „*az antiklerikalizmusban, mely az egyházak – főleg a katolikus egyház – túlzott szellemi és politikai befolyása ellen irányult*.” Bizonynal igaz Ormos Mária vélekedése, amely szerint a hatalomra törő MKP „*nemcsak az egyháznak, mint intézménynek lehetetlenné tétele miatt, hanem azért is, mert így az állandó politikai nyomás elől a templomba sem volt tanácsos menekülni*”.³⁰⁸ Emellett igaz az a megállapítása is: „*A XX. századi diktatúrák története mutatja, hogy a totális rendszerek minden „idegen” befolyást ki akarnak küszöbölni mind a politikából, mind a társadalom életének egészéből*.”³⁰⁹ (Kiemelések tőlem: K. F.)

³⁰³ SZEKFÜ Gyula: *Forradalom után*. Budapest, Cserépfalvi én. [1947] 84.

³⁰⁴ Uo. 133–135.

³⁰⁵ Uo. 140.

³⁰⁶ Uo. 151–153.

³⁰⁷ Társadalmi Szemle, 1989/különszám, 5–10.

³⁰⁸ Társadalmi Szemle, 1989/különszám, 10.

³⁰⁹ Uo.

A harcos ateizmus elvi álláspontját képviselő bolsevik ideológia – mint az Jemeljan Jaroszlavszkij³¹⁰ nyomán jól ismert – *csak olyan módon tudta elképzelni a társadalom feletti uralmát, ha a számára „idegen befolyást” jelentő istenhitet – félretéve a társadalom ellenkező igényét – minden eszközzel megszünteti, ami a szellemi riválisnak tekintett egyházak megsemmisítésének igényét jelenti, az egyén feletti kizárólagos politikai és lelkiismereti hatalom megteremtése érdekében.* Ezt azonban csak a legmagasabb kommunista fórumokon mondták ki nyíltan. Mielőtt megvizsgálánk néhány, állításainkat igazoló forrást, nem hagyhatók figyelmen kívül az egyház megsemmisítésére tervezett hadműveletet végrehajtó személyek gondos kiválasztásának kérdése. Ezek – a párt felső vezetését nem számítva – olyan renegát (apostata) keresztények, akik vagy neofita kommunista buzgalommal a kommunista párt tagjaként léptek fel volt egyházuk ellen, vagy az egyházuk kebelében maradva – a szovjet „Élő Egyház” mintájára – a „békemozgalom” álcájában buzgólkodtak az egyház(ak) önfelszámolásában. Az első csoport kiemelkedő figurája Ortutay Gyula, akinek „titkos belépését a pártba” az MKP titkárságának 1945. március 7-én megtartott ülésén elfogadta, s részére más néven állítottak ki tagsági könyvet.³¹¹ Ortutay Gyula a nyilvánosság előtt, mint a Kisgazdapárt kultuszminisztere szerepelt, még 1949-ben is.

Az egyház felszámolására az ÁVO-n belül Rákosi utasítására már 1946-ban megszerveztek egy alosztályt kizárólag az „egyházi ügyek” kezelésére. Az Egyházügyi Alosztály vezetésére Tihanyi János kapott kinevezést. *„Az alosztály fő feladata Mindszenty és környezetének figyelemmel kísérése, politikai tevékenységének ellenőrzése volt. Annak érdekében, hogy megfelelő információhoz jussanak, az egyházi alosztály mélyen beépült a katolikus egyházba, több papot, köztük püspököket is, beszerveztek az együttműködésre. Ilyen módon pl. a püspökkari értekezletek jegyzőkönyvei már másnap Rákosi asztalára kerültek. Az alosztály a megismert információkat Péter Gábornak jelentette, aki ezeket Rákosi Mátyáshoz juttatta el. Rákosi nemcsak összefoglaló jelentéseket, hanem egy-egy eseményre vonatkozóan részjelentéseket is kapott.”*³¹² Létrejött tehát a legfontosabb erőszakszervezetben belül az a struktúra, amely speciálisan az egyházak (s elsősorban a katolikus egyház) felszámolására volt hivatott. Az alosztály feladatkörét 1951-ben az Állami Egyházügyi Hivatal vette át.

A római katolikus egyházon belül szervezett békepapi mozgalom³¹³ számára „megszerzett” papok esetében a hatalom nem válogatott az eszközökben. Rendszerint (erkölcsi támadhatóságra alapozott) zsarolás, fizikai kínzás, vagy (kényelem- és vagyonszeretet, karriervágy, vagy gőg kielégítését célzó) vesztegetés volt a leggyakrabban használt eszköz.³¹⁴

³¹⁰ JAROSZLAWSZKIJ, Jemeljan: *Lenin, a kommunizmus és a vallás.* (Moszkva, 1933.), uő: *A kommunisták és a vallás: cikkek és beszédek a vallásról: 1918-1941.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1959., valamint a Bezboznik (Ateista, vagy Istentagadó) c. folyóiratban 1920–24. közötti írásai.

³¹¹ Politikatörténeti Intézet Levéltára (PI.) 274. f. 4. 20. ö.e.

³¹² A Legfőbb Ügyészség B.18 300/1989., megállapítás a Mindszenty-per perújítási nyomozása során.

³¹³ 1950 augusztusában indította Beresztóczy Miklós, akit 1958. február 2-án exkommunikált Róma, s csak 1971. október 3-án oldották fel az egyházi büntetést.

³¹⁴ LÉNÁRD Ödön: *Erő az erőtlenségben. Esmélődés élmények és dokumentumok fölött a magyar katolicizmus helyiállása köréből a kommunista diktatúra alatt.* Kézirat a Kahler-bizottság anyagában. Rámutat a békepapi mozgalom két – exkommunikált – atyja: Horváth Richárd és Beresztóczy Miklós, valamint a miniszterelnökségi államtitkári posztot betöltő Balogh István “beszervezésére” (29–47. o.). A zsarolás és megvesztegetés módszerét kombinálta később is a hatalom a legfelsőbb szinten is, így Máté János esetében.

*A hatalom az istenhit minden formája és megnyilatkozása ellen fellépett. A támadás megindult a református egyház ellen is.*³¹⁵ Kevéssé ismert tény, hogy a Magyar Kommunista Párt és ÁVO (ÁVH) vezetés ugyancsak kíméletlenül lépett fel a holocaustot túlélte vallásos zsidóság ellen.³¹⁶

A támadás az okmányok tükrében

Az az állításunk, hogy az MKP az egyházak elszorvasztását és a vallásos világnézet megsemmisítését tűzte ki végső céljául nyomon követhető a pártdokumentumokban is. Ezek a dokumentumok kíméletlenül őszinték és nemcsak az rekonstruálható belőlük, hogy mi volt az alkalmazott taktika, hanem kitűnik az egyes lépések aprólékosan átgondolt volta is. A támadás elhatározását már az MKP KV 1945. november 22-i ülésén írásban rögzíti a jegyzőkönyv.³¹⁷ Rákosi rámutatott: „...óvatosan kell dolgozni és nekünk nagyon meg kell nézni, hogyan és milyen formában támadunk.” Ehhez képest a támadások sohasem az egyház, hanem annak – úgymond – „legreakciósabb” képviselői és intézményei ellen irányulnak, „ezzel opposícióba kényszerítve magát az egyházat”.³¹⁸ Ezt a célt szolgálták azok az 1946-ban a sajtóban megjelent cikkek, amelyek az egyházak – mindenekelőtt a katolikusok – ellen irányultak, és az iskolákban folyó „összeesküvésekről” szóltak. 1946. szeptember 29-én (MKP II. kongresszusán) pedig pártprogrammá tette az egyházak megsemmisítésének feladatát azzal az indoklással, hogy „a magyar egyházak kezdettől fogva ellenszenvvel nézték a demokráciát”.³¹⁹

Mindez nem volt lehetséges a hercegprímás „kikapcsolása nélkül”. Ezt az akciót személyesen Rákosi Mátyás irányította (operatív módon is). Először a közvéleményt kellett befolyásolni a napi sajtó³²⁰ és írásos propagandaanyagok,³²¹ valamint kieroszakolt tüntetések³²² segítségével, amelyeket országszerte filmhíradókon mutattak be. 1948 karácsonyán látta elérkezettnek az időt Rákosi kiadni a letartóztatási parancsot.

Most azonban lépünk egy kissé előre az időben, mert azt kívánjuk igazolni, hogy a Mindszenty-per egy folyamat egyik (kétségtelen legfontosabb) állomása, amelynek végső célja az egyház összeroppantása.

1949. január 4-én meg is kezdődtek a „tárgyalások” a püspöki kar és az állam között. 1950. augusztus 30-án Grósz József kalocsai érsek és Darvas József vallás- és közoktatási

³¹⁵ Vö: részletesen: BARCZA József: *A kommunizmus és a református egyház*. – kézirat a Kahler-bizottság anyagában. (Az 1956-os forradalom megtorlására vonatkozó rész megjelent a *Confessio* '94. 1. 90–103. o.) Vö. még: Társadalmi Szemle, 1989/ különszám 34. o.

³¹⁶ Vö: PELLE János: *Bolsevik antiszemizmus*. – kézirat a Kahler-bizottság anyagában, Uő: *A konstruált vérvád I. Miskolc, 1946. július*. In: Valóság, 1995/1. 55–68. Valamint a cionisták (vagy feltételezett cionisták) üldözésére Társadalmi Szemle, 1989/ különszám 110–113. o.

³¹⁷ Pl. A. KV. 83. F. Jegyzőkönyv.

³¹⁸ Tsz. 32. o.

³¹⁹ Vö: MKP III. Kongresszusának jegyzőkönyve (Bp., 1946.)

³²⁰ Vö: Szabad Nép 1948. október 6., 19., november 10., 14., 16., december 21.

³²¹ Vö: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985.

³²² A tüntetésekre kivezényelték az egyházi iskolák tanulóit és tanárait. A püspöki székhelyeken a püspöki palota előtt tartották a tüntetéseket. A tüntetésekre „*csasztuskákat*” írtak, amelyet skandalálni kellett a résztvevőknek. A székesfehérvári tüntetés résztvevőjének beszámolója szerint „*Vesszen Mindszenty – Amerika fizeti. Vegye le a palástot – hagyja el az országot. Reakciós, nem magyar – megint háborút akar*”. Valamint: „*Czapik érsek legyen esze – amit ígért most tartsa be.*”

miniszter aláírta azt a „megállapodást”,³²³ amelyet nyomban követett a szerzetesrendek „megszüntetése”.³²⁴ Ezzel az állam fontos lépést tett a teljes egyházkormányzat állami felügyelet alá helyezése felé, amely az 1950-es „egyezmény” aláírója Grösz József és számos társa ellen folytatott persorozat után következett be. Így az 1947: XXXII. tc. – *a felekezetek teljes egyenjogúságáról alkotott törvény – a felekezetek egyenlő leigázásaként valósult meg.*

Még alig száradt meg a tinta az „egyezményen”, amikor Farkas Mihály 1950. szeptember elején az újabb „harci szakaszra” hívta fel a figyelmet. Révai József pedig 1951. április 14-én „a klerikális reakciót”, mint „az imperializmus legfontosabb ügynökét” jelölte meg. Május 4-én az MDP Titkársága ülésén az egyházpolitika módosulásának kérdéséről beszélt.³²⁵ Kifejtette, miként lehet „egyik vagy másik püspökre fő tüzet irányítani (Elsősorban Gröszre, Péterire (sic!) és Shvoyra, utánuk Hamvasra és Papra)”. Ami ezután következett sokkal inkább egy maffiavezérek tanácskozásán keletkezett tervezet, mint politikai dokumentum. Elhatározták a „pálosok elleni per előkészítését”. A dokumentum ezt követően így folytatódik. „A per vádlottjait »amalgán« (sic!) módszerrel kell kiválogatni: a pálosokon kívül vádlott legyen a ciszter rendfőnök és néhány püspök, akik ellen komoly bizonyítékaink vannak.”³²⁶

A terjedelmes dokumentum, a Mindszenty utáni egyház teljes szétverésére vonatkozik. Nem kétséges tehát, hogy a „megegyezés” nem más, mint az egyház felszámolását elősegítő hivatkozási alap, amelyet minden esetben „megsért” az egyház, ha bármit tesz, ami hivatása körébe tartozik. Ezért „a kormány a maga eszközeivel gondoskodik egyezmény betartásáról”, vagyis átveszi nyíltan is az egyházkormányzást. Ez 1951. május 15-én az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) felállításával meg is történt.³²⁷

A Grösz-per és a hozzá csatolt szatellitperek bonyolult rendszert képeztek, s az előre elkészített tervek szerint zajlottak le.³²⁸ Az 1951. június 28-án kihirdetett ítélet szerint Grösz József 15 év börtönbüntetést kapott, s súlyos büntetés várt a per – valamint a szatellitperek – többi vádlottjára is.

A pásztorok megveretése után a nyáj szétszórását kezdte meg a hatalom. Az Elnöki Tanács 1951. évi 20. tvr-el a főkegyúri jog gyakorlását rendelte el, így az érseki, püspöki, segédpüspöki apáti tartományfőnöki (és helyetteseik) kinevezése csak az Elnöki Tanács

³²³ Vö: A Kereszt II. 21. 1951. augusztus 31. Az „egyezményről” vö. még: GERGELY Jenő: Az 1950-es egyezmény. A szerzetesrendek feloszlása Magyarországon. (Dokumentumok). Budapest, Vigília Kiadó, 1990.

³²⁴ 34/1950. tvr. 1950. szeptember 7.

³²⁵ PI. A. 276. f. 54/142. ö.e. 3–9.

³²⁶ Uo.

³²⁷ Az ÁEH felállítása a tervezettnél fél évvel korábban történt meg.

³²⁸ A vádirat nyilvánosságra hozatalát május 25–26-ra, a tárgyalást – amelyet 4 naposra terveztek – június 2-re ütemezték. Miként a Rajk-per párt döntései között megtalálható a Mindszenty ügy kihirdetendő II. fokú döntése, úgy a Grösz-perben prejudikáló Rákosi a Kádár-ügyhöz kapcsolta a szentenciát az MDP KV 1951. május 22-i ülésén (PI. 176. f. KV. 113. F.). A Grösz-perben elítéltek: Grösz József 15 év, Endrédi Kálmán Vendel (zirici apát) 14 év, Hagyó-Kovács András Gyula (ciszter jószágkormányzó) 13 év, Bozsik Pál (remetekertvárosi plébános) 10 év, Vezér Ferenc (pálos szerzetes) halál, Csellár István Jenő (pálos szerzetes) 10 év, Gyetvai Péter (irodaigazgató) 8 év, Farkas Endre (ügyvéd, Mindszenty József édesanyja által fia ügyében, meghatalmazott védő) 8 év. A szatellit perek közül kiemelkedők. A pálosszentkúti-ügy: 8 halálos ítélet. A pálos szerzetesek pere (11 szerzetest 160 év börtönre ítélték), Zaveczyk Iván és társai ügye 3 halálos ítélet. Friedrich István és társai pere – vagy a „Grösz-kormány” pere (Budapesti Megyei Bíróság 0012220/1951.) 1 halálos ítélet. Vö: SZÁNTÓ Konrád: A meggyilkolt katolikus papok kálváriája. Budapest, Mécses Kiadó, 1991.) 60–63. o. Vö. még: SALACZ Gábor: A magyar katolikus Egyház tizenhét esztendeje, 1948–1964. (München, Görres Ges., 1988. 104. o. és JÁMBOR Ottó: Grösz érsek koncepciók pere. In: Belügyi Szemle, 1990/3.

hozzájárulásával volt lehetséges. Az ÁEH pedig „valamennyi aulába miniszteri biztosokat nevezett ki azzal a feladattal, hogy a kormányzat egyházpolitikai intézkedéseit végrehajtsák”.³²⁹

Az egyházkormányzat teljes állami felügyelet alá helyezése tehát szovjet minta szerint megtörtént.³³⁰ Ezt követte – miként a fentebb ismertetett politikai terv azt elhatározta – *a hívők nagy tömegeinek elidegenítése, vagy (ha ez nem sikerül) erőszakos elszakítása az egyháztól.* 1951. szeptember 15-től a kultuszárca szinte lehetetlenné tette az iskolai vallásoktatást mondhatni egy világnézeti „elvonókúrának” vetették alá a hívők ezreit.³³¹ A hit elleni támadás – amely különböző hevességgel – szakadatlanul folytatódott valójában 1989-ig *milliók tömegeket vont (vagy véglegesen szakított) el az egyháztól.*

Magyarország '56-os forradalma csak egy pillanatra állította vissza a vallás (és Mindszenty József) szabadságát és szüntette meg az ateista állami egyházkormányzást. A forradalom leverése után a *folyamat, változatlanul folytatódott, mind a hierarchia ellen, mind pedig az egyházhoz hű tömegek további „leválasztásával”.*

A Mindszenty-per: az egyház elleni stratégia kulcspere

Egyház és hatalom a Mindszenty-per előtt:

A Mindszenty-per előzményeit, a katolikus szervezetek feloszlását³³² valamint a szerzetesek elleni akciókat, *középiskolákban tartott házkutatások, a diákok durva zaklatását és bántalmazását, – amely rendszeres volt – Mindszenty József emlékirataiban nem túlozta el.*³³³

Tény, hogy Mindszenty bíboros a pápához küldött jelentésében 1948. év közepéig 225 *pap és szerzetes*³³⁴ *fogságba vetéséről, illetve elítéltetéséről küldött jelentést.*³³⁵ A letartóztatásokat és „leleplezéseket” a sajtó minden esetben kész volt szalagcímesen, bombasztikus stílusban tálni.³³⁶ A hatalom tehát *félreérthetetlen üzenetet küldött mind az egyházi hierarchiának, mind a hívőknek: ki kívánja szorítani az egyházat és a hitet a magyar társadalom életéből – miként azt a politikai dokumentumok tükrében láttuk.*

A kiszorítás

Az egyházi befolyás csökkentése érdekében a már érintett egyházüldözés mellett két lényeges területen indult offenzíva. *Az egyház anyagi létalapjának elvonása, amely nemcsak*

³²⁹ Vö: GERGELY Jenő: A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1985. 125.

³³⁰ Ennek első dokumentumkötet: BINDES Ferenc–NÉMETH László: *“Ha engem üldöznek...” Válogatott dokumentumok a Győri Egyházmegye Életéből 1945–1966.* Budapest, Mécs László Lap- és Könyvkiadó, 1991.

³³¹ Társadalmi Szemle, 1989/különszám 99.

³³² A szervezetek feloszlását a SZEB szovjet képviselője is sürgette, mert potenciális ellenséget látott a vallásos egyesületekben.

³³³ Vö: MINDSZENTY József: *Emlékirataim.* Toronto, Vörösvári István kiadása, 1974. 126–121.

³³⁴ Az egyéni sorstragédiákra legrészletesebben vö: HETÉNYI VARGA Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában.* Abaliget, Lámpás Kiadó, 1992–1996. I–III. k., HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában.* Abaliget, Lámpás Kiadó, 2002. I–II. k.

³³⁵ Az irat eredetiben: Esztergomi Prímási Levéltár (EPL) 5290/1948., 1948. július 25.

³³⁶ Mint pl. P. Pelbárt esetében a Szabad Nép *“A bombás szerzetes”* című cikke.

függetlenségét volt alkalmas megrendíteni, hanem működési területét is összezsugorította. A másik az egyház teljes kiszorítása az iskolából, az egyház szellemi ellehetetlenítésére volt alkalmas.

A vallás, mint magánéleti kategória

Egy polgári berendezkedésű államban *nincs államvallás*. Ilyen módon az állam és az egyház egymással mellérendeltségi kapcsolatban van.

Magyarországon az Ideiglenes Nemzeti Kormány meghirdette a *vallásszabadságot, s a felekezetek egyenjogúságát*. Az 1946: I. tc. deklarálta többek között „...*a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása...*” jogát, ugyanakkor az „antiklerikális” politika erősebb volt a törvény szavainál. A vallásos meggyőződés magánéleti jellegét – s a vallásos emberek összességét az egyházban – akként fogták fel, hogy annak minden irányú *megnyilvánulása reakciós politikai tevékenység*.

1947 tavaszán a fakultatív vallásoktatás bevezetése jelentett kemény összeütközést a bíboros és az állam között. Mindszenty József bíboros a márciusi pásztorlevélben³³⁷ hívta fel a híveket, tiltakozzanak a fakultatív vallásoktatás bevezetése ellen. Nos, a pásztorlevél *három ok miatt tartotta indokoltnak a tiltakozást, mert:*

- *az egyházat alapvetően érintő kérdésben nem kérdezték meg a püspöki kart,*
- *a fakultatív hitoktatás ügyét a Vatikánnal kötendő konkordátum idején kívánták rendezni,*
- *a sajtó megtévesztő módon, olyan tájékoztatást adott, mintha az egyházi vezetők hozzájárultak volna a döntéshez.*

A hatalomtól persze a legtávolabb állt az egyházzal történő megegyezés, különösen a konkordátum megkötése. A baloldali erők „antiklerikális politikája” 1947/48-tól nyílt állami vallásüldözéssé alakult. A *Boldogasszony-év* rendezvényeit, s a résztvevőket a hatóságok minden lehető eszközzel országszerte – szervezetten – rendőri (ÁVO) erőkkel zaklatták. Így többek között *1948. május 13-án rendőrségi erők verték szét a fatimai körmenetet a budapesti sziklakápolnánál, Celldömölkön pedig a templomba igyekvő zarándokokat kergették szét és sokakat letartóztattak.*³³⁸ (A makói és a pócspetri eseményekről már szó esett.)

1948-ban néhány hónapon belül *az ateizmus államvallás rangjára emelkedett* (noha ezt Magyarországon nem mondták ki az állam alaptörvényében, miként az Albániában történt).

A Mindszenty-per előkészítése

A politika és a közvélemény manipulálása, a rágalomhadjárat:

Rákosi Mátyás pártfunkcionáriusok előtt 1948. január 10-én mondott beszédében „*az év végéig végezni kell az egyházi reakcióval*” programot adta³³⁹, egyben megindította *azt a rágalomhadjáratot*, amelynek csúcspontjára Mindszenty letartóztatását időzítették.

³³⁷ EPL. 3020/1947.

³³⁸ Az esetet Mindszenty József emlékirataiban is leírta.

³³⁹ Vö: RÁKOSI Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek*. (Budapest, Szikra Könyvkiadó, 1951. 266–267.

Ugyanakkor arról is határozat született, hogy kellő *előkészítés nélkül* – a tömegekre gyakorolt hatás érdekében – „*semmi esetre se kezdjenek általános támadást az egyház ellen*”.³⁴⁰

A végső támadás megindítására Kecskeméten – 1948. augusztus 20-án – adta meg Rákosi a jelet.³⁴¹

A *Szabad Nép* tömegével közölte a „nagyüzemi szervezett munkásság” leveleit, amelyben „*Mindszenty aknamunkájának megszüntetését*” követelték. A munkássághoz csatlakoztak a kampány többi szereplői: „*parasztok*”, „*pedagógusok*”, „*asszonyok*”, „*katolikus hívők*”. A november 10-i szám vezércikkében megjelent a konklúzió: „*Az ország népe felismerte a mindszenyizmusban rejlő veszélyt. A népi demokrácia nem fogja tűrni, hogy felelőtlen kalandorok – bármilyen formában is – reakciós szervezkedésre használja fel az egyházat.*”³⁴² Hasonló cikkek tömege jelent meg a megyei lapokban is országszerte.

Az MDP KV november 14-i ülésén tovább lépett. A sajtóban megjelenő felhívás – „*Vessünk véget az idegen zsoldban álló klerikális reakció népellenes üzelmeinek*” – mellett Farkas Mihály bejelentette a közeli büntetőeljárás megindítását.³⁴³

A püspöki kar november 3-i ülésén Grösz József kalocsai érsek vetette fel a Mindszenty elleni kampány kérdését, hogy ti. „*a koncentrált támadásokkal szemben a püspöki kar nem lehet közömbös*”³⁴⁴. Az elfogadott körlevélben – amelyben a Boldogasszony-év befejezésének közeledtével történő hálaadást fogalmazták meg, méltatták a hercegprímás érdemeit...³⁴⁵

A prímás körül azonban most már bezárult a gyűrű. 1948. november 18-án – magát fogolynak tekintve – visszavonult az esztergomi érseki palotába, de tisztségéről nem mondott le. Másnap az ÁVO letartóztatta Zakar Andrást – a bíboros titkárát – s ezzel elindult a Mindszenty-per későbbi vádlottjainak elfogása. A MDP KV november 27-i ülésén³⁴⁶ Rákosi Mátyás tartott tájékoztatót és megfogalmazta a vádirat vádpontjainak lényegét is. Rákosi tehát előrebocsátotta, hogy: „*Népmozgalom, mely száz és száz községben ezer és ezer szervezeten keresztül spontán követeli, hogy változtassunk, olyan követelés, amelyet meg kell szívlelnünk*”³⁴⁷. Majd következtek a vádpontok: (amelyeket Gerő Ernő már november 21-i beszédében „*kiszivárogtatott*”) „*A katolikus egyház fasiszta vezetőivel, elsősorban Mindszentyvel szemben... annak a türelmi politikának, amely elnézőbben kezelte a papi vagy bíbornoki talárban garázdálkodó kémeket, árulókat, valutacsempészeket és a Habsburgok visszahívóit, fasisztákat és a régi reakciós rend híveit – ennek a politikának vége.*”³⁴⁸ A *Szabad Népből*³⁴⁹ is közzétett hírhedt beszédében azt is kijelentette: „*Hogyha Mindszentyvel az egyház nem csinál valamit a legközelebbi hetekben, akkor majd csinálunk mi, és ha egyszer*

³⁴⁰ PI. 274. f. PB. F. 554.

³⁴¹ RÁKOSI Mátyás: *Építjük a nép országát*. (Budapest, Szikra Könyvkiadó, 1949. 281–315.

³⁴² *Szabad Nép* 1948. november 10.

³⁴³ Vö: *Szabad Nép* 1948. november 16.

³⁴⁴ EPL. Püspökkari jegyzőkönyvek 1948. november 3–4.

³⁴⁵ 7698/1948. sz. nyilatkozat, aláírták: Grösz József kalocsai és bácsi érsek, Dr. Czapik Gyula egri érsek, Virág Ferenc pécsi püspök pápai trónálló, Shvoy Lajos székesfehérvári püspök pápai trónálló, Dr. Dudás Miklós hajdúdorogi püspök, Dr. Pétery József váci püspök, Dr. Hamvas Endre csanádi püspök, Kovács Sándor szombathelyi püspök, Papp Kálmán győri püspök, Dr. Bánáss László veszprémi püspök, Tost Barnabás rozsnyói apostoli kormányzó, Barót Mihály szatmári püspöki helynök, Pintér László nagyvárad apostoli kormányzó helynök, Dr. Sárközy Pál a pannonthalmi főapát helyettese, Folba János a táborig püspökség vezetője.

³⁴⁶ PI. KV. F. 94.

³⁴⁷ 77 alatt id. 32.

³⁴⁸ Vö: RÁKOSI Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek*. Budapest, Szikra Könyvkiadó, 1952. 351–356.

³⁴⁹ 1948. november 28.

kézbe vesszük a fiatalembert, akkor Róma kapálózhat, mert a magyar demokrácia stabilitásának a jele, hogy mit csinál azzal az emberrel. És nekünk meg kell mutatni, hogy ez a rendszer stabil, nem lehet velünk tréfálni.” (Kiemelések tőlem: K. F.)

A végveszélybe került Mindszenty József 1948. november 18-án szózatot intézett a nemzethez, amelyben elítélte az ellene irányuló hisztériakeltést – ideértve a Nemzeti Bizottságoknak azokat a feliratait is, amelyekben követelték a letartóztatását. Ezeket a folyamodványokat a kommunista irányítás alatt álló testületek egyébként az MDP utasítására küldték a kormányhoz és a parlamenthez. Mindszenty József – miként korábban – ezekben a napokban is tisztában volt azzal, milyen sorsot szán neki a hatalom. November 18-i szózatában sem hagyott kétséget e felől. Majd rámutatott a „nagy megtévesztettek” és a „haladó katolikus tömegek” okulására az egész hajsza (amely *nem kizárólag a magyar egyházzal szemben indult*³⁵⁰ és *nem Mindszenty személye miatt!*) gyökerére: „...*van materialista ateizmus is, melynek egyházüldöző természete nem bennem és nem is az egyházban bírja érthetőségét.*”

Titkárának letartóztatása napján Mindszenty József aláírásával valamennyi plébániának kézbesítendő értesítést fogalmazott³⁵¹ a 6731/48. szám alatt körrendeletileg közölt 2344. kánon alkalmazásával kapcsolatban. „*A katolikus hívek nagy lelki kínok közt gyötrődnek. Minden lélek minden fájdalom az én lelkemnek is mérhetetlen szenvedése. Kegyetlen választás elé állít ma az élet sok katolikus lelket: választania kell az emberi lét fenntartásának lehetősége és az emberi tisztesség, a keresztényi becsület, a katolikus hűség között. Akinak megadatott a szent hősiesség kegyelme, menjen a keresztény katolikus jellem egyenes útján. Isten, az igaz Bíró megjutalmazza érte. Én magam a hívek lelkiismeretén szeretnék könnyíteni. Kijelentem: nem kívánom azt, hogy személyem miatt egyetlen hívő is kenyerét veszítse. Ha a katolikus hívek ellenem tiltakozó íveket aláírnak, abban a tudatban tehetik, hogy ezt nem szabad elhatárolásból teszik. Imádkozzunk szeretett Egyházunkért és édes magyar hazánkért.*”³⁵²

A letartóztatás és a nyomozás

Mindszenty József letartóztatását 1948. december 23-án házkutatás előzte meg a primási palotában, s a pincében kiásták azt a fémtokot³⁵³, amelyben a perben később felhasznált iratok voltak. Décsi Gyula – aki az ÁVH akcióját vezette – gondoskodott arról, hogy a primás találkozzon Zakar Andrással – aki minden bizonnyal pszichotrop anyag hatására nem volt ura önmagának – mintegy fenyegetésül és demonstrálva milyen sors vár rá. Mindszenty József már korábban – valószínűleg novemberben – intézkedett arra az esetre, ha

³⁵⁰ Rámutat arra a tényre – amelyet a magyar irányított sajtó és a “haladó katolikusok” nem említene: Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Romániában, Bulgáriában és Lengyelországban ugyanaz a folyamat zajlik. Felemlíti Beran, Sapieha, Cisar példáját és a négy püspök letartóztatását Romániában.

³⁵¹ 7059/1948. szám alatt 1948. november 24-i keltezéssel adta ki a Kalocsai Érseki Hatóság pecsétjével Grósz József érsek.

³⁵² Betű szerinti közlés

³⁵³ Helytálló Gergely Jenő–Izsák Lajos: A Mindszenty-per kritikai forráskiadványában helytállóan állapítja meg, hogy az ÁVH tudott a fémtokról és a benne lévő iratokról, amelyet október 27-én rejtett el Zakar András és Fábián János. Az ÁVH-nak volt(ak) informátora(i) az érseki palotában. 430–434. Vö. még: ISPÁNKI Béla: *Az évszázad pere: megszólal a tanú: a Mindszenty kirakat-per ismeretlen adatai.* (Toronto, Vörösváry István kiadása, 1987. 174–187.

letartóztatása bekövetkezik és erről december elején értesítette a püspököket. A dátum nélküli levél hiteles szövege³⁵⁴ szerint: „A személyes szabadság megszűnt. Ami most bekövetkezett Rákosi már májusban személyes küldött útján beígérte, ha... Merénylet-tervekkel is foglalkoztak bizonyos körök. Amit már hirdetnek és még inkább, amit hirdetni fognak, semmi hitelt nem érdemel. Nullius conspirationis particeps fui et sum. Mindenféle lemondás, térítvény stb. kizárva. Ha hírül adják, az vagy megtévesztés, vagy az emberi erőt felülmúló erőszak miatt eleve érvénytelen. Fogadja Excellenciád őszinte tiszteletem megnyilvánulását. Esztergom, boríték kelte + Mindszenty József bíbornok, hercegprímás, esztergomi érsek.”

Décsi Gyula³⁵⁵ a letartóztatási parancsot 1948. december 26-ra (karácsony másodnapjára) kapta meg és azt végrehajtotta. Mindszenty József az Andrássy út 60-ba került. Ezzel befejeződött a Mindszenty-ügy operatív szakasza és megkezdődött a „nyílt nyomozás”.

A bíboros emlékirataiban részletesen leírta a nyomozás történetét. Ennek során említést tett súlyos bántalmazásokról³⁵⁶, s gyanú merült fel pszichotrop anyagok alkalmazására is³⁵⁷. A 39 napig tartó nyomozás során alkalmazott – s a beismerő vallomás kicsikarását célzó – kínzások, valamint akaratbénító szerek használatának kérdése felmerült a Mindszenty-per perújítási nyomozása során is a Legfőbb Ügyészség vizsgálati anyagában.³⁵⁸

A kérdést lezárandó: az 1989-es vizsgálat tényei valójában azt igazolják, hogy Mindszenty Józsefet kínvallatásnak vetették alá, célul tűzve ki szellemi és fizikai „megtörését”. A vallomásokat, valamint az ÁVH börtönében írt, illetve aláírt dokumentumokat – amennyiben Mindszenty kezétől származnak – a bíboros „emberi erőt felülmúló erőszak” hatására írta, illetve írta alá, s ezért valamennyi dokumentum „eleve érvénytelen”.

A nyomozati cselekmények sorában különös jelentőséggel bír a beismerő vallomás megszerzése. Objektív bizonyíték a Mindszenty-perben nincs. Az érintett személyeket letartóztatták és valamennyit gyanúsítottként hallgattak ki. Ők később vagy a Mindszenty-per vádlottai lettek,³⁵⁹ vagy egy szatellitperben vonták őket felelősségre. Tanúk kihallgatására így valójában nem is került sor. A házkutatások során megszerzett iratok ilyenként azért sem jöhetnek számításba, mert bűncselekményt nem bizonyítanak. Másik tényező az egyházon

³⁵⁴ Gergely Jenő–Izsák Lajos id. művében meggyőzően bizonyítja, hogy ez az eredeti szöveg. 467–468. o. Ezt kétségkívül alátámasztja az azonos szövegű, lefoglalt négy levél. A Mindszenty Okmánytárban foglalt (282. o.) megfogalmazás „Nem vettem részt semmilyen összeesküvésben. Nem mondok le érseki tisztemről. Nincs vallanivalóm és semmit sem írok alá. Ha mégis megtenném, az csak az emberi test gyöngeségének következménye s azt eleve semmisnek nyilvánítom.” Tartalmilag azonos az elküldött levelekkel, de minden bizonnyal visszaemlékezés alapján készült. Ezt támasztja alá, hogy a forrást az Okmánytár nem jelöli meg. Az Emlékirataim-ban Mindszenty József ugyancsak a levél tartalmáról ír, s az abban foglaltak lényegét említi.

³⁵⁵ Államvédelmi alezredes, a Mindszenty-ügyben vállalt szerepe jutalmául 1950. június 23-tól IM-ben államtitkár, majd a miniszter első helyettese. 1952. november 4-től igazságügy-miniszter 1953. február 2-ig. Letartóztatják. A Péter Gábor és társai ellen indított perben 9 év börtönre ítélik (1953. december 24.), majd 1957. június 15-én – perújítás folytán – meghozott ítéletben 8 évet kap, amelyből büntetése felezésével (1953. évi 11. tvr.) az ítélet kihirdetésének napján szabadult. Az Akadémiai Kiadó szótárszerkesztőségének vezetőjeként ment nyugdíjba. Meghalt 1990. szeptember 8-án).

³⁵⁶ Vö: MINDSZENTY: Emlékirataim 240–241.

³⁵⁷ Vö: SZÁNTÓ Konrád: A meggyilkolt katolikus papok kálváriája 57. „akaratbénító szerekkel kezelték”.

³⁵⁸ Legfőbb Ügyészség Büntető Ügyek Felülvizsgáló Osztálya B. 18 300/1989. „Összefoglaló”- jelentés (továbbiakban: Öj.) 1990. június 14. Dr. Balassa Tibor csoportvezető ügyész aláírásával. A dokumentum 44 gépelt oldal terjedelmű.

³⁵⁹ Baranyay Jusztián ciszterci szerzetes, egyetemi tanár, hg. Esterházy Pál, Ispánki Béla egyetemi lelkész, Tóth László újságíró, Zakar András érseki titkár, Nagy Miklós az AC titkára.

belüli áruulás volt, amelyet a perújítási nyomozás adatai szerint az ÁVH informátorai, testesített meg. A lefoglalt iratokról lefoglalási jegyzék nem készült, így nem tudjuk milyen iratokat tartalmazott pontosan a fémhenger.

A gyanúsított kihallgatásnál gyakorlatilag az ÁVH nem követte a törvény előírásait. Amint azt a perújítási nyomozásban is megállapította a vizsgálat: „beszélgettek a gyanúsítottakkal, kérdéseket tettek fel, melyre ők szóban válaszoltak, majd ez után ezt velük kézírással leírták”. Ezeket a vallomásokat „állították össze, mely valójában soha nem hangzott el ebben a formájában”³⁶⁰ Így állítottak össze több variációban vallomástervezetet Mindszenty József esetében is. Az első ilyen montázst az ÁVH vezetése nem tartotta elfogadhatónak „mert nem érezték belőle ki azt, hogy Mindszenty mennyire a rendszer ellensége”.³⁶¹ Az újabb változatban – Mindszenty ezt is aláírta – „olyan változtatást alkalmaztak, mely egyértelműbbé tette a rendszerellenes tevékenységét.” Ez a változat került Rákosi Mátyás elé – 1949. január 9-e után –, aki azt nem tartotta megfelelőnek és közvetlenül avatkozott a „nyomozás” menetébe. Kézszerezhetővé válik, hogy a vázolt „vallomás-montírozással” a gyanúsított stílusfordulataival és mondataival, eredeti összefüggésükből kiragadva olyan vallomás szerkeszthető, amelyet a gyanúsított soha sem tett, s tartalmilag az ÁVH által kívántaknak mindenben megfelel. Ez történt a Mindszenty-vallomásokkal is, különösen a harmadik átalakítás után, amely így kezdődik: „Magyar nemes vagyok”.³⁶² Ezután már csak az akarat megtörésének kérdése, hogy a gyanúsított az így „szerkesztett” vallomást, mint sajátját aláírásával elismeri.

Térjünk rá röviden ezek után két fontos dokumentumra, amelyeknek tartalmi hitelessége több mint kétséges, mert – mint arról már említést tettünk – ellentétben állnak Mindszenty József letartóztatása előtti nyilatkozataival és magatartásával. A **lemondás** és a **külföldre távozás** olyannyira távol állt a főpaptól.

Akár Mindszentyt kényszerítették a dokumentum megírására, akár az idegenkezűség „segített” – mint azt az 1949. év elején Nyugatra távozott, majd előadás-sorozatuk és a sajtóban közölt³⁶³ leleplezésük után a meggyilkolt Fischhoff Hanna és férje Schulner László állította³⁶⁴ – nem változtat azon a tényen, hogy a levélben foglaltak nem Mindszenty József akaratát tükrözik, s így tartalmát tekintve hamisítvány, amely nem a főpapot, hanem az ÁVH-t minősíti.

A Mindszenty-per a népbíróság különtanácsa előtt

A Mindszenty-per bírósági tárgyalására Olti Vilmost³⁶⁵ a Budapesti Népbíróság elnöke kapott megbízást. A tárgyalás megtartására vonatkozó megbízás mellett Olti Vilmos utasítást

³⁶⁰ Öj. 21.

³⁶¹ Uo.

³⁶² Uo. 22–23.

³⁶³ New York Herald Tribune 1950. július 6-tól tíz számon keresztül tartó cikksorozat. A házaspár leleplezésében azt állította, hogy ők hamisították a Mindszenty-per kézírásos dokumentumainak egy részét. Mindkettőjüket meggyilkolták.

³⁶⁴ Vö: Öj. 30.

³⁶⁵ 1948 első felében nevezték ki a Budapesti Népbíróság elnökének.

kapott a perben meghozandó ítélet érdemére is. Timár István³⁶⁶ közvetítette a politikai döntést, amely szerint: „a pártnak nem lenne ellenére, ha nem ítélnék halálra Mindszentyt”.³⁶⁷ (Más ügyekből is ismert, hogy a kommunista pártvezetés részletes utasításokat adott a bírónak, nemcsak az ügy érdemi elbírálására, hanem a pervezetés mikéntjére is³⁶⁸.) Ez az utasítás – *Olti számára* – egyértelmű volt. Életfogytig tartó szabadságvesztést várt el a hatalom. Az „üzenet” a koncepciós perek világában azt is jelentette, hogy tilos volt halálos ítéletet hozni az ügyben, mert a hatalomnak nem a bitófán halt vértanú primásra, hanem a lejáratott, részben köztörvényes bűncselekmények miatt bebörtönzött Mindszentyre volt szüksége.

A per tárgyalását is az ÁVH készítette elő. *Gondosan kiválasztották a hallgatóságot, környezettanulmányt készítettek az ügyvédekről, sőt a bíróság ülnökeiről is.* Különös gondot fordítottak a külföldi újságírók tevékenységére. Kiepítették a tárgyalóterem és Rákosi dolgozószobája között a külön közvetítő vonalat, s így a per valóságos ura egyenes adásban értesült a tárgyalóteremben történekről. A tárgyalásról az ÁVH hangfelvételt is készített.³⁶⁹

A bíróság pártos összetételéről itt csupán nyomatékosítani kívánjuk, hogy a Mindszenty-ügyben eljáró népbírói tanács nem tekinthető jogállami értelemben bíróságnak, mert a bíróként eljáró személyek nem voltak pártatlanok és függetlenek, az ügyben meghozandó érdemi határozatot pedig nem a bírósággal jelzett grémium, hanem az MDP legfelső vezetése hozta meg. A büntető perrendtartás alapelveinek „érvényesüléséről” és tételes szabályainak mikénti alkalmazásáról bővebben szólnunk, most csupán azt jegyezzük meg, hogy ebben a perben a *Bp. csak színpadi kellék volt a Rákosi Mátyás rendezte „színház”*³⁷⁰-hoz, amelyet a Budapesti Népbírói Tanácsa Nb. IX. 250/1949. szám alatt lajstromoztatott.

A kirakatper részleteinek ismertetésére most nincs terünk, csupán néhány fontos momentumot emelünk ki:

A hatalom csúcán készített vádirat, mint perirat származás „alkotás”. Nem csak azért, mert kikényszerített vallomásokon és hamisított okiratokon alapult, valamint, mert nem csatoltak több bizonyítékként hivatkozott iratot. Mindezek a „hanyagságok” még nem indokolják olyan perdöntő jog- és ténykérdések figyelmen kívül hagyását, mint:

– a köztársaság kikiáltása előtt (1946. február 1-je) fennállott közjogi állapot értékelését,

– a békekötés életbe lépése (1947. július 25-e) előtti különleges nemzetközi jogi helyzet vizsgálatát és a SZEB hatáskörének és tevékenységének (ide értve az emberi jogok védelmét is) elemzését,

³⁶⁶ 1947-től Péter Gábor helyettese. A Mindszenty-per idején főosztályvezető volt az Igazságügyi Minisztériumban, 1953 januárjáig, amikor is letartóztatták, és a Péter Gábor és társai ügyében 11 évre ítélték. 1957. február 4-én a Legfelsőbb Bíróság ártatlannak találta. 1962-ig a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese

³⁶⁷ Olti Vilmos tanúvallomása a perújítási nyomozás során. Öj. 23.

³⁶⁸ Így kapott részletes utasítást pl. Major Ákos bíró Demény Pál ügyében Vö: Horváth Ibolya et. al. (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992. 70.

³⁶⁹ Hangfelvétel Magyar Rádió hangarchívumában is található, a perújítási nyomozás során felhasználta a Legfőbb Ügyészség.

³⁷⁰ Öj. 22.

– az átadott információk „államtitok” minőségének tisztázását. (Valójában egyetlen állami vagy szolgálati titkot képező adatot sem szolgáltatott ki Mindszenty József az USA részére.)

A védelem

A történeti igazság az, hogy Mindszenty József védelmével Gróth József ügyvédet, édesanyja pedig Farkas Endre ügyvédet akarta meghatalmazni. A népbíróság *elutasította mindkettőjüket*. Joanovits Emilnek az 1949. január 20-án beadott meghatalmazását sem fogadták kedvezőbben. Sem a bíboros, sem édesanyja nem tudhatta, hogy *politikai ügyekben*³⁷¹ *csak az ÁVH által lajstromozott „védők” járhattak el, s hogy nemcsak a védelem tevékenységét, de a védők személyének választhatóságát is titkos utasítások korlátozzák.*³⁷² Mindszenty József tehát nem választhatott védőt, hanem *részére az ÁVH „választotta”* Kiczko Kálmán ügyvédet, aki 1949. január 26-án bejelentette: meghatalmazást kapott Mindszenty Józseftől. (Az ÁVH nem sokkal ezután Gróth Józsefet *letartóztatta*, majd Farkas Endrét is elfogták és a Grósz perben elítélték. A börtönben halt meg.)

Kiczko Kálmán az első fokú tárgyaláson védői kötelességének csak *formálisan tett eleget, sőt érdemben a vádhatóságot erősítette.*

A vádbeszéd elhangzása után következett Kiczko Kálmán *védőbeszéde*³⁷³. *Ez a védőbeszéd, valójában ugyanolyan tartalmú politikai propaganda volt*³⁷⁴, *mint a vádbeszéd.* Az utókor számára hangfelvételen – töredékesen (tartalmilag azonban jól értelmezhetően) – megmaradt védőbeszédből megállapítható:

- Dicséret a védelem legteljesebb szabadságáról,
- elmélkedés a közérdek felsőbbrendűségéről a magánérdek felett.
- Szidalom, mert a külföldi lapok közlései valótlan adatokat tartalmaznak és a vallásszabadság megtámadásáról merészelnek írni,
- annak nyomatékos hangoztatása mellett, hogy „Magyarországon a vallásszabadság megtámadva nincs”,
- s, hogy Mindszenty és az állam között „a konfliktus”... „kizárólag az iskolák államosítása” miatt történt „s ez irányban az egyházzal megegyezni akart” az állam.
- Ezt követően arról is értesülünk a védőtől (nem csekély csúsztatással): az állam „törvénybe iktatta azt, hogy Magyarországon kötelező a vallásoktatás”(!!), valamint hogy „ez a nyugati államokban nincs meg”.

Eddig a makulátlan, minden jogot tiszteletben tartó állam, az ármánykodó nyugati sajtó és a *legteljesebb vallásszabadság* hirdetése.

A védőbeszéd pozitív elemeként kell megemlíteni azt az okfejtést, amelyben rámutatott a védő, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz írott levelek a békekötés előtt „más” megítélés alá esnek. Ugyanakkor Kiczko Kálmán csak addig merészkedett ezzel az okfejtéssel, hogy „nem esik, és nem eshetik olyan súlyosan a latba” a panaszos levelek. Nem akarta (nem

³⁷¹ Ilyenek voltak az úgynevezett “00” jelzésű ügyek, amelyeket titkosan folytattak le, valamint azok a népbírósági hatáskörbe tartozó ügyek, amelyeket nem titkosan tárgyaltak.

³⁷² Vö: KAHLER Frigyes: *Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949-1956.* Magyar Jog, 1991/3. 140–141. o.

³⁷³ A védőbeszéd szövegét a fennmaradt – töredékes – rádiófelvétel alapján közli GERGELY-IZSÁK: Id. mű. 189–197.

³⁷⁴ Uo. 477.

is merte) tehát a nyilvánosság előtt levonni az általa felvetett gondolat végső következtetését (amelyet nagyon jól tudott) és nem támadta a bűnösséget. A védő egész védelmi taktikája nem a védence, hanem a hatalom propaganda-céljait szolgálta,³⁷⁵ s mint ilyen valójában bűn, amelyet a védő azáltal követett el, hogy mindenben kiszolgált a vád (a hatalom) igényeit, védence érdekeinek csaknem teljes feladásával. A vádhatósággal azonos módon kezelte ugyanis a részbeni beismerő vallomást, s ezzel valójában elárulta védencét.

Tény – s ezt a maga helyén részletesen elemezzük – Kiczko Kálmán a fellebbviteli szakban benyújtott periratában foglalt védői ténykedése több pozitív elemet is tartalmazott, teljesítménye sokkal színvonalasabb volt, mint az első fokú tárgyalás szakaszában. Összességében azonban működése a látványperekben megszokott védői szereposztás szerint történt.

Naivitás tehát azt akár csak feltételezni is, hogy a védő szakszerű és lelkiismeretes tevékenysége a legmagasabb politikai vezetés által előre elhatározott akaratához képest kedvezőbb ítélet elérésére alkalmas lehet.

A tárgyalás – tárgyalási vallomások

Mindszenty József és hat társa ügyében a Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1949. február 3., 4. és 5. napján tartott nyilvános tárgyalást³⁷⁶. Az ítéletet a bíróság február 8. napján³⁷⁷ hirdette ki.

A hamis bizonyítási anyag mellett nyomatékra rá kell mutatni: Mindszenty József tárgyalási vallomása koránt sem tartalmaz súlyosan terhelő kijelentéseket, különösen olyanokat nem, amelyeket az egykori – és a későbbi – sajtó és egyes politikusok (már a per előtt is)³⁷⁸ – hangoztattak vagy (az óvatosabbak) sejtetni engedtek.³⁷⁹

– *Határozottan tagadta a konstruált vád első pontját, a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetét.*

– *Nem tagadta meg legitimista nézeteit, amelyet egy, a nemzet érdekében helyes állameszmeként vallott. „A jövőben az a tervem, hogy a magyar kormány terveit és akaratát mindenben elfogadom, és magamat ahhoz fogom tartani.” Ez az általánosságban mozgó, tartalmilag semmitmondó kijelentés – „lojalitás-nyilatkozat” – nem akadályozta meg a közvetlen életveszélyben nyilatkozó főpapot, hogy hangoztassa: a hadifoglyok és a csehszlovákiai magyar lakosság érdekeiben tett nyilatkozatait fenntartja „mert ezt*

³⁷⁵ Nincs módunk e helyen felsorolni, azokat a módszereket, amelyeket a védők rendszeresen alkalmaztak/alkalmaznak. E sorok írója több mint negyedszázados bírói tapasztalatára is alapozva állapítja meg, hogy a Mindszenty ügyben elmondott védőbeszéd valójában a vádbeszéd alátámasztására és kiegészítésére szolgált. (K. F.)

³⁷⁶ A tárgyalás jegyzőkönyvének hiteles szövegét vö: GERGELY–IZSÁK: Id. mű. 76–147.

³⁷⁷ NB. IX. 254/1949/10. szám alatt.

³⁷⁸ A megtevesztő kijelentések és sajtóközlemények sorát Kádár János már a tárgyalás előtt megkezdte, így nyilatkozott: „Ami az eddig nyilvánosságra hozott adatokból nyilvánvaló, hogy a Mindszenty ügyben rendőrségünk nem rossz munkát végzett, s a népellenes büntett minden vádját a bizonyítékok tömegével van alátámasztva” (Szabad Nép; 1949. I. 21).

³⁷⁹ A Szabad Népben a per idején megjelent cikkek korántsem a teljesség igényével: „A kémszervezet pénzelte Mindszentyt”, „Rágalomgyár Magyarország ellen”, „Mindszenty bűnbánata csak látszólagos”, „Nem, mint főpapot, hanem mint hazaárulót”, „A népbizottság vádbeszéde”, „A népbíróság ítéletet mondott a nemzet ellensége felett”. Az egyik legminősíthetlenebb propagandaanyag Boldizsár Iván külügyi államtitkár: „A hazugság vesszőfutása” című írása.

kötelességem volt megtenni”. Ezt a magatartást az utókor legtalálóbban a „hősies” jelzővel kell, hogy illesse.

Azt a csapdát, amelyet a „szökés gondolatával” kapcsolatban vetett Olti Mindszenty elé – dacolva kimerültségével és bármilyen irányú befolyásoltságával – *igen célszerű módon kerülte el, a válasz megtagadásával. Ezzel nemcsak fenntartotta eredeti álláspontját a külföldre távozás elutasításáról, hanem érzékeltette azt is, hogy nem azonosul a neki tulajdonított levéllel, amely soha sem tükrözte valódi akaratát. Elhatárolódásának kifejezése előkészítette valamennyi, a nyomozás és a bíróság előtt tett írásbeli nyilatkozatainak és vallomásainak visszavonását.*

Mindszenty József bírósági vallomásának lényegét tekintve tehát: a nyomozást megelőző „lélektani hadjárat” – amely világossá tette a hatalom szándékait – és a nyomozás során alkalmazott *testi és szellemi megtöretést célzó eszközök alkalmazása ellenére sem sikerült elérni, hogy Mindszenty József akarat nélküli bábként behódoljon a hatalomnak. Az eddigi elemzők jórészt elsiklottak annak jelentősége felett, hogy Mindszenty József az első fokú ítélet kihirdetését követően visszavonta az 1948. december 26-a óta tett valamennyi vallomását, így a népbíróság előtt tett vallomását is. 1949. július 7-én a NOT-hoz írott levelében kijelentette: „December 26-án őrizetbe vételemtől az volt az elhatározásom, hogy jogommal élve vallomást nem teszek. Ettől az elhatározástól eltértem. Nem alanyi, hanem külső okokból. Most bejelentem, hogy vallomásaimat és megnyilatkozásaimat, amelyeket december 26-a óta tőlem származtatnak, meg nem történtnek tekintem. Arra a kérdésre, miért ilyen későn teszem ezt, azt válaszolom, hogy már a Népbíróság tárgyalása előtt megtettem e lépést, de nem hallgatták meg... Ha nem késő és a NOT kívánja, jegyzőkönyvezésre bővebbet mondhatok.*”³⁸⁰

Van tehát olyan *egykorú és hiteles dokumentum*, amely bizonyítja, hogy a vitatott nyilatkozatok, amelyeket Mindszenty Józseftől „származtatnak”, „külső okokból” és nem a primás akaratából keletkeztek.

A jogorvoslatok

Tévedett Mindszenty József az emlékiratainak készítésekor, amikor azt panaszkolta, hogy védője nem jelentett be „fellebbezést”. „Az ítéletet szóban hirdették ki a Markóban, de sohasem kaptam azt kézhez írásban.”³⁸¹ Az ítélet ellen csak az ügyész fellebbezett: halálos ítélet kimondását kérte a felsőfokú bíróságtól. Jellemző, hogy védőügyvédeknek esze ágában sem volt a bírósági színjátékban elkövetett Justizmord ellen tiltakozni.”³⁸²

Azon nem csodálkozhat senki, hogy Mindszenty Józsefnek nem volt jó véleménye védőjéről. A tárgyaláson dokumentálható „teljesítménye”, de *különösen a perbeszéde* alapján több mint jogos ez a neheztelés. Tény, hogy a védői jogorvoslat bejelentése megtörtént és – a tárgyalási jegyzőkönyv tanúsága szerint – Mindszenty József is csatlakozott ahhoz. Bárhogyan is volt, a bejelentett jogorvoslatokat az első fokú bíróság elfogadta és az ügy iratait

³⁸⁰ GERGELY–IZSÁK: Id. mű. 488.

³⁸¹ A bíróság elutasította az ítélet írásbeli kézbesítésére vonatkozó kérelmet – noha az ügyet nyilvánosan tárgyalta – s csak a védőnek engedett *betekintést* az írásba foglalt ítéletbe.

³⁸² MINDSZENTY: *Emlékirataim* 328.

a jogorvoslatok érdemi elbírálása végett felterjeszteni rendelte a Népbíróságok Országos Tanácsának.

A NOT anyagában található³⁸³ Kiczko Kálmán *semmisségi panaszának terjedelmes indokolása. Ebben felveti a helytálló jogi védekezést, amelyet az nyilvánosság előtt elhallgatott.*

Ítélet másodfokon

A fellebbviteli tárgyalásra 1949. június 28-án tűzött Jankó Péter³⁸⁴ tanácselnök határnapot. Az 1949. július 6. napjára megadott időpontra azonban a vádlottakat nem, csupán a védőket rendelte idézni. A vádlottak közül – a rendelkezésre álló iratokból kitűnően³⁸⁵ – csak Zakar András értesült a tárgyalásról, Mindszenty József csak július 5-én délben tudta meg a másnapi tárgyalási határnapot. Másnap elküldte a NOT-nak címezve a már fentebb hivatkozott levelét, amelyben kijelentette, hogy minden vallomást és nyilatkozatot visszavon, amelyet neki tulajdonítanak letartóztatása napjától kezdve. Ismerve a per célját és a hatalom valódi szándékait, valójában az lett volna a hihetetlen, ha a NOT elrendeli Mindszenty József személyes meghallgatását. A június 6-ra kitűzött fellebbviteli tárgyalás is nyilvános volt, azon azonban egyetlen vádlott sem volt jelen. Jankó Péter tanácselnök és az ítélőtanács pártokat képviselő tagjai³⁸⁶ mellett a jegyző és a védők jelenlétében tartották meg a fellebbviteli eljárást. A fellebbviteli tárgyaláson csupán Farkas Endre ügyvédnek Mindszenty József édesanyja által adott meghatalmazása érvényessége körüli vita okozott némi zavart. Az iratismertetés után mindegyik védő fenntartotta az írásban beadott védekezést. Sajátos, hogy Kiczko Kálmán a védenca minden nyilatkozatát visszavonó elhatározásáról nem szólt, s erre a nagyon fontos tényre nem tért ki a NOT ítélete sem.

Az ítélet³⁸⁷ kihirdetésére 1949. július 9-én került sor. Mindszenty Józsefet érintően a rendelkező rész a jogi minősítésben tartalmaz némi változtatást.³⁸⁸ *A főbüntetés továbbra is életfogytig tartó fegyház maradt. A mellékbüntetések: a politikai jogok 10 éves felfüggesztése, 10 év hivatalvesztés és teljes vagyonekbezáras.*

A másodfokú ítélet jogi indokolása, – amellyel a NOT „mozgalomban, vagy szervezkedésben való tevékeny részvétel, vagy annak vezetése” fogalmát fejt ki – azon jogi abszurdumoknak egyike, amelyek arcul csapva a büntetőjog alapvető dogmatikáját és a törvényben rögzített szabadságjogokat, minden politikai szabadságjog gyakorlását lehetetlenné teszik Magyarországon.

Ennél büntetőjogilag szakszerűtlenebb, történelmietlenebb és ostobább szofizmus ritkán olvasható bírói ítéletben. *Mert azok a politikai és ideológiai fogalmak, amelyekkel a jogi*

³⁸³ Szó szerint közli GERGELY–IZSÁK: Id. mű. 281–295.

³⁸⁴ (1907–1955) 1945. V. 9-től a Budapesti Népbíróság, majd a NOT másodelnöke, a Rajk-per tanácselnöke. 1949. november 2-től a Legfelsőbb Bíróság másodelnöke (elnök hiányában vezetője). Önkezeléssel vetett végett életének.

³⁸⁵ GERGELY–IZSÁK: Id. mű. 395–399.

³⁸⁶ Fadgyas András (NPP), Horányi Nándor (FKP), Lázár Miklós (MKP), Biczó Sándor (SZDP) (Feltűnő, hogy az MDP tagok eredeti pártállásuk – MKP, MDP – szerint szerepelnek.)

³⁸⁷ Száma: NOT. I. 687/1949/22.

³⁸⁸ Megsemmisíti az 1930: III. tc. 58. §, illetve 60. § 3. pont szerint minősülő és a 61. § (1) bek. szerint büntetendő cselekményét és azt az 1930: III. tc. 58. § (1) bek., az 1934: XVIII. tc. 3. § (1) bek., s az 1930: III. tc. 70. § mellőzésével állapította meg.

terminológiát helyettesítette – főként a jogellenesség kiiktatásával – a hatalom teljes önkényének nyitott utat, egyben megfosztotta a polgárokat attól a joguktól is, hogy alkotmányos keretek között az állami és társadalmi rendet megváltoztassák. Nem más ez, mint a népszuverenitás teljes tagadása.

A pásztor megverése után megkezdődött a nyáj szétszórása. Ez azonban már nem tárgya ennek az előadásnak.

Krajsovszky Gábor:

Egyházam és nemzetem szolgálattevője
Megemlékező előadás Mindszenty (Pehm) József Zala megyei és veszprémi közéleti
tevékenységéről születésének 120. évfordulóján

„Ha még egyszer kellene kezdenem az életet, úgy kezdeném, ahogy kezdettem.
És ha teljes nyíltsággal látnám azt, hogy mi lesz a következménye, hát akkor is
ugyanazt tenném, amit tettem.”³⁸⁹
(Mindszenty József)

Bevezető

Egy ország, egy közösség életében mindig megkülönböztetett felelősség hárul arra, aki annak vezetője. Mindszenty József a 20. századi magyar katolikus Egyház és az egész magyarság kiemelkedő egyénisége.³⁹⁰ Munkatársa, néhai Erdős Mátyás atya mondotta róla: Mindszenty tanítása mindig határozott, lényegre törő volt, magasra emelte Krisztust, mint egy képet, amely iránymutató az egész magyarságnak és kereszténységnek.³⁹¹ A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Állandó Bizottsága az idei jubileumi születési évforduló kapcsán körlevelet adott ki. Az ebben meghirdetett országos rendezvénysorozat fő célja az, hogy Mindszenty József példája minél szélesebb körben kerüljön megismertetésre, főként a fiatalok körében. Ennek különös aktualitást ad az a tény, hogy ebben az évben Magyarország ellen egy minden eddigig felülmúló, külső és belső gyűlölet- és rágalomhadjárat indult el a „sötétség hatalmának” részéről, amely lerombolni igyekszik az ország erkölcs és emberi értékek mellett való hivatalos állásfoglalását és szerinte való életét. Jelen összeállításban Mindszenty József papi működésének legfőképpen zalaegerszegi időszakából származó, főként közéleti tevékenységének ismertetéséről olvashatunk, viszonylag ritkábban idézett források felhasználásával.³⁹² Palágyi Natália nővér, kortanú mondotta Mindszenty Józsefről: gazdagon vannak olyan jellegzetességek bíboros atyánkban, melyek követésre buzdítanak; s ha komolyan törekszünk az ő nyomában járni, boldogabbak leszünk és megváltoztathatjuk a világ arculatát körülöttünk. Az alábbiakban ehhez a célhoz kaphatunk szempontokat.³⁹³

³⁸⁹ Los Angeles, Szent István plébániatemplom 1974. június 14. CSONKA Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). Függelék 13.

³⁹⁰ Lásd ehhez még a szerző további közléseit: <http://www.eucharisztikuskongresszus.hu/friss.html>

³⁹¹ Lásd ehhez még a Mindszenty bíborosnak felajánlott honlapot: <http://www.eucharisztikuskongresszus.hu/>

³⁹² MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. www.piar.hu/pazmany/k355.htm; „Isten szolgája” – Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Lakitelek, Antológia Kiadó, 2007.; *Mindszenty (Pehm) József közéleti tevékenysége*. www.magyarokvasarnapja.com 2008. *Emlékező összeállítás Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek (1892-1975) születésének 120. évfordulója alkalmából*. Pannon Tükör 2012. szeptember-október 17. évfolyam 5. szám, 3-67. <https://docs.google.com/file/d/0BxLsDeRenmXITmdXbldVU0JVZkE/edit?pli=1>

³⁹³ A szerző átfogóbb munkái Mindszenty József életéről: <http://www.ppek.hu/k720.htm>, <http://www.ppek.hu/k721.htm>, <http://www.ppek.hu/k814.htm>

Családi és történelmi indíttatások

Mindszenty Pehm József gyermekkorának első példaképe szülei, akik mind a saját példájukkal, mind a gyermek Pehm József ismeretségi körének szigorú kiválasztásával csak a kedvező hatásokat engedik hozzá jutni. Apjában, aki községi bíróként működött, legfőbb karaktervonásaként az igazságosságát csodálja meg, azt a részrehajlás nélküli, személyre, érdekre nem néző ítélkezést, amely határozottságának és jellemszilárdságának a fundamentuma volt. Anyjában pedig a jóság és bölcs szeretet megtestesülését látta.³⁹⁴ A később két kötetben napvilágot látott, az édesanya hivatásáról szóló, több részben és több kiadást megért munkáját is saját édesanyja életéről mintázta.³⁹⁵ Mindszenty József egyik nagy pap példaképe Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök volt, akivel párhuzamban a világtörténelmi káoszok közepette sürgette a visszatérést az idők próbáját kiállt erkölcsi alapelvekhez, a földi jólét méltányos igényeinek mindenkor kielégítése mellett.³⁹⁶ Amikor Zalaegerszegre, a megyeszékhelyre kapott diszpozíciót, gimnáziumi hittanári, majd plébánosi állásra, különösen érdekelték az egyházmegye azon települései, amelyekhez valamilyen történelmi esemény kapcsolódott. A megye történelmi szempontból is igen érdekes régió. Szent István alapította apátságát, később a Kanizsay-nemzetség Kanizsáról (Nagykanizsa), a Zrínyiek Csáktornyról igazgatták a megyét, Kehida pedig Deák Ferenc kúriájáról vált ismertté.³⁹⁷

Szemben a bolsevizmussal

1919. január 11-én egy magyarellenos szűk kisebbség az ezeréves királyság helyébe köztársaságot kényszerített a magyar nemzetre, amely azután egy hatalomátadással a bolsevisták kezébe került. Mindszenty Pehm József ezzel kapcsolatos állásfoglalását mélyen megalapozott történelemszemlélete hitelesítette. Egy későbbi, már esztergomi érsekként mondott beszédjében találjuk a következőket: „A történelmet eleget forgattam, különösen érdekelték azok a korok, amelyeknek homlokára azt próbálták felírni: a vallás magánügy.”³⁹⁸ Az 1918-19-es évben Magyarországon is ez történt, de akkor még sikerült a nemzet javára – sajnos, nem végérvényesen – megszabadulni ettől, a magyarságot és kereszténységet teljesen tönkretenni készülő totalitárius irányzattól. Ebből az időből maradt fent egy Mindszenty bátorságára és találékonyságára vonatkozó érdekes történet. Egyik napon, déltájban hazafelé tartott. Útja a főtéren egy tömeggyűlés mellett vezetett el. A fővárosból érkezett pártvezér kedvéért odavezényelték a dolgozókat. Amikor a fiatal pap a közelbe érkezett, hallotta, hogy a kommunista szónok éppen a „reakciós papság” ellen beszél. Erre megállt egy percre. A következő pillanatban megkondult a déli harangszó, ami észrevehetően megzavarta a

³⁹⁴ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 31.

³⁹⁵ MINDSZENTY-PEHM József: *Az édesanya*. Harmadik bővített kiadás. Zalaegerszeg 1940. Hunikum Kiadó, Budapest, 1990. II. kötet. Zalaegerszeg 1942.

³⁹⁶ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 43.

³⁹⁷ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 48.

³⁹⁸ Pécs, 1946. In: MINDSZENTY József: *Hirdettem az Igét*. Vaduz, Mindszenty Alapítvány, 1982. 133.

demagóg szónokot. Mindszenty, kihasználva a pillanatnyi helyzetet, messze hangzó, erős hangján imádkozni kezdte az Úrangyalát. És az első Üdvözlégy Máriát már a tömeg is vele együtt hangosan imádkozta. Az ima végén még keresztet vetett, azután ő is, meg a hallgatóság is hazamentek.³⁹⁹ Az 1945-ös kommunizmus előzményeit 1919-ben a magyar nemzet már egyszer megtapasztalta. Mindszenty (Pehm) József, aki abban az időben Károlyi Mihály, valamint Kun Béla börtönében, mint zalaegerszegi hittanár raboskodott, kiszabadulása utáni első vasárnapi prédikációjában elmondotta, mit látott, hol volt. Ez mindennél jobban igazolja a kommunizmusról alkotott véleményének hitelességét és világítja meg a rendszer belső romlottságát, lényegét. „Börtönből jöttem, láttam a parlament mennyezetig vérrel befecskelt pincéit, a vízvezeték csöveire akasztottakat, hallottam a teherautók motorjainak berregését a halálpincék előtt, hogy a megkínzottak segélykérését ne hallják künn. (...) megcsonkították a kivégzettjeiket, (...) amikor Kun Bélával megérkeztek az ázsiaiak, akik a pesti öröm- és hintáslegényeket megtanították szöveget verni a köröm alá, a besózott élve-nyúzására, a kihúzott nyelvnek az orra szögelésére. Benézett börtönömbé Szamuely, aki kézlegyintéssel intézett el húsz-harminc magyart. Láttam Korvin-Klein Ottót, a púpos gnómot, aki éjjel a Lánchídon lövette agyon és a Dunába szórta áldozatait. A vörös börtön kapuja a vörös pokolnak, amelyen át belátni a Szovjetbe. Most még a saját népüket gyűrják át ezekkel a fegyverekkel, kínzásokkal, gyilokkal, akasztófával, géppuskával. De meglátjátok, eljön az idő, amikor felrobbantják a világot és megkínnozzák ezekkel az eszközökkel. Véres utópiát építenek a keresztény kultúra romjain. Az én szavam gyenge: Nyugat nem hallja meg. Talán megértenék Nyugat államférfiai is, ha a vörös börtönökön át néznének be ők is a Szovjetbe! Így nekünk, magyaroknak most még nem hisznek. Azt gondolják, miért fogjanak össze a Szovjet ellen, hiszen még nem az ő hazájukat gyűjtogatja, csak a magyarokét. Nincs annyi eszük, mint a magyar parasztnak, aki a hetedik határból is hazaszalad tüzet oltani, ha meghallja a félrevert harangja szavát. De legalább ti higgyetek nekem! Te magyar értelmiség! Ne engedjétek el a földműves és a munkás kezét! A ti bűnötök lesz, ha magatoktól eltávolodni engeditek őket. Magyar munkás, térj észre! Azt hitted, hogy láncaid helyébe az egész világot megnyered. Most láthattad, hogy nagyobb nyomort kaptál a proletárdiktatúrától és lelkiismeret furdalást, hogy ezt a fűriát te segítetted. Földműves, te hű maradtál, földreformot kell kapnod, mert ez nem a vörösök találmánya, hanem Prohászka indítványa, húsz év óta. És a te igazságod, magyar nép, Krisztus népe, légy egységes, egymás testvére – nagy megpróbáltatások előtt állsz még!”⁴⁰⁰

A zalaegerszegi hadifogolytábor 1918 végén kiürült. A hadifoglyok helyébe a kommün bukását követően 1919-ben a társadalomra veszélyes kommunista agitátorok kerültek. Mindszenty rendszeres látogatója lett a tábornak: gondozója és lelki vigasztalója a megtévedetteknek. Mély emberismeretével hamar megállapította, kit érdemes pártfogolnia –

³⁹⁹ PALÁGYI Natália: *Hűségesen követte az Urat. Mindszenty bíboros életútja és példája*. St. Gallen, Magyar Könyvnyomda, Ungarische Buchdruckerei, 1976. <http://www.piar.hu/pazmany/konyvek/k320.htm>

⁴⁰⁰ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 54.

Ehhez lásd még: http://gocsejmuzeum.hu/sites/default/files/csatolmanyok/statikus/zm_21.pdf 24-25.
<http://tortenelemportal.hu/2011/02/a-fiatal-mindszenty-a-tanacskoztarsasag-bortoneben/>

ezek az ő segítségével hamar visszatérhettek családjaikhoz és hálások voltak a fiatal papnak, akinek szabadulásukat és megtérésüket is köszönhatték.⁴⁰¹

Mindszenty (Pehm) József lelkipásztori és gazdasági tevékenysége

„*Vigyázzatok az újsággal!*” Ez volt a címe Mindszenty első nagyobb írott tanulmányának.⁴⁰² A Moszkva-bérenc bábkormány Budapesten 1949-ben, koncepciós perben, mint prímást vonja érte felelősségre. Az akkori, istenellenes, liberális-szabadjóműves irányzatú pesti sajtótermékek ellen – Prohászka Ottokárhoz és Bangha Bélához hasonló bátorsággal és szókimondással – óvja a keresztényeket az ezekben megjelent hazafiatlan, hitetlen írásoktól. Soha nem tűrte a félrebeszélést, bátor volt, tehát áldozatok árán is ragaszkodott az igazság kimondásához. Másik jelentős sajtótevékenysége a Zala megyei Újság (huszonöt éven át) mindennap történt pontos megjelenése (ezen kívül még két napilap is megjelent a megyében). Mindszenty tehát kiváló szervezőképességét már a megyei sajtó fenntartásával is egyértelműen bizonyította.⁴⁰³ 1930 körül – a világon kirobbant gazdasági válság következtében – különösen nehéz évek jártak az országban és így a vármegyében is. A Zalaegerszegen megkezdett építkezések folytatását – középületek, templomok, iskolák felállítása – személyi kölcsönökkel és saját jövedelmeinek felhasználásával folytatni tudta. Az építkezések pedig munkát biztosítottak az ottani lakosoknak. Ezen túlmenően szegény családok gyerekeit is támogatta, jómódú családok segítségének a bevonásával. De nem csak kosztot, hanem szeretetteljes bánásmódot, a családi élet melegét is biztosítani akarta számukra. Zalaegerszeg az ő idejében annyit fejlődött, mintha püspöki székhely lett volna. Az ő kezdeményezésére, az ő vezetése alatt létesült Zalaegerszegen többek között a katolikus legényegylet, a katolikus kultúrház színpaddal, valamint a *Notre Dame* apácákat is ő telepítette be a városba. Mindszenty József különös figyelmet és gondot fordított hívei két legnépesebb, legátfogóbb szervezetére: az ipartestületre és a gazdakörre. Így sokoldalú vezetőként végezte közeleti munkáját. Plébánosként és egyben szerteágazó közösségi feladatok véghezvivőjeként a templom és köznapi élet egységének kiváló példaadója volt.⁴⁰⁴ Papi konferenciákon kiemelten mutatott rá a katolikus kötelességekre: „Az embereket mindig az elsődleges szükségleteik: a kenyér, ruha, lakás érdeklik, de ezek kielégítése után, mohón vetik rá magukat a lelki szükségleteikre is. Ha nem mi adunk vezetőket és vezéreket a tömegeknek, majd adnak ellenségeink, de akkor mi már nem csak földiekben, de lelkiekben is csatát veszítettünk.”⁴⁰⁵ A földosztással kapcsolatos elképzelései sajnos nem valósulhattak meg. A terv mottója Prohászka Ottokár gondolatából indult ki: „*A haza földje nem portéka. Ebben nemcsak magvak gyökeresednek, hanem abból lelkek is nőnek ki s akkor lesz hatalmas az ország, ha a kultúrája is ebből nő ki. Ezért kell a személytelen tőke helyett a munkásnépnek*

⁴⁰¹ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 55.

⁴⁰² *Sajtóröpirat*, 1921.

⁴⁰³ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 60.

⁴⁰⁴ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 78-79.

⁴⁰⁵ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 93.

juttatni a földet, hogy nemzeti, szociális érték: haza legyen belőle.”⁴⁰⁶ A földosztásra csak 1945-ben, a magyar nép érdekeivel ellentétes módon került sor, kommunista propagandacéllal. Az 1945. május 24-i püspökkari pásztorlevél még azt is elismerte, hogy az 1945-ös földbirtokrendelet figyelmet kívánt tanúsítani az egyházzal szemben. Viszont nem hallgathatta el, hogy válságos helyzetbe került az egyház kormányzata, iskolái, székesegyházai súlyos terheivel, amelyekre – a földek méltánytalan mértékű elvételével – immár nincs fedezete. Az egyház ősi intézményeinek fenntartását ezek után – mivel más lehetőség ezek után már nem állt rendelkezésre – híveitől várta, s erre kérte is őket. „Adja az Isten - írja a pásztorlevél -, hogy az új birtokosok boldogulása vigasztalja az Egyházat veszteségeiért és gondjaiért!”⁴⁰⁷ Ennek ellenére nem visszakívánta, hanem áldását adta a kiosztott földekre és az új birtokosokra! A primás később, 1945. október 18-án, a választási pásztorlevélben, újra leszögezte, hogy „nem a földbirtokreformot tesszük itt bírálat tárgyává, hanem a benne megnyilvánuló bosszúálló szellemet”.⁴⁰⁸ A primás ekkor még arra is figyelmeztetett, hogy az államot is kötik az isteni és világi törvények. Magára a reformra csak azt a megjegyzést tette még, hogy „végrehajtásában is nélkülözte a megfontoltságot (...) s ennek az elsietett, szenvedéllyel fűtött munkának gazdasági következményeit sýnyi az egész lakosság.”⁴⁰⁹ Mindezeket azért is szükséges hangsúlyozni, mert Mindszenty Józsefet 1948-as letartóztatása, valamint az 1956-ban elmondott – és a kommunisták által több, mint harminc éven át meghamisított – rádióbeszédje után egyaránt azzal vádolta a magyarországi kommunista hatalom, hogy visszakövetelte az egyházi nagybirtokokat. Az ismertetett néhány dokumentum alapján is egyértelmű ezen állítások teljes valótlanúsága!

Anekdóták

Mészáros Tibor, Mindszenty József bécsi titkára örökítette meg naplójában a következő, a bíboros zalaegerszegi működésével kapcsolatos, a bécsi Pázmáneumban elhangzott beszélgetéseket.⁴¹⁰ „A reggelinél hárman vagyunk: a primás, Harangozó Feri és én. Valahogy szóba került Zalaegerszeg. Hogy a várost mennyire át- és kiépítették a kommunisták. Erre primásunk huncutul, hamiskásan megjegyzi: Talán engem akartak megtisztelni vele.” Egy másik alkalomra Mészáros Tibor így emlékezik: „A Károlyi-féle választások előtt Zalaegerszegen délelőtt az Arany Bányában a pártok gyűlést tartottak. Ő (Mindszenty – KG), mint zalaegerszegi hitoktató volt a tizenkettedik szónok. Ezzel kapcsolatban került szóba, hogy Franciaországban a Pleyel-féle teremben esetleg sok szónok lesz, s eminenciáját kimerítené végighallgatásuk, mivel a végén kerülne sorra – jegyeztem meg. Így jött elő a zalaegerszegi történet, ahol ő a tizenkettedik szónoknak volt jelölve. Persze állandóan belekiabáltak az emberek, türelmetlenek voltak, és annyira lehurrogták a

⁴⁰⁶ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty – életrajz és korrajz*. Buenos Aires, Pannónia Kiadó, 1958. 111.

⁴⁰⁷ *A magyar főpásztorok II. világháború utáni első körlevele, amelyet Mindszenty József szövegezett*. Mindszenty Okmánytár I. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 34.

⁴⁰⁸ *Pásztorlevél a választások előtt*. Mindszenty Okmánytár I. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 74.

⁴⁰⁹ *Pásztorlevél a választások előtt*. Mindszenty Okmánytár I. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY JÓZSEF. München, 1957. 74.

⁴¹⁰ Mészáros Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972-1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár <http://www.ppek.hu/k248.htm>

különböző pártok szónokait, hogy szinte senki sem tudta befejezni a beszédét. Még a háztetőre is fölmásztak, és a szemben levő háztetőkről tüntettek a jelenlevő pap és az egyház ellen. Azt kiabálták oda Pehm hitoktatónak, hogy az egyház vagyonát védi. Erre elővette a bugyellárisát, s azt mondta nekik:

– Gyertek, cseréljünk bugyellárist! Én szívesen cserélek.

A végén, miután sok szónokot lehurrogtak, ő következett a tizenkettediknek. Ekkor már dél-felé járt az idő. Lassan beszélt, és csak a déli harangszóra várt. Amikor a harang megkondult, akkor föllállt, és azt mondta:

– Delet harangoznak, én katolikus ember vagyok, el szoktam mondani az Úrangyalát. Aki velem akar imádkozni, álljon föl, és mondjuk együtt. Ha pedig a szomszéd nem hajlandó levenni a süvegét, akkor segítsünk neki.

És elkezdtek leverni azoknak a kalapját, süvegét, akik nem voltak hajlandók levenni. Elmondták az Úrangyalát, csend lett, nyugalom lett. Aztán megtartotta hatásos beszédét.”

Búcsú Zalaegerszegtől

Mindszenty (Pehm) József 1917. február 1-től zalaegerszegi hittanárként működött, majd az 1919-es proletárdiktatúrát követően Gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspök – figyelembe véve a zalaegerszegi plébánia képviselőtestületének egyhangú kérését – 1919. október 1-től megbízta őt a zalaegerszegi plébánia vezetésével. Ebben az időszakban átépíttette a plébánia épületét, felépíttette a zalaegerszegi ferences templomot és kolostort, a *Notre Dame* nővérek anyaházát és tanítónő-képzőjét, elemi- és polgári iskoláját. A szegények számára 34 főt befogadó szeretetotthont alapított. Tisztséget vállalt a Keresztény Párt vármegyei elnökségében, püspöki biztосként felügyelte 9 új templom, 7 plébániaépület, 9 kápolna (miséző hely) és 12 iskola építését, felújította a katolikus művelődési ház működését. Ha tehát Mindszenty József élete már 1944-ben zárult volna is le, még akkor is a két világháború közötti legjelentősebb főpapok közé tartozna.⁴¹¹ Részt vett a városi nyomda, valamint a Göcseji Múzeum létrehozásában. Kialakította a plébániai házapostolok hálózatát, hitbuzgalmi egyesületeket szervezett.⁴¹² A szombathelyi egyházmegye zalai részében általa, mint püspöki biztos által 1928 és 1941 között alapított tizennégy kuráciából (kurácia: önálló, de még plébániai rangra nem emelt lelkeszség, önálló lelkipásztorral és javadalommal) később hét plébániai rangra emelkedett.⁴¹³

Amikor XII. Pius pápa 1944-ben Mindszenty Józsefet kinevezte veszprémi püspökké, ő a következő szavakkal búcsúzott el zalaegerszegi híveitől: „*Bent, a plébánia hivatal asztalán készen áll aláírásra egy okmány, amelyet nem akartam aláírni a mai szentmiseig és szentbeszédig, hogy jogom legyen még egyszer azt mondani nektek: Kedves Híveim! Az akta az én lemondásomat tartalmazza a zalaegerszegi plébániáról és erről a templomról. (...) Isten Igéjét hirdettem. Csak a kongregációs terem adatai vannak meg: itt 537 esetben mondtam szentbeszédet 10 esztendő alatt. Bemutattam évente 72 szentmise áldozatot és naponta másfél*

⁴¹¹ ADRIÁNYI Gábor: *Mindszenty József életművének értékelése, különös tekintettel püspöki, primási kinevezésére. Mindszenty József veszprémi püspök 1944-1945.* T. Horváth Lajos: (szerk.): Veszprémi Múzeumi Konferenciák 7. Veszprém, 1996. 104.

⁴¹² http://digitus.itk.ppke.hu/~varnai/index_elemei/Page389.htm

⁴¹³ „*Isten szolgája*” – Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2007. 62-64.

órát imádkoztam a városért. (...) A helyi nyilatkozatokból azt olvasom ki, hogy nagyon összefonódott a lelkünk. Megköszönöm a vármegyének, Zalaegerszeg megyei városának (...) ragaszkodó áldozatkészségét. Én Jézus útján igyekeztem szolgálni minden társadalmi réteg lelkében. Ha valakit megbántottam, azt a jónak szenvedélyes akarata idézte elő. Akik az Istent keresik, azoknál a hiba is jóra fordul."⁴¹⁴

Néhány epizód veszprémi püspöki működéséből

A ma rendelkezésre álló források alapján a pápa, az esztergomi érsek, valamint az akkori magyar kormány a veszprémi püspöki székbe más-más személyeket javasoltak. Serédi hercegprímás – Mikes János, volt szombathelyi püspök ajánlását is figyelembe véve – Mindszentyről a pápai nunciusnak, Angelo Rottának többek között a következőket írta: *„Mindszenty szigorú, ezért a papság nem szereti. Volt néhány viszálya különböző politikai személyekkel (...) Nagyszerű organizátor azonban, és Zalaegerszeg, valamint Zala megye politikai életében is jelentős pártot tudott szervezni. De mégis féltő, hogy Mindszenty szenvedélyes természeténél fogva, mint püspök is nagyon keményen bánta a papsággal (...) és ebből lassanként káros elégedetlenség származhatna. A nuncius azonban másként ítélte. Ismerte Mindszenty zalai munkásságának kiemelkedő eredményeit. Kállay Miklós kormánya is erős gátat láthatott benne a hitlerista nyilas törekvésekkel szemben, s így ő lett Veszprém új püspöke.*"⁴¹⁵ Mindszenty később, 1965-ben erről az eseményről a következőt jegyezte fel: *„Rotta adott szóbeli alapelveket püspöki kinevezésemkor: legyek paternus (atyai – KG). Sajnos, inter arma (fegyverek között – KG) nem mindig sikerült.*"⁴¹⁶ Mindszenty József 1944. március 4-én kapta meg püspöki kinevezését, március 25-én szentelték püspökké az esztergomi bazilikában, majd március 29-én foglalta el veszprémi püspöki székét.

Első körlevelében így köszöntötte az egyházmegyét: *„Krisztusban Kedves Testvéreim! Amikor, mint apostol-utód közéték érkeztem, hogy isteni rendelésből, Krisztus nevében legeltessem és vezessem igaz pásztorként a rám bízott nyáját, a Szentséges Atya küldetéséből, vele egységben kormányozzam a veszprémi egyházmegyét, első szavam Hozzátok a püspöki szentmise köszöntése: »Pax vobis! Béke veletek!« Nem a világtól kívánom ezt, hisz a szüntelen vérző, forrongó világ nem adhatja azt, amije nincs, aminek hiánya okozza szenvedéses nyugtalanságát; hanem a Krisztus Királytól, a Béke Fejedelmétől. Lélekben bekopogtatok nálatok, Kedves Testvéreim, de összes papjaimhoz is és viszem Hozzátok az oltár csókját. Egy pillanatra elmerülök a Ti hivatástok mélységébe, küldetéstek, életcélotok nagyságába. Nekiünk kell elsősorban rádöbbenünk az átváltoztató és igehirdető ajak, az élő és már haldoklót feloldozó kéz nagyságára és kötelezettségeire. A pap közvetítő Isten és ember közt, dolgozik a Szentháromság munkaközösségében. Rajta van a történelem kétezer éves pecsétje a papon, papi nemzedékek szentjeinek, hőseinek, tanítóinak, tudósainak, irgalmas jótevőinek, vértanúinak, száműzötteinek, meghurcoltjainak dicsőség-tőkéje, a mindent Jézusért, a mindenek üdvözítéséért, a mindenkinek mindene gondolatával. Ehhez a papsághoz jöttem*

⁴¹⁴ Zalaegerszeg 1944. március 26. In: *Hirdettem az Igét*. Mindszenty Alapítvány, Vaduz, 1982. 57-58.

⁴¹⁵ SALACZ Gábor: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. Budapest, Argumentum 2002. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XVI. 185. Sorozatszerkesztő: ADRIÁNYI Gábor

⁴¹⁶ MINDSZENTY József: *Napi jegyzetek*. Budapest, Amerikai Követség 1956-1971. Mindszenty Alapítvány, Vaduz 1979. 376. (1965. február 17.)

1944-ben, miután voltam falusi káplán és hitoktató, gimnáziumi hittanár, városi és falusi hívek plébánosa. Veletek akarok munkálkodni, mint első a munkában és a munkához elengedhetetlen imádságban. Eszményem a hívekért buzgón munkálkodó és a saját lelkét is tökéletesítő, a Jézus Szíve szerint való papság. Kedves Híveim! Veszprémből kisugároznak mind a négy égtáj felé az Árpádház szentjeinek erényei. Ez van benne főpásztori címeremben, mivel Szent Margit szentté avatása idején kerültem kapcsolatba egyházmegyémekkel; másrészt alakja felidézi az összes magyar szenteket és Veszprém szent múltját is, a szent Pannóniát, a Pannonia sacrát. Oly hatalmas kisugárzása volt ennek a szent magyar világnak, hogy IV. Béla király szent családja négy szent gyermekén (köztük Szent Margiton) át négy országba viszi szét a magyar középkor vallásosságának ragyogó bizonyosságát. És ma? Új világért ma sok vér folyik, sok szó esik. Mi tudjuk a kinyilatkoztatásból, de a történelem tapasztalatából is, hogy nincs más név, amelyben üdvösségünket lelhetnők, mint a mi Urunk Jézus Krisztus drága neve. Hitben, erkölcsben kell megújulnunk, a veszprémi egyházmegye szentjeinek példáját követve. A hitbuzgalom, erkölcsi erő, Veszprém szentjeinek erényvilága egyéni és családi életünkben nem egy helyen pusztulóban van. Nemzeti érdek, hogy mi, magyarok szentek legyünk. Boldog leszek, ha ebben, magyar szentjeink közbenjárására Istenünk keze megsegít és a régi magyar erények újból visszatérnek, és az egyedül kipróbált, egyedül jónak bizonyult alapon, nehéz időkben egyéni, családi és nemzeti újjászületés következik el Egyház és Haza kimondhatatlan javára, lelkünk örök boldogságára.”⁴¹⁷

Rövid veszprémi püspöksége alatt 34 új plébániát, 11 új falusi iskolát alapított. Jelentős szerepe volt a püspöki kar 1945. május 24-i, a háború utáni új helyzetben kiadott, fentebb már hivatkozott első közös körlevele megfogalmazásában. XII. Pius pápa 1945. augusztus 16-án kinevezte esztergomi érsekké, a kinevezési iratot Grösz József kalocsai érsek, a püspöki kar elnöke szeptember 5-én kapta kézhez és szeptember 8-án személyesen adta át Mindszentynek, aki több napos meditáció után azt elfogadta.⁴¹⁸

Veszprémben így búcsúzott papjaitól, híveitől: „Kedves Papjaim! A Szentatya rendelkezéséből búcsúznom kell tőletek. Szívesen dolgoztam volna veletek koporsóm zártáig, örömmel vettem volna részt a háborúban elpusztult szentegyházak, plébánia-lakok, katolikus iskolák, temetők újjáépítésében, és helyreállításában, új intézmények felélesztésében, a megviselt hívő lelkek újjárendezésében. Megszerettem az egyházmegye helytálló, népéhez hű, komoly, munkás papságát. Úgy érzem, hogy a további együttműködés előfeltételei meg voltak közöttünk. Köszönöm ragaszkodástokat, imádságtokat, segítségteket. Rövid volt a mi együttlétiünk, de emlékét az idő nem törli ki lelkemből. Úgy remélem, hogy a jogi kapcsolaton túl az ima közössége is összefűz majd minket. Kedves Híveim! Rövid másfél esztendő egyházkormányzata után búcsúsom Tőletek a Szentatya parancsára. Az egyházmegyét történelmén át szerettem meg, még 1927-1934. táján, amikor múltjával tudományosan foglalkoztam. Azóta, hogy a Szentatya az ősi veszprémi egyházmegye kormányzatára rendelt, az a szeretet csak nőttön-nőtt irányotokban. A bérmaút nekem öröm volt, mert köztetek lehettem; de szívesen jártam az egyházmegyét más alkalmakkor is. Ilyenkor voltam boldog, mert lélek lélekkel állt szemben úgy, mint negyedszázados zalaegerszegi plébánoskodásom idején. Most, hogy búcsúsom Tőletek, arra intelek benneteket, hogy legyetek hűek drága

⁴¹⁷ Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Litterae Circulares, 1944. VI. 31-33.

⁴¹⁸ <http://www.mindszenty.hu/index.php>

*Anyaszentegyházunkhoz, édes hazánkhoz, és mindahhoz, amire tanítottalak Benneteket. De ne felejtsetek, hogy nemzetünk jövője a családi élet tisztaságán, katolikus erkölcsi levegőjén áll, vagy bukik; az ifjúságra úgy vigyázzatok, mint a szemünk fényére. Annyi értéket jelentetek hazátoknak, mint aminő értékű katolikusok vagytok. Nincs az életnek egyetlen pontja, vonala, amelyen ne katolikusokként, az ősi, belénk gyökeredzett Egyház tagjaiként kellene, vagy lehetne viselkednetek.*⁴¹⁹

Az esztergomi érseki kinevezést 1945. szeptember 14-én hirdették ki, a pápa szeptember 16-án közölte a magyar kormányal. Drahos János, esztergomi káptalani helytartó a főpásztor kinevezéséről szóló szeptember 17-i körlevelében a következőket írta: „Istennek hála, megszűnt az ősi esztergomi főegyházmegye árvasága. Van új főpásztorunk, van atyánk, van a magyar katolicizmusnak feje, van az országnak hercegprímása. A kinevezés örömdetes hírének jelen hivatalos közlésekor nyomban új főpásztorunk elé viszem a főegyházmegye összes papjai és hívei nevében és részéről a hódoló tiszteletet. Bizalommal kérjük, fogadjon minket atyai szeretetében, szeressen minket úgy, miként szerette volt plébániai híveit, miként szerette veszprémi papjait és híveit, akik között a legsúlyosabb időkben fáradhatatlanul és minden nehézséget leküzdve járt-kelt, hirdetvén az üdvös tanítást, szüntelenül hintvén a buzdítás és vigasztalás ígéit és cselekedvén a jót. Isten hozza mielőbb ősi székhelyére új főpásztorunkat! Imádságainkkal mindig mellette leszünk, és ostromolni fogjuk a Mindenhatót, hogy nehéz munkálkodásában a legbősegebb kegyelmeivel kísérje.⁴²⁰

A kinevezési bulla kelte október 2. Érseki székfoglalója október 7-én volt az esztergomi bazilikában. 1946. február 21-én a pápa bíborossá kreálta a római Szent Péter-bazilikában.⁴²¹

Mindszenty József az emberi szenvedésről, az örök életéről

*„Egy olyan világnézet, amely semmit sem tud mondani a szenvedő embernek, akinek nincs a kezében és a szívében az irgalmas szamaritánus bora és olaja, amely az erősítő kenyér helyett a szenvedő embernek egy hideg kődarabot nyújt, és megrabolja szenvedésében az erkölcsi erőtől, az a világnézet halványinak bizonyul és önmagában omlik össze. Egy olyan világnézetnek – hívják azt akár materializmusnak, akár buddhizmusnak –, amely csak az evilágot ismeri el létezőnek, számolnia kell azzal, hogy ajtaja küszöbén ott állnak a sirások, akik csak a pillanatra várnak, hogy kötelességüket teljesíthessék. Minden materializmus, ha tetszik, ha nem, következetesen végiggondolva nihilizmusban és pesszimizmusban végződik.*⁴²²

„Tény és igaz, hogy lelkünk építi itt a földön testünket és a világot, de ugyanúgy hatnak vissza a világ és a test a lélekre. Tehát kölcsönhatás van közöttük. A feltámadásban a lelkünk ugyanazt a testet fogja kapni átformálva, megdicsőítve, átszellemesítve, amelyet itt a földön hordott. Így fogja végleges létmódját a szeretetben elnyerni, a teljes érettség állapotában. A kegyelem által megvilágosított értelem számára is, Isten titok marad. A kegyelem lehetővé teszi számunkra, hogy beléphessünk a misztérium végtelenségébe, de nem teszi lehetővé, hogy

⁴¹⁹ Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Litterae Circulares, 1945. IX. 47-48.

⁴²⁰ XII. 2900. sz. Főpásztor kinevezése. Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár 1945. 46095/49

⁴²¹ <http://www.mindszenty.hu/index.php>

⁴²² Mindszenty-Pehm József: IV. Elmélkedés: A szenvedés. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Hagyatékok/Mindszenty József hagyatéka, 1. doboz 5. csomó

azt úgy ragadjuk meg, úgy öleljük át, hogy teljesen birtokunkba vegyük és úrrá legyünk fölötte. Fantáziáknak minden működését kapcsoljuk ki. Csak annyit tudunk és hiszünk, amennyit Szent Pál mond: »Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szívbe nem hatolt, amit Isten azoknak készített, akik Őt szeretik.«”⁴²³

Közéleti tevékenység a jelen állapotban

Vannak bizonyos cselekedetek, amelyeket az ember – különösképpen a keresztény – semmilyen körülmények között nem nézhet tétlenül, hallgatásával nem lehet bűnrészes az önkénynek és az igazságtalanságnak. Mindszenty bíboros erről a felelősségről és saját hivatásáról 1946 szeptemberében Szegeden, a Szent Gellért ünnepségek alkalmával az alábbiakat nyilatkozta: *„Ami az én szerény személyemet illeti, nem tekintem magam egyébnek, mint a nemzet és népem szolgálattevőjének. Ezt a szolgálatot teljesíteni akarom, akármilyen árat követeljen is.”*⁴²⁴

2006-ban, akkori (és mai) aktualitásként, a Nemzeti Újságban a következőket írtam: *„Miért lehetséges az, hogy háborús bűntettekkel terhelt politikai rendszert – a kommunista rendszert – magukénak valló, annak kiépítésében és fenntartásában aktívan részt vevő, azt korábban nyíltan is támogató egyének mindenben teljes szabadságot élvezhetnek? Miért lehetséges az, hogy belföldi és európai parlamenti választásokon ilyen múlttal rendelkezők egyáltalán indulhatnak, és mandátumot szerezhetnek? És miért megengedett az, hogy korábbi rablásaikat, rombolásaikat most, átfestett jelszavakkal, a legminimálisabb erkölcsi gátlás nélkül, lényegileg azonos módon, bár sok tekintetben még alattomosabban folytathatják?”*⁴²⁵ *„Ha Isten ránk tekint, csak a sietve visszaállítandó független és magyar bíróság lehet illetékes a számonkérésben”* – írta végrendeletében Mindszenty bíboros.⁴²⁶ Az igazságot szolgáltató és elégtételt adó számonkérés mind a mai napig nem történt meg! E nélkül pedig minden komolyabb továbblépés lehetetlen!

Mindszenty bíboros születésének jubileumi évében imádkozzunk a Szentháromság Egyistenhez, Mindszenty bíboros bambergi beszédjének szavaival az ő közbenjárását kérve, hogy Magyarország – történelme során – soha többet ne kerülhessen sátáni erők uralma alá. *„Mi nem kérünk soha kölcsön a sátántól kezét arra, hogy Isten terveibe beavatkozzunk, és hogy a nemzetünknek olyan támaszai legyünk, mint ahogy az említett ellenségek a támaszai. Ebben hiszünk, remélünk, bízunk és tudjuk, hogy az Isten a benne bízókat nem hagyja el soha.”*⁴²⁷

⁴²³ Mindszenty-Pehm József: X. Elmélkedés: A feltámadás és az örök élet. Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Hagyatékok/Mindszenty József hagyatéka, 1. doboz 5. csomó

⁴²⁴ Mindszenty Okmánytár I. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 246-247.

⁴²⁵ Nemzeti Újság 2006. Böjtelő hava, 3.

⁴²⁶ FÜZÉR Julián: *Szentnek kiáltjuk!* Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown, Ohio, USA, 1987. 77.

⁴²⁷ Vasárnapi Levél 1972. 7/8. szám 309-315.

Krajsovszky Gábor:

„Fájó szív ez, ha fájó kell”⁴²⁸

Megemlékező előadás Mindszenty József emberi jogok terén folytatott küzdelmeinek egy részéről

„Mi, ha tapasztalatból nem tudnók, tudjuk a Jó Pásztortól az Evangéliumból: a ragadozó farkasokból sohasem lesz szelid bárány, még ha kölcsön kapott vagy önkézzel szabott báránybőrben jelenik is meg. Maga az ördög is illegeti magát angyali ábrázattal. De akkor a legveszedelmesebb, ha kölcsönzött szép képpel mutatkozik. (...) A XX. század hatalmasainak két világháborúja és békéje és a mai, nem embernek való, lelkiismeretlenül készült tákolmánya mutat-e gyűszűnyi bölcsességet?”⁴²⁹

(Mindszenty József)

Bevezető

A magyarországi kereszténység és nemzettudat gerince a 20. század második felétől, az 1956-os szabadságharc leverését követően – amikor az ország újra magyar- és keresztényellenes megszállás és terror alá került – igen erősen megroppant. A 120 millió embert gyarmati sorban tartó kelet-európai szuperhatalom – az akkori vezéralakjuk cinikus szavai szerint – ígéretet tett arra, hogy két évtized múltán be fogja mutatni az utolsó vallásos embert.⁴³⁰ Ez a rendszer a csatlósain és helytartóin keresztül már az ország megszállását megelőzően, illetve közvetlenül azt követően – a jaltai-, illetve potsdami értekezletek döntéseivel – mindent megtett a magyarság nemzeti és vallási öntudatának teljes szétzüllesztése érdekében.⁴³¹ Ehhez pedig szorosan hozzátartozott az 1947-ben Párizsban megkötött, a Közép-Európa népeinek őszinte megbékélését lehetetlenné tevő szerződéskötés.⁴³² A 20. századi első, Magyarországra mért nemzetgyilkos csapás pedig a trianoni „béke” diktátum volt.⁴³³ Jelen összeállítás Mindszenty Józsefnek néhány fontosabb, emberjogi nyilatkozatát mutatja be, a források és megnyilatkozások nagy száma következtében a teljesség messzemenő igénye nélkül.

A Párizs-környéki ország-csonkító szerződések és azok következményei

Mindszenty József emlékirataiban, valamint egyik kanadai körútján tartott beszédében a trianoni diktátumról, a Magyarországot kétharmados részében megcsonkoló, el nem évülő igazságtalanságról így nyilatkozik: „Ifjúságom nagy élménye volt a Kárpátoktól védett ép és egész Magyarország. Diákkorom óta történelmi valóságként élt és visszhangzott bennem Vaszary Kolos hercegprímás milleneumi beszédének megállapítása; hogy bár kard szerezte meg, de a kereszt tartotta fenn Magyarországot. (...) Hosszú életemben nagy magyar tragédiák tanúja lettem. (...) Az első kommunizmust, mint fiatal hittanár éltem át, s éppen

⁴²⁸ BEKE Margit: (szerk.): *Egyházam és Hazám. Mindszenty József hercegprímás szentbeszédei*. Esztergom, Esztergomi Főegyházmrtye, 1994. II. k. 81.

⁴²⁹ MINDSZENTY József: *Szentbeszédek*. In: VI. Vasárnapi Levél, Wien, 1974. 29. évfolyam, 130-132.

⁴³⁰ Bölcsvölgyi Zoltán visszaemlékezése alapján

⁴³¹ Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/J/jaltai%20%C3%A9rtekezlet.html>
<http://lexikon.katolikus.hu/P/potsdami%20%C3%A9rtekezlet.html>

⁴³² <http://lexikon.katolikus.hu/P/p%C3%A9rizsi%20b%C3%A9ke.html>

⁴³³ <http://lexikon.katolikus.hu/T/trianoni%20b%C3%A9ke.html>
<http://www.trianon.hu/keret.phtml?trianon/triutan/trut1/trut13/>

elfoglaltam a zalaegerszegi plébániát, amikor nemzetünkre rákényszerítették a trianoni békeparancsot. Trianonban darabokra tépték a Máriának felajánlott Országot. Aki a természetfölötti hit szemével meri nézni vagy mérni a nemzetek és népek tragédiáját, (...) az jogosan gondolhat arra, hogy az ország talán azért került lejtőre, mert szellemében sokakban már elpártolt a szentistváni alapoktól a századforduló óta; úgy, mint a Muhi és a Mohács előtti években is. Keresztény hívők ítéletében az analógiák itt elgondolkoztatók. (...) Később Európában és az Amerikai Egyesült Államokban politikusok és államférfiak is beismerték, hogy a békekonferencia »elfogult« és »részrehajló« volt s a bosszúvágytól fűtött békeparancs sok igazságtalanságnak lett okozója, ugyanakkor részben hozzájárult ahhoz a folyamathoz, amely a második világháború kitöréséhez vezetett. Sajnos, – ígérek ellenére – a szerződő felek elmulasztották az igazságtalan békeszerződés revízióját, s így csak – a hitlerizmus hódításával egy időben – a második világháború küszöbén és annak első éveiben kaptunk vissza elszakított területeket: 1938-ban a Felvidéket, 1939-ben a Ruténföldet, 1940-ben Erdély egy részét és 1941-ben a szerbektől megszállt területeket. Mindezekről a területekről 1945. január 20-án az ideiglenes kormánynak, amikor aláírta a fegyverszüneti szerződést, le kellett mondania.”⁴³⁴ „Az I. világháború után a nagyhatalmak elvették Szent István földjének 68%-át, meghagyták 32%-át, 1/3-nál is kevesebbet, a vádlott meghallgatása nélkül. A II. világháborúba a Sztálin-szövetséges Hitler hajszolta bele az országot. A szintén Sztálin-szövetséges hatalmak odaajándékozták a 32%-os csonkot is a nemzetiség-irtó Sztálinnak, akinél mi is nemzetiség lettünk.”⁴³⁵

Palágyi Natália nővér Mindszenty Józsefről szóló életrajzi összefoglalójában pedig így ír a hercegprímásról, amikor ő megválasztása után a katolikus magyarok szellemi vezetőjeként kezdte meg apostoli munkásságát; „Mindszenty bíboros, az ország első főpapja, ebben a harcban a magyar nép elhivatott vezetőjeként emelkedik mindenki fölé, aki az alapvető emberi szabadságjogok rendíthetetlen védelmezője. Egyaránt védelmébe veszi a népellenes és háborús bűnök vádjával fogvatartott tízezreket, az ősi otthonaikból kiűzött szlovákiai magyarokat és a kitelepítéssel büntetett hazai svábságot. Ő emeli fel egyedül tiltakozó szavát a magyar nemzettel szemben igazságtalan és egész Közép-Európa őszinte megbékélését lehetetlenné tevő párisi békeszerződés ellen. (...) Kiváló szervezőképessége, fáradhatatlan buzgósága és egyéni varázsa folytán soha nem tapasztalt mértékben erősödött meg a katolikus öntudat és egyre inkább elmélyült a vallásos élet.”⁴³⁶

Ritka közlést olvashatunk egy emigrációban megjelent forrásban,⁴³⁷ amelyben Mindszenty József 1945-ben a pápához intézett leirataiban messzemenően elítéli az ország újbóli megcsonkítását, illetőleg teljességgel elismeri és védelmébe veszi a II. világháború alatti magyar területek visszanyerésének jogosságát.

⁴³⁴ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Torontó, Vörösvári István kiadása, 1974.

Budapest, 1989. Szent István Társulat, 186-187.

⁴³⁵ MINDSZENTY József: *Hirdettem az Igét*. Vaduz, Mindszenty Alapítvány, 1982. 226-227.

⁴³⁶ PALÁGYI Natália: *Hűségesen követte az Urat. Mindszenty bíboros életútja és példája*. St. Gallen, Magyar Könyvnyomda, Ungarische Buchdruckerei, 1976. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár <http://www.ppek.hu/k320.htm>

⁴³⁷ Mindszenty József 1945. november 8-án és november 15-én a pápához írt leveléből.

In: PÉCSI Kornél, GILDE Barna: (szerk.): *Magyar politikai írások 1951-1976*. Duna Könyvkiadó, Fahrwangen, 1978. <http://hunhir.info/index.php?pid=hirek&id=65447>

„Alig állították vissza a Csehszlovák Köztársaságot – írta –, első diplomáciai tétével már is átadta (mármint a Csehszlovák Köztársaság – KG) a Szovjet hatalmába Magyarország azon szerves részét, amit Kárpátaljának neveztek el és így ürügyet, ál-jogcímet biztosított a hatalmas orosz terjeszkedésnek arra vonatkozólag, hogy a maga uralma területét a Kárpátok hegykoszorúján átlépve, előretolhassa. E cselekedet jelentőségét és az abból eredő veszélyt fölösleges részletezni.” Ugyanitt említi az újabban annyiszor kétségbevonat müncheni döntés jogosultságát, hangsúlyozva, hogy „Európa nagyhatalmai 1938-ban a müncheni értekezleten, egyetértően mérlegelve a trianoni békeszerződés revíziójának szükségességét, azt óhajtották, hogy az érdekelt országok kölcsönös megállapodásokkal – békés úton – rendezzék a határok kérdését. Csehszlovákia és Románia előterjesztette, hogy Német- és Olaszország döntőbírákként ítéljen. E javaslatba Magyarország is belenyugodott. Magyarország tehát a bírák döntése nyomán és a másik fél beleegyezésével kapta vissza a legigazságosabb módon területeit Csehszlovákiától és Romániától.”

„A Magyarországtól elvett területnek Csehszlovákia és Románia alig egyharmadát, Jugoszlávia alig egytizedét adta vissza [az 1938-1941 közötti különböző döntőbíróági intézkedések folytán – P. K.], Ausztria pedig semmit. A visszatért területek nemcsak történelmi jogon, hanem a lakosság nemzetiségi számaránya miatt is Magyarországot illetik. A legnagyobb igazságtalanság lenne, ha a békét teremtő békeszerződés ismét elszakítaná Magyarországtól azon területeket, amelyek – a trianoni békeszerződés igazságtalanságainak jóvátételére – az európai nagyhatalmak tanácsára s az érdekelt országok kölcsönös megegyezésével visszatértek az anyaországhoz. (...) Az új államok, amelyek Magyarország területeinek és magyar népességének elszakításával jöttek létre, még fokozottabb mértékben keverték, mint volt Magyarország, ezen kívül nincsenek történelmi hagyományaik, s hiányzik náluk a történelmi együvé tartozás érzése s így a legelső megrázkódtatást sem tudták elviselni”.

A Mindszenty Okmánytár részletesen bemutatja Mindszenty bíborosnak a felvidéki magyarsággal és a magyarországi svábsággal szemben elkövetett barbár jogsértések elleni tiltakozó megnyilatkozásait. Az alábbiakban ezekből kerülnek idézésre megdöbbentő részletek, az okok feltárásával.

A második világháború befejezése után Csehszlovákia arra törekedett, hogy megszabaduljon nemzetiségeitől. Benes elnök 1945-ben Kassán kijelentette, hogy „Csehszlovákia a csehek és szlovákok állama és senki másé.” A németeket és magyarokat megfosztották csehszlovák állampolgárságuktól és nyomban hozzáláttak eltávolításukhoz. A magyar férfiak egy részét „háborús bűnösség” címén internáló- és munkatáborokba gyűjtötték, lakásaikat feldúlták és a vagyonosabbak birtokaiba szlovák partizánok ültek bele. Bezárták a magyar iskolákat, megtiltották a magyar nyelv használatát, teljesen megszüntették a magyar sajtót, elbocsátották állásaikból a magyar alkalmazottakat, sok helyütt még a magyar nyelvű istentiszteletet is lehetetlené tették. Mindszenty hercegprímás megrázó hangú pásztorlevelekben és nyilatkozatokban tárta a hívek és a világ elé az üldözött szlovákiai magyarság helyzetét.⁴³⁸

„Hónapok óta, a nap minden órájában, különösen pedig éjnek idején, ezrek és ezrek feszült idegekkel várják, mi lesz velük. Egy híradás szerint egyedül Ipolyság környékéről több

⁴³⁸ Mindszenty Okmánytár I. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 61-62.

*mint 500 üldözöttnek kellett elindulnia – délután öt és reggel fél hat óra között – a bizonytalanság felé. Közöttük voltak csecsemők és aggok, szülők négy-öt kicsiny gyermekkel és nem engedték meg nekik, hogy valamit is magukkal vigyenek. (...) Miért közlöm ezt a fájó helyzetet veletek, Kedves Híveim? Nem azért, hogy a gyűlölet lángra lobbanjon bennetek. Elég a gyűlölet már! A szabadságjogok semmibevevésének, a gyengébbekkel való bánásmódnak kiáltó, vádoló és elrettentő példája ez, amely sorsát magában hordja.*⁴³⁹

*„Távol van tőlünk más állam belső rendes kormányzati ügyeibe beleszólni akarni. De itt most korántsem ez az eset. Nem téveszt már meg ugyanis senkit a törvényerőre is emelt, közmunka-rendszeresítési, belső állami rendeletre való utalás, hivatkozás, magyarázkodás és szépitési akarás. (...) Nem hallgathatunk arról, hogy sorozatos, erőltetett birtokelkobzások, teljes vagyonfosztások történtek; öregeket, gyermekeket, terhes, szoptatós anyákat hurcolnak el túlzóan kegyetlenül. (...) Adja Isten, hogy azok, akiknek kezében van a hatalom, és akik annak gyakorlásáért ugyanannak a Mindenhatónak felelősek, e segélykiáltásunkat meghallják!*⁴⁴⁰

A csehszlovák hatóságok a magyarok üldözését és széttelepítését a hideg téli hónapokban is folytatták. 1947. február 5-én Mindszenty bíboros a Csehszlovákiában folyó kegyetlen magyar üldözés megszüntetése érdekében táviratot intézett VI. György angol királyhoz és Trumanhoz, az USA akkori elnökéhez, továbbá Giovanni Montini (a későbbi VI. Pál pápa – KG) vatikáni helyettes államtitkárhoz annak érdekében, hogy a Szentszék is interveniáljon a barbár deportálások ellen.⁴⁴¹

1948. június 13-án a magyar kormány megállította a magyar-szlovák lakosságcserét, de az erről szóló sérelmes és hátrányos megegyezés *„a szakközegek és külügyminiszteri tárgyalás mellőzésével csak pártvonalon”* került megkötésre. Benes csehszlovák győzelemként ünnepelte az első megegyezést. A magyar parlament megállapította marxista ajakkal is, hogy az első egyezmény a csehszlovákok kedvezményeinek és a magyarok hátrányainak nemzetközi okmánya.⁴⁴²

Mindszenty József a külügyminiszternek szóló levelében többek között ezeket írja: *„Isten és a történelem előtt tiltakozom ártatlan népem gyötrése ellen. A megállapodás nélkülözi a hozzáértést, lelkiismeretet, a magyar érdekekkel szemben idegen érdekeket szolgál. Az újabb rengeteg szenvedés az égre kiált. Az előidézőket Isten ítélőszéke elé idézem.*⁴⁴³

1948-ban, már a kommunista hatalomátvételt követően egy minisztertanácsi nyilatkozat azt állította, megrágalmazva a hercegprímást, hogy a szlovákiai magyarság helyzetében küszöbön álló kedvező fordulatot a bíboros hercegprímás sovinizmusa és a közügyekbe való illetéktelen beavatkozása akadályozza. Erre a teljességgel alaptalan vádra illetékes egyházi hely az alábbiakat válaszolta; ha a kormány most már engedi a sajtóban közzétenni a sérelmezett iratokat, akkor azokból ki fog tűni, hogy ennek a hazug állításnak éppen az ellenkezője igaz: az emberi jogok védelme nem sovinizmus! Sovinizmus kezdettől fogva csak

⁴³⁹ Esztergom, 1945. október 15. Mindszenty József s.k. In: *Mindszenty Okmánytár I.* Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 63-64.

⁴⁴⁰ Esztergom, 1946. december 21. Mindszenty József. In: *Mindszenty Okmánytár II.* Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 95-96.

⁴⁴¹ *Mindszenty Okmánytár II.* Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 105-106.

⁴⁴² *Mindszenty Okmánytár II.* Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 125., 127.

⁴⁴³ *Mindszenty Okmánytár II.* Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 125.

egy szerepelt ebben a kérdésben, amit a magyarországi kormányzat oldaláról is elítéltek. Az egyháznak pedig joga van állást foglalni a közélet minden kérdésében.⁴⁴⁴

1945. júniusában a potsdami konferencián a csehszlovákok a győztes nagyhatalmaktól a magyarországi német (és a felvidéki magyar) lakosság kollektív kitelepítésére kértek engedélyt. A szudéta-németeket így kitelepíthették (a magyar lakosság eltávolítására nem kaptak engedélyt, de ennek ellenére velük ugyanezt tették – lásd a tanulmány megelőző részét), Vorosilov, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság orosz elnöke e megállapodásra hivatkozva 1945 nyarán felszólította az ideiglenes magyar kormányt, hogy indítsa meg a svábok kitelepítését. A kormány azonban az oroszok parancsára hozott határozatot nem hajtotta végre. A kollektív megtorlás ellen – ami ezután mégis bekövetkezett – a püspöki kar 1945-ben felemelte szavát. A nyilatkozatban hivatkozott az ezt egy évvel megelőző, ugyancsak embermentő tevékenységére: „*Ha valaki ellen az arra illetékes bíróság bizonyító eljárás után jogerős ítéletet nem hozott, azt vagyonától megfosztani, ősi hajlékából, ősei és a maga veritékével öntözött földjéből, családjából hatalmi szóval kiszakítani nem szabad. Ha helytelen volt csendőrökkel kísértetni a zsidókat, helytelen rendőröket vezényelni ilyen ténykedésekhez is. (...) A magunk számára cselekszünk rosszat, ha jóbarátok helyett ellenségeket szerzünk magunknak. Ki tudja, hogy amit elkövetünk a folyó egyik partján, a másikon nem fordítják-e ellenünk?*”⁴⁴⁵

1945-ben, Potsdamban az oroszok vitték keresztül azt, hogy Magyarország engedélyt kapjon németajkú lakosságának kitelepítésére. A svábok deportálását azonban minden sürgetés ellenére csak 1946-ban kezdte meg a magyar kormány – Rajk László kommunista belügyminiszter irányítása mellett – Németország *amerikai* megszállás alatt levő zónájába. Az amerikai megszálló hatóságok azonban gazdasági nehézségekre hivatkozva megtagadták a további kitelepített csoportok befogadását. A magyar kormány 1947 nyarán orosz „engedéllyel” tovább folytatta a deportálást, most azonban már Németország *szovjet* megszállási övezetébe. 1947. augusztus 8-án Mindszenty hercegprímás a püspöki kar nevében Dinnyés Lajos miniszterelnöknél erőlyesen tiltakozott a kitelepítések folytatásának terve ellen. Ezt követően még további tiltakozások történtek. 1947. október 2-án pásztorlevél útján történik az újabb tiltakozás a deportálások ellen; „*Eltávolítják országunkból a hazához hű német származásúak tömegeit. Ez a gyászos művelet, amelyet a történelem szintén kitörölhetetlenül fog lapjain feljegyezni, most ismét nagy erővel folyik. Ám büntessék meg a bűnösöket bűnük egyéni tárgyilagos kivizsgálása és szabályszerű megállapítása után (...) Ez ellen senkinek szava nincsen, és nem lehet. De minden válogatás nélkül, kollektív alapon történő kitelepítés ellen a legkiáltóbban szót kellett és kell emelnünk, mert az ilyen kitelepítés – történjék az bárminő címen – embertelenség, az emberi jogok éles hangoztatása idején különösen az.*”⁴⁴⁶

1947. február 10-én, a párizsi békeszerződés aláírásának napján – amely a mai napig egyik helyrehozhatatlan okozója annak, hogy Magyarország az egyetlen olyan ország, amelyet határain kívül is a saját, volt területei vesznek körül – Mindszenty József a budapesti Szent István Bazilikában saját maga vezette a szentségimádási órát. Ennek keretében elmondott, megindító imájából olvashatunk részleteket: „*1920. június 4-én Trianonban mind*

⁴⁴⁴ Mindszenty Okmánytár II. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 131-132.

⁴⁴⁵ Mindszenty Okmánytár I. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 64-68.

⁴⁴⁶ Mindszenty Okmánytár II. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 110., 117.

*a négy égtáj magyar földjét, magyar népét erőszakosan ki- és letépték a történelmi, néprajzi, földrajzi és gazdasági egységből. (...) Ez a második megcsonkítás (1947. Párizs – KG) sokkalta súlyosabb az elsőnél. Újabb területeket vettek el. Nyomasztó, megrokkasztó fizetések raktak ránk. Most még papíron sincsenek különleges kisebbségi jogok az elhasított magyarok számára. Törvényen kívül állnak, mintha magyarnak lenni már magában is bűn és nem emberi lét volna. A Duna, Garam mentén kegyetlenül bontják már nagy világrésztelenség mellett a magyar tömböt. Ki tudja, mit tartogat még számunkra az emberi elvadulás? (...) Az ítélet módját nem ítéljük meg; önmagában hordja az ítéletet. De nem hallgathatjuk el, hogy a Te isteni és a mi emberi jogunkat súlyosan megsértették. Nem ezt ígérték, nem ezzel bíztattak. Nincs joguk az Egyesült Nemzeteknek sem, még büntetés címén sem, valamely nemzetcsalád Isten-alkotta közösségét erőszakosan, barátságok jutalmazására széttépni.*⁴⁴⁷

A párizsi békeszerződés nemcsak érvényben hagyta a Trianoni szerződést, hanem még újabb területeket is csatolt el, amelyet Csehszlovákia kapott meg hídfőként a Duna jobbpartján, három és félmillió magyart hagyott idegen megszállás alatt és *azoknak még kisebbségi jogokat sem biztosított.* Ezen felül, az ország erejét felülmúló jóvátételt állapított meg, melynek címén *az oroszok gazdaságilag teljesen tönkretették Magyarországot. Az új békeszerződés érvényben hagyta a jaltai és a potsdami megállapításokat, melyek Magyarországot politikailag is a bolsevizmus martalékává tették.* Ez történt Magyarországgal a sokat emlegetett Atlanti Charta 2. pontja ellenére: *„nem akarunk olyan területi megállapítást, amely nem egyezik meg az érdekelt népek szabadon kifejezett kívánságával.”*⁴⁴⁸

---

⁴⁴⁷ Mindszenty Okmánytár II. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 140-141.

⁴⁴⁸ Mindszenty Okmánytár II. Sajtó alá rendezte: Dr. VECSEY József. München, 1957. 134-135.

Krajsovszky Gábor:

„Ott fogom folytatni, ahol nyolc évvel ezelőtt abba kellett hagynom!”⁴⁴⁹

Megemlékező előadás Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek emigrációban megtett apostoli útjairól, az 1956-ban történt kiszabadulásáról.

„Nem igyekeztem Budapestet elhagyni. Minden vágyam az volt, hogy szeretett népem körében éljek, szenvedjek és haljak meg. A körülmények alakulása folytán Nyugatra kerültem. Mint minden ember, én is igyekeztem itteni életem számára feladatot, hivatást találni. Ezt abban találtam meg, hogy a nagyvilágban szétszórta híveimet látogatom és igyekszem őket hitükben megerősíteni. Amíg az Úr életben tart, egészséget ad, mindenüvé elmegyek, ahová meghívnak, ahol szívesen látnak, és ahol értelme van látogatásomnak.”⁴⁵⁰

Mindszenty József

Bevezető gondolatok

„Nekünk, magyaroknak igen gazdag a lelki örökségünk. Amióta Szent István és munkatársai, Szent Gellérttel az élükön, megnyitották nekünk az evangélium forrásait, ezer év óta a magyar szenteknek és példaadó egyéniségeknek hosszú sora mutatja számunkra a helyes utat. (...) Nekünk, mai magyaroknak Mindszenty József bíboros atyánk adatott. A mi feladatunk az, hogy tanulékony lélekkel megfigyeljük egyéniségét, példáját, megfontoljuk szavait és a magunk sajátos életkörülményeire alkalmazzuk útmutatásait. (...) ha komolyan törekszünk az ő nyomában járni, boldogabbak leszünk és megváltoztathatjuk a világ arculatát körülöttünk.”⁴⁵¹ Így emlékezett Palágyi Natália nővér, a Szociális Testvérek Társasága szerzetesrend tagja Mindszenty bíboros követésre buzdító jellemére. Ti vagytok a föld sója – mondta Jézus. Mindszenty bíboros esetében ennek megvalósulása országot, egyetemes kereszténységet megmozgató tevékenységben mutatkozott meg.

Ez az áttekintés – messzemenően a teljesség igénye nélkül – csupán néhány főbb gondolatot, irányvonalat mutat be a bíboros igen gazdag tanításából, elsősorban az emigrációban elhangzott megnyilatkozásai alapján.⁴⁵²

1956. október 30 – szabadulás a rabságból

Mindszenty József 1956. október 30-án, felsőpetényi szabadulásakor – amelynek 54. évfordulójára jelen konferenciával is emlékezünk – a következő szavakat mondta: „Fiaim! Ott fogom folytatni, ahol nyolc évvel ezelőtt abba kellett hagynom!” A folytatás – négy szabad napot követően – a budapesti amerikai követségen 15 esztendőn át, félrabságban történt.

⁴⁴⁹ Mindszenty József felsőpetényi kiszabadulásakor mondott szavai. Magyar Nemzet 1956. október 31. 2. In: IZSÁK Lajos és SZABÓ József: (szerk.): *1956 a sajtó tükrében*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1989. 166.

⁴⁵⁰ MINDSZENTY József: *Napi jegyzetek* – Budapest, Amerikai Követség 1956-1971. Mindszenty Alapítvány, Vaduz 1979. 34.

⁴⁵¹ PALÁGYI Natália: *Hűségesen követte az Urat. Mindszenty bíboros életútja és példája*. St. Gallen, Magyar Könyvnyomda, Ungarische Buchdruckerei, 1976. 4. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár http://www.ppek.hu/konyvek/Palagyi_Natalia_Husegesen_kovette_az_Urat_1.doc

⁴⁵² VPA Hírportál hir@hirportal.hu, CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco-München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 289-291.

(Számptalan, ma még kiadatlan kézirat is rendelkezésre áll erről az időszakról a Magyarországi Mindszenty Alapítvány irattárában.) Az ekkor készült *Napi jegyzetek* című kiadvány a bíboros belső, személyes megnyilatkozásainak összegyűjtött és megjelent forrásanyaga.⁴⁵³

Ehhez az évfordulóhoz kapcsolódóan, Mindszenty bíboros emlékirataiban így emlékezett szabadulására: „*S amint most a falvakon lassítva és áldást osztva haladunk át, mindenütt megszólalnak a harangok, hull a virágcső és örömmámor ujjong felénk. Vácott, Újpesten megállunk; lépésben tudunk csak hajtani, a tengeri nép mindenütt lelassítja a menetet. Ledöntött orosz emlékeket, sérült épületeket, szünetelő gyárakat látok – és boldog, megkönnyebbült emberi arcokat. Pillanatra felvillant bennem egy másik menet emléke előttem: 1948. december 26-án esti sötétségben egy ÁVH-s gépkocsikaraván robogott velem Esztergomból az Andrássy út 60. felé. Elhessegetem a sötét képet.*”⁴⁵⁴

Végrendelet az amerikai követségen

Mindszenty bíboros – tanúk írásos ellenjegyzése kíséretében – több alkalommal fektetett le végrendeleti megnyilatkozást, utólagos kiegészítésekkel. Ezek közül alább ismertetésre kerül az 1962-ben lejegyzett dokumentum néhány fontos, a bíboros sajátos nyelvezetét és megfogalmazásait is tükröző része.

„Az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek Istennek nevében!

70 és fél évvel a vállamon, a halál és örökkévalóság küszöbén, értelmem birtokában és akarati szabadsággal, halálom esetére a következő végrendeletet teszem fölkiért végrendeleti tanúk közreműködésével.

Lelkemet Isten irgalmába, testemet a honi földnek ajánlom. Hűséggel az Egyház fejéhez és a történelmi magyar hazához, ellentmondok a frigyesült harcos Istentelenségnek, és a szinte mindent előntő orosz és szláv imperializmusnak. Az Apostoli Szentszéket kérem a Szent István hierarchiája megőrzésére.

Szenvedő népemnek, a magyar püspöki karának, főegyházmegyém papjainak és híveinek, a bűnmezsgyéken innen és túl, a tengereken is túl a hontalanoknak, ez az üzenetem:

Gyötrelmes sorsotokban, amíg Isten végtelen könyörületéből – minden lehetséges hívőnek – jó a virradat – életetek hűségben Istenhez, Egyházhoz és történelmi hazátokhoz.

Akik ma a magyar népet boldognak mondják, megcsalják. A birodalmi és tartományi vezérekről sorjában megmondják a saját táborban, mik ők tudás, jellem és emberség dolgában. Elítélőik se mások, hisz ama bélyegesek eszközei, önkéntes kiszolgálói vagy alkalmazói voltak.

A szocializmussá hamisított marxizmus-leninizmus, ami ellenmondás nélkül, sőt magasztalva huzamosan volt sztálinizmus, a magyar népnek mérge és halál, mert rablás, gyilkolás és hazugságözön, tatár és török világ. Minden hirdetett siker olyan, aminő Sztáliné, Rákosié volt.

⁴⁵³ MINDSZENTY József: *Napi jegyzetek*. Budapest, Amerikai Követség 1956-1971. Mindszenty Alapítvány, Vaduz 1979.

⁴⁵⁴ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Torontó, Vörösvári István kiadása, 1974. Szent István Társulat, Budapest, 1989. 420-421.

A rendszert a magyar nép megdönteni nehezen tudná – terrorizmussal és imperializmussal bebiztosította magát – de az elismerést a magyar nép sohasem adhatja meg lealjasodás nélkül, amit a gyászmagyarok, a tatár, török-, labanc és muszkavezetők jelentettek.

Ne engedjétek a célzatos alkohol áradatnak. Ne engedjétek az orosz érdeket a magyar anyaméhig, orosz-bérenc, esküszegő »orvosok« és »gyógyszerészek« kezével. Aki teszi, engedi, megtagadja magyarságát, ártatlan magyar életek útonállója idegen bandák kötelékében silány szegődménnyel. Az egy és félmillió bevallottan kiirtott élet – hárommillió »szülő« , pár ezer »orvost« jelent és bélyegez.

Ha Isten ránk tekint, ne adjunk helyt a bosszúnak; csak a sietve visszaállítandó független és magyar bíróság lehet illetékes a számonkérésben.

Köszönöm a derék magyar népnek, hogy rabságomból 1956-ban kiszabadított. Büszke emlékként viszem a sírba azt a tudatot, hogy népem szabadított ki és nem az idegenből telepített, az elítélésből és rehabilitációból egyaránt taktikai játékot űző hatalom, amely véres, szennyes törét vakítóan fényesre akarja csiszolni az úgynevezett »megkegyelmezésben«.

Köszönöm az Egyesült Államok elnökeinek a nobilis befogadást és annak meghosszabbítását. Értem Eisenhower és Kennedy elnök urak gesztusát. Kérem az Egyesült Államok elnökét, ne hagyják elveszni a történelmi Magyarországot.

Vagyonom, amiről végrendelkezzem, nincs. Nem fáj. Kifosztottak, ahogy elszegényítették népemet.”⁴⁵⁵

A száműzetés kezdete

Amikor 1971-ben, a magyarországi kommunista rezsim és a Vatikán közötti egyezkedések következményeként Mindszenty bíboros száműzetésbe kényszerült. Az 1948-ig végzett lelkipásztori munkát 1975-ben bekövetkezett haláláig – huszonhárom évig tartó kényszerű hallgatás után – a külföldi magyarok körében folytatta. A Vatikán keleti politikája és a Mindszenty-ügy összefüggéseit Adriányi Gábor, a neves egyháztörténész professzor részletes dokumentációval alátámasztott munkájában mutatja be.⁴⁵⁶

A fent említett okok végkifejleteként Mindszenty bíboros az amerikai követségről Richard Nixon elnökhöz intézett levelére válaszként azt kapta, hogy törődjön bele nehéz sorsába.⁴⁵⁷ Ez azt jelentette, hogy a bíborosnak el kellett hagynia a követséget. Csonka Emil: „A száműzött bíboros” című könyvében így írta le ezt a megrendítő napot: „Mindszenty József bíboros, Magyarország primása 1971. szeptember 28-án reggel 8 óra 30 perckor (...) a budapesti amerikai követség épülete előtt beszállt a bécsi pápai nuncius, Monsignore Opilio Rossi diplomata-rendszámú Mercedes kocsijába. (...) A második kocsiba ugyancsak pápai diplomata száll be, Monsignore Cheli és egy orvos. Alighogy elindult a két diplomata kocs, hirtelen egy fekete szedán kanyarodott eléjük, s mindjárt utána a másik kocs mögött is feltűnt

⁴⁵⁵ Budapest, 1962. október 19. Carl. R. Sharek és Joseph Sherman végrendeleti tanúk előtt. <http://5mp.eu/web.php?a=ministransok&o=DxgvXqsvzU>

⁴⁵⁶ ADRIÁNYI Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2004.

⁴⁵⁷ MINDSZENTY József: *Emlékirataim.* Torontó, Vörösváry István kiadása, 1974. Szent István Társulat, Budapest, 1989. 478.

egy ugyanolyan szedán. A négy autó megindult, ráfutott a Lánchídra, azután a budai hegyek alatt suhanva nekivágott a nyugati határnak. Elöl és hátul, a csukott szedánokban titkosrendőrök.

Jó ideje haladtak zajtalanul, csendben, nyomottan. Ez a tábla nem nekem szól – jegyzi meg egyszerre a bíboros, mikor egy útjelző mellett haladtak el, amelyre ez volt írva: »Esztergom«. (...) Egyszer a pápai nunciushoz fordul, s latinul mondja: mennyi mindent szerettem volna alkotni ebben az utolsó huszonhárom évben. De nem hagytak, nem engedtek. Tétlenségre voltam kárhoztatva. (...) A négy kocsi egyenletesen tart az országhatár felé. Már csak negyed óra. Tíz perc. Öt perc. Arra lenn, délen, ott van a szülőfalu és ott van a bíboros édesanyjának a sírja. De előttük és mögöttük a két szedán, az útirány könyörtelen, így szól a megállapodás Róma és a budapesti kormány között: »kerülő és haladék nélkül a határ«!

Hegyeshalom – az utolsó állomás. Útlelvizsgálat nincs, a két fekete szedán félrekanyarodik, leszállásban figyel, nézi, amint a diplomata rendszámú autók a bíborossal megindulnak és lassan gördülnek az osztrák határ felé. A bíboros dermedten nézi a magyar határ vonalát.⁴⁵⁸

Erre a bíboros emlékirataiban így emlékezik: „(...) szótlánul hagytuk el Magyarország fővárosát. Gyorsan megtettük az utat Győrig és onnan a határig. Hegyeshalomnál – az autó ablakán keresztül – megrendülve láttam most én is a hírhedt »Vasfüggönyt«, a szolgaságra vetett ország egyik szimbólumát; a szabadság és a demokrácia századában.”⁴⁵⁹

„Valamivel elmúlt déli tizenkettő, a két kocsi elhagyta Magyarországot. Megkezdődött az utazás az idegenben. Esztergom érseke, Magyarország primása, Mindszenty József ettől kezdve emigráns lett – »száműzött bíboros«.”⁴⁶⁰ – így zárta leírását Csonka Emil fentebb hivatkozott könyvében.

Pünkösöd a számkivetésben

*„Kedves magyar testvéreim! Pünkösöd ünnepén oázist keresünk a számkivetés kietlenségében. A végtelen homoktengerű Szaharában is csobognak az élet forrásai némely helyen. Vannak itt üde pálmák, és vannak felélénkítő emberek testben és lélekben. Az a kérdés, hol vannak a mi oázisaink, akik a Szaharát járjuk, és akik óhajtjuk az oázis könnyebbségét. A Szentlélek által vezetett Anyaszentegyháznak a kebelén van ez az oázis.”*⁴⁶¹

Így kezdte 1972 pünkösdjén szentbeszédét Mindszenty József bíboros, Magyarország száműzött hercegprímása az akkori nyugat-németországi Bamberg városának főtemplomában. A milleneumi Szent István ünnepségen – a korabeli beszámolók szerint – Európa különböző országaiból több ezer magyar jelent meg. A szentmisét magyar és német nyelven közvetítették. A hercegprímás monumentálisan felépített szentbeszéde felejthetetlen mindazok számára, akik azt élőben, vagy bármilyen más formában hallgathatták. A Szentlélek

⁴⁵⁸ CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco-München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 10-11.

⁴⁵⁹ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Torontó, Vörösváry István kiadása, 1974. Szent István Társulat, Budapest, 1989. 481.

⁴⁶⁰ CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco-München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 12.

⁴⁶¹ Vasárnapi Levél 1972. (7/8) 309-315.
Szabad Európa Rádió 1972. (eredeti hangfelvétel)

eljövetelének ünnepén ezzel a történelmi- és magyarságtudatot kiválóan ötvöző beszédnek a gondolataival készítette elő a bíboros az öt hallgatók lelkét a hét ajándék szüntelen befogadására.

A szentbeszéd így folytatódott: „Szent István apostoli királyunknak a lába nyomában ez a Bamberg és a bajor föld szinte vemhes a Szent István emlékektől. A XIII. században Bolognában nevelkedett Julián dominikánus magyar szerzetes, akit kínzott a honvágy mindig. Amikor (...) hazatért, akkor sem talált azonban megnyugvást. Valami folyton foglalkoztatta. IV. Béla király adott neki egy nagy megbízatást: Menj messze, Nagy-magyarországba. Keresd meg és találd meg az ott élő pogány magyarokat. Térítsd meg őket, és hozd el ide, a Duna-Tisza közére, a Kárpátok aljára, mert kevés itt a magyar, az átjáróban, a viharsarkában Európának (...) Több, mint másfél év alatt elérkezett Nagy-magyarország elejére. Beszélt az Úr Jézus Krisztusról (...) Örömmel vették, amit hallottak és készségesek voltak, megállapodtak már az általános, nagy keresztség napjában is; és akkor, az előestén a mongolok irtóztos áradata rátört Nagy-magyarországra. Lelkileg keresztények lettek, a vágy révén és a kijelentés révén. Ezt tudomásul vette Julián és sietve elindult egyedül haza (...) és ott bejelentette, hogy megindult a mongol-tatár áradat, magyarok, készüljetek erre! Hamarosan jöttek is, letarolták (...) a mai Oroszországnak a magvát, egész Lengyelországot irtóztos tömegeikkel – a mongolokban nem volt benn a modern nyavalya – azok adták bőségben az ő népességüket világok ellen. Azután áttértek Magyarországra. Muhi pusztán irtóztos volt a csapás, az első nagy tragédia a magyar történelemben. Ottmaradt a nádor, ott maradt négy püspök, hogy majd Mohácsnál hét maradjon ott, és több mint a nagyobb fele, több mint egymillió magyar lett áldozata az ország különböző tájain. (...) És a nemzet betege lett, de csak rövid időre ennek az irtóztos csapásnak. Az történt, hogy a nemzet egészséges lévén, egy évszázad alatt a korábban kétmillió, most csak egymillió alatti lakosságból Nagy Lajos idejében hárommillió lakosságunk volt. (...) Északi tenger, Földközi tenger, és Fekete tenger – ez volt a magyarságnak a vonala.

Azonban most itt, a XX. században növekedett egy gyermek (...) és egy nagy csapás érte ezt a gyermeket. Az ő jó módú, intelligens apja útlatput kötött a gyermek anyjának a lába alá. És helyébe hozott egy másik nőt. A gyermek előtt sohasem lehet találni az édesanyáért más csereértéket. Ebben a keserűségben élte le életét, és aztán beletorkollott a nemzet tragédiájába az ő tragédiájába, s külön is hozzáfogott Julián útjának, élete történetének a megírásába. És aztán, amikor ez a történet elkészült, akkor jött egy újabb tragédia, és abban a tragédiában valami nagyon, nagyon lehangoló van, és abban benne van a mi ittlétünknek az oka is. Az történt, hogy megkezdődött itt az élet ellen való harc. De annyit meg kell állapítanunk, hogy ez a szerzője a Julián történetnek bátran, nyíltan, kiállott és kiáltott és tiltakozott mindaz ellen, ami a magyar élet ellen történik, akárhonnét történik. Azután mi pedig megállapíthatjuk, hogy azzal, ami magyar földön történt, a magyar népünk a földkerekség utolsó népe lett. Rövid 12 esztendő alatt két és félmillió emberi magzat lett áldozat (...) van egy csatlós állam, amelyik megtiltotta – észbe kapva – mindazt, ami az emberi bimbó ellen történik. Ha semmiben, ebben az egyben dicsérjük azt a csatlós államot. És ez a megtérés hiányzik Magyarország területén, a nemzet jövőjével szemben. A nemzet jövője csak annyiban érdekes, amennyiben azt meg lehet semmisíteni. És úgy látszik, vannak területek Európában, ahol a szabadság és a jog iránt való igényeket a bűn mezején akarják kielégíteni.

Ezt a könyvet én félrabságom idején olvastam, de ajánlom Tinektek is, olvassátok el Julián szerzetesnek az életét. Tanítson meg minket Julián barát, tanítson meg minket az ő élete szerzője, hogy Isten keze játszik a világtörténelem orgonáján. Igaz, hogy mi látjuk a sátáni karmokat is az emberi történelemben. De az Isten tervei valósulnak meg majd és ezeket a terveket mi ne nehezítsük; ne zaklassuk az Istennek az ujjait, és mi legyünk mindenben – egyéni, családi, emigráns és nemzeti életünkben – az Isten terveinek a szolgálattevői.

Azonban hívő lélek nem lehet lelkesedő a mai koreszmékért és áramlatokért. Erkölcsterén különösen nem. Itt, Nyugaton az egyik katolikus hittudós írt egy kételkedő írást a Szent Péter apostolnak megadatott, és a történelem tanúsága szerint az emberiség továbbhaladásában elengedhetetlen tévmentességéről. S ugyanakkor van egy új világrendszer – a tájékozott ti úgyis tudjátok, merre van – amely azt mondja, megköveteli az az új rendszer, hogy az ő tévmentességét minden alája tartozó ember köteles elismerni. És ugyanakkor, ugyanazon a területen, világiak és nem is a mi hitünkön lévők, felemelik szavukat a proletár tévmentességnek a rendszere ellen.

Hát mi tudjuk, mi a teendők a mai napon, Pünkösdek az ünnepén (...) Mi hiszünk az egy, szent, katolikus és apostoli Anyaszentegyházban, amelynek ring a hajója a hullámokon – látjuk – de bírjuk Krisztusnak az ígétét is. És mi hiszünk a szentek egyezségében, amelyben ott van Szent István királyunk, akinek a lába nyomában fedezhetjük mi fel azt az oázist, amiről említést tettem. És hiszünk a halhatatlan Isten képmásában, az emberi lélekben, amely az örökkévalóságnak a várományosa, és tudatában van az ő maga nagy, egyéni, családi, menekülési és nemzeti felelősségének. És mi tisztelettel állunk meg – és ennek legyünk a hirdetői – az élet folyamának szentségével és érinthetetlenségével szemben. Mi nem kérünk soha kölcsön a sátántól kezét arra, hogy Isten terveibe beavatkozzunk, és hogy a nemzetünknek olyan támaszai legyünk, mint ahogy az említett ellenségek a támaszai.

*Ebben hiszünk, remélünk, bízunk és tudjuk, hogy az Isten a benne bízókat nem hagyja el soha. Ámen.*⁴⁶²

Emlékezés 1956 hőseire

Mindszenty József bíboros 1972. október 23-án a bécsi kapucinus templomban elmondott szentbeszédében megemlékezett az 1956-os magyar szabadságharc hőseiről. A szabadkőművesség⁴⁶³ nemzeti azonosságát ma is elnyomni igyekvő közszellemével szemben ez a beszéd a magyar- és keresztény öntudat megszilárdítója.

„És most értünk ahhoz az eseményhez, amelyet mi valamiképp meg akarunk ünnepelni ma. 1956. október 23-án az ifjúság és a munkásság a fővárosban Magyarországon engedélyt kért egy fölvonuló menetire. Nem az állást kicsinylem, amikor megemlítem, hogy akkor Magyarországon egy henteslegény volt a belügyminiszter és az döntött arról, hogy ne legyen ez a fölvonulás. Nem volt ennek a felvonulásnak semmiféle fegyveres szándéka, nem is volt egyiknél sem fegyver, és amikor a végére értek, akkor azt mondták magukban, hát valamit mégiscsak kellene tenni, hogy ne látszassunk mindent lenyelőknek. És bementek a rádióhoz,

⁴⁶² Vasárnapi Levél 1972. (7/8) 309-315.

Szabad Európa Rádió 1972. (eredeti hangfelvétel)

⁴⁶³ CSONKA Emil: Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról. München, 1974 (kézirat). 64.

*mint 1848. március 15-én a fővárosi ifjúság és ahogy azok benyújtották a szabadság nevében a 11 pontot, hát ezek is valami szabadságot akartak kihirdettetni. A rádióban megtagadták ezt. Ezek azonban már folyton sürgették, mi pedig nem megyünk el addig, amíg valami enyhülés nem lesz itten. Egyszer csak az idegen hatalomból idetelepített ávósok, bár magyar nyelven beszéltek, kezdtek fegyverrel válaszolni ennek az ifjúsági küldöttségnek. Egyszer csak az történt, hogy az ifjúság egy része ott maradt, a másik része pedig szaladt a magyar kaszárnyákba, hogy védekezni adjanak fegyvereket. És a magyar katonák, bár csatlósai voltak az idegen hatalomnak – ez a mi szolgaságunk – adtak fegyvert ezeknek és akkor keresztülvitték azt, amit kívántak és szembeszálltak az ávósokkal. Ebben semmi kivetni való nincsen. **A jogos önvédelem mindenkor jogi birtoka minden egyes egyéni embernek, minden egyes családnak, minden egyes nemzetnek.** A jogos önvédelem jegyében tették azt, amit tettek. Még aznap este sem gondoltak ennek a folytatására. De akkor az itt állomásozó idegen hadsereg felvonult, mert a vezetők kérték ezt. Felvonult; 70.000 emberből futja és akkor a fegyverek még kézben voltak, védekeztek. De nem ez a legjelentősebb a dologban, hanem az, hogy előállottak 10-14 éves iskolások, akiket kitanítottak az új rendszernek az iskolájában, hogyha majd az imperialisták ide jönnek, hogyan kell azokat elintézni. És ezek az iskolások azt mondták, hát, amit mi tanultunk, azt most intézzük el. És több napon keresztül több mint 200 páncélosukat az úgynevezett koktaillal elpusztították. Az iskolás gyerekek és az utolsó pillanatban fegyverre kaptak, azok most elintézték egy világhatalomnak a hadseregét. Ez volt a második csillagos óra a magyar történelemben, amely a mai naphoz fűződik.*

*Iskolás gyerekek és békés tüntetők leállították ezt a sereget. Most ehhez következik egy szomorú esemény, hogy a világ minket, bár kiállottunk, magunkra hagyott. A nemzet megtette a magáét, de a világ nem volt méltó erre az áldozatra.*⁴⁶⁴

Két évvel később, 1974. június 21-én Mindszenty bíboros a „Mindszenty Foundation” bankettjén St. Louisban elmondott ünnepi beszédében Ausztria és Magyarország helyzetét állította egymás mellé a második világháborút követő szovjet katonai megszállás tekintetében. Közép-Európában 120 millió embert tartanak orosz gyarmati sorban – ez volt az oka az 1956-ban kitört magyar szabadságharcnak is.

„Amikor az orosz aláírta a békeszerződést, akkor lépéseket tett a szövetséges társaknál, és azt mondotta: ugyan aláírója a magyar békeszerződésnek, de azért nem fogja csapatait kivonni, sőt a szövetséges társaknak a hozzájárulását kéri, hogy mivel neki Ausztriában is vannak megszálló csapatai, Magyarországon is maradhassanak meg a megszálló csapatai, békeszerződés ide vagy oda. Kilenc esztendő múlva Genfben barátkoztak az orosz és a hatalmak. És akkor valahogy szőnyegre került a dolog, hogy a Hitlerhez tovább tartozó Ausztria legyen szabad. Akkor az Egyesült Államok budapesti követsége figyelmeztette az itthoni hatóságot, hogy ha Ausztriából kivonul az orosz, hát vonuljon ki akkor Magyarországról is. Kétszeri sürgetésre sem kaptak választ erre. Így aztán még a mai napig is, bár letellett az indok határideje az Ausztriából való kivonulással, mai napig is vígan él az orosz hatalom Magyarországon, a többi hatalmak mély hallgatásával.”⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ MINDSZENTY József: *Szentbeszédék II.* Vasárnapi Levél, Wien, 1973. 22-28.

⁴⁶⁵ Mindszenty bíboros ünnepi beszéde, 1974. június 21. In: CSONKA Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról.* München, 1974 (kézirat). Függelék 14-17.

„Te vagy és maradsz az esztergomi érsek”⁴⁶⁶ – Mindszenty bíboros hivatalfosztása

XII. Pius halála után (1958) a világkommunizmus sátáni agyafürtséggel és hallatlan hazugság-szövevényével (ami mindig is lényege volt és marad a kommunizmusnak) elérte a Vatikánál Mindszenty bíboros hazájából történő száműzetését (1971. szeptember 28.) és érseki székéből való eltávolíttatását. VI. Pál pápa 1973. december 18-án Mindszenty bíborosnak küldött levelében írja azt, hogy megüresedetté fogja nyilvánítani az esztergomi érseki széket, amelyben kéri a bíborost, hogy fogadja el a lemondatást, amely nyilvánosságra hozatalával lépett életbe 1974. február 5-én.⁴⁶⁷ Az elhallgattatást azonban egyikük sem (a kommunista rezsim, és a Vatikán sem) tudta keresztül vinni! „Üldözői, Egyháza legnagyobb ellenségei éppen a saját egyházi feletteseit használták fel ellene és először hazájából, majd érseki székéből is eltávolították. Páratlan megaláztatás volt ez. Gyenge vigasz, hogy az egyházi vezetés ettől a Krisztus Egyházát megszegyenítő lépéstől remélte az egyszerű hívek vallásgyakorlását megkönnyíteni. Ezzel szemben azt tapasztalhattuk, hogy helyzetünk ettől a lépéstől nemhogy könnyebb lett, de annál inkább rosszabbodott. Lenin örökösei, a harcos ateisták – ezúttal egyházi segédlettel – ismét megnyertek egy csatát.” Így fogalmazódik meg a szomorú valóság Mészáros Tibor, Mindszenty bíboros utolsó titkára naplójegyzetének előszavában.⁴⁶⁸

Mészáros Tibor 1974. január 9-én VI. Pál pápánál járt a Vatikánban, egy utolsó kísérletet téve arra, hogy Mindszenty bíboros hivatalfosztását – sajnos teljesen eredménytelenül – megakadályozza. Erre a napra és eseményre a volt titkár így emlékezett: „Mindenki elpárolgott a teremből. Casaroli a legsietősebben, mindjárt az elején. Egyedül álltam a pápa trónja előtt védekezvén, nemet mondvá érveire. (...) Mindjobban elszomorodtam, mert láttam, hogy budapesti kommunista tárgyalófeleiben és Kádárban jobban bízik, mint Mindszentyben. Persze mindez leöntve a magyar bíboros nagyrabecsülésének szószával és a vég nélküli fiacskázással”.⁴⁶⁹

„Nem akartam a pápának egyenesen ellentmondani, csak ezt jegyeztem meg: »Szentatya! Még egy mondat hátra van a bíboros üzenetéből: A magyar püspökök általában a rezsimnek az eszközei. Nincs meg a lelki függetlenségük, és meg vannak alázva egészen addig, hogy a kommunista vezetők akaratának kivitelezői oly módon«... Ezt már megint nem tudta végighallgatni. (...) Elismételte azt, amit már eddig is mondott. Én végighallgattam, s a végén azt mondtam kicsit mosolyogva: Szentatyám, még egy fél mondat van... Bízattva így szólt:

⁴⁶⁶ VI. Pál pápa Mindszenty Józsefnek tett ígérete, amely hivatalosan is jegyzőkönyvezésre került. Dr. Zágón József prelátus erről szóló emlékeztetőjének dokumentuma Msgr. Mészáros Tibor irataiban megtalálható. In: MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972-1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 675. – nevezett dokumentum csak a könyv nyomtatott formájában került közlésre. A könyv elektronikus formájának lelőhelye: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár <http://www.ppek.hu/k248.htm>

⁴⁶⁷ SOMORJAI Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975*. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2008. 71-77.

⁴⁶⁸ MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972-1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 8. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár <http://www.ppek.hu/konyvek/mtmind01.txt>

⁴⁶⁹ MÉSZÁROS Tibor: *Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései*. Pro Domo, Pécs, 1997. 242-243. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár <http://www.ppek.hu/konyvek/mesztb01.txt>

dicami, dicami, figliu! (mondjad, mondjad, fiacskám – KG) ... – oly módon, hogy néha még arra sincsen joguk, hogy hallgassanak!”⁴⁷⁰

„A végén elnémultam. Hallgattam. Talán ez is segített véget vetni ennek a hasztalan harcnak pápai áldással. (...) másnap az a hír keringett a Vatikánban, miszerint »Járt itt egy magyar pap, aki a pápának csak nemet mondott.« Nem dicséretes dolog sem a pápának, sem a nemet mondónak.”⁴⁷¹

Mészáros Tibor Mindszenty bíboros rövid, de sokatmondó kijelentésének volt fültanúja Bécsben, a Pázmáneumban. Visszaemlékezésében ezt így örökítette meg: „Az egyházüldözés pedig folytatódott! Sajnos, durván. Kádár, a nemzet sok ezer gyilkosának egyike, a valósághoz hívebben fejezte ki a történeteket, amikor diadalmasan kijelentette:

– A pápa kipenderítette Mindszentyt az esztergomi székből.

Minden magyar egyházi és világi hatalmasság azon fáradozott, hogy Kádár ezt a gyalázatos mondatot kimondhassa.

Ezzel szemben Mindszenty bíboros a megfosztás bejelentésének reggelén (...) csak ennyit mondott a magyar emberre annyira jellemző szófukarsággal:

– Szegény pápa, mennyi baja van velem!

Fültanú vagyok, és hálát adok az Istennek, hogy hallottam.”⁴⁷²

A már említett, VI. Pál pápa 1973. december 18-i levelét követően Mészáros Tibor levelet intézett Lékai Lászlóhoz, az akkor még veszprémi püspökhöz (későbbi esztergomi érsekhez) a pápai döntést követő esztergomi érseki szék betöltésére vonatkozóan. A levél Bécsben, 1974. január 4-i keltezéssel készült.

„Kedves László Püspök!

Most értesülök a Szentszék döntéséről, hogy amely Esztergomot sedes vacans-nak (megüresedettnek – KG) nyilvánítja. Értesülesem szerint betöltésére személyedet szemelték ki. Október elseje óta szorítják Mindszentyt lemondásra. Aki azonban őt és a jelen otthoni helyzetet ismeri, tudta, hogy ő nem mond le. Az önjelöltek után a kormány most Téged is elfogadna. A Vatikán ugyanis abban a téves hitben volt, hogy Mindszenty volt titkára javára, akiben most is bíz, végül is lemond. A dolog nem így van; Mindszenty a kommunisták nyomására az elnyomó rendszer javára nem mondhat le még akkor sem, ha Téged játszanak ki vele szemben. Te ennek a »lefejezésnek« nem lehetsz eszköze. A mi magyar népünk, a legjobb papok odahaza és idekint ezt Neked sohasem bocsátanak meg. És mit szólna hozzá a történelem? Nem a múlttól, nem a mártól, hanem népünk és népünkben a katolikus hit, az emberi szabadság alapjainak megdöntéséről van szó. Az igazság effajta keresztre feszítésének nem szabad, hogy eszköze légy. Szeretettel ölel és e nehéz helyzetben imádkozik Érted: Mészáros Tibor.”⁴⁷³

⁴⁷⁰ MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 162.

⁴⁷¹ MÉSZÁROS Tibor: *Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései*. Pro Domo, Pécs, 1997. 243.

⁴⁷² MÉSZÁROS Tibor: *Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései*. Pro Domo, Pécs, 1997. 245.

⁴⁷³ MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 147.

Ezredévi magyar jubileum pánszláv uralom alatt

Ez a gondolatsor a bolsevizmus által megszállt Esztergomról, primási székvárosról került feljegyzésre Bécsben, az 1973-as, Esztergom ezredévi jubileumának évben.⁴⁷⁴

„A rendszer tollforgatói kezünkre jártak ritka őszinteségükkel a millennium képének megrajzolásában. Az iffúságuk valóban olyan, mint maga a rendszer fája, amely ezt a tőle nem elűtő gyümölcsöt hozta. A rendszer az iskolamezőnyön nem alkot, csak szerez. A rendszer műveiben a saját sajtó is elég kivetnivalót talál az iskola körül, a közlekedésben, a reformokban. Egyedül csak a táj a régi itt, de az olyan szép, épp a Bazilika közelében, hogy az angol közoktatási miniszter megbűvölten állt meg előtte. Ennyi maradt meg a régi, ezeréves Esztergomból a rendszer negyedszázados nyaktilóján. A bolsevizmus világnézete az orosz-szláv világhatalom fegyvereivel itt van Magyarországon és itt van a Magyar Sionon is. A magyar bolsevizmus, miután az anyagiakat az orosz fegyverek segítségével törvénytelenül elvette, Esztergomban is rohamra készen áll a keresztény szellemű oktatás, a család és a hitélet ellen. Esztergom közjogi jelentősége ebben az új »jog«rendben csak hátrány és teher, de hordozójának – nagy áldozatokra is kész elődei példáján – a nemzeti lét legsötétebb korszakában vállalnia kellett a rászakadó súlyos kötelezettségeket, ha nem akart hűtlenné válni az ezeréves nemzeti hagyományokhoz és népéhez.”⁴⁷⁵

Kommunizmus és kereszténység

Az alábbi beszéd – amelyből itt részleteket olvashatunk – Mindszenty bíboros 1973-as kanadai körútján hangzott el. Ebben mindennél világosabban tárja fel az ateista kommunizmus változhatatlan, belső lényegét. *„A kommunizmus nemcsak politikai párt, hanem legelsősorban világnézet; vallás ellen, Isten ellen, emberi lélek ellen, apostoli hitvallás ellen, Tízparancs és erkölcs ellen. Gyilkol, rabol, zsúfolja a börtönöket, a szibériai munkatáborokat. Lezülleszti az egyént, tönkreteszi a családot, csordává teszi a tömeget. Amely pillanatban valaki kommunista, abban a pillanatban megszűnt keresztény lenni. A keresztény Krisztushívő, a kommunista megtagadja az érte meghalt és föltámadt Jézus Krisztust, nem 30 ezüstért, csak egy csalásért. Hite az istentelenség, erkölcs az erkölcstelenség. Ismerem a világtörténelmet. A történelem legkegyetlenebb rendszere ez.”⁴⁷⁶*

Szorosan kapcsolódik ehhez a témakörhöz a bíborosnak 1974-ben, egy Los-Angeles-i sajtókonferencián elhangzott kérdésre adott tömör válasza.

„Kérdés: Eminenciád egész életében harcolt a kommunizmus ellen, egész élete a kommunizmus elleni harc volt. Miért?

Válasz: Tévedés, hogy csak a kommunizmus ellen harcoltam. A hitleri megszállással is szembekerültem, mert a függetlenséget fenyegette. Én minden rossznak ellene szegülök, minden olyasminek, ami a Tízparancsot veszélyezteti. Antikommunista magatartásom

⁴⁷⁴ MINDSZENTY József: *Esztergom, a primások városa*. Bécs, (Sajtó alá rendezte: Bíró Béla). 1973. 103. Hivatkozott anyag: *Dunakanyar jubileumi kiadványa*, 1973. Főszerkesztő: dr. Balassa Gyula.

⁴⁷⁵ MINDSZENTY József: *Esztergom, a primások városa*. Bécs, 1973. (Sajtó alá rendezte: Bíró Béla) 104-105.

⁴⁷⁶ MINDSZENTY József: *Hirdettem az Igét*. Vaduz, Mindszenty Alapítvány, 1982. 226-227.

azért hosszabb, mert a kommunizmus is tovább tart. Hitler is a Szovjetuniónak volt a szövetségese. Börtönbe is kerültem miatta.”⁴⁷⁷

Végezetül álljon itt Mindszenty bíborosnak a kommunista rendszerhez, illetőleg kommunista személyekhez való viszonyáról egy 1974-es torontói sajtókonferencián elhangzott nyilatkozata. A sajtókonferencián többek között az alábbi kérdést intézték hozzá: „Eminenciád úgy 1956-ban kiszabadulás után, mint most, Magyarországról való kijövetele után kijelentette, hogy megbocsát minden ellenségének. Ez vonatkozik a kommunistákra is?” Mindszenty válasza a következő volt: „Igen, minden ellenségemnek megbocsátok, **de ez nem jelenti, hogy életem utolsó percéig ne harcoljak a kommunista rendszer ellen, a nemzetemet és a kereszténységet elnyomó zsarnokság ellen. Az ellenségeimnek személy szerint megbocsátok – de a kommunista rendszernek soha!**”⁴⁷⁸

Papszentelési évforduló

Mindszenty bíboros pappá szentelésének 59. évfordulóján Los Angelesben elmondott beszédjének egy részlete megmutatja, hogy a bíboros teljesen tudatosan és teljesen szándékosan vállalta küzdelmes életútját. „Egy embernek az életútja adva van azzal, hogy milyen családból indul el és azzal, hogy milyen történelmi helyzetek kívánják az ő helytállását. Tegyük még hozzá azt, hogy az én 59 éves papi életemből 44 százalékot börtönben, azután félrabságban az amerikai követségen 15 évig és azután számkivetésben vagyok most itt, nálatok is ’71 óta. Ha még egyszer kellene kezdenem az életet, úgy kezdeném, ahogy kezdettem. És ha teljes nyíltsággal látnám azt, hogy mi lesz a következménye, hát akkor is ugyanazt tenném, amit tettem.”⁴⁷⁹

Petőfi Sándor és az 1848-as hősök

Mindszenty József bíboros 1973. július 29-én Bécsben a Pázmáneum kápolnájában szentmisét mutatott be Petőfi Sándor, az 1848-as hősök és mártírok lelki üdvéért. Az alapos történelmi tudással elmondott szentbeszéd világossá teszi azt, hogy a primás nemcsak a nemzeti érzés és szeretet apostola, hanem egyben hivatott szószólója is. Az alábbiakban ebből a szentbeszédből olvashatunk részleteket.

„Az a Petőfi, aki világszerte leginkább ismert a magyar költőtársadalomból, és idehaza is úgy szerepel, mint a legnagyobb magyar lírikus és aki 1849. július 31-én Segesvárnál nemcsak átérezte, de az átérzett megállapítást a maga áldozatával meg is pecsételte, az nekünk segít megközelíteni a magyar történelemnek a jellegzetességét. Tegyük fel a kérdést: hát az ezeréves, megszentelt fájdalom az csak szenvedést jelent? Nem! Benne van az Isten végtelen jósága is nagy küzdelmek árán. És hogy segített a könnyörülő isteni irgalom? Hát úgy, hogy hirtelen küldött a nemzetnek egy XI. Boldog Ince pápát; e nélkül a pápa nélkül

⁴⁷⁷ Sajtókonferencia, Los Angeles, 1974. június 12. In: Csonka Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). 55-56.

⁴⁷⁸ Mindszenty József: „Életem utolsó percéig harcolok”. Sajtókonferencia Torontó, 1973. szeptember 21. Magyar Élet, 1973. október 6. In: Mindszenty József: *Szentbeszéd III. Vasárnapi Levél*, Wien, 1973. (11/12), 50-53.

⁴⁷⁹ Los Angeles, Szent István plébániatemplom 1974. június 14. In: Csonka Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). Függelék 13.

nincs magyar fölszabadulás a török alól. Azután ekkor küldött az isteni Gondviselés egy primást [Széchényi György]. Ők ketten teremtették össze a fölszabadító háborúnak az egész pénzügyi fedezetét.

Azonban kívülről megmozdult az ármány, jött a megszálló sereg és Délen és Keleten a török időkben itt megmentett három nemzetiséget fellázították a magyar nemzet ellen magyar területen. Ekkor kezdődött el a sorozóbizottságok működése itt benn. Kiürültek a középiskolák, a nagy diákok elmentek honvédek. Kiürültek a szemináriumok, kispapok, de az előjárók is elmentek. Ez a honvédség kiverte a megszálló sereget és leverte a fellázított nemzetiségeket Délen és Keleten. Akkor mondotta azt Petőfi Sándor, ha eddig nem lettem volna magyar, most én is közéjük állnék. És ő részt vett a honvédek sorában és most az történt, hogy a vesztesek hívták az orosz cárt és ő 200 000 katonát küldött ide, amelyhez a magyar hadsereg már fáradt és kevés volt. Így történt, hogy ezzel a cári sereggel szembekerült Petőfi is, a lengyel Bem tábornok erdélyi seregében. Az említett napon Segesvárnál odaadta életét. Ő azt énekelte: »egy gondolat bánt engemet, ágyban, párnák közt halni meg ... ott essem el és a harc mezején«. Úgy is történt. Hozta ezt az áldozatot úgy, hogy 26. életévében volt. Így pecsételte meg azt az ezeréves megszentelt magyar fájdalmat.»⁴⁸⁰

Megjelennek az emlékiratok

„Ma éjjel furcsa álmom volt. Azt álmodtam, hogy Casaroli érsek meghirdetett egy pályázatot, aminek a célja az volt, hogy az evangéliumból, különösen a szenvedéstörténetből el kell távolítani mindazokat a személyeket, akik valamiképpen nem jó, azaz negatív szerepet játszanak: Pilátust, Barabást, Júdást meg a többieket, mert különben a főpapok arra vetemedhetnek, hogy ezeknek a személyeknek a nyomán a Kádárokat, Ceausescukat, egyszóval a népelnyomókat és kínzókat ezekkel a személyekkel összefüggésbe hozzák. Aztán volt egy másik pontja is a pályázatnak: Casaroli érsek azt akarta – ellenkezőleg a II. vatikáni zsinattal –, hogy be kell hozni, hogy a papok tegyék le a modernizmus elleni esküt, és annak az első pontja az lenne, hogy ezentúl főpapoknak nem szabad emlékiratokat írniuk.»⁴⁸¹ Ezt mondta el 1974. február 9-edikének reggelén egy személyes beszélgetés alkalmával Mindszenty bíboros Bécsben az ott jelen levőknek.

Az ebben az álomban előkerült kérdéshez kapcsolódik Mészáros Tibor beszámolója, amely azon a napon történt, amikor Rómában járt a pápánál, Mindszenty bíboros lemondatásának megakadályozása érdekében. A pápai kihallgatást követően egy bíborossal⁴⁸² való találkozásán tudomására jutott belső információkat így örökíti meg: *„Délután találkoztam egy másik monsignoreval, aki bár nem aktív résztvevője az ügyeknek, de jól ismeri. Ő világosított fel a következőkről; először is arról, hogyha a magyar kommunisták nyomása nagy is, hogy kezükbe kaparinthassák az állami egyházügyi hivatal révén a magyar primás tekintélyét, ez csak egy kísérője az egész ügynek. Róma akkor határozta el magát Mindszenty lemondatására, amikor bizonyossá vált, hogy az emlékiratait kiadja. Ez a római monsignore megmagyarázta nekem, hogy a római leveleket more romano, vagyis római*

⁴⁸⁰ Vasárnapi Levél 1974. (11/12) 635-641.

⁴⁸¹ MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 209-210.

⁴⁸² Mészáros Tibor nem említi a nevét.

módra kell értelmezni. Ők nem jönnek a nagy ágyúval! Ők nem jönnek mindjárt kemény követelésekkel, hanem mondataikat nagyon finoman, inkább feltételes módon fogalmazzák meg. Így értelmezhető a Szentatyának a kijelentése, amely a múlt nyáron hangzott el, miszerint az Emlékiratok megjelentetése a Mindszenty személye elleni támadásokat csak fokozni fogja, és bosszút vált ki a magyar egyház ellen. Ez már ezt az irányt jelezte, amit a mindenszentekkor kelt személyes levelében ki is mond. Róma nem engedheti meg, hogy egy hivatalban lévő érsek vagy prímás egy mai rendszerrel szemben, bármily istentelen legyen is az, egy ilyen súlyos vádirattal álljon elő, amikor ő maga ezt a rendszert már elismerte. A kettő összeegyeztethetetlen, incompatibilis. (...) Róma akkor határozta el magát erre a lépésre, amikor a német Spiegelben megjelent az a hír, hogy a prímás megkötötte a szerződést emlékiratainak kiadására Ullsteinékkal és a McMillan céggel.”⁴⁸³

Mindszenty bíboros már a budapesti amerikai követségen, 1962-ben lejegyzett végrendeletében is ismertetést adott és rendelkezett emlékiratairól.

„Megírtam Emlékirataimat, hogy az utókor lássa jobban a ferdítő manőverekkel szemben, mik és hogyan történtek. Angol nyelven (és esetleg más idegen nyelveken) jelenjék meg. Ha jobb időkben népem kívánja, nincs akadálya a magyar megjelenésnek, de az eredeti kéziratból és ne az angol fordításból.

Szeretném, ha a többi kézirat is megjelenhetne. Rengeteg könyv jelent meg a világ- és magyar bolsevizmusról, kevés tapintott rá a lényegre. Kézirataimban a meglátás nem szokványos, de megtapasztalt.

A Memoirban vannak belpolitikai és külpolitikai fejezetek. Mindkettő elengedhetetlenül szükséges a döbbenetes magyar sors megértéséhez. A külpolitikai fejezet miatt lehet, hogy a hálátlanság vádja éri emlékemet vagy személyemet: hisz évek óta élveztem az US vendégszeretete felbecsülhetetlen jótéteményét. És nem tompítom a kritika életét. Amikor kértem az azylumot, nem tudtam, amit ma tudok. De úgy gondolom; egy elnök kritikája nem érintheti az US iránti személyi hálámat. És tompítottam az élt. A további tompítás az igazság rovására ment volna. Maga az US több fórumon élesebben bírált, mint én, a magyar. Nemcsak a szövetségi könyvtárt használtam, de a State Department-től is kértem ki hivatalos jegyzőkönyveket. Az azylum egyetlen, vagy egyik legnagyobb hátránya a Memoir és egyéb művek vesztégre. Amely pillanatban megszűnt az azylum, sürgős a művek megjelenése.”⁴⁸⁴

1974. október 11-én, a frankfurti nemzetközi könyvvásár idején mutatták be először a világnak Mindszenty József „Emlékirataim” című, azóta szinte az egész világon elterjedt, életútját bemutató, több kiadást megért visszaemlékezését. E nélkül a könyv nélkül a 20. század (egyház) történetét nem lehet hitelesen megírni. Mindszenty könyve azért forrásértékű, mert nem vádol, hanem a tényeket mondja el. A könyv magyar szempontból kiemelten fontos és jelentős kortörténeti dokumentum is.

Az emlékiratok kiadását megelőző évben Mindszenty bíboros Torontóban, egy sajtókonferencián az emlékkönyv megjelenésével kapcsolatos kérdésre a következőket válaszolta:

⁴⁸³ MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 165-166.

⁴⁸⁴ Budapest, 1962. október 19. Carl. R. Sharek és Joseph Sherman végrendeleti tanúk előtt. <http://5mp.eu/web.php?a=ministransok&o=DxgvXqsvzU>

„Kérdés: Mikorra remélhető emlékiratai, történelmi munkái megjelenése? Igaz-e, hogy a kommunista kormány a Vatikánon keresztül igyekszik ezek kiadását megakadályozni?

Válasz: Munkáimon dolgozom, készülök kiadásukra. A kommunista kormány véleménye nem érdekel. Sem szóban, sem írásban nem politizálok, csak erkölcsi elveket, örök emberi jogokat védek és hirdetek! Ez szent hivatásom! A kommunista kormány felfogásával, amely minden megnyilatkozásomban politikát lát – nem törődöm.”⁴⁸⁵

Mindszenty bíboros 1974-ben e könyv fő céljait az alábbiakban jelölte meg: „Tartoztam az emlékiratokkal a világ közvéleményének. Harminc éven keresztül én ellenem általában az ellenfeleim nyíltan beszéltek, nekem viszont nem volt módom nyilatkozni. Egyszer az életben azonban nekem is meg kell szólalnom, hogy megmondjam az igazságot. Az emberi jogok közé tartozik a szabad véleménynyilvánítás. Ettől egy bíborost sem lehet megfosztani.”⁴⁸⁶

Emlékiratai megjelenésekor pedig az alábbiakat nyilatkozta: „Emlékirataim megjelenésekor mélységes hálával gondolok az Élet Urára. Életemet, szellemi és lelki frissességemet egyedül neki köszönhetem az embertelen meghurcoltatás után és tengernyi szenvedés ellenére. Amint 1948-ban, majd 1956-ban kijelentettem, most is hangsúlyozom: megbocsátok ellenségeimnek és megkínzóimnak is. Emlékirataim megjelenésekor örülök annak, hogy lapjain az egész emberiséghez szólhatok és megmutathatom, milyen sorsot tartogat számára a bolsevizmus.”⁴⁸⁷

Az emlékiratok megjelenésekor tartott sajtókonferencián Mindszenty asztalánál ott ült Szolzsenyicin barátja, a szovjet infernót megjáró író is, Maximov. Szolzsenyicinre és a száműzött orosz írókra kitérve Mindszenty a többi közt a következőket mondta:

„Eltűnődöm azon, hogy könyvem a száműzött orosz írók műveivel együtt lát napvilágot. Én, aki minden bizonnyal csak a Gondviselés kegyelméből maradtam életben és állok most itt, ősz tanúként az emberiség felriasztására, talán utalhatok arra, hogy ez az összetalálkozás sem a tiszta véletlen műve. Nem, mert ez a találkozás is gondviselészerű, avégből, hogy tanúságtételeink egymást hitelesítsék ennek a kétkedő, történelmi felelősséget alig érző nemzedéknek a szemében.”⁴⁸⁸

A sajtókonferencián az emlékiratok német kiadója bejelentette: a bíboros könyve mindössze tíz napja van csak forgalomban, és máris 25.000 példány fogyott el belőle. És ez csak a német kiadás. A magyar kiadással együtt rövidesen 17 nyelven lát napvilágot Mindszenty bíboros tanúságtétele.⁴⁸⁹

Az Emlékiratok megjelenésére az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője, Miklós Imre epés rádiónyilatkozattal reagált s a könyv pusztá létét igyekezett úgy beállítani, mintha

⁴⁸⁵ MINDSZENTY József: „Életem utolsó percéig harcolok”. Sajtókonferencia Torontó, 1973. szeptember 21. Magyar Élet, 1973. október 6. In: MINDSZENTY József: *Szentbeszédék III. Vasárnapi Levél*, Wien, 1973. (11/12), 50-53.

⁴⁸⁶ Sajtókonferencia, Missouri, 1974. június 20. In: CSONKA Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). 97-98.

⁴⁸⁷ MÉSZÁROS István: „Állok Istenért, Egyházért, Hazáért”. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2000. 165.

CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. Új San Francisco–München, Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 203.

⁴⁸⁸ CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco–München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 205.

⁴⁸⁹ CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco–München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 207.

Mindszenty ártott volna az egyháznak és aláásná a pápa tekintélyét. Felsorolt több intézkedést, melyet a kommunista kormány az egyház érdekében állítólag tett. Ezek az intézkedések azonban, miként Mindszenty memoárjai és más magyarországi papok is tanúsítják, a gyakorlati végrehajtás során olyannyira korlátozó jellegűek, hogy a vallásos életet erősen akadályozzák. A bíboros Emlékiratainak megjelenése a hatalom magyarországi birtokosait feltűnően idegessé tette – írja a Neue Zürcher Zeitung. A rádiónyilatkozatról és a Mindszentyt befektetni akaró igyekezetről pedig ezt írta: „*Annyira álszent, hogy az már gusztustalan.*”⁴⁹⁰

Ezt a könyvet, persze, mohón vették kézbe és olvasták a vasfüggönyön túl is, és akik legelőször megkaphatták, a rendszer kiváltságosai voltak. (A bíboros ellenségei körében az „*Emlékirataim*” a legrettegettebb könyv volt.) Ezek között van egy pap, aki a háború után, Mindszenty üldöztetése idején jól ismert alakja volt a politikai életnek és a barikád másik oldalán állt, nem ott, ahol a bíboros. „*Balogh páter*” – így ismerte mindenki. Rákosi Mátyás számára hasznos kirakati díszfigura, eszes és cinikus. Elolvasva Mindszenty Emlékiratait, ezt a figyelemre méltó megjegyzést tette: „*A baj az, hogy Mindszenty mindenkit a maga mértékével mér.*” Sokatmondó tömör mondat. A cinikus ember elismerése az erkölcsi emelkedettség iránt. A bűn hódolata az erény előtt!⁴⁹¹

Ausztráliában és Új-Zélandon

Mindszenty bíboros Ausztráliában és Új-Zélandon tett látogatása az 1956-os szabadságharc 18. évfordulóján vette kezdetét. Ausztráliában elmondott, idézett beszédében a hősi halál és az eszkatológia ötvöződik, amely halottak napján és mindenszentek ünnepén különös aktualitást hordoz. Új-Zélandon pedig – Mészáros Tibor titkár elbeszélése alapján – másfél órás sajtókonferencián tényekre hivatkozva válaszolt a feltett kérdésekre.

„*Kedves Magyar Híveim! A mostani világ retteg a halál gondolatától és a gondolatát is száműzné a halálnak. Mi azonban tudjuk, hogy a temetőnek helyes a felirata. Azt mondják a halottaink: »voltunk, mint ti és lesztek, mint mi.« A hívő lélek tudja, hogy isteni kinyilatkoztatás el van rendelve, hogy mindenkinek egyszer meg kell halnia. És azt is tudni igazsággént, hogy az emberi életben utolsó dolgok – nem megvetőleg használva ezt a szót, hanem időrendben – a halál ítélet és az örök életben örök boldogság vagy az örök kárhozat. Most ide jöttünk halottainktól az Úr oltárához, mert a mi halottaink – amennyiben még a tisztítótűz lángjai között tisztulnak – ők már magukon nem segíthetnek, az érdemszerzés ideje a halállal lejárt. De halljuk a Kinyilatkoztatásból a fölkiáltást: »segítsetek rajtam, könyörüljete meg ti, testvéreim odaát.« És nekünk ezt a kiáltást meg kell hallanunk! Mi ideállunk őértük és őhelyettük és imádkozunk a szentmisében minden odaát levőért a családtagokból, az ősökből és ma különösen emlékezünk 1956 hőseiről, akik életüket áldozták nemzetükért és nemzetükben a mi nemzedékünkért.*”⁴⁹²

⁴⁹⁰ CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco–München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 212.

⁴⁹¹ CSONKA Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco–München, Új Európa, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 213.

⁴⁹² Holtában is beszél V. rész. Videofilm Mindszenty hercegprímás eredeti hangján. Kiadta a Magyarországi Mindszenty Alapítvány.

Új-Zélandba 1974. december 13-án érkezett meg a bíboros, titkára kíséretében. A Wellingtonban rendezett sajtókonferencián Mindszenty bíboros elmondta, hogy a kommunizmusról csak az beszélhet, aki azt saját maga is átélte. Elmondta, hogy a kommunista párt milyen ügyesen dolgozik az ő beépített követségeivel Nyugaton..⁴⁹³

A megváltás szolgálattevői

Mindszenty József bíboros észak-kaliforniai lelkipásztori „diadalútja” alkalmával 1974. december 22-én – közvetlenül Karácsony ünnepe előtt – San Franciscóban a St. Raymond templomban a kerestség és a bérálás szentségét szolgáltatta ki egy újszülöttnak, illetve huszonnyolc fiatalnak. Az ünnepi szentmisére összegyűlt magyarok száma elérte az ezer főt, akik csodálattal szemlélték és hallgatták a nagy főpásztort.

„Az evangéliumban a mi megváltásunk tényét látjuk inkább, mint a világ eseményeiben. Különösen Keresztelő Szent Jánosnak a születése, amit e héten megismertünk, majd a mai szent evangéliumban Szent József körül is látjuk, hogy az Isten kezdeményező, és végző tényező a mi megváltásunk történetében. A Szent Szűz után, és a Keresztelő után Szent József következik, mint a megváltásnak a szolgálattevője. Szent József nemcsak a megváltásunkban vett részt, hanem az üdvözítésünkben is. Ő a Szent Család feje, és minden családapá tőle kell, hogy példát vegyen az Isten terveinek a családban való szolgálatára.

A mi életünkben is van aggodalom, gyötrődés és keresztség, úgy, ahogy volt Szent Józsefnek az életében. Mi nem ismerjük az életnek az útjait, mi benne vagyunk, mint hontalanok, mint száműzöttek. Benne vagyunk a legnagyobb kísértésben és megpróbáltatásban, és sokszor lelankad talán a fejünk, és sokszor megjelennek az aggodalmak, talán panasz is fakad az ajkunkon. Ilyenkor jó, ha gondolunk a mai evangélium szavaira, hogy nem lázongunk, hanem Istenre hallgatunk, aki a jobb lelkiismeretnek a szaván megszólal hozzánk, és követjük az Istentől való lelkiismeretnek az eligazítását.”⁴⁹⁴

Válogatott sajtókonferenciák és beszédek

Ebben a részben Mindszenty bíboros 1974-es amerikai útján elhangzott, világpolitikát – legfőképpen az amerikai és szovjet külpolitikát – érintő nyilatkozataiból, a gyereke neveléséről, valamint a református gyülekezetekhez szóló beszédjéből olvashatunk részleteket. A sajtókonferenciákon a legkülönbözőbb nézetű újságírókra olyan hatással volt a bíboros személye, nyugodt és közvetlen magatartása, hogy ott a szívélyes társalgás légköre alakult ki.⁴⁹⁵ (Az itteni látogatásának első sajtókonferenciáját Mindszenty bíboros emlékiratainak amerikai kiadója, a McMillan cég rendezte New Yorkban.)

⁴⁹³ MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 561.

⁴⁹⁴ Dr. JASZOVSKY József: *Mindszenty, a főpásztor Észak-Kaliforniában*. Menlo Park, Kalifornia, szerző kiadása, 1980. 127-130.

⁴⁹⁵ FÁBIÁN Károly: *Mindszenty bíboros Amerikában*. In: *Katolikus Szemle*, Róma 1974. (2/3) 216.

A bíboros tengeren túli magyarok számára szóló általános üzenete így hangzott: „*A magyarság legyen hűséges, kitartó a hitben. A nemzet történetéhez való ragaszkodásban pedig jótányit se engedjen. Csak szilárd és erős lelkek remélhetnek diadalt.*”⁴⁹⁶

San Francisco

Kérdés: „*Mi a felfogása a detente, az enyhülés politikájáról, amelyet most az Egyesült Államok kormánya folytat?*”

Válasz: „*Mit lehet erre mondani? Akkor tudnám megválaszolni ezt a kérdést, ha Amerika enyhülési politikájával párhuzamosan a Szovjetunió is elkezdené enyhülni.*”⁴⁹⁷

Los Angeles

Kérdés: „*Nixon elnök bízhat-e az oroszokban és abban, hogy sikerülni fog az enyhülés?*”

Válasz: „*Én csak a magam álláspontjáról tudok beszélni. Amíg a Szovjetunió alapvető elvei meg nem változnak, a bizalomra nincsen alap. Istentelenség és embertelenség nem lehet a bizalom alapja.*”⁴⁹⁸

Chicago

„*Nixon egyik legutóbbi beszédében – hangzott a következő kérdés – azt mondotta, hogy káros lenne, ha az enyhülés időszakában az Egyesült Államok beavatkoznék a Szovjetunió belügyeibe.*”

Mindszenty válasza: „*A Szovjetunió avatkozik bele a közép-európai népek belügyeibe. Egyébként állítsák szembe egymással a félelem nélküli életre és az önrendelkezési jogokra tett nagyhatalmi ígéreteket a mostani enyhülési tervekkel, és ha a kettőt egymás mellé teszik, akkor kijön a válasz, hogy mi a helyzet ma a világban.*”⁴⁹⁹

Kérdés: „*Mit tehet a szabad világ magyarsága a felszabadításért?*”

Válasz: „*Az emigráció a nemzetnek a szabad része, ezért az emigrációnak nem szabad megszűnnie sürgetni a nagyhatalmokat, hogy valósítsák meg saját ígéretüket. Ez hozna javulást.*”⁵⁰⁰

A Dallasi Egyetemen díszdoktorrá avatásakor a gyermeknevelés feladatairól örök érvényű tanítást adott. A bíboros felszólalásába beépítette Szoltsenyicinnek azokat az adatait, amelyekről éppen csak a megelőző napon, a repülőgépen szerzett tudomást. Ez az epizód is mutatja, hogy Mindszenty bíboros 82 éves korában is mennyire figyelmes, szellemileg milyen rugalmas, hiszen az örök mondanivalót a napi aktualitással vagy az épp akkor szerzett ismerettel tudta ötvözni.

„*Amikor az University of Dallas a díszdoktori kitüntetésről értesített, természetesnek találtam, hogy a keresztény nevelésről beszéljek. Ehhez azonban szükséges az újkor és a közelmúlt, sőt a jelen nevelési elveinek rövid megvilágítása.*

⁴⁹⁶ FÁBIÁN Károly: *Mindszenty bíboros Amerikában*. In: Katolikus Szemle, Róma 1974. (2/3) 211.

⁴⁹⁷ Sajtókonferencia, San Francisco, 1974. június 6. In: CSONKA Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). 10-15.

⁴⁹⁸ Sajtókonferencia, Los Angeles, 1974. június 12. In: CSONKA Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). 55-56.

⁴⁹⁹ Sajtókonferencia, Chicago, 1974. június 22. In: CSONKA Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). 108-109.

⁵⁰⁰ Sajtókonferencia, Chicago, 1974. június 22. In: CSONKA Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). 108-109.

A keresztény nevelés az egész emberi nem tengelykérdése. Az újkor elején beáradt reneszánsz és azóta a bölcsélet tévedéseinek egész sora – a nominalizmustól, a racionalizmustól egészen a német idealizmusig és a materializmusig, legújabbán, 1917 óta a politikai hatalom fegyvereibe öltözködött istentelenség és embertelenség – elárasztotta az emberek öntudatát. A nevelés eszköze Lenin kiagyaltásából, 1917 óta a kényszerszolgálat lett. E kényszer igájába hajtottak 66 millió férfit, nőt, gyermeket, és csak a Fehér Csatorna kiásása 250 000 emberéletet követelt. A keresztény nevelést sarkaiból kiforgató módszerek kényszerbe és gyilkolásba torkollanak.

Az alapértékeknek tagadásával szemben nekünk keresztényeknek kell annyi bátorságunknak lenni, hogy a nevelés középpontjába állítsuk ismét Isten létét, a halhatatlan lélek örök rendeltetését, az emberi méltóságot és az emberi lelkiismeretnek ezekre épített szabadságigényét. Nem szabad megengednünk a nagy ellenkezések láttára sem: a Tízparancsolat érvénye, a családi szentély tiszta légköre, a szülői tekintély fenntartása, minden gyermek Gyermek-Jézustól származó méltósága, – ezek hirdetése az Egyház küldetésének alapja és vele együtt minden emberi társadalomé. Az »aki bírja, marja«, az erőszak, a rablás, a terror nem lehet, és nem válhat jogforrássá. Az elmondottak nem elképzelések, hanem a világ nagyobbik felének – közte a 120 milliós közép-európai szovjet gyarmatbirodalomnak – mindennapi valósága. Az Egyház a családok és egyének nevelésének jogán áll. Ezért folytat harcot a lengyel püspöki kar, ezért harcoltak 1948 végéig a magyar püspökök is.

Első forrásból veszem, amit pár héttel ezelőtt mondott el nekem bizalmasan egy magyar óvodai jelenetről egy fültanú. A kommunista óvónő a 3-tól 5 éves kisgyerekektől azt kérdezi: »Gyerekek, van-e Isten?« Az apróságok fészengenek helyükön e furcsa kérdésre, de hallgatnak. Az óvónő erre behízelgő hangon így folytatja: »A szüleitek azt mondják, hogy van Isten, mert nem szeretnek benneteket. Én szeretlek titeket: meg is mondom, nincs Isten!« Ez a némbor egyszerre nyelvelt Isten és a szülők ellen. Íme, az új nevelés.

Itt nem békés együttélés, a detente meg a turizmus segít, hanem az elvek fenntartása, a gyakorlati szembehelyezkedés, különben az út csak lefelé vezet. Az Üdvöztető mondotta: »Gyümölcsseikről ismeritek meg őket.« Az ifjúság bűnözési statisztikája mellé bevonul a gyermekbűnözés. A legtöbb országban ez annak előtte ismeretlen volt.

Észbe kell kapnunk; ragaszkodnunk kell az Isten és ember együtteséhez. Az emberi nem mivoltához, léte első pillanatától kezdve, a nevelés szabadságához, családban, iskolában. Ne rettenjünk meg, hanem az Isten és Egyház embereinek hitével, mély bizalmával, amely századok válságait bírta le: legyen bátorságunk és hitünk nekiállni a holnapi jobb, emberibb és istenesebb világ megteremtésének.»⁵⁰¹

Az amerikai lelkipásztori látogatásnak másik fontos és egyben történelmi eseménye is a magyar protestáns egyházak vezetőivel és gyülekezeteivel való találkozás volt. Mindszenty bíboros a vallási közeledésről így vélekedett: „Az emberközeledésnek a szeretet révén oly sokféle az útja, mint amilyen változatos az embertől való távolodás útja a gyűlölet vonalán. (...) Erősítsék a mi fiaink a szenátusban és a kongresszusban már meglevő magyarbarátok táborát, időről-időre, legjobb tudásuk szerint hirdessék a magyar sebeket, a magyarság

⁵⁰¹ A gyermeknevelés feladatairól a Dallasi Egyetemen, díszdoktorrá avatásakor. Dallas, 1974. június 18. In: CSONKA Emil: *Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról*. München, 1974 (kézirat). 91-92.

cserbenhagyását és a magyar szenvedéseket. Ez volna a politikai oldal. (...) Könnyebb a teljes egység megtalálása a Karitás oldalán. (...) a Karitás mindkettőnk oldalán, a nyomorgó, menekült magyarok megsegítése terén nagyon szépen működik. (...) Volt idő, amikor mi egymás ellen küzdöttünk – bár ne lett volna! Most azt kívánom, versenyezzünk egymással a magyar nyomor lecsapolásában.

Vallási téren? Itt is vannak szép eredmények. Mindenesetre mi, különböző vallásúak közelebb állunk egymáshoz ma, mint például 1890-ben vagy 1896-ban. (...) Ne legyen küzdelem, harc közöttünk, amikor egy egész világgal van keserves módunk harcolni. Rajtunk az istentelenség; különös volna, ha mi, keresztények egymás ellen fokoznánk a harcot. Azt nézzük inkább, mennyire nyom mindkettőnket az ateizmus. Szerintük Istennek még a neve is elmellőzendő. Legnagyobb tekintélyük azt mondja, hogy aki Istent elfogadja – bocsássonak meg, hogy vendégszerető asztaluknál mondom –, az egyenlő az önleköpéssel. Lenin mondta ezt. Volt időm az amerikai követségen ilyen könyvek olvasására és megmaradt emlékezetemben, hogy Isten ennyi a bolsevizmus oroszországi alapvetőjének szemében. Nagyon helyes, ha mi, egyelőre minden különösebb összevetés és keverés nélkül összejövünk, elbeszélgetünk, főként igyekezzünk a magunk áhitatában elmerülni és imádkozni azért, hogy akik az Úr Jézus Krisztust elismerjük, életünk minden napján testvérek és egyek legyünk. (...) Ezért imádkozzunk, erre törekedjünk jobbról is, balról is és akkor elérjük azt, hogy mi valósítsuk meg Jézus Krisztus testvériségi gondolatát.”⁵⁰²

Mindszenty bíboros szellemi végrendelete

Mindszenty bíboros a világon szétszóródott valamennyi magyar számára 1973-ban „szellemi végrendeletet” hagyományozott. Az alábbiakban ebből olvashatunk részleteket:

„Százados, tragikus és hősiess küzdelmekben hazát vesztettünk (...) Okait tudjuk. 1849-ben saját dinasztiaunk tiport el bennünket orosz csizmával. A végzetes Trianont követte a még végzetesebb kiszolgáltatottságunk Yaltában és 1956-ban a nemzetgyilkos kommunista rendszernek. Ebbe a minket perzselő tűzvészbe mi magunkat is beledobtuk, száraz és mindig meggyújtott gerendáinkat: hitetlenségünket Istennel, szőszegésünket és árusításainkat egymással szemben, káromkodásunkat, közéleti könnyelműségünket és legutóbb azt, hogy népünk kényelemszeretetből segédkezet nyújtott a magyarság termésének alattomos lekaszabolásához. 1956 és 1971 között pártsegédlettel hárommillió és százötvenezer magyart gyilkoltak le anyaméhben. Ez a csonkaország lakosságának egyharmada. És ki tudja, egyedül a jó Isten, talán még el sem értünk a vészkijárathoz. A mi szívünk megremeghet a nehézségtől, az ismeretlentől, a lehetetlennek látszótól. Isten azonban az egyének és nemzetek jövőjét sokszor a lehetetlennek látszó holnapba rejtette el: nekünk kell nekilátnunk, hogy azt előhozzuk! Tegyétek félre a versengést, a mértéktelen személyi nagyravágyást, a ki, ha én nem magatartást. Nem nézve se jobbra, se balra, mindenki ott tegye meg a magáét, ahová az élet állította. Teremtsünk keresztény hitre épülő egyházi közösséget. Legyen a családban gyermek Isten akarata szerint. Ez áldás és jövő, bármit mond a világ. Csak az a lelkesedés helyénvaló, amelyet a munka nehézsége, a szenvedés hosszantartósága mindig újraéleszt. Amelyet kiolt,

---

⁵⁰² FÁBIÁN Károly: Mindszenty bíboros Amerikában. In: Katolikus Szemle, Róma 1974. (2/3) 213-214.

az ártalmas és megront bennünket. Amit e sorokkal a lelketekre akarok kötni, ezért életem, ezért élek és imádkozom itt és az örökkévalóságban.”⁵⁰³

Hirdettem az Igét

Palágyi Natália nővér Mindszenty bíboros utolsó napjairól szóló visszaemlékezéseivel zárul az összeállítás, amelynek célja a nagy egyház- és nemzetnevelő tiszteletének erősítése, emléke előtti tisztelgés a szentté avatás reményében.

„Utolsó lelkipásztori útján, Dél-Amerikában, mint mindig, ezrek hallgatták szavait. Venezuela és Columbia magyarjai között láthatjuk a bíboros urat, aki már akkor figyelmezteti Dél-Amerika népét a közelgő istentelenség veszélyeire. Hazafelé repülve fáradtan, betegen húzódik az ülés párnái közé. Bécsbe április 27-én érkezett vissza. Másnap nem tudott misézni, bement a kórházba. Híveiért lángoló lelke még mindig sürgette, hiszen a közeljövőben Skandináviában is, Párizsban is várták látogatását. Ezért választotta az operációt, midőn orvosaival tanácskozott. Úgy döntenek, hogy operálni kell.

»Akkor minél gyorsabban, mert még sok dolgom van hátra« - mondotta a bíboros úr. Az operáció előtti napon Dr. Vecsey József együttlérzéssel mondta: »Hát megvolt az orvosi konzílium.« A bíboros az ő tréfás módján válaszolt: »Én elnököltem!« (Ezzel is tudtul adta, hogy ő maga akarta az operáció minél előbbi végrehajtását.)

Készen volt az örök számadásra is. Magához kérette, átnézte és kiegészítette végrendeletét.

Két órával a műtét után az ügyeletes irgalmas testvér jelzi aggodalmát: a vérnyomás, vérkeringés rendellenes. Óriási küzdelem indul meg a beteg életéért: oxigénlégzés. Most már nagy aggodalommal vártuk a Pázmáneumban az új telefonjelentést. Mikor megérkezett a végzetes hírrel, elnémultunk. Megyünk vissza a kápolnába, imádkozni a Nagy Halottért. Az operációt követő délután tüdőembólia következett be, és az Úr Jézus, Akinek ő életét és szenvedéseit adta, isteni Szívére ölelte hűséges szolgáját. 1975. május 6-a volt, délután 2 óra 15 perc.

Halálának híre egy-két óra alatt eljutott a világ minden részébe. Telefonok és táviratok tömege érkezett a Pázmáneumba és a bécsi érsekségre. (...) Milliók imája szállt fel az égbe érte, s az ő nagy eszméinek diadaláért, közeli boldoggá avatásáért.”⁵⁰⁴

„Pater Werenfried van Straaten búcsúztatta Magyarországi számkivetésben elhunyt nagy primását: »Isten egy olyan keresztúton vezette Mindszenty bíborost végig, amelyet bíboros eddig aligha járt meg. Példás hűséggel ment végig ezen az úton anélkül, hogy ellenségeit gyűlölte volna; de nem is tért ki előlük, amikor megalkuvással vagy meneküléssel életén könnyíthetett volna. Hűségesen követte az Urat, hiszen ahol Krisztus volt, ott kellett lennie az Ő szolgájának is.«”⁵⁰⁵

Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, Magyarország hercegprimása a magyar katolikus egyháztörténelem egyik legnagyobb főpapja. Minden erejével védte a

⁵⁰³ MINDSZENTY József: *Hirdettem az Igét*. Vaduz, Mindszenty Alapítvány, 1982. 229-231.

⁵⁰⁴ PALÁGYI Natália: *Hűségesen követte az Urat. Mindszenty bíboros életútja és példája*. St. Gallen, Magyar Könyvnyomda, Ungarische Buchdruckerei, 1976. 41-42.

⁵⁰⁵ PALÁGYI Natália: *Hűségesen követte az Urat. Mindszenty bíboros életútja és példája*. St. Gallen, Magyar Könyvnyomda, Ungarische Buchdruckerei, 1976. 46.

Magyarországi Katolikus Egyházat és a hazát az istentelen szellem emberfeletti erővel támadó pusztításával szemben. A despotizmus nem tudta letörni és megsemmisíteni az emberi szellem e legnemesebbikét.

DEVICTUS VINCIT – LEGYŐZETVE IS Ő GYŐZÖTT!⁵⁰⁶

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok Vörös Géának, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatást Előkészítő Osztály levéltárosának az igen értékes szakmai segítségért és konzultációkért.

Köszönet illeti továbbá az alábbi személyeket, illetve intézményeket a Mindszenty bíborosról szóló dokumentumok, valamint személyes visszaemlékezések rendelkezésre bocsátásáért: Bölcsvölgyi Zoltán, Egon Gianone, Vitéz Molnár János Imre, Hegyi György, Palágyi Natália, Erika Berta; Sisters of Social Services (440 Linwood Avenue Buffalo, N.Y. 14209), Collegium Pazmanianum (1090 Wien, Boltzmanngasse 14.), Magyar Országos Levéltár, Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár.

---

⁵⁰⁶ KRAJSOVSKY Gábor: *Legyőzette is ő győzött! Szemelvények Mindszenty József bíboros írásaiból és beszédeiből.* Budapest, Hittel a Nemzetért Alapítvány, I. kiadás: 2007. II. javított kiadás: 2008. ISBN 978-963-06-2695-8 Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár www.ppek.hu/k658.htm

Nagy László:

A névváltoztatás háttérében – Mindszenty a pángermán mozgalom ellen

„Nekem is megviselte a lelkemet. De ha ezt egyszer magyar érdeknek láttam, meg kellett tenni, hisz az életet sem kellene sajnálni.”

(Mindszenty József 1942. szeptember 10.-i kéziratot levele Udvardy Jenőnéhez)

Mindszenty József Magyarország szuverenitására nézve végzetesnek tartotta mind a nemzetiszocializmust, mind a kommunizmust. Keresztény hitét következetesen felvállalva egész életében tevékenyen küzdött a totalitárius rezsimok ellen: a Károlyi-rendszer, a tanácsköztársaság, a nyilas és a kommunista diktatúrák börtöneit egyaránt megjárta. Zalaegerszegi plébánosként és – a német megszállás alatt – veszprémi püspökként minden lehetséges fórumon felemelte szavát a nácizmus és magyar megfelelője, a hungarizmus ellen. Azon kevesek közé tartozott, aki mindvégig tisztán látta a Harmadik Birodalom expanziós törekvései, a pángermán agitáció igazi célját.

A magyarországi német kisebbség egy részét eszközül felhasználó pángermán mozgalom visszasságaival szembeesülve még zalaegerszegi plébánosként jutott arra a személyes elhatározásra, hogy 1942 augusztusában Pehmről szülőfaluja, Csehimindszent iránti tiszteletből Mindszentyre változtatta a nevét. Alázatára, szerénységére jellemző, hogy lapja, a *Zalamegyei Újság* mindössze egy rövid hír keretében, 1942. augusztus 21.-i szám 3. oldalán számolt be az eseményről:

„Névváltoztatás. Pehm József pápai prelátus, zalaegerszegi apátplébános magyar nemesi, de idegenes nevét szülőfaluja után Mindszenty-re változtatta a belügyminiszter engedélyével.”⁵⁰⁷

A Harmadik Birodalom magyar területi igényei

A náci ideológia élettér-elmélete a Kárpát-medencét a germán élettér (Lebensraum) részének tekintette, ezért Magyarországgal szemben is területi követeléseket támasztott. A pángermán agitáció fontos elemét képezte a Németországhoz való csatlakozás, egyesülés gondolata, amely szükségszerűen együtt járt volna a magyar szuverenitás felszámolásával. Mindszenty lapja, a *Zalamegyei Újság* gyakran foglalkozott az egyre erősödő pángermán mozgalom veszélyeivel.

Magyarország a germán és a szláv érdekszféra, a nemzetiszocializmus és a kommunizmus közötti ütközőállam jellegére dr. Dsida Elemér *A katolicizmus és a Duna-medence* című vezércikke hívta fel a figyelmet az 1936. február 27.-i számban: „Gondolunk itt mindenekelőtt pángermán-hitlerista törekvésekre, amelyek az európai egyensúly megbontásával, hódító törekvésekkel kelet felé törnek, azután a pánszláv törekvésekre, amelyek hatalmas erejükkel és mindent elnyelni akarásukkal ugyancsak veszélyeztetik az európai egyensúlyt, békét, mindenekelőtt nemzetünk létét, jövőjét. Mi vagyunk az ütköző pontban, a legkritikusabb területen és a legveszedelmesebb körülmények között.”

⁵⁰⁷ Napi hírek. In: *Zalamegyei Újság*. XXV. évf. 187. szám 1942. augusztus 21. (péntek) 3.

A „*nagyszláv és nagynémet törekvések*” ellenében dr. Dsida Elemér egy új, a Duna-völgyében létrehozandó, Közép-Európai birodalom körvonalait vázolja fel, amelyben a egyetértésben élnének a magyarok, az osztrákok és a katolikus szlávok. A soknemzetiségű állam összetartó erejét – a nemzetiszocializmus fajelméletével szemben – pedig a kereszténység (a katolikum, mint egyetemesség értelemben) adná: „*Veszedelemes a faji gondolatnak túlságos hangsúlyozása, amely, amellet, hogy keresztényellenes, mindig elválasztó is, különben történelmet csinálni, az emberiség boldogulását elősegíteni mindenkor csakis nagy erkölcsi eszmék, gondolatok voltak képesek. Minden nemzet a maga hivatását is csak erkölcsi alapon, a krisztusi eszmék diadalra jutása útján tudja szolgálni. A faji gondolatnal szemben a katolicizmus nagy eszményéhez kell folyamodnunk, ez a nagy összekötő tényező.*”⁵⁰⁸

A német megszálláskor a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolt keresztény-legitimista politikus, Gr. Sigray Antal is hasonlóképpen szemléltette 1936. július 5.-én Jákon mondott beszédében a germán és a szláv érdekszféra összeütközését, a megoldást azonban – monarchikus meggyőződése értelmében – a királyság restaurációjában jelölte ki. A *Zalamegyei Újság* két nappal később részletesen idézte a szónoklatot:

„*Kettős veszedelem fenyegeti Magyarországot. Az egyik a Harmadik Birodalom terjeszkedése, amelynek első lépése az ú.n. Anschluss volna, s amely által Magyarország önállósága bizonytalanná válnék. A második a pánszláv veszedelem, amely ma már annál is nagyobb, mivel a bolsevizmus formájában jelentkezik. Ha a Dunavölgye a nagyhatalmak közreműködésével rendezve nem lesz, Ausztria és Magyarország előbb-utóbb e két egymással szembenálló óriási erő összeütközésének hadszínterévé válhat. Mindkét veszedelem elhárítására magyar szempontból a leghathatósabb eszköz a magyar törvényes királyság helyreállítása.*”⁵⁰⁹

A *Zalamegyei Újság* 1936. június 14.-i száma részletes cikket közölt – a *Szabadság* című lap írását alapul véve – a német hódító törekvésekkel kapcsolatban *A magyarok teljes germanizációja. „Magyar őrgrofság” a német birodalomban. Pángermán vágyálmok egy röpiratban.* címmel.

Az írás részletesen idézi a Gottfried Feder külügyi államtitkár által írt 1934-es NSDAP-programot: „zárt, nemzeti államot kell kialakítani, amely magába foglalja a német néptörzs összes ágait s mindazokat, akik német vérből származnak, bármilyen fennhatóság alatt állnak is, vissza kell csatolni a német birodalomhoz.” Kelet-Poroszország tartományfőnöke, Erich Koch pedig a „*Völkischer Beobachter*”-ben kifejtette egy közép-európai föderáció tervezetét, amelyben természetesen Németországnak volna a vezető szerep.”

Hitler maga is a terjeszkedés elvi alapján állt: „*az az állam, amely a fajmérgezés mai korszakában magát a legkitűnőbb faji elemek gondozásának szenteli, egy napon a föld ura lesz.*” A *Mein Kampf* első oldalán a keleti hódítás első állomásának tekintett Anschluss egyértelmű célként jelenik meg: „*Az egyesülésnek be kell következnie a vérségi köteléknél fogva.*”

⁵⁰⁸ Dr. DSIDA Elemér: *A katolicizmus és a Duna-medence*. In: XIX. évf. 48. szám 1936. február 27. (csütörtök) 1.

⁵⁰⁹ Sigray gróf a restaurációban jelölte meg a német és orosz veszély ellenszerét. In: *Zalamegyei Újság*. XIX. évf. 153. szám 1936. július 7. (kedd) 1.

A cikk a náci ideológia előzményeire is részletesen kitér. A pángermán szövetség 40 évvel korábban kiadott röpiratait elemezve levonja a következtetéseket a Közép-Európai térség teljes átalakításával kapcsolatban:

„A pángermán szövetség végső és legmagasztosabb célja Közép-Európa összes fel- és alnémet telepítésű országainak összefogása egy nagynémet államszövetségben. ...

Erdélyt odaadja a románoknak, de az erdélyi szászokat „Markgrafschaft Siebenbürgen” név alatt megmenti autonóm német tartományként. Horvátországot, Szlavóniát, Montenegrót, Bosznia-Hercegovinát Szerbiával együtt „nagyserb királysággá” alakítja (íme, a német-jugoszláv barátság csírája!), s miután a monarchiáról így lenyesi a nemzetiségi részeket, Ausztriát a Magyarországból megmaradt résszel együtt – amelyet „magyar örgrófság”-nak nevez – beolvasztja a német birodalomba, amivel azután a magyarok teljes germanizációja is befejezhető. ... itt, pusztán egy visszánémetesedési folyamatról volna szó, más szóval – szinte – őseink németek voltak. ... Ugyanezt sürgeti a leghíresebb pángermán író, Lagarde is, aki szerint „minél gyorsabban pusztulnak el a tulajdonképpeni magyarok, annál jobb nekünk.”
510

A náci Németországban számos földrajzi munka és térkép készült, amely Magyarország egészét vagy jelentős részét a német élettér részének, német területnek tekintette. A *Zalamegyei Újság* rendszeresen tájékoztatta a közvéleményt az ilyesfajta német területi igényekről.

A Korunk Szava könyvtárának kiadásában megjelent Parragi György *Veszélyben a Dunántúl* című tanulmányáról a *Zalamegyei Újság* 1937. december 4.-i száma adott áttekintő ismertetést.⁵¹¹ A jeles újságíró, Parragi György (1902, Pécsbánya – 1963 Budapest) akkor még a Sopron Vármegye főszerkesztőjeként tevékenykedett, 1938-ban került fel Budapestre a Magyar Nemzet főmunkatársának. 1942-ben a Magyar Történelmi Emlékbizottság munkájában is részt vett, 1944-ben a kisgazdapárthoz csatlakozott. A Gestapo 1944. március 14.-én tartóztatta le, a mauthauseni lágerben tartották fogva. 1945-től ismét a Magyar Nemzet főmunkatársa, a Kisgazdapárt (a párt *Igazság* című lapját is szerkeszti), majd a Független Magyar Demokrata Párt országgyűlési képviselője, majd 1951-től 1958-ig az Elnöki Tanács tagja. 1955-től a Magyar Nemzet főszerkesztője, 1956-ban a Kereszténydemokrata Párt megalakításában vett részt.⁵¹²

Az újságíró Mindszenty lapja által idézett írása összefoglalta a német kormányzat által támogatott földrajztudósok Magyarország bekebelezésére vonatkozó elképzeléseit:

„Ewald Banse, a német földrajztudománynak ez a szeszélyes különce, akinek könyveit azonban százezerszámra olvassák, a következőket írta Rassen und Volk im Weltkrieg című művében: „A harmadik Birodalmat – amint az lelki szemeink előtt lebeg – az Északi tengertől a Rábaig, a Memel vidéktől az Etschig és a Rhone-ig csak a vér és vas segítségével tudjuk megteremteni.”

Benno Graf, aki Németországban elismert szakértője az Ostraumnak, a keleti térségnek, ahogy Magyarországot egyszerűen nevezik, egyik müncheni előadásában 1933. április 14.-én

⁵¹⁰ A magyarok teljes germanizációja. „Magyar örgrófság” a német birodalomban. Pángermán vágyálmok egy röpiratban. In: *Zalamegyei Újság*. XIX. évf. 135. szám 1936. június 14. (vasárnap) 2.

⁵¹¹ *Veszélyben a Dunántúl*. Érdekes tanulmány a német törekvésekről. In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 275. szám 1937. december 4. (szombat) 2.

⁵¹² http://hu.wikipedia.org/wiki/Parragi_György

a következőket jelentette ki: „Magyarország van miránk utalva és nem mi Magyarországra. **A magyar politikát végeredményben mi németek, a Hitler-uralom németjei döntjük el.** A 8 milliós gyűlölködő kis nyomorult balkáni Magyarországnak nincs joga ahhoz, hogy állampolgári hűséget követeljen a németektől. A magyarsággal szemben egy új jelszó született meg, amely így hangzik: „Die deutsche Grenze liegt am Plattensee.” (A német határ a Balaton mellett fekszik.) Magyarországon minden kultúrmegnyilvánulás német. A magyarságot, ezt a vad lovas népet leszoktattuk a nomádságról, műveltséget, civilizációt adtunk neki. ...

Hogy ez a felfogás nem elszigetelt jelenség Németországban, hanem tömegeket igyekeznek megnyerni a Balatonnál elvonuló német határ eszméjének, ezt bizonyítják azok a nálunk is terjesztett térképek, amelyek a III. birodalom határait valóban a Rábánál és a Balatonnál tüntetik fel, sőt van egy térkép, a *Zeitgemässes Mitteleuropa* című, **mely az egész Dunántúlt bekebelezi Budával együtt a német birodalomba.**”

Parragi a magyar revízió és a nemzetiszocialista érdekek ellentétére Rosenberg írásain keresztül világít rá. A német ideológusnak nem sokkal azelőtt jelent meg a *Völkischer Beobachter* hasábjain a trianoni határok módosítását a pángermán eszme jegyében elutasító cikke:

„Ilyenformán érthető, hogy Németország, mint Rosenberg Alfréd híres revízióellenes cikke is mutatja, korántsem támogatja olyan egyöntetűséggel és eréllyel a magyar revíziós mozgalmat, mint ahogy azt a horogkereszt eszméibe beleszédült, diktatúráért rajongó politikusaink – akiket találóan nevezett el Pethő Sándor dr., a Magyarság főszerkesztője, új muszkavezetőknél – a magyar közvéleménnyel elhithetni szeretnénk.”

Egy másik, a *Volk und Reich* című folyóiratban megjelent Rosenberg-írásból pontosan idézi is Parragi a propagandairó gondolatmenetének lényegét: „**Fontos német érdek, hogy a délközép európai határok revíziója ne történjék meg, mert német szempontból ezek a határok még mindig sokkal jobbak, mint az északkeleti és középkeleti határok. Nem csupán az utódállamok népei, de az utódállamokban élő német kisebbségek is elutasítják a magyar revíziós programot.**”

A Burgenlanddal kapcsolatos német álláspontból is szemléletes képet ad Parragi. Az Ausztriához csatolt területtel kapcsolatos magyar igényeket még csak jogosnak sem tartotta a Harmadik Birodalom, a soproni népszavazást pedig kifejezetten sérelemként rótta fel.

A *Deutsche Arbeit* 1936. novemberi számában kinyilvánította: „Magyarország revíziós igénye Burgenlandra tarthatatlan. Ellenkezően Németországnak van revíziós követelése Magyarországgal szemben, mert a népszavazás csalásával elvette Burgenland fővárosát, Sopront.” A *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* elnevezésű nagy taglétszámú német társadalmi egyesület határozatot hozott, amelyben „kimondta, hogy Burgenland tőzsgyökeres német terület és **szó sem lehet Magyarországhoz való visszacsatolásáról.**” Benno Graf korábban idézett, 1933-as müncheni előadásában arról beszélt, hogy „Burgenlandnak eminens érdeke, hogy Németországhoz tartozzon. Burgenlandtól a magyarok határtalan választási terrorja elszakította a német Sopront”. Springschmidt német geopolitikus is hasonlóan írt a népszavazásról a könyvében: „A magyarok betörték Sopronba és ezzel megfosztották Burgenlandot természetes fővárosától.”

A német expanzió a nyugati határok tekintetében nem elégedett volna meg a trianoni diktátumban rögzített vonallal sem: „Josef Pfistel a berlini magyar intézet által kiadott

Ungarische Jahrbücherben méla bánattal jegyzi meg, hogy Nyugat-Magyarország 5380 négyzetkilométer német nyelvterületből csak 3967 négyzetkilométert, 491 ezer lakosságából csak 245 ezret vettek el Magyarországtól és hogy a békeszerződés által eszközölt határkiigazítás során 3 német jellegű határvárból (Pozsony, Sopron és Moson) egyez sem adtak vissza a németiségnek. Ezért leszögezi, hogy a nyugati magyar német határ még nem kész.”⁵¹³

A *Zalamegyei Újság* 1938. február 16.-i számában megdöbbentő hatást kelt a Dr. Friedrich Lange által készített, Magyarországon is terjesztett „*Deutsche Kulturkarte*” (kiadója: Dietrich Reiner Berlin S.W. 68.) című propagandatérkép ismertetése, amely „egész Közép-Európát németté nyilvánítja”, „*úgyszólván egész Közép-Európát bekebelezi, mint német kultúrterületet.*”

A térképhez tájékoztató írást is mellékeltek, amely „minden sorában bizonyítja, hogy Európában Franciaországtól Magyarorszáig és Svájtól Jugoszláviáig mindenütt a német nép munkája, a német történelem emlékei és a német kultúra dokumentumai érződnek.”

A magyar településeket csak német elnevezéssel tünteti fel a térkép:

„*Balatontól „Ofenpest”-ig „Deutsche Bauernsiedlungen*”, vagyis német paraszttelepülés. Általában az első pillanatban az az ember benyomása, hogy Magyarország kizárólag német paraszttelepülés és itt nem is beszélnek más nyelven, mint németül. Németül beszélnek Ofenpesten, természetesen Odenburgban és Koppenen is, ami a dunántúli Pápa városát jelenti Friedrich Lange úr szerint. Fehérvár, mint Suhweissenburg és Mohács némi erőszakossággal, mint Mohatsch szerepel.

A pécsi bányavidéknél sem kegyelmez a pángermán térképrajzoló. „*Fünfkirchent*” és környékét könnyedén, mint „*deutschsprachiges Kohlengebiet*”-t intézi el. Végül pedig a magyar fővárosról, amelyet hatalmas betűkkel, mint Ofenpest-et jelez, megállapítja, hogy „*13-16 Jahrhundert deutschsprachig*”. ”⁵¹⁴

Az 1937. március 13.-i szám tudósított – a *Vármegye* című lap írása alapján – a Pestvidéki Törvényszék ítéletéről egy Németországból érkezett propagandista ellen: „az elmúlt napokban hangzott el egy turistaruhás szőke fiatalember felett, aki Solymár község nyugalma dűlt fel horogkeresztes pángermán agitációjával. Tücsköt-bogarat összebeszélt a németajkú magyar testvéreknek, de amikor a pogányságot dicsőítette, mögötte állt már a kakastollas csendőr és gallérjánál fogva vitte a dutyiba.” Az agitátornál egy térképet is találtak, ami egyértelműsítette a nemzetiszocialista expanziós célkitűzéseket: „*A Harmadik Birodalom térképe*” és alatta a megjegyzés „*a németiség egyesítése után*”. Igen messzire is nyúlik délre meg keletre a határ. És szent Isten, amikor az alkonyat homályában szememhez közel emelem: Odenburg, Ofen-Pest, Gran, Fünfkirchen, Komorn; de forog velem a világ. Szédülten kapok a fejemhez. Hisz magyar földünk megcsonkított területe majd egészében a Harmadik Birodalom határán belül esik. Álom vagy valóság? Nem, nem álmodom, hiszen hallom a csillingelő villamost.”⁵¹⁵

⁵¹³ *Veszélyben a Dunántúl. Érdekes tanulmány a német törekvésekről.* In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 275. szám 1937. december 4. (szombat) 2.

⁵¹⁴ *Egész Közép-Európát németté nyilvánítja egy Berlinben kiadott és Magyarországon terjesztett legújabb propaganda-térkép.* In: *Zalamegyei Újság*. XXI. évf. 37. szám 1938. február 16. (szerda) 2.

⁵¹⁵ *Budapest a harmadik birodalomhoz tartozik egy német térképen.* In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 59. szám 1937. március 13. (szombat) 1.

A náci propaganda a magyarországi német kisebbség számát is manipulálni próbálta. 1939-ben a magyarországi német nemzetiszocialistákat tömörítő szervezet, a Volksbund és hatáskörébe tartozó, Budapesten megjelenő *Deutscher Volksbote* című sajtóorgánium a magyarországi németek számát közel 700.000 főben állapította meg. A *Zalamegyei Újság* 1939. március 2.-i számában Kovács Alajos *700,000 német Magyarországon?* című írása foglalkozik a statisztikai torzítással, „amely a legnagyobb mértékben kihívja nemcsak a magyar tudományosság, hanem az egész magyar közvélemény legélesebb kritikáját”. Az 1930-as népszámlálás során 478.630 németet írtak össze és az 1939-ig eltelt időszak szaporulata nem hozott lényegi változást: **„a németiség természetes szaporodása még a magyarságénál is jóval nagyobb mértékben csökkent, úgyhogy 1937-ben például a csonka ország 54 ezer főnyi természetes szaporodásából már csak 999 esett a német anyanyelvűekre. ... A népszámlálás óta eltelt hét év alatt pedig (az 1938-as adatok még nem ismeretese) a németiség természetes szaporodása még a 12 ezreléket sem érte el.”** A cikk végül a Volksbund propagandájával szemben a nemzetiszocializmustól élesen elhatárolódó, 1924-ben Gratz Gusztáv és Bleyer Jakab vezetésével létrejött német nemzetiségi szervezet, a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület (Ungarländisch-Deutscher Volksbildungsverein – UDV) működésére hívja fel a figyelmet: „Magára vessen a „Volksbund”, ha a magyar közvélemény fokozódó idegenséggel nézi működését és a magyarországi németiség vezetését szívesebben látja a Német Népművelődési Egyesület kezében, amely ezt a százados „lelki harmóniát” első sorban a hazai németiség érdekében ápolni igyekszik és nem tudatosan megrontani, mint ahogy azt a Volksbund teszi.”⁵¹⁶

A *Zalamegyei Újság* 1939. augusztus 25.-i számának *Élettér-térkép* című vezércikke a náci Németország földrajzoktatására nyújtott kitekintést, a Statisztikai Tudósító közleménye alapján. Az írás szerzője – a feltüntetett hf. monogram alapján – Mindszenty közeli munkatársa, a lap főszerkesztője, Herboly Ferenc:

„A Német Birodalom nemzetnevelésügyi minisztériuma rendelete szerint az iskolai célra szánt atlaszoknak azon az elvi alapon kell elkészülniök, hogy „a földrajztanítás tárgya nem a tudományos értelemben vett természetes országterület, hanem az egy nép által lakott élettér.” Ennek következtében az iskolai térképeknek nem a tényleges államterületet, hanem mindazokat a területeket fel kell tüntetni, amelyeken az egyes népek az idők folyamán laktak, vagy amellyel vonatkozásban álltak. A Német Birodalom térképein tehát a Birodalom politikai határain kívül Kelet- és Délkelet-Európában „a német civilizáció területe” is feltüntetendő. Ezeket a különböző területeket nem is kell különböző címekkel jelezni, hogy azok összetartozását és egységét ezzel kidomborítsák.”

A német törekvések ellensúlyozására Herboly felhossa, létezik magyar élettér is: „Színeztessünk tehát mi is élettér-térképeket. Azok ellen aligha emelhet valaki kifogást.”⁵¹⁷

A sajtóorgánium arról is beszámolt az 1937. szeptember 5.-i számában, hogy „a fajelmélet fanatikusa, Méhely Lajos professzor” is, akinek nemzetiszocialista-szélsőjobboldali

⁵¹⁶ KOVÁCS Alajos: *700,000 német Magyarországon?* In: *Zalamegyei Újság*. XXII. évf. 50. szám 1939. március 2. (csütörtök) 2.

⁵¹⁷ hf.: *Élettér-térkép*. In: *Zalamegyei Újság*. XXII. évf. 195. szám 1939. augusztus 25. (péntek) 1.

nézeteit erőteljesen bírálta, a *Cél* című folyóiratában aggodalmának adott hangot „a magyarellenes német propaganda elterjedése” kapcsán...⁵¹⁸

Mindszenty a pángermán terjeszkedésről

A német élettérrel kapcsolatos álláspontját Mindszenty József a *Zalamegyei Újság* 1939. június 18.-i számának *Élettér* című, név nélkül megjelent vezércikkében összegezte. Felhívta a figyelmet a nemzetiszocialista expanzió ideológiai magyarázatára szolgáló Friedrich Naumann 1915-ben kiadott *Közép-Európa (Mitteleuropa)* című könyvére. A nagy hatású német politikus és gondolkodó Közép-Európa jövőjét a német állam fennhatósága alatt képzelte el, s ez akkor a Monarchia és Magyarország szuverenitásának megszűnését jelentette volna. Két évtized elteltével a nemzetiszocialista uralomnak köszönhetően újból felelevenedett a német-magyar konfliktus:

„Erre a szóra, amely németül így hangzik: *Lebensraum*, akkor figyeltünk fel, amikor Hitler Csehország beolvasztását indokolta. ...

A német Lebensraumból, amelyet a világháború alatt Naumann Mittel-Europa név alatt jegyzett föl a visszaemlékezés történelemkönyvébe, ízelítőket kaptunk többször, amiket az emlékezetbe visszaidézni a Magyarországon fel-fel süvítő „Sieg-Heil!” politikai divathullámmásának alkalmával azért is időszerű, mert a németországi lapok hangerősítője kíséri mindazt, ami Magyarországon a német élettérben történik – a mesterségesen túlfűtött légkörben.”

A fenyegetett helyzetből a kiutat a vezércikk a nemzeti megmaradás biztosítóiban, a magyar államiság és az identitás megőrzését jelentő kultúra védelmében jelöli meg:

„Minden józan magyar embernek éreznie és látnia kell azt, hogy Európában történhetik bármi, alakulhatnak hatalmi blokkok és államszövetségek, a magyar népnek nem lehet más választása, mint önmaga mellé állani. Magyarország védelme és biztosítása lehet egyetlen életcélunk! Erőnket nem másokért kell tartalékolnunk, hanem minden erőnket a magyar föld és a magyar kultúra megmunkálására kell fordítanunk...”⁵¹⁹

A német célkitűzésekkel foglalkozik a *Zalamegyei Újság* 1936. december 13.-i számában az *Érzelmű politikusok és réalpolitika* című, i. Gy.L. monogrammal szignált cikke, amelynek a szerzője szintén minden valószínűség szerint Mindszenty. Az írás leszámol azzal a tévhitel, hogy a Harmadik Birodalom hosszú távon a magyar revíziós törekvések támogatója lehet. Mindszenty igazi történelmi éleslátással mutatott rá Magyarországnak német orientációjának veszélyeire és a náci Németország igazi arcára:

„Mélységes megütközéssel és fájdalmas csalódással töltönnék el bennünket azok a hírek, amelyek a Harmadik Birodalom barnainges világából szállnak hozzánk az utóbbi időben, ha nem tekintettük volna kezdettől irreális vágyálmoknak azokat a szerelmi ömlengéseket, amelyek egyesek innét, Magyarhonból a diktatúrák nyugati exponense felé áradoztak. A háborús generáció nem bírta feledni a lövészárkok sorsközösségét, amely elfelhősítette előtte a réalpolitikai szemlélődés egét, az ifjabb nemzedék százai pedig beleszedültek a filmhíradók fénykévéjébe...”

⁵¹⁸ A fajvédő Méhely professzor megdöbbenő adatai a magyarellenes német propaganda elterjedéséről. In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 201. szám 1937. szeptember 5. (vasárnap) 5.

⁵¹⁹ *Élettér*. In: *Zalamegyei Újság*. XXII. évf. 139. szám 1939. június 18. (vasárnap) 1.

A Harmadik Birodalommal szemben kritikájának fő vádpontjai a Magyarországot sértő expanziós törekvések és a keresztény egyház üldözése: a német „óceánjáró a nagyhatalmak tengereinek hasítására épült, nem húzhatja a magyar csónakot a Duna vízállásán.” – vonja le a következtetést. A cikk Rosenbergnak a néhány héttel korábban, a Völkischer Beobachterben megjelent revízióellenes cikkére, ill. a keresztényellenes intézkedésekre és az új pogányság kormányzati szorgalmazására válaszul 1938-ban kiadott német püspöki kar fuldai pásztorlevelére hivatkozik, élesen elítélve a fajelméletet és a Balatonig tervezett német terjeszkedés elképzelését is:

„Mikor kevéssel azelőtt Goga azzal a hírrel hozta lázba Erdélyt, hogy neki Hitler hajlandó volt garantálni Románia mai határait, ha nem is a német illetékes helyek, de a magyar „illetékesek” cáfolták rendületlenül. Rosenberg cikkére néma csend a felelet.

Néma csend itt – és véres utcai zaj, tüntetés Erdélyben, ahol a románok hetek óta örömmámorban ünneplik az antirevizíós Német Birodalmat és véres magyarüldözésekkel teszik emlékezetessé „Magyarország nagy támaszának” megnyilatkozását. Minden erdélyi magyar testvérünk retteg. Jorga és történettudós kollégái a világ közvéleménye előtt Rosenberggel bizonyítják a magyar álláspont egyedülállóságát, tarthatatlanságát.

És, ha kereken visszautasítja magyarságunk a Rosenberg-féle cikket, keresztény, katolikus lelkiületünk elkeseredéssel és felháborodással vesz tudomást arról a kibírhatatlan lelkiismereti kényszerről, amellyel egy barbár, pogány szellem szétrombolni igyekszik az európai kultúra, közszellem alapját, gerincét: a kereszténységet.

Mert akadhat, aki tagadja a hitleri éra tudományos felfogásának hitelességét a vérről, a vér egyedülálló egységéről, a geometriai koponyavizsgálatok nevetséges eredményeiről, a germán faj kizárólagos intellektusáról, akadhat, aki vitatkozik a Balatonig nyúló német birodalom térképeinek, a hét napjait pogány istennőkről elnevezett naptáraknak a létezéséről, az új germán vallás törvénybeiktatásának tervéről és ezer ilyenről, amelyek pedig bizonyíthatók mind: de nem lehet, hogy bárki ne döbbenjen meg a német püspöki kar drámai erejű szózatán, amellyel híveit Istenre bizza, mert – mint írják – „mi már nem segíthetünk rajtatok!” ... a pogány mythosszal megfertőzött lelkek nyomán a pogányság sötétsége terjeng.”

Az írás záró szavai a magyar függetlenség megőrzése mellett tesznek hitet: *„Kis nemzet vagyunk a népek országútján, de ezeréves múltunk dicső hagyományai nem engedhetnek odáig alázkodni, ameddig mások szeretnének alázni bennünket. ... Wotan isteni kedvéért nem vagyunk hajlandók elfelejteni egy évezredet és táltosüvöltéssel fehér lovat áldozni a Csepelszigeten!”*⁵²⁰

Mindszenty 1937. március 11. délelőtt a Zala megyei törvényhatósági kisgyűlés havi rendes ülésén, amelyen gr. Teleki Béla főispán üdvözölte prelátusi kinevezése alkalmából, a Balaton melletti útjelző táblák kérdésében kiemelten beszélt pángermán agitáció ellen:

„Pehm József pápai prelátus szükségesnek mondotta idegenforgalmi szempontból, hogy a Balaton mellett idegennyelvű feliratok legyenek, de van nemzeti szempont is a kérdésnél most, amikor jönnek a hírek, hogy a dunántúli németiség körében milyen agitáció folyik. Ő maga is látott érmekeket, amelyeken a Dunántúlt Németországhoz csatolják. Nem akar a száz

⁵²⁰ i. Gy.L.: Érzelmi politikusok és reálpolitika. In: Zalamegyei Újság. XIX. évf. 285. szám 1936. december 13. (vasárnap) 2.

százalékban megcáfolt politikai pletykákkal foglalkozni, de kérdezi, helyes volna-e éppen most német táblákat elhelyezni és ezzel mintegy tápot adni a mohó aspirációknak, hogy esetleg azt mondhassák: hiszen a „Plattensee” mellett is német kiírások vannak.”

A kisgyűlés többsége eleinte a magyar-német kétnyelvű feliratok mellett foglalt állást, de Mindszenty felszólalását „figyelembe véve Bődy Zoltán alispán indítványára úgy határozott, hogy ötnyelvű (magyar, olasz, német, angol, francia) felírású táblák elhelyezését engedélyezi.”⁵²¹

A magyarországi német agitáció a Zalamegyei Újság tükrében

A német nemzetiszocialista agitáció nem sokkal Hitler hatalomra kerülése után Magyarországon is elkezdődött. Először nagyobb létszámban Ausztriából érkeztek az ottani államrendet megdönteni kívánó nemzetiszocialisták, akik Dollfuss kancellár határozott intézkedései elől menekültek.

A Zalamegyei Újság 1934. január 12.-i számában tudósított arról, hogy Ausztriában több helyütt is súlyos nemzetiszocialista zavargásokra került sor (Klagenfurti munkatábor, Villach, Bécs). A puccsisták a felelősségre vonás elől Magyarországon szándékoztak meghúzódní. Január 11.-én „Pinkamindszentnél 140 osztrák nemzeti szocialista lépte át a magyar határt és kérték a határőrségtől, hogy vegyék őket őrizetbe, a Strém patak szabályozására felállított munkatáborból szöktek. ... valamennyien viselik a horogkereszt jelvényt. A legtöbb hátizsákban megtalálták Hitler arcképét is.” A pinkamindszenti iskolában ideiglenesen elhelyezett csoport vezetője Sopronban kijelentette, „a munkásosztag küldöttsége Budapestre megy a német követséghez, mert szeretnék kieszközölni, hogy Németországban telepedhessenek le.” Az osztrák határnál másutt is megjelentek felkelők: „Ausztriából Sopronnál is több nemzeti szocialista menekült érkezett. Vezetőjük Mateern nevű 34 éves építész, aki jól beszél magyarul.”⁵²²

Az 1938-ban, Basch Ferenc vezetésével alakult Magyarországi Németek Népi Szövetsége, a Volksbund (teljes nevén: Volksbund der Deutschen in Ungarn) egyre rohamosabb térnyerését aggodalommal figyelte Mindszenty József. A Magyarországi Német Közművelődési Egyesületből szélsőjobbboldali nézetei miatt kizárt Basch Ferenc 1937-ben a bonyhádi időközi választáson küzdött a képviselőházi mandátumért – eredménytelenül, de számos követőt maga mögött tudva. A szavazás előkészületeiről a Zalamegyei Újság 1937. augusztus 24.-én számolt be: „A Pekár Gyula halálával megüresedett bonyhádi kerületben már megindult a választási mozgolódás. A kerület 17 ezer választójának tekintélyes része német anyanyelvű, akik között évek óta folyik a pángermán izgatás. A propaganda a választással új állomáshoz érkezik, mert befejezett tény, hogy német nemzetiségi programmal fellép jelöltnek Basch Ferenc tanár, a magyarországi nagynémet mozgalom vezére. Basch Ferencet egy alkalommal már jogerősen 8 hónapi fogházra ítélték pángermán tevékenysége miatt, de büntetését kegyelmi úton elengedték.”⁵²³

⁵²¹ Érdekes községi ügyek a kisgyűlés előtt. Pehm József prelátus üdvözlése. Felszólalások az új községnevekről, a pángermán agitációról, a szepetneki választásról. In: Zalamegyei Újság. XX. évf. 57. szám 1937. március 11. (csütörtök) 1-2.

⁵²² Tömegesen menekülnek az osztrák nemzeti szocialisták magyar területre. In: Zalamegyei Újság. XVII. évf. 11. szám 1934. január 12. (péntek) 1.

⁵²³ Pángermán jelölt is indul a bonyhádi kerületben. A politika hírei. In: Zalamegyei Újság. XX. évf. 190. szám 1937. augusztus 24. (kedd) 1-2.

A nemzetiszocializmus mögé felsorakozó német nemzetiségek gyakran vettek részt erőszakos provokációkban. Jellemző példa a *Zalamegyei Újság* 1937. március 31.-i számában megörökített eset – a magyar zászló meggyalázása:

*„A húsvéti ünnepek előtt Elek községben egy Engelhardt nevű német származású, horogkeresztes érzelmű ember letépte az országzászlót. A zászlót ünnepélyes keretek között húsvétkor helyezték vissza. Wittmann Elek György földbirtokos a német gazdák nevében hangoztatta, hogy a hazai németiség túlnyomó része magyar érzésű és nem lehet őket felelőssé tenni egy magáról megfélemedezett ember cselekedetéért. Kérte, hogy a hatóságok nyújtsanak védelmet nekik a támadásokkal szemben. Reibel Mihály országgyűlési képviselő is hangoztatta, hogy a zászló meggyalázása a hazai németeket háborította fel leginkább. A község német lakossága nem idegen, hanem magyar lobogó alatt, a magyar földért és a magyar jövőért akar harcolni. A szélsőséges gondolkodásúakkal szemben legyünk éberek, mondotta.”*⁵²⁴

A magyarországi német kisebbség döntő többsége élesen elhatárolódott a szélsőjobboldaltól. A Volksbund-dal szemben a Pintér László váradi kanonok vezette Magyarországi Német Népművelődési Egyesület igazi demokratikus ellensúlyt jelentett. *„Vérével is kész bizonyítani a német kisebbség hűségét hazája: Magyarország iránt.”* – ezzel a jelentőségteljes címmel számolt be a *Zalamegyei Újság* az 1940. január 29.-i számában a szervezet január 28.-án, a budai Vigadóban megtartott báljáról:

„A Magyarországi Német Népművelődési Egyesület vasárnap rendezte a budai Vigadóban 17-ik hagyományos sváb bálját, amely az idén különösen nagy látogatottságnak örvendett. A magyar közélet valamennyi politikai pártja képviselve volt a megjelent vendégek között. A bálon színpompás viseletben vonult fel a hazai németiség különböző csoportjainak képviselője.”

A történelmi jelentőségű, demonstráló jellegű eseményen megnyitó beszédében üzent hadat a nemzetiszocializmus és a Volksbund ellen Pintér László elnök:

„A hazai németiség virága a rozmarin, a hűség jelképe. A Magyarországi Német Népművelődési Egyesület a szentistváni gondolatra építette fel kisebbségi politikáját, mert ez minden nemzetközi szerződésnél jobban biztosítja a hazai németiség jogait, másrészt eltérhetetlen szálakkal fűzi a magyar talajhoz.

A szentistváni gondolat egyforma jogot és egyforma kötelességet jelent minden kisebbség számára, egyben módot ad a hazai kisebbségeknek, hogy népi jellegüket tisztán megőrizhessék. Ez a vezérlő eszme fogja egybe az itt élő népeket, s egyúttal ez a gondolat teszi az egész nemzetet a nyugati kultúra erős bástyájává.

*A hazai németiség féltve őrzi népe jellegét, de emellett a legnagyobb hűséggel viseltetik Magyarország iránt, amelyért bármikor vérével is kész kiállni.”*⁵²⁵

A Volksbund ellenérzést váltott ki a magyar és a magyar érzelmű sváb lakosságban azzal is, hogy a német többségű településeken a magyarok számára is a német anyanyelvű oktatást szorgalmazta. Számos esetben a svábok is tiltakozásukat fejezték ki, mivel az általuk

⁵²⁴ Vitéz Makray Lajos nyilatkozata Ottó királynál tett látogatásáról. *A belpolitika hírei*. In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 76. szám 1937. március 31. (szerda) 1.

⁵²⁵ *Vérével is kész bizonyítani a német kisebbség hűségét hazája: Magyarország iránt*. In: *Zalamegyei Újság*. XXIII. évf. 23. szám 1940. január 29. (hétfő) 1.

beszélt sváb nyelv különbözik az irodalmi némettől és ők inkább magyar nyelven taníttatták volna a gyermekeiket, a továbbtanulás érdekében is.

A *Zalamegyei Újság* 1939. január 8.-én tudósított a bakonykúti sváb lakosságnak az akkor kultuszminiszterként tevékenykedő gr. Teleki Pálhoz intézett felterjesztéséről, amely határozottan kinyilvánította a helyiek véleményét a szélsőjobboldali német szervezet célkitűzéseiről: „Basch Ferenc és a vezetése alatt álló német csoport azt követelte a hazai németiség számára, hogy német iskolába járhasson. Pontosabban, hogy a sváb gyermekeknek német iskolába kellene járnok szüleik akarata ellenére is. A kormány valóban már korábban így rendelkezett a kisebbségi iskolákra vonatkozóan. Ami előrelátható volt, most bekövetkezett. A derék sváb lakosság, amely Basch Ferencék mozgalmától mindig is távol állott, mindenáron magyar nyelvű iskolába akarja továbbra is gyermekeit járatni.”

A kisebbségi 760/1936.eln.sz. rendeletet hatályon kívül helyezését kérelmező feliratot 28-an írták alá. Hangsúlyozva magyar identitásukat, az önrendelkezés elvére hivatkozva utasították el a Volksbund által keresztülvitt oktatási programot. Kifejezték azt is, hogy Basch Ferencet „a magyar történelem meghamisítójának”, áruló „Júdásnak” tekintik és mozgalmával szemben a katolikus Népszövetséget tartják hatékony érdekvédő szervezetnek:

„Községünkben a tankötelesek száma 42, akik közül 10 magyar, a többi sváb. Bár az érdekelt szülők már két ízben már két ízben kétségbeesetten tiltakoztak a német általános tanítási nyelv ellen, a királyi tanfelügyelőség rendelkezésére a f. tanévben mégis bevezették azt. A négyhónapi eredmény most az, hogy a szülők kétségbeesetten követelik vissza a magyar iskolát.

Híveink nem németül, hanem svábul beszélnek, de szívvel és lélekkel jó magyarok és önérzetesen utasítanak vissza minden ellenkező beállítást és az önrendelkezési jognak illeten magyarázatát, mely lehetetlenné teszi hazájuk nyelvének jó elsajátítását. Ugyanis tudjuk és érezzük, hogy a magyar nyelv teljes ismerete nélkül nem fognak az életben boldogulni e különben magyar lakta vidéken. Hálásan köszönik a Nagyméltóságú Kormány kisebbségi gondoskodását, de nem látják jövőjükre nézve azt célravezetőnek és éppen ezért kérik a régi állapot visszaállítását. Hiába kíséreltem megmagyarázni a fenti rendelet hátterét és esetleg várható eredményeit. A szülők felháborodva tiltakoztak ellene. Kitörő indulattal kérdezték, hogyan lehetséges az, hogy az ő keserves adófilléreikből fenntartott iskolában nem úgy tanítanak, mint ahogyan ők szeretnék? Hol van akkor a németek által sokat hangoztatott és követelt önrendelkezési jog? ...

Mindnyájunk nevében visszautasítjuk Basch Ferenc dr. hívatlan és álvezérnek, ennek a fogadatlan prókátornak – a sok száz éven át élvezett vendégjog minősíthetetlen megsértéseit, melyekkel nem sebeket gyógyít, hanem égő sebeket ejt. Mi őt, mint a magyar történelem meghamisítóját, csak Júdásnak tekintjük. Tiltakozunk a ránk erőszakolt folksbund ellen.

*Van nekünk kat. Népszövetségünk, mely ügyeinket mindenkor hathatósan felkarolta.”*⁵²⁶

Egy másik bakonyi településen, Kislődön is hasonló felháborodást váltott ki az erőszakos németesítés, amint arról részletes képet ad a *Zalamegyei Újság* 1939. február 21.-i száma. A német többségű faluban számottevő magyar, 40-45 fő is élt, akiknek gyermekeit a német iskolába kényszerítették. Felki Viktor esperesplébános felkarolta a helyiek ügyét, ezért

⁵²⁶ *Kell-e német iskola a sváboknak? Bakonykúti felírt a kultuszminiszterhez.* In: *Zalamegyei Újság*. XXII. évf. 6. szám 1939. január 8. (vasárnap) 4.

a szélsőjobboldali német nemzetiségi lap, a *Neues Sonntagsblatt* folyamatosan támadta. A pap a megyei *Veszprémi Hírlap* 1939. február 19.-i számában reagált az őt ért vádakra és tiltakozott a német nyelv magyar lakosságra való rákényszerítése ellen:

„Vallom most is azt a meggyőződésemet, hogy a nemzetiségi agitátorok áldatlan munkát végeznek közöttünk és rosszul szolgálják írásban és előszóban a bakonyi németiség ügyét, mikor az igazsággal ellenkező közvéleményt teremtenek határokon innen és túl. ...

Én ezért, mint magyar hazámnak német anyanyelvű polgára újból vagyok kénytelen kijelenteni, hogy nem voltunk elnyomva és nem vették el tőlünk jogainkat, de elvették természetadta jogát annak a magyar őslakosságnak, amely a Bakonyban élt a német telepítésig.”⁵²⁷

Miután Németország lerohanta Csehszlovákiát és megalakította a szlovák bábállamot, Szlovákiától több település (Pozsonyligetfalu, Lapospusztá, Aulilzerdő, Ligetgyárterep) is a Harmadik Birodalomhoz került. A *Zalamegyei Újság* 1938. december 23.-i számában foglalkozott az ezen falvakban végbement erőszakos németesítéssel, amelynek az ott élő magyarok is áldozatul estek:

„A Szabadság című hetilap azt a megdöbbentő hírt közölte a minap, hogy Pozsonyligetfalun a német hatóságok elbocsátották azokat a magyar tanítókat, akik még a cseh megszállás keserű 20 esztendejében is tanították a 400 pozsonyligetfalui magyar gyermeket. ...

Most aztán a Magyar Nemzet írta meg, hogy nemcsak Ligetfalun, hanem még másik három magyar községben, név szerint Lapospusztán, Aulilzerdön és Ligetgyártelepen is megszűnt a magyartanítás.

Ezeket a falvakat is legutóbb csatolták a csehszlovák köztársaságtól a német birodalomhoz. Az említett négy faluban körülbelül tízezer ember lakik, akiknek egyötöde magyar. A négy iskola bezárásával több, mint 600 gyermek maradt iskola nélkül. A tekintélyes fővárosi lap végül közli, hogy a pozsonyi magyar párt a szlovák hatóságokon keresztül kérte a négy magyar iskola újból való megnyitását a német hatóságoktól.”

Mindszenty lapja párhuzamba állította a felvidéki eseményeket a Volksbund terrorjában élő, magyarországi német többségű települések helyzetével: „Utalunk ezzel kapcsolatban a Basch-féle követelésekre, aki – hogy az iskolaügynél maradjunk – az óvodától a szemináriumig német iskolát követel a magyarországi németeknek és pedig a szülők megkérdezése nélkül.”⁵²⁸

Mindszenty névmagyarosítása

Mindszenty a német nevű magyar lakosságot németeknek tekintő pángermán propaganda ellenében döntött nevének megváltoztatásáról. A Belügyminisztérium jóváhagyásával 1942 augusztusában vette fel a Pehm családnév helyett a szülőfaluja, Csehimindszent iránti tiszteletből a Mindszenty nevet.⁵²⁹

Mindszenty származásával, 1945-től, esztergomi érseki beiktatása után a baloldali sajtó is foglalkozott, azt a vádat hozva fel ellene, hogy sváb, azaz német, tehát „fasiszta ellenség”.

⁵²⁷ *Alaptalan támadások egy magyar érzelmű német anyanyelvű pap ellen.* In: *Zalamegyei Újság*. XXII. évf. 42. szám 1939. február 21. (kedd) 2.

⁵²⁸ *Igaz-e, hogy a Harmadik Birodalomhoz csatolt magyar falvak iskoláit bezárták?* In: *Zalamegyei Újság*. XXI. évf. 290. szám 1938. december 23. (péntek) 2.

⁵²⁹ *Napi hírek.* In: *Zalamegyei Újság*. XXV. évf. 187. szám 1942. augusztus 21. (péntek) 3.

Ezt cáfolja Mindszenty az irathagyatékában talált, 1946. április 23.-án keltezett „*Sváb-e a hercegprímás?*” című, kéziratos cikkfogalmazványa, amely részletesen kitér a családja eredetére: „*a négy nagyszülőből három magyar, egy idegen nevű. Édesatyja Pehm János 20 holdas kisgazda. A neve valóban idegen. Ám akik előtte viselték e nevet, azok is becsületet szereztek annak. Egyik apai őse a török alól történet felszabadítási háborúnak olyan katonája, aki a kiskomáromi várért folyó harcokban hősiiesen küzdve vérét hullatta a magyar hazáért. Magyar nemességet kapott ezért, amit Zala vármegye 1733-ban hirdetett ki.*”⁵³⁰

Az eleve képtelen „*fasiszta ellenség*”-vádát éppen a névváltoztatása is cáfolja. Mindszenty hosszas gondolkodás, majdhogynem meghasonlás után – a fasiszta befolyás miatt szánta rá magát a lépésre, amelynek motivációit az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött, 1942. szeptember 10.-én Udvardy Jenőnéhez Révfülöpre írt magánlevelében tárta fel:

„*A névváltoztatás nagy gondot okozott. Úgy éreztem, hogy áldozatot hozok. Ötven évig hordtam - úgy érzem - becsülettel. Ha ismertek, ezzel ismertek. Most már az új név inkább a fejfámon kell. Legjobb esetben enged Isten tíz évet munkára, ez már naplemente tollnak, szónak, tusának. Megtettem. Németországban irtózatoss propaganda folyik annak igazolására, hogy hazánkat nevek szerint német vér lakja. Egy vezető zalai tisztviselőt felszólítottak neve után: lépjen be a Volksbundba. Hosszú ideig vívódtam. Édesanyám elintézte maradék nélkül édesapámmal, nem bántódott meg. Nekem is megviselte a lelkemet. De ha ezt egyszer magyar érdeknek láttam, meg kellett tenni, hisz az életet sem kellene sajnálni.*”⁵³¹

A levélben jelzett „hosszú vívódás” időszaka legkorábban 1936 elején kezdődhetett, ugyanis a *Zalamegyei Újság* ekkor, 1936. február 11.-én foglalkozik először az időszakban tömeges gyakorlattá vált névmagyarosítással, A *névmagyarosítási mozgalom erősítése* című vezércikkében:

„*A névmagyarosítási mozgalom az utóbbi időkben nagy lendületet vett. Az idegen hangzású nevek tulajdonosai nagy tömegekben adták be magyarosítási kérelmüket a belügyminiszterhez, s a minisztérium nem volt képes olyan gyorsan intézkedni, amint azt az érdekeltek várták. Egyesek ebből arra következtettek, hogy talán külföldi támadások, vagy közbelépések történtek, amelyeknek hatása alatt csökkent a magyarosítani akaróknak a száma, vagy talán maga a kormány is mérsékelni kívánná a mozgalmat. Ez a következtetés nem helytálló. A névmagyarosító mozgalmat ellenségeinknek mesterkedései éppúgy nem befolyásolhatják, mint az azzal rokon revíziós mozgalmat. A kétségeknek eloszlatására és a mozgalom lendületének fokozására Somody István, a mozgalom egyik elindítója és vezetője, ismét fölkeresi a társadalmi szervezeteket, egyesületeket és szövetségeket úgy a fővárosban, mint több vidéki városban és hisszük, előadásainak meg is lesz a kívánt eredménye.*”⁵³²

Az 1936. október 8.-i számban az Országos Statisztikai Hivatal igazgatója, Kovács Lajos összegezte az 1929-es és 1935-ös hivatalos Tiszti Címtár (tisztviselők összesítése minisztériumok, hivatalok) adatai alapján a korábbi évek névmagyarosítási mozgalmának eredményeit: „*A magyar társadalom elitjének, az értelmiségi középosztály*” körében a

⁵³⁰ MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó. 2005, 24-25.

⁵³¹ Mindszenty József levele 1942. szeptember 10.-én Udvardy Jenőnéhez Révfülöpre. In: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, 107/83.-25.

⁵³² *A névmagyarosítási mozgalom erősítése. Téves hírek a külföld beavatkozásáról*. In: XIX. évf. 34. szám 1936. február 11. (kedd) 1.

„névmagyarosítási mozgalom milyen általános volt.” Főként a Belügyminisztérium állománya, ill. a postatakarékpénztári és vasúti tisztviselők változtattak nevet, viszont a Vallás- és Közoktatásügyi-, ill. a Pénzügyminisztériumokban kevésbé mutatkozott meg ez az igény. Az ügyvédek, az orvosok és a középiskolai tanárok viszont csak elvétve éltek a lehetőséggel. Kovács Lajos ezért – a magyar identitástudat erősítése céljából – az általános névmagyarosítást szorgalmazta:

„A társadalom fokozottabb propagandájára van szükség, hogy ezek az állapotok megszűnjenek. Meg kell érteni az idegen nevű magyaroknak, hogy nemzetüknek ártanak, ha ragaszkodnak olyan nép nyelvéből vett névhez, amelyikhez sok esetben már vér szerint is alig van közük.

Tisztelet a patinás neveknek, de ilyen a neveknek legfeljebb 1-2 százaléka, a többi csak kolonc, amelyet a megszokás és a kényelemszeretet rögzít meg.

Az apai név tiszteletével sem lehet indokolni az idegen név megtartását. Ha apánk vagy nagyapánk restellte a nemzetiségét felcserélni a magyarral, tőlünk, akik már született magyarok vagyunk, csak sokkal kisebb áldozat a nevünket tenni magyarrá.”⁵³³

A nyilasok egyházellenes uszításának része volt, hogy az idegen nevű papokat a nemzet ellenségének állították be. Mindszenty a *Zalamegyei Újság* 1937. szeptember 24.-i, *Két újságcikk* című, valószínűleg általa írt vezércikkében határozottan állt ki a megrágalmazottak nevében és érdekében:

„Két újságcikk fekszik előttünk. Mindkettő jellegzetesen megmutatja a nyilas propaganda bomlasztó voltát. Az egyiket egyik nyilas újság írta „Fajvédő katolicizmus” cím alatt. A cikkíró a katolikus sematizmusból /papi névtárból – N.L./ a katolikus papság nagyjairól ki akarja mutatni, hogy azok nem magyarok, tehát kizárandók a magyar sorsközösségből. Célzatosan közli a magyar püspökök és kanonokok névsorát, s az idegen hangzású nevekkel azt akarja érzékelteni, hogy ezeknek semmi közük a magyarsághoz... Éppen a nyilasok élnek ezzel a fegyverrel, akiknek soraiban talán még erősebben hemzsegnék az idegen nevűek, s ráadásul ezek tényleg szimpátiát találnak a pángermán horogkeresztes irányzattal. Köztudomású, hogy a nyilas vezetők előkelő helyen díszleptek a nürnbergi horogkeresztes pártnapokon.

Ezzel szemben azok a német nevű magyar papok, akiket a nyilas újság meg akar gyalázní, a magyar állameszme rendíthetetlen harcosai, és sokszor rajtuk törik meg a magyarországi pángermán agitáció lendülete. Ezek az idegen nevű magyar papok szilárdan állnak a magyar őrhelyen, mialatt támadóik nemcsak keresztény, de nemzeti szempontból is veszedelmes tanaikat terjesztik.”⁵³⁴

Mindszenty névváltoztatására minden bizonnyal a legnagyobb hatással egy 1939. július 5.-én megjelent olvasói levél lehetett, amely kíméletlen őszinteséggel szól a környező országok, főként a Harmadik Birodalom propagandájáról és – ezt ellensúlyozandó – az magyar idegen nevű magyar állampolgárok kötelességéről és felelősségéről. Az újság egyik olvasója, Seregélyes Béla *A névmagyarosítás érdekében. Levél a szerkesztőhöz.* címmel küldte el írását. Bár a szerző a szerkesztőhöz címezte a levelet (a lap főszerkesztője ekkor

⁵³³ Az utóbbi évek névmagyarosítási mozgalmának eredményei. In: *Zalamegyei Újság*. XIX. évf. 231. szám 1936. október 8. (péntek) 2.

⁵³⁴ *Két újságcikk*. In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 216. szám 1937. szeptember 24. (péntek) 1.

Herboly Ferenc volt), mégis személyesen a kiadóhoz és a sajtóorgánium arculatának kialakítójához, Mindszentyhez, azaz Pehm plébánoshoz is kívánt szólni:

„Tekintetes Szerkesztő úr!

A Zalamegyei Újság folyó hó 5. számának vezércikkében olvasom, hogy a magyarellenes propaganda behazudja a külföldi közvéleménybe azt, hogy Magyarországon 730 ezer német (újabbán az Association Press már 1 millió némettel bolondítja a világot), 400 ezer szlovák s annyi horvát és oláh él, hogy Magyarország 26-30 százalékban nemzetiségű állam, holott ennek a számnak 50 százaléka is kétségbe vonható.

A fenti propaganda alapját abban látom, hogy az idegen nemzetek az idegen nevű magyarokat, mint saját nemzetbelieket tartják nyilván, vagyis a német nevűeket a németek, a szerb és horvát nevűeket a szerbek, az oláh nevűeket az oláhok és így tovább, s így jön ki az általunk tagadott százalékszám. Én hiszem és tudom, hogy az idegen nevűek is épp oly jó magyarok, mint akármelyik más magyar nevű és egyiknek sincs esze ágában sem más nemzetiségűnek vallani magát, mint magyarnak, mégis, ha önkénytelenül is, odaadják magukat más nemzetek propagandájának eszközéül.

Ha az idegen nevű magyarok megvizsgálnák származásukat, javarésze valószínűleg úgy járna, mint én. Nagyszüleim nevét véve alapul 50 százalékban magyar, 25-25 százalékban pedig német és szerb voltam és 50 százalékos magyar vérűségem ellenére is a szerbek statisztikai adatait növeltem, és használtak fel engem is hazám elleni propagandában.

Azt hiszem, ezek után nem kell mondani, mi a kötelessége minden idegen nevű magyarnak, mit kell tennie, hogy ne tudjanak 26-30 százalék nemzetiséget kimutatni.

Maradtam Szerkesztő úr iránt

Becsülettel a Hazáért:

Seregélyes Béla.”⁵³⁵

Mindszenty alaposan elgondolkodott a felhíváson és pár nap múlva, 1939. július 12.-én megjelentette *A magyar név* című vezércikkét. Bár név nélkül jegyezte a minden idegen nevű magyar számára – saját magát is beleértve – névváltoztatást javasló írást, Mindszenty szerzősége minden valószínűséggel feltételezhető. Az alaphangvétel a minden megalkuvástól mentes szembenézés, a nemzeti sorsföltés és a személyes példaadás – a lemondás árán is:

„Magyarország területén a nemzetiségi tagozódás a körülmények következtében olyan változáson ment keresztül, hogy a név ma már egyáltalán nem jelöli meg a nemzeti jelleget. ...

Nem a név tesz valakit magyarrá, hanem a gondolkodás, az érzés, a lélek. Ez olyan igazság, amelyhez nem férhet kétség. És mégis helyesen cselekszenek azok, akik idegen nevűket magyarral cserélik fel s másokat is arra buzdítanak, hogy példájukat kövessék. Helyesen teszik, hogy teljes magyarrá válásukat nevükkel is jelezni akarják, s nem ragaszkodnak ahhoz a régi névhez, amely az ő számukra anakronizmussá vált. Mi tudjuk ugyan, hogy a magyarság nem ellentétes az idegen névvel, de a nyugaton erről nem akarnak tudomást venni, mert nem ismerik, vagy nem akarják ismerni azokat a tényezőket, amelyek itt az idegen eredetűek nagy számát minden kényszer nélkül magyarrá tették. Folytonosan

---

⁵³⁵ SEREGÉLYES Béla: *A névmagyarosítás érdekében. Levél a szerkesztőhöz.* In: XXII. évf. 152. szám 1939. július 5. (csütörtök) 3.

emlegetik a névnek és a nemzeti jellegnek ellentétét s ezzel nemcsak nemzetünknek kifelé mutatott egységét gyengítik, hanem belső életét is nyugtalanítják.

Különösen azok a nemzetek emlegetik szünet nélkül az itteni idegen neveket, amelyeknek félig-meddig titkolt, de egészen el nem burkolt terveik vannak a magyar haza, vagy legalább egyes részeinek megszerzésére. Minden idegen név egy-egy statisztikai adat a számukra, amellyel a magyar nemzet számbeli jelentéktelenségét bizonygatják s az itt élő nemzetiségek számát fantasztikus módon megnövelik.

Nagyon is szükséges tehát, hogy ezeket a tudatos félrevezetésre alkalmas névelemző statisztikai adatokat kivegyük a kezükből. A névmagyarosítás nem külsőleges, cifrálkodó „magyarkodás”, hanem a magyar jövőt védelmező cselekedet. Elsősorban azoknak kell a nevüket megmagyarosítani, akik a magyarságot bármely téren a külföldön képviselik, az államférfiaktól, tudósoktól, művészekről kezdve a labdarúgó csapatokig. De ez nem elég. A magyarság ma már nem él az ismeretlenség árnyékában, hanem a nemzetközi megismerés világosságába került. Ennek igazán örülnünk kell, mert sok fáradtság és szenvedés árán értük el. De ellenfeleink gondoskodnak arról, hogy nemzeti életünknek olyan dokumentumai kerüljenek éles megvilágításba, amelyek látszólag nem a mi igazságunkat bizonyítják, hanem az ő terveik számára tárnak elő adatokat. Bevilágítanak a tisztviselői lajstromokba, a lakásjegyzékekbe, telefonkönyvekbe és saját politikájuk igazolására mindenünnen nagy diadallal kotorásszák elő az idegen neveket. Senki sem marad rejtve előttük, a magyar nemzet minden tagja helyesen cselekszik tehát, ha nevének megmagyarosításával csökkenti ennek a magyarellenés szándékkal készült statisztikának a számadatait.

A névmagyarosítás most sokkal jelentékenyebb probléma, mint a háború előtt volt. Akkor ritka volt a magyarok idegen neveinek külföldi, kellemetlenkedő felhánytorgatása s az a kellemetlenkedés nem nagyon bántott bennünket, mert megnyugtatót minket az a tudat, hogy idegen nevünk ellenére is magyarok és csakis magyarok vagyunk. Ma azonban ez a kérdés propagandaeszközzé vált. Vigyázzunk arra, hogy elavulttá vált idegen nevünknek megőrzésével ne támogassuk ezt a közeljövőben veszélyessé válható külföldi propagandát.”

536

Az írásban megnyilvánuló határozottság ellenére Mindszenty még két évig „vívódott”, míg felvette a nevet, amellyel örökre beírta magát a magyar történelem legkiemelkedőbb nagyjai közé...

---

⁵³⁶ *A magyar név.* In: Zalamegyeyi Újság. XXII. évf. 158. szám 1939. július 12. (szerda) 1.

Nagy László:

„Isten felé: Toronyiránt!”

Mindszenty József keresztény alternatívájának lényegi kérdései a II. világháború alatt

Mindszenty József egész életét meghatározta a XX. század totalitárius diktatúrái, a nemzetiszocializmus és a kommunizmus elleni küzdelem. Az örök keresztény értékek jegyében állt ki az emberi életek védelme, hazája és nemzete vonatkozásában pedig a magyarság megmaradása és Magyarország szuverenitásának érdekében. Ezért minden diktatúra ellenségnek tekintette és letartóztatta a „fehér vértanút”, aki még a mártírhálát is kész volt vállalni az elveiért.

Meg nem alkuvó következetessége miatt Mindszenty börtönben raboskodott a Károlyi-rendszer és a tanácsköztársaság alatt Szombathelyen, Budapesten és szülőfalujában, Csehimindszenten (1919. március 9.-től 1919. május-júniusáig, majd a stájer határon bujkált), a nyilas diktatúra alatt Veszprémben, a sopronkőhidai fegyházban és Sopronban (1944. november 21. - 1945. április 1.), a Rákosi-rendszerben Budapesten az Andrássy út 60.-ban, a Conti utcai börtönben, Püspökszentlászlón és Felsőpetényben (1948. december 26. – 1956. október 30.), végül pedig fogságnak tekinthető ún. „félrabsága” is a budapesti amerikai nagykövetségen (1956. november 4. – 1971. szeptember 28.).

„Toronyiránt!”

Mindszenty József nemcsak bírálta a totalitárius diktatúrákat, hanem – gyakorlatban és elméletben egyaránt – valódi alternatívát képviselt mind a szélsőjobb, mind a szélsőbal rendszerével szemben. Keresztény alternatívájának lényegét zalagerszegi plébánosként (1942-ig Pehm József néven) a saját lapja, a *Zalamegyei Újság* 1937. október 24.-i számának *Toronyiránt!* című vezércikkében fogalmazta meg, kifejezve, hogy minden esetben csak „Isten felé”, „toronyiránt” igazodik:

„Mi toronyiránt igazodunk. Keressük az Isten házát és a magyar művelődés templomait, mert azokban az Úr igazi tanítását hirdetik. Igéket, amelyek örökre élnek, amelyekből egy jottát elvenni nem szabad. Hiszen azok ír a sebekre. Könnyeket szárítanak fel. A mosolynak gyöngyfényt adnak.

*Megvetjük az olcsó görögtüzeket. A nagy ígéretéseket kilúgozzuk és magjukat, a hazugságot eltapossuk. Mi Isten felé: toronyiránt igazodunk.”*⁵³⁷

Mindszenty „Isten felé: toronyiránt!” álláspontjának és magatartásának legfontosabb jellemzői:

- nemcsak elméleti, hanem gyakorlati;
- ökumenikus jellegű;
- vállalta még azt is, hogy saját egyháza hivatalos irányvonalával szembekerüljön;
- a magyar nemzetet kulturális alapon határozta meg, az asszimiláló jelleget hangsúlyozta;

⁵³⁷ F ... s.: *Toronyiránt!* In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 241. szám 241. szám 1937. október 24. (vasárnap) 1. – Mindszenty a saját lapjában számos írását aláírás nélkül jegyezte vagy különféle monogramokkal látta el, ilyen rövidítés az F ... s. is.

- nem tekintett kollektív bűnösnek egyetlen népet sem, minden esetben árnyalt megközelítéssel élt Radnóti Miklós *Nem tudhatom* című versében képviselt szellemiségnek megfelelően: „*de élnek dolgozók itt, költők is büntelen, / és csecsszopók, akikben megnő az értelem*”

- átfogó társadalmi reformot képzelt el demokratikus alapon, a világi apostolok segítségével;

- „*liturgikus ellenoffenzívát*” indított a diktatórikus irányzatokkal, a kommunizmussal és az 1920-as évektől a nemzetiszocializmussal szemben;

- kiállt Magyarország szuverenitása és a magyar megmaradás, a nemzethalál elkerülése érdekében;

- segítette az üldözötteket, ez a II. világháború alatt a zsidóság, a cigányság és a politikai üldözöttek melletti szolidaritást jelentette.

Mindszenty ökumenikus álláspontja

Katolikus mivolta ellenére Mindszenty József személye messze túlmutat bármiféle felekezetiségen: ő maga is a *katolikum* szót a kifejezés eredeti jelentése szerint, keresztény *egyetemességet* jelentve használta. Lapja, a *Zalamegyei Újság* tanúsága szerint Mindszenty fiatal korától kezdve kifejezetten kereste az együttműködést más felekezetekkel és lehetőség szerint mindvégig igyekezett velük jó kapcsolatot ápolni.

Dunántúli katolikus családi háttere tagadhatatlanul befolyásolta felekezeti irányultságát, viszont a területen élő más felekezetek, a református, az evangélikus, sőt még az izraelita vallások felé is a saját korában szokatlan nyíltsággal állt. A közös, bibliai értékrenden alapuló összefogás vízióját látta maga előtt; nem az ő hibája, hogy az elképzelései nem valósulhattak meg a kívánt mértékben.

Mindszenty ökumenikus elképzeléseinek először 1925-ben, a reformáció napján, október 31.-én adott hangot *A reformáció és a magyarság* című vezércikkében, amely a felekezetek közötti kölcsönös megértés és közeledés programadó írásának tekinthető. A közös nevezőt a keresztény hitben és – a reformáció történelmi érdemeit számba véve – a nemzeti identításban vázolta fel:

„A reformációnak elvitathatatlan érdeme van a magyarság kultúrai és politikai történetében, a nemzeti érzés elmélyítésében, a nemzeti öntudat kialakulásában és megjegecesedésében, abban a bizonyos fejlődésben, amelynek eredménye közös néven nemzeti lélek. A reformáció fogalma Magyarországon egybekapcsolódik a magyar nyelv kultuszával, az alkotmányküzdelmekkel és szabadságharcokkal. ...

*Ha a protestáns is olyan jó magyar ember, mint köztünk a legjobb érzésű más vallású magyar, akkor kéz a kézben dolgozhatik a haza üdvére itt mindenki. ... az imára kulcsolt kezek kapcsolódjanak össze megértés, a nemzet ügyének szolgálatában való készség kösse össze azokat, akik más-más templomban, de egyazon tiszta érzéssel szólnak az Úrhoz. A hit, remény és egymás szeretete adjon nekünk vigasztalást és erőt.”*⁵³⁸

A zalaegerszegi református és evangélikus felekezet eseményeiről szóló tudósítások mellett a helyi főrabbi, dr. Junger Mózes és felesége, dr. Junger Mózesné tevékenységéről is több alkalommal elismerően számolt be a *Zalamegyei Újság*. Dr. Junger Mózes 1944-ben az auschwitzi haláltáborban vesztette életét,⁵³⁹ veszprémi püspöki székvárosában Mindszenty már nem tudta a deportálását megakadályozni.

⁵³⁸ *A reformáció és a magyarság*. In: *Zalamegyei Újság*. VIII. évf. 247. szám 1925. okt. 31. (szombat) 1.

⁵³⁹ <http://hdke.hu/emlekezes/emlekkonyv/kereses?page=22>

A nyilasok 1933. december 10.-én tartották első zalaegerszegi nagygyűlésüket, amelyen a későbbi nyilas földművelésügyi miniszter, Pálffy Fidél is mondott antiszemita uszító beszédet. A demonstráción elhangzottakkal pár nappal később, 1933. december 13.-án délelőtt a vármegyei törvényhatósági bizottság évnegyedes rendes közgyűlése is foglalkozott. A zalaegerszegi izraelita hitközségi elnök, dr. Rosenthal Jenő orvos hatékony fellépést szorgalmazott a szélsőjobboldali félelemkeltés ellen:

„a nemzeti szocialisták vasárnapi nagygyűlésén olyan beszédek hangzottak el, amelyek alkalmasak a társadalmi és felekezeti béke megbontására. A gyújtó anyagok varázsló erejét el kell taposni, hogy lángra ne gyúljon a gyűlölség. Utal az 1883. évi zsidóüldözésre. Ugyanolyan védelmet kér a zsidóság részére, amilyenben a többi felekezetek részesülnek.”

A hitközségi elnök beszédére válaszul Gyömörey György főispán a nyilasok védelmére kelt:

„Rendőrségi jelentés szerint a vasárnapi nemzeti szocialista gyűlésen semmi olyan dolog, illetőleg kijelentés nem történt, ami a felekezeti izgatást kimerítené. Meg lehet róla győződni mindenki, hogy ha ilyen kijelentés történt volna, a rendőrség megtette volna kötelességét és a szónok figyelmeztetést kapott volna, hogy a felekezeti izgatás ebben az országban tilos. Vasárnap a parlamentben is képviselt politikai párt gyűlésezett. Ennek a pártnak is joga van gyűlést tartani és azon nézeteit kifejezni.

*– Bátorság – kiáltották közbe néhányan, mikor a főispán befejezte rövid válaszát.”*⁵⁴⁰

Mindszenty József személyesen is sérelmezte Gyömörey hozzáállását. Az 1935-ös választások kapcsán a *Zalamegyei Újság* 1935. április 4.-i számában a főispánnak is súlyos felelősséget tulajdonított, hogy szabad teret engedett a nyilas propagandának:

*„Ha a nyilas mozgalom társadalmi vagy nemzeti okokból nem kívánatos, akkor a kezdet kezdetén kellett volna a nyilas mozgalmat megakadályozni és a szervezkedést megtiltani. ... annak idején a megyegyűlésben Gyömörey György a főispáni székből meglehetősen kesztyűs kézzel kezelte a mozgalmat, s majdnem megvédte őket, amikor 1933 decemberében Rosenthal Jenő dr. izr. hitközségi elnök interpellációjára válaszolt. Pedig a nyilasok akkor sem hirdettek mást, mint most.”*⁵⁴¹

Andor Imre zalaegerszegi magángyűjteményében több dokumentum is található, amelyből egyértelmű, Mindszenty segítette a zalaegerszegi és a megyei zsidókat. Számos zsidó érdekében írt levelet a hatóságokhoz, tulajdonképpen egy Bánátról menekült zsidó család védelmében kérvényezte, ne telepítsék vissza őket a szerb náci bábállamba, ahol azonnal haláltáborba hurcolták volna el őket.⁵⁴²

---

http://www.holocaust-hungary.hu/rabbik_hk.php

http://www.chевра.mapline.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=86:zalaegerszeg&catid=32:zala-megye&Itemid=144 ; <http://www.2b-org.hu/sajto115.html>

⁵⁴⁰ A revíziós mozgalom, adóügyek, gazdabajok és a nemzeti szocialisták szervezkedése foglalkoztatták a megyegyűlést. Rosenthal Jenő dr. védelmet kért a zsidóság számára. – Nem volt felekezeti izgatás a vasárnapi gyűlésen – válaszolta a főispán. In: *Zalamegyei Újság*. XVI. évf. 280. szám 1933. december 13. (szerda) 1-2.

⁵⁴¹ Tömegesen fogták le a nyilasokat a zalaegerszegi kerületben. In: *Zalamegyei Újság*. XVIII. évf. 78. szám 1933. április 4. (csütörtök) 1.

⁵⁴² Andor Imre magángyűjteménye, Zalaegerszeg

FUKSZBERGER Imre: *Laudáció Andor Imre Mindszenty kutatóról:* In: http://www.mindszenty.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=310&catid=17&Itemid=18

Mindszenty nemzetfogalma

A keresztény hit következetes felvállalása értelmében Mindszenty elutasította a fajelméletet és a jövőre nézve veszedelmesnek ítélt minden származás alapján történő megkülönböztetést. Nemzetfogalma esszenciáját a *Zalamegyei Újság* 1940. április 5.-én megjelent *Végzetes lavinát* című vezércikkében a Szent István-i befogadó nemzeteszmeére hivatkozva fogalmazta meg. A fajelmélet tarthatatlanságára a magyar történelem példáin keresztül világított rá:

„Az idő különösen sürget ma, amikor egy nemzeteszme indult el újra nyugatról hódító útjára, amely a közös leszármazásra, a vérre, a fajra esküszik. ... nálunk ez, a fajok szerencsés keveredéséből származó magyarság további bomlását, osztódását eredményezheti. ... Ha fajmagyarok vagyunk is ... mégis határozottan föl kell emelnünk szavunkat bárhonnán jövő túlzás ellen. ... valljuk, hogy a magyarságnak legnagyobb összetartó ereje nem a vér, hanem az e fölött lebegő, a jött, – magyarokat is beolvasztó – sajátos magyar szellem. Ez az időtlen, minden más fajtól különböző, örök magyar arc; amelyhez való hűséges ragaszkodás mentette át a magyarságot az újabb évezrednek, a hihetetlen vérvesztés, küzdelem, nélkülözés, nyomor; sokszor fajgyilkos politikai vezetés ellenére. Ennek az örök magyar arcnak fényességét csodálták elragadtatva Petrovicsek, Knezichék, Pöltenbergekek, Schweidelek, Csernochok, Prohászkaék, Klebelsbergekek ezrei és ezrei és lettek az ősi nemzeteszme világító fáklyái, szent mártírai, áldott munkásai.

... A faji kérdések további boncolását, a származás firtatását, idegen nevű és nyelvű nemzettestvéreink gyanakvó kezelését – a történelmi nemzeteszme, a birodalmi gondolat szempontjából – végzetes rövidlátásnak és a történelmi érzék teljes hiányának kell tartanunk, ami tökéletesen ellenkezik ősünk hagyományos politikai érzékenységgel, bölcs, józan, számító mérlegelésével. ... Ne azt keressük, ami elválaszt bennünket testvérnépeinktől, hanem azt, ami összetart! Egy ilyen következetes, kitartó állásfoglalás nem maradhat jó visszhatás nélkül és ezzel lelkiileg is előkészítenők Szent István népeinek testvéri találkozását abban az ősi történelmi nemzeteszmeben, amelyben a Birodalom népei egyesülve egyformán szolgálhatnak a történelmi és földrajzi erőktől a Kárpát-medence népeire öröktől fogva kijelölt közös nemzeti hivatást.

*Ezt a hivatást ismerik ma még tőlünk elzárt régi nemzettestvéreink s bármennyire igyekeznek is egy-két megkötőyagosodott fajtestvérünk azt meghazudtolni, a történelmi igazság mégis győzedelmeskedik a történelemhamisítás fölött.”*⁵⁴³

Ez a kulturális alapon nyugvó nemzettudat eleve kizár mindenfajta kollektív bűnösséget, bűnbakkeresést és ellenségkép-gyártást. Ennek szellemében bár a nemzetiszocializmust elítélte Mindszenty, a németeket és a magyarországi németeket nem tekintette kollektív bűnösnek, mint ahogyan a II. világháborút követően is tiltakozott a német nemzetiségűek kitelepítése ellen. Sőt arra hívta fel a figyelmet, hogy a hazai németiség „csendes többsége” kifejezetten elhatárolódott a nácizmustól.

A Volksbund-dal szemben a Pintér László váradi kanonok vezette Magyarországi Német Népművelődési Egyesület igazi demokratikus ellensúlyt jelentett. „Vérével is kész bizonyítani a német kisebbség hűségét hazája: Magyarország iránt.” – ezzel a jelentőségteljes címmel számolt be a *Zalamegyei Újság* az 1940. január 29.-i számában a szervezet január 28.-

⁵⁴³ *Végzetes lavinát...* In: *Zalamegyei Újság*. XXIII. évf. 77. szám 1940. április 5. (péntek) 1.

án, a budai Vigadóban megtartott, hagyományos sváb báljáról. A történelmi jelentőségű, demonstráló jellegű eseményen megnyitó beszédében a következőképpen üzent hadat a nemzetiszocializmus és a Volksbund ellen Pintér László elnök:

„A hazai németség virága a rozmaring, a hűség jelképe. A Magyarországi Német Népművelődési Egyesület a szentistváni gondolatra építette fel kisebbségi politikáját, mert ez minden nemzetközi szerződésnél jobban biztosítja a hazai németség jogait, másrészt eltéphetetlen szálakkal fűzi a magyar talajhoz.

A szentistváni gondolat egyforma jogot és egyforma kötelességet jelent minden kisebbség számára, egyben módot ad a hazai kisebbségeknek, hogy népi jellegüket tisztán megőrizhessék. Ez a vezérlő eszme fogja egybe az itt élő népeket, s egyúttal ez a gondolat teszi az egész nemzetet a nyugati kultúra erős bástyájává.

*A hazai németség féltve őrzi népe jellegét, de emellett a legnagyobb hűséggel viseltetik Magyarország iránt, amelyért bármikor vérével is kész kiállni.”*⁵⁴⁴

Mindszenty koncepciója a cigányság integrációja érdekében

Mindszenty a nemzet-felfogásából a cigányságot sem rekesztette ki. A cigányság segítése esztergomi érseki kinevezésekor még a Szentszék előtt is fontos érvnek számított. 1945. augusztus 14.-én a Serédi Jusztinián halálával megüresedett magyar egyházfői tisztség betöltéséről XII. Pius pápa P. Nagy Tőhötöm jezsuita szerzetessel tárgyalt, aki Mindszenty mellett felhozta, hogy zalaegerszegi plébánosként és veszprémi püspökként „Sok éven át fáradozott a szegény cigányok segítésén.”⁵⁴⁵

Ezt az állítást számos dokumentum támasztja alá Mindszenty lapjában, a *Zalamegyei Újság*ban.

Az 1929. június 28.-i számban megjelent *A cigányok* című vezércikk kifejti, hogy a cigány népcsoport a cigányzenével maradandó módon hozzájárult a magyar kultúrához:

„Az úri cigányok elsőrendű muzikusok, a magyar örömmek és bánatnak legkiválóbb kísérői, az idegen zeneműveknek lágyzavú magyarázói. Gyermkeiket iskoláztatják, egyetemet is végeztetnek velők. Ezek már úri emberek barátai, fejedelmi udvarok mulattatói, a magyar zeneiségnek a szélrózsa minden irányában a legszorgalmasabb széthordói. Ezért büszkék lehetünk úri cigányainkra.”

Az írás ugyanakkor a kóborló cigányok nagyszámú, társadalmon kívül álló csoportjára is ráirányítja a figyelmet, akik számára a letelepítés és az iskoláztatás mielőbbi követelmény lenne:

*„A cigány maga akar civilizálódni, maga akar a tisztességes polgári életbe átlépni. Fogjuk meg a kezét ennek a szintén Isten képmére teremtet embertársunknak, segítsük át a szakadékon, vegyük a társaságunkba, hogy minél jobban leszálljon a dánosi és a kassai cigányok száma.”*⁵⁴⁶

Az 1930-as évek közepére a szélsőjobboldali ideológia egyre erőteljesebben terjedt a közgondolkodásban. Zala és Somogy megyékben 1934-ben megyei gyűléseken a nemzetiszocializmus hívei már a cigányok sterilizálását és a tetoválását szorgalmazták, amely

⁵⁴⁴ *Vérével is kész bizonyítani a német kisebbség hűségét hazája: Magyarország iránt.* In: *Zalamegyei Újság*. XXIII. évf. 23. szám 1940. január 29. (hétfő) 1.

⁵⁴⁵ BALOGH Margit: *Mindszenty József és a KALOT.* In: T. Horváth Lajos: (szerk.): *Mindszenty József veszprémi püspök 1944-1945. Felolvasóülések Veszprém történetéből* 4. Veszprém, 1996, Veszprémi Érsekség – Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata – Laczkó Dezső Múzeum. 48-62.

⁵⁴⁶ -s -n.: *A cigányok.* In: *Zalamegyei Újság*. XII. évf. 144. szám 1929. június 28. (péntek) 1.

a náci haláltáborok gyakorlatát vetítette előre. Mindszenty határozottan szót emelt ezen tervezetek ellen:

„Azonban a rendezésnél semmi esetre sem szabad túlmenni az emberiesség határán, tehát nem helyeseljük azt, hogy a cigányokat „tetoválják”. Ez már büntetésszámba menne, amit a cigányok még sem érdemelnének meg, mert hiszen nem ők az okai annak, hogy helyzetük a mai napig rendezetlen.”⁵⁴⁷

„Sőt még a sterilizáció kérdése is felmerült, ami azonban természetesen nem volna helyes, mert a legegyszerűbb emberi jogokat érinti.”⁵⁴⁸

Mindszenty az előítélek felszámolása, az objektív szemlélet kialakítása érdekében jelentette meg a miskolci evangélikus jogakadémia professzora, Dr. Kéthely Sándor⁵⁴⁹ *A cigányok. A cigányság neve, származása, nyelve, vallása, a cigány faji jelleme, a cigányság babonája, halálfélelme, irtózása a halottaktól.* című írását a *Zalamegyei Újság* 1941. április 19.-i számában. A tudományos, ismeretterjesztő cikk a cigányság árja eredetének hangsúlyozásával a nemzetiszocialista történelemszemléletnek üzent hadat, amely a zsidóság mellett a cigányságot is alacsonyabb rendű fajnak tartotta.⁵⁵⁰

Mindszenty a cigány társadalom felemelését a keresztény értékrendre alapozva képzelte el. A keresztény hit útján való integráció koncepcióját most már több példa is igazolja: a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, 80%-ban cigányok lakta Uszka az ezredfordulón – Kovács Edgár szabadkeresztyén lelkipásztor vezetésével – a teljes közösség megtérése révén vált olyan mintafaluvá, ahol nincs etnikai feszültség, a végzős nyolcadikosok mindegyike továbbtanul és a mélyszegénységet, a munkanélküliséget mezőgazdasági tevékenységgel, főként uborkatenyésztéssel sikerült felszámolni.⁵⁵¹

Mindszenty kereste azt a megfelelő tekintéllyel rendelkező egyéniséget a cigány közösségben, akit a műveltsége alkalmassá tesz arra, hogy összekötő kapocs legyen a többségi társadalom és a cigányság között. Ezt az akkor 25-26 év körüli vándorapostol, Bihari Hermann személyében találta meg, aki 1937 júliusában tett Zala megyei evangelizációs körutat.

A prédikátor Bihari János zeneszerző-prímás leszármazottjaként a Fejér megyei Mórton született. Ráébredve a tanulás fontosságára, éppen akkor végezte a gimnáziumot és papi

⁵⁴⁷ *A somogyiak tetováltatni akarják a cigányokat. A cigányügy rendezésének itt van a legfőbb ideje.* In: *Zalamegyei Újság*. XVII. évf. 244. szám 1934. október 27. (szombat) 1.

⁵⁴⁸ *Lakatlan szigettől a sterilizációig mindenfélét ajánlanak a cigánykérdés megoldására. Érdekesség a cigányokról.* In: *Zalamegyei Újság*. XVIII. évf. 18. szám 1935. január 18. (péntek) 2.

⁵⁴⁹ <http://data.decalog.net/enap1/liens/fonds/F7H26.pdf> - Dr. jur. KÉTHELY Sándor: *Az öngyilkosság és az euthanasia. Kriminálpolitikai tanulmány.* A Miskolczi Ág. Hitv. Ev. Jogakadémia szemináriumainak értekezései. 2. szám. Pécs, Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1924, Különlenyomat a Miskolczi Ág. Hitv. Ev. Jogakadémia 1923/24. évi almanachjából.

⁵⁵⁰ Dr. KÉTHELY Sándor: *A cigányok. A cigányság neve, származása, nyelve, vallása, a cigány faji jelleme, a cigányság babonája, halálfélelme, irtózása a halottaktól.* In: *Zalamegyei Újság*, XXIV. évf. 88. szám 1941. április 19. (szombat) 6.

⁵⁵¹ http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2004/2/nagy_a.html - NAGY Attila - PÉTERFI Rita: *A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. Problémavázlat.* In: *Könyvtári Figyelő*. 50. évf., 2004. 2. szám; <http://nol.hu/mozaik/megtart-cigany-kozosseg-szabolcsban-galeria> - *Megtért cigány közösség Szabolcsban – Galéria.* In: NOL, 2010. április 4. <http://www.szon.hu/hirek/Szabolcs-Szatmar-Bereg/cikk/istenben-es-az-uborkaban-biznak-Uszkan>. In: Szabolcs Online. 2008. december 5. <http://www.dalit.hu/megtart-cigany-kozosseg-szabolcsban/> <http://www.dalit.hu/az-uszkai-dr-serto-radics-istvant-kituntette-az-egyest-allamok-kulugyminiszteriuma/>

pályára készült, az érettségi után pedig a veszprémi teológia elvégzését tervezte. Nyaranta prédikációs útjain végiglátogatta a Dunántúl cigányok lakta településeit:

„Évről-évre bejárja ilyenkor a falvakat, városokat és valóságos missziót tart fajtestvérei között. Felkeresi a cigányokat, elbeszélget velük. Néhány mondat után látja hibáikat, bajaikat; lelkükre beszél és vigaszt nyújt nekik. Aztán összegyűjti őket, beszél nekik Istenről, hitről, erkölcsös életéről. Sorra meglátogatja a sátoros cigányokat is s velük cigánynyelven beszél. Ha nehezebb a talaj, náluk is alszik, de nem távozik eredmény nélkül.

Majdnem mindig van eredmény, mert a cigányok örömmel fogadják, sőt büszkén, hogy közülük ilyen képzett ember kerül ki. Eredményei igen szépek: számtalan cigányt vezetett a szentgyónáshoz, sok fajtestvérenek a házasságát rendeztette, sokakat a pogányságból térített meg. Minderről sorozatos elismerő levelek és egyéb bizonyítékok tanúskodnak.”

Bihari Hermann a magyarországi cigány irodalom megteremtőjévé is válhatott volna, megelőzve az első generációs Lakatos Menyhértet. A *Zalamegyei Újság* elismerően szólt írói-fordítói tehetségéről és Mindszenty érdeme, hogy közölte a vándorapostol Miatyánk- és Üdvözlégy-fordításait is:

„Miatyánk:

Ámorodil dél káj é szán, ándocséri tá ál szuntoma, tyó ánáv tájfel áveltál, tyó szunté thém tájde. Amaro szákó gyeszutno mánró, táj ertoszár ámáre bezehá tájna ingereme, máskár lé nászálu egyi muntuszár áme lebenyesztár.

Üdvözlégy:

*Tá ávez drágome szuntone Máriáve, maskarle zsuvsja tajtyó zakló, Jézusi! Ámáre gajzsi szuntone Máriáve rugyi szár, ánda árende ákánik táj peámáro moleszko császé. Amen.”*⁵⁵²

Az 1937. július 17.-től kezdődő egyhetes zalaegerszegi evangelizáción Mindszenty befolyásának köszönhetően a Kultúrházban is kapott lehetőséget Bihari Hermann:

*„Néhány napi zalaegerszegi tartózkodásának vannak is eredményei. Mert az már eredménynek, még pedig nagy eredménynek számít, hogy meghallgatják őt cigány testvérei, csoportosulnak köréje, kérdezősködnék tőle s a Kultúrházban tartott megbeszélésein résztvesznek. Kezdetben csak kevés hallgatója akadt, kedden délután azonban már a 60-at meghaladta a hallgatóinak száma. Igaz, majdnem kivétel nélkül muzsikusok voltak, de mégis cigányok és az bizonyos, hogy a példájuk hatással lesz a kóbor cigányokra, akiket szintén fölkeres Bihari, s akik közül szintén sokan hallgatnak szavára. A keddi tanítás eredményeképpen ma reggel sokan járultak a szentgyónáshoz és szentáldozáshoz.”*⁵⁵³

Később Bihari Hermann a magyar történelemben még feltűnt egy rövid időre. A zsidótörvények után, 1942 márciusában, szinte parallel a március 15.-i Petőfi téri tüntetéssel, a külső Józsefvárosban az egyik ódon ház udvarán közel kétszáz cigány megválasztotta a prédikátort vezetőjüknek. Bihari ekkorra már befejezte gimnáziumi tanulmányait Pécsen és több évig iskolaszolgaként dolgozott a Mester utcai elemi iskolában. Az egyre erősödő nemzetiszocialista veszély ellenében Bihari Hermann nyíltan felvállalta, hogy keresztény alapon „új közösségi életre akarja megszervezni a cigányságot”. A rasszista fenyegetettségben – a zsidótörvények után a cigánytörvényre várva – a megtérés és a hívó élet perspektíváját kínálta fel a cigányságnak:

⁵⁵² *A cigányok jövődő papja Zalaegerszegen. A cigányokat téríti és készül a papi pályára.* In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 160. szám 1937. július 18. (vasárnap) 2-3.

⁵⁵³ *A cigányügy.* In: *Zalamegyei Újság*. XX. évf. 163. szám 1937. július 22. (csütörtök) 1.

„segíteni kell az én népemen. És most híre jár, hogy jön a cigánytörvény... Itt az idő, hogy minden cigány megtalálja az Istent és a cigánynép helyét a világban. Sokat szenvedtünk eddig is és még több szenvedés vár ránk. Minden cigánynak meg kell térnie Istenhez.”⁵⁵⁴

A zalai cigányok körében Mindszenty olyannyira tekintélynek számított, hogy egy sajnálatos bűntény után a zalai cigányvajda-helyettes, Kulcsár György Sándor nem politikai felettes fórumhoz fordult, hanem magát Mindszentyt és közvetlen munkatársát, a *Zalamegyei Újság* főszerkesztőjét, Herboly Ferencet kereste fel. A lap szerkesztőségében 1940. április 5.-én tárgyaltak a cigányság felemelkedésének és integrációjának lehetséges útjáról.⁵⁵⁵

A világi apostolok mozgalmának szorgalmazása

A totalitárius diktatúrákkal szemben Mindszenty a Biblia örökérvényű üzenetére kívánt építeni. Ennek jegyében politikailag a XIII. Leo *Rerum novarum* és XI. Pius *Quadragesimo anno* című irányadó enciklikái által megfogalmazott keresztényszociális elvek alapján állt.

Mindszenty fontos szerepet tulajdonított az 1922-ben, XI. Pius által alapított *Katolikus Akció* (*Actio Catholica*, AC) szervezetének, amely azzal a céllal jött létre, hogy a világi híveket minél inkább bevonja az egyház életébe. A fasiszta Olaszország a pártállami diktatúra jegyében ellenségnek tekintette a *Katolikus Akció*t, mivel a keresztény egyesületek közül ez rendelkezett a legnagyobb társadalmi mozgósító erővel és az ifjúság nevelésében is kulcsszerepet játszott. Mindszenty a szervezet üldözéséről és olaszországi betiltásáról részletesen beszámolt a lapjában. Hangsúlyozottan felhívta a közvélemény figyelmét XI. Pius 1931. június 29.-én kiadott *Non abbiamo bisogno* kezdetű enciklikájára, amelyben a pápa kemény bírálattal fogalmazott meg a faszizmussal és a diktatúra neveléspolitikájával kapcsolatban.⁵⁵⁶

A *Katolikus Akció* 1940-re világi apostoli mozgalmat hirdetett „*Világiakat Krisztus gárdájába!*” jelszóval. A hívő, keresztény emberek vezetésén alapuló elképzelés valódi alternatívát jelenthetett volna a XX. század totalitárius diktatúráival, a nemzeti szocializmussal, ill. a kommunizmussal szemben és a segítségével minden bizonnyal elkerülhető lettek volna mind a világégés, mind az etnikai- vagy osztályalapú népiirtások. Mindszenty teljes egészében az elképzelés mögé állt, a lapjában számos írás szorgalmazta a keresztény alapon megvalósuló gyökeres társadalmi reformot.

Még az apostoli mozgalom elindításáról rendelkező hivatalos magyarországi felhívás közzététele előtt Mindszenty megjelentette 1939. december 14.-én a *Megtisztulást és megújulást* című vezércikket:

„*Megtisztulást és megújulást követel a magyar közvélemény. ... A nemzet lelke pedig magányosan vívódik, csapkod milliók felett és milliókban. ... Bennünket a magyar*

⁵⁵⁴ <http://www.huszadikszazad.hu/bulvar/vezert8221-valasztottak-vasarnap-a-pesti-ciganyok>
http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=sixtyman&pid=24180&blog_cim=Huszadik%20Sz%20Elzad:1942%20%7C%20M%20Ircius

⁵⁵⁵ *Razzia a cigánytanyán – internálással. A cigányoknak munkát, magának megbízatást kér a helyettes vajda.* In: *Zalamegyei Újság*. XXIII. évf. 77. szám 1940. április 5. (péntek) 4.

⁵⁵⁶ *Döntő fordulat várható a Vatikán és az olasz kormány ügyében.* In: *Zalamegyei Újság*. XIV. évf. 125. szám 1931. június 4. (csütörtök) 1.; *Vox Romae... I. közlemény. Mi előzte meg XI. Pius pápa enciklikáját, mely keményen elítéli a fascizmus neveléspolitikáját.* In: *Zalamegyei Újság*. XIV. évf. 167. szám 1931. július 19. (vasárnap) 3.; *Vox Romanae... - II. közlemény. Az enciklika és a „válasz” sorai mögött.* In: *Zalamegyei Újság*. XIV. évf. 173. szám. 1931. július 26. (vasárnap) 3.

sorskérdések érdekelnek.” – így adja meg az írás az alaphangot a felvázolt társadalmi jövőképhez.

Sajnálattal állapította meg, hogy a magyar társadalom többsége kiábrándult a pártokból, viszont ő maga elkötelezte magát a parlamentarizmus és a demokrácia mellett: „Meghagyjuk mi a parlamentet az ő sajátos formájában, dolgozzék tovább.” Az új társadalom emellett helyi szintről, mikrokörnyezetben kizárólag keresztény alapon (a katolikum szót is az egyetemesség szinonimájaként használja), világi apostolok segítségével szerveződött volna meg és épült volna fel. Igazi ökumenikus egység jött volna így létre, amely nem rekesztett volna ki senkit és a más vallásúakat is eredményesen integrálta volna:

„Mi mást akarunk: a világi katolikus apostolok megszervezését. ... Ha a világi apostolokat meg tudjuk végre szervezni, azokat a közéletbe be tudjuk állítani, akkor döntő lépést tettünk a közélet gyökeres megújítására. Ez a mi krédónk és ebből nem engedünk.

...Dolgozni fog azon, hogy mögötte álljon a hétmillió katolikus közvéleménye. De mögötte lesz a másvallású magyar is meggyőződésből, amikor belátja ennek a munkának döntő jelentőségét.

Minden legkisebb helyen és csoportban és intézményben helyet kell keresni a katolikus világi apostoloknak, hogy munkájuk szervezett közös munka legyen. Sokszor maga a munkatempó hoz döntő eredményt. Ezt pedig csak a munkaközösség nagy átfogó szervével, a világi katolikus apostolokkal lehet megvalósítani.”⁵⁵⁷

A világi apostoli gondolat jegyében Mindszenty 1940-ben nagyszabású, a kereszténység és a magyar történelem kulcskérdéseit tematikusan megvilágító, ismeretterjesztő előadássorozatot szervezett a zalaegerszegi Kultúrház nagytermében. Az első rendezvényre 1940. január 21.-én vasárnap délután került sor. Az érdeklődők zsúfolásig megtöltötték a termet.⁵⁵⁸ A keresztény önszerveződés folyamata a zalai falvakban is elkezdődött. Mindszenty ezeknek a szervezését is segítette és a lapjában minden alkalommal részletesen beszámolt az apostoli mozgalom eseményeiről.

Mindszenty „liturgikus ellenoffenzívája”

A Zalamegyei Újságban számtalan cikk jelent meg a német nemzetiszocializmus, az olasz fasizmus, a magyar hungarizmus és más náci rendszerek, a szlovák és a délszláv náci bábállamok, ill. a román Vaskaró-mozgalom ellen. A sajtókiadvány mellett Mindszenty Az édesanya című könyvének 1940-es és 1942-es második, ill. harmadik, kibővített kiadásában⁵⁵⁹ is összefoglalta a szélsőjobboldal elleni érveit:

- fajelmélet, zsidóüldözés, fajbiológia, sterilizáció;
  - antidemokratikus rendszer;
  - a nácizmus még a Szent Korona-tanon alapuló ősi magyar alkotmánnyal is összeegyeztethetetlen;
  - pártállami berendezkedés;
  - más pártok, szervezetek egyesületek – pl. keresztény szervezetek – betiltása;
- egyházüldözés: papok letartóztatása, haláltáborokba küldése;
- Németországban megeskette a náci rendszer a papokat;

⁵⁵⁷ Megtisztulást és megújulást. In: Zalamegyei Újság. XXII. évf. 286. szám 1939. december 14. (csütörtök) 1.

⁵⁵⁸ Az első világnézeti előadást... In: Zalamegyei Újság. XXIII. évf. 17. szám 1940. január 22. (hétfő) 2.

⁵⁵⁹ PEHM József: Az édesanya. Harmadik, bővített kiadás. Zalaegerszeg, Zrínyi Nyomdaipar Rt. 1942, II. kötet. 26-30, 502-504.

- az ellenálló papok: „*A parancsok nem teljesítése által cselekszenek Krisztus szellemében...*”⁵⁶⁰;

- sokszor hivatkozott XI. Pius pápa 1937-es *Mit brennender Sorge* (Égető aggodalommal) kezdetű, nácizmust elítélő enciklikájára;

- az újpogány német vallás, az ősi germán hit felelevenítése; Magyarországon is szélsőjobboldali újpogány mozgalom;

- a náci ideológia elveti a teljes Ószövetséget és megkérdőjelezi Jézus zsidó származását (Rosenberg náci ideológus szerint Krisztus szír anyától és latin atyától származott,⁵⁶¹ Magyarországon pedig Zajti Ferenc *Zsidó volt-e Jézus?* című könyvében megfogalmazott zavaros elmélete volt népszerű a nyilasok körében, mely szerint Jézus pártus származású és a pártus azonos a sumer, ill. a magyar néppel);

- elvetik a zsidó-keresztény Istenképet és a kereszténység alaptanításait (eredendő bűn, megváltást, kegyelmet).

Az egyre erősödő nemzetiszocialista mozgalom ellensúlyozására Mindszenty a megyéjében hatékony ellenpropagandába, – közeli munkatársa, Matóthy-Meizler Károly szavaival élve – „*liturgikus ellenoffenzívába*” kezdett, melynek részeként nagyszabású templom- és iskolaépítési mozgalmat indított (Reményik Sándor *Templom és iskola* című verse szellemében), szorgalmazta a falukutatást, ill. felelevenítette a régi egyházi és magyar népszokásokat (a termés, az étel, bor, a munkaeszközök és a búza megszentelése; az aratást misével vezeti be; a szentmisében nemcsak a kántorral, hanem a néppel is énekeltette a feleleteket).⁵⁶²

Még helyi keresztény pártszervezetét is a „*liturgikus ellenoffenzíva*” szolgálatába állította: Mindszenty ugyanis az 1919 és 1944 közötti keresztény pártok – Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt, Keresztény Gazdasági és Szociális Párt, Egyesült Keresztény Párt – Zala megyei és zalaegerszegi elnökeként is jelentős közéleti szerepet fejtett ki.

Mindszenty a választási küzdelmekben is hatékonyan vett részt. Az 1939-es választáson pártja, az Egyesült Keresztény Párt közös listán indult a kormánypárttal (Magyar Élet Pártja, MÉP). Mindszenty a lapjával és felvilágosító kampánygyűléseivel végül gyakorlatilag egymaga fordította meg a megyei szavazatok arányát: a koalíció kis fölénnyel, 1244-tel több szavazattal győzte le a korlátlan demagógiával és az ellenfelek durva lejáratásával híveket toborzó nyilasokat.⁵⁶³

⁵⁶⁰ *A német kultúrharc*. In: Zalamegyei Újság. XIX. évf. 17. szám 1936. január 22. (szerda) 1.

⁵⁶¹ Dr. VANYÓ Tihamér: *Az új német pogányság*. In: Pannonhalmi Szemle. X. évf. 1935. 4. szám. 293-306. – összefoglalva: *Vagy a Golgota keresztje vagy a horogkereszt – hirdetik az új német pogányság prófétái*. In: Zalamegyei Újság XIX. évf. 74. szám 1936. március 29. (vasárnap) 3.

⁵⁶² MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty*. Buenos Aires, Editorial Pannonia, 1958, 189-191.; PÖRNECZI József földbirtokos (Pusztaválca): *Krisztus a magyar faluban*. In: Magyar Kultúra. 1936. szeptember 5., 100-102.; kivonatolva: *Külsőségek, amelyekkel helyes irányba lehet vinni a magyar falut. Pörnczi József cikke a Magyar Kultúrában*. In: Zalamegyei Újság. XIX. évf. 215. szám 1936. szeptember 20. (vasárnap) 1-2.; falukutatásról: *A jövő érdekében elengedhetetlen a falukutatás. Ez mentette meg a székelység múltját a megsemmisüléstől*. In: Zalamegyei Újság. XXIII. évf. 156. szám 1940. július 11. (csütörtök) 2., NÉMETH János: *A falukutatás nehézségei*. In: Zalamegyei Újság. XX. évf. 261. szám 1937. november 18. (csütörtök) 1.

⁵⁶³ Thassy Kristóf dr. a zalaegerszegi választókerület képviselője. *Választási eredmények a megyében és országszerte*. In: Zalamegyei Újság. XXII. évf. 124. szám 1938. május 31. (szerda) 1.; *Thassy Kristóf dr. átvette a mandátumot*. In: Zalamegyei Újság. XXII. évf. 125. szám 1939. június 1. (csütörtök) 1.; *Kihirdették a lajstomos választás eredményét. Két mandátum jut a MÉP-nek s ugyancsak kettő a nyilasoknak*. In: Zalamegyei Újság. XXII. évf. 127. szám 1939. június 8. (szombat) 1.

A totalitárius diktatúrák elkerülése, a szuverenitás megőrzése és a nemzet megmaradása érdekében Mindszenty létfontosságúnak tartotta felhívni a választók figyelmét, hogy senki se szavazzon a szélsőségesekre. Konkrét, nemzeti közép irányvonalat képviselő pártokat is nyíltan megnevezett, kire adják le a választópolgárok a voksukat. Miként 1945-ben és 1947-ben a kommunisták ellenében a Független Kisgazdapárt támogatására biztatott (akikkel egyébként 1945 előtt is szoros kapcsolatot tartott, csak nem rendelkeztek Zala megyében jelentős bázissal), 1939-ben pedig a nyilasokkal szemben a koalíció jelöltjeit segítette nyilvánosan. Lapjában, a *Zalamegyei Újság*ban több írás is nyílt felhívást intézett a társadalomhoz, hogy kire szavazzanak.⁵⁶⁴

Mindszenty személyének súlyát jelzi, hogy két volt miniszterelnök, gr. Esterházy Móric és Darányi Kálmán is a pártszervezetéhez tartozott és így nyertek országgyűlési mandátumot. Később gr. Esterházy Móric a nyilas rendszer alatt együtt raboskodott Mindszentyvel a sopronkőhidai fegyházban, ahonnan a mauthauseni haláltáborba hurcolták. A keresztény párti politikusok közül Mindszenty szoros kapcsolatban állt a szintén Mauthausenbe deportált gr. Sigray Antallal és Győr keresztényszocialista képviselőjével, későbbi életrajzírójával, dr. Közi-Horváth Józseffel, aki a parlament képviselőházában a német megszállás és a nyilas diktatúra alatt egyedülként tiltakozott a törvénytelen letartóztatások ellen (bujkálásra kényszerült ezután).⁵⁶⁵

Mindszenty Muraköz visszafoglalása kapcsán került összeütközésbe a Harmadik Birodalommal: Jugoszlávia 1941-es lerohanása után személyesen akadályozta meg, hogy a terület a horvát náci bábállam részeként német megszállás és érdekeltség alá tartozzon. Nemcsak helyi szinten és a Zala megyei közgyűlésben állt a revíziós mozgalom élére,⁵⁶⁶ hanem 1941. július elején Horthy Miklóssal⁵⁶⁷ és Bárdossy László miniszterelnökkel⁵⁶⁸ is sikeres tárgyalásokat folytatott. Ennek eredményeképpen 1941. július 9.-én bevezették Muraközben a katonai közigazgatást,⁵⁶⁹ augusztus 21.-én pedig a polgári közigazgatást is.⁵⁷⁰

A náci propaganda hatására 1942 augusztusában döntő lépésre szánta rá magát a plébános: német eredetű családnevét szülőfalujáról, Csehimindszentről Mindszentyre változtatta.⁵⁷¹

⁵⁶⁴ *Hogyan járunk el a szavazásnál?* In: *Zalamegyei Újság*. XXII. évf. 122. szám 1939. május 27. (szerda) 3-4.o. és XXII. évf. 123. szám 1938. május 28. (vasárnap) 2.

⁵⁶⁵ <http://kozihorvathnepfoiskola.hu/kozihorvathjozsef.html> - KÖZI HORVÁTH József Népfőiskola Alapítvány; <http://lexikon.katolikus.hu/K/Közi-Horváth.html>

⁵⁶⁶ *Pehm József beszéde a csütörtöki megyegyűlésen.* In: *Zalamegyei Újság*. 1941. május 10. 3.; *Zala vármegye Muraközért.* In: *Zalamegyei Újság*. 1941. július. 5. 1-3.

⁵⁶⁷ *Új Püspök Atyánk.* In: *Veszprém Egyházmegyei Katolikus Tudósító – Az Egyházmegyei Katolikus Akció Hivatalos Közlönye*. 1944. március, 5.

⁵⁶⁸ MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty*. 214-215. o.; A tárgyalást rövidítve összefoglalja: KÖZI HORVÁTH József: *Mindszenty bíboros*. In: <http://www.katolikus.hu/mindszenty.html>; MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó. 2005, 33-34. - A németországi Holcchkirchenben élő P. Fekete Bertalan Géza 2000. január 10.-én kelt, Mészáros Istvánhoz írt levelének melléklete: a helyi televízió számára vele készített riportfilm hanganyagának szövege.

⁵⁶⁹ *A kisgyűlésben a főispán bejelentette, hogy Muraközben ma bevezették a katonai közigazgatást. Ismét magyar a Zrínyiek földje. Nincs többé „csonka” Zala.* In: *Zalamegyei Újság*. 1941. július. 9. 1.

⁵⁷⁰ *Csütörtökön a Muraközben is életbelép a polgári közigazgatás.* *Zalamegyei Újság*. 1941. augusztus 19. 1.

⁵⁷¹ *Napi hírek.* In: *Zalamegyei Újság*. XXV. évf. 187. szám 1942. augusztus 21. (péntek) 3.; Mindszenty József levele 1942. szeptember 10.-én Udvardy Jenőnéhez Révfülöpre. In: *Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár*, 107/83.-25.

Veszprémi püspökként a zsidóság és az üldözöttek védelmében

Mindszenty József veszprémi püspöki felszentelésére pár nappal a német megszállást követően, 1944. március 25.-én, az esztergomi bazilikában került sor. A küszöbön álló megszállás előtt a magyar kormány és az egyházi vezetés nem támogatta a nemzetiszocializmus ellen határozottan állást fogláló Mindszenty püspöki kinevezését. Így végül a zalaegerszegi plébános az országos jelentőségű egyházszervezői munkája alapján XII. Pius pápának és Angelo Rotta apostoli nunciusnak köszönhetően nyerte el a tisztséget.

Serédi Jusztinián esztergomi érsek kifejezetten ellenezte Mindszenty beiktatását. Ellenérzéseiről a következőképpen írt 1943. december 23.-án kelt levelében Angelo Rottának – az érvelésének fontos pontja Mindszenty és Gyömörey főispán 1933-ra visszanyúló ellentéte:

*„Mindszenty József szigorú a papsággal, ezért a papság nem szereti, volt néhány vizsgálta különböző politikai személyekkel, így Zala megye főispánjával is, jöllehet Kállay miniszterelnök ezt nem rója fel neki. Nagyszerű organizátor azonban, Zalaegerszeg és Zala megye politikai életében is jelentős pártot tudott szervezni és így általánosságban érvényesíti akaratát. De mégis félt, hogy Mindszenty szenvedélyes természeténél fogva, mint püspök nagyon is keményen bánna a papsággal és más tőle függő személyekkel, és ebből lassanként káros elégedetlenség származhatna. Ezért esetleges kinevezése veszélyessé is válhatna.”*⁵⁷²

A német megszállás árnyékában Mindszenty minden lehetséges alkalommal hangsúlyozta a magyar szuverenitás megőrzésének fontosságát. Választott püspöki jelmondata az ország függetlenségének és szabadságának eszméjét szimbolizálta: *Pannonia Sacra*, azaz „Szent Pannonia”, „Szent Magyarország”.⁵⁷³ Beiktatása előtt zalaegerszegi híveitől búcsúzva kérte, *„bármi történjék, sohase feledkezzenek meg a szentistváni Magyarország iránt való kötelességeikről”*,⁵⁷⁴ veszprémi bemutatkozó beszédében pedig a hagyomány fontosságát és a magyar katolicizmus és kereszténység bölcsőjének számító székvárosa jelentőségét, ill. a megszállással szemben a *„nemzeti újjászületés”* célkitűzését hangsúlyozta.⁵⁷⁵

A veszprémi püspöki palota a német megszállás elleni küzdelem, az ellenállás egyik központjává vált. Mindszenty a püspökségében személyesen állt a zsidómentés élére és országos szinten is felemelte szavát a jogfosztás és a deportálások ellen. Az egyik udvari papja, Mészáros Tibor visszaemlékezésében tanúsítja, Mindszenty Veszprémbe ekkor *„minden tőle telhetőt megtett a zsidó életek megmentésére. Palotájába zsidókat fogadott be, megmentve őket az elhurcolástól.”*⁵⁷⁶

⁵⁷² ADRIÁNYI Gábor: *Mindszenty József életművének értékelése, különös tekintettel püspöki, primási kinevezésére.* In: T. Horváth Lajos: (szerk.): *Mindszenty József veszprémi püspök 1944-1945.* Felolvasóülések Veszprém történetéből 4. Veszprém, 1996, Veszprémi Érsekség – Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata – Laczkó Dezső Múzeum. 103-114.

⁵⁷³ *Bevonult székhelyére Mindszenty József, az új megyéspüspök.* In: Veszprémvármegye. A 1944. április 2. (vasárnap) 1-2.; *Az idők komolyságához méltóan, ünnepségek nélkül vonult székvárosába Mindszenty József megyéspüspök.* In: Veszprémi Hírlap. 1944. április 2. 1. o.

⁵⁷⁴ *Bevonult székhelyére Mindszenty József, az új megyéspüspök.* In: Veszprémvármegye. A 1944. április 2. (vasárnap) 1-2.

⁵⁷⁵ *Nemzeti érdek, hogy mi magyarok szentek legyünk... Főpásztorunk első szövegéből.* In: Veszprém Egyházmegyei Katolikus Tudósító. Az Egyházmegyei Katolikus Akció hivatalos Közlönye. 1944. április, 1.

⁵⁷⁶ MÉSZÁROS Tibor: *Akit övéi be nem fogadtak.* Pécs, A Szerző kiadása, 1997, 80. ; MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában.* 53.

Az üldözöttek védelmében Mindszenty a politikai vezetésnél is határozottan szót emelt, felkeltve ezzel a rendszer ellenszenvét. Sztójay Döme miniszterelnökkel többször tárgyalt személyesen a Sándor-palotában, s több levelet is intézett hozzá. Első találkozásukra 1944. április 13.-án került sor, ahol a főpap követelte, *„jogos bírói ítélettel megállapított büntett nélkül senkinek emberi jogait ne sértsék... akármilyen származású vagy vallású legyen is valaki”*. Szorgalmazta a zsidótörvények hatályon kívül helyezését és az átkeresztelkedett zsidók kereszténnyé nyilvánítását is: *„az egyéni büntett bírói megállapítása és jogerős ítélet nélkül is jogfosztó, magyar polgártársainkat és katolikus híveinket, hittestvéreinket pedig ok nélkül megalázó rendelkezéseket”* vissza kell vonni.⁵⁷⁷

Mindszenty budapesti tárgyalásain Sztójay és a belügyminisztérium illetékesei, Jaross Andor belügyminiszter, Baky László és Endre László államtitkárok részéről egyaránt rideg elutasításban részesült: *„Magam mint veszprémi püspök, ismételten jártam zsidó ügyben a miniszterelnökségen és a belügyminisztériumban... De azt is mondhatom, nagyobb megaláztatásban életem folyamán addig aligha volt részem, mint akkor.”* – emlékezett vissza 1948-ban.⁵⁷⁸

Mindszenty szoros kapcsolatot tartott a veszprémi gettóban lakó zsidókkal. Egyházmegyei papjainak 1944. április 27.-i VII. számú körlevelében rendelte el, segítsenek az üldözötteken. Még arra is ügyelt, hogy a megszállók figyelmét elkerülje a felhívás, ezért latin nyelven fogalmazta meg az utasítását: *„Napjainkban nagy számban kéri zsidó vallásúak a keresztség szentségét. ... szívtelenül és igazságtalanul cselekedne az, aki bizalmatlanságból nem fogadná be őket... Az alapvető elv ez legyen: mindazokat, akik megtérni kívánnak, szeretettel kell fogadni. ... Buzdítjuk végül a tisztelendő papságot, hogy a megtérőkkel való speciális gondoskodó foglalkozást a keresztség után is tovább folytassák.”*⁵⁷⁹ A papjainak azt is szigorúan meghagyta a körlevélben, hogy a zsidó elkobzott javakból ne igényeljenek vagy fogadjanak el semmit.⁵⁸⁰

Egyedülállónak tekinthető az a Veszprémben bevezetett gyakorlat, hogy vasárnaponként, ünnepnapokon a megkeresztelt zsidók két csoportba osztva a püspöki székesegyházba, ill. a Károly-templomba jártak szentmisére.⁵⁸¹ Mindszenty a bérmaútjain is védelmébe vette a helyi zsidóságot: a pacsai, a zalaszentgróti és a nagykanizsai városvezetéstől kérte, *„a gettó lakóival emberhez illő módon bánjanak és sorsukat igyekezzenek legalább elviselhetővé tenni.”*⁵⁸²

A belpolitikai helyzet radikalizálódása és a nyilasok egyre nagyobb befolyása készítette, hogy 1944. április 14.-én levelet intézzen Serédi Jusztiniánhoz, arra kérve az esztergomi érseket, hogy *„méltóztatnék a kormányzó úrral a kormányzat további szélsőséges folyamatát*

⁵⁷⁷ BEKE Margit: (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások jegyzőkönyvei. 1919-1944.* München-Budapest. Aurora, 1992. II. k. 431-438. (432-434.); MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában.* 49-50.

⁵⁷⁸ MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában.* 48.

⁵⁷⁹ MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában.* 50-51.

⁵⁸⁰ KÖRMENDY József: *Mindszenty József veszprémi püspök plébánia- és iskolaszervező munkája 1944-1945-ben.* In: BÁRDOS István és BEKE Margit: (szerk.). *Ministerio. Nemzetközi Történeti Konferencia előadásai 1995. május 24-26.* Esztergom, Esztergom-Budapesti Érsekség - Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata Kultúr István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány, 1998. - 81-88. (83.)

⁵⁸¹ Mindszenty József levele Babics Endre kanonok-plébános, m.kir.kormányfőtanácsosnak és Babics Endre válasza (Veszprémi Érseki Levéltár 2707/1944 jelzet). In: Mindszenty József veszprémi püspök 1944-1945., 32.

⁵⁸² MESZLÉNYI Antal: *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme.* Budapest, Szent István Társulat, 1947, MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában.* 133-134.; 53.

megakasztani”. A hercegprímást arra is kérte, hogy intézkedjék a Mauthausenbe elhurcolt gr. Sigray Antal szabadon bocsátása érdekében.⁵⁸³

Mindszenty tehetetlenül látva, hogy a deportálásokat már nem lehet megállítani, ezért Horthy Miklósnak 1944. június 19.-én levelet fogalmazott, amelyben szorgalmazta, legalább a gyermekek elhurcolását akadályozza meg a kormányzó.⁵⁸⁴ Talán Mindszenty levele is hozzájárulhatott valamelyest a deportálások leállításához, a fővárosi zsidóság nagy részének életben maradásához...

A deportálás kérdésében Mindszenty súlyos konfliktusba került a helyi hungaristákkal. 1944. június 25.-ére, a veszprémi deportálás befejezésére a városi nyilas vezető, a nyilas puccs után Veszprém megyei főispánná és hadművelleti kormánybiztossá kinevezett, Mindszenty letartóztatását elrendelő dr. Schiberna Ferenc ügyvéd hálaadó Te Deumot szervezett volna a ferences templomban. A ferences házfőnököt, aki helyt adott volna a Te Deumnak, Mindszenty magához kérette és joghatóságánál fogva letiltotta a propagandarendezvényt.⁵⁸⁵

Serédi Jusztinián 1944. július 4.-én pásztorlevelet adott ki a zsidóság védelmében, amelyet Mindszenty átvett 1944. évi X. körlevelében és ez a Veszprémi Hírlap 1944. augusztus 13.-i számának címlapján is helyet kapott: „*Serédi közli a hívekkel, hogy a zsidók, különösen a megkeresztelt zsidók védelmében tárgyalta a kormánnyal és a tárgyalásait a továbbiakban is folytatni fogja.*”⁵⁸⁶

Mindszenty József a zsidóság mellett a nemzetiszocializmus többi üldözöttjének is a védelmére kelt. Gr. Sigray Antal mellett más letartóztatott politikusok, így az 1944. március végén elfogott és Nagykanizsára internált kisgazdapárti vezető, Sulyok Dezső szabadulása érdekében is közbenjárt. Sulyok így emlékezett vissza megmenekülésére: „*innen Mindszenty József akkori veszprémi püspök személyes közbenjárására helyezett szabadlábra 1944 júniusában az akkori belügyminiszter*”, Jaross Andor. Sulyok Dezső azért volt nem kíváncsi személy a szélsőjobboldal számára, mert a parlamentben feltárta Szálasi örmény származását és rámutatott, hogy antiszemitizmussal csak a saját kisebbségi komplexusát kompenzálja.

A kisgazdapárti Varga Béla balatonföldvári plébános a veszprémi püspöki palotában számos zsidóval együtt húzta meg magát 1944. március 19.-e után egy hónapon át. Ezt követően Mindszenty a Somogy megyei Homokkomárom plébániáján rejtette el a politikust, majd a főpap kérésére, Budapestre utazott a zsidó üldözöttek mentése és a háború utáni politikai lehetőségek felmérése céljából.⁵⁸⁷

⁵⁸³ Mindszenty József levele Serédi Jusztiniánnak a szélsőjobboldali veszélyről (Veszprémi Érseki Levéltár). In: Mindszenty József veszprémi püspök 1944-1945., 28.

⁵⁸⁴ Veszprémi Érseki Levéltár 2895/1944 – In: MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában*. 52.

⁵⁸⁵ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Budapest, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1989, 43.; PÁRKÁNYI József: *Mindszenty József veszprémi püspök, az ember (Visszaemlékezések)*. In: T. HORVÁTH Lajos: (szerk.): *Mindszenty József veszprémi püspök 1944-1945.*, Felolvasóulések Veszprém történetéből 4. Veszprém, Veszprémi Érsekség – Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata – Laczkó Dezső Múzeum, 1996, 90-100.; GERGELY Jenő: *Mindszenty József veszprémi püspök és a nyilasok*. In: ABLONCZY Balázs, Ifj. BERTÉNYI Iván, HATOS Pál, KISS Réka: (szerk.): *Hagyományok, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Budapest, BIP (Books in Print), 2002, 177-200. (178-179.)

⁵⁸⁶ *Megjelent a megyefőpásztor ezévi X. körlevele*. In: Veszprémi Hírlap. 1944. augusztus 13. 1.

⁵⁸⁷ CSIFFÁRY Gabriella: (szerk.): *Születtem... Magyar politikusok önéletrajzai*. Budapest, Új Palatinus Könyvesház Kft., 2003, 542-544.; MÉSZÁROS István: *Mindszenty a Sándor-palotában*. 26.

Nincs eskü!

A nyilas hatalomátvételt követően keletkezett Mindszenty *Juramentum non /vagyis Nincs eskü/ – A forradalmat és az egyházat egyszerre szolgálni nem lehet* című kéziratos befejezetlen manifesztumtervezete, amely az Esztergomi Prímási Levéltár anyagai között található. A főpap itt részletesen megindokolta XI. Pius pápa 1937-es *Mit brennender Sorge* (*Égető aggodalommal*) kezdetű, nácizmust elítélő enciklikájára is hivatkozva, miért nem teszi le Szálásra és a hungarista hatalomra az esküt:

„A rendszer szemben áll a hittel. Hamis istenfogalmat (faji isten) hirdet, a keresztséget semmisnek, a házasságot, amit Isten egybekötött, felbontásra erölteti. Új magyar vallást hirdet.”⁵⁸⁸

Az írás válaszolni kívánt a nyilas uralomnak végül behódoló magyar katolikus egyházfőnek, Serédi Jusztiniánnak, aki – a *Magyarság* és a *Dunántúli Hírlap* című lapok 1944. november 24.-i és 25.-i számának tanúsága szerint – személyesen, a magyar püspöki kar nevében adott utasítást az egyházi iskolák tanárainak, tanítóinak a hungarista eskü letételére. A hercegprímás, ha konzultált is a püspökökkel, azok közül legalább hárman, a nyilas rendszer ellen kiadott 1944. október 31.-i memorandum aláírói, Mindszenty József, Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és boldog báró Apor Vilmos győri püspök biztosan elleneztek a főpásztori intézkedést:

„Serédi Jusztinián bíbornok, Magyarország hercegprímása a felhivatalos katolikus hírügynökség, a Magyar Kurír útján a következők közlését rendelte el:

„A Budapesti Közlöny folyó hó 18.-i 263. számában megjelent és a közszolgálati alkalmazottak esküjére vonatkozó 4070/1944. M.E. számú rendelet kapcsán a bíboros hercegprímás a püspöki kar nevében a következő intézkedést teszi: Tekintettel az idő rövidségére, valamint a fennálló, főleg közlekedési nehézségekre, amelyek egységes eljárással könnyebben oldhatók meg, a bíboros hercegprímás ez alkalommal külön sajátos eljárási módot nem ír elő, hanem ez úton kifejezetten hozzájárul ahhoz, hogy az egyházi hatóságok joghatósága alá tartozó összes közép-, középfokú és elemi iskolák igazgatói, amennyiben az esküt 1944. október 15. napja után eddig még nem tették le, a kir. tankerületi főigazgatók, illetve azok megbízottjai előtt, az egyes tantestületek 1944. október 15.-e után esetleg esküt még nem tett tagjai pedig igazgatóik előtt nyolc napon belül az előírt esküt letegyék. Azon elemi iskolák tanítói, amelyeknek külön kinevezett igazgatótanítója nincsen, az esküt ott tegyék le, ahol a rendelkezések szerint az iskola igazgatójának azt tennie kellene. Az esküről a letevő számára az előírt minta szerint igazolványt állít ki az eskü kivevője és az esküt tevők névjegyzékét haladéktalanul megküldi a személyi ügyek kormánybiztosához.”⁵⁸⁹

A nyilas rendszer ellen a négy főpap, Mindszenty József, Shvoy Lajos, Apor Vilmos püspökök és Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát 1944. október 31.-én adta ki a közismert memorandumot. Mindszenty az emlékiratot november 13.-án Budapesten a Sándor-palotában Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettesnek nyújtotta át, mivel nem kívánta a címzett Szálasit személyesen felkeresni:

⁵⁸⁸ MINDSZENTY József: *Juramentum non. A forradalmat és az egyházat egyszerre szolgálni nem lehet*. In: Esztergomi Prímási Levéltár, Mml. 17. doboz

⁵⁸⁹ (M.K.): *A hercegprímás intézkedése az eskü letételére vonatkozólag*. In: *Magyarság*. XXV. évf. 267. (6878) szám, 1944. november 24. (péntek) 5.; *A hercegprímás intézkedése a kat. tanszemélyzet esküjéről*. In: *Dunántúli Hírlap*. 52-ik évfolyam, 47. szám 1944. november 25. (szombat) 2.

*„a még ép Dunántúlt ne vessék oda a visszavonulási harcok martalékának, mert ezzel a magyar haza utolsó darabja és vele a magyar jövő és felépülés utolsó reménye is odavész. ... A nemzetet öngyilkosságból odavetni csak úgy elvből nem lehet. Muhi, Mohács, Majtény, Világos, Trianon után volt feltámadás, de a megsemmisülésből nem lesz.”*⁵⁹⁰

Mindszenty 1944-es letartóztatásának háttere nem érthető meg a fentebb vázolt előzmények nélkül. A főpap minden esetben következetesen ragaszkodott *„Isten felé: Toronyiránt!”* álláspontjához, és bár 1945-ben szabadult a nyilasok fogságából, 1948-ban a kommunista diktatúra börtönözte be.

---

⁵⁹⁰ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. 39-42.

Mindszenty bíboros életszentsége és keresztény jövőnk tanítója: Az Édesanya fényében

1. Az édesanya szeretet dózisa

„*Ami vagyok, édesanyám imáinak és érdemeinek köszönhetem?*”⁵⁹¹ Mire utal Bíboros úr eme kijelentése? Nyilván sokan imádkoztak érte, de mégis az Édesanya volt az, akinek imádságain keresztül az Úr a Gyermeke életét létbe hozta, adta, gondozta, irányította. Az édesanya bensőségebb kapcsolatra képes azzal az Istennel, aki maga a Szeretet. A gyermek minden impulzust megél, még ha azok a tapasztalatok később, vagy jóval később tudatosulnak is benne. A gyermek nem csak újszülöttként, kisgyermekként, de zigótaként, embrióként, magzatként is Isten-élményt tapasztal abban a közvetlen Másikban, - az édesanyában. Az édesanyai szív alatt a gyermeknek pszichológiai értelemben mennyországi élménye van. Az édesanyában, mint abban a differenciálatlan Másikban isten-élményt él át. Hiszen számára az édesanya a teljesség, a megfellebbezhetetlen hűség és gondoskodás. A kis emberkének ez az első hitélménye, - a teljesség. Ez a hitélmény reflektálatlan még ugyan, de mégis ebből származik a boldog életérzés, életenergia, bátorság, optimizmus és remény. Egy ilyen édesanyai szív alatt indul el a Gyermeke, József élete. Itt töltődik a Gyermeke szívének akkumulátora. De ehhez az édesanyai szívhez tér vissza később is gyermekként, ifjúként, papként, püspökként, bíborosként, - végül már többnyire csak imádságos gondolatban - a börtönben, fogságban, száműzetésben, hogy Isten kegyelmi töltőállomásánál újra és újra megtankolhasson. Bírtta volna-e a sok szenvedést, kínzásokat, kísértéseket, próbatételeket, ha ez a kezdeti „*életdózis*” nem teremtette volna meg Isten kegyelmi teljességének állandó befogadási készségét?

A pszichológia az anya-gyermek kapcsolatban látja azt az „*ősbizalmat*”, amelynek segítségével az ember bízni tud akkor is, ha alattomoságok, jellemtelenségek, hazugságok között zajlik is az élete. - Biztonságot hisz és tud az elhagyatottságban, szent, beteljesült vágyakat gondoz magában a mély csalódások közepette is. Csak hogy az un. „*ősbizalom*” mindenekelőtt az Isten-kapcsolatunkban van, amelynek alapvető és lényegi élménye, hogy Isten, a „*boldog Isten*” - jókedvében, örömmel akart és teremtett minket, aki biztos és örök célhoz vezet, Aki maga a Teljesség. Isten tehát az abszolút bizalom. A jó édesanya az, aki ezt az isteni „*ősbizalmat*” szeretetével a maximális mértékben realizálni törekszik, mert emberi szinten ez a maximum, amivel - mintegy alaphibával – jól megalapozhatja gyermekének felvérteztségét az élet küzdelmeire.

A keresztény édesanya nemcsak Istenre, hanem Máriára, mint Isten anyjára, Jézus Krisztus édesanyjára is feltekint, aki Fiával kapcsolatban, a legnagyobb mértékben megvalósította ezt az isteni „*ősbizalmat*”. Mária értette és akarta a mennyi Atya üdvözítő tervét: állt akkor is, amikor más anya a fájdalomtól összeomlott volna. A Szűzanya lelkületének hasonlatosságát a Bíboros édesanyjának az életében is megfigyelhetjük. Mindszenty bíboros édesanyja, Borbála, gyakran emelte tekintetét közös mennyei

⁵⁹¹ MINDSZENTY (PEHM) József: *Az édesanya*. Budapest, Hunikum, 1990. Vö.: VECSEY József: *Emlékezés Mindszenty bíboros édesanyjára*. Szombathely, Martinus, 2012.

édesanyánkra, Máriára, az „erős asszonyra”. Ezért jellemezhetette fia így: „eszes, finom, csendes, odaadó, mintaszerű, dolgos asszony, aki... a nehézségek között sem torpant meg.”(Füzér Julián OFM, Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1989. Youngstown, 375). A Bíboros egykori titkára, Vecsey József így jellemzi az Édesanyát: „*Szelíd és nagytürelmű asszony volt, aki akaratát bámulatos szívóssággal tudta keresztülvinni. A Bíboros tőle örökölte nem csak arc-, de jellemének alapvonásait is...*”⁵⁹² Dr. Harangozó Ferenc, a Bíboros úr egykori káplánja, személyes találkozásai alapján így jellemzi Öt: „*Öntudatos hitű édesanya, aki meglepő jártasságot mutatott erkölcsi és vallási kérdésekben, gyakran olvasta az egyház és a szentek életét, és tisztában volt a közéleti és egyházpolitikai kérdésekkel is.*”⁵⁹³ Mindszenty (Pehm) József, „Az édesanya” című könyvében így beszél az anya és gyermek szellemi-lelki-kegyelmi kapcsolatáról: „*Az a nagy és szent titok, amely az anya lelkén megy keresztül, Istenhez vezérli az ember lelkét ama szeretet által, amely életet ad egy ismeretlennek, és önmagát feláldozva ápolja, neveli, és az ő lelkületéből ad neki világosságot, melegséget, elfogadó erőket, hogy amikor felnő és kifejlődik az értelme, az anyai érzés... világosságot hint az értelem útjára, hogy... a szeretet magyarázza meg mindennek a jelentőségét.*”⁵⁹⁴

A bíborosi arc sokszor keménynek látszik, mint a kovakő. A kemény, küzdelmes tanúságtétel sokszor az arc megkeményedésével jár. Milyen jó, amikor az édesanya mosolygós szeretetének emléke kedvességet varázsol erre az arcra. Ilyen pillanatokra emlékezik Közi Horváth József író: „*el sem tudják képzelni, hogy milyen igaz szeretettel és melegséggel szokta mondani még bíboros korában is annak a főköötös parasztasszonynak, aki nála a főhelyen ült: Édesanyám!*”⁵⁹⁵ Gondoljunk csak a Bíboros találkozásaira, amikor tiszta és jó szándékú emberek társaságában látjuk, különösen a gyermekekkel és a fiatalokkal. A mélységből tör fel az első édesanyai mosoly tükröződése, amely az Isten mosolyát csillantja meg. Az édesanya visszamosolyog Istenre, de visszamosolyog gyermekére is. Ebben a dinamikában ismeri meg igazán az édesanya az Istent, de a gyermekét is. De a gyermek is, miközben édesanyjára visszamosolyog, nem csak édesanyját ismeri meg, hanem „ráérez” a Szeretet Istenére is.

Az első tükröződésünk még édesanyánk mosolya előtt, az Isten mosolyával indult, akiben egy ősi bizalmat, meghittséget, végtelen jószágot és szeretet fedeztünk fel. Az Isten mosolyának lenyomatával indult el életünk, édesanyánk szíve alatt. Szívünk mindig is arra vágyott, hogy édesanyánk vigyázzon erre az isteni emlékre, világra jöttünk után pedig emlékeztessen Isten mosolyára. Miként a Szűzanya, úgy a Bíboros úr édesanyja is emlékeztette gyermekét, Józsefet Isten mosolyára. Újra és újra erősítette benne ezt az emléket, hogy a későbbi szenvedéseiben is felragyoghasson benne. Az Isten mosolya az Isten szeretetében forrásozik. Az Isten szeretetének első megtestesülése a családi otthonban van.

⁵⁹² VECSEY József: *Emlékezés Mindszenty bíboros édesanyjára*. Sankt Gallen, Ungarische Buchdruckerei, 1970, 22-23).

⁵⁹³ Dr. Harangozó Ferenc szóbeli közlése.

⁵⁹⁴ MINDSZENTY (PEHM) József: *Az édesanya*. Budapest, Hunikum, 1990. 64.

⁵⁹⁵ KÖZI HORVÁTH József: *Mindszenty bíboros*. München, 1980. 10.

2. Az otthon szellemiségét az édesanya lelke táplálja

Erre a családi otthonra így emlékezik a Bíboros: „*Meleg otthon volt az én szülői házam, az imának és az erényes életnek melegágya. És ennek a csendes falusi otthonnak tiszta lelkét és fényét édesanyánk sugározta ránk páratlan anyai szeretetéből.*”⁵⁹⁶ „Az édesanya” című művében írja: „*Minden otthonnak lelke van. De nem akármilyen lelkeség, hanem amelyet a benne lakó család magából kölcsönöz neki. A család sarokkövét az édesanya alkotja. Ez adja az anyának a méltó és legszebb keretet tevékenységéhez.*”⁵⁹⁷ A családi otthon szellemi-lelki-kegyelmi kisugárzása, gyönyörűsége egy alapvető és nélkülözhetetlen „töltőállomás” az élet lelkiismeretes és becsületes, - akár hősie felvállalására is. Ezért mondja a Bíboros: „*Csak soha ki ne fakuljon emlékezetünkben az a ház, amelyben bölcsőnk ringatták, - az a családi asztal, amelynél megszegették nekünk az apai-anyai szeretet kenyerét, - a testvérközösség, amelynél boldogabb földi együttes nincsen, - az ártatlan szív buzgalmával elrebegett imák, - apánk komoly eligazítása, anyánk könnyei, csókjai, - első reményeink, első bánatunk, a kötelességérzet és a jellem első jelentkezései. Ezek mind-mind a családban fakadoznak az Isten legfölségesebb tavaszában.*”⁵⁹⁸

3. A gyermek kapcsolatai tágulnak

Nemcsak az a ház fontos, amelyben bölcsőnk ringott, hanem az a föld, - szülőföld is, amelyen a ház, az otthon állott. A földről, szülőföldről tudták, hogy az egyben anyaföld is, mert belőle lettünk és testi mivoltunkban oda is térünk vissza. Az akkoriak még szerették az anyaföldet, és szívesen dolgoztak benne és érte. De az anyaföld is „*megdolgozott*” értük, - termést, gyümölcsöt, életet adott. Már a kis gyermek József is dolgozta ezt az anyaszülőföldet, - mezőn, legelőn, szántásban, vetésben, gyümölcsösben, baromfiudvarban. Mindezt nagy tisztelettel, figyelemmel és szeretettel tette. Számára a föld művelése, gondozása az Istentől kapott kreativitásának örömteli megélése volt. József annyira szerette a körülötte lévő tárgyi és állatvilágot is, hogy szinte - Szent Ferenc lelkületével - testvéreinek tekintette azokat is. Annak ellenére, hogy tartózkodó természetű gyermek volt, belső világában nagyon mély és gazdag kommunikációt valósított meg. Már kicsi gyermekkorában való befelé fordulása a mély imádságos embert sejtette. Érzelmileg is egészen rá tudott hangolódni az imádságra. Imádságának kezdetben, természetesen, még nem a kívülről jövő példa volt a fő indítéka, hanem egy belső felismerés. Felismeri a csend jelentőségét: hasznos a csend, ha valaki beteg, szükséges a csend, ha valaki alszik. Még inkább szükséges a csend akkor, ha valaki azzal a Láthatatlannal beszélget. József, a kisgyermek közben meg-megállt, - elgondolkodott, szemlélődött. Ezt látta munkálkodó szüleinél is, akik munka közben elcsendesedtek, - a déli és esti harangszókor abbahagytak minden tevékenységet, és szájuk mozgásáról leolvashatóan azzal a láthatatlan Valakivel beszélgettek. A gyermek passzív imádkozása találkozott az ő utánzó képességével, és spontán imádkozása, - Isten felé való megnyílása megerősítést nyert. A kis József imádságos élete nem csak a közös családi, hanem a templomi közösségben is erősödött. Felejthetetlen élmény volt számára a „*Rorate*”

⁵⁹⁶ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Torontó, 1974. 13.

⁵⁹⁷ MINDSZENTY (PEHM) József: *Az édesanya*. Budapest, Hunikum, 1990. 64.

⁵⁹⁸ BEKE Margit: *Egyházam és hazám, Szentbeszéd III*. Budapest, Szent Gellért Kiadó, 1997. 39.

szentmisék gyönyörűsége. József örömmel vett részt a karácsonyi betlehemi játékokban is. Édesanyja, a gyermek ruhája fölé hosszú fehér gyolcsinget húzott: ő volt az angyal, kis barátai a pásztorok. A pásztorok kifordított ködmönben, hosszú láncos bottal csörtetve vitték a fából készült, gyertyákkal fényes kis kápolnát házról-házra, és énekelték sajátos vasi kiejtéssel: „*Pásztorok kellünk föl! Hamar indullunk el!...*” A kisiskolás gyermek sokat ment ministrálni. Ekkor már nem keresztes lovag, vagy katona akart lenni. Tekintete ekkor inkább a Dorfmaister István festette oltárképre szegeződött, és a mindenszentek között egyre inkább a magyar szenteket kereste, akiknek életpéldája később soha sem hiányzott papi, püspöki és bíborosi beszédeiből.

4. A szent „titokcsere”

József, nagyon szeretett édesanyjával búcsúkra járni, - Vasvárra, Sümegre.

Az egyik vasvári búcsús élményére így emlékezik: „*1902-ben, Nagyboldogasszony ünnepén, a vasvári temető messze híres zárándokhelyén, mintegy százezer hívő sereglett össze négy-öt vármegyéből a Szent Szűz megdicsőülésének ünneplésére. Megkezdődött a szentmise és zengték a szép éneket: „Az égi szent város gyöngykapui nyílnak áldott Szűz Máriának, Jézus Szent Anyjának...” Tíz éves voltam én, édesanyám huszonhét. Jóságos keze vállamon nyugodott, és ő szívből énekelt. Felnéztem arcába: az ő szemében is gyöngyszem könny ragyogott. Nagyon szerette a Szent Szület, az asszonyi nem ékességét, dicsőségét. Az ünneplés után vásárolta meg nekem édesanyám a gimnáziumba való első szép ruhát és kalapot.*”⁵⁹⁹ A Szűz Anya vasvári kegyhelyén megtörtént a „titokcsere” az édesanya és gyermeke között: az örömkönnye a gyermek papi hivatására hullottak.

Igen ám, most jön Isten dolgainak a neheze: meggyőzni az apát, hogy a gyermek papi hivatását elfogadja. Meggyőzni azt az apát, aki még tanulni is alig engedte a kis Jósát. Ugyanis édesanyja a szalmakazalban bújtatta el gyermekét, hogy tanulhasson. Annak ellenére, hogy az apa iskolaszéki elnök is volt, mégis parasztnak akarta gyermekét a gazdaságban. Egy ilyen „*ellenszélben*” is József kitűnő tanuló volt. Fehér tanító úr sietett az Édesanya segítségére: kérte az édesapát, hogy engedje taníttatni a kis Jósát, „*mert korának nagy fia lehet még!*” Az apát – több napos „*kummogása*” után sikerült meggyőzni, hogy gyermeke tanulhasson, de a kikötése az volt, ha már nem folytatja a földművelést, akkor legalább jó magyar katona váljék belőle. Annak ellenére, hogy anyja és gyermeke tudta a „*titkot*”, mégis anyja meghagyta: „*Ne haragítsd apádat, ne mondj neki ellent!*” Jóska „*kutyaszorítóba került*” midőn Fehér tanító – a szülők előtt - maga elé állította és színvallásra kérte: „*Hát te mi szeretnél lenni, Jóska?*” – „*Katonapap leszek!*” – vágta rá azonnal, hogy meg ne bántsa egyik szülőjét se.

5. A végleges döntés

A szombathelyi premontrei gimnáziumban működő Mária kongregáció szellemisége tovább mélyítette József Szűz Anya iránti szeretetét, amit leginkább Szent József lelkiségéből értett meg. Megígérte a Szűz Anyának, „*hogy mindenkor és mindenben az Isten akaratát*

---

⁵⁹⁹ KOVÁCS Gergely: *Isten embere*. Budapest, Új Ember Kiadó, 2005. 12.

keresi az Istenanya pártfogása alatt.” Azt mindig tudta és őrizte: „*Én pap leszek!*” Csak azt nem tudta még biztosan milyen pap, - premontrei, vagy világi? Ahogyan az „*édes vasvári Szűz Anya*” lábainál megigéződik a kis serdülő és teljes önátadással az Úr Jézusnak adja magát, most egy szentgyónás rendíti meg az ifjút és kényszeríti térdre úgy, hogy ezután sohasem a térdeplőre, hanem mindig a legmélyebb alapra, - a kövezetre helyezi térdeit, midőn szentgyónásait végzi. Ebben a megrendítő szentgyónásában hallja az Úr hangját Majláth Gusztáv erdélyi püspök szájából: „*Fiam, légy világi pap*”, vagyis „*lelkipásztor*”, aki népének él, munkájában, szenvedésében, áldozatában egy a népével. Légy olyan pap, aki „*az emberek közül az emberekért van kiválasztva Isten előtti ügyeikre*” (Zsid 5, 1). Légy olyan pap, aki egyszerre tud lenni a gyengék védelmezője és a kemény sorscsapások elviselője. Eszébe jut gyermekkorának két meghatározó élménye: „*Mikor kicsike legény voltam, nekem is volt galambházam, galambdúcom, tele hófehér galambokkal. Alája álltam, kiterjesztettem kezemet és úgy hívtam a szelíd, kedves, tiszta galambokat: Tub, tub, Tubicám, szállj reám! És azok leszálltak vállaimra, kezemre, fejemre... Estennen, amikor a sötétség rátelepedett az udvarra és a galambházra, felkúsztam a létrán, becsuktam a galambház kicsi ajtaját, leszálltam, elvettem a létrát, hogy a ragadozók oda ne férközzenek, és ki ne fosszák a galambházat.*”⁶⁰⁰ Ez egy olyan meghatározó esemény volt és program lett egész életére, amelynek megvalósulásában és megvalósításában,- amiért Apor Vilmos vértanúhalált is szenvedett, - védte a nőket a szovjet erőszakkal szemben. Erre Mindszenty bíboros is készséges volt...

Ezeknek a „*galamboknak*” teológiai és mélylélektani értelme is van: a fehér galambok -az Énekek éneke alapján - nemcsak az „*isteni Vőlegény*” partnerei: „*De szép vagy, kedvesem, de szép vagy! Akár a galambok, olyanok a szemeid!*” (1,15), hanem a tiszta nőiesség és a Szentlélek szimbóluma is. Sőt, Mária ösképe is itt szunnyad, mint a tiszta szüzek archetípusa: „*De galambom, ki tökéletes, csak egy van. Anyjának egyetlen, szülőjének kedveltje. A lányok, akik látják, boldognak hirdetik...*” (6,9). Ám ezek a fehér galambok a kegyelmi életünkre is utalnak: a Szentlélek leereszkedései is lehetnek a „*galambházba*”, - vagyis az emberi testbe, mint a Szentlélek templomába, hogy a benne lévő anima-ban és animus-ban az Isten Szelleme visszhangra találjon. Ezt a szentléleki világot kell állandóan óvnunk a „*ragadozóktól*”.

Egy másik meghatározó emlék: „*Amikor gyerek voltam, el-ementem a faluvégi kovácműhelybe. Ott pokolian izzított a fújtató. Nem lelkesített a kalapács, amely mindig csak ütött. De szerettem, és megértéssel néztem az üllőt, amely állta a kalapácsot, - nem ütött vissza, és minden ütésre keményebb, helytállóbb lett. Mennél dühösebb a pöröly, annál nyugodtabb az üllő.*”⁶⁰¹ Ez az élmény egész életére meghatározó volt: - Állni a „kalapácsütéseket” és egyre nyugodtabbnak maradni.

⁶⁰⁰ BEKE Margit: *Egyházam és hazám, Mindszenty József hercegprímás szentbeszédei I.* Esztergom, Esztergomi Főegyházmegye. Budapesti Hitoktatási Felügyelőség, 1991. 37.

⁶⁰¹ BEKE Margit: *Egyházam és hazám, Mindszenty József hercegprímás szentbeszédei I.* Esztergom, Esztergomi Főegyházmegye. Budapesti Hitoktatási Felügyelőség, 1991. 187.

6. Építkezés a lelki alapokra

A Szombathelyi Szemináriumban tovább elmélkedik az Édesanyáról. A korábbi kis dolgozat már száz oldalas nyertes pályázati munka lett. Munkáját állandóan tovább javíttatta, bővítette, átdolgozta. Amint szépült és nagyobbodott a könyv, úgy magasztosult fel benne az édesanya, leginkább „*a legszebb, legkegyesebb, legbátrabb, leggondosabb, leghatalmasabb, legerényesebb, legszentebb édesanya*” – Mária. Az égi és a földi Édesanya galambszíve lágyította meg most már az Édesapa köszívét is: Amikor József első éves teológusként, először karácsonyra utazott haza, Apja lovas kocsival várta a zalabéri állomáson. Találkozásukkor már ezekkel a szavakkal ölelte át fiát: „*Azért mégiscsak örülök annak, hogy pap leszel... Ha majd itt a falunkban összefogunk, mi leszünk az ország!*”⁶⁰² Az édesapa akkor nem gondolta, hogy abban a nagy összefogásban az jár elől, akit most a kocsiján visz. Az édesapa most már azt sem sajnálta, hogy a gazdaság leépül, sőt a két ökröt is el kellett már adniuk, hogy árából élni tudjanak. A legboldogabb mégis az édesanya volt, mert nem hiába imádkozott és küzdött ezért a kék reverendás gyerekért.

Szemináriumi évei alatt József nemcsak teológiai tanulmányait bővítette, hanem történelmi tanulmányait is elmélyítette. Nagyon érdekelte a magyar történelem, eredményeivel és problémáival együtt. Gazdag történelmi ismeretre tett szert, amivel később tanította, irányította népét, védte az idő feletti hagyományt és értékeit. Később, - esztergomi székfoglalójában kihangsúlyozta, hogy „*ébresztgetni akarja a nemzet megszentelt hagyományait, amelyek nélkül egyesek talán meglehetnek, de a nemzet nem élhet.*” Ennek igazságára ébredt rá Klaniczay Tibor is a huszadik század hetvenes éveiben, amikor a könyve, a „*Hagyományok ébresztése*”,⁶⁰³ programjában még halló fülekre talált.

A végleges elköteleződés és elkötelezettség, - a felszenteltség az Úrnak, az első világháború alatt, 1915. június 12-én történt meg a Szombathelyi Székesegyházban. Az Isten és ember teljes összefonódottságát jelképező összekulcsolt, imádságos kezeket az Isten helyettesének, - a szentelő püspöknek, Gróf Mikes Jánosnak engedelmisséget kérő, ugyancsak imádságos keze fogja át és erősíti meg a szent olajjal. Majd az ifjú magára ölti a Krisztus szolgálatát jelképező miseruhát, a szüzességet és galambtisztaságot őrző albát és cingulust, valamint a feloldozó és összekötő hatalom stóláját.

Nagy áldozatok árán is, de az újmise mindenki számára nyilvános lett Mindszenten, 1915. június 20-án. Ekkor még, mint Pehm József, első szentmiséjét a mindenszenteket ábrázoló, Dorfmaister kép előtt mutatta be. A képen kereste újra a magyar szenteket, akiknek közbenjárásukat kérte lelkipásztori munkájára. Ezután már a szülőföld és a családi otthon csak nagy ritkán lett üdítő „*Betánia*”. Emiatt sóhajtozik az édesanya egyik levelében: „*Bizony, most van az az idő, amikor haza szoktál jönni. Sokszor arra gondolok, hogy a tizenkét éves várás után odaértünk, hogy többet hiába lesz Péter-Pál napja, azt sem várhatom, hogy a Jóskám megjön. Elrepültél, mint a madár, és beteltek a vágyak.*”⁶⁰⁴

Józsefnek most már végleg ki kellett repülnie a családi fészekből. Szívében vitte magával földi édesanyját is. Kész lett benne már az anyakép, amelyet főművébe, „*Az Édesanya*”-ba vetített bele. A családi otthonból „*kirepült madár*”, József már önállóan és

⁶⁰² FÜZÉR Julián: *Katolikus Magyarok Vasárnapja*. Youngstown, 1989. 55.

⁶⁰³ KLANICZAY Tibor: *Hagyományok ébresztése*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.

⁶⁰⁴ MÉSZÁROS István: *Mindszenty-mozaik*. Budapest, Ecclesia, 2002. 167.

bátran „repkedett”, mint a zalaegerszegi Állami Főgimnázium hittanára, és küzdött a marxista, ateista áradattal szemben, amely kifejezetten a magyar ifjúság hit-és erkölcsi életét veszélyeztette. Fontos megjegyeznünk, hogy Magyarországon, úgy Zalaegerszegen is az ateista kultúr- és egyháztámadás, annak minden vonatkozásaival, nem egyfajta szellemiség szabad dialógusban megvitatható formájában jelentkezett, hanem még egy keresztény szellemiséget, kultúrát lerohanó totális politikai diktatúraként. Bár ebben az időben Prohászka Ottokár párhuzamosan csak „pszeudo-keresztény kultúra”-ról beszél, és állítja, hogy „a társadalom nagy aposztáziában fordult el egyre inkább minden kereszténységtől”, - valójában ez a megállapítás általánosságban nem fedte a valóságot, - pláne nem a Nyugat-Dunántúlon, mégkevésbé Vasban és Zalában.⁶⁰⁵ Sejtethő volt, hogy Prohászka püspök „egy új irány keresésével” egyenrangú dialógusban szeretett volna maradni a kommün vezetőivel. Ennek ellenére a Tanácsköztársaság székesfehérvári biztosa még sem hagyta jóvá Prohászka püspök körlevélének szövegét. Így a körlevél Prohászka kéziratában maradt.⁶⁰⁶ Tehát Pehm Józsefnek, mint egy jó pásztornak védenie kellett a rábízott nyáját.

Annak ellenére, hogy itt 1918-19-es eseményekről van szó, mégis, messze megelőzte korát, mert az 1965-ben megjelenő Gaudium et Spes 1. fejezetének 18-21. pontjai őt igazolják! Idézzünk először a 20. pontból: „A mai ateizmus válfajai közül nem hagyható figyelmen kívül az, amelyik a teljes emberi felszabadulást elsősorban a gazdasági és társadalmi felszabadulástól várja. Ugyanakkor pedig azt hangoztatja, hogy a vallás természeténél fogva állja útját ennek a felszabadulásnak, amennyiben egy jövőendő élet ábrándjával kecsegteti az embert, ezzel pedig visszatartja őt a földi társadalom építésétől. Ahol tehát ennek a felfogásnak hívei veszik kezükbe az állam vezetését, ott hevesen támadják a vallást, az ateizmust pedig – kivált az ifjúság nevelésében – a közhatalom rendelkezésére álló eszközök alkalmazásával is terjesztik.” Érdemes ide kapcsolnunk még az egyház helyes magatartását is az ateizmus irányában: „Az egyház – hűségben Istenhez is, az emberhez is – nem kerülheti el, hogy fájdalommal bár, de teljes határozottsággal – nemet ne mondjon, mint ahogyan eddig is nemet mondott ezekre az ártalmas tanításokra és cselekedetekre, amelyek ellenkeznek az ésszel és az általános emberi tapasztalattal, az embert pedig megfosztják veleszületett méltóságától.”(21. pont)

Amikor Pehm József a Zala Megyei Újságban és szentbeszédeiben az egyház isteni igazságait védte az ember közjára és üdvössége érdekében, már előre eleget tett az 1965-ös egyházi tanításnak, ami így szól: „Az ateizmus ellenszerét egyrészt a megfelelően előadott tanítástól, másrészt az egyháznak, illetve tagjainak kifogástalan életétől kell várni.” (GS 21).

Mi a kommunisták válasza a fiatal atya tevékenységére 1919. február 9-én? – Letartóztatás és tizenöt évi fegyházzal fenyegetés, - végül is internálás szülőfalujába, Mindszentre. A zalabéri állomáson a bátor édesanya várta. József atya otthon sem tétlenkedett: előadásokat tartott a falubélieknek. Felhívta figyelmüket a fenyegető totalitárius marxista-leninista ateizmus veszélyeire és tragikus következményeire.

A proletárdiktatúra bukása után, a „szerencsésen” életben maradt gróf Mikes János megyéspüspök, 1919. október 1-én Pehm Józsefet Zalaegerszeg plébánosává nevezte ki.

⁶⁰⁵ Vö. PROHÁSZKA Ottokár: *Levél az egyházmegye papságához – 1919.* In: KONCZ Lajos: (szerk.): *Modern katolicizmus, válogatás Prohászka Ottokár műveiből.* Budapest, Szent István Társulat, 1990. 206.

⁶⁰⁶ PROHÁSZKA Ottokár: *Levél az egyházmegye papságához – 1919.* In: KONCZ Lajos: (szerk.): *Modern katolicizmus, válogatás Prohászka Ottokár műveiből.* Budapest, Szent István Társulat, 1990. 208.

Pehm plébános pedig buzgón viszi tovább az egyház pasztorációs tevékenységének hangsúlyait: imádság, keresztény spiritualitás, templomok, iskolák építése, a magyar keresztény szellemiségű kultúra ápolása, karitás, személyes törődés... A Plébános, a szó szoros értelmében beleolvadt Krisztus titokzatos testének egyre bővülő közösségébe. *„A rengeteg munka miatt szülőfalujába már csak ritkán térhetett haza....Délelőtt tényleg ott állt a régi kedves oltárnál...Utána ünnepi ebédre gyűlt a népes család...Délután... a közéletben jártas plébánostól eligazítást kaptak nehéz ügyeik rendezésére...”*⁶⁰⁷

Mindszent valóságos „Betánia” volt, és az otlét különleges ünnep: *„...Boldog volt a mi családunk, amikor 1940-ben szüleim félszázados, egyik húgom negyed százados házasságát, és én, mint ugyanakkor ezüstmisés pap megáldhattam ugyanannál az oltárnál, amelynél a két házasságot megkötötték, ahol első szentmiseáldozatomat bemutattam.”*⁶⁰⁸

Az édesanya nem csak a család összetartója volt, de a családtagok lelki támasza is. Ismerni kell az édesanya titkát. Ezt a titkot kutatta évtizedeken keresztül a most már Pápai prelátus, apát, aminek dokumentálását, - „Az édesanya” című könyvének második kiadásából, a megkülönböztetett példányt, 1942. karácsonyán édesanyjának ajándékozta. Édesanyja könnyezve vette át ezt a kötetet, ezekkel a szavakkal: *„Köszönöm, édes fiam, a szép kötetet. A jó Isten jutalmazzon meg azzal, hogy sok családjának merítsen belőle tanácsot, szenvedése idején pedig erőt és vigasztalást.”*⁶⁰⁹ Miután Borbála mama olvasgatta is a könyvet, levelében ezt írta fiának: *„Édes fiam, Jóska! Azért igen örülök, hogy egy olyan gyerek született a világra, aki az édesanya értékét annyira becsülte, hogy még könyvet is írt róla! És ez a gyerek az én szülött fiam! Istennek legyen érte hála most és mindenkor. Tudom, Édes Fiam, hogy tövises úton kell haladnod az élet folyamán, gondos és terhes lesz neked is az élet keresztje, de csak azért, hogy Istennek girákat (kincseket) nyerhess, hogy híveidet jól neveld és szeretettel Jézus Krisztus országába bevezethesd. Ezt kívánom és kérem Istent, hogy úgy legyen.”*⁶¹⁰

7. Tövises út

1944. március 3-án érkezik a püspöki kinevezés XII. Pius pápától, Veszprém megyéspüspökének. Pehm mama ezt írja fiának: *„Édes gyermekem, az egyik szememből örömkönny, a másiktól szomorú könny hull. Sírok az egerszegi híveiddel, mert én is úgy megszerettem őket huszonhét éven keresztül... Bizony, most már igen messzire elhagysz bennünket, de megnyugszunk az Úr Jézus akaratában. Szegény boldogult Fehér tanító úr jövődölése beteljesült, aki azt mondta, - „fiatokból nagy ember lesz!” Íme ide értünk, és a jó Isten kegyelme megengedte, hogy ezt a nagy püspöki kinevezésedet megértük.”*⁶¹¹

Mindszenty bíboros úr a legnehezebb időkben lett püspök. Pusztulás mindenütt, de a lelkekben is. Az egyházközségekben, mind jó lelkipősségben látta azt az erőt, amely mind a haza, mind az egyes lelkek sebeit gyógyítja. Ő jó pásztor akart lenni. Egyedől Krisztus ügyét szolgálta. Nem csak táplálnia kellett a nyáját, hanem sokkal inkább védenie. „Az első órátl tudta, mi a tennivalója. Egyetlen tőretlen vonalban vette föl az egyház és a magyarság

⁶⁰⁷ KOVÁCS Gergely: *Isten embere*. Budapest, Újember, 2005. 32.

⁶⁰⁸ Szentbeszéd, Orosháza, 1947. jún.1. In: BEKE Margit: *Egyházam és hazám*, Mindszenty József hercegprímás szentbeszédei II. Esztergom, Esztergomi Főegyházmegye. Budapesti Hitoktatási Felőgyelőség, 1994. 47.

⁶⁰⁹ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Torontó, 1974. 13.

⁶¹⁰ MÉSZÁROS István: *Mindszenty mozaik*. Budapest, Ecclesia, 2002. 168.

⁶¹¹ MÉSZÁROS István: *Mindszenty mozaik*. Budapest, Ecclesia, 2002. 70.

szolgálatát. Az édesanyjai szív megérezte fiának püspökké szentelésén, Esztergomban, március 23-án, hogy egy ilyen becsületes, igaz püspök ebben az időben nem kerülheti el a börtönt, akár a fasiszták maradnak, akár a kommunisták jönnek.

A Főpásztor egészen csendben érkezik Veszprémbe, március 29-én, a születésnapján. Csak a káptalan fogadta. Csendben a főpásztor a pásztorok között. A veszélyes körülmények ellenére ugyanolyan buzgósággal végezte lelkipásztori feladatait, mint Zalaegerszegen. Ugyanakkor a dunántúli püspökök nevében kénytelen volt a háború és folytatása ellen tiltakozni a fasiszta kormánynál, - amire a válasz, a bebörtönzése. 1944. november 27-én, a püspöki palotában tartóztatták le a most már Mindszenty (Pehm) Józsefet. Másnap papjait is letartóztatták és a sopronkőhidai fegyházba vitték őket. Pehm mama bánatát némileg enyhítette, hogy a soproni plébánostól híreket tudott meg Fiáról és papjairól. Jézus Szentséges Szívének oltalmába ajánlotta őket. A mama mindennapi szentmiséjét, rózsafüzéreit, imáit, vezekléseit, engeszteléseit értük ajánlotta fel. Négy és fél hónap után szabadultak.

Így csak hét és fél hónapja maradt a veszprémi egyházmegye szolgálatára, mert 1945. szeptember 15-i kinevezéssel, október 7-én esztergomi érseki székfoglalója volt. Közben újra hangoztatta: „*Az egyházközségekből indul ki az ébresztés, a küzdelem, a cselekvés az anyagi és lelki pusztulás és pusztítás ellenében... Az egyházközségekben jönnek a tudat küszöbe fölé az egyház nagy érdekei... Együtt van itt a hívő nép minden rétege...Itt egyházatok, hazátok, családotok, egyéni önmagatok legszebb javait szolgáljátok!*” Közben, 1946. február 21-én XII. Pius pápa az egyház bíborosává kreálta. Amikor a pápa a bíborosi kalapot átadta neki, átölelte és köszöntötte: „*Te leszel az első, akinek vállalnia kell a bíbor színnel jelzett vértanúságot.*”

A Prímás tisztában volt a kommunizmus elméleti és gyakorlati rendszerével, veszélyeivel, hazug és ravasz taktikájával is. Az a jelmondata, hogy „*állok Istenért, egyházért, hazáért*” állandó harcot, szenvedést jelentett. Közben kérte édesanyját: „*Édesanyám, most fogjuk még szorosabbra a rózsafüzért!*” A lélek és a test mindig kész volt ugyan, de közben a test kissé „*feldaróldott*”. Orvosi utasításra, 1948 nyarán Csehimindszentre utazott, de a titkos rendőrök itt sem hagyták nyugton. Kénytelen volt szüleitől és szülőföldjétől elszakadni és egy mezei úton rá váró autóval Szombathelyre menekülni.⁶¹²

Amikor a Prímás 1948 karácsonyára édesanyját Esztergomba hívta, a karácsony esti vacsora után édesanyjával négyszemközt sokat beszélgetett. Megérezte, hogy hamarosan letartóztatják. Így nyugtatta meg édesanyját: „*Én tudom, mit jelent édesanyámnak hetvennégy éves korában az én letartóztatásom. Tisztában vagyok azzal, hogy az én édesanyám szívét és lelkét ennek a kegyetlenségnek a láttán óriási fájdalmak marcangolják és járnak át. Azt is tudom régóta, hogy egy napon ránehezednek majd ezek a nagy szenvedések édesanyámra. De arra kérem, tekintsen a Fájdalmas Szent Szűzre. Az Ő szívét is a fájdalom éles tűre járta át ott a keresztfá alatt. Én már régóta, minden nap imádkozom a Fájdalmas Anyához, eszközöljön ki Szent Fiánál az én jó édesanyám számára annyi kegyelmet, hogy az én elvesztésem miatt rászakadó nagy fájdalmát Isten akaratán megnyugodva tudja elviselni.*”⁶¹³ (Emlékirataim, im.

⁶¹² MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Torontó, 1974. 95-107.

⁶¹³ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Torontó, 1974. 113-114.

1948. december 26-án elérkezett a Bíboros „*elragadásának napja*”, midőn az „*élők földjéről kitepték*”, kitepték édesanyja karjaiból is. Az Édesanya egész éjszaka a rózsafüzér imádságával sóvárgott fia után és küldte a kegyelmi energiát, hogy fia a rá váró kegyetlen kínzásokat kibírja. Valóban, kegyetlenül megkínózták. Beteg sátáni alakok verték, kínozták, akik gyönyörűségüket lelték a kiszolgáltatott szenvedésében. Ez nem egyszerűen a „*halál völgyének mélysége*”, hanem a „*pokoli mélység*” volt. Innen már nem lehetett kiütni az ördögöt, csak elviselni kegyetlenségeit. A keresztúton végig kellett mennie.

1949. február 8-tól igazságtalanul elítéltetett és börtönbe vettetett. Az aggódó és imádkozó édesanya szíve lélekben mindig a fiával maradt. Csak nagy ritkán látogathatta a börtönben. Viszont az édesanya bátor küzdelmével elérte, hogy egészségileg tönkre ment fiát orvosi kezelésben részesítsék, és ne essék áldozatul az alattomos kommunista manővernek, hogy a Bíboros természetes halállal haljon meg. Az édesanya jelenléte a Fájdalmas Szűzanya szeretet dózisát közvetítette a Bíboros keresztútján. Az édesanya együttlenszennedett fiával. Az együttlenszennedés egyszerre volt krisztusi és máriás... A Bíboros édesanyja 1950-ben küldött egy fényképet fiának önmagáról, - bár csak öt év múlva kapta kézhez. A Bíboros üzenete akkor: „*Kitettem, minden este megcsókolom!*” Csókolta benne azt az „*alter Christus*”- is, aki édesanyja arcán felragyogott.

Csodálatos nap, - illetve, a kegyelem csodájának a napja az 1950. június 16-a, amikor az édesanya által rendelt Jézus Szíve szobrát, Baráth István esperes plébános, a környékbeli papság jelenlétében, a csehimindszenti templomban megáldotta. Ezen a napon kapta vissza a Bíboros, a breviáriumát, rózsafüzérét, és újra misézhetett. A börtönben egy kis asztal volt az oltár. Oltárképül az a korábban elrejtett és féltve őrzött csodálatos töviskoronás Krisztus kép szolgált, amelynek felirata mindvégig ezt sulykolta: „*Devictus vincit!*” – „*Legyőzve győz!*” A Bíboros, mintegy a „*Cirenei Simon*” segítségét akkor érezte igazán, midőn nyolc évi börtön után, 1956. október 24-én a szabadságharcosok kiszabadították, és az egész ország örömeire, Budára vitték. Öröm volt látni, hogy amennyire egységes volt az ország a forradalom szellemében, annyira egységes volt a kereszténységet megtestesítő legfontosabb személy kiszabadítása is. Milyen nagy szeretettel beszél a Bíboros Nagy Imréről, Maléter Pálról is!... Tudta, hogy ők nem Heródesek és Pilátusok... Ők vértanúk voltak és nem gyilkosok...

Magyar népünk 1956-ban igent mondott a szent-istváni örökségünkre, a kereszténységünkre is. A Bíboros szabadulásakor így imádkozott: „*Milyen jószágos vagy, Uram és Istenem! Nagy a te gondviselésed! Mennyi sanyarúságot és bajt mutattál nekem! És hozzám fordulva életre keltettél. A földi élet örvényeiből visszavezettél és megvigasztaltál engem.*”

8. Élve a „sírba tétetik”

A szabadság csak pár napig tartott. A szovjetek megtámadták az országot. A Bíboros 1956. november 3-án az amerikai követségre menekült. Ez lett volna az „*Egyiptomba való menekülés*”, hogy a gonosz „*Heródes*” halála, - illetve bukása után visszajöhet? November 7-én ezt írta édesanyjának: „*Drága Édesanyám! Hogy népemnek használjak, orosz páncélosok között mentem az amerikai követségre... De kész vagyok, ha kell életemet adni. Édesanyám, ha úgy lenne, ne gyászoljon engemet, - csak az odaát való találkozásunkért imádkozzék!...Úgy érzem, nem hiába éltem és túrtam... Családomban maradjon mindenki hű a hitéhez és*

hazájához. *Édesanyámnak megköszönök mindent, amit egész életemen át, főként, amit rabságom idején tett. Nincs több ilyen édesanya. Csókolja fia + József.*” A Mama évente csak kétszer látogathatta fiát a magyar kommunista hatóságok engedélyével. A mamát legtöbbször az egyik unokaöcs, Légrády Pista bátyám kísérhette el. E tanulmány írója ott volt a plébánián akkor is, amikor egy-egy látogatás után Pista bátyámtól híreket kaptunk a Bíboros úrról.

A Bíboros úrnak leginkább az fájt, hogy – a kereszténység és az Egyház védelmében - nem tudott egységesen erős lenni nemzetünk. Hiányolta azt az igazi mély keresztény lelkeséget, ami a próbatételek között is hűséges marad. Nem az volt a fő problémája, hogy a fenyegetések és kínzások közepette egyesek nem tudtak hősök lenni, hanem az, hogy lényeges dolgok esetében a jézusi radikalizmusnak sokakban nem volt drága értéke. Értékesebbnek tartották a „*diplomatikus*” helyezkedést, ami mögött inkább az egyéni és kollektív egoizmus állt, de nem a keresztény martyria nemzetünk és egyházunk igazi közjaváért. Nem hitték el, hogy az Egyház által keményen megküzdött dialógusért, illetve, a dialógusban nem egyenlő jogi személyek álltak szemben az isteni igazságok fényében, hanem a kommunista uralom parancsa és a másik félben annak elfogadtatása és végrehajtása.

Az Édesanya megérezte 1959 karácsonyán, hogy ez az utolsó találkozásuk. 1960. február 5-én a Bíboros szemüvege eltörött. Csak nagyító üvegekkel tudott nagyon nehézkesen misézni. Ezen a napon is belefoglalta szentmiséjébe élő Borbálát. Alig, hogy befejezte miséjét, a követségi titkár hozza sürgönyt: „*Édesanyja meghalt!*” Akkor én „*nagyon, nagyon szegény, annál is szegényebb lettem.*” Azonnal az jutott az eszébe, amit az Édesanya című könyvében írt: „*Az emberi szív legnagyobb gyötrelme, ha tilalom állja útját, hogy az édesanyja sírjához mehessen.*”⁶¹⁴ Valóban ez történt meg vele. A követségen lebeszéltek arról, hogy autóba üljön, mert egy esetleges „mesterséges” karambol előidézésével nem tudják biztonságát garantálni. Végül is az olasz követ és felesége, valamint a francia követ felesége képviselte a Bíboros atyát ezzel az üzenettel a koszorú szalagján: „Hálával és fájdalommal a viszontlátás reményében.” (Kovács G.,140.)

9. Utószó

A velünk élő jó édesanya örökké élő édesanya számunkra. Ő plántálja belénk a hitet, az Isten közvetlenségét. Ő gyűjtja fel újra és újra szívünket a lángoló istenszeretet végtelen gazdagságával, hogy örömmel és lelkesedéssel szolgáljuk Istent és embertársainkat. Ő az, aki a papi hivatás gondozásában is a legtöbbet tudja tenni. Ő az, aki akkor segít legjobban, ha már odaát van. Legyenek áldottak a jó édesanyák!

---

⁶¹⁴ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Torontó, 1974. 222.

**Óvári Miklós KB titkár Mindszentyvel kapcsolatos „gyűjteménye”
– Adalékok Mindszenty József 1971-ben Magyarországról történt
kiviteléhez –**

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei fondban található Óvári Miklós a Központi Bizottság titkárának iratai. A nem túl terjedelmes 0,9 iratfolyómétert kitevő iratanyagban található egy őrzési egység, ami Mindszenty József 1971-ben Magyarországról történt elmozdításával kapcsolatos iratanyagot gyűjti egybe. Ez a 366 oldalas dosszié Mindszenty József 1971. szeptember 29-én bekövetkezett, az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségéről, illetve Magyarországról történő eltávolításának háttéréhez ad fontos információkat. Több szempontból is érdekes ez a gyűjtemény, hiszen maga Óvári Miklós személye és az, hogy hogyan gyűjthette ezt ő így egybe, illetve Mindszenty Józseffel kapcsolatos iratanyag összetétele sok érdekességet tartogat. Tanulmányomban Óvári Miklós személyét, a Mindszenty-ügyben betöltött szerepét és KB titkárként összegyűjtött iratanyagot mutatom be. Eddig – tudomásom szerint – senki nem publikálta Óvári Miklós Mindszenty-ügyével kapcsolatos gyűjteményét, nem hivatkozott erre az irat együttesre, sőt nem vizsgálta Óvári Miklós személyét Mindszenty 1971-es Magyarországról történő elmozdítása ügyében, hogy milyen szerepet vitt, milyen információkat továbbított egészen Kádár Jánosig, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja, sőt 1970. november 28. – 1988. május 22. között titkára.⁶¹⁵

Mindszenty József útja az Amerikai Egyesült Államok követségén keresztül a Vatikánba

Mindszenty Józsefet a kommunista diktatúra Államvédelmi Hatósága Décsi Gyula vezetésével 1948. december 26-án tartóztatta le Esztergomban. Az Andrassy út 60. alatt folytatott kínvallatás után 1949. február 3-8. között zajlott le a Budapesti Népbíróság Olti Vilmos vezette külön tanácsa előtt a per, a Markó utca 27 szám alatti fogház 2. emeleti nagy esküdtszéki termében, ahol Mindszentyt, mint első rendű vádlottat életfogytig tartó fegyházbüntetésre, 10 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére, egész vagyonának elkobzására, mint mellékbüntetésre ítélték. A fellebbezést követően másod fokon 1949. július 6-9. között lefolytatott tárgyalást követően az ítéletet helyben hagyták, azaz *„Mindszenty József főbüntetését az elsőbírói ítélet-minősítő rendelkezését érintő megsemmisítésének a büntetés kiszabására is való kihatása folytán szükségessé váló új büntetés kiszabása során az elsőbíróssággal egyezően ugyancsak életfogytiglani fegyházban állapítja meg.”* Mindszenty Józsefet előbb Budapesten az Andrassy út 60-ban, a politikai rendőrség fogdájában tartották fogva, innen szállították az elsőfokú tárgyalás idejére a Markó utcai fogházba. Ezt követően a rabkórházba került, majd az ÁVH fennhatósága alatt álló fegyintézetekbe, a Budapest Conti utcai börtönbe, és ezt

⁶¹⁵ Kivétel ez alól a szerző a Mindszenty Társaság által rendezett, „Isten szolgája” Konferencia Mindszenty József életéről, Budapest, Parlament, 2012. november 3. tartott előadása, ahol felvillantottam a témát Óvári Miklós KB titkár Mindszentyvel kapcsolatos „gyűjteménye” címmel.

követően Vácra. A Gyűjtőfogház rabkórházában ápolták 1954. május 13-ától. Egészségi állapota miatt megváltoztatták őrizetének módját, és büntetésének sajátos, házi őrizet jellegű formája alakult ki, előbb Püspökszentlászlón, majd Felsőpetényben tartották fogva. Innen szabadították ki az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt 1956. október 30-án este a rétsági páncélosok és vitték Budapestre. Mindszenty 1956. november 4-én a szovjet csapatok támadásának megindulásakor már nem tudott visszamenni a budai érseki palotába és a Parlament épületéből a legközelebbi külképviseletre, az Amerikai Egyesült Államok követségére ment és kért menedéket. Ezt követően életének leghosszabb „rabsága” következett, hiszen 15 évig élt a külvilágtól elzárva a követség falai között, közben az állambiztonság megfigyelte őt is és a követséget is. Mindszenty József amerikai követségre való befogadása nem volt szokványos. A bíboros helyzete kivételt képezett az USA kialakult politikájában, ugyanis az Amerikai Egyesült Államok nem adott politikai menedéket a diplomáciai missziókon.

A magyar állam, az Amerikai Egyesült Államok és a Vatikán között az 1960-as években lett valódi alku tárgya Mindszenty József. A magyar-amerikai viszony rendezését, ami a Kádár-kormány nemzetközi elfogadtatásának alapfeltétele volt, Mindszenty József helyzetének megoldatlansága is gátolta. A Vatikán számára a '60-as évek elején Mindszenty idő előtti szabadulása és Rómába menetele nem volt kíváncsú, ugyanis a II. vatikáni zsinaton a konzervatív hercegprímás megjelenése nehézségeket okozott volna, hiszen szóvá tehetné volna a kollaboráló püspöktársai cselekedetét.

Mindszenty József ügyében 1963 májusában Agostino Casaroli bíboros jött Magyarországra tárgyalni. Ekkor a Vatikán álláspontja a következő volt: „*az ügy rendkívül fontos és kényes, a pápa, ha akarná, sem kényszeríthetné rá az akaratát Mindszentyre*”. A pártállami vezetés feltételei nemigen változtak, Mindszenty kiengedéséért és a kapcsolatjavításért cserébe azt kérték, hogy a Vatikán nevezzen ki új magyar egyházfőt, és adjon garanciát, hogy Mindszenty „*nem folytatja a Magyar Népköztársaság elleni ellenséges tevékenységét*”. A legsúlyosabb követelése a pártnak az volt, hogy Mindszenty kérjen kegyelmet az Elnöki Tanácstól, és ez a kegyelem jelenjen meg a sajtóban. A tárgyalások, de inkább alkudozások éveken keresztül zajlottak, vatikáni részről mind aktívabb szerepet játszott Franz König bécsi érsek.⁶¹⁶ Az álláspontok azonban megmerevedtek. Mindszenty József külföldre távozásának kérdéséről 1965. szeptember 14-én tartott ülésén tárgyalt az MSZMP KB Politikai Bizottsága. Kádár véleménye szerint Mindszenty csökönyös, Mindszenty rab, Mindszenty nem érdekes a számukra, mégis mindent megtettek, hogy kegyelmet kérjen és elhagyja az országot, valamint, hogy hallgatásra bírják.⁶¹⁷ Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1967. október 20-án határozatot fogadott el a Mindszenty-ügyben a Vatikánnal történő tárgyalások megkezdéséről.⁶¹⁸ Az események csak 1971 áprilisától gyorsultak fel. VI. Pál pápa 1971. április 16-án 11 órakor magánkihallgatáson fogadta Péter János külügyminisztert, aki korábban református püspök volt. Érdekes szó szerint idézni a látogatásról a Külügyminisztérium által készített jelentést a Politikai Bizottság részére,

⁶¹⁶ PALLAGI Mária: „Egy becsületbeli ügy” Franz König, bécsi bíboros látogatásai Mindszenty József hercegprímásnál (1963-1971). In: Háda Béla – Ligeti Dávid – Majoros István – Maruzs Zoltán – Merényi Krisztina (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves.* ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010. 507-524.

⁶¹⁷ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 374. ö. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottság 1965. szeptember 14-i ülése.

⁶¹⁸ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 437. ö. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottság 1967. október 20-i ülése.

legalábbis a Mindszentyvel kapcsolatos részt: [A pápa] „Legelső és legnagyobb kérdésként a Mindszenty kardinális helyzetét említette mondván, hogy őneki évek óta az egyik legnagyobb gondja. Mi lehet itt a megoldás – kérdezte. Ezzel reagáltam: ezt én is szeretném tudni.

Ezután fejtegetésbe bocsátkozott. Először azt mondta el, hogy Mindszenty tulajdonképpen a történelem áldozata, viszont nagy nehézségeket okoz ez a helyzet a Vatikánnak és úgy gondolja, hogy a magyar kormánynak is.

Így válaszoltam: nekem természetesen most itt nem feladatom, hogy Mindszenty kardinális ellen vádbeszédet tartsak. Viszont figyelmébe ajánlom Mindszentynek 1956 novemberében elmondott rádióbeszédét, amelyet én akkor családi körben hallgattam és a beszéd után mindjárt ez volt a megjegyzésem: ezzel betelt a pohár. Az a helyzet, amelyben Mindszenty van, az Egyesült Államoknak a legkényelmetlenebb. Az egész helyzet abnormális, ellenkezik az egyház rendjével, az állam rendjével, sőt ellenkezik még az Egyesült Államok nemzetközi jogi felfogásával is.

A pápa ezután Mindszenty lelki alkatáról beszélt, nagyon nehezen kezelhető ember, nagyon nehezen érthető meg sok ténykedése. A pápa tudatában van annak, hogy nagy változásokra volt szükség Magyarországon, a nagy latifundiumokat, beleértve az egyházakét fel kellett számolni. Igazat ad abban is, hogy az Egyesült Államoknak a legkényelmetlenebb ez a helyzet, el se tudjuk képzelni – mondta – hogy őt milyen sokszor kérte már az Egyesült Államok, hogy valami módon oldják meg ezt a kérdést.

Ők most ezt szeretnék megvalósítani. Úgy gondolja, hogy – bármennyire Magyarországon is szeretne maradni Mindszenty, ez nem lenne helyes megoldás. Ha a követséget elhagyja, akármilyen körülmények közé kerül, elkerülhetetlenül zavarokat okozna mind az egyháznak, mind az államnak. Ezért ők arra gondoltak, hogy kihozzák Magyarországról, valahol kolostorban helyezik el és megfelelő egyházi rendszabályokkal, kellő súllyal megtiltják neki a nyilvános szereplést. Úgy gondolja, hogy ehhez megvan a szentszéknek az ereje. Magát a kihozatalt Magyarországról Kőnig bécsi érsekre lehetne bízni.

Hangsúlyoztam, hogy én természetesen nem vagyok jogosult ezekben a kérdésekben itt állást foglalni, össze tudom azonban foglalni azokat az alapelveket, amelyen bennünket ebben a kérdésben vezetnek és ezek lényegében két elvre vezethetők vissza. Az egyik: nem járulhatunk hozzá semmiféle olyan helyzet kialakulásához, amelyben Mindszentyt az állam és az egyház viszonyának a rontására lehetne felhasználni. Másik: nem járulhatunk hozzá semmiféle olyan helyzet kialakulásához sem, amelyben Mindszentyt hidegháborús célokra lehetne felhasználni. Ezek figyelembe vételével mi minden konkrét javaslat jóakarátú tanulmányozására készen vagyunk, úgy tudom, hogy készül – nem távoli időben Cheli püspök Magyarországra. Ha ő hoz magával a kérdés megoldására javaslatot, mi azt a kielégítő megoldásra való törekvés szellemében fogjuk megvizsgálni.

A pápa azzal zárta le ezt a kérdést, hogy ez a válasz őt teljesen kielégíti.”⁶¹⁹

Láthatjuk, hogy VI. Pál pápa ígéretet tett rá, hogy Mindszentyt – kiengedése után – „megfelelő egyházi rendszabályokkal, kellő súllyal” eltiltják a nyilvános szerepléstől. A

⁶¹⁹ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 552. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottság 1971. április 21-i ülése, 45-46. Közli Ólmosi Zoltán: *Mindszenty és a Hatalom. Tizenöt év az USA-követségen*. XXV. Jelentés a Politikai Bizottságnak. – Péter János külügyminiszter jelentése VI. Pál pápánál tett látogatásáról. 137-143. LEX Kft. Budapest, 1991., valamint Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Szent István Társulat, Budapest, 2005. 407-411.

külügyminiszter VI. Pál pápánál tett látogatásáról szóló jelentést az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1971. április 21-i ülésén tárgyalta és hagyta jóvá.

Ezen az ülésen tárgyalta a Politikai Bizottság a Magyar-vatikáni tárgyalásokkal összefüggő néhány egyházpolitikai kérdésről szóló előterjesztést is.⁶²⁰ Ez a magyar-vatikáni tárgyalások menetére, az 1957-es pápai dekrétumok feloldására, az 1957. évi 22. tvr-rel kapcsolatos egyeztetésekre vonatkozott.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1971. július 27-én tárgyalta a Mindszenty-ügyet, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály által készített Jelentés a Politikai Bizottságnak a Mindszenty ügyről című dokumentum megjelent a Mindszenty és a Hatalom című kötetben, de később a dokumentumot 2041. december 31-ig „*Szigorúan titkos*”-sá minősítették, és nem lehetett kutatni, hozzáférni, egészen 2013. május 7-éig, amikor a Külügyminisztérium visszaminősítette az iratot.⁶²¹ Így a háttér információkat is, és az eredményt is ismerhetjük. Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke és a Vatikán képviselői 1971. július 16-án nem véglegesen, de befejezték a tárgyalásokat, melynek eredményeként bizonyos elvekben, feladatokban, megállapodtak, pl. hogy a Szentszék biztosítékot adott a magyar kormánynak, hogyha Mindszenty elhagyja az országot, akkor nem tesz semmi olyat, ami sérti a Magyar Népköztársaságot, illetve kormányát; nem avatkozik be a magyar egyház ügyeibe sem közvetlenül, sem közvetve.

A tárgyalás időpontjában Mindszenty nem mond le prímási tisztéről, de később, ha elhagyta az országot, akkor egy közeli időpontban kéri nyugdíjazását.

Két hónapon belül tervezték megoldani Mindszenty kivitelét.

A Magyar Népköztársaság kormánya csak a hivatalos szentszéki javaslat birtokában kívánt választ adni a Mindszenty-ügy megoldására.⁶²²

Az 1971. július 27-i MSZMP KB Politikai Bizottsági határozat és az 1971. augusztus 4-i MSZMP Központi Bizottsági határozat fényében a Vatikán és a magyar állam képviselői között szeptember 6-án folytatódott a tárgyalások, amin Giovanni Cheli, és Angelo Sodano vett részt. A tárgyaláson Mindszenty József ügyében előzetes megállapodás jött létre, mely értelmében a két fél az alábbiakat vállalta:

„1./ Az Apostoli Szentszék biztosítja a Magyar Népköztársaságot, hogy Mindszenty József bíboros, miután elhagyta Magyarországot, tartózkodni fog attól, hogy akár közvetlenül, akár közvetve beavatkozzék a magyar katolikus egyház életébe és ügyeibe, ellenségesen nyilatkozzék, vagy tevékenykedjék a Magyar Népköztársaság és Kormánya iránt.

2./ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa kegyelemben részesíti Mindszenty Józsefet. A Magyar Köztársaság Kormánya hozzájárul ahhoz, hogy Mindszenty József Magyarország területét elhagyja, és a Vatikánba távozzék.

3./ Miután Mindszenty József bíboros elhagyta Magyarország területét, mindkét Fél a melléklet szerinti, hivatalos közleményt adja ki.

⁶²⁰ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 552. ö. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottság 1971. április 21-i ülése.

⁶²¹ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 560. ö. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottság 1971. július 27-i ülése. Közli ÓLMOSI Zoltán: *Mindszenty és a Hatalom. Tizenöt év az USA-követségen.* Budapest, LEX Kft. 1991. XXVII. 147-153.

⁶²² MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 560. ö. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottság 1971. július 27-i ülése.

4./ *A Magyar Kormány hozzájárul, hogy addig is, amíg az esztergomi érseki szék ügye véglegesen meg nem oldódik, az esztergomi főegyházmegyét »sede plena« apostoli kormányzó kormányozza, a jelenleg működő püspökök közül /erről a Felek külön megállapodnak/.*

5./ *Mindszenty József bíboros Mons. Cheli és Mons. Zágon /és esetleg más személyek, akik szükségesek/ kíséretében a bécsi nunciatúra gépkocsiján, vagy repülőgépen vatikáni útlevéllel 1971. szeptember ...-án az USA budapesti nagykövetségének épületéből útmegszakítás nélkül hagyja el Magyarország területét.*”⁶²³

1971. szeptember 28-án a Szentszék és a Magyar Népköztársaság megállapodásának értelmében Mindszenty József elhagyta az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetséget, úgy, hogy ezt a pápának fogadott engedelmesség okán tette, de akaratával ellenkezett. Opilio Rossi bécsi apostoli nuncius, Giovanni Cheli és Zágon József kíséretében Bécsbe érkezett. Az osztrák fővárosban Agostino Casaroli fogadta és Rómába kísérte, ahol VI. Pál pápa Giovanni Benelli helyettes államtitkár kíséretében fogadta. Ezzel lezárult élete 15 éves féléves féléves az Amerikai Egyesült Államok követségén, de továbbra sem élhetett szabadon, hiszen a tudta nélkül a Szentszék által a nevében megfogalmazott előírás szerint semmit nem tehetett, nem mondhatott, ami a magyar egyház életébe közvetlen, vagy közvetett módon való beavatkozás lett volna. Azonban ez életének egy új szakasza, de később láthatjuk majd, azzal hogy rákényszerítették Magyarországot elhagyására, a Párt, az állami, az állambiztonsági szervek nem vették le róla tekintetüket.

Óvári Miklós KB titkár fogta össze 1971-ben Mindszenty József ügyét. Koordinálta az eseményeket, továbbította az Állami Egyházügyi Hivataltól és a Külügyminisztérium Római Nagykövetségéről származó információkat, tájékoztatta az MSZMP KB Politikai Bizottság tagjait. Mind az ÁEH, mind a KÜM a fontos információkat továbbította Óvári Miklós KB titkár felé.

Óvári Miklós MSZMP KB titkár életútja⁶²⁴

Óvári Miklós 1925. augusztus 24-én született Soroksáron. Magyar politikus, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának titkára, országgyűlési képviselő. Óvári Miklós apja Manninger Károly kiugrott katolikus pap, majd gimnáziumi tanár, anyja mosónő volt. Tíz testvérből öccsével ketten maradtak életben a nehéz körülmények miatt.

Értelmiségi családban született. A négy elemi kijárása után a kispesti állami Deák Ferenc gimnáziumban, az első osztályt követően a pestszentlőrinci állami gimnáziumban folytatta tanulmányait 1939-1943 között. Tehetséges volt, a nehéz viszonyok között is a pestszentlőrinci gimnázium mintadiákja. Az érettségét 1943-ban tette le, és a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára iratkozott be. Magyar, német, latin, olasz szaktantárgyakat választva lett 1943-tól az Eötvös József Collegium tagja. 1948-ban történelem szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1945-ben lépett be a Magyar

⁶²³ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 563. ö. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottság 1971. szeptember 7-i ülése. 40-41.

⁶²⁴ *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához.* Szerk.: Nyíró András. Interart Stúdió, Budapest, 1989. 303-304.

Kommunista Pártba, a Magyar Dolgozók Pártja, majd az MSZMP tagja volt. Az egyetemi tanulmányai befejezése után az MDP hat hónapos pártiskoláján, majd 1954-ig az MDP Pártfőiskolán tanított olasz nyelvet és történelmet. 1954-ben lett a Moszkvai Állami Egyetem aspiránsa; 1956-ban kandidátusi fokozatot szerzett. '56 őszén megszakította oroszországi aspirantúráját – nem vágyott aktív szerepre a forradalmi állapotok között, viszont nem voltak hírei itthon maradt feleségéről és két kicsi gyerekéről. Hazajövetelét követően az MSZMP KB Pártfőiskola tanára 1957-1958-ban. 1958-ban került be a pártirányításba, májusban áthelyezték a pártközpontba, előbb az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályon az elméleti csoport politikai munkatársa, majd alosztályvezetője, 1960. februártól osztályvezető-helyettese. 1961. februártól a Tudományos és Kulturális Osztály osztályvezető-helyettese, miután 1963 decemberében kettévették az osztályt, az akkor létrehozott Kulturális Osztályon osztályvezető-helyettesként dolgozott. 1966. december 3-án összevontak három osztályt és az így létrejött Tudományos, Kulturális és Köznevelési Osztály osztályvezetője lett 1970. november 28-ig.

1970. november 28-án (a X. kongresszus után) a Központi Bizottság hét tagú Titkárságot választott, újráválasztotta a korábbi hat titkárt, az új KB titkár Óvári Miklós lett. Ugyanezen a napon a PB és a Titkárság együttes ülésén kialakították a Titkárság belső munkamegosztását. Ennek alapján: Kádár János, első titkár felügyelte a Központi Bizottság Irodáját, Óvári Miklós az Agitációs és Propaganda Osztályt felügyelte és Pullai Árpádtól átvette az ideológiai KB titkári feladatot. 1974. március 20-ig látta el ezt a feladatot, ugyanis az MSZMP KB március 19-20-i ülésén felmentették Aczél Györgyöt és helyette Óvári kapta meg a kulturális területek felügyeletét. Ideológiai és kulturális, majd ideológiai KB-titkár 1977. március 28. – 1985. március 28. között. Az MSZMP XIII. kongresszusán, amely 1985. március 25–28. között zajlott, bár az MSZMP KB Titkárság tagja maradt, elvesztette ideológiai KB-titkári tisztét, ezzel együtt bizottsági és munkaközösségi elnöki posztját, csupán a KB Irodájának vezetője lett, amit 1988. június 14-ig töltött be.

A KB Agitációs és Propaganda Bizottsága tagja 1966-tól, elnöke és Kultúrpolitikai Munkaközössége elnöke 1974 – 1985 között. 1962. november 24-től 1966. december 3-ig az MSZMP Központi Bizottságának póttagja, 1966. december 3-tól 1988. május 22-ig tagja, 1975-től 1988-ig a Politikai Bizottság tagja volt. Országgyűlési képviselő volt 1979. június 10-étől 1988. június 29-i lemondásáig. Előbb Budapest 28. számú, 1980. június 8-án Budapest 29. számú egyéni választókerületében került megválasztásra, majd 1985. június 8-án az országos listáról jutott be a törvényhozásba. 1985-től 1988. októberig az országgyűlési pártbizottság titkára.

Az 1988. májusi pártértekezleten kiszavazták a tisztségeiből, nem választották be a KB tagjai közé, így PB tag sem maradhatott, és a KB titkári feladata is megszűnt, nyugállományba helyezték. 1988. júliusban tagja lett az MSZMP KB Tudománypolitikai Bizottságnak.

Aczél György mellett a magyar kulturális élet egyik irányítója, bár mindvégig második embere volt, még akkor is, amikor párt hierarchiailag 1974-1982 között felette állt. Műveltsége unikum volt a pártvezetés munkás-paraszt származású köreiből. Jelentős munkái:

Hazafiság és nemzetköziség⁶²⁵, Az MSZMP IX. kongresszusa és az ideológiai munka fejlődése⁶²⁶, Történelem, ideológia, kultúra⁶²⁷.

Milyen anyagok futottak össze Óvári Miklós kezei között?

Óvári Miklós KB titkárnak összefogó szerepe volt Mindszenty József 1971-es ügyében. A párt legmagasabb szintjén, a KB titkárok közül az Agitációs és Propaganda terület felelőseként összefogta ezt az eléggé kacifántos, sokszereplős ügyet. Feladata egyfajta koordináció, az egyes állami intézmények közötti közvetítés volt. Minden információ befutott hozzá és ezt továbbította a többi állami szervnek. A római nagykövetség információit, rejtjel táviratait ugyanúgy megkapta, mint az Állami Egyházügyi Hivatal jelentéseit, összefoglalóit és a Belügyminisztérium anyagait. A római nagykövetségről a Külügyminisztériumba, vagy fordítva küldött rejtjel táviratok címzettje Óvári Miklós volt. Ezekből állította össze a PB tagjai számára a tájékoztatókat. Minden iratot, melyet megküldtek neki, szignójával látott el. A levéltári dokumentumokból nem derül ki, de joggal feltételezhetjük, hogy minden fontos információról személyesen beszámolt az elsőszámú politikai vezetőnek, az MSZMP KB első titkárnak, Kádár Jánosnak. Az „Óvári-gyűjtemény” Mindszenty római, majd bécsi letelepedésének, az 1971. szeptember 29-e utáni időszak történéseinek egyfajta lenyomata, hiszen Mindszentyvel kapcsolatos eseményekről, információkról kapott tájékoztatást. Sőt az egyes megyékben hallható hangulatról is készítettek információs jelentést.

1971. június 29-én készített Óvári Miklós egy Tájékoztató a Politikai Bizottság tagjainak című összefoglalót, melyben Mindszenty József ügyében az 1971. június végi eseményeket, különböző egyházi személyek magyarországi látogatását és Mindszentyvel való tárgyalását, az Állami Egyházügyi Hivatal Vatikánnal folytatott tárgyalását foglalta össze.⁶²⁸ Ezt követően az MSZMP KB Politikai Bizottság 1971. július 27-i ülését megelőzően kapott anyagot Katona Istvántól, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály vezetőjétől, Miklós Imrétől, az ÁEH elnökétől. Az MSZMP KB Politikai Bizottság 1971. július 27-i döntésének értelmében Kállai Gyula, Ilku Pál és Miklós Imre július 29-én találkoztak Beresztóczy Miklós és Várkonyi Imre békepapokkal, országgyűlési képviselőkkel, Ijjas József és Brezanóczy Pál érsekekkel, akiknek tájékoztatást adtak Mindszenty József helyzetének, ügyének fejleményeiről.⁶²⁹

Óvári Miklós által összegyűjtött Mindszenty Józsefre vonatkozó anyag egyik gyöngyszeme Mindszenty József 1971. október 31-én Bécsben kelt levele, melyet Korom Mihály igazságügy miniszternek küldött el, ebben így írt: *„Pár nap múltán, hogy hazámat elhagytam, értesültem, hogy rendszerük amnesztiát küldött utánam.*

Ezt az amnesztiát, ahogy 15 év alatt nem kértem és nem fogadtam el, most is visszautasítom azzal, hogy a justizmord jóvátétele csak a rehabilitáció lehet és semmi

⁶²⁵ ÓVÁRI Miklós: *Hazafiság és nemzetköziség*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1968.

⁶²⁶ ÓVÁRI Miklós: *Az MSZMP IX. kongresszusa és az ideológiai munka fejlődése*. MSZMP Politikai Főiskolája, Budapest, 1969.

⁶²⁷ ÓVÁRI Miklós: *Történelem, ideológia, kultúra. Válogatott beszédek, cikkek*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1980. Budapesten hunyt el 2003. május 10-én.

⁶²⁸ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ö. e. 10-13.

⁶²⁹ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ö. e. 29-31.

más.”⁶³⁰ Egy ilyen levelet, amelyet Mindszenty József Korom Mihály igazságügy miniszternek írt, nyilván maga a címzett válaszolt meg. Azonban a levél tartalma, és sokkal inkább írójának személye érdekes reflexet indított el a pártállami vezetésben. Nem tudjuk, hogy az Igazságügyi Minisztériumban milyen utat járt be a levél, de tudjuk, hogy a legfelsőbb pártvezetés hogyan reagált. Másfél hónapig csönd, majd 1971. december 23-án Kádár János feljegyzést készített Óvári Miklós részére, hogy hogyan járjon el Korom Mihály igazságügy miniszter és gyakorlatilag elküldte a levéltervezetet, aminek elküldését javasolta. Ezt írta Kádár: „Bíboros Úr! Tudatom, hogy az Ön, 1971. október 31-én kelt levele címemre megérkezett, s arra a következőkben válaszolhatok:

Ön az Apostoli Szentszék és a Magyar Népköztársaság kormánya közötti megállapodás eredményeként hagyhatta el Magyarországot. Az ország törvényei értelmében Önt illetően ez csak oly módon vált lehetségessé, hogy az illetékes hatóságok a személyére vonatkozó hatályos bírósági ítélet és ügyészégi megkeresés tárgyában kegyelmet gyakoroltak.”⁶³¹

Eljárási javaslata a következő volt Kádár Jánosnak: „1/ Komócsin és Korom elvtársakkal véglegesítsék a válasz szövegét.

2/ A levelet postán, közvetlenül, ajánlva küldjék el Mindszentynek bécsi címére.

3/ Mindszenty levelének és az arra küldött válasznak a másolatát – a szokott, hivatalos úton – adják át a Vatikán egy illetékesének.

4/ Ajánlanám, hogy a magyar püspöki kar elnökét – célszerű módon – ugyancsak tájékoztassák a levélváltásról s annak tartalmáról.”⁶³²

Ezt követően a gyertyafényes, díszgömbös fenyőfa-ünnep eltelt, majd 1971. december 27-én Korom Mihály igazságügy miniszter szó szerint megegyező levelet küldött Mindszentynek, ahogy azt Kádár János megírta neki.⁶³³ Két nap múlva miniszteri fejléces papíron tájékoztatta Óvári Miklóst az elvégzett feladatokról. A tájékoztatás ezt tartalmazta: „Mindszenty József ügyében megbeszélésünk szerint a következő intézkedéseket tettem:

1./ Mindszentynek a választ mai napon postán, közvetlenül, ajánlva elküldtem Bécsbe.”⁶³⁴

2./ Megbeszéltem Miklós⁶³⁵ és Nagy János elvtársakkal, hogy:

a/ Mindszenty hozzám küldött levelének és az arra adott válasz másolatát római nagykövetségünk hivatalos úton átadja, vagy Casarolinak, vagy annak, aki a Magyar Kormány és a Szentszék közötti megállapodást aláírta.

b/ Miklós elvtárs e héten még tájékoztatást ad a magyar püspöki kar elnökének a levélváltásáról, illetve annak tartalmáról

c./ Bécsi nagykövetségünket a Külügyminisztérium a két levél tartalmáról tájékoztatja.”

Mellékelten visszaküldöm:

1./ Kádár János elvtárs feljegyzését,

2./ Mindszenty hozzám küldött levelének másolatát

3./ Mindszentynek küldött válaszm másolatát

4./ A levél elküldését igazoló feladóvevényt.”⁶³⁶

⁶³⁰ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ö. e. 149.

⁶³¹ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ö. e. 147.

⁶³² MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ö. e. 147-148.

⁶³³ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ö. e. 143.

⁶³⁴ Sic! Postán. Óvári Miklósnak elküldte az ajánlott levél feladóvevényét Korom Mihály. MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ö. e. 146.

⁶³⁵ Miklós Imre, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke.

Ahogy 1949-ben Rákosi Mátyás iránymutatása alapján született Mindszenty József bírósági perében az ítélet, így történt 22 évvel később is. Akkor a kommunista diktatúra másik vezére, Kádár János járt el hasonló módon. Ő mondta tollba, írta elő az „ítéletet”, a levelet, melyet aztán Korom Mihály miniszter küldött el Mindszenty Józsefnek. Kádár János Óvári Miklós közvetítésével küldte el az igazságügy miniszternek azt a szöveget, amit aztán ő változtatás nélkül küldött el Mindszenty Józsefnek.

Óvári Miklós iratai között fennmaradt Mindszenty 1971. adventjén készült és küldött körlevele⁶³⁷, a Welt am Sonntagnak adott interjúja⁶³⁸. Ez már kiverte a pártállam egyházakat felügyelő szervénél a biztosítékot. Miklós Imre ÁEH elnök levélben kérte Bényi József római nagykövetet, hogy sürgősen, személyesen közölje Casarolival az alábbi üzenetet: *„Sajnálattal állapítjuk meg, hogy Mindszenty bíboros legutóbbi cselekedeteivel és nyilatkozataival a Szentszék és a Magyar Kormány között 1971. szeptember 9-én aláírt megállapodást sorozatosan megsérti /például a »pásztorlevél«, a Welt am Sonntagnak adott nyilatkozat/. Nem cáfolt sajtóközlemények szerint ezt a tevékenységét a jövőben is folytatni kívánja.*

Ezért a Magyar Kormány megbízásából – mint az egyik aláíró fél – szükségesnek látom felhívni a Szentszék figyelmét Mindszenty bíboros magatartásának és tevékenységének nem kívánatos következményeire.

*A kialakult helyzet, és az esetleg várható fejlemények miatt kérem tájékoztatásukat arról, hogy a Mindszenty bíboros ügyében létrejött megállapodás betartása érdekében a Szentszék milyen intézkedéseket kíván foganatosítani?”*⁶³⁹

Bényi József római nagykövet ezt jelentette: *„A levelet Casaroli érsek érzések kimutatása nélkül olvasta el. Közöltem vele, az azokban foglaltakhoz nincs hozzátennivalóm, de szívesen veszem az ő esetleges véleményét.*

Casaroli elmondta: Még az első budapesti útja során, amikor Mindszenty ügyről a magyar illetékesekkel megbeszélést folytatott, azt az álláspontot képviselte és a Vatikán nézete ebben a kérdésben azóta sem változott, hogy a kardinális rehabilitálása az ügy jobb megoldását tenné lehetővé. Mindszenty lépése emberi szempontokból érthető, hiszen még a bíróságok előtt is a vádlottak túlnyomó többsége ártatlanságát igyekszik bizonyítani. Mindszenty-vel annak idején folytatott beszélgetései világossá tették számukra, hogy a kardinális ragaszkodik a rehabilitáláshoz, és elutasít minden más megoldást. Prantner elvtárs azonban közölte, hogy a rehabilitáció lehetetlen. Amikor szóba került, hogy Mindszenty ez ellen tiltakozni fog, Prantner elvtárs azt kötötte ki, hogy ezt nem teheti nyilvánosan. Mindszenty mostani levele ezzel nincs ellentétben. A Pápa szintén a rehabilitálás szorgalmazását kérte tőlük, de azután, mint egyedüli lehetséges megoldást fogadta el a magyar javaslatot, szerinte nem történt lényeges dolog a Mindszenty kérdésben, nincs szó az egyezmény megsértéséről. Nem tudja, hogy Cheli a kardinális elutazása előtt milyen mértékben tájékoztatta arról, hogy kegyelmet kap, de nem kerül sor a rehabilitációra. Valószínű, hogy Mindszenty ez ügyben nem kapott kellő információt. Nyilván Cheli abból indult ki, hogy a kardinálissal folytatott korábbi tárgyalások egyértelműen választ adtak Mindszenty hajthatatlanságára. A Vatikán nem tudott a Mindszenty levél elküldéséről. A

---

⁶³⁶ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ó. e. 144-145.

⁶³⁷ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ó. e. 154-158.

⁶³⁸ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ó. e. 159-162.

⁶³⁹ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ó. e. 164.

magyar igazságügy miniszter levelét a körülmények ismeretében pontosnak és korrektnek tartja. Számukra mindig világos volt, hogy Mindszenty hű az egyházhoz és a pápához, de olyan önálló, és a világtól hosszú ideig elszakadva élt idős ember gondolataival és cselekedeteivel számolniuk kell, amelyek jelentős kapcsolatokkal terhesek. Ez szerepelt a pápai döntést megelőző előterjesztésben és tudják, hogy a jobboldal, az emigráció esetleg igyekszik központi személlyé tenni. Arra a következtetésre, hogy politikai személyiséggé tenni – egyetértően bólintott. Nem közömbösek azonban e tekintetben. Például az elmúlt napokban Mons. Cheli titkos megbízással Bécsben járt. Ő beszélgetésünk napjának reggelén beszélt Mons. Rossival, a bécsi nunciussal. Megnyugtató jelentéseket kapott. A különböző újságok cikkei ezekből kitűnően kitalálások, vagy felnagyítások. Még mindig reménykedik abban, hogy a kardinális kiutazása utáni érdeklődés lanyhul és – egyes alkalmak kivételével – fokozatosan feledésbe merül.

Ők hosszabb távon nézik kapcsolatainkat. Készek most is előre lépni. Sajnos néha félreértések okoznak zavart. Kaptak Ijjas érsektől levelet, amelyben olyan feltételezés szerepel, mintha a Vatikán elveszítette volna érdeklődését bizonyos tisztségek betöltése kapcsán. Holott azért nem tettek lépést, mert a magyar kormány állásfoglalását várták. E kérdésekben hajlandók előrehaladni. Kérte, segítsek megmagyarázni, hogy az évtizedekre szóló politika ne szenvedjen vereséget nem lényeges események miatt. Nem személyesen aggódik e politika sorsáért, a politika végrehajtói ügyis változnak időnként, de minden jobboldali támadás ellenére ez a politika tényleges és kölcsönös érdeket fejez ki. Nagyon bizalmasan mondotta nekem, neki is eszébe jutott már, hogy feladja a küzdelmet, de másnap mindig a folytatás mellett döntött. Biztonságot az ad neki, hogy e politikában egyetértenek a pápa és az „egyház kormányának» legfontosabb személyiségei. A Mindszenty kapcsán létrejött egyezményt kívánják tartani és az általa közöltek is tanúsíthatják, hogy nem zárják ki nehézségek jelentkezését, de igyekeznek azokat elhárítani. Adott esetekben intézkedni is fognak.

Közöltem Casaroli érsekkel, hogy tájékoztatását továbbítom Budapestre. Az újévi jókívánságai megismétlése során kérte, tolmácsoljam a magyar kormánynak és a magyar népnek legjobb kívánságait. Megemlítette, hogy Miklós Imre elvtárstól újévi üdvözlöt kapott, a sajátját már korábban elküldte Miklós elvtársnak.⁶⁴⁰

Sajtótörténeti szempontból is nagyon izgalmas az Óvári anyag, ugyanis az őrzési egység második felében a 237. oldaltól az MTI korabeli sajtóhíreit, különböző külföldi sajtóügynökségek Mindszenty József tevékenységével, utazásaival kapcsolatos jelentéseit, sajtóanyagainak kivonatait találhatjuk, de éppúgy összegyűjtötték Mindszenty 1971-es Magyarországról való távozásáról, és ennek nemzetközi sajtóvisszhangjáról tudósító sajtó megnyilvánulásokat is. Minden jelentősebb városból küldtek tudósítást, hogy az adott helyen milyen visszhangot váltott ki távozásának híre.

Mindszenty Józseffel kapcsolatos, Óvári Miklós által összegyűjtött dosszié is jól mutatja, hogy a pártállam minden fontos ügyet megfelelően dokumentált, nyomon követett és a megfelelő emberek felügyelete, ellenőrzése alatt tartotta.

Mindszenty József 1971. szeptember 29-én elhagyta az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségét és Rómába ment. 1971. október 23. Mindszenty Rómából Bécsbe költözött.

⁶⁴⁰ MNL OL M-KS 288. f. 51. cs. 2. ö. e. 172-174.

Az elkövetkező három és fél év az emigrációban élő magyarok látogatásával, lelkipásztori feladatokkal és Emlékiratainak megjelentetésével telt. Azonban ez már egy más élethelyzet és ebben az időben már az állambiztonsági szervek hírszerzői követték minden cselekedetét.

Szabó Csaba:

Mindszenty József bíboros a budai várban, 1956⁶⁴¹

Minden ember életében vannak ismétlődő pillanatok. Mindszenty József bíborost hét évvel a letartóztatását (1948. december 26.) követően, 1955. november 2-án átszállították a Nógrád megyei Felsőpeténybe, ahol az Almássy család egykori kastélyában a külvilágtól elzárva tartották. Az esztergomi érseket talán nem is lepte meg, hogy 1956. október 30-án az őrzésével megbízott ÁVH-sok forradalmi bizottságot választottak, és közös döntéssel megszüntették őrzését.⁶⁴² Miután a bíboros ily módon szabaddá vált, megérkezett a rétsági páncélos tiszthelyettes kiképző ezred különítménye, hogy magával vigye Mindszenty Józsefet a biztonságos rétsági laktanyába.

A helyzet kísértetiesen emlékeztetett a tíz évvel korábban történetekre, amikor is Mindszenty József, akkor még veszprémi püspök Sopronban raboskodott. Az őt őrző nyilasok 1945. március 28-án posztjukat feladva elmenekültek, de a várost a Vörös Hadsereg katonái csak három nap múlva, április 1-jén foglalták el. „Engem senki sem szabadított fel, hanem a menekülő karhatalom felejtett itt” – emlékezett vissza később Mindszenty József.⁶⁴³

A bíboros felsőpetényi szabadulásáról és budapesti tevékenységéről, mielőtt 1956. november 4-én menedékjogot kapott volna az Amerikai Egyesült Államok követségén, monográfia áll az érdeklődők rendelkezésére.⁶⁴⁴ Ugyanakkor nem érdektelen egy tanulmány keretében részletesebben is bemutatni Mindszenty József 1956 októberében és novemberében Budapesten, a Budai várban szabadon töltött napjait, mielőtt magára vette élete egyik nagy keresztjét.

Már a forradalom első napjaiban széles körben felvetődött a bíboros kiszabadításának igénye. Nemcsak a budapesti utcákon fogalmazták meg, hogy mennyire fontos lenne, ha Mindszenty József bekapcsolódna a forradalmi eseményekbe.⁶⁴⁵ A felsőpetényiek már október 28-án eredménytelenül kérték az Almássy kastélynál a bíboros szabadon bocsátását. Másnap délután Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke érkezett Felsőpeténybe azzal a megbízással, hogy az érseket biztonságosabb helyre szállítsa, de Mindszenty ellenállása miatt a dolga végezetlenül távozott.⁶⁴⁶ A Legfőbb Ügyészségen is napirenden volt a bíboros helyzete. Október 30-ról 31-re virradó éjszaka a Legfőbb Ügyészség forradalmi

⁶⁴¹ Jelen tanulmány egy átdolgozott, bővített másodközlés. Első megjelenése: *Mindszenty József szabadon töltött napjai 1956-ban*. In OKVÁTH Imre: (szerk.): *ÁVH – Politika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2007. 223–234.

⁶⁴² *A magyar forradalom és szabadságharc a hazai rádióadások tükrében*. 208. (1956. október 31-i adás.), továbbá MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 416–417.

⁶⁴³ Uo. 55.

⁶⁴⁴ TYEKVICSKA Árpád: *A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinskás-Pallavicini Antal a forradalomban*. Budapest, Századvég Kiadó, 1956-os Intézet, 1994. Továbbá meg kell említeni még két jelentősebb összefoglaló munkát, részletes irodalmi tájékoztatóval: MÉSZÁROS István: *„Állok Istenért, egyházért, hazáért” Írások Mindszenty bíborosról*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2000; BALOGH Margit: *Mindszenty József*. Budapest, Elektra Kiadóház, 2002.

⁶⁴⁵ A forradalom és a szabadságharc eseményeit hű krónikásként követő Zimándi Pius atya összegyűjtötte a falragaszok, rölapok szövegeit, minden lehetséges írásos és szóbeli információt, a napi beszélgetéseket, még a vicceket is. A premontrei szerzetes is megemlítette könyvében, hogy a budapesti emberek közül egyre többen éltették Mindszenty Józsefet, követelték szabadon bocsátását. ZIMÁNDI Pius: *A forradalom éve. Krónika 1956-ból*. Budapest, Századvég Kiadó, 1956-os Intézet, 1992. 206, 208.

⁶⁴⁶ BALOGH, 2002. 272.

bizottmányának tagjai értesítést kaptak, hogy Mindszenty Józsefet Felsőpetényben magára hagyta az Államvédelmi Hatóság őrszemélyzete. Az értesülést a polgári ügyészek megosztották a katonai ügyészekkel (a Legfőbb Ügyészség katonai főosztályának munkatársaival) is, akik elhatározták, hogy Mindszentyért küldenek egy személyautót és Budapestre szállítják. Felhívták Rétságot, ahonnan azt a választ kapták, hogy a bíboros nem kíván katonai ügyészekkel tárgyalni.⁶⁴⁷ Vezető politikusok és a külföldi sajtó is szorgalmazta a bíboros szabadon bocsátását.⁶⁴⁸ Tildy Zoltán 1956. október 30-án fogadott a parlamentben egy munkásküldöttséget, az eseményről a Kossuth Rádió is hírt adott. Az államminiszter kijelentette, hogy kíváncsún tartaná, ha Mindszenty József „hercegprímás” [sic!] mielőbb visszatérne Esztergomba és közreműködne a politikai átalakulásban.⁶⁴⁹

Kiszabadulása után a bíboros sokak előzetes félelmére rácsfolva, a fanyalgóknak és a későbbi történetírók egy részének mégis okot szolgáltatott kifogásaik megfogalmazására, óvatos, de tiszta és őszinte szavakkal szólt a jövőről: „ott fogom folytatni, ahol nyolc évvel ezelőtt abba kellett hagynom.”⁶⁵⁰ A börtönének és a házi őrizet sem törték meg a prímást, aki a várakozások ellenére nem székhelyére tért vissza a Börzsönyből 1956. október 31-én. A Pálinkás-Pallavicini Antal vezette rétsági páncélosok kíséretében a fővárosba indult az esztergomi érsek. Útközben mindenütt harangzúgás és tisztelgő, éljenző tömeg fogadta.⁶⁵¹ Október 31-én 10 órakor a Szabad Kossuth Rádió közleményben adta hírül: „Mindszenty József bíboros, hercegprímás, akit kedden a győztes forradalom kiszabadított rabságából, ma reggel 8 óra 55 perckor budai lakására érkezett.”⁶⁵² Miközben Pálinkás-Pallavicini Antal őrnagy két társa kíséretében a parlamentben jelentést tett Tildy Zoltánnak a bíboros útjáról és elhelyezéséről a budai várban, az Úri utcai prímási palotában,⁶⁵³ Mindszenty fogadta az őt felkereső embereket, a hazai és külföldi újságírók népes küldöttségét. Ekkor jelentkezett az érseknél dr. Turchányi (Turcsányi) Albert Egon⁶⁵⁴ nyugalmazott lelkész is, akit a bíboros megkért, hogy legyen a segítségére. A Turchányi Albert Egon ellen folytatott per során a vádlott azt vallotta, hogy amikor értesült Mindszenty József megérkezéséről a várba, azonnal

⁶⁴⁷ Magyar Országos Levéltár (MOL) M–KS 288. f. 30/1957/12. ö. e. MSZMP Központi szervei. Adminisztratív osztály. Legfőbb Ügyészség. 76–84.

⁶⁴⁸ Tildy Zoltán közbenjárásáról Mindszenty József szabadon bocsátása érdekében, a Nagy Imre kormány véleményéről és a külföldi sajtóvisszhangról részletesen ír TYEKVICSKA Árpád, 1994. 6–10.

⁶⁴⁹ KENEDI János: (szerk.): *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9.* Budapest, Századvég Kiadó, Nyilvánosság Klub, 1989. 232. Továbbá, SZALAY Hanna: (szövegeket válogatta): *1956 sajtója. Október 23.–November 4. Válogatás.* Magyar Krónika, Budapest, 1989. 166.

⁶⁵⁰ VARGA László: (szerk.): *1956 A forradalom kronológiája és bibliográfiája.* Budapest, Századvég Kiadó, Atlanti Kiadó, 1956-os Intézet, 1990. 60.

⁶⁵¹ Erről később ő maga is meghatódottan írt emlékirataiban. MINDSZENTY, 1989. 420–421.

⁶⁵² *A forradalom hangja*, 277.

⁶⁵³ TYEKVICSKA Árpád, 1994. 53.

⁶⁵⁴ Turchányi Albert Egon (1894–1969) kihallgatási jegyzőkönyveiben a Turcsányi családnév szerepel, ő maga is így írta alá a vizsgálati és bírósági iratokat. A gimnázium elvégzése után Bécsben a Pázmáneumban tanult, majd hitoktató lett Budapesten. 1931 és 1935 között képviselő, majd Serédi Jusztinián hercegprímás kinevezte segédlelkésznek a Mátyás templomba. 1938-ban közreműködött az Eucharisztikus Világkongresszus megrendezésében. Ebben az évben került a Józsefvárosi templomba segédlelkésznek, ahonnan 1945-ben Kőbányára helyezték. Mindszenty József bíboros 1947-ben áthelyezte a Rezső téri plébániára segédlelkésznek, majd 1948-ban a plébános helyett adminisztrátornak nevezte ki. 1951 nyarán nyugdíjazták. 1952-től a Könyvüipari Minisztérium Játéktervező Intézetében szabadalmi szakértőként dolgozott 1956. október 23-ig, többé nem ment be a munkahelyére. 1956. október 31-én a prímás felfogadta titkárának. November 4-én elkísérte a bíborost az amerikai követségre, ő is megkapta a mentelmi jogot. Később két alkalommal is kiment a városba, november 9-én tartóztatták le, majd 1958. január 10-én életfogytiglani börtönre ítélték. Az 1963-as amnesztiával kiszabadult, haláláig a székesfehérvári papi otthonban élt.

felkereste, hogy lássa és üdvözlje a prímást. A bíboros megismerte és kérte, hogy maradjon mellette.⁶⁵⁵ Valójában Turchányi Albertnak az volt a szándéka, hogy felajánlja szolgálatait Mindszenty Józsefnek. Egy levelet írt a bíborosnak arra az eshetőségre, ha nem tudna a közelébe jutni. A levélben felidézte az 1948. októberi Golgota téri százezres munkásmisét, amelyet Mindszenty celebrált és Turchányi is közreműködött a szervezésben. A nyugalmazott lelkész úgy fogalmazott levelében, hogy „az eltelt nyolc év alatt sem feledkeztem meg Eminenciád intencióiról szerény tevékenységem körében, bármikor kellett is állásomból emiatt kiteve küszködnöm. Sok mindent figyelemmel kísértem s ennek eredményéről Eminenciád talán nélkülözött és sürgősen kívánt áttekintéseket meríthet.”⁶⁵⁶ Turchányi Albert személyiségének elemzése nem tartozik a tanulmány tárgyához, talán csak a forradalom eufóriája íratta a 62 éves nyugdíjas pappal a levelet, talán a nagy események egyik fontos szereplője kívánt lenni. Tény, hogy a letartóztatása után felvett kihallgatási és tárgyalási jegyzőkönyvek ellentmondásaikkal együtt is a legfontosabb dokumentumai a magyar katolikus egyház és Mindszenty József 1956-os szerepvállalásának.

A bíboros 1956. október 31-én kelt levelében köszönte meg a világ katolikus püspökeinek a magyar nemzettel szemben kinyilvánított együttérzésüket: „Mivel a nélkülözés és a szegénység igen nagy, szeretettel kérem a katolikus egyház összes püspökeit, hívják fel híveiket adakozásra és juttassák el adományaikat a Magyar Katolikus Karitáshoz.”⁶⁵⁷ A külföldi katolikus karitász szervezetek valóban több tonnányi gyógyszert, élelmiszert és ruhát küldtek a forradalom napjaiban az egyházi intézményeknek. Néhány segélyszállítmányt, például a Vatikánét is egyenesen Mindszenty József bíborosnak akarták eljuttatni. Még november 8-án is három teherautónyi segély várt belépésre Nickelsdorfban.⁶⁵⁸

A püspökségek mellett számos plébánia és egyházi szervezet vett részt a rászorulóknak segítésében, a segélyek szétosztásában. Az Actio Catholica öt népkonyhát üzemeltetett, naponta 5–600 ebédet osztott ki.⁶⁵⁹

A Szabad Kossuth Rádió riportere október 31-én az esti adásban felfokozott hangulatú tudósításban számolt be a budai prímási palotában szerzett tapasztalatairól: „Tehát láttuk őt, kedves hallgatónk, beszéltünk vele. Készséges, nyugodt mozdulatait, magabiztos hangját nem törték meg a fogság évei. S mindennek bizonyosságául hallgassák meg majd őt magát. – Nem ma! – Holnap esti 20 órás adásunkban közvetítjük a hercegprímás rövid üzenetét a Szabad Kossuth Rádió hallgatóinak!”⁶⁶⁰

A Nagy Imre kormány 1956. november 1-jei kabinetülésén vetődhetett fel első alkalommal, hogy tárgyalni kellene a kiszabadított, de még amnesztiában nem részesített Mindszenty Józseffal, és rá kellene bírni, hogy támogassa a kormányt, a rend helyreállítását.

⁶⁵⁵ Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXV. 4. f. Fővárosi Bíróság. Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai. 4016/1957 (680/1990). Turchányi Albert Egon és társai.

⁶⁵⁶ Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltára (MAL) Mindszenty József irathagyatéka 26. dosszié.

⁶⁵⁷ MAL Mindszenty József irathagyatéka 26. dosszié.

⁶⁵⁸ Turchányi Albert Egon lakásán kapott november 3-án levelet a „Caritas Ungarnhilfe” nevű segélyszervezettől, hogy az osztrák határon belépésre vár három-négy teherautónyi gyógyszer a fővárosi kórházak számára. Turchányi a bíboros tudtával megkísérelt eljutni Nickelsdorfba, de útközben Tatán letartóztatták. Ítélet Turchányi Albert Egon és társai perében. 1958. január 10. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990).

⁶⁵⁹ TOMKA Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés és az ügynökkérdés. 1945–1990.* Budapest, Szent István Társulat, 2005. 110.

⁶⁶⁰ *A forradalom hangja*, 298.

A bíboros rehabilitálásával kapcsolatban nem értettek teljesen egyet a kormánytagok. Nagy Imre szorgalmazta, hogy ne csak a büntetés elengedéséről adjanak ki nyilatkozatot. A miniszterelnök Erdei Ferencsel készített el közösen egy közleményt: a bíboros ellen „1948-ban indított eljárás minden törvényes alapot nélkülözött, az akkori rendszer által ellene emelt vádak alaptalanok voltak”, az „elrendelt jogfosztó intézkedések érvénytelenek, ennek következtében a hercegprímás minden állampolgári és egyházi jogát korlátozás nélkül gyakorolhatja.”⁶⁶¹ A kommuniké szövegébe a miniszterelnök saját kézzel belejavított, majd aláírta. Közlésére sem a sajtóban, sem pedig a rádióban nem került sor.

Ugyanezen a napon, koradélután a kormány nevében Tildy Zoltán államminiszter és Maléter Pál a honvédelmi miniszter első helyettese kereste fel Mindszenty Józsefet az Úri utcában. Mivel ezen a megbeszélésen nem vett részt Turchányi Albert Egon, kihallgatási jegyzőkönyvében is csak arról tudott vallomást tenni, amit Mindszenty később közölt vele a találkozóról.⁶⁶² A bíboros emlékirataiban részletesen beszámolt a kormánytagok látogatásáról. Maléter Pál kedvező benyomást tett a katolikus egyházfőre, de őt Tildy hamar elbocsátotta és négy szemközt folytatták a beszélgetést. Szóba került a prímás rádiószózata, a miniszterelnök-helyettes kérte az esztergomi érsek segítségét, támogatását a nehéz időben. A jogutód nélkül megszüntetett Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) épületének birtokjogát a kormány Mindszenty Józsefre ruházta. Tildy Zoltán beszámolt még az ország súlyos helyzetéről és talán a kimerültségtől, talán a rá nehezedő súlyos terhektől egy pillanatra rosszul lett. Turchányi Albert akkor érkezett meg, amikor a zaklatott államminiszter távozott a bíborostól.⁶⁶³

November 1-jén Mindszenty József rövid rádiónyilatkozatot tett: „Hosszú fogság után szólok a magyar haza valamennyi gyermekéhez. Senkivel szemben nincs gyűlölet a szívemben. Csodálatra méltó hősiesség szabadítja meg most a hazát. A világtörténelemben páratlan ez a szabadságharcunk. Minden dicsőséget megérdemelnek fiataljaink. Hála és imádság az áldozatokért, honvédségünk, munkásságunk, földműves népünk példát mutatott az együttes hazaszeretetre. Az ország helyzete rendkívül súlyos. Napok óta hiányzik az élet folytatásának minden közös feltétele. A legsürgősebben meg kell találnunk a kibontakozást. Most tájékozódom. Két napon belül a kibontakozás útjáról személyes szózatot intézek a nemzethez.”⁶⁶⁴

A katolikus egyházfő nemcsak az ország sorsával, de egyháza helyzetével is kiemelten foglalkozott a forradalom napjaiban. November 2-án találkozott Ordass Lajos evangélikus és Ravasz László református püspökökkel, és áttekintették az ország politikai, vallási, egyházi helyzetét. Ugyanezen a napon Mindszenty József szűkebb körű püspökkari értekezletre magához kérte Grösz József kalocsai érseket, Shvoy Lajos székesfehérvári és Pétery József váci püspököket. A megbeszélés eredményeként felszólította az ordináriusokat, hogy egyházmegyéikben minden békepapot helyezzenek el a vezető pozíciókból, és a joghatóságuk alá tartozó békepapokat azonnal rendeljék vissza egyházmegyéikbe.⁶⁶⁵ A rendelkezés első felét a püspökök egy része már a forradalom első napjaiban önként teljesítette, majd az 1956.

⁶⁶¹ MOL XX-5-h. Nagy Imre és társai. Vizsgálati iratok 8. kötet 104.

⁶⁶² Turchányi Albert 1957. január 24-i kihallgatási jegyzőkönyve. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990).

⁶⁶³ Uo. valamint MINDSZENTY, 1989. 435–436.

⁶⁶⁴ *A forradalom hangja*, 361.

⁶⁶⁵ MINDSZENTY, 1989. 435.

november 2-ai intézkedést követően minden főpap elbocsátotta az aulából a kompromittált békepapokat.⁶⁶⁶

November 2-án Mindszenty József utasította Turchányi Albertet, hogy a kormány által a katolikus egyház számára kiutalt Pasaréti úti ÁEH villát foglalja le. A bíboros körültekintően kívánt eljárni. Kérte titkárát, hogy vegyen maga mellé néhány papot és lehetőleg egy katonaviselt embert is, hogy minden rendben történjék. Arra nézve is világos utasítást adott a prímás, ha az ajtók zárva lennének. Fel kell őket törni, úgy kell eljárni, „mintha a sajátunkról lenne szó”. Meg kellett szerezni a kulcsokat és az „irattár személyi vonatkozású részét”, azt Budára kellett szállítani, az épületet pedig további behatolástól meg kellett óvni.⁶⁶⁷

Felvetődik a kérdés, hogy jogszerűen járt-e el a bíboros, hiszen később a Turchányi-pernek is egyik fő vádpontja éppen az ÁEH épületének „kirablása” volt, de 1957 után Mindszenty József ellen is kihasználta a kádári propaganda, hogy az épületet önkényesen foglalták le és törték fel az irattárat. Valóban nem került még elő írásos bizonyíték arra nézve, hogy a Nagy Imre kormány kiutalta volna az esztergomi érseknek az Állami Egyházügyi Hivatal épületét. Turchányi Albert Egon egyik kihallgatása során a feltett kérdésre, hogy Tildy Zoltán vagy Maléter Pál adtak-e Mindszenty Józsefnek írást a kiutalásról, azt vallotta, hogy írásról nem tud, de a november 3-i rádiószózat után szem és fültanúja volt annak, hogy Tildy kijelentette, az épület a kormány döntése alapján került az esztergomi érsek joghatósága alá.⁶⁶⁸ A Mindszenty hagyatékban található egy kéziratos levéltervezet, amelyet a bíboros 1957. október 4-én fogalmazott. Ebben egyértelműen arról ír, hogy „az Állami Egyházügyi Hivatalt a Nagy-Kádár kormány megszüntette 1956. október 30–31-én. [...] a törvényes Nagy-Kádár kormány által elismert hivatalos pecsétes, aláírt határozatban a felszabadult épületet kiutalta az AC Katolikus Egyetemista és Ifjúsági csoportjának céljára azonnali hatállyal.”⁶⁶⁹ Nem lehet tehát kizárni, hogy Tildy Zoltán és Maléter Pál november 1-jén valamilyen hivatalos írással adta át az ÁEH épületét Mindszentynek, vagy a bíboros szerzett később valamilyen határozatot, de ennek egyelőre nincsen nyoma. Az irat hiányán természetesen nem is lehet meglepődni a korabeli zavaros állapotok miatt. Az is elképzelhető, hogy az államminiszter csak szóban erősítette meg a magyar katolikus egyház vezetőjét az ÁEH épülete feletti birtoklásban.

Az Állami Egyházügyi Hivatal épületének Mindszenty József nevében történő lefoglalására november 3-án került sor. Az akcióban Turchányi Albert segítségül hívta Németh János bazilikai káplánt és a Hittudományi Akadémia három hallgatóját, valamint Lieszkovszky Pál volt huszár alezredest. A csoportot a Mindszenty József védelmére rendelt rétsági páncélosok közül hárman biztosították (Galajda Béla, Tóth József és Vajtai Gyula)⁶⁷⁰. A Szent István Bazilikánál a Honvédelmi Minisztériumból odarendelt további hat-nyolc katona csatlakozott hozzájuk. A tehergépkocsi, amin elindultak, útközben lerobbant, ezért egy kölcsönkért autóval folytatták az utat. Az ÁEH épületénél fiatalokat találtak, akik a kerületi tanács határozatára hivatkozva akarták birtokba venni az épületet. Turchányi Albert Egon

⁶⁶⁶ SZÁNTÓ Konrád: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*. Miskolc, Szent Maximilian Lap- és Könyvkiadó, 1992. 100–101.

⁶⁶⁷ Turchányi Albert 1957. január 30-i kihallgatási jegyzőkönyve. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990).

⁶⁶⁸ Turchányi Albert 1957. június 5-i kihallgatási jegyzőkönyve. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990).

⁶⁶⁹ MAL Mindszenty József irathagyatéka 30. dosszié.

⁶⁷⁰ Az ő sorsukra nézve lásd TYEKVICSKA Árpád, 1994. 128. és 144. Galajdát és Vajtait három évi, Tóthot egy évi börtönre ítélte elsőfokon a katonai bíróság. Az ítéletet másodfokon is helybenhagyták.

vallomásában elismerte, hogy az egyik egyetemista fiatal be is mutatta neki a tanács végzését, amely a „Közgazdasági Forradalmi Csoport” javára rendelkezett. A Turchányival érkezett katonák segítségével birtokba vették az épületet. Előkerült egy ÁEH-s tisztviselő (Telepó Sándor), aki kalauzolta őket az épületben. A ráccsal lezárt irattárat feltörték. Az irattárban az iratszekrényt is feltörték, de egy, a falba épített trezorral nem boldogultak. Erre lakatost hívtak, aki fűróval felnyitotta a lemezszekrényt, amiből előkerültek az épület másolati kulcsai. A kispapok közben elkezdték összepakolni az irattárat. Néhány papírsákot találtak, amelyek összetépett iratokkal voltak megtöltve. Kiszórták a tépett papírt és az ép iratokat rakták a zsákokba. Közben az épületben egy idegen fiatalokból álló csoport azt hangoztatta, hogy államvédelmisek bujkálnak a hivatalban és azt követelték, hogy ellenőrizzék a kongruafolyósítást, mert a békepapok dupla és tripla fizetést kaptak. Az ÁEH-s tisztviselő megmutatta Turchányiéknak a gazdaságisok irodahelyiségét, ahol két tisztviselő éppen a kongruakartonokkal dolgozott. Turchányi Albert és Német János ismert békepapok kartonjaiból megállapították, hogy a vád hamis, a békepapok sem kaptak kiemelt juttatást az Állami Egyházügyi Hivatalon keresztül. A papok megnyugtatták a fiatalokat, hogy nincsenek az épületben államvédelmisek, akik azzal mentek el, hogy ezt még ellenőrzik. Kint az épület előtt az ÁEH szolgálati autóját kezdték el követelni, de a garázs üresen állt. Semmiféle atrocitás nem történt, senkinek nem esett bántódása. A nagy jövés-menésben eltűnt egy boríték 260 forinttal. Az irattári iratokkal és az ÁEH kulcsaival visszatértek az Úri utcába. Este Lieszkovszky is megérkezett azzal a fiatalemberrel, aki azt a forradalmi csoportot képviselte, amelyik számára a tanács kiutalta az ingatlant. Mindszenty József mindkettejüket fogadta. A fiatalember lemondott az épületről a katolikus egyház javára, a volt huszár alezredes pedig jelentette a bíborosnak, hogy a gondnok segítségével az épületet este rendben bezárták. A primás ezután úgy rendelkezett, hogy tíz kispap költözzék az ÁEH épületébe,⁶⁷¹ de másnap erre a szovjet invázió miatt már nem került sor. Az ÁEH épületéből elszállított iratokat (4 papírsák, 8 csomó, 3 iratrendező és egy vaskazetta kulcsokkal) a BM szervek 1956. november 25-én a budavári primási palotában megtalálták és visszaszolgáltatták a hivatalnak.

Horváth János ÁEH elnök az eseményekről készített rövid jelentése alátámasztja Turchányi vallomását.⁶⁷²

Később a Turchányi Albert Egon, mint elsőrendű vádlott ellen lefolytatott perben 17 ítélet született. A periratok kiváló forrásai az 1956-os eseményeknek, az emberi helytállásnak és néha a gyengeségnek is.⁶⁷³

Mindszenty József november 3-án még stilizálta, kiegészítette beszédvázlatát, és este negyed nyolckor találkozott Tildy Zoltán államminiszterrel a parlamentben. A mintegy 25 percig tartó négy szemközti megbeszélésük után együtt mentek át az országházban kialakított rádióstúdióba, ahol Mindszenty József nyolc órakor élő adásban felolvasta a kommunista propaganda által később alaposan félremagyarázott és azóta is gyakran félreértett beszédét. Az adás végeztével Tildy Zoltán kifejezte a primásnak a nemzet háláját, majd behívta

⁶⁷¹ Turchányi Albert 1957. március 28-i önvallomása. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990).

⁶⁷² Horváth János 1956. november 30-án kelt jelentése. MOL XIX-A-21-a-246/1956. Állami Egyházügyi Hivatal, Elnöki iratok.

⁶⁷³ Az elsőfokú ítélet, 1958. január 10-én kelt, a Legfelsőbb Bíróság ítélete 1958. november 3-án. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990).

dolgozószobájába, ahol röviden beszámolt a szovjet csapatok magyarországi előrenyomulásáról érkezett újabb hírekről. Mindszenty rövidesen elbúcsúzott, és titkárával, Turchányi Egon Alberttel és a védelmükre rendelt rétsági páncélosokkal visszaindult a budai várba, az Úri utca 62. szám alatti primási szállásra.⁶⁷⁴

Mindszenty József november 3-ai rádiószózata a 20. század leginkább vitatott politikai megnyilatkozásai közé tartozik. Történelemtanárok, történészek generációi szocializálódtak egy olyan társadalmi rendszerben, amelyben a bíboros 1956-os szavait és tetteit teljesen félreértették, félremagyarázták. Ennek hatására máig sem tisztázott kellőképpen a primás szándéka, sem pedig maga az 1956-os rádiószózat. Továbbra is elvárható az alapos elemzés, talán erre a legméltóbb alkalmat éppen a forradalom és szabadságharc 50. évfordulója kínálja.

November 4-én hajnalban azzal ébresztették fel Mindszenty Józsefet, hogy Tildy Zoltán sürgősen várja a parlamentben. A primás kérte, hogy értesítsék a közelben lakó Turchányi Albertet, és menjen be ő is utána a parlamentbe. A nyugalmazott lelkészért, „érseki titkáráért” fél hétkor érkezett autó, gyorsan összeköltött és elindult az országházba.⁶⁷⁵

A bíboros később így emlékezett vissza: „November 3-án a parlamentben elmondott rádiószózatom után fáradtan értem haza. Éjfél után jár már az idő, mikor ledőlök. Kevés ideig pihenhetek csak, mert Tildy helyettes miniszterelnök titkára sürgősen visszahív a parlamentbe. A telefonon azt is közli, hogy a szovjet csapatok megindították a támadást és tüzet nyitottak a fővárosra.”⁶⁷⁶ A parlamentben a primást általános fejtelenség fogadta. Nagy Imre és miniszterei már eltávoztak. Csak Tildy Zoltán, Bibó István és B. Szabó István államminiszterek, valamint Vas Zoltán próbáltak a káoszban valamit tenni.

Ezen a ponton egy újabb emberi sorsot kapcsolt be a történelem az eseményekbe. 1956. november 4-én hajnalban Nagy Kálmán (1909–) nyugállományú alezredes, a Zrínyi Akadémia Hadtörténeti tanszékének előadója erős ágyúszóra ébredt budai lakásán. Felöltözött és elindult Pestre a Honvédelmi Minisztériumba, hogy tájékozódjék az eseményekről. A minisztérium épületét éppen akkor szállták meg a szovjet csapatok, amikor odaért. Nagy Kálmán ezután minél előbb igyekezett hazajutni. A Honvéd utcában csatlakozott hozzá az ugyancsak Budán lakó Ács Tihamér gyalogsági őrnagy. Közvetlenül a parlament mellett haladtak el, amikor az egyik bejáratnál katonák és civilek társaságában megpillantották az éppen megérkező Mindszenty József esztergomi érseket. A két katonatiszt odament a csoportosuláshoz és közölték, hogy mit láttak a Honvédelmi Minisztériumnál. Mindszenty és a vele levők bementek a parlament épületébe, Nagy Kálmán és Ács Tihamér pedig folytatták útjukat hazafelé. Az akkor még álló Kossuth híd közepéig jutottak, amikor észrevették, hogy a Margit híd felől egy jelentős szovjet harckocsioszlop érkezik a Kossuth térre. Az alezredes javaslatára visszafordultak, hogy tanácsot adjanak Mindszenty József esztergomi érseknek, kérjen menedékjogot az Amerikai Egyesült Államok követségén. A tanácstalan és láthatóan elkeseredett primást már Turchányi Albert társaságában találták a parlament egyik folyosóján, egy padon ülve. Nagy Kálmán előadta javaslatát, amit a bíboros titkárával félrevonulva megbeszéltek, majd közölte: „akkor megyünk”. A parlamentet már körbezárták a szovjet páncélosok. Nagy Kálmán köztük vezette át az érseket. A harckocsiknak nem volt

⁶⁷⁴ Turchányi Albert 1957. január 24-i kihallgatásának jegyzőkönyve. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990).

⁶⁷⁵ Turchányi Albert perében az 1957. december 3-án tartott nyilvános tárgyalás jegyzőkönyve. BFL XXV. 4. f. 4016/1957 (680/1990).

⁶⁷⁶ MINDSZENTY, 1989. 442.

tűzparancsuk, nem reagáltak a gyalogos társaságra. A legrövidebb útvonalon, a Báthory utcán, érintve a Vértanúk terét, majd a Vécsey utcán jutottak a Szabadság térre. A követség épületénél Turchányi Albert csengetett, majd angolul közölte jövetelük célját. Az ajtót nyitó civil, Mindszenty Józsefet azonnal beengedte, de Turchányit nem akarta, csak Mindszenty kérésére. Nagy Kálmán és Ács Tihamér, miután a bíboros kezét fogott velük és megköszönte segítségüket, hazatértek.⁶⁷⁷ „Az elkerülhetetlen lefogás és a Szovjetunióba hurcolás helyett így reméltem még tartalékolni magamat hazám és Egyházam további szolgálatára. Ezt a nagy célt emlegette a parlament kapujában hozzám csatlakozó rokonszenves katonatiszt is...”⁶⁷⁸

Nagy Kálmánt a Budapesti Katonai Bíróság 15 évre ítélte első fokon, nyolcra másodfokon, négy és fél évet le is töltött. Katonai rangjától megfosztották. Ács Tihamért a Nagy Kálmán elleni perben egy év börtönre ítélték, amit három évre felfüggesztettek, és lefokozták.⁶⁷⁹

Amikor Mindszenty József bíboros mögött 1956. november 4-én bezárult a követség kapuja, talán még maga sem gondolta, hogy 15 évig tartó önkéntes száműzetése vette kezdetét.

Nem lehet tudni, hogyan teltek az első órák, az első napok az amerikai követség épületében, ahol más magyar menekültek is összegyűltek. A várakozás közben légiriadó miatt a követség pincéjében kerestek menedéket a követségi alkalmazottak és „vendégeik”. Az amerikaiak titkos, bizalmas aktákat égettek, készen arra, hogy a szovjetek esetleg betörnek a követségre is. A fővárosban zajlott az ostrom, annak minden zaja behallatszott az épületbe.⁶⁸⁰

Az 1956-os forradalom és szabadságharc október-novemberi napjaiban megrendítő emberi magatartások, sorsok, tragédiák kerültek felszínre. Mindszenty József addigi élete is gazdag volt fordulatokban. 1956-ban négy nap alatt megélte a szabadulást, az eufórikus ünneplést, majd a kilátástalan, fejetlenségbe fulladt bukást és végül a száműzetést is. A prímás nyilván megvonta élete mérlegét, számba vette lehetőségeit. Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek minden eshetőségre felkészülten, valószínűleg 1956. november 5-én éjjel „irtózatossággal és féltékenységgel a fővárosi Szabadság téren vergődő lélekkel” elkészítette politikai végrendeletét, szellemi, erkölcsi örökhagyását. Hatalomról, ingóságokról nem rendelkezhetett, mert nem birtokolt ilyeneket. Számított arra, hogy a szovjetek esetleg elhurcolják Magyarországról és megölik. Nemzetének akart útmutatót adni a fennmaradáshoz, túléléshez. Mindszenty József rövid 1956. novemberi végrendelete méltón illeszkedik a nagy történelmi politikai végrendeletek sorába.⁶⁸¹

⁶⁷⁷ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3. 1. 9. Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék. Vizsgálati dossziék. V-144889. Nagy Kálmán és társa. Nagy Kálmán 1958. október 23-i kihallgatásának jegyzőkönyve.

⁶⁷⁸ MINDSZENTY, 1989. 443.

⁶⁷⁹ Hadtörténelmi Levéltár (HL) XI. 22. Nagy Kálmán és társa pere. Továbbá: ÁBTL 3. 1. 9. V-144889. Nagy Kálmán és társa. 014/B.II./1959 elsőfokú ítélet. Legfelső Bíróság Katonai Kollégiuma 026/1959 másodfokú ítélet.

⁶⁸⁰ MINDSZENTY, 1989. 443–446.

⁶⁸¹ Magyarországon a végrendeletek megjelenése egybeesik a hiteleshelyek (loca credibilia) írásbeli tevékenységével. Az Aranybulla is lehetőséget ad a nemeseknek a végrendeletre, ha nem rendelkeznek törvényes fiúörökösrel. A politikai végrendelet, mint új műfaj, csak a 16. századtól kezdett elterjedni. A politikai testamentumokban az abszolutista uralkodók és államférfiak igyekeztek tapasztalataikat átadni utódaiknak és az utóknak. A magyar történelemben legismertebb Bocskai István 1606. évi politikai végrendelete, amely az egész 17. századra irányt szabott. Lényege, hogy amíg a németek uralkodnak a magyarok felett, szükséges lesz

Tisztelettel fejet hajtott 1956 hősei előtt, akik hitet tettek életük árán is a szabadság mellett, és tisztelgésre szólította fel a magyarságot. Ugyanakkor elítélte a szovjet agressziót és a szovjetek magyar kiszolgálóit, Kádár János követőit. Tudta, hogy idegen hatalom által támogatott diktatúra következik, amellyel szemben nemzeti ellenállásra szólított fel. A családok bensőséges közegében látta azt az erőt, amelyből egy új Magyarország majd felépülhet. A „magyar átok”, a széthúzás ellen is felemelte szavát. Hitet tett a vallás fontossága mellett. A katolikusokat kérte, hogy bízzanak Rómában, a Szentatyában és a magyarok Nagyasszonyában.

Mindszenty József politikai végrendeletének végrehajtására XII. Pius pápát és David Dwight Eisenhower, az Amerikai Egyesült Államok elnökét jelölte ki. A végrendeletet saját kezűleg írta, de sem az eredeti fogalmazvány, sem pedig a tanúk előtt aláírt példány nem ismeretes, csupán az alább közreadott gépelt másodlat.

Végrendelet⁶⁸²

Ha az oroszok az Egyesült Amerikai Államok budapesti követségéről elrabolnának, életemtől megfosztanának vagy bármi módon cselekvőképességemet megbénítanák, én, Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása azt hagyományozom nemzetemnek:

A szabad, független Magyarországhoz, októberi és novemberi hőseinek sírjához legyetek hűek.

Az oroszokkal és magyarnevű cselédekkel szemben rideg tartózkodással viseltessetek.

Húzódjatok vissza a véres, zord időkben a családi körbe, az legyen tiszta és evangéliumi. Apa, anya, gyermek eszményét Názáretben találja meg. Ilyen családokból épül újra hazánk.

Addig is mindig a magyar a magyart részvétellel szeresse, és ne ártson egymásnak.

Mindnyájan ragaszkodjatok a valláshoz, mert megtapasztaltátok, hogy mennyire felette áll a vallásos ember a vallástalannak. A katolikusok tekintsenek Rómára, a Szentatyára, a Kősziklára a nagy omlás között. Bízatok gyermekien a mindenkor segítő Patrónában, a magyarok Nagyasszonyában, aki Isten Anyja s immár ezer éven át a mi édesanyánk is.

Sötét éjjel, irtózatossággal és fájdalommal a fővárosi Szabadság téren vergődő lélekkel írok most, mikor orosz katonák által gyilkolt magyar nők halálsikolyait hallom.

Végrendeleti végrehajtókul, mint leghivatottabbakat, megnevezem és felkérem a Pápa őszentségét és az Amerikai Egyesült Államok elnökét, akik a közzététel idejéről és módjáról határoznak.

Ezt a végrendeletet saját kezűleg írtam, és felolvastam az aluljegyzett tanúk előtt, jelenlétükben saját kezűleg aláírtam.

Budapest, az Amerikai Egyesült Államok

Követségén, 1956. november 6-án.

---

egy önálló magyar fejedelem Erdélyben. Ha pedig újra magyar kézbe kerül Szent István koronája, továbbra is indokolt az Erdélyi Fejedelemség léte a magyar királyság segítésére.

⁶⁸² Mindszenty József irathagyatéka a budapesti szalézi Majthényi-házban. 26. dosszié. Gépelt, hitelesítés nélküli másodlat. A politikai végrendeletet német fordításban közli Szabó Csaba: *Die katholische Kirche Ungarns und der Staat in den Jahren 1945–1965*. Verlag Ungarisches Institut, München 2003. 160–161. Magyarul megjelent: *Mindszenty József politikai végrendelete 1956-ból*. In: ROSDY Pál: (szerk.): *A katolikus egyház 1956-ban*. Budapest, Új Ember, 2006. 141–146.

Szántó Konrád:

A Mindszenty-per és a bíboros vértanútársai⁶⁸³

1. A per előzményei

A Rákosi Mátyás által vezetett kommunista párt fő célja az volt, hogy Magyarországból Moszkva felügyelete alatt álló és azt kiszolgáló kommunista csatlósállamot formáljon. Ebben az ateista pártállamban nem lehetett helye semmiféle vallásos ideológiának és az azt terjesztő Egyháznak.

Mivel vallásellenes céljaik megvalósításában a kommunistákat a leghatásosabban Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros hercegprímás akadályozta, nemcsak az évek óta folytatott rágalmozási kampányt fokozták ellene, hanem megpróbálták Róma segítségével félreállítani. Amikor ez nem sikerült, elhatározták megsemmisítését.

Az egyházi iskolák és szociális intézmények államosítása évében, 1948. november 19-én letartóztatták titkárát, Zakar Andrást. Gerő Ernő, majd Rákosi Mátyás november 21-i, illetve 27-i beszédekben már az ellene kibocsátandó vádirat tételeit is megfogalmazták, s a bíborost kémnek, árulónak, valutacsempésznek, a Habsburgok visszahívójának, a régi reakciós rend hívének titulálták.

Annak oka, hogy miért 1948 végére, illetve 1949 elejére tették letartóztatását és perét, kapcsolatban állt a mezőgazdaság szocialista átszervezését elindító folyamattal. Az Egyház nem kis mértékben arra a falusi birtokos parasztságra támaszkodott, amelytől Rákosiék el akarták, illetve vissza akarták venni a nekik nemrég juttatott földet. Rákosi a Központi Vezetőség november 27-én elmondott beszédében hangoztatta, hogy a mezőgazdaság szocializálásának és az egyházi reakció felszámolásának kérdését párhuzamosan kell megoldani.⁶⁸⁴ Mindszentynek a közéletből való kikapcsolása egyúttal elindította azt a folyamatot, amelyben az egyházi ellenállás felszámolásában főleg adminisztratív eszközöket vettek igénybe, és a legdurvább módszerekkel próbálták a vallás erejét minél jobban megtörni.

December 23-án délben ötórás házkutatás kezdődött a prímási palotában. Utána letartóztatták Bóka Imre számvevőt és Fábíán János levéltárost. A bíborost 1948. december 26-án hurcolták el az Andrássy u. 60. szám alatti államvédelmi központba és börtönbe.

2. A per lefolyása

A vallatás 39 napja alatt, hogy a koholt vádak beismerésére kényszerítsék, állandóan ütlegették, emberi méltóságában a legmélyebben megalázták és akaratbénító szerekkel kezelték. Miután mindent előkészítettek, ami egy kirakatperhez szükséges. 1949. február 3-án elkezdték a főtárgyalást a Budapesti Népbíróságon. Ez február 8-án hirdette ki az ítéletet, amely életfogytig tartó fegyházbüntetés volt.

A vele együtt letartóztatott vádlottak büntetése így oszlott meg:

⁶⁸³ Dr. SZÁNTÓ Konrád OFM: *A meggyilkolt katolikus papok kálváriája*. Budapest, Mécses Kiadó, 1991. 57-61. http://filmhíradok.blog.hu/2011/02/03/1949_a_mindszenty_elleni_kirakatper_kezdetek

⁶⁸⁴ GERGELY Jenő: *A katolikus Egyház Magyarországon, 1944-1971*. Budapest, Kossuth Kiadó 1985. 77.

dr. Baranyay Gyula Juszti ciszterci szerzetes, egyetemi tanár 15 évi fegyházbüntetés, herceg Esterházy Pál 15 évi fegyház, dr. Ispánki Béla egyetemi lelkész életfogytiglani fegyház, Tóth László újságíró 10 évi fegyház, Zakar András érseki titkár 6 évi fegyház, Nagy Miklós AC titkár 3 évi börtön.⁶⁸⁵

A másodfokú tárgyaláson, július 6-án csak a bíróság vett részt. Ennek jogerős ítéletét a bíboros csak augusztus 14-én kapta kézhez. Jó fél évig bizonytalanságban hagyták: marad-e életfogytiglan vagy kivégzik.⁶⁸⁶

3. A per következményei

a) A katolikus Egyház egészét érintő hatások:

A per az Egyházat megfosztotta legfőbb vezetőjétől, eltávolította azt a hős főpapot, aki a tömegek szemében erőforrás és példakép volt. Súlyos következménynek számított a klérus nagymérvű megfélemlítése. A világegyház egyik prominens tagjának szörnyű megalázása és lehetetlenné tétele azt sugallta, ha a párt ily könnyen el tudott bánni a hívők bálványozott vezérével, mi várhat akkor az egyszerű papra, mire számíthatnak a szinte névtelen közkatonák?! A pernek és ítéletnek sikerült az Egyház és a klérus egységét is megbontania. Növekedett ugyanis a rendszerrel való megegyezést keresők és azok száma, akik kilátástalannak ítélték minden komoly ellenállást. Ha a klérus vállalta volna ezután a bolsevizmus elleni nyílt harcot, akkor manapság sokkal nagyobb erkölcsi és politikai tekintéllyel rendelkezne.⁶⁸⁷

b) Egyes személyek földi létét érintő hatások

Jóllehet a perben senkit sem ítélték halálra és nem végeztek ki, a per három papi áldozatot követelt meg.

Harza Lajos dr. (1869-1951) Budapesten hitoktatási felügyelő volt. 1949. december 20-án tartóztatták le Mindszenty ügyével kapcsolatban. A börtönben fejezte be életét 1951. július 25-én.⁶⁸⁸

P. Vid (Vidlicska) József (1898-1952) jezsuita atya a magyarországi jezsuita rendtartomány gondnoka volt. Őt és Várady János nevű rendtársát a „Mindszenty valutázók cinkostársai” ügyével kapcsolatban tartóztatták le. A budapesti Törvényszék valuta-bíráskodásának különtanácsa 1949. február 8-án kezdte meg a munkásbíróság elé állított 13 vádlott ügyének tárgyalását. P. Videt devizavisszaélés bűncselekménye miatt 3 évi fegyházra ítélték március 5-én. Úgyszintén három esztendei fegyházra kapott devizavisszaélés miatt Várady János, jezsuita dolgozó testvér.

Mivel az ítélet annak kimondása után azonnal jogerőre emelkedett, a bíróság semmiféle fellebbezésnek nem adott helyet, mindkét jezsuita szerzetest március 7-én a Gyűjtőfogházba szállították. P. Vid Józsefet háromesztendő büntetésnek letöltése után nem engedték

⁶⁸⁵ GERGELY Jenő - IZSÁK Lajos: *A Mindszenty-per, Dokumentumkötet*. Debrecen, Reform kiadó. 1989. 225-227.

⁶⁸⁶ HAVASY Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. Dokumentumgyűjtemény*. Budapest, a szerző kiadása, 1990. 87.

⁶⁸⁷ FEHÉRVÁRY István: *Börtönvilág Magyarországon 1945-1956*. Budapest, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége kiadása, 1990. 123.

⁶⁸⁸ HAVASY, i.m. 402.

szabadon, hanem Kistarcsára, az ottani internálótáborba vitték. Itt halt meg 1952. december 3-án.⁶⁸⁹

Dr. Baranyai Gyula Jusztin (1882-1956) ciszter szerzetespap. Magasabb tanulmányait az innsbrucki egyetemen végezte. 1909-1926 közt a ciszterci Hittudományi Főiskolán teológiatanár. 1926-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán nyilvános rendes tanár és az egyházjogi tanszék vezetője. A Mindszenty-per másodrendű vádlottjaként 15 évi fegyházra ítélték. 1956. február 25-én nyolc más pappal együtt kegyelemmel szabadult, de már súlyos betegen. Meghalni ment a Pannonhalmi Szociális Otthonba, ahol néhány hónap múlva, 1956. június 21-én a halál megváltotta szenvedéseitől.⁶⁹⁰

A Mindszenty-per áldozatai közé lehet sorolni dr. Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspököt is, akiről az „Életüket feláldozó főpásztorok” című fejezetben emlékeztünk meg.

4. A Mindszenty- és a Grösz-per között állítólagos kapcsolatot létesítő „összeesküvés”

Papp Ervin és társainak ügye

Az állítólagos összeesküvés 1949. augusztus 20-án kezdődött, amikor Schuber Antal lakásán megalakították a „Keresztény Néppárt”-ot, Romvári István BSZKRT főtisztviselő és Papp Ervin volt ciszter diák, Kiszgázpárti képviselőjelölt, Fővárosi Bizottsági tag jelenlétében. Ezért a vád első pontja, hogy illegális pártot akartak alapítani; a második, hogy a Mindszenty, a Grösz-csoport és Tito között összeköttetést akartak kiépíteni és végül, hogy Papp és Romvári röplapokat szerkesztettek, és tervezetet dolgoztak ki egy föld alatti mozgalomra, robbantásokra és szabotázs-cselekményekre.

Nyolchónapos ÁVH-s kihallgatás után Pappot és Romvárit halálra ítélték és 1951 őszén felakasztották. Két másik vádlottat, bár életfogytiglant, illetve 12 évet kaptak, az 1956-os forradalom utáni megtorlási időszakban végezték ki.⁶⁹¹

---

⁶⁸⁹ Mindszenty valutázók cinkostársai ügyének tárgyalási jegyzőkönyve, 1-4. o. Xerox-másolat, P. Vid (Vidlicka), Menologium SJ 25.

⁶⁹⁰ GERGELY-IZSÁK, i.m. 493.

⁶⁹¹ FEHÉRVÁRY, i.m. 67-68.

Mindszenty József és az államvédelem, 1945-49

Bevezetés

A második világháborút követően kialakuló új politikai, társadalmi, gazdasági viszonyok között az egyházak helyzete alapvetően megváltozott.⁶⁹² A szovjet megszállás alatt működő országban az állam és az egyházak szétválasztásának folyamata nem demokratikus politikai környezetben ment végbe, amelyben a vallás magánüggyé válik, hanem az egyre inkább a politikai élet meghatározó tényezőjévé váló Magyar Kommunista Párt vezetésével az egyházakkal, elsősorban a katolikus egyházzal szembeni, a „klerikális reakció” elleni harcra fordult meg.⁶⁹³ Az egypártrendszer létrejöttétől egészen 1990-ig a mindenkori állami egyházpolitikát az állampárt, 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja, majd az 1956-os forradalom leverését követően a Magyar Szocialista Munkáspárt határozta meg. Irányításuk alatt összehangoltan működtek együtt a különböző szintű párt-, állami és társadalmi szervek.⁶⁹⁴ A vallási ügyek igazgatása 1951-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon belül a vallásügyi főcsoport, majd ezt követően az 1951. évi I. törvénnyel felállított Állami Egyházügyi Hivatal, (ÁEH) feladata volt.⁶⁹⁵

A politikai rendészeti osztályok és működésük

Az egyházpolitika irányvonalának az állampárt által kijelölt úton tartásában kitüntetett szerepe volt az államvédelmi, majd 1956-tól az állambiztonsági szerveknek. 1945-ben az Államrendőrség Vidéki és Budapesti Főkapitányságán megalakult, kezdettől fogva a Magyar Kommunista Párt által kézben tartott Politikai Rendészeti Osztályok (PRO) deklarált feladatai közé nem tartozott még az egyházakkal szembeni hírszerző és elhárító munka. A két PRO egyesítésével 1946-ban létrehozott Államvédelmi Osztály⁶⁹⁶ (ÁVO) feladatai között már dokumentálható az egyházakkal szembeni fellépés.⁶⁹⁷ Az ÁVO szervezeti felépítéséről 1948. július 6-án készített jelentés szerint hat alosztály működött Budapesten. Közülük a III.

⁶⁹² A kérdés alapos tárgyalását lásd: KÖBEL Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” *Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005. (továbbiakban: KÖBEL, 2005.) 17–23.

⁶⁹³ BALOGH Margit: *Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989)*. In: KOLLEGA TARSOLY István: (Főszerk.): *Magyarország a XX. században*. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. II. kötet. 387.

⁶⁹⁴ A kérdés alapos tárgyalását lásd KÖBEL, 2005. 32–44.

⁶⁹⁵ BALOGH Margit-GERGELY Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*. Budapest, História – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2005. II. kötet. (továbbiakban: BALOGH-GERGELY, 2005.) 955–957. Az Állami Egyházügyi Hivatal iratai a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában találhatóak meg.

⁶⁹⁶ PALASIK Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: GYARMATI György: (szerk.). *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 34–40., CSEH Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In: GYARMATI György: (szerk.): *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. (továbbiakban: CSEH, 1999.) 73–74.

⁶⁹⁷ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések. 5. d., GYARMATI György: *Ha tied az ÁVO, tied a hatalom...* In: GYARMATI György: (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 108, 117.

alosztály végezte az egyházakkal szembeni elhárítást, amely valószínűleg 1946 tavaszán jött létre.⁶⁹⁸ A 29 főből álló alosztály feladatkörében „*az egyházi vonalról információk beszerzése, tájékoztatás pl. püspökkari konferenciákról, az egyház szándékainak idejekorán való jelentése*” szerepelt.⁶⁹⁹ Emellett az általuk ellenségesnek minősített egyházi személyekről, csoportokról gyűjtöttek információkat, valamint feladataik közé tartozott az egyházi kémkedés elhárítása is. Az 1948-ban a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságaként (BM ÁVH) átszervezett politikai rendőrségen az egyházakkal kapcsolatos kérdésekkel a „B” (operatív) ügyosztály szervezeti keretein belül továbbra is a belföldi ügyek felderítését végző III. alosztály foglalkozott.⁷⁰⁰

A politikai rendőrség a rendelkezésére álló eszköztárból különböző módszereket használt fel a célszemélyekkel szemben, attól függően, hogy nyílt, vagy titkos nyomozást végeztek. A nyílt nyomozás, más szóval a vizsgálati eljárás során használt eszköz lehetett például a tanúkihallgatás, a házkutatás vagy a szembesítés. Ezt a rendőri munkát megelőzte az ún. bizalmas, vagy titkos nyomozás, amelynél az ellenséges tevékenység dokumentálására titkos nyomozati eszközöket vettek igénybe. A politikai rendőrség sokféle titkos, más néven operatív eszközt használt. Ide tartozott a hálózati és az operatív nyilvántartás, a környezettanulmányozás, az operatív figyelés, a postai küldemények ellenőrzése (levelek felbontása, elkobzása),⁷⁰¹ az operatív technikai eszközök alkalmazása (pl. szoba- és telefonlehallgatás), a krimináltechnikai eszközök használata (pl. speciális fényképezőgépek, mikroszkópok), az operációk végrehajtása (pl. titkos őrizetbe vétel, házkutatás, ruházat titkos átvizsgálása), valamint a hálózat, tehát az ügynökség.⁷⁰² Az államvédelem a bizalmas nyomozás során az operatív módszerek közül a hálózati felderítés révén szerezte az érdeklődési körébe került személy vagy célcsoport tagjainak titkolt tevékenységéről a legtöbb információt. Ennek eszköze a hálózati személy volt, akit vagy a megfigyelt csoport tagjai közül szerveztek be, vagy már ügynökként kapott utasítás alapján ismerkedett meg a célszemélyek közül valakivel, így jutván hozzá a politikai rendőrséget érdeklő információkhoz.

⁶⁹⁸ BALOGH Margit: *Mindszenty József*. Budapest, Elektra Kiadóház, 2002. (továbbiakban: BALOGH, 2002.) 125.

⁶⁹⁹ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések és kimutatások. 19.

⁷⁰⁰ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések és kimutatások. 53.; Cseh, 1999. 75–76., GYARMATI György: *Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Fordulat és folyamatosság a kommunista párt politikájában, 1948-ban*. In: GYARMATI György: (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 131–133.

⁷⁰¹ „K” ellenőrzés: „*A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése az állambiztonsági és bűnügyi operatív munka egyik titkos nyomozati (operatív) eszköze, amely alkalmas a bizalmas nyomozás alatt álló személyek, szervezetek ellenséges tevékenységének, kapcsolatainak felderítésére, valamint operatív és jogi erejűvé tehető bizonyítékok beszerzésére.*” ÁBTL 4.1. A-3046/3. VARGA Antalné: *A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése*. In: GERGELY Attila: (szerk.): *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1976. 1. kötet. 5. A „K” ellenőrzés szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/19/1970. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0019. számú parancsa a postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozásáról.

⁷⁰² ÁBTL 4.1. A-3706. MUZSLAI József: *Az operatív munka feladatai, szervezési elvei és operatív eszközei. Ideiglenes tananyag*. Budapest, BM Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola, 1957. 14–25., ÁBTL 4.1. A-3103. LAKATOS Sándor – MULIK László: *Az állambiztonsági munkában felhasználható operatív erők, eszközök és alkalmazott módszerek, a hálózat szervezése. Jegyzet a BM Tartalékos-tisztképző Iskola hallgatói részére*. Budapest, BM Könyvkiadó, 1988. 19–41.

A fő csapásirány a bíboros

Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt funkcionáriusainak 1948. január 10-én tartott, harmadik országos értekezleten már felvázolta az általa elképzelt jövőbeni egyházpolitikai koncepciót. A főtitkár szerint „*a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése. Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik [...] A fiatal magyar demokrácia három esztendőn keresztül mindent megtett arra, hogy a katolikus egyházat is bevonja a nemzet talpraállításának nagy munkájába. Meg kell állapítani siker nélkül. A magyar katolikus egyház vezetőinek többsége, Mindszenty Józseffel az élen, még ma sem ismeri el a köztársaságot*”.⁷⁰³ Rákosi beszédében egyértelművé tette, hogy számára a belpolitikai küzdőterén ekkor már – a társadalmi támogatottságuk okán –, csak az egyházak jelentenek igazi ellenfelet. A főtitkár világosan megfogalmazta véleményét az egyházi vezetőkéről. Eszerint „*a magyar nép, a magyar dolgozó nép, a magyar demokrácia áldozatos erőfeszítéseit és eredményeit még az ellenséges külföld is elismeri, csak a mi főpapjaink süketek és vakok az újjáéledő nemzettel szemben*”.⁷⁰⁴ Rákosi kifejezésre juttatta, hogy nem fogják veszni hagyni az eddig elért eredményeket – melyek közül elsősorban a földosztást emelte ki –, bárki is kérdőjelezze meg azokat, vagy esetleg kezdeményezze a korábbi állapotok visszaállítását. A pártvezető jelezte, hogy azokkal szemben, akik ezt kívánják minden eszközzel küzdeni fognak. Hangsúlyozta: „*a magyar demokrácia eddig minden problémát megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik. Biztosíthatunk minden dolgozó magyart, hogy nem ismerünk tréfát az egyházzal szemben sem, amikor a földosztás eredményét, a földhözjutott 700 000 magyar paraszt érdekeit meg kell védeni. És ugyanúgy biztosíthatunk minden magyar hazafit, hogy az 1848-as nagy nemzeti hagyományokat, amelyek mindannyiunk előtt szentek, még a bíboros hercegprímástól sem engedjük bemocskolni, meggyalázni*”.⁷⁰⁵ Ezek a szavak világosan jelezték, hogy a fő célpont a Magyar Katolikus Egyház, illetve annak feje az 1945. augusztus 16-án XII. Pius pápa által kinevezett, 1945. október 2-án érseki stallumába beiktatott Mindszenty József lesz. Az érseki szék ünnepélyes székfoglalójára 1945. október 7-én került sor az esztergomi Bazilikában. Mindszentyt a pápa 1946. február 21-én kreálta bíborossá.

Jóllehet a politikai rendőrség már 1945 ősztől gyűjtött adatokat a primásról, azonban a főpap személyi dossziéját csak 1947. június 10-én nyitották meg. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában mikrofilmen található az a tizenhét darab dosszié, amelyekben Mindszenty tevékenységével kapcsolatos dokumentumok olvashatóak.⁷⁰⁶ A személyi dosszié nyitására Jámber József⁷⁰⁷ rendőrnagy javaslatára került sor,

⁷⁰³ RÁKOSI Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek*. Negyedik, bővített kiadás. Budapest, Szikra, 1955. (továbbiakban: RÁKOSI, 1955.) 180.

⁷⁰⁴ RÁKOSI, 1955. 180.

⁷⁰⁵ RÁKOSI, 1955. 180.

⁷⁰⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222, Sz-222/2–18. Mindszenty József.

⁷⁰⁷ Jámber József (1918–?) államvédelmi tiszt. Belügyi szolgálatát 1945. június 19-én kezdte meg. 1947 áprilisától az egyházi alosztály vezetőjének helyettese hadnagyi rangban, 1948. január 1-jén nevezték ki századosná és később az alosztály vezetőjévé. ÁBTL 2.8.1. 2328. 6-7. A pontos beosztása, és a szolgálati helyének megnevezése a személyi anyagában nem található meg. A Mindszentyre vonatkozó személyi dosszié nyitását kérő dokumentumon található aláírás, és a Jámber József anyagában szereplő aláírások egyezése alapján

amelyet a politikai rendőrség egyházakkal szembeni elhárítás alosztályának vezetője, Tihanyi János⁷⁰⁸ hagyott jóvá.⁷⁰⁹ Jámbor a primással szemben eddig folytatott bizalmas nyomozás eredményei alapján megállapította: „*Mindszenty József jelenlegi tevékenysége miatt az államvédelmi szervek által közlendő bizalmas nyomozást (megfigyelést) igényel. Tekintettel erre, javaslom a bizalmas nyomozás elrendelését és nyilvántartásba vételét*”.⁷¹⁰

A forrásokból kiderül, hogy a politikai rendőrség Mindszenty Józseffel kapcsolatban a dosszié nyitását követően igyekezett minden, már eddig összegyűjtött dokumentumot összeszedni. Ezek között hálózati jelentések, személyes és hivatalos levelek, beszédek, újságcikkek találhatók, valamint különböző feljegyzések arról, hogy kik látogatják a főpapot, vannak e közöttük közéleti személyek, külföldi diplomaták, politikusok. A politikai rendőrségnek Mindszentyre vonatkozó információgyűjtései eleinte meglehetősen hiányosak voltak, leginkább újságcikkekre, prédikációkra, valós és valótlán hírek dokumentálására szorítkoztak. A beszerzett iratokból látható, hogy nyomozók figyelme még a kisdiák Pehm József⁷¹¹ gimnáziumi tanulmányi eredményeire is kiterjedt: szépírás, magaviselet, vallás, magyar, latin, földrajz, természetismeret és mennyiségtan jegyei is érdekelték az államvédelmet.⁷¹²

Tihanyi Jánosnak, az egyházakkal szembeni elhárítás alosztályvezetőjének egy 1948-ban készített jelentéséből tudható, hogy a politikai rendőrség Mindszenty tevékenységének figyelemmel kísérését, a róla folytatott adatgyűjtést már 1945 szeptembere óta folytatta.⁷¹³ A rendőrtiszt által készített összefoglaló egyértelművé teszi, hogy Mindszenty tevékenységét érseki kinevezésének pillanatától nyomon követték. Egy 1945. szeptember 18-ára datált irat szerint: „*Mindszenty kinevezése Magyarország hercegprímásává állítólag igen nagy jelentőségű lesz az Egyház bekapcsolódására vonatkozóan a politikába*”.⁷¹⁴ A megállapítást igazolták Mindszenty későbbi, az 1945-ös választásokat megelőző nyilatkozatai, amelyekben egyrészt igyekezett megvédeni a katolikus egyház érdekeit és a demokratikus rendet, másrészt önmagának – a hercegprímási pozíciójából fakadóan, mint az ország első számú közjogi méltóságának – politikai szerepet kívánt.⁷¹⁵ Ezt követően teljesen érthető volt, hogy a politikai rendőrség figyelme még fokozottabb mértékben irányult Mindszentyre.

A primás személyi dossziéjában számos hálózati személytől származó jelentés található. Egy ügynök 1946. február 17-ei jelentéséből kiderül, hogy utasításra, az Úri utcai primási palota portásával megismerkedve szerzett információkat Mindszentynek a bíborosi

---

vélem e két személyt azonosnak. Egy 1950. június 10-ei irat szerint Jámbor ekkor az ÁVH I/2-b (egyházi) alosztályvezetője volt. ÁBTL 3.1.5. O-9152. 1. 1950. június 12-én a politikai rendőrség kötelékéből elbocsátották, mert bírálta az államvédelem vezetőit. ÁBTL 2.8.1. 2328. 2. Előterjesztés az MSZMP politikai Bizottságához, 1961. szeptember 29., ÁBTL 2.8.1. 2328. 6. Szolgálati adatlap, 1958. március 31., ÁBTL 2.8.1. 2328. 9. Önéletrajz, 1958. április 2.

⁷⁰⁸ Tihanyi János (1922–) jogász, államvédelmi tiszt. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya III. alosztályának (egyházi vonal) volt a vezetője 1947 márciusa és 1948 szeptembere között. ÁBTL 2.1. VI/64. 6. Önéletrajz, 1952. január 5., ÁBTL 2.1. VI/64. 35. Jelentés Tihanyi János ügyéről, 1953. november 21.

⁷⁰⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 6. Határozat.

⁷¹⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 6. Határozat.

⁷¹¹ Családnevét 1942-ben magyarosította Pehmről Mindszentyre. BALOGH, 2002. 58.

⁷¹² ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 10. Érsekek és püspökök

⁷¹³ GERGELY Jenő: *A Mindszenty-per*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 2001. (továbbiakban: GERGELY, 2001.) 18.

⁷¹⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 25. Részlet a 1945. szeptember 18-i jelentésből.

⁷¹⁵ BALOGH, 2002. 90–101. Erdő Péter: Mindszenty és primási tisztsége. In *Mindszenty József emlékezete*. Szerk. Török József. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1995. 19–32.

beiktatására tervezett római útjával kapcsolatban.⁷¹⁶ Egy másik, 1946. május 2-ára datált jelentés a május 5-ére tervezett máriaremete-i zarándoklat részleteiről tájékoztatta a politikai rendőrség embereit, kiemelve, hogy ennek „valódi célja ellensúlyozni a munkáspártok május 1-i hatalmas tömegdemonstrációját. Ezért a dátum kiválasztása is. Mindszentyék arra törekednek, hogy a munkáspártoknál nagyobb tömegeket vigyenek az utcára. Ez természetesen lehetetlen, de jól tájékozott egyházi körök szerint 150.000 ember felvonulása várható.”⁷¹⁷ Az informátor szerint a „mérsékeltebb kath. [katolikus – VG] egyházi személyek felvetették azt, hogy egy ilyen nagy tömegben meghúzódhatnak reakciósok, akik újra súlyosan kompromittálják az egyházat. Mindszenty és környezete szerint, ha ilyenek lesznek, azok kizárólag a munkáspártok provokátorai lesznek.”⁷¹⁸ A zarándoklat Rókus-kápolna előtti körmenetét aznap délután Rajk László belügyminiszter betiltotta.

A politikai rendőrség a frissen kinevezett bíboros tevékenységét esztergomi palotájában is figyelemmel kísérte. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának III. alosztálya 1946 tavaszán térképezte fel a bejutás lehetőségeit Mindszenty esztergomi környezetébe. Mészáros László hadnagy március 5-ére keltezett jelentésében leírta, hogy szigorúan bizalmas utasítás alapján a „lehető legdiszkrétebb puhatolózás után, minden feltűnőséget kerülve” megpróbált a primáshoz vezető információforrásokat keresni, de nem járt sikerrel.⁷¹⁹ Eredménytelenségét azzal indokolta, hogy Mindszenty az érseki kinevezését követően, az esztergomi palota összes egyházi és világi alkalmazottját, „még a konyhán a szakácsokat és az egyes konyhai személyzetet is apácákkal váltotta le. Teljesen elszigetelte magát a külvilágtól. Csak egyedül dr. Meszlényi⁷²⁰ püspök maradt változatlanul a régi beosztásában.”⁷²¹ Mészáros a személyi változások miatt nem talált olyan világi embert, aki bejáratos lenne a primáciára, és hajlandó lenne információkat szolgáltatni Mindszenty tevékenységéről. A konfliktusok a főpap és a hatalom között egyre inkább sokasodtak. Az államvédelem igyekezett eszközeivel (ügynöki jelentések, megfigyelések, lehallgatások stb.) minél több kompromittáló adatot gyűjteni, hogy a bíborost küszöbön álló letartóztatása után jogszerűen vonhassák felelősségre.

A közelgő letartóztatás

Az Államrendőrség Államvédelmi Osztály egyházi elhárítással foglalkozó alosztálya 1948. május közepére összeállított egy egyházi vonatkozású dokumentumgyűjteményt, amely több, a Mindszenty ellen tervezett büntető eljáráshoz szükséges iratot is magába foglalt. Ezeket az ÁVO vezetője, Péter Gábor nyolc pontból álló személyes megjegyzésével együtt

⁷¹⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. 156. Jelentés, 1946. február 17.

⁷¹⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/2. 7. Jelentés Mindszenty hercegprímás vezetése alatt megtartott körmenetről, 1946. május 2.

⁷¹⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/2. 8. Jelentés Mindszenty hercegprímás vezetése alatt megtartott körmenetről, 1946. május 2.

⁷¹⁹ ÁBTL 2.5.1. 78/110. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásomról, 1946. március 5. (Itt tévesen írta le az államvédelmi tiszt a primás titulását, mivel Mindszenty soha sem kapott doktori címet. – V.G.)

⁷²⁰ Meszlényi Zoltán Lajos (1892–1953) esztergomi segédpüspök.

⁷²¹ ÁBTL 2.5.1. 78/110. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásomról, 1946. március 5.

1948. május 13-ai keltezéssel továbbította Rákosi Mátyásnak,⁷²² aki valószínűleg még nem érezte elegendőnek az eddig összegyűjtött adatokat egy vádemeléshez, ezért a főpap megfigyelése tovább folytatódott. Az 1948 nyarán és őszén megszerzett információkkal kibővített, Tihanyi János által készített jelentés már elégségesnek tűnt. Ezt igazolja Péter Gábornak e dokumentumhoz csatolt, a párt főtitkárának szóló feljegyzése: „*Rákosi elvtárs, aláhúztam azokat a sorokat, aminek az alapján (amikor az ideje ennek elérkezik) büntetőjogilag el lehet járni Mindszenty ellen*”.⁷²³

Az ÁVH 1948 novemberében vette szoros ellenőrzés alá az esztergomi prímási palotát, oda bemenni csak előzetes igazoltatás után lehetett.⁷²⁴ Az épület megfigyelése november folyamán még nem volt folyamatos, időnként megjelentek, majd minden átmenet nélkül eltűntek a rendőrség emberei. Ahogyan ezt egy 1948. november 29-ei keltezésű jelentésben olvasható, Gigler Károly kanonok is megjegyezte ezt: „*A palota körül szombat óta nincs látható őrség. Addig három helyen is állt egy autó, melyből a palotát figyelték*”.⁷²⁵ 1948 decemberétől az érsekség épülete körüli rendőri gyűrű állandósult. Egy december 10-ei ügynöki jelentésben az olvasható, hogy „*az esztergomi palotát állandóan őrzik és figyelik a rendőrség emberei, nyolc férfi és egy nő tart szolgálatot*”.⁷²⁶ Egy másik, szintén december 10-ére dátumozott jelentésből kiderül, hogy a hideg miatt december elején egy melegebb fabódét is felállítottak a primácia előtt posztoló rendőrök számára.⁷²⁷ Ez az épület nemcsak az időjárás viszontagságaival szemben nyújtott védelmet az államvédelmis beosztottnak, hanem azt is jelezte, hogy Mindszenty megfigyelése állandósult. Ezt a bent élők is érzékelték – amint az egy 1948. december 11-ei jelentésben olvasható: „*A palotában lévő kapcsolatunk jelentette, hogy miután meglátták közvetlen a prímási palota előtt épített fabódét, az volt a vélemény, hogy a primás körülzárása hosszabb időre szól. Ezzel kapcsolatban, amikor a primásnak ezt jelentette Mátray*⁷²⁸ *irodaigazgató, bosszankodva jegyezte meg, hogy 'miért nem a kapu elé építik, az is az Ő területük*”.⁷²⁹

A rendőri jelenlét ilyen jellegű demonstrálása a politikai rendőrség eszköztárában az úgynevezett nyílt megfigyelés volt.⁷³⁰ Ez azt a nyilvánvaló célt szolgálta, hogy megfélemlítsék és lelki terror alatt tartsák a palotában élőket, így készítve elő a tervezett letartóztatásokat.⁷³¹ A politikai rendőrség emberei megszerezték az épület alaprajzát is, így pontosan ismerték az érsek lakosztályának szobabeosztását, ami a külső megfigyelést segítette.⁷³² Az államvédelmi tisztek – Mindszentyék jobb megfigyelése érdekében – a prímási épülettel szemben álló házban a helyi rendőrkapitányság vezetőjének, Tónay Aladár

⁷²² Gergely, 2001. 17. Az eredeti dokumentumok a Politika Történeti Intézet Levéltárában találhatóak: PIL 274. f. 7. cs. 248. ő. e.

⁷²³ Gergely, 2001. 19.

⁷²⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 141. Jelentés, 1948. november 29.

⁷²⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 137. Jelentés, 1948. november 29.

⁷²⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 194. Jelentés, 1948. december 10.

⁷²⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 196–197. Jelentés, 1948. december 10.

⁷²⁸ Mátray Gyula (1893/1972) kanonok, irodaigazgató

⁷²⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 6. Jelentés, 1948. december 11.

⁷³⁰ „Nyílt figyelés: az operatív figyelés változataként külön engedéllyel, rendkívüli esetben, demonstrációs céllal nyílt, agresszív figyelés fogatosítható. Célja: bomlasztás elrettentés stb.” ÁBTL 4.1. A-3036. Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Összeáll. Gergely Attila. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980. 138.

⁷³¹ GYARMATI György: A Mindszenty-ügy „diplomáciai” rendezésének kudarca. In: Történelmi Szemle, XLII. évf. (2000) 1-2. szám. (továbbiakban: GYARMATI, 2000.) 76.

⁷³² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 136, 197. Jelentés, 1948. december 10.

rendőr századosnak a szobáját kívánták felhasználni.⁷³³ A figyelés megerősítéséhez két nagy teljesítményű Tatra gépkocsit helyeztek készenlétbe, amelyek „kb. 30 m[re] vannak a primási palota főbejáratától, s ugyancsak itt van elhelyezve a két gépkocsi sofőrje is”.⁷³⁴ Az ÁVH felbontotta a palotába érkező postai küldeményeket,⁷³⁵ és lehallgatta az onnan folytatott telefonbeszélgetéseket.⁷³⁶ Ezek az intézkedések azonban a palotában élők előtt nem maradtak titokban. Többször észlelték, hogy a postás által hozott leveleket már korábban felbontották.⁷³⁷ A telefonok működésében tapasztalt zavarokat a politikai rendőrség lehallgatásával magyarázták. Az ÁVH „Hívő” fedőnevű kapcsolata 1948. december 13-án azt jelentette, hogy „ma délelőtt 12 óráig a primácia telefonja nem működött. A primácián már tárgyalták, hogy a telefontól is elzárják, úgy látszik, a primáciát.”⁷³⁸ Természetesen nem minden működési zavar volt az ÁVH-nak köszönhető. Az előbbi dokumentumban leírtakra, a jelentést készítő Jámbor Zoltán nyomozó adott magyarázatot. E szerint „a rövidzárlat tényleg fennállott, mert lehallgató készülékünk beázott és így az összes primási és egyéb vonalak rövidzárlatot kaptak, azonban bajtársaink a hibát észrevették és azonnal kijavították. Kb. délelőtt 11 órakor már nem volt akadálya a beszélgetésnek. A primácián csak déli 12 órakor vették észre, hogy ismét jó a telefon.”⁷³⁹

Az ÁVH igyekezett minél több, a bíboros környezetében vagy az épületben dolgozó embert hálózati személynek beszervezni, hogy jelentsék, amit bent látnak, tapasztalnak – például, hogy ki látogatja meg és milyen célból a főpapot –, hiszen így közvetlenül nyerhettek információkat a palotában történekről. Az ügynököket a várható letartóztatás előtti idő rövideége miatt elsősorban presszióval igyekeztek jelentéstételre kényszeríteni. 1948. december 10-én a reggeli órákban Rajner János belgyógyász főorvost, aki a palotában lévő betegeket látta el, államvédelmi tisztek látogatták meg a rendelőjében, hogy beszélgessenek vele az aulában tapasztaltakról. Rajner válaszai valószínűleg nem lehettek kielégítőek, ezért „elmagyarázták” az orvosnak: „amennyiben nem volna hajlandó ezen szolgáltatokat megtenni, úgy ez esetleg állásának elvesztésével járna. Ennek alapján kötelezte magát, hogy amennyiben a jövőben a primáciára hívatnák, úgy ezt velünk közli, ugyancsak közli azt is, hogy hivatásának mi volt az oka, valamint azt is, hogy mit észlelt az aulában.”⁷⁴⁰ Tartva attól, hogy Mindszenty esetleg titokban el akarja hagyni az épületet, megpróbálták Szóda Ferenc portást beszervezni, hogy jelentse a bíboros esetleges távozásának tervét. A portás állásának elvesztésétől félve nem tagadta meg a kapcsolatot.⁷⁴¹

Azonban a pressziók ellenére nem minden beszervezés járt sikerrel. Horváth Gusztávot, a primási palotába leveleket kézbesítő postást is megpróbálták besúgásra kényszeríteni. Az államvédelmi tisztek őt is anyagi helyzetének bizonytalanságával akarták információs forrásaik közé sodorni: „igyekezzen nevezett előtt lehető legsötétebben lefesteni jövőben

⁷³³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 33. Jelentés, 1948. december 14.

⁷³⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 109. Jelentés, 1948. december 26.

⁷³⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 197. Jelentés, 1948. december 10.

⁷³⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 105. Jelentés, 1948. december 25., ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 109. Jelentés, 1948. december 26.

⁷³⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 197. Jelentés, 1948. december 10.

⁷³⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 27. Jelentés, 1948. december 16.

⁷³⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 27. Jelentés, 1948. december 16.

⁷⁴⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. 197. Jelentés, 1948. december 10.

⁷⁴¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 109. Jelentés, 1948. december 24.

*kilátásait. Így elérjük azt, hogy esetleg Horváth pénzzel megvásárolható lesz.”*⁷⁴² Azonban Horváth nem ment el a megbeszélte találkozóra, amit az államvédelmi tiszt jelzett is a feljebbvalóinak: *„Horváth Gusztáv két nap óta nem jelent meg a találkozón. Várjuk a központ utasítását arra vonatkozólag, hogy nevezettet Fábán központi kihallgatását megelőzően elfogjuk-e, vagy azt csak a kihallgatás után tegyük-e meg.”*⁷⁴³ Ezekkel az intézkedésekkel nemcsak megfélemlíteni akarták Mindszentyt, de a külvilágtól is el akarták szigetelni őt. Egy, december 20-ára keltezett ügynöki jelentésben az olvasható, hogy *„Mindszenty József hercegprímás az utóbbi napokban elmondta, hogy igen bosszantja, hogy a palotája ablakából látja azokat a detektíveket, akik állandóan őrséget állnak. Főleg – mint mondja – az bántja, hogy emiatt egyáltalán nem tud érintkezni a külvilággal. Félnék hozzá jönni az emberek, mert azt gondolják, hogy azonnal le lesznek tartóztatva, vagy legalább is nevüket igyekeznek megállapítani, hogy később kellemetlenkedjenek nekik.”*⁷⁴⁴ Az őrizetbe vételét megelőző napokban, Esztergom határában már rendőrök ellenőrizték a városba be- és kimenő forgalmat, valamint a vasúti pályaudvart is.⁷⁴⁵

1948. december második felére bezárult a gyűrű a primási palota körül.⁷⁴⁶ Mindszenty titkárának, az 1948. november 19-én letartóztatott Zakar Andrásnak a vallomásai, valamint a politikai rendőrség által addig összegyűjtött információk alapján Rákosi utasítására házkutatást tartottak a primácián. A Décsi Gyula⁷⁴⁷ rendőr alezredes irányításával 1948. december 23-án este végrehajtott akció újabb bizonyítékokat szolgáltatott Mindszenty tervezett letartóztatásához.⁷⁴⁸ A palota pincéjében a börtönből a helyszínre vitt Zakar András megmutatta Décsiéknek azt a rejtékhelyet, ahová Mindszentyék helyezték azt a fémhengert, amely a bíboros „titkos levéltárát” őrizte.⁷⁴⁹ 1948. december 25-én a primási palota körül már hétre emelkedett figyelőpontok személyi állományát újabb nyolc fővel megerősítették, és ezek közül kettőnél kiosztottak géppisztolyokat is, *„mivel karácsony estéjén olyan hangok hallatszottak, hogy tüntetni fognak a primás mellett”*.⁷⁵⁰ Mindszenty tartózkodási helyének megfigyelése, mozgási és kapcsolattartási lehetőségeinek ellenőrzése céljából a rendőrség hármas gyűrűt vont a primácia köré.⁷⁵¹ Az első közvetlenül a palotát vette körbe, a második a városban húzódott, a harmadikat pedig a városból kivezető utakon létesítették. Ezzel gyakorlatilag hermetikusan elzárták Mindszentyt a külvilágtól.

⁷⁴² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 33. Jelentés, 1948. december 14.

⁷⁴³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 109. Jelentés, 1948. december 24.

⁷⁴⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 62. Jelentés, 1948. december 20.

⁷⁴⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 105. Jelentés, 1948. december 25.

⁷⁴⁶ Gyarmati, 2000. 82.

⁷⁴⁷ Décsi Gyula (1919–1990) államvédelmi tiszt, rendőr alezredes. 1949-ben az Államvédelmi Hatóság Vizsgáló Osztályának vezetője. 1952. november 14-e és 1953. február 2-a között igazságügyi miniszter. A Péter Gábor és társai ügyben IV. r. vádlottként 1953-ban kilenc év börtönbüntetést kapott. ÁBTL 2.1. VI/5. Décsi Gyula.

⁷⁴⁸ GYARMATI, 2000. 79.

⁷⁴⁹ BALOGH, 2002. 204.

⁷⁵⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 108–109. Jelentés, 1948. december 26.

⁷⁵¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 107. Jelentés, 1948. december 26.

A megfigyelés nem áll le

Mindszenty Józsefet az Államvédelmi Hatóság emberei Décsi Gyula rendőr alezredes vezetésével, Rákosi döntése alapján, 1948. december 26-án este hat órakor tartóztatták le.⁷⁵² A Budapesti Népbíróság 1949. február 8-án koholt vádak alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte.⁷⁵³

A bíboros megfigyelése ekkor ugyan megszűnt, de a hozzátartozóié, például az édesanyjáé nem. Erről tanúskodik egy 1949. szeptember 26-án készített jelentés szövege: „Jelentem, hogy f. hó 24-én délután 5. h. kor Dékán r. alezredes bts. [bajtárs] alosztályáról telefonon értesítették alosztályunkat, hogy a Hatóság Vezetőjének utasítására vegyük fel figyelését Jocó [Mindszenty József] édesanyjának, aki a CB 784-es szürke Fiat gépkocsival (primási palota gépkocsija) a Gráci [sic!] országúton közeledik Budapest felé. Gépkocsival kimentünk Érd község határába, ahol kb. 18. h. kor láttuk áthaladni a fent jelzett gépkocsit. Innen a figyelmet felvettük. A gépkocsi Budapest utcáin a Délibáb utca 29. számban lévő Apáca Zárda előtt állt meg, kiszállt belőle két öregasszony, az egyik köztük Jocó édesanyja volt.”⁷⁵⁴

Az államvédelmi tisztek Mindszenty édesanyját – bár szabad mozgásában nem akadályozták –, utazásai idején szoros megfigyelés alatt tartották. Rögzítették, hogy mikor, kivel és hol találkozott, ott mennyi idő töltött el. Valószínűleg az asszony kapcsolati rendszerét próbálták feltérképezni, hogy megtudják, hogy a fiánál tett látogatásaikor kiktől hozhat, és kiknek vihet a fogva tartottól üzenetet, utasítást. Az idős, hetvenöt éves asszony minden lépését árgus szemekkel követték a nyomozók és percről percre lejegyezték minden tevékenységét, amint ez egy 1949. szeptember 26-ai jelentésben is olvasható. „Mindszenty Józsefné⁷⁵⁵ f. hó 25-én reggel kb. 9 órakor hagyta el a Délibáb utca 29. számú házat, melyben éjszaka tartózkodott, egy apáca kíséretében, aki egész nap vele volt. A Dózsa György út és a Délibáb utca sarkon kb. 15 percet vártak egy alacsony, molett apácára, aki hozzájuk csatlakozott. Mindszentyné a két apáca kíséretében villamoson kimentek a 28-as végállomásáig. Ott kb. ¾ óra hosszat ültek egy padon. Mindszenty Józsefné bement a Gyűjtőfogházba, ahonnan 15-20 perc múlva jött vissza. A két apáca kíséretében egy villamos megállót gyalogoltak, az egyik apáca közben többször visszanézett. Kb. ¾ 12 órakor szálltak fel a 28-as villamosra, amellyel a Nemzeti Színházig jöttek. Ott átszálltak a 6-osra, majd az Üllői úton leszálltak és a Ferenc körút 24. számú házba ment Mindszenty Józsefné a fiatalabb és magasabb apácával. Mielőtt a 24. számú házba mentek volna, a mellette levő házba is benézett az apáca, illetve bement a kapu alá. A Ferenc körút 24. számú házban 17.20 percig tartózkodtak. Gyalog az Üllői útig, majd a 3-as villamossal a Nagyvárad térig, onnan pedig a 23-as villamossal a Damjanich utcáig mentek. Ott leszálltak és bementek a Regnum templomba, ahonnan 5 apáca kíséretében 19 óra 20 perckor jött ki Mindszentyné és tért

⁷⁵² GERGELY, 2001. 28-30.

⁷⁵³ BALOGH, 2002. 206–255., GERGELY, 2001. 31–50. Mindszenty ellen hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés, kémkedés és valutaüzérkedés volt a vád.

⁷⁵⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 206. Jelentés, 1949. szeptember 26.

⁷⁵⁵ Az ÁVH rosszul tudta Mindszenty édesanyjának a nevét, hiszen Kovács Borbálát házasság kötését követően Pehm Jánosné néven anyakönyvezték. BALOGH, 2002. 8.

vissza a Délibáb utca 29. számú házba. A fenti házat f. hó 26-án reggel 8 óráig nem hagyta el.”⁷⁵⁶

Mindszenty édesanyjának mozgását az ÁVH nemcsak a rendőri megfigyelések alapján tudta dokumentálni, hanem a kialakított ügynöki hálózatából érkező információk alapján is. Egy 1949. november 8-ára keltezett jelentésében írta az ügynök, hogy „*Mindszenty (sic!) édesanyja október 30-án Budapestre jött abból a célból, hogy fiát a gyűjtőfogházban meglátogassa, azonban nem engedték be a gyűjtőbe. Azt mondták neki, hogy összeesküvés volt a foglyok között, ebben a fia is benne volt, emiatt büntetésből nem lehet látogatót fogadni. Mindszenty anyja rákérdezett, hogy mikor volt az összeesküvés, azt a választ kapta, hogy másfél hónapja. Erre azt felelte, hogy az nem lehet, hiszen ő egy hónappal ezelőtt itt volt. Azzal küldték el, hogy jöjjön egy hónap múlva.*”⁷⁵⁷

Mindezekből érzékelhető, hogy az ÁVH nemcsak a börtönbe zárt bíborostól tartott, hanem híveitől, családjának tagjaitól is, akik szabadon tevékenykedvén szellemiségét továbbvihették.⁷⁵⁸ A politikai rendőrség irataiban a Mindszenty életére vonatkozó információk fonala a börtönévei alatt, valamint a püspökszentlászlói és a felsőpetényi fogva tartásának idején megszakad. Az 1956-os forradalom alatt a bíborosnak csak öt nap szabadság jutott. Mindszenty József 1956. november 4-én a bevonuló szovjet csapatok elől az Amerikai Egyesült Államok követségére menekült, amivel bár kivonta magát a felelősségre vonás lehetősége alól, de elnyerte az újból feléledő politikai rendőrség figyelmét.

---

⁷⁵⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 205. Jelentés, 1949. szeptember 26.

⁷⁵⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. 83. Jelentés, 1949. november 8.

⁷⁵⁸ A dosszié zárására 1951. június 18-án tett javaslatot Földes György államvédelmi hadnagy. ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. 85. Lezárási javaslat, 1951. június 18.

Zinner Tibor:

Félrabságban a Szabadság téren, avagy a bíboros aranykalitkája

Sokan gondolják úgy, hogy mindent tudunk Mindszenty József életéről, munkásságáról, vállalt mártíriumáról. Szerzőtársammal, Somorjai Ádám bencés szerzetessel épp a Mindszenty József boldoggá avatásával kapcsolatos kutatások közepette találkoztam. Ennek lett következménye, hogy már eddig is több írásban gyümölcsöződött együttes munkánk. Elég, ha a Majd' halálra ítélve című, csaknem 1400 oldalas, CD-melléklettel is ellátott kötetünket emlitem, amelyet 2008. október 15-én mutattak be. És most itt az új kötetünk, Szeizmográf a Szabadság téren címmel, amit terveink szerint szeretnénk megjelentetni az Amerikai Egyesült Államokban s általában ott, ahol az angol nyelvet beszélik. Ám a terveink között szerepel az is, hogy a pápákkal és a bíboros államtitkárokkal, tehát a Vatikánnal folytatott levelezését is sajtó alá rendezzük.

Mai előadásom a 2010 karácsonyára megjelent Szeizmográf kötetünk tartalmáról szól. Azt a 118 levelet tárjuk benne a Tisztelt Olvasók elé, amelyeket az Amerikai Egyesült Államok mindenkori elnökének – David Dwight Eisenhowernek, John Fitzgerald Kennedynek, Lyndon Baines Johnsonnak, végül Richard Milhouse Nixonnak –, illetve a State Department vezető diplomatáinak, politikusainak írt Mindszenty bíboros az alatt a majd tizenöt esztendő alatt, amit a budapesti amerikai követségen, 1966 őszétől nagykövetségen töltött. Félrabságban! Ahogy ő fogalmazott, annak ellenére, hogy megmentették az életét. Jogos a kérdés: miért félrabságban?

Az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségének ügyelni kellett a diplomáciai játékszabályokra. A bíboros okkal érezte ott úgy, hogy ezúttal sem kapja meg azt remélt támogatást az amerikaiaktól, amelyre egyébként korábban, hercegprímásként is számított egészen 1948. december 26-án történt letartóztatásáig, Esztergomból Budapestre, az Andrássy út 60-ba, a titkosrendőrség hírhedt központjába hurcolásáig. Ezekben a hosszabb-rövidebb, tehát változó terjedelmű levelekben a bíboros éppen ezért fejezte ki nemtetszését a tengerentúli nagyhatalom kelet-közép-európai politikájával kapcsolatosan. Keményen bírálta például a trianoni diktátum kapcsán a wilsoni pontok be nem tartását a népek önrendelkezéséről, az 1947-es párizsi békeszerződés idején tanúsított, az Atlanti Charta pontjaival ellentétes amerikai magatartást, de írt arról a magyar forradalmat és szabadságharcot cserbenhagyó politikáról is, amelyet 1956-ban követett Washington, elég itt, ha a Szabad Európa Rádió hullámhosszán elhangzottak és a véres valóság közötti ellentétre utalok.

Az nyilvánvaló volt, hogy szemben a bíboros elképzelésével, hogy őt az amerikai diplomácia a nemzetközi s a kétoldalú tárgyalások során – a kártya nyelvén szólva – egyfajta aduként hasznosítsa, akképp semmit. Nem tekinthettek el attól – és végig szem előtt is tartották –, hogy Mindszenty bíboros ugyan visszanyerte szabadságát a forradalom napjaiban, ám személyében – miként ezt a Népszabadságban, 1957 tavaszán szét is kürtölték – egy büntetésének hatálya alatt álló magyar állampolgár van a követségükön menedékben. Az Amerikai Egyesült Államok tudomásul vette – persze nem most, hanem egy bő évtizeddel már korábban – s elfogadta, hogy Európa Elbától keletre eső népei, több mint százmillió lélek, a rab nemzetek állampolgárainak sorsáról Moszkva urai rendelkeznek. A második

világháborút követően nemzetközi nagyhatalmi helyzetbe került Szovjetunió rendelkezett olyan erővel, hogy az Amerikai Egyesült Államok '56. október–novemberében nem akart beavatkozni a magyar szabadságharc sorsába. Csak az Egyesült Nemzetek Szervezetében emelte fel a szavát, a magyarkérdés ügye pedig úgy alakult, ahogy az már nemzeti történelmünk hat évtizeddel korábbi eseményeiből ismert.

Nyilvánvaló, hogy Washingtonnak ez a politikája szöges ellentétben állt mindazzal, amiről a bíboros hazája jövőjét illetően gondolkodott. Olyannyira nem, hogy ezt szóvá is tette a leveleiben, annál is inkább, mert úgy érezte, sokat segíthetne szeretett nemzete sorsán, ha Amerikai Egyesült Államok végre markánsabb politikát követne a hatalomba Moszkva által visszasegítettekkel szemben. A bíboros levelei azonban – noha mind az akkori, mind a későbbi amerikai diplomácia vezetői olvashatták a bennük papírra vetett drámai észrevételeket a magyarországi mindennapok valóságáról, a magyarság határon inneni és túli sorsáért aggódó főpásztor emiatt okkal segítségükben reménykedő helyzetértékeléséről – sohasem kaptak nyilvánosságot, egyfajta magánügynek számítottak. Ám még ezzel együtt sem írhatott mindenkinek és mindenről. Hosszú éveken keresztül nem engedték meg neki azt sem, hogy a Vatikánnal levelezzen. Amikor aztán hozzájárultak ehhez XXIII. János, majd VI. Pál pápasága idején, akkor viszont nem zárhatta le a borítékot – két esetben tértek el ettől a szigorú, vele szemben alkalmazott egyfajta börtönrezsimtől –, fürkésző szemek olvasták írásait, és ha olyannak ítélték tartalmát, visszatartották és nem adták az amerikai fővárosban a Vatikánt képviselő apostoli delegáció vezetőjének, hogy a Szentszékhez továbbíthassa azt. Ezért fogalmazott úgy Mindszenty bíboros, hogy félrabságban él a budapesti követségen.

Választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy mi volt a bíboros leveleinek tartalma? Ismerve a számtalan dokumentumot – hisz nem csupán a Budapestről postázott levelekkel, hanem a diplomatáknak azokkal kapcsolatos levelezésével is foglalkoznunk kellett a fordítást követő kutatómunka, a szorgos tényfeltárás során – tíz-tizenkét tárgykörrel foglalkozott a bíboros írásaiban. Kezdetben, de még 1963 után is vissza-visszatért leveleiben az egyik legfontosabb témája, a kádári megtorlás, amellyel szemben erőteljesen tiltakozott. Két ízben is felvetette, hogy önként elhagyná a követséget, és ő állna a népbírósi tanács elé, cserébe a már megvádolt és vélhetően a népbírák által halálra ítéendő fiatal felkelők életéért. Számos írásában – nyugodtan fogalmazhatunk így, hogy szinte – könyörgött, hogy az Amerikai Egyesült Államok politikusai járjanak közbe a meghurcoltak érdekében. Az új európai békerendszerek ügyéről írott leveleiből kiérződött aggódása hazájáért és Kelet-Közép-Európa valamennyi elnyomott népéért. S miközben azt gondolnánk, hogy optikája csupán az európai földrészen történetekre fókuszált, nem, mert még a tibeti anomáliákról sem hallgatott. Az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi szakirodalomra támaszkodva úgy vélte – s ebben nem tévedett –, hogy a Szovjetunió által irányított világrendszerben lábbal tiporják ezeket a jogokat. Egyébként kevesen ismerték olyan jól az idő tájt az emberi jogok rendszerét, mint Mindszenty bíboros. Okkal mondhatjuk több évtized távlatából, hogy korának politikusait, világmegváltóit messze megelőzve mérte fel, hogy mindazoknak a diktatórikus mozzanatoknak a hírei, amelyek eljutottak hozzá a követségre beérkező orgánumokból mind a szovjet, mind a környező államok fővárosaiban történetekről, ezek arról tanúskodnak, hogy nem (volna) szabad kettős mércét alkalmazni, s fel kell lépni minden, a népek, nemzetek szabadságát veszélyeztető mindennapos gyakorlattal szemben. Szomorúan állapíthatjuk meg, hogy jajszavai süket fülekre találtak.

Nem véletlen, hogy ez a politikai érzékenysége is szerepet játszott abban, hogy újabb, most megjelent könyvüknek a Szeizmográf a Szabadság téren címet adtuk. Mélyen érző, minden ártatlanul meghurcolt emberért szót emelő, tollat ragadó olyan személyiség volt a bíboros, akit a különböző magyarországi diktatúrák börtöneiben eltöltött időszakok komoly tapasztalatokkal vértettek fel. Szót emelt azokért is, akiket Szibériába hurcoltak mind '56 előtt, mind azt követően. Arról nem tudhatott, hogy őket, ha éltek, akkor már 1956 előtt már visszaengedték. A követségre eljutott nyugati sajtóban viszont azt is olvashatta, hogy a forradalom és szabadságharc leverése után is sok magyar fiataalt hurcoltak el Szibériába, ezért vissza-visszatérő elem volt ez is a leveleiben. Ma már tudjuk, hogy nem oda, hanem alig a határon túlra, s onnan is – bárminő meglepő – Kádár tiltakozása nyomán hamarosan visszaszállították őket, még novemberben. És gyakorta írt a Rákosi országlása idején – Sztálin felállítandó szobrának helyén lévő s ezért – felrobbantott Regnum Marianum-templom, a kettészakított Berlin ügyéről, és más aktuális politikai kérdésekről is. Amint eljutott hozzá egy-egy hír, azt mindjárt a saját gondolkodásába illesztette, s mindenhez azonnal hozzáfűzte hazája, a Vörös Hadsereg 1944 őszi megjelenése óta lépésről lépésre megszállt Magyarország keserű sorsát is.

Leveleiben azonban nem csupán az ország-csonkítás folyamatos színtereivel – Trianon 1920-ban, Párizs 1947-ben – s számos következményükkel szembeni tiltakozásról, avagy a kádári megtorlásról vetette papírra sorait, hanem leveleiben szót emelt a Magyarországon meg nem született gyerekek ügyéért, mondhatni ez érintette a legérzékenyebben. Mintha a jövőbe látott volna. Harcot hirdetett a hazai abortuszok számának riasztó növekvő gyakorlatával, egy bűnös népességpolitikával szemben. Ám úgy, hogy mindehhez a toll volt az egyetlen fegyvere. Kádárt modern Heródesnek nevezte ezzel összefüggésben. Bármiről is írt, illetve elmélkedett, nem az egyházam és hazám, hanem fordítva, a hazám és egyházam volt nála a sorrend. Mindent erre vetített ki, igazi politikus alkat volt, más kérdés, hogy számos esetben helyzetértékelése sem akkor, sem utóbb nem állta ki az idők próbáját. Mentségére legyen szólva, hogy '56 néhány napjától, szabad órájától eltekintve 1948 karácsonyától a hiteles hírektől megfosztva élte szomorú mindennapjait, és a jól tájékozottság, a valós hírek széles tárháza, azokban való böngészés helyett számára más jutott osztályrészül.

Ennél a pontnál azonban említendő az is, hogy a XII. Piusz halálát követő időszakban, XXIII. János, majd főképp VI. Pál pápasága idején változott a római katolikus egyház pasztorációs gyakorlata is az Elbától keletre. Ez nem egy új keleti politika volt – mint sokan vélték vagy vélik még napjainkban is –, hanem az egyház mindennapos működésében annak felismerése, hogy miképp lehet – és ebből fakadóan kell – túlélni az akkortájt hívőkre nehezedő politikai nyomást. Nos, erről a hercegprímás, 1964 nyarától prímás – mert ekkor juthatott el hozzá a hír az 1951-es dekrétumról, amely a régebbi elnevezések megszűnéséről rendelkezett, és leveleinek aláírásakor ezért a herceg előtagot már elhagyta – nem tudhatott, és a Vatikánnak a korábbiaktól eltérő, újonnan alakuló és teret hódító mindennapos gyakorlatát kevésbé értette meg, kevesellve a békére koncentrálást, és mellette ezért kardoskodott az igazságosság azonos súllyal történő érvényesülése érdekében. A Vatikán 1964 szeptemberében részleges szerződést is kötött Kádárral és körével, azért, mert úgy gondolták a Szentszéknél, hogy ezzel a politikával biztosítani tudják a kelet-közép-európai egyházak, adott esetben mindenekelőtt a magyar római katolikus egyház működését.

A bíboros határozottan szembement azzal az amerikai külpolitikával is, amely tulajdonképpen John Foster Dulles külügyminiszter halála után nyitott a Szovjetunió felé, Kennedy és Johnson elnök idején. Az Amerikai Egyesült Államok 1967 őszétől immár nem követet, hanem nagykövetet küldött Budapestre, s ezzel legitimálta Kádár rendszerét.

Noha még napjainkban is sokan vaskalaposnak, konoknak, tárgyalóképtelennek tartják a bíborost – ez a vád érte őt egykor is – én ezzel szemben úgy vélem, hogy következetes volt, mert folyamatosan az emberek jogaiért, a szabadságukért és az emberi méltóságért szállt síkra. Láta azt a mély szakadékot, amely az ígéretek, a szabadságról és a méltóságról mondott szép szavak és a mindennapok valósága között tátongott, és szerencséjére saját sorsát illetően az idő tájt meg- és túlélhette az akkori helyzetet. Sziklaszilárd véleménye az volt, hogy nem beszélni, hanem cselekedni kell a szabadságért. Egyébként sokszor okkal érezhette úgy, hogy nem hallgatnak intő szavaira. Vannak azonban arra utaló jelzések a forrásokban, hogy ez csak a látszat volt. Úgy tűnik, hogy az 1963. márciusi, úgymond általános közkegyelem kiharcolásánál a titokban Budapesten tárgyaló amerikai diplomaták épp a bíboros leveleiből meríthettek adatokat, és azokat érdemben fel is használhattak.

A száztizennyolc levelére két válasz érkezett, az elnöki – főképp a Kennedy féle – apparátus mindent elkövetett, hogy az elnök ne válaszoljon a bíborosnak. A másik válasz Nixoné volt. De hát válasz lehet-e egy olyan levél, ami inkább egy elbocsátó üzenet, amelyben közölték vele, hogy vége az immár nagykövetségen töltött éveinek. Később is levelezett az Amerikai Egyesült Államok vezetőivel, elég utalni arra, hogy Nixon elnök gratulált neki a nyolcvanadik születésnapjára. Majd egy fantasztikus körutazást tett a világban, lángoszlopa lett az emigrációban élő magyarságnak. Azt nem élhette meg, hogy vágyai teljesüljenek.

Befejezésül arra a – most fel nem tett – kérdésre, hogy mit tartalmaz a pápákkal és a bíboros államtitkárokkal, illetve helyettes államtitkárokkal folytatott levelezése, lesz majd válaszom. Szerzőtársammal azon vagyunk, hogy minél hamarabb elkészüljön újabb könyvünk, de az iratanyag terjedelme messze meghaladja az amerikai elnökökkel és külügyminiszterekkel, valamint diplomatákkal történt levelezésének terjedelmét. Ha az is megjelenik, akkor ismét eljövök Önökhöz – ha meghívnak –, hogy annak tartalmáról is tájékoztassam Önöket.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Zinner Tibor:

Qui prodest?

Miért menthette fel a Legfelsőbb Bíróság csak Nagy Imrét és társait, és miért nem Mindszenty Józsefet és társait is a rendszerváltás idején?⁷⁵⁹

Bevezetés

Két szerzőtársammal, Somorjai Ádám bencés szerzetessel, a Vatikáni Államtitkárság munkatársával és Horváth Miklós hadtörténésszel írott két nagylélegzetű dokumentumkötetünket⁷⁶⁰ 2008. október 15-én mutatták be a „haza házában”. A két merőben eltérő életutat járt főhős életében egy közös metszéspont van, 1956. október 31-e. Ezen a napon írt alá Nagy Imre kormányfő egy dr. Erdei Ferencsel közösen fogalmazott okmányt. Ebben a Magyar Nemzeti Kormány megállapította, hogy a bíboros hercegprímással szemben „1948-ban indított eljárás minden törvényes alapot nélkülözött, az akkori rendszer által ellene emelt vádak alaptalanok voltak”, ezért a vele (és tegyük hozzá, hogy társaival szemben) „elrendelt jogfosztó intézkedések érvénytelenek, ennek következtében a hercegprímás minden állampolgári és egyházi jogát korlátozás nélkül gyakorolhatja”. Ez a dokumentum ugyan tartalmában megkérdőjelezhetetlen, de hatályossá sohasem vált/válhatott (nem csupán a forradalom és szabadságharc bukása miatt, hanem azért sem, mert ennek az okmánynak a kiállítása kizárólag a Népköztársaság Elnöki Tanácsát [a továbbiakban: NET] illette, – ettől függetlenül sem a rádióban, sem a médiában nem tették közzé).

2008-ban emlékeztünk a mártír kormányfő és 3 társa – dr. Szilágyi József, Gimes Miklós és Maléter Pál – kivégzésének 50., Mindszenty József és társai őrizetbe vételének 60. évfordulójára. Emlékük előtt tisztelegve teszem közzé a két kötet bevezető tanulmányaiból az általam írott, és velük szemben lefolytatott 1948-1949-es, valamint 1957-1958-as törvénytelenjogi aktusokkal összefüggő 1989-1990-es ügyészségi és bírósági eljárásokkal kapcsolatos (e kiadványhoz átszerkesztett) fejezeteit. Lásd: Nagy Imre és társai rehabilitálása A „Nagy Imre és társai” ügy folytatása elsősorban a végeredmény – Nagy és társai rehabilitálása,⁷⁶¹ Losonczy Géza ügyében a nyomozás megszüntetése⁷⁶² és a kivégzettek, valamint az „ismeretlen felkelő” jelképes újratemetése – oldaláról ismert. Az már kevésbé tudott, hogy Vásárhelyi Miklós a történetek megismerése érdekében – 1987. november 5-én – írásbeli kérelmet terjesztett a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága elé, amelyben leszögezte: „Legalapvetőbb jogom, hogy a reám vonatkozó ítéletet ismerjem. Az ítélet semmiféle államtitoknak minősülő adatot nem tartalmaz.” Vásárhelyi részére négy nappal

⁷⁵⁹ In: *Büntetőjogi tanulmányok X*, Budapest, 2009. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 23-40.

⁷⁶⁰ SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 1385. és HORVÁTH Miklós – ZINNER Tibor: *Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténeteikhez (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 1005.

⁷⁶¹ Lásd: HORVÁTH Miklós – ZINNER Tibor: *Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténeteikhez (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 301. dokumentumát, a 897-922. o.-t!

⁷⁶² DORNBACH Alajos – KENDE Péter – RAINER M. János – Somlai Katalin: (szerk.): *A per. Nagy Imre és társai. 1958, 1989*. Budapest, 1956-os Intézet - Nagy Imre Alapítvány kiadása 2008. 234-237. A Legfőbb Ügyészség a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntette 1989. június 9-én.

később postázott – félígazságokat tartalmazó – válasz végén a következő mondat olvasható: „miután az iratok nem állnak rendelkezésünkre, az ítéletet nem áll módunkban Önnek elküldeni”.

A közel két éven át tartó küzdelem ezzel megkezdődött. Az ügy folytatásaként Vásárhelyi, az '58-as per VIII. rendű vádlottja december 2-án annak közlését kérte, „*hogy az iratok hol állnak rendelkezésre, hogy az ítélet kézbesítését kérhesse, vagy legalább az Iratokba betekintést kérhessek*”. A legfőbb bírósági vezetők megbeszélését követően – 1988. január 13-án – Vásárhelyit arról értesítették, hogy nyolc nap múlva jelenjék meg a bíróságon. Ekkor – miután „*személyi igazolványával igazolta magát*” – elolvashatott egy, az egykori ítéletből szerkesztett, háromoldalas kivonatot.⁷⁶³

Nem sokkal később – 1988. március 28-án – Vásárhelyi a Legfőbb Ügyészségnél perújítási kérelmet terjesztett elő.⁷⁶⁴ Az Államelleni Ügyek Osztálya a Legfelsőbb Bíróságtól április 25-én, háromsoros indoklással – „*a kérelemben megjelölt indokok és becsatolt nyilatkozatok nem elegendők ahhoz, hogy az ügyben perújítás elrendelésére kerüljön sor*” – javasolta a kérelem elutasítását.

Az illetékes vezetők is érezhették a változások közeledtét, ezért a korábbi indítványtétel számukra elfogadhatatlannak tűnt. Ugyan a május 26-i indítvány az érdemi részt tekintve nem változott, de tartalmában mégis eltért a korábbi lakonikus állásfoglalástól. Most közel ötoldalas indoklás rögzítette, hogy miért kéri a Legfőbb Ügyészség a perújítási kérelem elutasítását. Az indoklás szerint „*Vásárhelyi Miklós cselekményeinek az adott társadalmi, politikai közegben történő komplex vizsgálata egyértelműen minden kétséget kizáróan azt eredményezi, hogy a bíróság kellő alapossággal feltárt tényállás alapján állapította meg Vásárhelyi Miklós bűnösségét a jelzett büntettségben és ítélte el a cselekménye és személye társadalomra veszélyességével arányosan.*”

A június 1-jén postázott ügyészi indítványt öt nappal később dr. Vágó Tibor tanácselnökre szignálta főnöke. A kádári megtorlás során 9 főt, köztük Mansfeld Pétert is halálra ítéelő ítész⁷⁶⁵ két ülnökével együtt gyorsan határozott. Június 28-án hozott végzésükkel elutasították Vásárhelyi kérelmét, aki ezt a döntést sem fogadta el, így jogával élve benyújtotta fellebbezését a Legfelsőbb Bírósághoz július 8-án.⁷⁶⁶

Időközben Grósz Károly kormányában – június 29-től – az 1957-ben „*osztályharcos bíráskodást*” követelő dr. Markója Imrét,⁷⁶⁷ az Igazságügyi Minisztérium élén dr. Kulcsár Kálmán váltotta, aki a „*Nagy Imre és társai*” ügy ítélete, illetve Vásárhelyi perújítási kérelme ismeretében egyetértett azzal – az igazságügyi tárca vezetőinek július 12-i értekezletén született megállapodással –, hogy „*egyrészt az 1956 eseményeiben való részvétel miatt elmarasztaltak teljes mentesítését napirendre tűzik, másrészt meg kell vizsgálni Nagy Imre és társai perét, s ha a BM Állambiztonsági Operatív Nyilvántartójából megszerezhetők az eljárás iratai, azt követően döntenek a jogorvoslat módjáról.*”

⁷⁶³ Legfelsőbb Bíróság Titkos Ügykezelés (a továbbiakban: TÜK) T. Nb. 003/1958/19-21.

⁷⁶⁴ DORNBACH Alajos: *A pártállam igazságszolgáltatása és a Nagy Imre-per*. In: DORNBACH Alajos – KENDE Péter – RAINER M. János – Somlai Katalin: (szerk.): *A per. Nagy Imre és társai. 1958, 1989*. Budapest, 1956-os Intézet – Nagy Imre Alapítvány kiadása 2008. 27-29. Dr. Dornbach 1985-re helyezi a perújítás kezdetét. Az iratok keletkezésére vonatkozó adatok ezt nem támasztják alá.

⁷⁶⁵ ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2001. 422.

⁷⁶⁶ Legfelsőbb Bíróság TÜK Tbt. 3/1988/2.

⁷⁶⁷ ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2001. 220.

Grósz kormányának a mentesítéssel összefüggő előterjesztés elkészítéséről – augusztus 11-én – született határozatával kezdetét vette az '56-os megtorlás során életüket vesztenek földi maradványainak azonosítása. A változásokat az MSZMP „illetékes” titkára, Fejti György és közeli munkatársa, dr. Pálvölgyi Ferenc is támogatta. A történetekre hatott – a tavasztól szerveződő és hivatalosan június 6-án létrejött – Történelmi Igazságtétel Bizottsága (TIB) július 20-ai állásfoglalása a politikai perekről, illetve az igazságügyi tárca szándéka, mely szerint a TIB-bel együtt kíván működni.⁷⁶⁸

A következő hónapok történéseiből⁷⁶⁹ kiemelendő, hogy Vásárhelyi 1988. november 17-én – a peranyagot eddig az időpontig sem tanulmányozhatta – a Legfelsőbb Bíróságnak írt válaszában nem rejtette véka alá elmarasztaló véleményét a történetekről és érzékeltette, sejti, hogy miképp határoznak majd másodfokon (is): *„illúzió lenne azt feltételezni, hogy tárgyilagos és jogszerű perújítási eljárást lehet lefolytatni... semmi értelmét nem látom annak, hogy részletesebben indokoljam fellebbezésemet. Csak tiltakozni tudok jogaim csorbítása miatt.”*

Egy nappal az után, hogy a Legfőbb Ügyészség megkapta a Legfelsőbb Bíróságtól az aktát, november 23-án az Államelleni Ügyek Osztálya a végzés helybenhagyását indítványozta. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága – immár kizárólag bírálóból álló tanácsa – két nappal később ennek megfelelőképp hozta meg újabb, ezúttal másodfokú végzését.⁷⁷⁰ Az érintett november 30-án értesült a végzés rendelkező részében foglaltakról, azzal, hogy indoklását – ha akarja – elolvashatja.⁷⁷¹ Az eredménytelenül zárult küzdelem azonban nem volt hiábavaló, muníciót biztosított a jövőhöz.

1988. november 29-én az MSZMP KB PB döntött *„a Nagy Imre és társai perében, valamint az 1956-os ellenforradalmi események miatt halálra ítétekkel kapcsolatos kegyeleti kérdések rendezéséről.”*⁷⁷²

⁷⁶⁸ ZINNER Tibor: Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény háttéréhez. In: A semmisségi törvények - Büntetőjogi tanulmányok III. – Tudományos ülészek Veszprémben a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiuma, a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága Büntetőjogi Munkabizottsága rendezésében 2000. március 13-án. Budapest, Kairosz Könyvkiadó, 2002. 16-17.

⁷⁶⁹ A Legfőbb Ügyészség is megkapta az elsőfokú legfőbb ítélőszéki perújítási kérelmet elutasító végzést július 13-án azzal, hogy Vásárhelyi fellebbezéséről foglaljon állást, azt tudomásul vették július 14-én. Vásárhelyit, a nyári szabadságát követően – miután korábban jelezte, hogy fellebbezésének írásbeli indoklásához, érdemi részéhez el kívánja olvasni az elsőfokú elutasító határozat. indoklását –, augusztus 26-án felszólította a legfelsőbb bírói testület, hogy szeptember 10-ig jelezze, élni kíván-e ezzel a jogával, mert ellenkező esetben úgy tekinti, mint aki lemondott az irattanulmányozási jogáról. Noha Vásárhelyi élt a jog biztosította lehetőséggel szeptember 2-án, mégsem nyújtotta be szeptember 16-ig fellebbezésének indoklását. A legfelsőbb bírói testület elnöke azzal a megoldással értett egyet október 3-án, hogy a fellebbező a másodfokú tárgyaláson fejthesse ki álláspontját, mert azon részt vehet. Október 10-én az is felmerült, hogy amikor Vásárhelyit értesítik a tanácsülés napjáról, tájékoztassák egyúttal arról is, hogy az az előtti 3. napig még előterjesztheti írásbeli indoklását. Végül arról értesítették 1988. november 4-én, hogy e levél kézhezvételétől számított nyolc napon belül terjessze elő fellebbezésének indokait, mert azokat meg kell küldeni észrevételezésre a Legfőbb Ügyészséghez. Ellenkező esetben ennek hiányában terjesztik tovább fellebbezését.

⁷⁷⁰ Az előadó bíró, dr. Kuhnyár László tanácselnök az '56-os megtorlás idején halálos ítélet meghozatalában vett részt, viszont utóbb, alig több mint fél esztendővel az eljáró tanács elnöke, dr. Czili Gyula és a szavazó, dr. Pálincás György tanácselnök tagja lett a Nagy Imre és társai ügyében 1989. július 6-án eljáró elnökségi tanácsnak, mi több, dr. Czili annak előadó bírása lett.

⁷⁷¹ Legfelsőbb Bíróság TUK Tbf. 003/1988/10.

⁷⁷² PAJCSICS József: Nagy Imre és mártírtársai sírhelyeinek felkutatása (1888-1989). In: Rendészeti Szemle 1993/10. 80.

Az MSZMP vezetésére és a kormányzatra nehezedő egyre nagyobb nyomás hatására a miniszterelnök – a hivatalos pártálláspont megszületését megelőzően – a „*saját nevében*” az 1989. január 8-án tartott kormányülésen az igazságügyi tárca vezetőjét felhatalmazta, hogy dr. Kulcsár a honatyákat a törvénytelen perek felülvizsgálatára vonatkozó elképzeléseiről eredeti elgondolásainak megfelelőképp tájékoztassa. Január 10-én dr. Kulcsár a legfelsőbb bírósági elnököt és a legfőbb ügyészt, valamint a büntető ügyszakos helyetteseiket beavatta elképzeléseibe. Szólt arról, hogy miképp tervezi a felülvizsgálatot, és a megbeszélésen megszabták a főbb tennivalókat. Ettől csak akkor tértek el, illetve csak akkor rögtönzött az igazságügyi tárca vezetője, ha eltökélt céljait gyorsabban és eredményesebben valósíthatta meg.⁷⁷³

Január 28-án Pozsgai Imre népfelkelésnek minősítette '56-ot a Kossuth Rádió 168 óra című műsorában. A folyamat 1989. februárban felgyorsult.⁷⁷⁴ Február 14-én dr. Czili – a Vásárhelyi-féle perújítási kérelem ügyében másodfokon eljáró legfelsőbb bírósági tanács elnöke – „*rövid úton*” megküldte dr. Kulcsárhoz az elutasító határozatokat, tájékoztatva a minisztert az eljárásról is.⁷⁷⁵ Az igazságügyi tárca vezetőjét ekkor már nem a Vásárhelyi-féle perújítási kérelem elutasításának jogerős lezárása izgatta, ő messzebbre tekintett. Február 16-án Grószt kérte, hogy segítsen az '58-as büntetőeljárás BM-örizetben lévő iratainak átadásában.

A Nagy és társai ellen folytatott büntetőeljárás felülvizsgálatának jogi lehetőséget megismerve⁷⁷⁶ Németh Miklós miniszterelnök – 1989. április 20-án, a kormányülésen – utasította a belügyi *tárcát*, hogy azonnal adja át a büntetőeljárás teljes anyagát a Legfőbb Ügyészségnek. Április 28-át követően⁷⁷⁷ dr. Nyíri mellett dr. Gál Attila főosztályvezető ügyész, dr. Gyöngyi Gyula főosztályvezető-helyettes ügyész, és dr. Szeder Gyula osztályvezető ügyész munkája nyomán előbb megszüntették a nyomozást bűncselekmény hiányában Losonczy ügyében június 9-én, majd benyújtották a törvényességi óvást a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsához június 13-án.

⁷⁷³ NYÍRI Sándor: *Nagy Imre és mártírtársai ügyének felülvizsgálata 1989-ben*. In: KAHLER Frigyes: (szerk.): *A semmisségi törvények*. Budapest, Kairosz Könyvkiadó, 2002. 155-158. Dr. Nyíri hol 1989. január 10-ét, hol 20-át említi. A találkozó többi résztvevőjének emlékei szerint a pontos dátum január 10-e volt.

⁷⁷⁴ Előbb 13-án dr. Kulcsár – mellette a legfőbb ügyész, dr. Sziijártó Károly, valamint dr. Czili, a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese, egyúttal a Büntető Kollégium kollégiumvezetője, miként Grósz és köre is – hivatalos másolatot kapott a Nagy és társai ügy ítéletéről. Az ítéletmásolatok az MSZMP KB PB és az MSZMP KB ülése közötti időszakban készültek. Grósz iratkölcsonzésének nincs nyoma a legfelsőbb bírósági iratok között.

⁷⁷⁵ Legfelsőbb Bíróság TUK Tbf. 003/1988. Az igazságügyi miniszter március 2-án dr. László Jenő miniszterhelyetteshez továbbította a megkapott dokumentációt, aki 8-án visszaküldte azokat.

⁷⁷⁶ Lásd: HORVÁTH Miklós – ZINNER Tibor: *Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténeteire (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 297. dokumentumát a 875-882. o.-t! A korábbiakban közölte: HORVÁTH Ibolya – Solt Pál – SZABÓ Győző – ZANATHY János – ZINNER Tibor: (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995. IV. k. 897-909.

⁷⁷⁷ Dr. Antall József kormánya idején vált ismertté, hogy az eljárás számos dossziéját nem adták át az ügyészeknek 1989. áprilisban. A BM Állambiztonsági Operatív Nyilvántartójától a Nagy és társai elleni eljárás irataiból csupán 87 kötetnyi iratanyagot kapott a Legfőbb Ügyészség. Ezekből a törvényességi óvás elkészíthető volt. NYÍRI Sándor: *Nagy Imre és mártírtársai ügyének felülvizsgálata 1989-ben*. In: KAHLER Frigyes: (szerk.): *A semmisségi törvények*. Budapest, Kairosz Könyvkiadó, 2002. 158. DORNBACH Alajos: *A pártállam igazságszolgáltatása és a Nagy Imre-per*. In: DORNBACH Alajos – KENDE Péter – RAINER M. János – Somlai Katalin: (szerk.): *A per. Nagy Imre és társai. 1958, 1989*. Budapest, 1956-os Intézet - Nagy Imre Alapítvány kiadása 2008. 238-298.

A legfőbb ügyész, dr. Szijártó törvényességi óvásában részletes jogi és eljárásjogi elemzéssel mutatta ki a nyomozó és ügyészi szervek, valamint az ügyben eljáró népbírói tanács eljárási szabálysértéseit és bizonyította az ítélet egyes ténymegállapításainak megalapozatlan, téves voltát.²¹

A törvényességi óváskor megtámadott ítéletek hatályon kívül helyezését a legfőbb ügyész többek között azzal is indokolta, hogy az eljárásjogi szabályok alapvető rendelkezéseit a nyomozás során és később az eljárás bírósági szakában sem tartották be. Ezek a szabálytalanságok meghatározták a büntetőeljárás egész menetét és részben előidézői voltak az „*anyagi jogi*” törvénysértéseknek is.

Ezen eljárási szabálytalanságok közül kiemelhető, hogy a letartóztatottak az eljárás alapját képező tények ismeretének hiányában nem tudtak védekezni. A terhelteket az eljárás korai szakaszában megfosztották a védőválasztás jogától. A lefolytatott bizonyítás egyoldalú volt, csak a terhelő körülményekre koncentrált, ennek következtében az ítélet egyes ténymegállapításai is megalapozatlanok és tévesek voltak. A vádlottak védekezését a tárgyalások során a népbírói tanács is korlátozta. A tárgyalás vezetése arra irányult, hogy a bizonyítás csupán az eljárás tárgyát képező – a vádlottakat terhelő – tényekre korlátozódjék. A vádlottaknak a tulajdonképpeni védekezés előadására nem volt módjuk, a népbírói tanács lehetőségét a tárgyalásoknak a „*tények tisztázása utáni*” idejére odázta el, ami azonban később is elmaradt. A vádlottak védekezésüket összefüggően nem adhatták elő.

Törvénybe ütközött az is, hogy Lakatos Péterné – akinek férje a Köztársaság téri események egyik áldozata volt – az ügyben eljáró népbírói tanács tagja lett.⁷⁷⁸

Eljárási szabálysértést követek el azzal is, hogy 1958. június 9-én a tárgyalást annak ellenére, hogy a népbírói tanács összetételében változás állt be, és az előző tárgyalás (1958. február 5-6.) óta több mint két hónap eltelt, nem kezdték előlről. Az, hogy ekkor a tárgyalást az első tárgyaláson felvett jegyzőkönyv felolvasásával folytatták – a korabeli ítélkezési gyakorlat szerint is – olyan eljárási szabálysértés, amely önmagában is az ítélet hatályon kívül helyezését teszi szükségessé.

A legfőbb ügyész szabálysértésként értékelte azt is, hogy a nyilvánosságot – az előfeltételek megléte nélkül – az egész tárgyalás időszakára kizárták.

---

⁷⁷⁸ A Bartók Rádióban 1989. július 19-én erről dr. Vida Ferenc tanácsvezető ekképp nyilatkozott: „*A népbírók között volt olyan, akitől azért félttem, mert attól tartottam, hogy elfogult lesz. Volt, akinek a családja nagy áldozatot hozott az ellenforradalom idején: közvetlen hozzátartozója halt meg a Köztársaság téren... A népbírót az Elnöki Tanács nevezte ki. Mindegyikük meg volt győződve arról, a párt határozata –, amelyik az ellenforradalom négy okát sorolta fel – az igazi politikai álláspont. Ha nem lettem volna én is meggyőződve arról, hogy a párt politikai álláspontja megalapozott, akkor nem ítékeztem volna. Azért volt olyan szilárd a meggyőződésünk, mert az előző peranyagokban minden konkrét bizonyítást nyert, és a Nagy Imre és társainak pere tette rá a koronát.*” Dr. Vidával Faragó Jenő készített hosszabb interjút, a kinyomtatott, 132 oldalas anyag – „*Perbe fogott ítélet*” – nem jelent meg. Fehér Kálmán, az egyik népbíró visszaemlékezése is kéziratban maradt. Ebben a közgazdaságtudományi diplomával rendelkező népitész összegezte azokat a szempontokat, amelyeket 1957. április 13-án történt kinevezésétől követett. Emlékezett népbírói gyakorlatára, a csepeli tanácselnök „*gyilkosai*”, Tóth Ilona és társai, Francia Kis Mihály, Iván Kovács László, a győri, miskolci „*ellenforradalmárok*”, a Déry Tibor és társai, Bibó István és társai elleni ügyekben. Nagy és társai ügyéről keveset írt, Lakatosnéról ekképp: „*Az ellenforradalmi árulásban kiemelkedő szerepe volt Kopácsi Sándor rendőr ezredesnek, a Budapesti Rendőrkapitányság vezetőjének. A Nagy-budapesti Pártbizottság székházából hiába fordultak hozzá segítségért, a segítséget azzal tagadta meg, hogy a szolgálatban lévő kb. 100 rendőr nem teljesítené ezt a parancsot. Népbírói tanácsunk egyik tagja, akinek férjét (pártiskolai tanárt) megölték a fasiszta ellenforradalmárok, nem tartotta Kopácsit Maléternél különbnek, sőt...*”. A visszaemlékezés dr. Zinner Tibor birtokában.

A törvényességi óvás szerint megalapozatlanok voltak az ítéletek, mivel azokat a népbíróság nem csak a tárgyaláson megvizsgált bizonyítékokra alapozta.

A bíróság az eljárási szabálysértéseken túl az „anyagi büntetőjogi szabályokat” is törvénytől alkalmazta.

Ennek egyik okaként szerepel, hogy a népbíróság nem vizsgálta, hogy a vádlottak cselekményeinek mi a célja, azok a törvényi tényállásban meg határozott eredmény – a népi demokratikus államrend megdöntése – elérését célozták-e. A népbíróság számtalan körülmény figyelmen kívül hagyásával, illetve helytelen ténykövetkeztetések révén tett megállapításokkal jutott el a bűncselekmény elkövetésének törvénytől megállapításához.

A törvényességi óvásban leírt indokok alapján a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a „Nagy Imre és társai” ügyben hozott ítéleteket hatályon kívül helyezte és „mivel a vád tárgyává tett cselekményük nem bűncselekmény” az elítélteket felmentette.⁷⁷⁹

Egyetérthetünk-e Litván György azon megállapításaival, hogy a törvényességi óvás „néha még messzebbre” rugaszkodott el „a történelmi igazságtól, mint a vádirat vagy ítélet, csak éppen az ellenkező irányban”, hogy nem leplezte le az '58-as vádpontok és ítéletek alapvető hazugságait, hogy „Nagy Imre és társai” ügyében – beleértve dr. Szilágyi elkülönített perét is – a forradalmat követően kétirányú torzítás történt? A történetet idézzük: „Míg 1958 engedelmes jogászként sötét ellenforradalmároknak minősítették Nagy Imrét és »bűntársait«, addig 1989-es utódaik példás, rendszerhű kommunistákat igyekeztek belőlük faragni.

*Egyik beállítás sem felel meg a valóságnak. Ezek az emberek (Tildy Zoltán kivételével) olyan egykori kommunisták voltak, akik a sztálinizmus lelepleződött bűneinek hatására kiábrándultak a kommunizmusból..., a forradalom hatására pedig azonosultak a magyar nép demokratikus és nemzeti szabadságtörekvéseivel... ”*⁷⁸⁰

Nem kívánunk kitérni Litván minden tételére. Sommás megállapítása Nagy és társai '58-as elmarasztalását – és hozzátehetjük, valamennyi, a kádári megtorlás idején elítélt személy meghurcolását – illetően valós. Ezzel szemben a volt kormányfő és társai '89-es ügyében benyújtott törvényességi óvást és ítéletet illető megjegyzése sántít. Nem amiért annak torzító jellegére (dokumentálva) utal, hanem azért, mert a kétféle torzítás összefüggését, a jogászok '89-es, valójában kényszerpályájának legfőbb okát nem tárja fel, arról hallgat. Nem teszi hozzá – és ezért ő is torzít –, hogy a '89-es ügyészek és ítészek nem tehettek mást, szakmájuk írott és íratlan szabályai miatt nem járhattak el historikusként, nem lehetett feladatuk, hogy emberi életutakat, azokban bekövetkezett változásokat értékeljenek. Ugyanis a jogszolgáltatók, különösképp a rendkívüli perorvoslatoknál nem térhetnek el a korábbi ítéletekben rögzített tényállástól. Ahogy csúf magyarsággal szokták fogalmazni, az abban foglaltakhoz kötődtek, nem terjeszkedhetnek azon túl. Nagy a különbség a politikai elit által megszabott, kiszolgálására hívatott, ezért elvárt ('58-as) vagy a hatályos jog szabta feltételrendszer szem előtt tartó, attól el nem térő, annak törvényes előírásait következetesen betartani igyekvő ('89-es) jogász engedelmesség között.

⁷⁷⁹ Lásd: HORVÁTH Miklós – ZINNER Tibor: *Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténeteire (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 301. dokumentumát, a 897-922. o.-t!

⁷⁸⁰ LITVÁN György: *A Nagy Imre per politikai háttere*. In: Világosság. 1992/10. 756-757.

A törvényességi óvást követően, az ítélet július 6-án történt kihirdetésekor – alig pár órája – Kádár János már halott volt. A másnapi újságokban Nagy legfőbb meggyilkoltatója halálával messze többet foglalkoztak, mint a dr. Szilbereky Jenő vezette, vele együtt hét tagból álló tanács ítéletével.⁷⁸¹

Az elsodort harmadik per – törvényes időhúzás 1989 őszétől

Kijelenthető – a fennmaradt írásos dokumentumok ellenére –, azért húzódott el Mindszenty és társai ügyében a perújítási nyomozás 1989-1990-ben, hogy azt ne követhesse se perújrafelvételt, se törvényességi óvást befejező újabb bírósági, nyilvánvalóan felmentő ítélet.⁷⁸² Végül, a vele és társai egy részével szembeni múltbéli törvénytelenégeket tette semmissé, *ex lege* a második semmisségi törvény, ekképp nem a bíróság ítélete, hanem semmisségi igazolása hozta helyre azt, amit a jogelődök elkövettek. Néhai dr. Horváth József vezérőrnagy, a magyar állambiztonság belső elhárításának korabeli, '89 tájt vezetője, nem sokkal 2004-es halála előtt mesélte el az újpesti panelházban lévő lakásában Zinner Tibornak, hogy okulván a múlt „hibáiból” (holott ezek nem hibák, hanem bűnök voltak) – arra törekedtek 1989-ben, hogy mind a korabeli közvélemény láthassa-hallhassa, mind az utókor azt olvashassa, hogy a meghatározó személyek nem képezték gátját a folyamatoknak. E célt szolgálta a hercegprímás ügyével összefüggő levelezés is.

„Nagy megnyugvást jelentene – írta dr. Paskai László primás a kormányfőnek 1989. június 28-án, két nappal azt követően, hogy a NET megszüntette az Állami Egyházügyi Hivatalt (a továbbiakban: AEH) –, ha a Magyar Kormány az elhunyt bíboros elítélésének a felülvizsgálatát soron kívül előmozdítaná” Ehhez hozzáfűzte, hogy „a Magyar Kormány kezdeményezze Mindszenty József bíboros perének felülvizsgálatát”. Következő mondata önmagáért beszél: „Bizonyos vagyok abban, hogy ez a lépés erősítené a Magyar Kormány reformtörekvéseinek a hitelességét.” Noha a kormányfő találkozott a római katolikus egyház vezetőivel szeptember 15-én, a primás kezdeményezésének aprópénzre váltására várni kellett november 8-ig.⁷⁸³ A Legfőbb Ügyészségen nem akárci, nem egy magas rangú állami vezető, nem az ügy horderejének megfelelő beosztású irányító – minimum a legfőbb ügyész büntetőügyekben illetékes helyettese –, hanem az eljárást szabályzó előírások maradéktalan betartásával az illetékes osztályvezető ügyész, dr. Pócsi Lajos rendelte el a perújítási nyomozást.⁷⁸⁴ Történt ez közel két hónappal azt követően, hogy 1989. szeptember 21-22-én

⁷⁸¹ Lásd: HORVÁTH Miklós – ZINNER Tibor: *Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténeteire (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 301. dokumentumát, a 897-922. o.-t!

⁷⁸² Lásd: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 364. dokumentumát, a CD 58-at!

⁷⁸³ Közben megszűnt a Magyar Szocialista Munkáspárt, és október 7-én megalakult a Magyar Szocialista Párt.

⁷⁸⁴ A Legfőbb Ügyészség – ahol csak tudta – érzékeltette: ha valami nem volt inyére, annak látható jelét adta. Például az első, jól ismert, lefogott kommunista, a már 1945. február 13-án letartóztatott Demény Pál törvénysértő, 1946-os perének újratárgyalásán olyan szintű vádképviselőt biztosított 1989-ben, hogy azon a tárgyalást dr. Zinner mellett végighallgató dr. Szilbereky, a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke is megdöbben, és azt minősíthetetlenül alacsony szintűnek tartotta 1989. május 23-án. A szignálást követően illetékessé tett ügyész erről semmit sem tehetett. Ennek a legfőbb ügyészségi magatartásnak legszembetűnőbb mozzanata az volt, amikor az 1958. június 16-án kivégzett miniszterelnök és társai ügyében benyújtották a törvényességi óvást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságához 1989. június 9-én. Ez a hatályos, kézbesítésre vonatkozó

kétnapos ülést tartott a kormány. A Minisztertanács felkérte az igazságügyi tárca vezetőjét, hogy az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló törvényjavaslatot terjessze be az országgyűlés szeptemberi ülészakára. Október lett belőle. A kormányzóvivő pedig arról is szólt, hogy a legfőbb ügyészi jelentés szerint 16 nagy, egykori perben folyt, és közülük még nyolcban folyik felülvizsgálat a Legfőbb Ügyészségen, köztük az egyházi vezetők pereiben is.

A legfőbb ügyész, dr. Szijártó következett. Ő dr. Paskainak írt levelet november 13-án. Ebben segítségét kérte, miután „*a felülvizsgálat megállapította, hogy az ügyben eljáró hatóságok az ítélet érdemére is kiható törvénysértéseket követtek el. Ezek azonban jellegüknél fogva olyanok, amelyek csak perújítási eljárás során orvosolhatók*” Ehhez a római katolikus egyház támogatását kérte, és jelezte azt is, hogy „*egyes állami szervek segítő*” tevékenységét is igénybe kívánja vétetni.⁷⁸⁵ így indult és húzódhatott el a törvény hatálybalépéséig a folyamat. Két héttel később választ is kapott dr. Paskaitól, aki a „legmesszebbmenően biztosítani” óhajtotta a perújítás segítését. Készséggel adott lehetőséget egyúttal arra, hogy személyes találkozót tarthasson a legfőbb ügyész helyettesével, és megköszönte azt a „*készséget, amelyet az egyházi személyekkel kapcsolatos törvénysértő ítéletek felülvizsgálatában*” tapasztalt.⁷⁸⁶ A legfőbb ügyész képviselője előbb tárgyalta Esztergomban, december 12-én, illetve két nappal később megtekintette az ott őrzött dokumentációt, minderről tájékoztatót egy nappal december idusa előtt. Újabb hetek teltek el. Ekkor már javában írta Zinner az általa vezetett történész tényfeltáró albizottság jelentését (és folyamatosan lektorálta azt dr. Szakács Sándor), tették azzal az eltökélt szándékkal, hogy naponta elkészül 45 oldal, és így az összefoglaló hozzájárul a jogász albizottság már kész jelentésével ahhoz, hogy együtt megalapozzák majd a második semmisségi törvényt.⁷⁸⁷

A másutt, tudatosan eltervezett mozzanatsorokból fakadt, hogy azok így egymást keresztezték, és pont azt a célt szolgálták, hogy egyik a másikat kioltsa, *ex lege*. A következő esztendőben a kutatás folytatódott a Prímási Levéltárban, január 8-án. Az eredmény semmi más nem lehetett, mint az, hogy egyről nem léptek a kettőre.

Persze, mindez nem volt könnyű. A kutatás – mint a legfőbb ügyész jelezte –, számos irányban indult meg, nem csupán Esztergomra koncentrált. Hol kutakodtak és miképp? A legfőbb ügyész dr. Glatz Ferenc művelődésügyi miniszterhez fordult, hogy az ÁEH jogutódánál kutathasson képviselője. November 22-én írott levelére a hivatalos válaszadási

---

eljárási jogszabály alapján azt jelentette, hogy a tárgyalás kitűzéséről értesített személy által aláírt vétíven szereplő időponttól számított nyolc napnál hamarabb nem tárgyalhatja az ügyet az eljáró tanács. Ezért Nagy Imrét és társait akképp temették el újra 1989. június 16-án, hogy ügyükben nem hirdethetett új ítéletet a bíróság. Nem helyezhette hatályon kívül a korábbi törvénysértő elmarasztalásukat, és nem menthette fel őket, miként tette azt utóbb 1989. július 6-án.

785 Lásd: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez* (CD-melléklettel). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 366. dokumentumát, a CD 59-et!

786 ZINNER Tibor: *Személyes adalékok*. In: KAHLER Frigyes: (szerk.): *A semmisségi törvények*. Budapest, Kairosz Könyvkiadó, 2002. 83-84. A történész albizottság munkáját kívánta segíteni a legfőbb ügyész, aki az általa benyújtott törvényességi óvásokat meg küldte 1989. október 13-án. Ezek között egyetlen egyházi személyiség anyaga sem szerepelt.

787 ZINNER Tibor: *Személyes adalékok*. In: KAHLER Frigyes: (szerk.): *A semmisségi törvények*. Budapest, Kairosz Könyvkiadó, 2002. 83-84. 88-90. A jogászok jelentésére alapozott törvénytervezetet megtárgyalta a Minisztertanács 1990. február 16-án. A törvénytervezethez az 1990. január 24-ére elkészült, másfeles sorközzel gépelt, 417 oldalas jelentést nem használták fel. A sajtó másnap jelezte, hogy rehabilitálják az egykor elmarasztaltakat.

kötelezettség utolsó napján, december 21-én kapott választ.⁷⁸⁸ A legfőbb ügyész dr. Kulcsár támogatását is igényelte, hasonlóképp november 22-én. Az igazságügyi tárcától választ december 15-én kapott.⁷⁸⁹ A legfőbb ügyész Horn Gyula külügyminisztertől is segítséget kért november 22-én. Itt részben sikerrel járt, mert az Új Magyar Központi Levéltár illetékese már másnap levelet írt a legfőbb ügyész helyetteséhez, amiben utalt arra, hogy az ott őrzött külügyi iratokban való bűvárkodást engedélyezte a külügyminiszter. A legfőbb ügyészt Horn utóda, Kovács László viszont csak 1990. január 9-én tájékoztatta arról, hogy a Magyar Köztársaság római és washingtoni képviselőit utasították a kért hitelesített iratok beszerzésére.⁷⁹⁰ Ami a Párttörténeti Intézetben 1990. január 30-án történeteket illeti, arról egy négyoldalas feljegyzés tanúskodik. Benne rögzült: „Végül a feladatnak megfelelően, fénymásolatban kikértem az MDF Központi Vezetőség Titkárságának 1949. július 28-i üléséről készült jegyzőkönyv 1. lapszámát.”⁷⁹¹ Ez az anyag a 276. f. 54/51. ő. e. dossziében fekszik el. Az anyagot nemhogy eredeti (a szerk.) ben, de még fénymásolatban sem akarták ki(adni – a szerk.), de mivel azt válaszoltam, hogy a bírósági tárgyaláshoz az eredeti példányra szükség van, hajlottak arra a felvetésemre, hogy fénymásolatban megkapjam. A jegyzőkönyv Rákosi Mátyás előterjesztésében a következőket tartalmazza: »A jövő héten tárgyalja le a NOT a Mindszenty-ügyet és hozzon helybenhagyó ítéletet.«⁷⁹² E kijelentés közvetlen beavatkozás a bírósági perbe, amely egymaga semmisségi ok lehet. A döntés nyilvánvaló, hogy a Mindszenty-ügyben hozandó II. fokú határozatra vonatkozik. A feljegyzés készítője összegezte kutatási eredményeit, és ezek között azt sem hallgatta el, hogy „megállapítható az iratokból, hogy Rákosi Mátyás közvetlenül részt vett a Mindszenty-per előkészítésében, rendszeres tájékoztatást kapott a nyomozás állásáról a kihallgatási jegyzőkönyvek átadásával, és most feltárt, későbbi adatokra figyelemmel következtetni lehet arra is, hogy belefolyt az elsőfokú tárgyalásba is. Az anyagokat Péter Gábor adta át Rákosi Mátyásnak, a Mindszenty-ügyben tehát Péter volt az, aki Rákosi Mátyással ezen ügyben konzultációt folytathatott és folytatott.”⁷⁹³

Ezzel immár a második kemény, döntést eredményezhető jelzést kapták a legfőbb ügyészségi vezetők. Az első dr. Olti Vilmos, egykori tanácsvezető 1989. december végi tanúvallomása volt az 1949-es népbírósi eljárásba történt illetéktelen beavatkozásról.⁷⁹⁴ Épp

⁷⁸⁸ Mindszenty József és társai perújítási ügyének iratai (másolatai dr. Zinner Tibor birtokában) (a továbbiakban: Mindszenty perújítás). Dr. Szijártó Károly levele dr. Glatz Ferenchez 1989. november 22-én, valamint dr. Glatz Ferenc válasza dr. Szijártó Károlynak 1989. december 21-én.

⁷⁸⁹ Uo. dr. Szijártó Károly levele dr. Kulcsár Kálmánhoz 1989. november 22-én, valamint dr. Kulcsár Kálmán válasza dr. Szijártó Károlynak 1989. december 15-én.

⁷⁹⁰ Uo. dr. Szijártó Károly levele Horn Gyulához 1989. november 22-én, dr. Dancs Istvánné levéltári osztályvezető levele dr. Nyírihez, a legfőbb ügyész helyetteséhez 1989. november 23-án, valamint Kovács László külügyminiszter levele dr. Szijártó Károlyhoz.

⁷⁹¹ Téves az időpont, a helyes hónap június volt. Lásd: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez* (CD-melléklettel). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 222. dokumentumát, a CD 50-et!

⁷⁹² Dr. Kozma nem idéz szöveghű módon, lásd: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez* (CD-melléklettel). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 222. dokumentumát, a CD 50-et!

⁷⁹³ SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez* (CD-melléklettel). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 222. dokumentumát, a CD 50-et! Dr. Kozma Gyula legfőbb ügyészségi ügyész feljegyzése 1990. február 2-án.

⁷⁹⁴ Lásd: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez* (CD-melléklettel). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 368. dokumentumát,

ezért most nem kellett volna semmiféle további perújítási nyomozás a legfőbb ügyészségi ügyész kutatása után. Azonnal, mondhatni órákon belül elkészíthető lett volna a törvényességi óvás. El lehetett volna hagyni a perrendszerű, aprólékos tényfeltárást, bőven elég lett volna az 1949. június 28-i, titkársági ülés törvénytelenségére alapozni. Az óvás után a Legfelsőbb Bíróság értesíthette volna az érintetteket és jogi képviselőjüket, és felmenthette volna a hercegprímást és társait a semmisségi törvény elfogadását megelőzően. Ha az ügyészek akarták volna, de nem érezték erre késztetést (a bíróság az ügyészség eljárásához kötött volt, magától nem cselekedhetett a perújítási nyomozás elrendelése után).

A miértre, a nem véletlenszerű packázásra, a legfőbb ügyész leveleire történő válaszadás elhúzódására a legfőbb okot – többek között az képezte –, hogy id. Georg Bush és Mihail Szergejevics Gorbacsov találkozott 1989. december 2-3-án a Málta partjainál horgonyzó hajón. Eszmecserejükről a szovjet pártfőtitkár azonnal tájékoztatta a Varsói Szerződés tagállamainak illetékeseit, köztük az új magyar szocialista párt elnökét, Nyers Rezsőt és a kormányfőt is december 3-5. között Moszkvában. Ezt követően, december 22-én az ideiglenes magyar államfő 1990. március 25-ére kitűzte az országos választást. Ez meghatározta a továbbiakat, a hatalmon lévők mindent a sikeres választási eredmény elérésének rendelték alá.

Mi több, és nem mellesleg a magyar egyházak sorsa, valamint a vatikáni kapcsolatok alakulása is terítéken volt ez idő tájt. Kilenc napot töltött tárgyalással Magyarországon, december 8-17. között Francesco Colasuonno címzetes érsek, különleges meghatalmazású pápai nuncius. A kézzelfogható eredmények: az Országgyűlés 1990. január 23-26. között tartott ülészakán elfogadták a IV törvényt a lelkiismereti és vallásszabadságról, az egyházakról. Február 6-án felbontották a kormány és a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1950. augusztus 30-án kötött egyezményét.⁷⁹⁵ Egy nappal később érkezett és 12-ig tartózkodott Budapesten Agostino Casaroli bíboros államtitkár, a Vatikáni Egyházi Közügyek Tanácsa elnöke hivatalos látogatáson, és 48 órával később, február 9-én aláírta a magyar tárgyalóféllal a magyar-vatikáni diplomáciai kapcsolatok helyreállítását rögzítő okmányt. Márciusban a pápa Angelo Accerbi címzetes érseket nevezte ki Vatikán magyarországi nunciusává.

Mindez már a jövő, a közelgő választások előszele árnyékában történt. A politikai erők között éleződő viszonyok inkább arra sarkallták a volt MSZMP, illetve az új párt vezetőit, hogy miután a második semmisségi törvényt a kabinet úgyis elfogadtatja a honatyákkal, több, a „párt” dicstelen múltjával összefüggő iratnak a kutatók rendelkezésére bocsátásával ne rontsák még jobban a pozíciójukat. Sőt, mindent elkövettek, hogy megakadályozzák további kompromittáló információk nyilvánosságra kerülését (ugyan másra hivatkoztak, de ezért nem használták fel a történész albizottság jelentését sem). Ugyanis láthatták, hogy minél jobban tárult fel a múlt, annál jobban rendült meg a társadalom, mert ennyi gázságot senki sem tételezett fel. Mindszenty József és társai ügyének újratárgyalása és várható végkimenetele sok jóval nem kecsegtette a politikai aréna hatalmon lévő képviselőit, főképp a közelgő voksolás miatt, hisz hatása mérhető lett volna a leadott szavazatok számán.

Miután az Országgyűlés elfogadta a második semmisségi törvényt – 1990. évi XXVI, tv. – 1990. március 14-én, semmi akadály sem lehetett annak, hogy a Minisztertanács

---

az 1202-1213. o.-t, különösképp az 1200. o.-t, az 1562. számú jegyzetet! Ebből: „*A pártnak nem lenne ellenére, ha nem ítélnék halálra Mindszentyt!*”

⁷⁹⁵ Március 19-én a többi: református, evangélikus, unitárius és izraelita egyházakkal 1948-ban aláírt dokumentumok is érvényüket veszítették.

Egyházpolitikai Titkárságának vezetője, Sarkadi Nagy Barna egy héttel később feljegyzést írjon a kormányfőhöz.⁷⁹⁶ Tájékoztatta, hogy a kormányfő megbízásából tárgyal egyfelől dr. Nyírral, a legfőbb ügyész büntető helyettesével, másfelől dr. Paskaival, aki kérte Mindszenty rehabilitációját. Mit írt a titkárságvezető 1990. március 22-én?

Rögzítette, hogy dr. Nyíri szerint a törvény és a perújítási nyomozás alapján dr. Paskai kérése támogatható: a volt hercegprímás születésnapján, március 29-én bejelenthető a rehabilitáció *„ünnepélyes kinyilvánítása”*. A legfőbb ügyész helyettese azt javasolta, hogy ezt az aznapi kormányülés után, sajtótájékoztatón jelentsék be. Ezzel egyetértett a titkárságvezető, aki felvetette, hogy a sajtótájékoztatón kapjon szót dr. Nyíri, és jelentse be a rehabilitálást. A lap szélén, mindezeknél Németh lakonikus egyetértése olvasható: *„OK”*. A titkárságvezető előterjesztését egy rutinszerű, a Nagy Imre és társai ügynél már alkalmazott megoldás ismételt elővezetésével zárta: a Legfőbb Ügyészség – nyilvánvaló, hogy dr. Nyíritől származó ötlet alapján – *„ebből az alkalomból visszajuttatná a Mindszenty- és a Grösz-per aktáihoz csatolt egyházi iratokat a katolikus egyháznak”*.

A vitorlából a szelet így sikerült kifogni. Mondhatnánk rá, hogy ügyes, ha nem ismétlődött volna az '56 előtti közelmúlt. Meglátásunk szerint mindez egyfajta ismételt, tudatos törvényszegés, újabb bűnbeesés volt. Nem más történt, minthogy egy törvénnyel kizárták és megakadályozták az újabb büntetőeljárást, vagy ha úgy tetszik, megghiúsították az ellenkező előjelű kirakatpert, amit így teljességgel – másoknak, ezreknek kétségtelenül jogos elégtételt szerezve – sikerült leplezni.⁷⁹⁷ Ha másra nem, arra jó volt az idő tájt, hogy napjainkban elmondható legyen: nem csupán Rákosi, hanem kései utódai idején is dívott az ún. *„pettyes rehabilitáció”*. A különbség most az volt, hogy akkoriban a petty ismét az igazságszolgáltatóktól, azaz a bíraktól származott a korábban törvénysértést szenvedettek múltján a megismételt, újratárgyalt, az ún. rehabilitációs ügyek tárgyalásait záró ítéletekben, most ez másképp, rutinosabban történt. Ezért volt óriási jelentősége az időtényezőnek. Miután a szűkebb jogász vezetői berkekben 1989. novembertől tudott volt, hogy 1990. márciusban, az utolsó szocialista *„rendi”* országgyűlés az elé terjesztett törvényről szavazni fog, és amint közeledett ennek az újabb semmisségi törvénynek a várható elfogadása, kihirdetése, annál több kutatni való feladat akadt a perújítási nyomozás során eljáró ügyészeknek. Nyilvánvaló, hogy a több ezer ártatlanul meghurcolt személy ügyének semmisséggel történő, újbóli, végleges lezárása hasznos és gyors, jogszerű megoldás lett és volt. A tudatos, törvényszerű eszközökkel zajlott, akkoriban szándékos időhúzásnak nem tűnő perújítási nyomozás – noha lett volna mód gyors lezárására, a törvényességi óvás benyújtására – folytatódott, mert különböző okokból sokaknak ez a megoldás jobban kedvezett, mint egy újabb bírósági tárgyalás.

A Legfőbb Ügyészség egész, Mindszenty-üggyel összefüggő igazi tevékenységét fémjelző, undorító petty – nem köztudottan, hanem a széles közvélemény háta mögött – rányomódott a hercegprímás palástjára, az ún. házi iratok között, 1990. június 14-én. Ekkor rögzítették a perújítási nyomozás megállapításait összegző dokumentumban azt, hogy *„annak ellenére, hogy a deviza-bűncselekmények vonatkozásában... tárgyi bizonyítékok (pl.*

⁷⁹⁶ Lásd: SOMORJAI Ádám OSB - ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 374. dokumentumát, a CD 60-at!

⁷⁹⁷ Mindez a korábbiakban meghurcolt személyek ekképp elmaradt, lehetetlenné tett büntetőpereire is vonatkozik.

pénztárkönyv, egyéb írásbeli dokumentum) nem áll(nak – a szerk.) rendelkezésre, csupán vallomások, a vádlottak a deviza-bűncselekményeket elkövették.» Ez az összegzés azonban nem fogadható el.»

Ugyanis, „ha az államellenes bűncselekmények esetében a »beismerő« vallomásokat –, amelyekről a kardinális memoárjában írottakkal szemben azt állapították meg, hogy azokat nem fizikai kényszerrel érték el – nem fogadta el a perújítási nyomozást végző hatóság, akkor négy évtizeddel később, egy-egy, az ügyben annak idején érdektelen egyházi személyiség kései tanúvallomása nem lehet elégséges ok annak kimondásához, hogy a primás és társai elkövették az akkor akár halállal is büntethető devizabűntetteket.»⁷⁹⁸

Sőt, az ún. Ordass-ügyben jelzett MNB 30%-os felár arra utal, hogy az állam és az egyházak vezetői között e téren is *modus vivendi* állhatott fenn.⁷⁹⁹ Ezt borította fel az állam a koncepciók során. Ha Mindszenty József, akinek önkezével írott vallomásai hitelességéhez kétség nem fér, nem követte el az államellenes bűncselekményeket, akkor semmi ok sincs arra, hogy a devizabűntetteket – szemben az államellenes bűncselekmények valótlanágának tételes kimondásával – valósnak fogadja el a kutatás.⁸⁰⁰ Az ügyészégi okfejtés és az egykori, 1953-at követő ún. Rákosi-féle rehabilitáció között párhuzam érzékelhető: aprólékos nyomozati tevékenységgel azt bizonyítani, hogy az egykori vádlottak

⁷⁹⁸ Mindszenty perújítás. Dr. Kögl Lénárd, nyugalmazott püspöki számvevő tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1990. február 13. 2-3. o. „*Mindszenty nem ismerte el az államnak azt a jogát, hogy a valuta értékét ő maga szabadon állapíthassa meg, amely adott esetben a tényleges forgalmi értéknél alacsonyabb, így az állam jut pénzügyi előnyhöz az egyház rovására... felfogása már akkor is a szabadpiac volt, ebből is és a korábban elmondottakból következik, hogy az adományokra vonatkozóan az egyház szuverenitásából kiindulva, nem fogadta el a devizajogszabályokat.*”

⁷⁹⁹ Uo. MOL Pénzügyminisztérium iratai, 45430/1949. Bizalmas. A Gazdasági Főtanács 1948. december 30-1 ülésének 105/a. pontja, határozat. „*A Gazdasági Főtanács felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy a JOINT, valamint más egyházi, kulturális vagy szociális testületek, szervek stb. részére az általuk a Magyar Nemzeti Bankhoz a beszolgáltatott nemes deviza forintellenértéke, mintegy 30%-ának megfelelő állami támogatást nyújtson, a G. F. főtitkárával és a kereskedelem- és szövetkezetiügyi miniszterrel egyetértésben...*” A P. M. IV/c. osztálya tudomásul vette a határozatot, és irattárba helyezte azt 1949. január 26-án, de illetékese megjegyezte, „*hogy az érdekeltek értesítése nem szükséges, mert már a múltban a G. F. határozatában megjelölt támogatást az érdekelt egyházi szervek a dollársegélynek a Magyar Nemzeti Bankhoz történt befizetése után megkapták.*” A Pénzügyminisztérium a dokumentum másolatát 1990. március 27-én postázta a Legfőbb Ügyésznek. Lásd: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD-melléklettel)*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 136. dokumentumát, a CD 22-t! (A semmisségi törvény 48 órán belül hatályossá vált. – a szerk.)

⁸⁰⁰ Uo. B. M. Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Technikai Osztálya, 7001-1041/1990. Együttes nyelvészszakértői vélemény, 1990. április 18.16. o. és ua. együttes írásszakértői vélemény, 1990. április 28. különösképp 45-46, valamint 50. o. A nyelvészek szerint „*valamennyi vizsgált szöveg azonos fogalmazó-szerzőtől, Mindszenty Józseftől származik.*” Az írásszakértők odáig mentek el, hogy két, különböző időpontban „*keletkezett írásproduktumra kölcsönösen jellemző a felgyorsított, zaklatott írástempó, a szálkás és vertikálisan megnyújtott vonalvezetés, a pontszerű ékezetek ívelt kivitelezése, a vesszők abszolút méreteinek megnövekedése, a sorvonalak szembetűnő emelkedése. Mindezekből indulatos, feldúlt lelkiállapotra következtettünk.*” így az 1948. december 29-ei feljegyzésnél, illetve vallomásnál, valamint az 1949. január 3-i nyilatkozatnál. „*Az írástempó szélsőséges változásai, ingadozásai és a »puha« írásnyomás a fizikai erőnlét csökkenésére, kimerültségre enged következtetni.*” A „*Magyar nemes vagyok*” kezdetű, „*jobboldali mozgalmakat támogatam*” befejezésű kézírás „*tartós és jelentős, rendkívül szubjektív íráskörülmények között készült. A kézírás koordinációjának szétesése, a vonalvezetés minőségének alacsony színvonala alapján szellemileg kimerült, fizikailag legyengült kivitelezőre következtettünk.*” Ennyi, és nem több. Mind Mindszenty, mind dr. Zakar András (primási titkár) esetében megállapították, hogy valamennyi, kérdéses kézírás „*egyazon személytől*” származik.

nem voltak ártatlanok, »*valamit csak elkövettek*«, sőt, mi több, akár halálra is ítélték volna.⁸⁰¹

Korabeli szóbeszéd, hogy mindez kölcsönös engedmények utáni alkudozásból fakadt. Ezt a felek azért köthették –, és ha igaz, nyilván csupán szóban –, hogy ne terheljék a mindennapok eseményeit a múlt felhánytorgatásával, ne legyen újabb Mindszenty és társai per, és helyette a törvény által biztosított, bíróság által kiállítandó semmisségi igazolás zárja le az egykor elmarasztaltak ügyét.⁸⁰² Így történt, a Budapesti Népbíróság jogutóda, a Fővárosi Bíróság tette meg mindezt 1990. május 11-én.⁸⁰³

A tárgyaló feleket különböző szándékok vezethették. A részletezés igénye nélkül ilyen lehetett a már közel két évtizedes *modus vivendi* további fenntartása. Ezt a jelzett, a korábbiaktól már eltérő, a feleket motiváló határokon túli és hazai tényezők számos, különböző bel- és külpolitikai, közeli és távolabbi célja egyaránt alakíthatta. Nem kétséges, hogy a közelgő választás éppúgy szerepet játszhatott ebben a konstrukcióban, mint a magyarországi római katolikus egyházi vezetés túlélési vágya, sokrétű állambiztonsági kötődése és így tovább.⁸⁰⁴ És nem kismértékben a Vatikán dédelgetett céljai.

Ám épp e pozitív töltetű katarzисnak, az ellenkező előjelű (mondhatni) kirakatpernek, illetve Mindszenty és társai felmentő ítéletének az elmaradása okozta és okozza mindmáig főképp azt, hogy a valós tények és összefüggések, adatok és adalékok ma már szinte senkit sem érdekelnek, és helyettük a mártírium pótcselekvést eredményezett.

Mindszenty és több, perbeli társa ekképp nem lett bírósági eljárással rehabilitálva. Nem a vádpontoktól, hanem a vele szembeni egész bűnvádi eljárástól tekintettek el, mintha az meg se történt volna, semmissé tették a kiállított határozatokkal. Egy főnél bírósági eljárással orvosolták a korábbi elmarasztalást. Az 1990. évi XXVI. tv. a hercegprímást – meggyőződésünk alapján – valójában, valóságosan, sajátos eszközökkel rehabilitálta.

⁸⁰¹ SZAKÁCS Sándor – ZINNER Tibor: *A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944-1948.* Budapest, Genius Gold Kiadó, 1997. 443.

⁸⁰² Az idő tájt minderről a Legfőbb Ügyészség három ügyésze is tájékoztatta a tényfeltáró bizottság történész társelnökét, akik főnököktől hallottak e „megállapodásáról”. Név szerint csupán egyet nevezünk meg közülük: a meghalt dr. Vajda Alajost. A többiek sem dolgoznak már a Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészségén, azért hallgatjuk el nevüket, nehogy e „titok” elárulása miatt bajuk legyen. Legfőbb Ügyészség Büntető Ügyek Felülvizsgálati Osztálya, B. 18 300/1989. Összefoglaló a Mindszenty József és társai bűnügyében lefolytatott nyomozás megállapításairól, 1990. június 14. 43. o. Másolata dr. Zinner Tibor birtokában.

A Legfőbb Ügyészség tájékoztatta a primást két alkalommal a nyomozás állásáról, titkárával –, Németh Lászlóval – „*szinte napi munkakapcsolatot*” alakítottak ki.

⁸⁰³ Lásd: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD-melléklettel).* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 376. dokumentumát, a CD 62-t!

⁸⁰⁴ RÓNAY Tamás – SIMON Zoltán: *Itthon is kidőlhettek a csontvázak a szekrényből. Magyarországon még egyetlen egyházi vezető sem mondott le állambiztonsági érintettsége miatt.* In: Népszava, 2007. január 10. 11. o.

Befejezés

Így történt 1989-1990-ben. A Tisztelt Olvasóra bízom, hogy értékelje a történeteket, az eseményekben részt vevők tetteit. Én nem hallgathattam tovább minderről, mert részben a szemem előtt zajlottak a mozzanatok. Az idő tájt kissé csukva volt, a fától nem láthattam az erdőt, mert mi – a jogász és történész albizottságokban – nem a kiemelkedő perekkel, hanem kizárólag a tízezrek sorsát érintő ügyekkel, a majdani semmisségi törvények megalapozásával foglalkozhattunk. Két évtizeddel később – látván a történetekről fennmaradt iratokat, egybevetve korabeli ismereteimmel – a Tisztelt Olvasó elé kellett tárnom megállapításaimat. Nem az évfordulók, nem a főhősök, hanem a történelmi tények és összefüggések, a valós nemzeti múlt, benne az eklektikus rendszerváltás feltárása és bemutatása érdekében. Ha az egykori hercegprimás és társai pereit felől közelítünk témánkhoz, nyilvánvaló, hogy az egykori kúriai épület timpanonján olvasható „*lustitia regnorum fundamentum*” esetükben csupán kíváncsi vagyok, és nem a valóság volt. Holott lett volna rá idő 1989 első harmadától. Azt tudjuk, hogy miként tették bűnbakká a bíborost a püspökkari körlevél miatt Rákosi és társai az 1945-ös nemzetgyűlési választások eredményei, a pártjukat ért fiaskó miatt. Ennek emléke kísérthetett a rendszerváltás idején...

FÜGGELÉK

Mindszenty bíboros 80 éves⁸⁰⁵

Mindszenty bíboros ma 80 éves. Rentour Ferenc, az Angol Rádió (BBC) Magyar Osztályának vezetője nemrég meglátogatta a prímást a bécsi Pázmáneumban és interjút is készített vele hangszalagra. Most hallgassák meg beszámolóját Mindszenty bíborosnál tett látogatásáról.

Pontosan ma egy fél éve, tavaly (1971) szeptember 29-én ez a szűkszavú közlemény jelent meg a magyar lapokban: „A Magyar Távirati Iroda jelenti, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya és a Szentszék közötti megállapodás alapján Mindszenty József bíboros kedden véglegesen elhagyta Magyarország területét és Rómába utazott.„ Így szólt a közlemény. Mikor Mindszenty Rómába megérkezett, VI. Pál pápa szokatlan melegséggel fogadta, megölelte, maga kísérte fel a Vatikán tornyába a XXIII. János által berendezett és a Mindszenty római szállásul kijelölt pápai magánlakosztályba. Levette saját apostoli aranykeresztjét, pásztorgyűrűjét és átadta a bíborosnak. Két nappal később pedig az a megtiszteltetés érte a magyar prímást, hogy a pápával együtt celebrálta a Sixtusi Kápolnában a Nemzetközi Püspöki Szinódus megnyitó miséjét. Sokan azt várták, hogy mint az ukrán Szlipij, vagy a cseh Berán, vagy a jugoszláv Stepinac bíboros, Mindszenty is kap valamilyen tiszteletbeli beosztást a római kúriánál, és hátralévő éveit a világérdeklődés reflektorfényétől távol, a Vatikánban fogja csendes elvonultságban leélni. De Mindszenty a kitüntető és meleg fogadtatás ellenére sem maradt Rómában. Alig egy hónappal később, október 23-án áttette székhelyét Bécsbe. Újságíróknak elmondotta, hogy az osztrák fővárosban jobban érzi magát, több okból. Bécs is a Duna mentén fekszik, közelebb van Magyarországhoz és ottani lakhelye a Pázmáneum, magyar alapítvány. Ezt a házat még Pázmány Péter vette meg a XVII. század első felében, hogy ide küldje ki világot látni és tovább képeztetni a legtehetségesebb kispapjait. A Boltzmanngasse 14. szám a bécsi telekkönyvben azóta is a mindenkori prímás nevének áll. Úgyhogy Mindszenty a börtön és az amerikai nagykövetségen töltött 15 évi vendégeskedés után, mondhatni, ismét hazaérkezett. Itt látogattam meg a bíborost. A neve persze fogalom volt számomra, de személyesen most találkoztam vele először. Mikor titkára bevezetett hozzá a tágas dolgozószobába, az ősz hajú Mindszenty piros bíborosi sapkában és piros gombsoros fekete reverendájában felállt az íróasztal mellől, levette szemüvegét és felém jött. Megjelenése kissé meglepett. Magasabbnak, testesebbnek emlékeztem rá fényképeiről. A 80 éves bíborost megviselte, de nem törte meg az idő, a hosszú fogság és az elszigeteltség. Termete ma talán valamivel kisebb és törekenyebb, járása talán valamivel öregebb, de szúrós, barna szemének csillogása, töretlen, markáns arcéle változatlan. A bíboros helytel kinn és mindketten leültünk egy kis társalgóasztal mellé. Röviden újra előadtam neki, miért mentem hozzá Bécsbe, majd hosszan, bensőségesen elbeszélgettünk hányatott életéről, és a legutóbbi 30 év eseményeiről. Látogatásom vége felé hangszalagra vettem a bíborossal egy

⁸⁰⁵ A teljes anyagot annak (Münchenben történt) összeállítója, vitéz Molnár János Imre bocsátotta rendelkezésre Krajsovszky Gábor részére, amely az Astra / Mária Rádió (4131/Radio Maria Astra) adásában hangzott el 2002-ben, illetve jóval később egy rövid részlete megjelent a Szent István Társulat CD lemezén történt kiadásában, „Mindszenty szól” címmel, 2012-ben. http://www.eucharisztikuskongresszus.hu/pdf/KG_Mindszenty_108c.pdf

beszélgetést. Ez az első és egyetlen rádióinterjú, melyet Mindszenty adott 1956 óta. Most hallgassák meg ezt a Bécsben néhány nappal ezelőtt felvett interjút.

- Eminenciás uram, itt ülünk a bécsi Pázmáneum 2. emeleti dolgozószobájában, ahol eminenciád néhány hete ismét fölvette rezidenciáját. Eminenciád 1948. december 26-án került fogságba, ekkor tartóztatták le a magyarországi kommunista kormány szervei. Ettől az időponttól kezdve, múlt év szeptemberéig, tulajdonképpen 3 és fél nap leszámításával, eminenciád állandóan rabságban, őrizetben, fegyházban volt. Visszatekintve ezekre az esztendőkre, mik azok a legfontosabb benyomások, melyek eminenciádnak így eszébe jutnak?

- A BBC hallgatósága tudja, hogy négy fogságban voltam életem folyamán. Károlyi Mihálynak voltam foglya, mint zalaegerszegi állami gimnáziumi hittanár. Károlyi Mihálytól leltári tárgyként átvett az 1919. március 21-én létesült első bolsevizmus, a harmadik fogságom 1944 novemberétől 1945. április 23-ig terjedt a kőhidai fegyházban és a soproni fogságban. A negyedik 1948. december 26-tól terjedt a Szabadságharcig és azután az amerikai nagykövetségen töltött félrabság, közel 15 esztendeig.

- Ha itt szabad valamit kérdezni eminenciádtól; a nyilas rezsim alatt való letartóztatása, amelyről éppen az előbb szolt eminenciád. Ennek mik voltak az előzményei és milyen vád alapján vagy milyen megfontolás alapján tartóztatták le eminenciádat?

- Megtiltottam, mint veszprémi püspök, Veszprémben a zsidók kiszállítására miatt a nyilasok által megrendelt hálaadó istentiszteletet. Megtiltottam ezt.

- És ezért akarták eminenciádat letartóztatni.

- Volt egy másik ok is ezzel kapcsolatban. A Dunántúlon két idegen nagyhatalom állt megütközés előtt. A Dunántúlnak nagyon megrázkódtatott a lakossága. Élelmiszerek között voltak nehézségek, nem voltak orvosok a harcok miatt és félt, hogy ez az utolsó része az országnak áldozata lesz a harcnak. Ezért a dunántúli püspökök nevében, azoknak az aláírásával követeltem Szöller miniszterelnöknél Budán, hogy rakassa le a fegyvert és álljon ki a háborús mérkőzésből a rendszer. Ez a két ok volt az én letartóztatásom oka. Ezeket azonban nem ismerte be a rendszer, hanem más okokat hozott fel. Többi között letartóztatásuknak jelölte meg azt, hogy letartóztatás után engem körülvevő kispapjaim sorfala között és Veszprém lakosságának a járdákon való sorfala között püspöki díszben áldást osztva engedtem vinni magamat a rendőrségre és onnét az egyéb bűnösöktől mentesített helyre, mert elbocsátott bűnösök után én kaptam meg huszonhatod magammal a vármegyei törvényszéki fogházat. Ahol 9 kispapomat pappá szenteltem és a 9 kispapnak volt 1 karingje és egy gyertyája. És azután, mint rabok, Sopronban mondták el újmiséjüket. Amikor én börtönbe kerültem, a házámmal szemben ugyanakkor a nemzetvezető bevonult az én házámba, Budapestre menekülőben – Szálasi Ferenc.

- Találkozott valaha eminenciád szemtől szembe Szálasival?

- Sosem. Én csak a kezét éreztem.

- Találkozott eminenciád valaha szemtől szembe Rákossal?

- Nem. Ő akart jönni hozzám. Kért kihallgatást, de azt válaszoltam, hogy sebekben van az egyház és az ország, majd a sebeknek a gyógyítása, helyrehozása után szívesen fogadom.

- Most térjünk rá talán arra, hogy eminenciád hosszú-hosszú évek óta bíboros. Egy bíboros életének valószínűleg a legkiemelkedőbb eseménye az, hogy a Sixtusi Kápolnában leadja szavazatát a pápaválasztáson. Eminenciád bíborossága alatt kétszer volt pápaválasztás. XII. Pius halála után és XXIII. János halála után. A sors és eminenciád sorsa úgy hozta

magával, hogy eminenciád egyik pápaválasztáson sem tudott megjelenni és a bíborosi trónszéket a Sixtusi Kápolnában üresen tartották eminenciád számára szimbolikusan, mint hogy akadályoztatva volt. Mik eminenciád érzelmei ezzel kapcsolatban, hogyha visszatekint erre a két, igen fontos alkalomra, amelyet életében, mint bíboros elmulasztott?

- Valóban, a bíborosok a pápaválasztásért vannak. Ez a cél énnálam teljes megghiúsulást ért el a bebörtönzés által. De nem tudtam teljesíteni a kongregációkban való működési feladatokat sem. De a fogsággal vele jár mindez és még más érzékeny megpróbáltatások is. Nem lehettem ott édesanyám temetésén. Nem lehettem ott gróf Mikes János szombathelyi püspöknek a temetésén. Nem lehettem ott XII. Pius pápa temetésén. Az a vigasztalásom, hogy a keresztlányom hozott nekem édesanyám sírhalmáról egy kis köteg földet. Mikes püspök temetésén nem vehettem részt, de gyakran gondolok rá szentmiséimben. XII. Pius pápa is az ő szeretetével nagyon gyakran van előttem.

- Na már most visszatérve a negyedik fogságra, az amerikai nagykövetségen eltöltött évekre. Mindenki tudja, hogy sokan jártak oda eminenciádhoz a Szentszék részéről, mindenki olvasta a hírügynökségek jelentéseit, hogy Casaroli utazik Budapestre vagy König bíboros. És a végén talán csodálkoztak azon, hogy a sok látogatás ellenére is, noha azt várták, hogy most már Mindszenty beadja a derekát, Mindszenty maradt. Mi ennek a háttere?

- Meggyőződése az volt, hogy az én hivatásom most az, hogy népem körében tegyem könnyebbé népemnek a keresztyét.

- Most pedig a kör bizonyos fokig bezárult, mert eminenciád itt a primás *iurisdictio*ja alá tartozó kicsi Pázmáneum palotájának második emeletén, ennek is a nagy dolgozószobájában tölti napjait és dolgozik azon a művön, amit már hosszú évekkel ezelőtt megkezdett. Dolgozik emlékiratainak összeállításán. Mondana erről eminenciád néhány szót vázlatosan?

- Az emlékiratokat kezdtem már az amerikai követségen, dolgoztam rajta Rómában, dolgozom rajta itt is. Hálás vagyok az isteni gondviselésnek, hogy nehéz időkben adott nekem egy tisztességes szenvedélyt, a munka szeretetét. Azt mondhatom, hogy az évek lassúságát, az évek nyomottságát ez a munka elvette. Az emlékiratokban nem csak személyi élmények vannak, mint talán a világ gondolja, hanem átéltem a magyar történelemnek három legjelentősebb, legelgondolkoztatóbb felvonását. Mind a három szemlélteti a magyar nemzet történelmi hivatását. Amikor ezeket megírom, hangsúlyozom azt, amit a Szabadságharc idején hangsúlyoztam: nincs bennem gyűlölet, ellenszenv senkivel szemben, akár sírban vannak, akár itt működnek, és akik az én sorsom alakulásában kedvezően vagy kedvezőtlenül közreműködtek, én azokért imádkozom állandóan. Épp ily természetes, hogy én a BBC magyar hallgatóságának – az öt világrész akármelyik pontján legyenek a törzsből, vagy széteszva – küldöm szívből az én főpásztori áldásomat.

- A ma 80 éves (1972. március 29.) Mindszenty bíboros hangját hallották abban az interjúban, amelyet a primás nemrég adott a bécsi Pázmáneumban az angol rádióknak.

Számos újságíró feszegette kérdésével azon beszélgetések titkát, amiket VI. Pál pápa folytatott a magyar bíborossal. Tudni kívánták, mi a bíboros véleménye a Vatikán enyhülést és kiegyezést kereső keleti politikájáról és tudni óhajtották, milyen választ adott a pápa Mindszenty bíboros ellenvetéseire. Íme, a bíboros válasza:

- Levelezésben voltunk a Szentatyával erről, röviden egy alkalommal rámutattam erre az ost-politikára, de inkább írásban fejtettem ki az álláspontomat és a keleti politikában én ma is főnntartom az álláspontomat.

- Egy másik kérdező azt kívánta tudni, vajon Mindszenty József véleménye szerint helyesebb lenne-e, ha a látható, föld feletti magyar katolikus egyházból földalatti, illegális egyház lenne?

- A jelen helyzetnél mindenestre szerencsésebb volna a földalatti egyház, mint itt egy szolgálóegyház. Kérem, természetesen egy elvi álláspontnak vannak érthető, könnyen elfogadható vonatkozásai is és vannak nehéz áldozatok is. De nem tudom, nem több hit maradna-e meg egy földalatti egyházban, mint a föld alatt az iskolák az egész ifjúságot megmételtyezik. Vannak olyan kérdések, amelyek súlyosak, de ez a földalatti egyház súlyos volt az elmúlt 300 évben is, amikor 22 pápa lett vértanú. De az egyháznak nem vált annyira hátrányára ez, ezzel a nagy áldozattal, mint amennyibe kerül ma az egyháznak a szolgaszerepe és a néma szerepe akkor, amikor Isten ígéje ellen, emberi jogok ellen megy a harc és küzdelem.

- Ez a válasz méltó az *ecclesia militans*, a harcos egyház fiához. De a kérdező tudni kívánja, miért foglalja el a bíboros ezt az álláspontot? Mi a földfeletti egyházak sorsa a kommunista országokban? És tudni kívánják, milyen szerepet játszott van Straaten, flamand katolikus pap és világszerte ismert szervezete a magyar bíboros könyvének terjesztésében?

- Litvániában, ahol a lakosság körülbelül egyharmad, mint csonka Magyarországon, ott, kérem, 1946 előtt volt 13 megyéspüspök, aztán lett csak 3. Hogy hogyan lett, azt tudjuk a bolsevik műveletekből, hogy hogyan apasztanak embert ők, és püspököket is hogyan apasztanak. Azokat tudjuk. Később lett, mint mondtam 3, a háromból most a jelen pillanatban van 1, az is csak apostoli kormányzó és tele van mindenféle korlátozásokkal. Most azután, kérem '73-ban és '74-ben elrendeltek házkutatásokat az egész országra menve. És ugyanakkor a magántulajdont is kézbe vették a házkutatások révén. Ez a földfeletti egyház. Azután van még, kérem, további dolog: 8 egyházüldöző esetet hoz fel ez, helyi bizalmas forrásokból; így néz ki a vasfüggöny mögött a földfeletti egyház. Kérem, nemcsak '71-től, Rómában tartózkodásom idején tájékoztattam én Öszentségét az itteni keleti helyzetről, hanem már megkezdtem az Egyesült Államok követségén lévő időmben '57-től kezdődőleg, illetőleg '56-tól kezdődőleg, sőt azt megelőzőleg és a lefogásomat, a fegyházat megelőzőleg állandóan tájékoztattam a Vatikánt arról – és persze a Szentatyának címeztem –, hogy mi van

⁸⁰⁶ A Deutsche Welle hangképes összefoglalója Mindszenty József: Emlékirataim című könyvének Frankfurt-Kronbergben 1974. október 11-én történt könyvbemutatójáról és sajtótájékoztatójáról. A teljes anyagot annak (Münchenben történt) összeállítója, vitéz Molnár János Imre bocsátotta rendelkezésre Krajsovsky Gábor részére, amely az Astra / Mária Rádió (4131/Radio Maria Astra) adásában hangzott el 2002-ben, illetve jóval később ennek első fele megjelent a Szent István Társulat CD lemezén történt kiadásában, „Mindszenty szól” címmel, 2012-ben. http://www.eucharisztikuskongresszus.hu/pdf/KG_Mindszenty_108c.pdf

Keleten és mi várható ott. Kérem, amikor '71-től megfordultam háromszor a Szentatyánál, összesen találkoztam négyszer övele, de háromszor voltam ilyen irányba beszélgető helyzetben, kérem én akkor is rámutattam, de írásban is '71 után megírtam, hogy én tájékozottnak tartom magamat a vasfüggöny mögötti állapotokban és írtam a Szentatyának, hogy jobban ismerem a helyzetet ott, mint az ő informátorai.

- A jelenlévő újságírók érdeklődése egyöntetűen a pápa felé fordul. Hiszen tudják, hogy a bíboros minden diplomatikus válasza ellenére, a vatikáni külpolitika és a megkínzott és méltóságából kivetköztetett magyar bíboros között mély ellentét áll fenn.

- Írásban erre a kérdésre, illetőleg erre az állításra, mivel annyi mindenről volt szó ezekben a hosszú levélváltásokban, pont erre nem volt válasz. Ő közölt az ő közlönyeiben jelentős részeket előzetesen ebből a könyvből és a sajtóban, mint ahogyan más sajtótermékekben is jelent meg előzetes értesítés, illetőleg közlés ebből. Több fejezetet közölve ugyanazt tette az ő közlönyébe van Straaten is, és ezzel a világközvélemény, valami 750 ezer tag van ott abban a szervezetben. Hát kérem szépen, ő alarmírozott, ő előkészített; és ez egy nagy segítség. Ezt csak az aggály kifejezésének tartom, amint hogy a könyvben az benne is van. Tehát aggálya volt arra nézve a Szentatyának, mikor megbírálta a könyvemet és megköszönte a könyvemet, akkor kifejezte az aggályát és azt mondta, hogy a tettesek, azok majd engem támadni fognak. És hát nagynak gondolta azt a tábor, amelyekből a tettesek regrutálódtak. Hát aztán kiderült, hogy tulajdonképpen ma már kicsi ez a tábor és az történt velük is, amit mivelünk is tesz a bolsevizmus: ő a saját embereit is fölfalja, és hát kérem, ez történt. Úgyhogy pár embert találtunk, és azok közül a legkiemelkedőbb Kádár János. Aztán kérem, hogyha ez így van, aminthogy így van, akkor kérem szépen hát, hogy engem támadnak. Hát énnekem 30 év alatt eggyel több vagy kevesebb támadás, az nem tesz semmit. Én úgy hozzászóltam, mint kutya a veréshez, ezekhez a támadásokhoz. Úgyhogy kérem, én ezért nem aggódom. Én nem voltam még esztergomi érsek, amikor az egyház elleni támadások már erősek voltak. Ezeket meg lehet majd a könyvben találni. Hát kérem szépen, nem a memoár az oka az ő támadásuknak, hanem az ő elveik, az ő egyházellenességük, isten- és emberellenességük, és ha most támadnak, akkor Szentséged is tudja, és mindenki tudja, aki él itt a világon, hogy nem én vagyok az oka az egyháztámadásnak, hanem ezek beleszóltak és az elveik gyakorlásának tekintik ezt.

- Szó esik a jelenlegi magyar püspöki kar magatartásáról. A bíboros erről ezt mondja:

- Vannak kevés számmal a püspöki karban olyanok, akik nem odaadással teszik azt, amit tenniük kell. Lelkük nincs ott vele, én ezt megengedem, az lehet, azonban az egésze úgy áll előttünk, hogy a rendszerrel szemben nem él a tiltakozásnak a jogával és kötelességével. Ma is folyik a magzatírtás Magyarországon. Ne higgyék el azt, amit erre, Nyugatra jelentenek onnan Keletről. Ne higgyék el! Folyik, és kérem, a lengyel püspöki kar tiltakozik ellene. A magyar püspöki kar nem tiltakozik ellene. Jugoszláviában főként a horvát püspökök tiltakoznak ellene, a magyar püspöki kar egésze nem tiltakozik ellene. Így kell megítélni a helyzetet. Mikor szólni kellene, akkor nem szabad hallgatni! És hogyha megtette északon a lengyel, délen megtette a kroat püspöki kar a jugoszláv püspöki kar keretében, akkor joggal várható, hogy a magyar, a legtöbbet szenvedő magyarságnak a püspöki kara nyissa föl ajkára a tiltakozásnak a szavát.

- Egy angol protestáns újságíró tudni kívánja, vajon nem lett volna-e kötelessége a bíborosnak a pápa tanácsát is megszívlelnie könyve megjelenésére vonatkozóan? Hiszen a pápa csalhatatlan.

- Tudni kell azt, hogy vannak ügyek az egyházban, amelyek a hithez és erkölcshez tartoznak. Természetesen mi ott mindenben követjük a Szentatyát, azonban vannak ezeken kívülálló ügyek, például politika, kelet-politika; itt nem lehet azt a következtetést vonni, mint amit vonunk a hit és erkölcs dolgában. És kérem, mi a Szentatyával levélváltásban megtárgyaltuk ezeket az ügyeket, és a Szentatya nem parancsolt el engem ebben az ügyben a magatartásomtól.

- Illetheti-e bírálat a pápát, s ha igen, mely területen? Ezt kívánja tudni a következő kérdő.

- Ehhez fontos az, hogy egyes világi hívők, mint ahogy egy ausztráliai ezredes nekem írta akkor, nincs hivatva a Szentatyát bírálni. Mert meg van győződve arról, hogy számosan vannak az egyházban olyanok, akik a Szentatyát nehéz ügyekben kellően tájékoztatják és hivatott tényezők; 23 német megyéspüspök nyilatkozott az ügyben – azoknak az ítéletéhez lehet igazodni, mert hivatott ítézők, és kérem, ők megmondották, s eljuttatták a határozatukat a Szentatyához, és abban megírták, hogy nem értik azt, ami történt.

- Mindszenty József bíboros egyszerű szavakkal vázolja, milyen munka vár rá az emigrációs magyarság körében.

- Én Magyarországon, mint prímás, mint közjogi méltóság is voltam. Én tartozom nemzetemmel szemben felelősséggel. És ha én néma maradtam volna, az utókor, a történelem megítélne engem, hogy én nem állottam ki nemzetemnek az ügyében úgy, mint az elődeim századokról-századokra megtették. Azután, a másik dolog az, hogy itt nekem van magyar egyházam is. És kérem, én 60 esztendeig szolgáltam ezt a magyar egyházat. És kérem, végigműködtem szinte minden helyzetet. Voltam káplán, voltam állami gimnáziumi hittanár, közben voltam börtönben már '19-ben. Azután, utána lettem a vármegye székhelynek a plébánosa; 27 évig voltam egy vármegyei székhelynek az élén, amely az egyházmegyének a második plébániája volt. Ezt teljes függetlenségben mondhatom, mert a püspököm engedett dolgozni és nem nehezítette meg a munkámat. Azután ugyan ő kinevezett esperesnek, kinevezett Zala vármegye püspöki biztosának, aztán lettem 3 vármegyének a püspöke, aztán voltam a fővárosban, voltam Esztergomban. Hát kérem szépen, minden esetre én a török idők pusztulásainak a helyreállítóiként voltam a püspökömtől odaállítva, helyről-helyre ismerem a viszonyokat. És kérem szépen, hát, aki ennyire közel volt valahogy az állam életéhez, részt vettem a vármegye körméltósági bizottságában kezdettől, benne voltam a város képviselőtestületében, először mint a püspököm civil jogának a képviselője, mint fiatal hittanár, később pedig mint girilis (virilista) vettem részt a városi képviselő testületben és végig a vármegyében. Hát kérem szépen, ez volt a szerepem, tehát ez a szerep nem volt annyira olyan köznapi dolog, hanem elég sok rendkívüliség is volt benne és kérem szépen, ugyanazt a munkát, a török helyreállítást a veszprémi püspökségben, Esztergomban folytattam a plébániák sorának és a katolikus iskoláknak a fölállításával, új plébániáknak a szervezésével, és így tovább. Hát kérem szépen így én várhattam azt, hogy mint aki egyike azoknak, akik legtöbbet foglalkoztak az országnak az ügyeivel, hát kérem szépen, hogy az én elgondolásaim figyelembe véssenek.

- Miután eminenciád már régen és most emigrációjában sem vesz aktívan részt a magyar katolikus egyházi életben, véleménye szerint javult-e azóta az egyház helyzete?

- Azt Rákosi is folyton hirdette, és utána a belügyminiszterből lett pártfőnök is ugyanazt hirdeti. Rákosi lefogott ezzel a belügyminiszterével '48-ban, '48 végén. És én akkor távol voltam 8 évig fegyházban és 15 évig az amerikai követségen. Elég hosszú idő arra, én szólni sem tudtam akkor, hogy az ő föltételük valósuljon. Én most ki voltam kapcsolva. És se Rákosi alatt és se Kádár alatt nem javult meg az egyház helyzete, sőt, összehasonlíthatatlanul romlott. Ilyenek az ő ígéreteik.

- Nézete szerint milyen mértékben függ össze a politika és a szabad vallásgyakorlás?

- Külön politikai nyilatkozatokat nem tettem. A tévedést itt az okozza, hogy az új rendszernél minden politika. Még az is, ha azt mondom egy hívő kereszténynek: „A napi imádságot el ne mulaszd!” Nekik ez is politika. Tehát én még vallási elveket se hirdetek, annyira messze megy az ő politikájuk. És egyébként, amikor én Tízparancsolatot mondok, akkor is találva érzi magát a rendszer. Amikor azt mondom „Uradat, Istenedet imádjad, Isten nevét hiába ne vegyed, a vasárnapot vallásilag szenteld meg, és tiszteljed apádat és anyádat (mikor a szülők tisztelete most meghalt), ne ölj,” akkor nagyon találva érzi magát a rendszer. „Ne fajtalankodjál!” – akkor is. Azt mondom: „Ne lopj!” – ők ugyancsak konfiskálnak, nem lopnak, de azért vonatkozik rájuk. „Ne rágalmazz” – én sem mondhatom azt, hogy ne rágalmazz. „Felebarátod feleségét bűnre ne kívánjad”, ne legyen válás és egyéb dolgok. „Felebarátodnak, se házát, se mezejét, se ökrét, se szamarát ne kívánjad”. Az egyik német püspök kérdi: „Mi nincs rendben Németországban Hitler alatt?” S kimutatta azt, hogy a Tízparancsolat egy pontja sincs érvényben a rendszer szerint. Hát én ezt emlegettem, hogy ezt Magyarországról is elmondhatjuk, amit a német püspök válaszolt. Azután a II. Vatikáni Zsinat ebben a kérdésben megnyilatkozott. „Az egyház mindig és mindenütt igényelheti a jogot, hogy erkölcsi ítéletet mondjon politikai állapotok felett, ha az emberi személyiség alapvető jogai és a lelkek üdvössége ezt megkívánja.”

- Igaz-e, hogy eminenciád nyilatkozatott tett, miután a Szentszék felfüggesztette magyarországi prímási működését?

- Én tettem kijelentést, nyilatkozatot arra vonatkozólag, amikor egyes újságok úgy sejtették, hogy az én beleegyezésemmel történt a döntés. Egy 6 pontból álló nyilatkozatot tettem: „Magyarországon se az egyház, se az állam nem szabad”. Az egyházkormányzat történik az ateista rendszernek az ellenőrzésével és irányításával. Az egyháznak súlyos sebei vannak, amikre eddig semmiféle igyekezet nincs, hogy azok jóvá tétessenek és megszűntessenek. Ezek alapján én nem járulhattam, nem adhattam be a lemondásomat és így, ami történt, az a Szentszék részéről történt.

- Eminenciás uram, úgy tudjuk, hogy az ősszel megjelennek emlékiratai. Azt mondják, hogy megkíséreltek Önre nyomást gyakorolni, hogy ne adja ki ezeket az emlékiratokat. Mit kíván erről mondani?

- Az emberi jogokból nincsenek a kardinálisok sem kivéve. Én hallgattam több, mint egy negyedszázadon keresztül és azalatt az idő alatt is, amikor én a számat nem nyithattam ki, akkor is történtek ellenem támadások, sőt, rágalmak. Egyszer egy életben, az élet végén, hát talán nekem is jár lehetőség arra, hogy ami nem volt igaz, arra megmondjam mi a helyes; ezt kívánja az én magas egyházi állásom és azután a magyar nemzetnek az érdeke, és szükséges az, hogy a sajtóban megjelent rengeteg valótlanág egyetlen egyszer igaz arculattal jelenjen

meg a világ előtt. Ha a rendszer annyira akarja megjavítani e nélkül az emlékiratok nélkül a magyar és katolikus egyházi állapotokat, elég ideje volt neki az alatt az idő alatt, amíg én a fegyházukban voltam, és amíg félrabságban az amerikai követségen voltam.

- Azt is mondják, eminenciád szenvedéseivel nem érte el kitűzött célját. Vajon hiábavalónak tartja-e az Önre mért csapásokat?

- Ez a gondolat, hogy hiábavaló lett volna a szenvedésem, sohasem jutott nekem eszembe és sohasem adhattam olyan választ rá, hogy hiábavaló volt. A keresztény világnézetben a szenvedés, ami jó célért történik, az sose hiábavaló. Én mindig tudtam megkülönböztetni a hatalmat a néptől. Amit Hitlerék tettek, azért én sosem terheltem meg a német népet. És most köszöntöm a német népet, s hálás vagyok azért, hogy a német kereszténység, a német állam s annak polgárai befogadták a magyar menekülteket, és testvériesen kezelték őket. Fölmerült az a kérdés, hogy vállaljam én a miniszterelnökséget, amikor kiszabadultam. Én kérem szépen nem vállaltam, mert az én közjogi szerepem nem a kormányalakítás, magasabb az én közjogi szerepem. Másrészt én értékeltem a kivégzett boldogult Nagy Imrét, aki engemet már rehabilitált, nyilvánosan és humbugnak minősítette a kormánya nevében azt, ami velem szemben történt '49-ben a *Schauprozess*ban. És ő rajta nem múltott semmi sem, és kérem szépen én nem akartam őt megszégyeníteni, hogy eltolom őt a helyéről. Ő ezt nem érdemelte meg. Kommunista volt, de magához tért, jó úton volt. Hát kérem én nem akartam miniszterelnök lenni, mert nem értettem volna meg vele az én közjogi szerepemet. Ez volt a helyzet. Kérem, meg volt az oka annak, hogy én kijöttem '71-ben. Bár akkor még nem láttam a jelentőségét az emigráns magyaroknak, mint ahogy ma látom, mikor nagy részüket immár meglátogattam. Ez a kérdés kevésbé vonzott engem. A másik biztató dolog lehetett volna az, hogy az emlékiratom csak akkor jelenhetik meg az én életemben, ha én egyszer kijövök onnét az amerikai követségről, különben nem jelenhetik meg sose. Hát ez is valamelyest belejátszott erősebben, mint mondjuk az emigráció, aminek a jelentőségét csak tapasztalatból ismerhettem meg igazán. Hát kérem szépen, így én azért jöttem ki, mert a Szentatya hívott, a Szentatya hívása nekem nem közömbös. Aztán én már tudtam akkor, hogy valahogy a politikai szellők változnak, és nem vagyok olyan kedves vendég, mint amilyen az első években voltam, amiért én tényleg hálával tartozom. Kérem, a magyarok önérzetese. És ha észreveszi, hogy a vendégség valahol meghanyatlott, akkor nem szokott ott maradni a magyar ember. Nekem, éppen állásomnál fogva, ebben a tekintetben még magyarabbnak kellett lennem. Én csak úgy tudom elképzelni az én hazameneteletem, hogyha megszűnik az, amit én otthon helytelennek tartok. Az én hazatérésem úgy lehetséges, ha szabad lesz a nemzet, szabad lesz az egyház, és tiszteletben lesznek az emberi jogok és a vallásszabadság. Amikor ez meglesz, és engem még éltet az Isten, abban a pillanatban hazamegyek. Ezelőtt pedig nem volna értelme és lelkiismeretessége se a gondolatnak, ha én haza akarnék menni.

Adriányi Gábor professzor Aranymiséje
Szent Mihály Templom
Budapest – Rákosszentmihály, 2010. április 17. 18 óra

Bevezető gondolatok

Itt áll mellettem Konrád testvér, tudniillik az ő családi házában történt a papszentelés 50 évvel ezelőtt, 1960. április 2-án. Azután a Herminamezői Plébánián egy héttel később mondhattam reggel 9 órakor szentmisémet. Édesanyámat meg tudtam rá hívni; a velem együtt titokban szentelődött, egyik kurzustársam volt a ministránsom. Rajta kívül senki nem tudta, hogy ez az én primiciám volt. Mécs Lászlónak a szavai jutottak akkor eszembe: „Csak az anyám tudta, hogy királyfi vagyok”. Aztán, amikor az emigrációba kényszerültem, és az ezüstmisémet tartottam – akkor még nem jöhöttem haza – az Aacheni Magyar Kápolnában mondtam a szentmisét, abban a kápolnában, amelyet 1364-ben Nagy Lajos király alapított a magyar zarándokok számára, és amelyet egy alapítvánnyal hozott létre, és amelyben ma is láthatók a magyar szentek ereklyéi és azok az adományok a kincstárban, amelyeket Nagy Lajos király ennek a magyar kápolnának adományozott. Ha Önök egyszer Aachenben járnak, Nagy Károlynak a székhelyén, akkor ne feledjék, hogy megnézzék a magyar kápolnát és a kincstárat, a magyar ereklyéket.

Aranymisés homília

Krisztusban Kedves Testvérek!

Amikor, mint említettem, titokban szenteltek, akkor az Apostolok Cselekedeteiből vettem az idézetet, pontosan Szent Pál apostol szájából, amelyik így hangzik: „Nem sajnálom az életemet, csak végbe tudjam vinni a feladatot, amelyet Jézus Krisztus rám rótt, az Evangéliumnak, az Örömhírnek a hirdetését (ApCsel 20,24). Nem sajnálom az életemet – akkor, 50 évvel ezelőtt, mi, felszentelt papok a mártíromságra, a vértanúságra készültünk. Tudtuk, hogy egy egyházüldözés központjában állunk, és tudtuk azt is, hogy a hitünket nemcsak meg kell vallanunk, hanem a hitünkért szenvednünk is kell. A mai szentleckében pontosan erről hallunk. Az apostolokat felelősségre vonják azért, mert merik hirdetni Krisztus Evangéliumát. Ez volt az egyházüldözésnek mindig is a szándéka, úgy az apostolok idejében, mint a jelen korunkban. Aki meri az Evangéliumot hirdetni, az lázadó, az a fennálló rendet akarja megszüntetni, az tulajdonképpen nem való ide, ebbe a társaságba. És a társadalmi rend, amelyet egyesek maguknak kitalálnak, az megváltoztathatatlaná vált. A mi papszentelésünk is államellenes összeesküvésnek minősült. Ennek megfelelően folytatták le a pereket, engem is vádlottá nyilvánítottak. Az, hogy ennek ellenére nekem Nyugatra sikerült kerülnöm, az isteni gondviselésnek volt az eszköze és az eredménye. Az Isten vezetett az úton, és meg voltak neki a szándékai velem, hogy milyen feladatot adott nekem odakint, mind a magyar katolikus híveknek, mind a német katolikus híveknek, és mind a teológia tudományának, jelen esetben az egyháztörténet tudományának a műveléséhez. Nem hallgathattunk arról, amit mi Jézus Krisztusról tanultunk és hallottunk, és ami Jézus Krisztussal összeköt bennünket. Elhallgatni Jézus Krisztus Evangéliumát nem lehet! Be lehetett börtönözni az apostolokat, Szent Pétert, keresztre lehetett őket feszíteni, de az Evangéliumot nem lehetett legyőzni!

Az igazság diadalmaskodik, Krisztus igazsága. És azok, akik hitet tettek emellett az igazság mellett, *azok voltak azok, akik mentették a hitet*, az Egyháznak a becsületét, azok voltak az igazi keresztények. Hálaival és meghatódottan gondol az ember azokra, akik vállalták ebben a nehéz és szomorú időben a hitvallást. A hitnek nemcsak megvallását, hanem az élését és azt, hogy ennek a *következményeit* is vállalják. Vállalták a megalázást, vállalták a hátrányokat, a megkülönböztetést, vállalták azt, hogy örök tegnapiaknak titulálták őket. Vállalták azt, hogy nem is érvényesülnek. Vállalták, hogy a gyermekeiket nem taníttathatták, kizárták az iskolából, magasabb tanulmányokat nem folytathattak. Szomorú világ volt ez, még az egyházi hivatás tekintetében is. Azt nem engedtek meg, sőt minden követ megmozgattak, hogy a fiatalok lelkéből kiverjék a szándékot, a papi hivatást. Akkor, amikor az egyetemi tanulmányok mentesítették az ifjúságot attól, hogy katonai szolgálatra lépjen, ugyanakkor a teológiát végző kispapokat katonai szolgálatra kényszerítették, amelynek a során azután minden követ megmozgattak, hogy kiverjék a fejükből a papi hivatást. Lehetne folytatni, hogy hogyan történtek a hitoktatások, nemcsak az iskolákban, hanem a templomokban. Hogyan történt – *rafinált módon* – az Egyháznak a züllesztése, bomlasztása *belülről!*

Ennek ellenére a hitet nem lehet legyőzni! Bízatok, én legyőztem a világot – mondja az Üdvözítő. És így van ez, és ennek tanújelét látjuk a mai Evangéliumban is. Akkor, amikor az apostolok már minden reményt feladtak, akkor, amikor egy egész éjjel hiába küszködtek, mint halászok; akkor, amikor az Üdvözítő azt mondja, vessétek ki a hálókat, akkor engedelmeskednek neki. És a végén azt mondja, lesz hal, és kivetik a hálókat és fogják a halakat. Átvitt értelemben minden pap, Krisztusban Kedves testvérek, halász – a lélek halásza. Mi nem azért kaptuk a papi hivatást és a papszentelés kegyelmét, hogy mi magunk jó emberek legyünk és üdvözljünk, hanem azért, hogy másokat üdvözítsünk. Mi szolgálunk vagyunk. Akkor, amikor a konstantinápolyi pátriárka fölvette a nagy címet, hogy az egyetemes keleti egyháznak a feje, akkor a római püspök, a pápa felvette azt a címet, hogy „servus servorum Dei, Isten szolgáinak a szolgája.” Egy pap az tulajdonképpen az Egyház és így a híveknek a szolgája. Mi szolgálatra szegődtünk, az Ő Evangéliumának a hirdetésére. De nem a mi javunkra, hanem azért, hogy másokat az Üdvözítő útjára tereljünk, hogy az embereket – Krisztus után – üdvözítsük. Ez a mi feladatunk, és ezért nem lehetünk eléggé hálásak az isteni gondviselésnek, hogy akárhová állított bennünket, idehaza vagy kint, vagy bárhol, és bármilyen körülmények között, hogy ennek az Evangéliumnak a szolgálói maradhatunk és lehetünk.

Emberi gyöngeség végigkíséri minden embernek az életét, egy papnak az életét is. Szokták volt mondani: a pap is ember. Igen, ő is ember, de Jézus Krisztus azt mondotta róluk és nekik: „amit megkötök, az meg van kötve a mennyekben is, és amit feloldoztok, az fel van oldozva a mennyekben is” (Jn 20,23). Mi Isten sáfárjai vagyunk. Isten értékeinek a kiszolgálói. Azért kaptuk a papszentelés kegyelmét, hogy kiszolgáltassuk a szentségeket, hogy imádkozzunk másokért, hogy boldogabb és jobb embert teremtsünk a híveinkből. Soha nem lehet elég hálát adni az Istennek a kegyelméért, ezt úgy mondja a teológia, hogy „gratia gratis data”, egy ingyen adott kegyelem. Minden kegyelem tulajdonképpen ajándék, nem lehet kiérdemelni. Még kevésbé lehet a papi hivatást kiérdemelni. Isten hívott bennünket, hallottuk ezt a szót; sokan nem hallják meg, vagy nem akarják meghallani. Mi, akik meghallottuk és megkaptuk a szentelés kegyelmét, azért imádkozunk, hogy ezt a kegyelmet életünk végéig megőrizzük, és amit az Isten ránk bízott, azt továbbadjuk.

Ilyen gondolatokkal köszönöm meg Önöknek a figyelmüket, azt, hogy tulajdonképpen, mint *aranymisés* vagyok itt. Pontosan egy héttel ezelőtt az aacheni magyar kápolnában mondtam az aranymisémet, persze német nyelven, és én csak két lelki gyermekemet hívtam meg – nem akartam ünnepélyes keretek között – legnagyobb meglepetésemre huszonheten jöttek el: volt tanítványaim, egyetemi tanársegédek családjakkal, volt titkárnőm.

Igen, tíz év óta nem vagyok tanszékvezető tanár, de úgy látszik, még nem felejtettek el, és még ma is megvan ez a kapcsolat, és hogyha arra gondolok, hogy ez az 50 év milyen gyorsan telt el, és milyen feladatokkal, akkor csak azt tudom mondani, hogy hála legyen az Istennek – Te Deum laudamus!

HÍVEK KÖNYÖRGÉSE

2013. OKTÓBER 26. 18.00 ÓRA

Pap: Terjesszük kérésünket bizalommal Atyánkhoz, a mindenható Istenhez, aki meghívott és vezet bennünket üdvösségünk útján. Mindig készséges szívvel és tudatosan fogadjuk kegyelmét, különösen most, amikor Fiának, Jézus Krisztusnak áldozatát bemutatjuk mindhaláláig hűséges szolgája, Mindszenty József bíboros emlékkonferenciájának napján.

1) Urunk, Istenünk! Te egyházadban bátor hitvallókat, vértanúkat támasztasz – minden korban ezeknek érdeméből, véréből sarjad a kereszténység magva. Add, hogy Mindszenty József bíboros, hitvalló hercegprímás mielőbb a boldogok, majd a szentek sorába kerüljön! Ne engedd, hogy esetleges ármánykodások ezt még tovább késleltessék! Segítsd viszont azok munkáját, akik időt és fáradságot nem kímélve, teljes erejükkel dolgoznak ezért a magasztos célért. Ne hagyjuk, hogy a „világ fiai” a maguk módján okosabbak legyenek nálunk! Legyen Mindszenty bíboros már most is a magyarság és az egész kereszténység számára világító fáklya: példájával ő erősítse meg a küzdő egyház tagjait hitben, bölcsességben és Isten előtti kedvességben.

2) Jézusunk! Amikor apostolaid megkezdték a keresztény hit hirdetését, azt mondtad nekik: „Úgy küldelek titeket, mint bárányokat a farkasok közé.” Mindszenty hercegprímás az 1946-os pünkösdhétfői esztergomi papszentelés alkalmával így szólt a szentelendőkhöz: „Ma nektek sem mondhatok, fiaim, egyebet.” A beszéd így folytatódott: „Ha a világ 5–10 feje üdvözülni akar, akkor elétek térdel.” Add Urunk, hogy még ha farkasok között is kell hirdetnünk az evangéliumi hitet, tisztességet és becsületet, akkor se rettenjünk meg a gonoszság fiainak fenyegetéseitől! Az elhintett mag, növekedést adó kegyelmeddel, meghozza gyümölcsét. Életünkkel, szavunkkal álljunk ki az Igazság mellett, amely üdvösségre vezető eszköz, és a földi életet is szebbé teszi. Ne mulasszuk el soha a bűnbocsánat szentségének vételét sem, mert Isten felkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt, ahogyan erre a szentelési beszéd is figyelmeztet.

3) Szentlélek Úristen! A szentelési beszéd tovább folytatódik: „A reverendába sok sáros csizmát beletörölhetnek, nem számít, a reverenda volt és marad a legedzettebb emberi ruha.” Mindszenty bíboros szenvedett: Krisztusért és Krisztussal szenvedett. Őt is gazembernek és a haza ellenségének mondták, mint Krisztust; ellene is rágalomhadjáratot indítottak, mint Krisztus ellen tették; hamis tanúk vádolták őt is, mint Krisztust; őt is elítélték – a gonosztevők ítélték el – mint Krisztust. Lelki óriás ő, akiben Krisztus kegyelme nem volt hiába. Add Urunk, hogy a világ valamennyi püspöke, áldozópapja, keresztény hívője példát és bátorságot nyerjen Mindszenty bíboros életéből; soha ne sajnálják az áldozatot, a nehézségek vállalását az üdvösség előmozdítására; így a reverenda „edzettsége” is az erények mutatójává válik!

4) Jézusunk! Mindszenty József szavai szerint „az apostolok vértanúk lettek, mert a vallással, mint magánüggyel nem lappangtak.” Mindszenty bíboros a magyar ifjúság valláserkölcsi nevelését a lelki élet egyik központjának tekintette. Ahogy mondtotta: „Vagy a valláserkölc, vagy a bűn rothadása a közügy, ez az élet kérlelhetetlen logikája és váltógazdasága. Az igaz vallásnak, mint igazságnak nyilvánossági jogot és érvényesülést kell engednünk az élet egész vonalán.” Add Jézus, hogy jól kiaknázzuk ezt a lehetőséget és egyben súlyos feladatot: döbbenjenek rá a családok nagy felelősségükre, hogy csak a vallásos nevelés segíti elő a valódi,

belső megbékélést, amely nélkül jobb jövő lehetetlen! A keresztények váljanak fényes jelekké, amely figyelmeztet a veszedelemre is, de a megtérésre is!

5) A szentéletű püspököknek gyönyörű koszorúja nőtt magyar földön a közelmúltban is, köztük három nagy főpap: Prohászka Ottokár, Apor Vilmos vértanú és Mindszenty József bíboros. Mindszenty bíboros a világháborút követő istentelen rendszer kínzópincéiben 39 napos kínzása alatt vágyva gondolt az akkor már orosz fegyverektől vértanúhalált halt Apor Vilmos győri püspök magasztos sorsára; szeretett volna a helyében lenni. Istenünk! Ha nem is a vértanúságot, de az állhatatos keresztény példát kívánod ma tőlünk. Ennek pedig egyik alappillére a hitismeretek bővítése. Add, hogy bár aggódva a jelen állapotokért, de annál nagyobb reménységgel fordulva Hozzád, mindent megtegyünk az alapos hittani ismeretek megszerzéséért és ez által egyre hűségesebb követőid lehessünk ebben a lelkiileg annyira félrevezetett és céltalanság felé tartó világban!

6) Mindszenty József kompromisszumok nélkül hirdette az örök érvényű igazságokat, védte a magyar múltat, a szent tradíciókat, az emberi jogokat. Ő emelte fel egyedül tiltakozó szavát a magyar nemzettel szemben igazságtalan és egész Közép-Európa őszinte megbékélését lehetetlenné tevő, gyűszűnyi bölcsességet sem mutató párizsi békeszerződés ellen. Egyaránt védelmébe vette az ősi otthonaikból kiűldözött szlovákiai magyarokat és a kitelepítéssel büntetett hazai svábságot. Add Urunk, kegyelmedet azoknak, akik a mai napig ezeknek az égbekiáltó igazságtalanságoknak a jármában szenvednek! Ezek az el nem évülő büntettek soha nem kaphatják meg az erkölcs oldaláról a legkisebb elismerést sem! Ne engedd, hogy keresztjük nehezedjék, hanem add meg nekik szabadító kegyelmedet. Csak a többség és a kisebbség jogainak és kötelességeinek kölcsönös elismerése lehet az őszinte megbékélés kezdete és záloga!

7) Szentlélek Úristen! Némelyek Mindszenty bíboros engedetlenségét szeretnék bizonyítani. Ez aligha fog sikerülni. Az igazság kimondása még nem jelent engedetlenséget, hiszen a Szentírás szavai szerint „az igazság szabadít meg titeket”. Amikor Mindszenty bíboros érseki székétől való megfosztása bekövetkezett, a másnapi találkozó alkalmával csak ennyit mondott: „Szegény pápa, mennyi baja van velem.” Ez mindennél jobban mutatja evangéliumi értelemben vett alázatát. De viszont arról sem hallgatott, amiről nem hallgathatott! Az igazság elhallgatása, vagy a hazugság olyan, mint a bumeráng: visszavág arra, aki eleresztette! Add Urunk, hogy mi is minden körülmények között igazmondóak legyünk. Ne kérjünk soha kölcsön a sátántól kezdet arra, hogy az Isten terveibe beavatkozzunk, és hogy egyházunknak, nemzetünknek a támaszai helyett inkább a gyengítői legyünk!

8) Urunk, Istenünk! Mindszenty bíboros mondotta a világháborús összeomlás után: „Ha lesz 1 millió imádkozó magyar, akkor nem félek a jövőtől!” Pedig, de kegyetlen jövő elé nézett akkor az ország! Most vajon milyen jövő elé nézünk? Ez rajtunk is múlik! Élünk hitünk szerint, azaz imádkozunk és tegyünk is sokat mindezért! Lankadatlanul gyakoroljuk az engesztelést a magunk és mások, különösen a magyar föld bűneiért. Bűnbánatban, áldozatban, hangtalan keresztviselésben mossuk tisztára bűn-szenyes földünket, népünket. Hogy eredményes és üdvös legyen ez a szent igyekezet, Mária Szeplőtelen Szívén vezessük át! Jaj nekünk, ha mindez görögtűz és magyar szalmaláng csupán; ha az idő múlása, a nehéz hétköznapi gyötrelme, küzdelme, a vészes szárnyakkal ránk települni siető közöny, kishitűség, valamint a fásultság hamuja, pernyéje a szívek fellobbanó tüzét, paraszát elfojtaná és a Nagyasszony fölséges, egyedül bízható alakja – a mi hibáinkból, lanyhaságunkból és langyosságunkból – ködbe vész. Ebben segíts minket, Istenünk!

Pap: Mindenható Istenünk! Te légy a világító fény életünk útján. Értsük meg és fogadjuk el az üdvösség ajándékát. Add, hogy mindannyian bejussunk a Te országodba és dicsérhessünk Téged magyar szentjeink társaságában, Krisztus a mi Urunk által. Ámen.

HÍVEK KÖNYÖRGÉSE

2014. OKTÓBER 25. 18.00 ÓRA

Pap: Terjesszük kérésünket bizalommal Atyánkhoz, a mindenható Istenhez, aki meghívott és vezet bennünket üdvösségünk útján. Mindig készséges szívvel és tudatosan fogadjuk kegyelmét, különösen most, amikor Fiának, Jézus Krisztusnak áldozatát bemutatjuk mindhalálig hűséges szolgája, Mindszenty József bíboros emlékkonferenciájának napján.

1) Urunk Jézus Krisztus! Az imádkozás értelmünk és szívünk felemelése. Hozzad, hogy alázattal elismerjük legfőbb tökéletességedet. Ennek leghatékonyabb formája a szentmise és a szentáldozás, a legfőbb istentiszteleti cselekmény. Mindszenty József így vall börtönéveiben megélt, szentmise utáni vágyakozásáról: „Börtöni szokásom volt, hogy minden vasárnap – 10 órakor, a plébániai misék idején – lélekben elindulok a sok-sok hívővel misére: a mindszentiekkel, szombathelyiekkel, zalaegerszegiekkel, veszprémiekkel, Esztergommal s a Főváros hívőivel. A folyam mind szélesebbé vált; *az az érzésem volt, hogy darócban állok közöttük: a keresztény ősegyház vezeklője vagyok.*” Add Jézusunk, hogy az Eucharisziában mindig úgy vegyünk magunkhoz, ahogyan azt apostolaid az utolsó vacsorán tették. Mindszenty bíboros életszentségén és példáján felbuzdulva mi is legyünk szentek, dúsan termő magyar szőlővesszők az egyetlen, igaz, örök szőlőtőkén, Jézus Krisztuson!

2) Ma a világban sok helyütt nagy erővel zajlik a nyílt és erőszakos elkereszténytelenítés és keresztényüldözés. Mindszenty bíboros beszédeiben több alkalommal is figyelmeztetett arra, hogy „ne nehezítsük az Isten kezét, aki a történelem orgonáján játszik”. A világtörténelem alakulása *végérvényesen* az Isten kezében van, minden emberi gonoszság ellenére is. Vajon az Isten ma hány igazért menti meg a Szűz Máriának felajánlott Magyarországot? Add meg Istenünk, hogy imáinkkal, tetteinkkel nagyon komolyan törekedjünk arra, hogy megvalósuljon az emberi lelkeket mentő terved. Mindszenty bíboros szavai szerint a „semmitmondó szószaporítás” az *ellenség* támasza. Ma, az igazság és hazugság kemény küzdelmében legyen a mi szavunk igen-igen vagy nem-nem – mindig bátran álljunk ki erkölcs, Egyház, Haza, család érdekében! Add, hogy ezt soha el ne felejtsük – újuljon meg mindenki megalkuvás-mentes hitben, bűnbánatban és áldozatvállalásban!

3) A vértanúk nem azért haltak meg, mert hittek a hitükben, hanem azért, mert hittek egy tényben, mégpedig Jézus Krisztus feltámadásában. XII. Pius pápa szavai Mindszenty bíboroson beteljesedtek: „A harminckét új bíboros közül te leszel az első, akinek vállalnod kell a bíbor színnel jelzett vértanúságot!” Ezzel egy próféta igazság pillanata érkezett el. Mindszenty József soha nem mondta az árnyékot fénynek és a fényt árnyéknak – beszéde és tettei mindig egybevágóak és megalkuvásmentesek voltak. Ezt intenzív belső imaéletéből, az Istennel való elmélyült kapcsolatából merítette. Amikor kellett, a „*kamrában imádkozott*”, de amikor arra volt szükség, a „*háztetőkről hirdette*” az Evangéliumot. Miként az apostolok, a vallással, mint magánüggyel ő sem lappangott. Ebben is áll részéről az erények magas fokú

gyakorlása. Mindszenty bíboros *a mai kor* hitvallója. Kérjük Istenünk, akaratod szerint add meg lelki megerősödésünkre és neved dicsőségére Mindszenty József mielőbbi boldoggá- és szentté avatását!

4) Jézus Krisztus Pilátusnak – amikor az Őt gúnyruhába öltöztetését követően kérdőre vonta – az alábbi szavakkal válaszolt: „Nem volna fölöttem hatalmad, ha onnan felülről nem kaptad volna!” Bár az erkölcsi rossz az Istennek nem kifejezett szándéka, hanem csak megengedése, így nem alaptalan az Ő irgalmában való töretlen bizakodás. Magyarország hetvenkilencedik Hercegprímása utolsó leheletéig a meggyötört, keresztre feszített Krisztus hűséges követője volt. A magyar hitvallók és vértanúk érdemeiből és közbenjárására nyíljék meg az emberek lelke, értelme az Isten felé, aki egyedül tudja, hogy mi van az ember létszövevényeiben. Amikor a legnehezebb és leggyötrőbb a keresztünk, akkor kell erősnek lennünk abban, hogy Istennek engedelmeskedjünk! Ebben segítsen minket a Szentháromság-egyisten!

5) A tiszta látáshoz jó szem, a belátáshoz viszont bölcsesség és alázat szükséges. Nem elég vallani az erkölcsiséget, *tenni* is kell érte. Mindszenty bíboros ebben kiváltképp útmutatónk. Ő az ország első főpapjaként, a magyar nép elhivatott vezetőjeként az alapvető emberi szabadságjogok rendíthetetlen védelmezője volt. Kiváló szervezőképessége, fáradhatatlan buzgósága és egyéni varázsa folytán soha nem tapasztalt mértékben erősödött meg Magyarországon a katolikus öntudat, mélyült el a vallásos élet. Lépten-nyomon leleplezte az Egyház és a magyar nemzet ellenségeinek valódi szándékait és éles fénybe állította a kiáltó törvénytelenségeket, amiért is ellenségei egy minden addigit felülmúló rágalomhadjáratot indítottak ellene. Kérünk Istenünk, hogy segítségeddel merítsünk erőt Mindszenty bíboros bátorságából a mindennapi élet küzdelmeihez és örömteli lélekkel mindig legyünk hálásak a Tőled kapott kegyelmekért!

6) Az emberiség haladásának menete nem csak a fejlődést mutatja, hanem sajnos út az egyre több bűn felé is. A természetfeletti visszautasítása a természetesnek a süllyedését is elkerülhetetlenül magával hozza. Dzsinkisz kán, aki piramist épített azok koponyájából, akiket legyőzött, csak szerény második azokhoz képest, akik a modern időkben népirtásra specializálták magukat. Mindszenty József két „modernkori” diktatúra „kezét” és kegyetlen következményeit is megtapasztalta. A számkivetésben mégis így nyilatkozott: **„Ha még egyszer kellene kezdenem az életet, úgy kezdeném, ahogyan kezdtem. És ha teljes nyíltsággal látnám azt, hogy mi lesz a következménye, hát akkor is ugyanazt tenném, amit tettem.”** Add meg Urunk mindnyájunknak a *végส์kig* való kitartás kegyelmét: mindenkor a hit állandó öröme indítson minket arra, hogy szüntelenül dolgozzunk a lelkek megmentéséért. Szent Pállal valljuk meg mi is: „Nem azt keresem, ami nekem hasznos, hanem ami másoknak van a javára, hogy üdvözüljenek.”

7) Nekünk, magyaroknak, igen gazdag a lelki örökségünk. Amióta Szent István és munkatársai, Szent Gellérttel az élükön, megnyitották nekünk az evangélium forrásait, ezer év óta a magyar szenteknek és példaadó egyéniségeknek hosszú sora mutatja számunkra a helyes utat. Nekünk, *mai magyaroknak*, Mindszenty József bíboros atyánk adatott. A mi feladatunk az, hogy tanulékony lélekkel megfigyeljük egyéniségét, példáját, megfontoljuk szavait és a magunk sajátos életkörülményeire alkalmazzuk útmutatásait. Ha komolyan törekszünk az ő nyomában járni, *boldogabbak leszünk, és megváltoztathatjuk a világ arculatát körülöttünk*. Ennek megvalósításához kérjük segítségedet, Istenünk!

8) Köszönjük az isteni Gondviselésnek, hogy Mindszenty Józsefet nekünk adta, hogy a magyar történelemnek egyik legnehezebb korszakában eligazító hang és útmutató kéz legyen számunkra. Köszönjük az Úristennek, hogy erős lelket

ajándékozott neki, így a sötétség órájában eleven vértanú tudott lenni egyházáért és nemzetéért. Köszönjük a Mindenhatónak, hogy magas korára lehetővé tette, hogy szabadon szólhatott az egész világ lelkiismeretéhez, végigjárhatta úgyszólván az egész földkerekséget, és kiadhatta Emlékiratait. A hívők reményével bízunk abban, hogy a boldog örökkévalóságban, a jó Isten színe előtt közbenjár mindannyiunkért: **korunk kiszikkadt lelkű tömegeiért, az igazi emberi szabadságért, és a jobbra s nemesebbre vágyakozó, mai magyarokért!**

Pap: Mindenható Istenünk! Te légy a világító fény életünk útján. Értsük meg és fogadjuk el az üdvösség ajándékát. Add, hogy mindannyian bejussunk a Te országodba és dicsérhessünk Téged magyar szentjeink társaságában, Krisztus a mi Urunk által. Ámen.

Petrovics Sándor:

„Én több vagyok, mint az életem!”

Az 1956. október 23-án kitört forradalom és szabadságharc – mindössze 12 napja – újra fellobbantotta a magyar nép hitét és szabadságvágyát. Az akkori világ legerősebb szárazföldi hadserege e fergeteges erő előtt meghátrálásra kényszerült.

Október 30-án a forradalom visszaadta Mindszenty bíboros szabadságát. Útja a fővárosba valóságos diadalmenet volt!

A Budai Várban álló Prímási Palota udvarán első megszólalásakor ezeket a szavakat mondta: *„Hosszú fogság után szólok a magyar haza valamennyi gyermekéhez. Senkivel szemben nincs gyűlölet szívemben.”* Majd megszólítja az ifjúságot is: *„Gyönyörű téged látni magyar ifjúság, ilyen nagyok, szépnek! Legyen hitetek és ragaszkodjatok az erkölcsi alapokhoz mindenben és mindenkor!”*

Ehhez a gyönyörű, nagy és szép magyar ifjúsághoz tartozik Tóth Ilonka is. De ki is ez az ifjú, szelíd arcú, komoly tekintetű, még bírái előtt is megragadó lelki tisztaságot sugárzó leány?

Milyen megdöbbentő: Ilonka 1932-ben, *éppen* október 23-án látta meg a napvilágot kerületünkben, Árpádföldön.

Anyai ágon Székelykeresztúrról származó, református vallását gyakorló családból jött. Szülei 4 éves korában elváltak. Édesanyja egyedül nevelte, így megtapasztalta a szegénységet, s a széttört család minden nehézségét. Ennek ellenére iskoláiban mindvégig kitűnő tanulmányi eredményeket ért el. Az orvosegyetemen diáktársai a folyosói beszélgetések során szívesen hallgatták. Szerette a sportot: vitorlázó repülőként szállt a magasba és emellett gyakran járt lovagolni. Az orvosi hivatásra tudatosan készült. Érett, hazáját lángolva szerető gondolkodását már a 14 éves korában írt verse is megmutatta, melyet Ébresztő címmel írt.⁸⁰⁷

Mivé lettél Árpád büszke népe?
Mivé lettél nemzetem, ó magyar?
Kardodat kezedből mért tevéd le?
Háborút már többé nem akarsz?

Meghátráltál a gyáva csöcseléktől,
Örök szégyen, gyalázat ez reád,
Ki eddig védted viharban, vészben
Most már veszni hagyod hazád?

Szemed lehunyva, kezéd megláncolva,
Idegen kéz szántja földedet,
Furfang, cselszövény uralkodik rajtad,
Meddig tűröd még ezt a helyzetet?

---

⁸⁰⁷ <https://sites.google.com/site/zsefycedrusversek/t-3>

Idegen nép dúlja fel otthonod,
Kinek robotolsz? Magad sem tudod?
Veszélyben léted, életed,
S nincs készen tartva fegyvered?

Ha elástad is a csatabárdot
A rozsdá szét nem marja ott,
Ébredj magyar! Tűzd dárdád hegyére
A dicső, szent, zöldszínű lobogót!
Akkor méltó leszel majd őseidhez,
Ne csüggedj árva nemzetem, magyar!
Kardot a kézbe, Isten veled lesz!
S áldott a haza, mit oly sok szív akar.

A Jobbágyi Gábor professzor úr tulajdonában lévő családi fotógyűjtemény – könyv alakban – nemrégiben jelent meg. Ezeken a képeken jól látható, miként élte Ilonka egészséges, boldog hallgatói éveit diáktársai körében.

A szabadságot nem adják könnyen. Különösen, ha a külső és a belső ellenség együtt akarja eltiporni azt...

A kialakuló súlyos utcai harcok során a fővárosi klinikák hamarosan megteltek sebesültekkel. Számuk megközelítette a 20.000 főt. (Összevetésként: az 1944-45-ös ostrom idején 26.000-en sebesültek meg.)

A Semmelweis Egyetem újság 2006. október 19-i száma alapján a Honvéd Kórházban 600 sérültet (ebből *100 szovjet* katoná), a Baross utca II. sz. Sebészeti Klinikán 378 sebesültet (ebből *37 szovjet* katoná), a Tűzoltó utca II. sz. Gyermekgyógyászati Klinikán pedig 80 civilt, 14 felkelőt, és *12 szovjet* katonát láttak el.⁸⁰⁸

A kirobbanó harcok idején a Péterffy Sándor utcai kórház önkéntes mentőszolgálatot is szervezett. Itt látta el a sebesülteket éjjel-nappal Tóth Ilonka, a végzős, kitűnő eredménnyel tanuló, társai által az egyetemen körülvelt, vezéregyéniségnek számító medika.

Mindszenty József bíborshoz hasonlóan, a forradalom Tóth Ilonkát is cselekvő, áldozatot vállaló emberré emelte.

Mikor kitört a forradalom, számára nem volt kérdés, hol a helye, s mit kell tennie a sodró, életveszélyes napokban.

Segélyszállítmányokat szervezett, kötszereket hozott Bécsből, majd a Domonkos templom közelében álló kisegítő kórház vezetőjévé választották.

Mikor november 4-én Mindszenty bíboros kényszerűségből az Egyesült Államok nagykövetségére távozott, hogy megkezdődjék 15 évig tartó fél-fogsága, Tóth Ilonka mozgástere is leszűkült.

November 4-ét követően a kórház alagsorában Obersovszky Gyula vezetésével titkos nyomda kezdte meg működését, ahol az „*Élünk*” című illegális lapot készítették. A forradalom leverése után a csoport tevékenységére fény derült, s kezdett összeállni egy koncepció per, melyben Tóth Ilonkát emberöléssel vádolták.

---

⁸⁰⁸ Semmelweis Egyetem, VII. évfolyam 10. szám 2006. október 19. 6., 9.

Kényszervallatás következtében a vádlott beismerő vallomást tett. A tárgyaláson „felismertették vele” azt a kést, amivel az áldozatot szíven szúrta. Hamarosan minden védekezést feladott. Társai tettét is magára vállalta, hogy mentse őket. Az ítélet: kötéltáltali halál. A hamarosan szabaduló cellatársa segítségével kis papírlapot juttatott el édesanyjához, melyen ez állt: „ártatlan vagyok”. Az édesanya is biztos volt ebben, ezért a családi Bibliába is a következő sort írta be: „Mártír halált halt 1957. VI. 27-én.”

„Hóhérai Tóth Ilonkával – példát statuálva, elrémisztésképpen – a magyar ifjúságot akasztották föl” – állítja Wittner Mária, ’56-os halálraítélt.

A történelemtudomány, a jog már hivatalosan, a mi szívünk pedig mindig is tudta, hogy ez a Jeanne d’Arc-i lány: ártatlan.

Éppen ezért 2013. szeptember 26-án megalakítottuk a „Tóth Ilonka Szülőházáért Alapítványt”, mely azt a célt tűzte ki, hogy a Budapest XVI. kerületében, az árpádföldi Állás utca 57. szám alatt található – posztumusz díszpolgár – Tóth Ilonka elhanyagolt, dűledező szülőházát megmenti és emlékhelyként működteti.

Az alapítvány további feladata az lesz, hogy megismertesse az ifjúsággal – tárgyi, korabeli eszközök, dokumentumok bemutatásával, előadások megtartásával – a forradalom eszméit, eseményeit. Emellett célul tűztük ki a kiemelkedő tehetségű tanulók támogatását is!

Minderre e tiszta életű, szigorló orvosnő kettétört mártír élete kötelez minket.

Mindszenty József bíboros és Tóth Ilonka: két külön világ, de ugyanazon üzenet: „Én több vagyok, mint az életem!”

Adassék hűségükért beteljesedés ebben a Mindennél Többen, az el nem vehető Élet szerzőjében!

Felvetődik a kérdés, hogyan tudjuk Tóth Ilonka személyét, példáját a ma emberének, főleg az ifjúságnak vonzóan bemutatni? A kérdést, hazáját szerető minden honfitársunknak fel kell, hogy tegyük. Felelős válaszaikat összegezve, velük egyeztetve kitűzött célunkat el tudjuk érni.

A fehér vértanú Mindszenty bíboros és az ártatlanul kivégzett szigorló Orvosnő kikövezték azt az utat, mely a szabadságba vezet bennünket.

A kötet szerzői: **Dr. Adriányi Gábor** professzor, katolikus egyháztörténész. **Csonka Emil** történész. **Dr. Horváth Attila** jogtörténész, intézetvezető egyetemi docens. **Dr. Kahler Frigyes** bíró, jogtörténész, egyetemi docens. **Dr. Krajsovszky Gábor** gyógyszerész, egyetemi docens, igazgatóhelyettes. **Nagy László** történész. **Dr. Pem László** pápai káplán, szakigazgató, főiskolai docens. **Petrovics Sándor**, a Tóth Ilonka Szülőházáért Alapítvány kuratóriumának elnöke. **Dr. Soós Viktor Attila** történész, hittanár, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagja. **Dr. Szabó Csaba** történész, levéltáros, tudományos igazgatóhelyettes. **Dr. Szántó Konrád Károly**, OFM főiskolai tanár, egyháztörténész. **Vörös Géza** történész-levéltáros. **Dr. Zinner Tibor** jogtörténész, c. egyetemi tanár, kutatócsoport-vezető.

(Mindszenty) Pehm József címzetes apát, 1924.